

Nemzet és múzeum

A magyar múzeumügy a jogszabályalkotás tükrében (1777–2010)

Műhelytanulmányok

I. évfolyam

1. „Hullatja levelét az idő vén fája...”
Tanulmányok Arany János születésének 200. évfordulójára
Szerkesztő: Balogh Csaba – Windhager Ákos
2. „A teljesség felé...”
Tanulmányok Weöres Sándorról
Szerkesztő: Balogh Csaba – Falusi Márton
3. **Klima Gyula**
A lélek mint a test formája, és a művészet mint a lélek formája
4. Miklós és Petar
Horvát-magyar politikai és kulturális kapcsolatok
Szerkesztő: Balogh Csaba – Windhager Ákos
5. A magyar művészetelmélet hagyományai
Szerkesztő: Balogh Csaba – Falusi Márton
6. Vallás – nép – művészet
Egyházművészeti tanulmányok
Szerkesztő: Fehér Anikó
7. **Grad-Gyenge Anikó – Lehóczki Zsófia**
Szerzői jogi sorvezető komolyzenei szakemberek számára

II. évfolyam

1. Auróra
A magyarországi balett születése
Szerkesztő: Bólya Anna Mária

Kálnoki-Gyöngyössy Márton

Nemzet és múzeum

A magyar múzeumügy a jogszabályalkotás tükrében (1777–2010)

Impresszum

Műhelytanulmányok II. évfolyam/2.

Sorozatszerkesztők:

Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely

Nemzet és múzeum

A magyar múzeumügy a jogszabályalkotás tükrében (1777–2010)

Szerző:

Kálnoki-Gyöngyössy Márton

Olvasószerkesztő:

Borbély Réka

© Magyar Művészeti Akadémia

Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2020

© Szerkesztők, 2020

© Szerző, 2020

ISBN 978-615-5869-99-0

MMA MMKI

1121 Budapest,
Budakeszi út 38.

A kiadásért felel Kocsis Miklós, az MMA MMKI igazgatója.

Tartalomjegyzék

Bevezetés	7
I. Múzeumi jogszabályok a közigazgatási joganyagon belül	11
Múzeumügy és kulturális igazgatás	12
Alapfogalmak	16
II. Múzeumtípusok az újkori európai művelődéstörténetben	19
Az első (eszményi) múzeum Közép-Európában: a Belvedere	21
III. A hazai kezdetek – A Ratio Educationis múzeumi rendelkezései	25
A magyar múzeumügy szülőhelye: a Budavári Palota	25
Összegzés	26
IV. A Magyar Nemzeti Múzeum létrejötte, reform- és neoabszolutizmuskori szabályozások	29
A Nemzeti Múzeum megalapítása	30
A múzeum eszméjének kiteljesedése	33
Szervezeti és működési szabályzatok	39
Neoabszolutista szabályozások	42
Összegzés	43
V. Múzeumi jogalkotás és intézményfejlesztés a dualizmus idején	47
Szakági múzeumok	49
Regionális múzeumalapítások	57
Az első középirányító szerv a magyar múzeumügyben	62
Összegzés	66
VI. Történelmi sorsfordulók között: az Országos Magyar Gyűjteményegyetem / Magyar Nemzeti Múzeum	69
A gyűjteményegyetemi törvény	71
Az első magyar közgyűjteményi törvény megszületése	83
„Lex Hóman”: a Magyar Nemzeti Múzeumról szóló törvény	95
Összegzés	105
VII. A múzeumügy sztálinista rendszere	107
„Lex Ortutay”: a magyar múzeumügy első szocialista szabályozása	108
„Lex Révai”: a magyar múzeumügy „lefokozása”	119
A magyar műszaki muzeológia megszületése: az 1954. évi 4. törvényerejű rendelet	121

„Profiltisztítás” a múzeumi gyűjteményekben:	
az 1954. évi 13. törvényerejű rendelet.....	123
Összegzés.....	128
VIII. A megyei múzeumi hálózat létrejötte és virágkora	129
A „múzeumi törvény”: az 1963. évi 9. törvényerejű rendelet	129
Az Mtvr. első módosítása: az 1975. évi 6. törvényerejű rendelet.....	141
Az Mtvr. második módosítása: az 1981. évi 19. törvényerejű rendelet.....	144
Összegzés.....	150
IX. Múzeumügy a rendszerváltozás után	153
A kulturális törvény.....	155
Az örökségvédelmi törvény.....	186
Kisiklás a magyar múzeumügyben: a 21/2007. (III. 26.) OKM rendelet	200
Exkurzus.....	205
Összegzés.....	207
X. A fejlődés további lehetséges irányai: ajánlások a múzeumi jogalkotás számára	209
Jogalkotási javaslatok	209
XI. Összefoglalás	215
XII. Zárzó	225
Régészeti örökségvédelem	225
Múzeumi és örökségvédelmi jogalkotás, kulturális igazgatás.....	226
Felhasznált források és irodalom	229

Bevezetés

„A muzeum a tudományok, művészet és ipar magtára, melyből mindenki szabadon és ingyen vehetvén kivánt magvakat, szükség, hogy az hazaszerte, de kivált a gazdagok által, kiktől legtöbbet várhatni, pártoltassék.” (Kubinyi Ágoston)¹

Munkám elsődleges célkitűzése a magyar múzeumügy törvényi szabályozásainak jogtörténeti szempontú vizsgálata. A témakört – a múzeumi jogszabályok rendszertani elhelyezése (*Múzeumi jogszabályok a közigazgatási joganyagon belül*) és az újkori európai művelődéstörténetben ismert múzeumtípusok ismertetése (*Múzeumtípusok az újkori európai művelődéstörténetben*) után – hét kronológiai egységben mutatom be elemző módon. A kezdeteknek a **Ratio Educationis** azon előírásait tekintem, amelyekben Mária Terézia a budai, majd a pesti egyetem muzeális gyűjteményeiről rendelkezett. A néhány éven belül hivatalosan is létrehozott Brukenthal Múzeum és a Teleki Téka már az államhatalomtól független múzeumalapítási szándékokat jelzi (*A hazai kezdetek – A Ratio Educationis múzeumi rendelkezései*). Ezt követően alapította meg gróf Széchényi Ferenc a Magyar Nemzeti Múzeumot (1802), amellyel kikényszerítette a kérdéskör első országgyűlési szabályozásait: a magyar országos Széchényi-könyvtárról szóló **1807. évi XXIV. törvénycikket**, majd a Nemzeti Múzeum felállításáról és a magyar nyelv művelését előmozdító más intézkedésekről szóló 1808. évi VIII. törvénycikket. A Magyar Nemzeti Múzeum működése már újabb szabályozások kiadását követelte meg; ezt a feladatot törvényi szinten az 1832–1836-os országgyűlés végezte el, amikor megalkotta az intézmény megfelelő elhelyezése és finanszírozása érdekében a nemzeti Muzeumról szóló **1836. évi XXXVII. törvénycikket** (*A Magyar Nemzeti Múzeum létrejötte, reform- és neoabszolutizmuskori szabályozások*). A kiegyezést követően alakult meg a Magyar Nemzeti Múzeum részeként vagy mellette, párhuzamosan a nagy ismert országos múzeumok többsége, és ekkor kezdett kialakulni a vidéki múzeumi hálózat is. A dualizmus idején viszont nem született meg a várva várt múzeumi törvény, ám az ekkor elfogadott, a műemlékek fentartásáról szóló **1881. évi XXXIX. törvénycikk** a műemlékek muzeális vonatkozásai révén elősegítette az ágazat szabályozásainak fejlődését (*Múzeumi jogalkotás és intézményfejlesztés a dualizmus idején*). A két világháború között három fontos múzeumi jogszabályt is megalkottak: az Országos Magyar Gyűjteményegyetemet létrehozó, nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetükről szóló **1922. évi XIX. törvénycikket**, majd az ezt kiteljesítő közgyűjteményi törvényt, a múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéséről szóló **1929. évi XI. törvénycikket**, valamint a két előbbit módosító, a Magyar Nemzeti Múzeumról szóló **1934. évi VIII. törvénycikket** (*Történelmi sorsfordulók kö-*

¹ KUBINYI Ágoston: *A Magyar Nemzeti Muzeum*. Pest, 1861, 5.

zött: az Országos Magyar Gyűjteményegyetem / Magyar Nemzeti Múzeum). 1945 után alig négy évnek kellett eltelnie, hogy megszűlessen a múzeumügy sztálinista rendszere a múzeumokról és műemlékekről szóló **1949. évi 13. törvényerejű rendelet** kiadásával. Ezt a jogszabályt azonban zömmel a Magyar Nemzeti Múzeum tisztviselői fogalmazták, így részletszabályai – a kommunista máz alatt – valójában a korábbi szabályozásokat fejlesztették tovább. Az új jogszabály által kialakított struktúrát (és az újonnan létrehozott ágazati irányítószervet: a Múzeumok és Műemlékek Országos Központját) ideológiai támadások miatt néhány év múlva megszüntették, az így létrejött pártirányítású, központosított rendszer viszont már nem volt működőképes (A múzeumügy sztálinista rendszere). Az 1960-as évek elején a kommunista hatalom decentralizációt hirdetett meg. A múzeális emlékek védelméről szóló **1963. évi 9. törvényerejű rendelet**tel született meg a megyei tanácsok felügyelete alatt működő megyei múzeumi hálózat, és megteremtették a szervezeti kereteket a vidéki múzeumok fél évszázados virágkorához (A megyei múzeumi hálózat létrejötte és virágkora). Ezt a rendszert a rendszerváltozás utáni kormányok is fenntartották: a korszak múzeumügyének új ágazati törvénye, a kulturális javak védelméről és a múzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló **1997. évi CXL. törvény** csak modernizálta a korábbi rendelkezéseket, de ebben a tekintetben érdemi változást egyáltalán nem jelentett, ahogyan a múzeumi intézményrendszert alapvetően a kulturális örökség védelméről szóló **2001. évi LXIV. törvény** sem befolyásolta (Múzeumügy a rendszerváltozás után).

Jelen monográfia módszertani szempontból az elfogadott, törvényi szintű jogszabályokból indul ki, ezt az elsődleges forrásbázisnak tekintett anyagot mutatja be elemző-értékelő módon: figyelemmel a jogalkotói szándékokra és a jogszabályok hatására; ezért más (részben több, részben kevesebb) mint a hagyományos muzeológiai-múzeumtörténeti összefoglalások, de nagyban épít azok eredményeire. Művem éppen ezért nem tekinthető a magyar múzeumügy történetének, sokkal inkább a honi múzeumi törvényalkotás históriájának. Munkámban természetesen a téma hazai és fontosabb külföldi szakirodalmára támaszkodtam: könyvem megírásához a klasszikus muzeológiai összefoglalások mellett hangsúlyosan használtam fel a kulturális igazgatási kézikönyvek múzeumokra vonatkozó fejezeteit. A monográfia végén külön fejezetben tértem ki a fejlődés lehetséges irányaira (A fejlődés további lehetséges irányai: ajánlások a múzeumi jogalkotás számára). Jelen feldolgozás célkitűzése azért is újszerű, mert – tudomásom szerint – olyan összefoglalás mindeddig nem készült, amely a kulturális igazgatáshoz sorolt közgyűjteményi területen belül a múzeumokra vonatkozó joganyag fejlődését részleteiben vizsgálta volna meg.

Munkám során több külföldi állam múzeumi jogalkotását áttekintettem, de nem törekedtem a teljességre. Meggyőződésem ugyanis, hogy egy részletes, teljes körű összehasonlító elemzés szétfeszítette volna a monográfia kereteit, így ennek a hiánypótló feladatnak az elvégzése a későbbi kutatásokra marad. Vizsgálódásaim alapján ugyanakkor kimondható, hogy a magyar jogalkotás ezen a téren a kezdetektől sok tekintetben unikálisnak tekinthető, bár bizonyos jellemzők egyértelműen kijelölik múzeumi jogszabályaink helyét az európai kontextuson belül.

A monográfia készítése során levéltári kutatásokkal *elsődleges forrásfeltárást* is végeztem. Így a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában áttekintettem a Nép-

köztársaság Elnöki Tanácsának iratait: egyes ülések jegyzőkönyveit, illetve a kapcsolódó előterjesztéseket.² Erre azért volt szükség, mert 1949-et követően a múzeumügyi törvényi szintű szabályozása kizárólag törvényerejű rendeletekkel történt, egészen 1981-ig (a tárgyban kiadott utolsó tvr. elfogadásáig), így a jogalkotás folyamata nehezebben ismerhető meg (a törvények esetében viszont rendelkezésünkre állnak az országgyűlés naplói, irományai). 1990 után a tárgykör visszakerekült az országgyűlés hatáskörébe. Kutatási eredményeimet monográfiámban kívánom először közölni.

A forrásbázisul szolgáló törvénytörvények hivatkozása során a „történeti” (1945 előtti) jogszabályokat minden esetben hivatalos vagy kritikai (esetleg „megbízható”) kiadások alapján hivatkoztam, az 1945 utániaknál *online* jogtárakat használtam (hiszen ezek a jogszabályok hatályon kívül helyezésük után is gyakran jogesetek hivatkozási alapjául szolgálnak, így részei a mai joggyakorlatnak); amennyiben az adott szöveg ilyen adatbázisokban nem volt elérhető, vagy más okból szükségesnek tűnt, valamely releváns szövegkiadást, szöveggyűjteményt vettem figyelembe. Itt kívánom megjegyezni, hogy a törvényerejű rendeletek esetében levéltári kutatásaim során az ülésen elfogadott szövegváltozatot is tanulmányoztam, mivel az Elnöki Tanács üléseinek jegyzőkönyvéhez rendszerint hozzáfűzték az elfogadott jogszabály szövegét is.

Monográfiámban kitérek az általam azonosított egyes múzeumügyi *jogalkotási hagyományokra* is, mint az országos múzeumok alapításával kapcsolatos országgyűlési hatáskör (azaz a nemzeti nagy közgyűjtemények törvénytörvényben történő felsorolásának kérdése), vagy a múzeumok régészeti feltárási jogosultságának törvényi vagy rendeleti szintű szabályozásának problémaköre, továbbá az ágazati középírányító szervvel kapcsolatos szabályozások/modellek kérdésköre stb.

Művemben az 1777-től 2010-ig terjedő időszakot vizsgálom. A záródátum megválasztásának személyes indokai vannak. 2010 júniusában Orbán Viktor miniszterelnök a Nemzeti Erőforrás Minisztérium helyettes államtitkárává nevezett ki.³ Közel nyolc hónapon keresztül kultúrpolitikáért felelős helyettes államtitkárként az érintett ágazat első számú szakmai vezetője voltam, és az ezt követő években is jelentős hatásom volt – az ágazati érdekegyeztetések révén – a múzeumokat érintő jogalkotási folyamatokra. Nem lenne helyes, ha erről az időszakról most tudományos álcában védőbeszédet írnék, vagy esetleg kritikai észrevételekkel illetném utólag azokat a döntéseket, amelyeknek én is részese voltam. Vizsgálódásaimat ezért lezártam 2010 májusával.

² Levéltári kutatásaim elősegítéséért, a hasznos információkért Haász Réka főlevéltárosnak (MNL OL) tartozom kollegiális köszönettel.

³ A miniszterelnök 47/2010. (VI. 18.) ME határozata helyettes államtitkár kinevezéséről (<http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/mk10105.pdf>, utolsó letöltés: 2018.06.28.), MARTON Erzsébet: „Gyűjtemény- és feladatorientált finanszírozásra gondolkodok” – Kálnoki-Gyöngyössi Márton helyettes államtitkár = MúzeumCafé, 2010, 4. sz., 85–87.

I. Múzeumi jogszabályok a közigazgatási joganyagban belül

A XX. században világszerte a központi szabályozottság foka szerint három múzeumi ágazati irányítási modell alakult ki. Az **Egyesült Államokban** a múzeumok ügyét a XVIII. század végétől alapvetően magánfelek és alapítványok belügyének tekintik, nincs igény egységesítésükre, működésük központi, kormányzati szabályozására, ez persze azt is jelenti, hogy csekélyebb szövetségi, illetve állami támogatást kapnak; a múzeumi terület összefogója és irányítója az 1906-ban alapított szakmai szervezet, az American Alliance of Museums (eredeti nevén American Association of Museums). Ennek éppen ellenkezője volt az 1920-as évektől a **Szovjetunióban** (majd a második világháború után a szocialista országokban) kialakult rendszer: központosított, jogszabályokkal egységesített, hierarchikus szervezetbe sorolt, állami tulajdonba és fenntartásba vett intézmények által alkotott múzeumi hálózat. **Európa** többi országában (és 1990 után a volt szocialista országok zömében is) egy harmadik múzeumirányítási rendet láthatunk: az államnak nincs múzeumfenntartási monopóliuma, így helyhatóságok, egyházak, egyesületek vagy éppen magánszemélyek is tarthatnak fenn múzeumot. Bár az állam kibocsát múzeumi jogszabályokat, ezek rendszerint nem az átfogó szabályozás igényével jelennek meg, hasonlóképpen a besorolási (regisztrációs) rendszerek is nagyon változatosak: rendszerint önkéntes, illetve szakmai-társadalmi-szervezeti alapon működnek. Egyes országokban a szabályozás szintje országos, másutt tartományi, van, ahol a törvényi, van, ahol alacsonyabb szintű jogszabályokban rendezik a felmerülő kérdéseket. Mindezek alapján nem lehet egységes „európai modell”-ről beszélni, azonban a múzeumirányítás európai tendenciái határozottan eltérnek az első két típustól. Magyarország múzeumügyének gondozása alapján az 1949–1990 közötti időszakot leszámítva ebbe a csoportba sorolható, 1929 óta pedig ezen belül is a magasabb fokon, központilag és egységesen szabályozott múzeumi hálózattal rendelkező országok közé.⁴

11

⁴ KOREK József: *A múzeológia alapjai*. Bp., Tankönyvkiadó Vállalat, 1988, 15–22., 25–28., BALÁZS György: *Múzeumok regisztrációja = Múzeumi Közlemények*, 2003, 2. sz., 20–31., NAGY László Gábor: *Múzeumi rendszer, múzeumi jogszabályok = Múzeumvezetési ismeretek 1.* Szerk. BERECKZI Ibolya – SÁGHI Ilona (Múzeumi iránytű 8.), Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, 2010, 25., VÍGH Annamária: *Múzeumok a változó világban = Múzeumvezetési ismeretek 1.* Szerk. BERECKZI Ibolya – SÁGHI Ilona (Múzeumi iránytű 8.), Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, 2010, 14–17. Az amerikai múzeumokkal kapcsolatos tudnivalókra (<https://www.aam-us.org/>, utolsó letöltés: 2019.05.11.) dr. Basics Beatrix hívta fel a figyelmemet, amelyet ezúton is köszönök. A szomszédos **Ausztriában** nincs ágazati törvény, viszont a nagy nemzeti közgyűjtemények (azaz a nyolc „szövetségi múzeum”: Albertina, Kunsthistorisches Museum, Belvedere, MAK – Iparművészeti Múzeum, Ludwig Museum, Naturhistorisches Museum, Technisches Museum, Österreichische Nationalbibliothek) legutóbb 2002-ben nyertek el törvényi szintű szabályozást, amely egy 1998-as törvényt váltott fel (<https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=20001728>, utolsó letöltés: 2018.06.30.). A tartományi kezelésben álló múzeumok kapcsán az illetékes tartománygyűlés alkothat meg szabályozást, ez azonban nem sértheti a szövetségi szint közgyűjteményi hatásköreit (ld. pl. a bécsi múzeumokra vonatkozó szabályozást: <https://www.wien.gv.at/recht/landesrecht-wien/rechtsvorschriften/html/i1350000.htm>, utolsó letöltés: 2018.06.30.). Esettanulmányként még két nyugat-európai példát szeretnék bemutatni Galambos Henrietta tanulmánya (GALAMBOS Henrietta: *Múzeumdefiníciók. A brit és a francia múzeumi akkreditációs modell = Múzeumi Közlemények*, 2007, 1. sz., 19–37.) nyomán, aki a brit és a francia múzeumi akkreditációs modellt vizsgálta meg közelebbről. **Nagy-Britanniában** nincs a hagyományos értelemben vett múzeumi ágazati törvény, az ország múzeumai mégis mintaszzerűen működnek. Ez – társadalmi elfoga-

Múzeumügy és kulturális igazgatás

A kultúra szűkebb értelemben, magánszférán belüli jelentéstartalommal a művelődést, a műveltséget jelenti, tágabb értelmezése szerint viszont közügyként lefedi az emberiség által létrehozott anyagi és szellemi értékek összességét. Az állam kulturális feladatai az oktatásüggyel jelentek meg, majd a felsőoktatás kiteljesedésével, a tudománnyal kapcsolatos igazgatással tovább bővült az állami feladatellátás köre. Csiky Kálmán (1843–1905) közigazgatási jogi kézikönyvében elválasztva egymástól a „*physikai életre vonatkozó közigazgatás*”-t a „*szellemi életre vonatkozó*”-tól, így fogalmazott: „*Magasabb rendeltetésénél fogva azonban hivatva és utalva van az ember arra is, hogy szellemi tehetségeit kifejtse, s ez által úgy saját egyéniségének, mint az összességnek tökélyesbülését eszközölje. Midőn az állam a maga tevékenységével az egyén abbéli szükségletének kielégítését és törekvéseinek előmozdítását munkálja és támogatja: előáll a közigazgatásnak a szellemi életre vonatkozó [...] része*”, azaz a „*közművelődési igazgatás*”. A differenciálódás, az újabb kulturális tevékenységek megjelenése kikényszerítette a második generációs alapjogként definiált kulturális alapjogok révén az állam objektív intézményvédelmi kötelezettségét: a kulturális közszolgáltatások társadalom egésze számára történő biztosítását. Mindezek körében az állam jogszabályt alkot, jogot alkalmaz, irányít, szervez, támogat stb., röviden kulturális igazgatási feladatokat lát el, illetve meghatározza azok ellátásának módját és kereteit. A kulturális igazgatásnak hagyományosan két felfogása ismert. Szűkebb értelemben azokat az ügyeket szokás ezen érteni, amelyeknek központi (ágazati)

dottságuk mellett – annak is köszönhető, hogy az MLA (*Museums, Libraries and Archives Council*) égisze alatt múzeumi akkreditációs rendszer működött. A múzeum elnevezés viseléséhez az adott intézménynek alapvető akkreditációs feltételeknek kellett megfelelnie a műtárgyvédelem, a dokumentáció, a szervezeti felépítés és a nyújtott szolgáltatások terén. A követelményrendszer meghatározásában közreműködött a kulturális minisztérium (akkor: *Department for Culture, Media and Sport*, jelenleg: *Department for Digital, Culture, Media and Sport*), a megyék és a lottóalap (*Heritage Lottery Found*) is. Bár az akkreditációs rendszer csak minimumszabványokat fogalmazott meg, hatása létrejött (1988) óta kimutatható: növekedett az akkreditált múzeumok ismertsége, javult az alkalmazotti morál, fejlődött a szponzoráció. A rendszer élén az akkreditációs bizottság szenior múzeumi szakértőkből állt, így megalapozott döntést tudott hozni egy-egy múzeum akkreditációs igényéről. Ha egy múzeum nem tartotta be az előírt standardokat, akkreditációs státuszát ideiglenesre minősítették vissza, vagy visszavonták (levették a listáról). A részletesen kidolgozott, több mellékletből álló szempontrendszer a múzeumi működés teljes területét átfogta. (2010-ben az MLA megszüntetéséről döntöttek, feladatait 2012-ben Anglia Művészeti Tanácsa [*Arts Council England*] vette át, ld.: <https://www.artscouncil.org.uk/>, utolsó letöltés: 2018.06.30.). A **Franciaország** múzeumairól szóló 2000-5. számú törvény egy 1945-ös rendeleti szabályozást váltott fel, amely még egy ideiglenes múzeumi szervezetről rendelkezett: kimondta, hogy a franciaországi múzeumok igazgatója irányítja az összes „nemzeti múzeum”-ot. Ez a jogszabály a múzeumokat három kategóriába sorolta: nemzeti múzeumok, „besorolt” múzeumok (*musées classés*) és „felügyelt” múzeumok (*musées contrôlés*). A törvény a korábbi minősítési rendszert megújította, és bevezetett egy új múzeumtipológiát: a „franciaországi múzeumok” (*musées de France*) kategóriáját. A „franciaországi múzeum” elnevezésének jogát minősítési eljárással lehet megszerezni (a korábban „nemzeti múzeum” besorolást szerzett múzeumok ezt a minősítést automatikusan megkapták). A „franciaországi múzeum” megnevezést viszont nemcsak az állami múzeumok kaphatják meg, hanem a nem kereskedelmi céllal, természetesen vagy jogi személyek által alapított múzeumok is, esetükben a közérdeket vizsgálják. A minősítést kérelemre, a törvényben előírt eljárás során lehet elnyerni a törvény szerint létrehozott múzeumi konzultatív testület, a franciaországi múzeumok főtanácsa (*Le Haut Conseil des musées de France*) és a kulturális minisztérium (*Le Ministère de la Culture*) döntése alapján. Az elnevezéssel többletjogok járnak a múzeumi rekonstrukció és a szerzeményezés területén. A többletjogok mellett az elnevezés viselése azonban szigorú kötelezettségek teljesítését kívánja meg pl. az állományvédelem, a gyűjteménygyarapítás, a gyűjteményrevizió és a kölcsönzés terén (a 2002-ben elfogadott törvény hatályos szövege: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000769536&categorieLien=id>, utolsó letöltés: 2018.06.30.).

irányítását a kultúráért felelős minisztérium végzi. Tágabb értelemben azonban ide sorolható mindazon ügy, amely a kultúra fogalmába beletartozik: a tudományok, a művészetek, az oktatás, a közművelődés, a testnevelés anyagi és szellemi értékei, gyakorlati eredményei. Utóbbi megközelítés alapján tehát nemcsak az ágazati miniszter szakmai és funkcionális feladatai által lefedett ügyeket rendelhetjük ide.⁵

Nem véletlen, hogy már Csiky Kálmán is a múzeumügyet a közművelődési igazgatáson belül az általános műveltség megszerzését szolgáló „kulturai intézmények (tudományos társulatok, könyvtárak, múzeumok, színházak, állandó tárlatok stb.)” körében tárgyalta. Módszertani szempontból ugyanis a magyar múzeumügy jogszabályi anyagát a kulturális igazgatáson belül helyezhetjük el, tehát egy szűkebb közigazgatási jogi részterületként értelmezhetjük. A múzeumokra vonatkozó jog monografikus és interdiszciplináris módszertanú feldolgozása, elemző ismertetése során Magyary Zoltán (1888–1945) alábbi gondolatait figyelembe véve a kiváló tudós által megfogalmazott célokra szeretnék koncentrálni: „A szakirányú tevékenység részletes tárgyalása azt kívánná, hogy az összes igazgatási ágakat sorra véve kifejtsük azok hatáskörét, szervezetét, eszközeit, eljárási módjait, a rájuk vonatkozó jogszabályokat és az illető közigazgatási ág feladatait és eredményeit. Mivel azonban a szakirányú fejlődés minden ágában különböző, bemutatása a közigazgatás feladatkörének mai rendkívüli kitágulása mellett együttvéve olyan terjedelmű lenne, hogy csak kötetek sorozatában, monografikusan dolgozható fel.”⁶

Manapság a magyar múzeumi terület joganyaga – más kulturális jogterületekkel együtt – a közigazgatási jog különös részébe, a humán közszolgáltatások jogába, azon belül pedig a kulturális igazgatás tárgykörébe tartozik. A múzeumügy jogi normáinak többségét gyakran változó ágazat-, illetve feladat-specifikus törvények és rendeletek tartalmazzák: ágazati jogszabályok jelölik ki az alkalmazandó anyagi, eljárási és szervezeti normákat.⁷ A joganyag első, teljességre törekvő hazai összefoglalásai viszonylag későn, csak az 1970-es években születtek meg.⁸

⁵ CSIKY Kálmán: *A magyar állam közigazgatási joga. Kézikönyv joghallgatók és szigorlók használatára a legújabb törvények és rendeletek alapján. Második kötet. A közigazgatási jog anyagi része.* Bp., Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1889, 153–155., BUDZSÁKLIA Mátyás: *A kulturális igazgatás fogalma* = BUDZSÁKLIA Mátyás – LÖRINCZ Lajos: *Kulturális igazgatás. Jegyzet.* (Szakigazgatás III.) Bp., Államigazgatási Főiskola, 1984, harmadik, javított, átdolgozott kiadás, 1–5., SZABÓ Annamária Eszter: *Kulturális igazgatás = Közigazgatási jog. Fejezetek szakigazgatásaink köréből.* III. kötet. *Humán közszolgáltatások igazgatása.* Szerk. LAPSÁNSZKY András, Bp., Complex Kiadó, 2013, 193., 196., RÖZSÁS Eszter: *Kulturális igazgatás = uő: Közigazgatási jog. Különös rész. II.* (Institutiones Juris – Dialóg Campus Tankönyvek). Bp.–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, [2014], 95–97., KOCIS Miklós: *A kulturális alapjogi jogalkotás hatása a kulturális igazgatás szervezetrendszerére. Műhelytanulmány.* Kézirat. Bp., Magyar Művészeti Akadémia Művészeti-tudományi és Módszertani Kutatóintézet, 2016, 103–113.

⁶ CSIKY: i. m. (1889), 154–155., 218–220., MAGYARY Zoltán: *Magyar közigazgatás. A közigazgatás szerepe a XX. sz. államban. A magyar közigazgatás szervezete, működése és jogi rendje.* Bp., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1942, (reprint: Budapest, 1998), 524–525.

⁷ SZABÓ: i. m. (2013), 193–201., 217–218., FÁBIÁN Adrián: *A közigazgatási jogi különös rész fogalma és jelentősége = Közigazgatási jog. Különös rész. I.* Szerk. BENCSIK András (Institutiones Juris – Dialóg Campus Tankönyvek), Bp.–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, [2014], 13–16., RÖZSÁS: i. m. (2014), 95–100., 103–104.

⁸ *A múzeumokra vonatkozó jogszabályok és szabályzatok kézikönyve.* Szerk. KOVÁCS István, Bp., Népművelési Propaganda Iroda, 1971., *A kulturális igazgatás kézikönyve.* Szerk. BLAHÓ Pál – DÖRNYEI István – SZENDE István, Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1977, második kiadás, 197–247. Különös módon viszont az Államigazgatási Főiskola kulturális igazgatás tárgykörében kiadott korabeli jegyzete (BUDZSÁKLIA Mátyás – LÖRINCZ Lajos: *Kulturális igazgatás. Jegyzet. [Szakigazgatás III.]* Bp., Államigazgatási Főiskola, 1984, harmadik, javított, átdolgozott kiadás) alig érinti a közgyűjteményekkel kapcsolatos igazgatást.

A múzeumügy hagyományosan a közgyűjtemények igazgatása körében – tehát a könyvtár- és levéltárüggyel közösen – vizsgálható terület. Mégis azt látjuk, hogy hazánkban ez a három ágazat csak egyszer kapott egységes és közös ágazati törvényt (1929-ben), az egyes szereplők vélt vagy valós érdekérvényesítő erejüknek megfelelően inkább önálló kódex (ágazati törvény) kiharcolására törekedtek, ágazatonként és koronként eltérő sikerrel. A múzeumügy gyakrabban nyert el közös szabályozást az örökségvédelemmel, persze koronként változott, hogy a klasszikus örökségvédelmi triász (műemlékvédelem, régészet, kulturális javak) mely elemeivel együtt. 2001 óta az örökségvédelem hazánkban önálló kódexszel rendelkezik, ezzel lezárultnak tekinthető a másfél évszázados vita és bizonytalanság.⁹ Mindezekre tekintettel monográfiámban a közgyűjteményügyön belül elsősorban a *múzeumok vonatkozásában* kívánom vizsgálni a gyűjtőkörbe tartozó tárgyakra, az intézmények létesítésére és megszüntetésére, szervezetére, működésére, valamint irányításának jogi rendjére vonatkozó *törvényi szintű* szabályozásokat.

1. táblázat:

Múzeumi ágazati törvényeink tárgykörei

	Múzeumok	Könyvtárak	Levéltárak	Műemlékek	Régészeti emlékek	Kulturális javak
1929	+	+	+		+	+
1949	+			+	+	+
1963	+				+	+
1997	+	+			+	+

1848-ig nem beszélhetünk *ágazati irányításról* a magyar múzeumügy területén. Miközben a korabeli jogértelmezés szerint a közgyűjtemények ügye a tudáspolitikai részeként az oktatásügyhöz tapadva a királyi felségjogok közé került, a Nemzeti Múzeum helyzetét – mivel azt rendi intézménynek szerették volna tekinteni – a rendek országgyűlésen többször is megvitatták. A két fél, a király és a rendek, jó személyi kompromisszumot találtak a nádor személyében, aki múzeumelnökként egy személyben intézhette a Nemzeti Múzeum ügyeit. 1848-ban a felelős kormány átvette a feladatot, és ezzel új korszak kezdődött, még ha a szabadságharc leverése után részben a bécsi kormánysszervek, részben a helytartótanács rendelkeztek is az egyes kérdésekben.¹⁰

⁹ BERÉNYI Sándor: *A kulturális közigazgatás általános kérdései. A közművelődés és a közgyűjtemények igazgatása = Közigazgatási jog. Különös rész.* Szerk. FICZERE Lajos – FORGÁCS Imre (Osiris Tankönyvek), Bp., Osiris Kiadó, 2006, negyedik, átdolgozott kiadás, 313–314., NAGY: *i. m.* (2010), 28–30., SZABÓ: *i. m.* (2013), 202–216., RÖZSÁS: *i. m.* (2014), 100–102. Az örökségvédelem szabályozásának 2010-es összefoglalása: *Kulturális örökségvédelmi jog Magyarországon.* Szerk. VÖLGYESI Levente, Bp., Rejtjel Kiadó, 2010.

¹⁰ MAGYARY Zoltán: *A vallás- és közoktatásügyi központi igazgatás 1867 előtti történetének vázlata = Magyary Zoltán összes munkái (1919–1922). Kritikai kiadás.* A szöveget gondozta, a bevezető tanul-

1867 után a közgyűjtemények irányításáért felelős állami vezető a kormány tagjaként hosszú időre, egészen 1952-ig a vallás- és közoktatásügyi miniszter lett. Ezt követően az időközben létrejött népművelési miniszteri tisztségnek „köszönhetően” váltogatta egymást a közoktatást és kultúrát irányító egy-, illetve két- (rövid ideig három-) miniszteres modell.¹¹

Az általam vizsgált időszakban három alkalommal jött létre *középirányító szerv* a magyar múzeumügyben: a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége (1897–1922), az Országos Magyar Gyűjteményegyesület / Magyar Nemzeti Múzeum (1929–1949), majd a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja (1949–1952), de ezek a szervek – leszámítva a valós kompetenciákkal és önkor-

2. táblázat:

Kulturális minisztériumok (1848–2010) (T. KISS: *i. m.* [1993], 151.)

Működési idő	Ágazati minisztérium	Második ágazati minisztérium
1848–1849 1867–1919	Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium	
1918–1919	Közoktatásügyi Minisztérium	
1919	Közoktatási Népbiztosság	
1919–1949	Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium	
1949–1956	(Vallás- és) Közoktatásügyi Minisztérium Közoktatásügyi Minisztérium / Felsőoktatási Minisztérium Oktatásügyi Minisztérium	Népművelési Minisztérium
1957–1974	Művelődésügyi Minisztérium	
1974–1980	Oktatási Minisztérium	Kulturális Minisztérium
1980–1990	Művelődési Minisztérium	
1990–1998	Művelődési és Oktatási Minisztérium	
1998–2006	Oktatási Minisztérium	Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
2006–2010	Oktatási és Kulturális Minisztérium	

mányt és a jegyzeteket írta: KOI Gyula. (Magyar Zoltán összes munkái) Bp., Nemzeti Közzolgálati Egyetem, 2015, 83–94. (eredetileg megjelent: *Néptanítók Lapja*, 1922, 16–17. sz., 2–4.; 1922, 40–41. sz., 21–22.), 86–91., KOREK: *i. m.* (1988), 87–96.

¹¹ MAGYARY: *A vallás- és közoktatásügyi központi igazgatás, i. m.* (1922/2015), 91–94., T. KISS Tamás: *A magyarországi kulturális minisztériumokról (1867–1993)*. Bp., Villányi úti Konferenciaközpont és Szabadegyetem Alapítvány, Eötvös Alapítvány, 1993., BERÉNYI: *i. m.* (2006), 318., SZABÓ: *i. m.* (2013), 195–197. Epizóduszerű, ezért említésre is alig érdemes, hogy a Tanácsköztársaság idején a múzeumügy a közoktatásügyi népbiztossághoz tartozott, amelynek keretében Művészeti és Múzeumi Direktórium alakult (egyidejűleg megszüntették a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségét): GERELYES Ede: *A magyar múzeumügy a két forradalom időszakában. 1918–1919. Tanulmány és dokumentumkötet*. Bp., 1967, 12–17.

mányzattal rendelkező Gyűjteményegyetemet, nem tudták az aktuális kultúrpolitika elvárásait teljesíteni, ezért sorsuk a megszüntetés lett. A tárca általi közvetlen felügyelet és igazgatás viszont a szakmai elvárásoknak tudott kevésbé megfelelni.¹²

1867-től meghatározó szerepet játszottak a kulturális irányításban és igazgatásban az *intézményfenntartó* szerepet vállaló törvényhatóságok, megyei és települési önkormányzatok, tanácsok. A dualizmus időszakában az általuk fenntartott regionális gyűjtőmúzeumok révén a múzeumi feladatok jelentős részét önként vagy kötelező feladatként ezek az önkormányzatok látták el. 1929-et követően hálózatosodás mutatható ki, amely 1963 után a középszintű decentralizációnak köszönhetően erőteljes lökést kapott: az országos rendszerre összeállt hálózatokon belül és felett világos szakmai irányítási viszonyok alakultak ki. Korábbi előzmények alapján ekkorra kristályosodtak ki az intézményfenntartásra kijelölt decentralizált szervek múzeumüggyel és örökségvédelemmel kapcsolatos szakigazgatási feladatai. Hierarchizált közigazgatási jogosítványokat kaptak az egyes intézmények is, részben a hálózati irányításból adódóan, részben a közigazgatási szervek döntéseinek előkészítése céljából.¹³

Európa (és a fejlett világ) múzeumi rendszerei nagyon eltérőek. A hagyományos magyar rendszer és szabályozás sok tekintetben egyedinek mondható, jó és rossz értelemben is szolgáltat okot a példanélküliségre. Monográfiámban szeretném ezt részletesen is kifejteni. Ugyanakkor nem vonatkoztathatunk el a nemzetközi trendektől sem.

Alapfogalmak

Nem kerülhetjük el, hogy a múzeumüggyel kapcsolatos néhány alapfogalom jogi szempontú meghatározását előzetesen el ne végezzük. A későbbiek során ugyanis ezek a muzeológiai, múzeumokkal kapcsolatos jogi kifejezések gyakran térnek majd vissza, ezért jelentésük tisztázása, pontos definíciójuk szükséges a leírt jelenségek értelmezéséhez.

A közbeszédben gyakran egybecsúszik a múzeum és a kiállítás fogalma, holott a kiállítás nem más, mint az egyik legfontosabb múzeumi ismeretátadó funkció: *„a múzeumi kiállítások műtárgyak csoportját, illetve azokat reprezentáló objektumokat mint a kommunikáció és információközlés elsődleges eszközeit mutatják be”*.¹⁴ Ha e komplex intézmény lényegi sajátosságait szeretnénk megragadni, érdemes

¹² KMETY Károly: *A magyar közigazgatási és pénzügyi jog kézikönyve. I. kötet*. Bp., Grill Károly Könyvkiadó vállalata, 1911, hatodik, javított kiadás, 532., uő: *A magyar közigazgatási és pénzügyi jog kézikönyve. Első kötet*. Bp., Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1926, hetedik, teljesen átdolgozott kiadás, 444–447., KÖREK József: *A szakfelügyeleti rendszer alakulása a múzeumi szakterületen* = *Múzeumi Közlemények*, 1968, 2. sz., 81–83.

¹³ KÖREK: *i. m.* (1988), 101., 111., 124–125., BERÉNYI: *i. m.* (2006), 319., 324–326., BASICS Beatrix: *Egy-ségben volt az erő* = *MúzeumCafé*, 2016, 4. sz., 107–108.

¹⁴ A fenti, egyébként alapvetően tervezői, illetve kiállításrendezői szempontú meghatározáshoz: VASÁROS Zsolt: *Kidillító-tér. Múzeumi tárlatok kézikönyve*. (Múzeumi irányító 7.) Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, 2010, 21–23.

a jelenleg is hatályos múzeumi törvényünk definíciójából kiindulunk. Eszerint a **múzeum** olyan intézmény, amely kulturális javak tudományosan rendszerezett gyűjteményeit gondozza, folyamatosan gyűjti (gyarapítja), nyilvántartja, megőrzi, restaurálja, tudományosan feldolgozza, kiállításokon és más módon bemutatja (társadalmi hasznosulás). A múzeum rendelkezik a működéséhez szükséges tárgyi és anyagi feltételekkel (költségvetés, infrastruktúra), szakirányú végzettségű szakemberekkel (szakalkalmazottakkal).¹⁵ A jogszabályi meghatározáson és a napjainkban közkezen forgó múzeumdefiníciókon túl hasznosnak tűnik idehivatkozni az ICOM 24., 2007-ben Bécsben tartott kongresszusán újrafogalmazott és bővített definíciót: „A múzeum egy, a társadalom és annak fejlesztése szolgálatában álló stabil, nonprofit intézmény, amely nyitott a nyilvánosság számára, és oktatás, tanulás és élményszerzés céljából gyűjti, megőrzi, kutatja, közreadja és bemutatja az emberiség és környezetének tárgyi és szellemi kultúráját.”¹⁶

A **szakág** a muzeológia szempontjából értelmezett olyan alaptudomány, amelynek kulturális örökségi elemei gyűjteményezés tárgyát képezhetik (például természet-tudomány, művészettörténet, régészet, néprajz, történettudomány stb.).¹⁷

A **gyűjtőkör** a kulturális javak azon (szakág, korszak, tematika szerint) meghatározott csoportja, amelyet az adott muzeális intézmény gyűjt, gondoz, bemutat. Tulajdonképpen a közigazgatási értelemben vett hatáskörfogalom (a hatóság milyen ügyek intézésére jogosult) muzeológiai szinonimája.¹⁸

Gyűjtőterületnek nevezzük azt a földrajzi szempontból pontosan körülhatárolt területet, amelynek határain belül az adott muzeális intézmény gyűjtési tevékenységet folytat(hat); ha az adott területen ezt kizárólagosan teheti, vagy legalábbis elsőbbséget élvez, **területi illetékességről** beszélünk. Tulajdonképpen a közigazgatási értelemben vett illetékességfogalom (az azonos hatáskörű szervek közül melyik járhat el) muzeológiai szinonimája.¹⁹

A **tudományos autonómia** állami költségvetésből fenntartott, de az állami irányítástól függetlenül működő autonóm, önkormányzatisággal rendelkező szervezet

¹⁵ Vö.: a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a köz-művelődésről szóló **1997. évi CXL. törvény** 42. §.

¹⁶ Idézi: CSERI Miklós: A tudományos stratégia mint a változások generátora. Vezetői feladatok a tudományos stratégia kialakításában és megvalósításában = Múzeumvezetési ismeretek 1. Szerk. BERECKZI Ibo-lyá - SÁGHI Ilona (Múzeumi irányító 8.), Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, 2010, 94.

¹⁷ A muzeális intézmények működési engedélyéről szóló **2/2010. (I. 14.) OKM rendelet**ben az alábbi definíciót olvashatjuk (1. § 4.): „**Szakág:** a muzeális intézmény gyűjtőkörét meghatározó muzeológiai tudományterületek köre: természettudomány, régészet, numizmatika, képzőművészet, iparművészet és építészet, történeti muzeológia, néprajz és szabadtéri néprajz, mezőgazdaság- és agrártörténet, műszaki és technikatörténet, irodalom-, színház- és zenetörténet.”

¹⁸ MAGYARY: i. m. (1942/1998), 608. A muzeális intézmények működési engedélyéről szóló **2/2010. (I. 14.) OKM rendelet**ben az alábbi definíciót olvashatjuk (1. § 2.): „**Gyűjtőkör:** a kulturális javaknak azon csoportja vagy csoportjai, amelyre nézve a muzeális intézmény a működési engedélyében meghatározott szakág, korszak, illetve tematika szerint gyűjtési tevékenységet folytathat. A gyűjtőkör akkor minősül lezártnak, ha a muzeális intézmény a kulturális javak olyan gyűjteménybe rendezett csoportját vagy csoportjait őrzi, amelyre nézve gyűjtési tevékenységet nem folytat.”

¹⁹ MAGYARY: i. m. (1942/1998), 608. A muzeális intézmények működési engedélyéről szóló **2/2010. (I. 14.) OKM rendelet**ben az alábbi definíciót olvashatjuk (1. § 3.): „**Gyűjtőterület:** az a közigazgatási vagy földrajzi egység, ahol a muzeális intézmény gyűjtőkörének megfelelő gyűjtési tevékenység folytatható.”

(például az egyetemek, a Magyar Tudományos Akadémia [a továbbiakban: MTA], az Országos Magyar Gyűjteményegyetem stb.), „tudományos üzem” (Magyary Zoltán).²⁰

Középirányító szervnek azt a szervezet nevezzük, amelyre törvény (esetleg annak felhatalmazása alapján alacsonyabb szintű jogszabály) irányítási jogokat ruház át, tehát delegálja egy irányítószerv vonatkozó hatásköreit (például a miniszterről valamilyen központi hivatalra, háttérintézményre stb.).²¹ A mai szóhasználat szerint egyrészt akár *központi hivatalnak* is nevezhetnénk ezt az intézménytípust, hiszen törvény vagy kormányrendelet által létrehozott, miniszter irányítása alatt működő, különös hatáskörű központi államigazgatási szervet érthetünk alatta (Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőisége, Múzeumok és Műemlékek Országos Központja), másrészt – az Országos Gyűjteményegyetem esetében – felismerhetjük az *autonóm államigazgatási szervek* (magas fokú költségvetési-pénzügyi önállóság, funkcionális függetlenség), az *önálló szabályozószervek* (rendeletalkotási jog) és a *közttestületek* (önkormányzatiság, közjogi jogi személyiséghez kapcsolódó közigazgatási jogkörök, kizárólagos közfeladat) egyes ismérveit is.²² A *közös ismérvek alapján* a továbbiakban a semlegesebb középirányító szerv kifejezést használjuk.

A **regisztráció** önkéntes alapú múzeumi nyilvántartási rendszer, amellyel a csatlakozás révén többletjogok járnak, alapeleme a jog a múzeum elnevezés viseléséhez, de a regisztrált múzeumnak többletkötelezettségeket kell teljesítenie. A regisztrációval kapcsolatos nyilvántartási rendszereket gyakran civil-szakmai szervezetek működtetik az illetékes állami szervvel történt megállapodás alapján. A 1897-től Magyarországon is egyfajta regisztrációt vezettek be, 1929-től viszont múzeum csak az állam által erre kijelölt szerve által kiadott (működési) engedély alapján működhet.²³

²⁰ MAGYARY Zoltán: *A magyar tudományos élet közigazgatása és kormányzása = A magyar tudománypolitika alapvetése*. Szerk. uő. Kiadja a Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége. Bp., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1927, 614–615., uő: *A magyar tudománypolitika jövő feladatai = A magyar tudománypolitika alapvetése*. Szerk. uő. Kiadja a Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége. Bp., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1927, 617., uő: i. m. (1942/1998), 216–221., 364., GLATZ Ferenc: *Klebsberg és a magyar történettudomány, 1917–1931*. A Történelmi Társulat, a közéleti fórum (1969) = uő: *Konzervatív reform*. Klebsberg, Domanovszky, Szekfű, Hóman, Hajnal. Bp., Kossuth Kiadó, 2016, 58–59., uő: *Klebsberg tudománypolitikai programjának európai helye. Minőség, autonómia, állami szerepvállalás* (1999) = uo. 203., Magyary Zoltán. Válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezetést és a jegyzeteket írta: SAAD József. (Magyar Panteon 8.) Bp., Új Mandátum Könyvkiadó, 2000, 27–32., UJVÁRY Gábor: *Klebsberg Kuno és Hóman Bálint kultúrpolitikája = A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948*. Szerk. ROMSICS Ignác, Bp., Osiris Kiadó, 2009, 397–399. Magyary Zoltán az Országos Magyar Gyűjteményegyetemet / Magyar Nemzeti Múzeumot a közintézetek közé sorolta, és a közintézet lényegét így fogalmazta meg: „A közintézetek [...] az ún. passzív alakulatok közé tartoznak. Önmaguktól sem nem keletkezhetnek, sem meg nem szűnhetnek. Mind létesítésükhöz, mind megszüntetésükhöz más tényező akarata szükséges: az állam, város, község, egyház, vagy magános alapítja. A budapesti egyetemet Pázmány Péter primás 1635-ben Nagyszombatban, a Nemzeti Múzeumot gróf Széchenyi Ferenc 1806-ban (sic!) alapította. Ahhoz, hogy valamely intézet közintézet legyen, rendszerint az állam jóváhagyása szükséges. Az állam egyúttal a felügyeletet is gyakorolja felette, egész fennállása alatt.” (MAGYARY: i. m. [1942/1998], 216–217.)

²¹ A fogalomhasználat pontosítása érdekében hasznosnak tűnik az általam vizsgált korszak végén hatályos államháztartási törvény (az *államháztartásról* szóló **1992. évi XXXVIII. törvény**) középirányító szervre vonatkozó szabályozását a 2000-es évekből felidézni (49. § [4]–[5] bekezdés).

²² LAPÁNSZKY András – PATYI András – TAKÁCS Albert: *A közigazgatás szervezete és szervezeti joga*. (Institutiones Administrationis. A magyar közigazgatás és közigazgatási jog általános tanai. III. kötet.) Bp., Dialóg Campus Kiadó, 2017, 93–94., 96–101., 279–293. Magyary Zoltán a közintézetek kapcsán témánk szempontjából egy fontos típust említ: „f. jogi személyiséggel bíró önálló közintézetek, amelyek az állam, vagy egyéb anyaközület közigazgatásából kiváltak, különleges közcélt szolgáló közigazgatással, jogok és kötelezettségek alanyává lettek és ezt törvény, vagy más jogszabály kifejezetten elismeri, pl. a Magyar Nemzeti Múzeum (1934: VIII. t.-c.).” (MAGYARY: i. m. [1942/1998], 218.)

²³ BALÁZS: i. m. (2003), 20–31.

II. Múzeumtípusok az újkori európai művelődéstörténetben

Az európai múzeumtípusokat gyűjtőköri és/vagy gyűjtőterületi alapon különíthetjük el. A mindmáig egyetlen, teljes körűnek tekinthető, jelenleg is egyetemi tankönyvként használt (!) magyar nyelvű muzeológiai összefoglalás szerzője, Korek József négy múzeumtípust különített el: művészeti múzeumokat (A), történeti múzeumokat (B), néprajzi múzeumokat (C), valamint természettudományi és műszaki múzeumokat (D). Ez az alapvetően szakágakra, gyűjtőkörre épülő osztályozás meglehetősen sematikusnak tűnhet, azonban az egyes alaptípusok főbb jellemzői alapján mégis jól használható, hiszen a később tárgyalandó ágazati jogszabályaink kivétel nélkül ezt, az egyébként elavult XX. századi tipológiát használták. Igaz ugyan, hogy Korek József adós maradt azzal, hogy ezeket a jellemzőket módszertani alapon, részletesen kimunkálja, megelégedett az egyes típusok kapcsán konkrét intézmények történetének és gyűjteményének rövid bemutatásával.²⁴

19

A) Művészeti múzeumok

Az európai művészeti múzeumok rendszerint uralkodói alapításúak és/vagy a palotákban felhalmozott műtárgyanyagból alakultak (például Bécs, München, Drezda). Gyűjtőköriük egyetemes, tematikus és kronológiai értelemben a művészet teljességét igyekeznek bemutatni, bár némelyik esetében kialakult sajátos profil (például iparművészet: *Victoria and Albert Museum*, London). Ezzel szemben a New York-i *Metropolitan Museum of Arts* kollekciói vásárlás, ajándékozás és expedíciók révén alakultak ki, illetve gyarapodnak.²⁵

B) Történeti múzeumok

A történeti múzeumoknak három típusa ismeretes. Az európai *régészeti múzeumok* születésében komoly szerepet játszott az egyes államoknak a talált kincsekkel kapcsolatos joga. Bár a szabályozás országonként nagyon változatos, az előkerült leletek értékelése és felhalmozódása kedvezett a régészeti szakgyűjtemények kialakításának. Más esetekben magángyűjtemények alapozták meg régészeti múzeum létrejöttét (például *Történeti Múzeum*, Moszkva). A régészeti múzeumok gyűjtőterülete rendszerint az adott országra korlátozódik, de vannak olyan intézmények is, amelyek más területek régészeti anyagát is gyűjteményezték (gondoljunk csak a nagyobb európai múzeumok egyiptomi és görög gyűjteményeire). A *palotamúzeumok* annyi-

²⁴ KOREK: i. m. (1988), 61–84. A múzeum korszerűbb fogalmához és a múzeumtipológiához kiindulásképp: <https://www.britannica.com/topic/museum-cultural-institution> (utolsó letöltés: 2019.05.11.)

²⁵ KOREK: i. m. (1988), 61–70., P. SZABÓ Ernő: *A drezdai Albertinum: a művészet bárkaja = MúzeumCafé*, 2010/2011, 4. sz., 60–67.

ban tekinthetők többnek a klasszikus uralkodói gyűjteményeknél, hogy a kincstáron, fegyvertáron stb. túl enteriőrök segítségével a palota egykori berendezését is bemutatják, esetükben a palota, a *rezidencia egésze* a lényeges (például Versailles, Moszkva, Peking). A gazdag anyagból sokféle szakkiállítással is büszkélkedhetnek. A *hadtörténeti múzeumok* gyökereit az uralkodói fegyvertárakban kell keresnünk (például *Heeresgeschichtliches Museum*, Bécs), de fejlődésük során már komplex gyűjteményekké alakultak: a hadsereg, a hadviselés történetét mutatják be, értelemyszerűen az adott ország vonatkozásában, annak emlékére építve.²⁶

C) Néprajzi múzeumok

Az európai néprajzi múzeumok kialakulásában kezdettől fogva erőteljes hatást gyakorolt az észak-amerikai antropológiai szemlélet. A múzeumok nemcsak az adott országok néprajzi emlékeit gyűjtötték, hanem gyakran – részben az egzotikumtól is hajtva – távoli országok tárgyi emlékeit is. A természeti népek szellemi és anyagi kultúrájának emlékei nagyban hozzájárultak a társadalmi fejlődés törvényszerűségeinek megértéséhez. Hagyományos értelemben persze a néprajzi múzeumok gyűjtőkora a paraszti kultúrát öleli fel, azonban a néprajz a kulturális antropológiával közösen más társadalmi osztályok, rétegek szellemi és tárgyi emlékeit is vizsgálja. A néprajzi múzeumok különleges válfaja a szabadtéri múzeum (bár hozzá kell tenni, hogy vannak régészeti profilú szabadtéri múzeumok is, például Pompeji), amelynek klasszikus típusa, a skanzen skandináv területen fejlődött ki.²⁷

D) Természettudományi és műszaki múzeumok

A természettudományi múzeumok a természet világának tárgyi anyagát gyűjtik (például *Naturhistorisches Museum*, Bécs), ám az ipari forradalom után meghatározóak lettek a matematikai és fizikai alapkutatások, ezeknek köszönhetően fordult az érdeklődés a műszaki tudományok és a technológia felé: létrejöttek a műszaki múzeumok az iparfejlesztő ismeretterjesztés jegyében. Az új múzeumtípus – a tudományos (Science) múzeum – már mindent felölel, amely a műszaki és a természettudományokkal kapcsolatos. A világ első műszaki múzeumát, a párizsi *Conservatoire des Arts et Métiers*-t a francia konvent 1794-ben kibocsátott dekrétuma alapján hozták létre, a mezőgazdasági-műipari bizottság felügyelete alatt itt helyezték el mindenféle mesterség gépeinek, szerszámainak, modelljeinek, tervrajzainak,

²⁶ KOREK: i. m. (1988), 70–75. Régészeti múzeumok között érdekes kettősséget láthatunk az isztambuli Régészeti Múzeum (<http://www.istanbularkeoloji.gov.tr/>, utolsó letöltés: 2018.07.19.) és az ankarai Anatóliai Civilizációk Múzeuma (<http://www.anadolumedeniyetlerimuzesi.gov.tr/>, utolsó letöltés: 2018.07.19.) között: az előbbi még birodalmi kitekintésű (anyaga nemcsak a mai Törökország területéről származik), utóbbi modern értelemben vett országos régészeti múzeum.

²⁷ KOREK: i. m. (1988), 75–80., *Szabadtéri Néprajzi Múzeum Szentendre*. Szerk. CSERI Miklós – FÜZES Endre, Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, 2002, 3–12.

leírásainak és könyveinek nyilvános gyűjteményét. A mindmáig mintául szolgáló, legnagyobb szabású európai technikátörténeti múzeum (*Deutsches Museum*) azonban Münchenben működik, alapítása a német nagytőke elhatározásának és jelentős anyagi hozzájárulásának eredménye. Ehhez a múzeumtípushoz soroljuk a Magyar Mezőgazdasági Múzeumot, amely az agrárium európai szinten elismert, élvonalbeli muzeális intézménye.²⁸

Ha a gyűjtőkör helyett a gyűjtőterületet vesszük figyelembe, akkor megkülönböztethetünk *univerzális* (az egész világra kiterjedően gyűjtési tevékenységet folytató), *nemzeti* vagy *országos* (tulajdonképpen egy ország határai által meghatározott területről gyűjteményező), valamint *regionális* (tartományi, megyei, járási) és *települési* (városi) múzeumokat.

Az első (eszményi) múzeum Közép-Európában: a Belvedere

A bécsi *Kunsthistorisches Museum* törzsét jelentő történeti és régészeti gyűjtemény, az érem- és régiségtár háromszáz éves történetének legmozgalmasabb időszaka a XVIII. századra esik. Az önálló császári éremgyűjtemény 1712–1714-ben jött létre, ezt megelőzően az éremanyagot különböző gyűjteményekben őrizték és gondozták; mindazonáltal külön igazgató által irányított egységes és önálló pénzérme- és emlékérem-gyűjteményről csak 1798 óta beszélhetünk; azonban ekkorra már ide tartoztak az egyéb régiségek is, ezért a XIX. században egyenesen érem- és régiségtárnak (*Münz- und Antikenkabinett*) nevezték. A kezdetekben a császári gyűjteményeknek a Stallburg adott otthont, itt helyezték el az érem- és régiséggyűjteményt, a művészeti gyűjteményeket (*Kunstskammer*), a kincstárat (*Schatzkammer*) és a képtárat (*Pinakothek*) is. A XVIII. században a bécsi udvari gyűjtemények jelentősége megnőtt, részben annak is köszönhetően, hogy az uralkodóház ezekben saját nagyszerűségének nagyközönség elé tárható bizonyítékát, jelét látta. Mindez együtt járt a tudományos szemlélet előtérbe kerülésével, amelyben komoly szerepet játszott a császári régiségfelügyelő, Carl Gustav Heraeus (1671–1725). A Heraeus által 1711–1719 között vezetett kézirat (*Journal oder Hand-Buch*) a gyűjtemény történetének egyik legfontosabb korai forrása. Kedvezően hatott az is, hogy míg VI. Károly (1711–1740) és Lotharingiai Ferenc (1745–1765) császárok maguk ismert

²⁸ KOREK: i. m. (1988), 80–84., MÉSZÁROS Balázs: *Technikatörténeti múzeumi hálózatunk kialakulása és fejlődésének tendenciái* = *Múzeumi Közlemények*, 1980, 2. sz., 12., B. VARGA Judit: *A múzeumpedagógia mint a múzeumi tudás optimális kommunikációja. A londoni Science Museum és egy skóciai science center jó példája* = *Tudás és gyakorlat. Múzeumpedagógiai módszerek – Európai példák és hazai alkalmazások. Módszertani fejlesztés*. Szerk. BERECSKI Ibolya – SÁGHI Ilona (Múzeumi irányító 5.), Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, 2010, 126–128., ESTÖK János: *Milyennek kell lennie ma egy, a 21. századi elvárásoknak megfelelő, egyszerre tudományos és népszerű mezőgazdasági múzeumnak?* = *MúzeumCafé*, 2014, 6. sz., 25., STEINER, Kate: *A jövő ösztönzése* = *MúzeumCafé*, 2018, 3. sz., 163–167. Itt kell megemlíteni, hogy a müncheni *Deutsches Museum* mellé szép lassan felnő Németország másik műszaki múzeuma, az 1982-ben alapított, berlini *Deutsches Technikmuseum*: KOVÁCS Dániel: *Múzeum a repülőgép alatt. Deutsches Technikmuseum Berlin* = *MúzeumCafé*, 2018, 3. sz., 151–161.

éremgyűjtők voltak, így fontosnak tartották a gyűjteményi munkát, addig Mária Terézia (1740–1780) és II. József (1780–1790), bár különösebben nem érdeklődtek az érmei iránt, de a császári kollekciókat nagyra tartották, a gyűjteményi anyagok publikációját szorgalmazták, és látogathatóságukat a nagyközönségnek biztosították. A numizmatikai gyűjtemény tudományos intézménnyé azonban csak Joseph Hilarius Eckhel (1737–1798) igazgatósága alatt vált (1774-től), időközben ugyanis a gyűjteményi munkát már nem felügyelő, hanem igazgató vezette. Eckhel megbízatása az ókori részre vonatkozott; vitathatatlan érdeme, hogy az ókori numizmatikát valódi tudománnyá tette, és a bécsi egyetemen tanította is. Szintén a nevéhez köthető annak a rendelkezésnek a megújítása, amely a talált régi pénzekkel kapcsolatos beszolgáltatási kötelezettséget előírta.²⁹

Múzeumtörténeti szempontból igazán meghatározó jelentőségűnek azonban mégsem az érem- és régiségtár tudományos szerepének növekedése, hanem a császári képtárnak a Belvedere Palotába történt átköltöztetése és az új kiállítás 1781-ben történt megnyitása tekinthető. Ettől az időponttól kezdődően már nemcsak császári műgyűjtésről beszélhetünk ugyanis, hanem a dinasztia presztízsét növelő nyilvános múzeumról is. A költözés alapvetően az idősebb Joseph Rosa (1726–1805) képtár-igazgatóságához kötődik, bár egy rövid intermezzo erejéig a tényleges megvalósítást Christian von Mechel (1737–1817) irányította. A festőként sem tehetségtelen Rosa 1772-től vezette a császári képtárat, tevékenysége során sikeresen oldott meg szervezési és igazgatási ügyeket, tulajdonképpen ezzel sikerült leraknia a múzeumigazgatás alapjait. Mechel családjából hozta magával a művészet szeretetét, de inkább a menedzsmenthez értett, sokáig Párizsban vezetett egy rézmetszeteket árusító üzletet. Ötletadóként viszont a két szakember mellett illik megemlíteni Kaunitz kancellár, azaz Wenzel Anton Kaunitz-Rietberg herceg (1711–1794) nevét, akinek minden bizonnyal nagy szerepe volt Mária Terézia és II. József meggyőzésében. A szintén műgyűjtő Kaunitz a gyűjteményekben eszközt látott a dinasztia dicsőségének, nagyságának megmutatására, erre pedig szerinte a legalkalmasabb egy nagyközönség által látogatható múzeum lehet. Arról sem szabad azonban megfeledkezni, hogy a császári házban a művészetek iránt különös lelkesedéssel viselkedtek, köszönhetően az éremgyűjtő Lotharingiai Ferenc császárnak. Elég csak Franz Messmer (1728–1773) és Jacob Kohl (1734–1788) híres, a császár halála után festett (1773), ma a *Naturhistorisches Museum*ban látható festményére utalnunk, amelyen a császár a császári gyűjtemények négy igazgatójával látható: Gerard van Swieten (1700–1772) (*könyvtár*), Jean de Baillou (1684–1758) (*természeti tár*), Valentin Jameray Duval (1695–1775) (*éremtár*) és Jean-François de Marcy (1709–1791) (*fizikai tár*) állnak az üldöző uralkodó és az asztalra kihelyezett műtárgyak körül. Mária Terézia is vonzódott a művészetekhez, de esetében olyan személyes gyűjtési tevé-

²⁹ A fentieket a bécsi császári éremtár XVIII. századi történetét feldolgozó legújabb monográfia alapján foglaltam össze: HASSMANN, Elisabeth – WINTER, Heinz: *Numophylacium Imperatoris. Das Wiener Münzkabinett im 18. Jahrhundert.* (Schriften des Kunsthistorischen Museums Band 14.) Wien, Kunsthistorisches Museum – Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2016. A bécsi császári gyűjteményekhez legutóbb magyarul: PAPHÁZI János: *A Habsburgok „Kunst- und Wunderkammere” = MúzeumCafé*, 2016, 2. sz., 178–180.

kenységről már nem beszélhetünk, mint hitvesénél. II. József pedig kifejezetten puritán volt, őt a gyűjteményekkel kapcsolatban elsősorban praktikus (például műtárgyvédelmi) szempontok vezették. A korszakban már kiemelkedő hatású művészetelméleti tanulmányok születtek, miközben a düsseldorfi képtár mintaszerű elrendezése és katalógusa a bécsieket is lépéskényszerbe hozta. Ráadásul az egyre gyarapodó képtár minden térkihasználás ellenére kinőtte a Stallburgban rendelkezésre álló termeket, így helyzetének rendezése, elhelyezésének megváltoztatása egyre sürgetőbbé vált. Az anyagot rendezték, katalogizálták és gyarapították, a költözés most már tényleg elkerülhetetlenné vált. A formális döntést Mária Terézia 1776-ban hozta meg, de ahhoz II. József is egyetértését adta. Elkezdődtek az építészeti átalakítások a felső Belvedere épületében (falak elbontásával nagyobb termeket alakítottak ki, és elvégezték a szükséges javításokat), majd megkezdődött a festmények átszállítása. 1779-ben a kiállítás már a nagyközönség számára is látogatható volt (hétfőn, szerdán és pénteken). Ezzel azonban korántsem tekintették befejezettnek a kiállítástervezést, mert az udvartól még további művek érkeztek, így a tényleges befejezés csak 1781-ben valósulhatott meg. A kiállítás folyamatos látogathatóságának biztosítása komoly előrelépést jelentett egy valódi múzeum felé, hiszen korábban a műveket csak „borravaló” ellenében és eseti jelleggel lehetett a Stallburgban megtekinteni. Azt is fontos megemlíteni, hogy az állandónak szánt kiállítás korántsem volt statikus, hiszen Rosa időről időre fontosnak érezte az új szerzemények közönségnek történő bemutatását, ez pedig a kiállítás újabb és újabb átrendezését hozta magával. Tágabb térségünkben a Belvedere testesítette meg az eszményi múzeumot, létrehozói álmodták meg a modern értelemben vett képzőművészeti múzeum közép-európai prototípusát.³⁰

A Belvedere még uralkodói alapítású, univerzális múzeum volt, a *Kunst- und Wunderkammer*nek nevezett gyűjtemények egyenes ági leszármazottja. A közgondolkodás azonban változott, a birodalomban megjelentek a „nemzeti” (a „national” / „vaterländisch” / „patriotisch” jelzők – mai jelentésükkel ellentétben – a korszakban még szinonimák voltak) célkitűzések, amelyek gyakorlatias, népművelő és tudományos igényeket fogalmaztak meg. Ezek a gondolatok hívtak életre egy új múzeumtípust: a nemzeti/tartományi múzeumot. Ezt az intézményt már nem régi típusú „múzeumőrök” vezették, hanem olyan képzett alkalmazottak, akik nemcsak az alkalmazó, hanem a nagyközönség elvárásainak is megfeleltek. A jeles természettudós, a prágai Národní Muzeum állattani tárának vezetője, Franz Xaver Berger (1782–1819) az alábbiak szerint fogalmazta meg az új múzeumtípus definícióját: „a nemzet vagy annak vezetői által alapított, azok felügyelete és befolyása alatt fennmaradó, az egész nemzetnek eredeti és oszthatatlan, formális és a kormányzat által jóváhagyott alapítólevél által örök időkre szóló szabályozott tulajdonnal rendelkező intézmény, a szellemi kultúra azon ágainak előmozdítására, amelyek a nemzeti szellem, a közért-

³⁰ A Belvedere korabeli történetének legújabb összefoglalása: LECHNER, Georg: *Die Anfänge der kaiserlichen Galerie im Belvedere 1776–1805. Joseph Rosa d. Ä. als Generaldirektor und das Intermezzo Christian von Mechels = Das Belvedere. Genese eines Museums.* Hrsg. HUSSLEIN-ARCO, Agnes – SCHOELLER, Katharina. Wien, Belvedere, 2011, 69–91. Ld. még: PAPHÁZI: i. m. (2016), 178–180.

elem és a polgári tevékenység célirányos, általános felvilágosítására, ébredésére és feléledésére döntő befolyást gyakorolnak". Berger azt is kifejtette, hogy a nemzeti múzeum a nemzet szükségleteit és képzését szolgálja, dicsőségét hirdeti, gyűjteményei a nemzet tulajdonában állnak, együttműködik az oktatási intézményekkel, és általában a szülőföld, a nyelv, az irodalom és a történelem megismertetését, valamint az irodalmi örökség terjesztését szolgálja. Tegyük hozzá: a birodalomban először Magyarországon jött létre ilyen múzeum.³¹

³¹ RAFFLER, Marlies: *Museum – Spiegel der Nation. Zugänge zur Historischen Museologie am Beispiel der Genese von Landes- und Nationalmuseen in der Habsburgermonarchie*. Wien-Köln-Weimar, Böhlau, 2007, 114–129. Bergert idézi: *uo.*, 204. Az idézet Kálnoki-Gyöngyössy Márton fordítása.

III. A hazai kezdetek

A Ratio Educationis múzeumi rendelkezései

A múzeumtörténeti irodalom 1802-től, a Magyar Nemzeti Múzeum alapításának évétől számítja a honi múzeumügy kezdetét. Ezzel a hagyományos állásponttal szemben nézetünk szerint a kezdeteket néhány évtizeddel korábban egy – mai szóval – közérdekű muzeális gyűjtemény jogszabályban nevesítve történt megjelelésével kell azonosítanunk: nevezetesen a Nagyszombatból Budára helyezett egyetem (korabeli szóhasználatnál *numophylacium*nak nevezett) érem- és régiség-gyűjteményének Ratio Educationisban (1777) szereplő szabályozására gondolhatunk.³²

25

A magyar múzeumügy szülőhelye: a Budavári Palota

A gyökerek azonban még ennél is mélyebbre nyúlnak. Már Hunyadi Mátyás király (1458–1490) a pannóniai és daciai feliratos emlékek nagy gyűjtője volt, kollekciója számára a budai várpalota kertjében romkertet létesített, mivel ezekben a kövekben a dinasztiaja és a magyar föld emlékeit látta (mintegy ékes bizonyítékaként a Hunyadiak – a „Corvinus”-ok – római eredetének). Mátyás külföldieknek büszkén mutogatott romkertjében egyfajta korai muzeális közgyűjteményt láthatunk.³³

Pár száz év elteltével ismét arról értesülünk, hogy a budai várpalotában pannóniai régészeti emlékeket gyűjtenek. A Ratio Educationis egyetemmel kapcsolatos rendelkezései közül az egyik az egyetemi könyvtárról, az éremtárról és a palotában összegyűjtendő pannóniai régészeti emlékekről szól.³⁴ Az egyetemi éremgyűjtemény eredetileg a nagyszombati jezsuita rendház gyűjteménye volt, 1753-ban alapította Fischer Lipót (1703–1787) jezsuita szerzetes. A jezsuita rend föloszlatása után – a rendház más javaival együtt – 1773-ban a nagyszombati egyetem kapta meg tanulmányi célokra. Ez a cél nyilvánvaló a gyűjtendő régiségekkel kapcsolatban is, de

³² KOREK: i. m. (1988), 85., GYÖNGYÖSSY Márton: *Das Archäologische Institut der Budapester Universität um 1900. Kurze Bemerkungen zum Thema einer Konferenz* = *Archaeologiai Értesítő*, 2003, 257., GYÖNGYÖSSY Márton – MÉSZÁROS Orsolya – TÓTH Csaba: *Az Intézet és az Éremgyűjtemény története / The History of the Institute and the Numismatic Collection* = *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Régészettudományi Intézetének Éremgyűjteménye. Numismatic Collection of the Eötvös Loránd University Faculty of Humanities Institute of Archaeological Sciences*. Szerk. GYÖNGYÖSSY Márton – MÉSZÁROS Orsolya, Bp., ELTE Régészettudományi Intézet, 2010, 10–11. Az éremgyűjteményekre ekkor gyakran a *numophylacium* (vagy: *numophilacium*) szót alkalmazták, ld.: „*Locus, ubi numi antiqui custodiuntur*”: *Glossarium mediae et infimae latinitatis Regni Hungariae*. Jussu et auxiliis Academiae Litterarum Hungaricae condidit Antonius Bartal socius ascriptus Academiae Litterarum Hungaricae. Lipcse – Bp., B. G. Teubner – Franklin Társulat, 1901 (reprint: Bp., 1983), 446.

³³ GYÖNGYÖSSY Márton: *A kincstáldástól az ásatásig. A régészeti feltárási jog története és hatályos szabályozása Magyarországon*. Bp., Martin Opitz Kiadó, 2016, 19–20.

³⁴ *Az egyetemi könyvtár, az éremtár, a régészeti emlékek gyűjteménye*, 200. §: *Ratio Educationis*. *Az 1777-i és az 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása*. Fordította, jegyzetekkel és mutatókkal ellátta MÉSZÁROS István. Bp., Akadémiai Kiadó, 1981 (a továbbiakban: RE), 158.

ahogy a Ratio megjegyzi: megtekinthetik az idejövő külföldiek is. A megfogalmazás egyértelmű: olyan muzeális közgyűjteményekről van szó, amelyek nemcsak az egyetemi hallgatóság, hanem mások számára is nyitva állnak. A rendelet célkitűzése nem kisebb, mint a magyar nemzeti érem- és régiségtár megteremtése.³⁵ Bár az egyetemnek voltak további – természetrajzi, fizikai és mechanikai – gyűjteményei, azok egyfajta szertárként kizárólag oktatási célokat szolgáltak, ahogyan a csillagvizsgáló, a botanikus kert (fűvészkert) vagy a mezőgazdasági gyakorlókert.³⁶

Az 1802-es év nemcsak a Nemzeti Múzeum alapításáról nevezetes: két másik fontos, részleges múzeumi profilal rendelkező erdélyi közgyűjtemény formális meg-alapítására is ekkor került sor. A jelentős könyv- és kéziratállal, képtárral, valamint ásvány-, érem- és fegyvergyűjteménnyel rendelkező nagyszabeny Brukenenthal Múzeum már 1777-től nyitva állt a nagyközönség számára, de valódi közgyűjteménnyé csak azzal vált, hogy alapítója, Samuel Brukenenthal (1721–1803) 1802-ben végrendeletében a nagyszabeny gimnáziumra hagyta. Ugyanebben az évben adta át a közönségnek gróf Teleki Sámuel (1739–1822) a könyvtárát és ásványgyűjteményét (Teleki Téka). A két erdélyi közgyűjtemény a későbbiekben – gazdaságuk ellenére – csak regionális jelentőségre tudott szert tenni.³⁷

Összegzés

A korszak témánk szempontjából releváns jogszabályának két olyan vonását emelhetjük ki, amelyek nagyban befolyásolták a későbbi közgondolkodást és a törvényalkotást. A hatásköri kérdések rendezése mellett a magyar múlt iránti erősebb érdeklődés jelentős részben az 1760-as és 1770-es évek tanügyi szakembereinek³⁸ köszönhető:

³⁵ KOREK: *i. m.* (1988), 234–235., GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2003), 257., GYÖNGYÖSSY – MÉSZÁROS – TÓTH: *i. m.* (2010), 10–19.

³⁶ KOREK: *i. m.* (1988), 235., KOSÁRY Domokos: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Bp., Akadémiai Kiadó, 1996, harmadik, kiegészített kiadás, 505., 507. *Az egyetem csillagvizsgáló intézete és szer-tárai*, 199. §: RE 157.

³⁷ KELEMEN Lajos: *Törekvések egy erdélyi múzeum alapítására* = KELEMEN Lajos: *Művelődéstörténeti tanul-mányok*. Sajtó alá rendezte, szerkesztette, a bevezető tanulmányokat és a jegyzeteket írta SAS Péter. Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, [2006], *(eredetileg megjelent: Erdélyi Múzeum*, 1909, 353–375.), 61., HÓMAN: *i. m.* (1927/1938), 369., BÉNYEI Miklós: *A művelődés feladatainak, formáinak és intézményrend-szerének átalakulása a polgárosodás időszakában* = Jankovich Miklós, *a gyűjtő és mecénás (1772–1846). Tanulmányok*. Szerk. BELITSKA-SCHOLTZ Hedvig (Művészettörténeti füzetek / Cahiers d'histoire de l'art 17.), Bp., Akadémiai Kiadó, 1985, 13., KOREK: *i. m.* (1988), 85., KOSÁRY: *i. m.* (1996), 559–560., 707., RAFFLER: *i. m.* (2007), 173–176., LECHNER: *i. m.* (2011), 91., TÓTH Ferenc: *Mű-Kincs-Tár. Művészeti köz-gyűjtemények Magyarországon, 1802–1906*. (MúzeumCafé könyvek 3.) Bp., Szépművészeti Múzeum, 2017, 18. A Teleki Téka korántsem egyedüli magánalapítású könyvtár volt, hiszen több, püspöki alapí-tású egyházi könyvtár (Pécs, Eger, Gyulafehérvár) mellett egyes főurak is komoly gyűjteményeket hoz-tak létre (Gödöllő, Hédervár, Pécel stb.), de ezek nem váltak a nagyközönség számára hozzáférhető könyvtárakká, hiszen a gyűjteményezés célja rendszerint nem is ez volt: HÓMAN Bálint: *Múzeumok és könyvtárak* = HÓMAN Bálint: *Művelődéspolitikai*. (Hóman Bálint munkái) Bp., Magyar Történelmi Társu-lat, 1938 *(először megjelent: A magyar tudománypolitika alapvetése*. Szerk. MAGYARY Zoltán. Kiadja a Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége. Bp., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1927, 295–331.), 368., KOSÁRY: *i. m.* (1996), 556–559.

³⁸ KOSÁRY: *i. m.* (1996), 411–413.

Mária Terézia oktatási rendelete, a Ratio Educationis azt a joghézagot használta ki, miszerint a köznevelés, a művelődés ügyének szabályozása és irányítása (*cura educationis reique literariae*) királyi felségjog, így nem tartozik a rendi törvényalkotás tárgykörébe, ahogy a jogszabály fogalmaz, „a nevelés- és oktatásügy felső szintű felügyelete és irányítása – hazai törvényeink szerint – maguknak a királyoknak fenntartott felségjogok közé számítson”.³⁹ Fontos megjegyezni, hogy az állami irányítás elvét a Ratio nem az állam fogalmából, hanem a magyar király jogköréből vezette le, ez egyfajta gesztus volt a magyar rendi-nemesi felfogás felé, hiszen így – formailag – nem sérültek a magyar alkotmányos jogok. Valójában persze nem történt más, mint a királyi hatalom magához vont egy olyan feladatot, amelyet a középkori rendi jog még nem ismert, ezért arra a merev jogi szemlélettel bíró rendi oldal (pontosabban az alsótáblán helyet foglaló nemesség) nehezen formálhatott volna jogot. Mindez természetesen kihatással volt az oktatásüggyel szoros kapcsolatban álló tudománypolitikára és művelődésügyre is.⁴⁰

Másrészt az sem mellékes, hogy a Ratio – eltérően az osztrák mintától – jóval nagyobb jelentőséget tulajdonított a történelem oktatásának, és azon belül különösen Magyarország múltja megismertetésének. Ez a korábbi magyar oktatáshoz képest is újszerű volt. Bécsben többen helytelenítették ezt a szemléletmódot, bár a honismeret hasznosságát nyilvánvalóan nem vonhatták kétségbe.⁴¹ Az sem véletlen, hogy a nagyszombati egyetem történelem tanszékét csak az egyetem állami irányítás alá rendelése után, 1770-ben szervezték meg. Néhány év múlva a Ratio további tanszékek létesítését irányozta elő, történeti segédtudományi profillal. Ezek közül az egyik az Érem- és Régiségügyi Tanszék (*Cathedra Archaeologico-Numismatica*, a mai ELTE BTK Régészettudományi Intézet jogelődje) volt. Ennek a tanszéknek és a magyar föld numizmatikai emlékei gyűjtésére hivatott éremgyűjteménynek vezetésére az egyetemi könyvtár egyik őrét, Schönwisner Istvánt (1738–1818) kérték fel. A Schönwisner által újrendezett kollekció a XIX. század második feléig az ország legjelentősebb éremgyűjteménye maradt, de tanulmányi – oktatási célokat szolgáló – jellege miatt nem vál(hat)ott a nagyközönség számára hozzáférhető múzeumná.⁴²

³⁹ A nevelésügy helyes elrendezésének szükségessége, és az erre vonatkozó rendelkezési jog fenntartása Magyarországon a király számára, 1. §: RE 17. Az alapelvet megerősíti a 8. és a 9. § is: uo., 26., 385.

⁴⁰ MAGYARY: A vallás- és közoktatásügyi központi igazgatás, i. m. (1922/2015), 85–86., FEJŐS Imre: A Magyar Nemzeti Múzeum története. 1802–1847 = *Folia Archaeologica*, 1964, 272–273., KOSÁRY: i. m. (1996), 408., 410–411., 413., TÓTH: i. m. (2017), 18.

⁴¹ KOSÁRY: i. m. (1996), 420–421.

⁴² KOSÁRY: i. m. (1996), 503–505., GYÖNGYÖSSY: i. m. (2003), 257–258., GYÖNGYÖSSY – MÉSZÁROS – TÓTH: i. m. (2010), 16–21.

IV. A Magyar Nemzeti Múzeum létrejötte, reform- és neoabszolutizmuskori szabályozások

„Ha Magyarország elsőként dönt úgy, hogy a példamutató nagyszerű mintát követi – ami csoda – Magyarország elég nagy, gazdag és hatalmas ehhez, de ha Erdély, Morvaország, Szilézia is tevékenyen és versengve fog hozzá, ha ezek a tartományok, a kor-szellem követeléseinek a legtiszteltelemért több módon felelnek meg, akkor ez jogosan kényszeríti rá Csehország hazafiaira a kérdést: Le akarunk ebben maradni...?”

(Franz Xaver Berger természettudós a prágai Nemzeti Múzeum létrehozásának szükségességéről)⁴³

29

Minden magyar állampolgár számára közismert tény, hogy a Magyar Nemzeti Múzeumot gróf Széchényi Ferenc (1754–1820) 1802. november 25-én alapította meg, pontosabban az I. Ferenc király (1792–1835) által jóváhagyott alapítólevél ezen a napon kelt.⁴⁴ Az azonban már kevésbé tudott, hogy – bár az alapítást egy konkrét időponthoz köthetjük – az ténylegesen mégis egy hosszabb folyamat eredménye volt. Az alábbiakban először ennek a folyamatnak a jogtörténeti jelentőséggel bíró állomásait szeretnénk számba venni, majd pedig a gróf szándékának törvényhozás általi kiteljesítését bemutatni.

A Magyar Nemzeti Múzeum korábbi iratanyaga a második világháború idején elégett a Magyar Országos Levéltárban, így történetének feltárása csak más forrásanyag (például József nádor levéltárának [Archivum Palatinae] *Acta Musei Nationalis* című részlege, illetve a múzeum egyes [fő]osztályain fennmaradt dokumentáció) alapján lehetséges. Ennek figyelembevételével készítette el Fejős Imre mindmáig megkerülhetetlen múzeumtörténetét, amely a későbbi összefoglalások alapja lett.⁴⁵ Az intézménytörténeti kutatások nehézségével is magyarázható, hogy az alapítás

⁴³ Idézi: RAFFLER: i. m. (2007), 200–201. Az idézet Kálnoki-Gyöngyössy Márton fordítása.

⁴⁴ KUBINYI Ágoston: *A Magyar Nemzeti Múzeum*. Pest, 1848, 11., KUBINYI: i. m. (1861), 7., SZALAY Imre: *A Magyar Nemzeti Múzeum alapítása és fejlődése a mai napig* = *A Magyar Nemzeti Múzeum multja és jelene*. Alapításának századik évfordulója alkalmából írták a Magyar Nemzeti Múzeum tisztviselői. Bp., Hornyánszky Viktor Császári és Királyi Udvari Könyvnyomdája, 1902, VII., FEJŐS: i. m. (1964), 267. Az alapítólevél királyi oklevélbe foglalt szövegének magyar fordítása: BERLÁSZ Jenő: *Az Országos Széchényi Könyvtár története. 1802–1867*. Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 1981, 44–48.

⁴⁵ FEJŐS: i. m. (1964), 267–281., FEJŐS Imre: *A Magyar Nemzeti Múzeum története. 1848–1944* = *Folia Archaeologica*, 1965, 285–301. Az Országos Széchényi Könyvtár vonatkozásában: BERLÁSZ: i. m. (1981), A levéltári anyag pusztulásához: BODÓ Sándor: *A múzeumok története Magyarországon a dualizmus korában. Akadémiai doktori értekezés*. Bp., 2016. (http://real-d.mtak.hu/10127/dc_1362_16_doktori_mu.pdf, utolsó letöltés: 2018.04.25.), 62., TÓTH: i. m. (2017), 24–25.

200. évfordulójára nem az intézmény, hanem *gyűjteményeinek történetéről* jelent meg minden szempontból hiánypótló, színvonalas összeállítás.⁴⁶

Az alapítás felé tett első lépések egyikének a muzeológiai szakirodalom Hajnóczy József (1750–1795) könyvtárosi alkalmazását (1779) tartja: Széchényi gróf megbízásából rendeznie kellett a sopronhorpácsi kastély könyvtárát, majd megkezdte a gróf Hungarica-könyvtárának kialakítását. Széchényit legkésőbb 1786-tól foglalkoztatta a gondolat, hogy ezt a gyűjteményét majdan hazájának ajánlja fel, legalábbis erre utal a családi iktatókönyv, amelyben az érintett könyvvásárlások kapcsán megjelent a *Bibliotheca Regnicolaris Hungarica* (Országos Magyar Könyvtár) megnevezés. Az anyag katalogizálása immár Nagycenken Hajnóczy feladata lett. Széchényi időközben könyvtára további gyarapítása érdekében szerződéses viszonyba került Kovachich Márton Györggyel (1744–1821), a magyar diplomatika és forráskiadás megkerülhetetlen személyiségével. Kovachich eszméje volt egy Pesten felállítandó nemzeti könyvtár vagy múzeum, amelynek a könyvek mellett régiség- és képgyűjteménnyel is rendelkeznie kellene.⁴⁷

A Nemzeti Múzeum megalapítása

Széchényi gróf 1802 márciusában elérkezettnek látta az időt, hogy alapítási szándékához királyi jóváhagyást kérjen. Erre elsősorban azért volt szüksége, mert az intézmény alkalmazottainak fizetését a királyi ellenőrzés alatt álló Egyetemi Alapból kívánta fedeztetni. (Az Egyetemi Alapot – *fundus universitatis* – Mária Terézia 1780-ban hozta létre a királyi egyetem működésének pénzügyi fedezetéül; bár az alapot a Helytartótanács gondozta, csak a király rendelkezhetett vele.) Az alapító kéréseit hat pontba foglalva terjesztette a király elé. Első kérése annak engedélyezésére irányult, hogy gyűjteményeit felajánlhassa hazájának, Magyarországnak. Második kérésével arra kért engedélyt, hogy az így átadott gyűjteményt – saját költségén – tovább gyarapíthassa. Azt is kérelmezte, hogy a gyarapodásra tekintettel az eddig megjelent katalóguskötetek folytatásaként pótköteteket adhasson ki. Kérelmének negyedik pontja arra irányult, hogy az új intézmény kerüljön a főherceg-nádor joghatósága alá, illetve elhelyezése az Egyetemi Könyvtár épületében történjen, de úgy, hogy a két gyűjteményt nem szabad egyesíteni. Javasolta, hogy az egyetem esetleges költözése esetén az általa alapított nemzeti gyűjtemény ma-

⁴⁶ A 200 éves Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményei. Szerk. PINTÉR János, Bp., Magyar Nemzeti Múzeum, 2002. Meg kell azonban jegyezni, hogy az alapítás 100. évfordulójára készült kötet (A Magyar Nemzeti Múzeum) is hasonló szellemben készült, bár Szalay Imre (1846–1917), a múzeum igazgatója bevezető tanulmányt írt az intézmény történetéről: SZALAY: i. m. (1902), VIII–XL.

⁴⁷ HÖMAN: i. m. (1927/1938), 368., FEJŐS: i. m. (1964), 268–269., BERLÁSZ: i. m. (1981), 24–26., 28–29., 38., 40–41., BÉNYEI: i. m. (1985), 13., KOSÁRY: i. m. (1996), 559., V. WINDISCH Éva: *Kovachich Márton György, a forráskutató*. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 24.) Bp., MTA Történettudományi Intézete, 1998, 56–57., 71–72., 79., 82–83., RAFFLER: i. m. (2007), 263., BODÓ: i. m. (2016), 5–6., TÓTH: i. m. (2017), 20., 23. (12. jegyzet), 34–36. Marlies Raffler kutatásaiból tudjuk, hogy a múzeum-alapítás szándékának fogantatásához nagyban hozzájárultak Széchényi Ferenc európai utazásai: RAFFLER: i. m. (2007), 266–274.

radjon ott, ahol az országos főhatóság, a Helytartótanács is van. Ötödik kérése érdemeinek megörökítésére, az új intézmény falán emléktábla elhelyezésére vonatkozott. Hatodik kérése szerint az intézmény alkalmazottjaira Széchenyi tehetne javaslatot, de az uralkodó nevezné ki őket. A Magyar Kancelláriára benyújtott fel-ségfolyamodványt véleményezésre megkapta a Helytartótanács, amely rövid időn belül – apróbb módosításokkal – támogató véleményt alakított ki: a felajánlás elfo-gadását javasolta. A Kancellária ezt követően néhány kiegészítéssel, hasonlóan tá-mogatólag terjesztette a király elé a javaslatot. Június 23-án megszületett Ferenc király legfelsőbb elhatározása: „Széchenyi gróf ajánlatát nemcsak kiváló tetszéssel fogadom, hanem egyúttal kegyelmesen megengedem...”. A király tehát átvette az or-szág számára a gyűjteményt, és egyúttal alapítói előjogokat engedélyezett Széchenyi Ferenc grófnak. A szükséges egyeztetések lefolytatása után az alapító aláírta, és jó-váahagyásra benyújtotta az alapítólevelet, amelyet a király oklevélben hagyott jóvá. Az előbbiek fényében érthető, hogy az intézmény nagyobb tekintélye érdekében annak felügyeletét az alapítólevél egy Habsburgra, Magyarország nádorára, József főhercegre (1776–1847) bízta, aki feladatát valóban lelkiismeretesen látta el.⁴⁸

A vita arról, hogy a gróf pontosan mit is alapított, újra és újra fellángol. A magyar könyvtártörténet ikonikus személyisége, Berlász Jenő (1911–2015) azt a nézetet képviselte, hogy könyvtárat, viszont az alapítást 1808-ban szentesítő törvény már egyértelműen múzeumot említ. Mindez a kortársak számára nem vált el ennyire élesen, hiszen a *bibliotheca* és a *museum* szavak ekkor még gyakorlatilag szinonimák voltak. Ráadásul – ahogy arra Marosi Ernő rámutatott – a *museum* szó sokáig még dolgozószoba jelentéssel is bírt, így nevezték a humanisták *studiolóját*, amely egyúttal könyvek és ritkaságok (*curiosa*) gyűjteménye volt egyben. A XVIII. század-ban az efféle gyűjteményeket *Kunst- und Wunderkammer* néven említették. Széché-nyi alapítása ezekhez sorolható, pontosabban azok *curiosa artificialia* megnevezésű osztályába: „...a könyvek és kéziratok gyűjteményét a humanizmus óta a történelem folyamatosságának szemléltetésére igen alkalmasnak tartott éremgyűjtemény, vala-mint grafikai és térképgyűjtemény egészítette ki” (Marosi Ernő). A kortársak számára mindez persze egyértelmű volt, ahogy Döbrentei Gábor (1785–1851) fogalmazta meg egyik, Kazinczy Ferenchez (1759–1831) írott levelében: „Széchenyinek Biblio-thékája lesz fundamentoma az állítandó Nemzeti Múzeumnak Pesten”.⁴⁹

⁴⁸ Gróf Széchenyi Ferenc beadványa (1802): *Dokumentumok a 175 éves Magyar Nemzeti Múzeum törté- netéből*. Összeállította KÖREK József = *Múzeumi Közlemények*, 1977, 1–3. sz., 14–37., 14–15., RAFFLER: i. m. (2007), 280–281. Az alapítás folyamatához (a királyi oklevélbe foglalt alapítólevél ismertetésével): SZALAY: i. m. (1902), VIII., FEJŐS: i. m. (1964), 270., BERLÁSZ: i. m. (1981), 41–48., BÉNYEI: i. m. (1985), 14–15., KOSÁRY: i. m. (1996), 409., RAFFLER: i. m. (2007), 279–287., DEBRECZENI-DROPPÁN Béla: *Első „múzeumi törvény” – 200 évvel ezelőtt iktatták törvénybe a Magyar Nemzeti Múzeumot = Magyar Múzeumok*, 2008, 36., TÓTH: i. m. (2017), 36–38. Az emléktábla javasolt szövegének magyar fordítása: **„A gróf Széchenyi-család Magyar Könyvtára / II. Ferenc császár felségének, Magyarország királyának / József ausztriai főherceg nádornak idejében / 1802-ben / a hazának szentelve”**, ld.: BERLÁSZ: i. m. (1981), 42.

⁴⁹ BERLÁSZ: i. m. (1981), 9–10., 41–48., 75., 85., MAROSI Ernő: *Magyar Nemzeti Múzeum, nemzeti múzeumok = MúzeumCafé*, 2016, 2. sz., 76–77., BODÓ: i. m. (2016), 2–4., 6., TÓTH: i. m. (2017), 14., 22–23., 40. Döb- rentei Gábor levele Kazinczy Ferenchez (Oláhandrásfalva, 1808. február 25.): *Kazinczy Ferencz levele- zése*. A Magyar Tudományos Akadémia irodalomtörténeti bizottsága megbízásából közzéteszi VÁCZY János. Ötödik kötet. 1807. május 1.–1808. június 30. Bp., Magyar Tudományos Akadémia, 1894, 332–335. (Nr. 1244.)

Az alapítást követő első országgyűlés 1807-ben hivatalosan is birtokba vette az intézményt, és egyúttal becikkelyezte gróf Széchényi Ferenc érdemeit.⁵⁰ Bár a törvénycikk címe szerint a magyar országos Széchényi-könyvtárról szól, a szöveg részletezi az adományozott gyűjteményeket, tárgytipusokat: a könyvtár mellett szó van pénzérmékről, címerekről, térképekről, képekről, kéziratokról; végül a gróf érdemeinek felsorolása azzal zárul, hogy „egy föllállítandó nemzeti múzeum alapjait dicséretes buzgósággal lerakta”.⁵¹

Az 1807-es törvénycikk még csak az alapító gróf érdemeinek becikkelyezéséről szólt, de a következő évben megtörtént az alapítás országgyűlési jóváhagyása is azzal, hogy az országgyűlés újabb törvénycikket alkotott, immár a Nemzeti Múzeum felállításáról és a magyar nyelv művelését előmozdító más intézkedésekről.⁵² A törvénycikk az uralkodó és a nádor szándékainak méltatása mellett a vármegyék által befizetendő összegekből felállítandó alapról rendelkezett, egyúttal visszahivatkozott az 1790. évi LXVII. törvénycikkre, amelyben nevesítve szerepel a „tudományi bizottságban” megvitatandó tárgykörök között a „hazai nyelv kiművelésének, valamint a nemzeti művelődés egyéb szükséges eszközeinek” tervezete (ahogyan egy fokozatosan felállítandó tudományos akadémiaé is).⁵³ A törvénnyel létrehozott múzeumi alap felügyeletét a nádorra bízták, aki rövidesen rendeletben szabályozta az alap működésével kapcsolatos kérdéseket: az adminisztrációt a Helytartótanács felügyelete alatt álló Országos Pénztár (*Cassa Regni*) látta el, de a pénzzel továbbra is a nádor mint a múzeum elnöke rendelkezett.⁵⁴ 1808-ban nemcsak az intézmény működtetéséhez és az épület felépítéséhez szükséges pénzügyi alapot sikerült megteremteni, hanem kijelölték az építési telket is. Grassalkovich Antal (1771–1841)

⁵⁰ *A magyar országos Széchényi-könyvtárról (De bibliotheca Hungarica Széchényiano-regnicolari)* szóló **1807. évi XXIV. törvénycikk**. Kiadása: *Magyar törvénytdr. 1740–1835. évi törvénycikkkek*. Fordította CSIKY Kálmán, magyarázatokkal és utalásokkal kíséri MÁRKUS Dezső. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytdr. 1000–1895. Millenniumi emlékkiadás. 5.) Bp., Franklin Társulat, 1901 (a továbbiakban: CJH 5), 360–361. Az országgyűlés naplója: *Magyar Ország gyűlésének jegyző-könyve / Diarium Comitiorum Regni Hungariae*. Pest, Landerer Mihály, 1807, 829–833.

⁵¹ KUBINYI: i. m. (1848), 15., SZALAY: i. m. (1902), XI., FEJŐS: i. m. (1964), 270–271., BERLÁSZ: i. m. (1981), 82–85., KÖREK: i. m. (1988), 87–90., RAFFLER: i. m. (2007), 281–282., POMOGYI László: *Magyar alkotmány- és jogtörténeti kézikötet*. [Bp.], Mérték Kiadó, [2008], 735., TÓTH: i. m. (2017), 46–48.

⁵² A Nemzeti Múzeum felállításáról és a magyar nyelv művelését előmozdító más intézkedésekről (*De erigendo Musaeo Nationali, aliisque promovendae culturae linguae Hungaricae adminiculis*) szóló **1808. évi VIII. törvénycikk**. Kiadása: CJH 5, 406–409.

⁵³ A közpolitikai és bírósági ügyeknek s más tárgyaknak, amelyek az országgyűlésen nem voltak bevégezhetők, rendszeres kidolgozásra bizottságok rendeltetnek és megbízottak nevezetnek ki (Pro elaboratione systematis publico-politicorum, et judicialium negotiorum, aliorumque obectorum, quae hac diecta terminari non poterant, deputationes ordinantur, et deputi denominantur) című **1790. évi LXVII. törvénycikk**. Kiadása: CJH 5, 202–215. A törvénycikkkel országos bizottságokat hoztak létre reformtervek kidolgozására (SZIJÁRTÓ M. István: *A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792*. Keszthely, Balaton Akadémia Kiadó, 2010, második, javított kiadás, 87., 357–358.). A korabeli magyar társadalom nagyon várta a reformok megvalósítását (BERLÁSZ: i. m. [1981], 41., TÓTH: i. m. [2017], 18–20.), ezzel is magyarázható a törvénycikkre történt visszahivatkozás. Az 1808-as országgyűlési rendelkezésekhez: SZALAY: i. m. (1902), XII., BERLÁSZ: i. m. (1981), 85., RAFFLER: i. m. (2007), 288., TÓTH: i. m. (2017), 48–50.

⁵⁴ *Magyar Ország gyűlésének jegyző-könyve / Diarium Comitiorum Regni Hungariae*. Pozsony, Belnay György, 1808, 316–317., 321–332., József nádor iratai. Harmadik kötet. 1807–1809. Kiadta és magyarázatokkal kísérté DOMANOVSKY Sándor. (Fontes Historiae Hungaricae Aevi Recentioris / Magyarországi újabb kori történetének forrásai. József nádor élete és iratai. 4.) Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1935, 335., BERLÁSZ: i. m. (1981), 85., 88–90., RAFFLER: i. m. (2007), 288., DEBRECZENI-DROPPÁN: i. m. (2008), 38., TÓTH: i. m. (2017), 48–50.

herceg felajánlása révén ugyanis egy olyan telek került köztulajdonba, amely a kortársak számára megfelelőnek tűnt egy méltó épület felépítéséhez.⁵⁵ A karok és rendek ugyanakkor fontosnak tartották megjegyezni, hogy amíg a következő országgyűlésen egy tudományos társaság felállítására sor nem kerül, a király és a nádor mindent kövessen el a múzeum és a magyar nyelv művelése ügyének elősegítése érdekében. Ezzel egyszerűsített ki is jelölték a Nemzeti Múzeum helyét a magyar közművelődésben.

A Magyar Nemzeti Múzeum létrehozása és köztulajdonba vétele tehát törvényhozási úton történt, amelyhez királyi szentesítés szükségeltetett. A nádor közreműködése mindkét fél számára biztosította a szükséges személyi garanciát. Mindez megfelelt a korabeli európai gyakorlatnak. Gondoljunk csak a londoni *British Museum*-ra, amelynek alapgyűjteményeit 1753-ban parlamenti aktussal egyesítették, vagy a párizsi Louvre-ban létrehozott és 1793-ban megnyitott *Musée de la République*-re (később: *Musée Napoléon*). Bármennyire is hasonlóak az alapítási eljárások, a londoni és a párizsi gyűjtemények gyűjtőkörüknek egyetemessége révén nem szolgálhattak példaként. Nem véletlen, hogy látogatóik arról számoltak be, hogy a művészet teljes történetét élhették át. A magyar gróf szándékai ettől eltértek, azonban erre is találunk európai példát. A francia forradalom pusztításai tették szükségessé a francia történelem fontos emlékeinek megmentését, múzeumba történő összegyűjtését. Ezért hozta létre Alexandre Lenoir (1761–1839) a *Musée des monuments français*-t, amely középkori emlékeket és az ancien régime hagyatékát gyűjtötte össze. Ez a gyűjtemény vált az európai nemzeti múzeumok példaképévé. A Magyar Nemzeti Múzeum ebben az értelemben a magyar rendi állam kultúrtörténeti múzeuma (*hungarica* gyűjtemény) lett, szemben Bécs császári gyűjteményeinek univerzalizmusával.⁵⁶

A múzeum eszméjének kiteljesedése

Ezt követően megkezdődött a múzeum eszméjének kiteljesedése. Ebben komoly szerepet játszott a múzeumelnök, József nádor (1776–1847), akinek vezetésével a Helytartótanács 1804-ben rendeletet bocsátott ki, amelyben kötelezte a hazai nyomdászokat minden általuk nyomtatott könyv egy példányának a nemzeti könyvtár részére díjtalanul történő megküldésére. A nádornak később sikerült az udvar-

⁵⁵ KUBINYI: *i. m.* (1848), 15., uő: *i. m.* (1861), 10–11., SZALAY: *i. m.* (1902), XII–XIII., FEJŐS: *i. m.* (1964), 272., BERLÁSZ: *i. m.* (1981), 85., RAFFLER: *i. m.* (2007), 283., DEBRECZENI-DROPPÁN: *i. m.* (2008), 38., TÓTH: *i. m.* (2017), 48. József nádor 1807. november 10-én terjesztette a császár és király elé Grassekovich herceg telekfelajánlását: József nádor iratai *i. m.* (1935), 62–64. 1808. március 10-én már a telekcsere ügyét terjesztette az uralkodó elé: uo., 171–174.

⁵⁶ HÓMAN: *i. m.* (1927/1938), 366–367., BERLÁSZ: *i. m.* (1981), 22., 75., KOREK: *i. m.* (1988), 66–69., ARONSON, Peter – ELGENIUS, Gabriella: *Making National Museum in Europe – A Comparative Approach = Building National Museums in Europe 1750–2010. Conference proceedings from EuNaMus, European National Museums: Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizen, Bologna 28–30 April 2011.* Ed. ARONSON, Peter – ELGENIUS, Gabriella. EuNaMus Report No 1. Published by Linköping University Electronic Press. (<http://www.ep.liu.se/ecp/064/002/ecp64002.pdf>, utolsó letöltés: 2019. 05. 11.), BODÓ: *i. m.* (2016), 12–13., MAROSI: *i. m.* (2016), 79–80., TÓTH: *i. m.* (2017), 14–16., 20., 50., 181. (301. jegyzet).

nál kijárnia, hogy a Magyarországon talált régiségekből a Nemzeti Múzeum számára lehessen válogatni.⁵⁷

Az újkori magyar jog a talált kincs tulajdonjogát harmadolni rendelte: egyharmada illette a talált, egyharmada az ingatlan tulajdonosát, egyharmada pedig a kincstárat (a középkori magyar jog szerint a talált kincs még teljes egészében a királyi kincstárat illette meg). A „harmadolásnak” azonban hiányzott a törvényi alapja: nem véletlen, hogy a XVIII. század végén emiatt az Udvari Kancellária és a Helytartótanács hosszas jogi vitát folytatott. A joggyakorlat alapján kiadott királyi rendeletek a talált kincseket rendre Bécsbe rendelték, ahol azok rendszerint a császári gyűjteményekbe kerültek. 1813-ban került sor először arra, hogy talált kincsből a Nemzeti Múzeum és a pesti egyetem már válogathatott, de továbbra is kaphattak műtárgyakat a bécsi császári gyűjtemények.⁵⁸

József nádor a gyűjtemények gyarapítása érdekében és a múzeum pénzalapjának előteremtéséhez elsősorban a nemességet akarta megnyerni, ezért felkérte Miller Jakab Ferdinánd (1749–1823) gyűjteményőrt egy emlékirat elkészítésére, amelyet aztán az 1807-es országgyűlés elé terjesztettek. A kétnyelvű (latin–magyar) elaborátum (*Museum Hungaricum excelsis regni proceribus et inclitis statibus ac ordinibus exhibitum – A' Nemzeti Gyűjtemények elintézése' feltételei Magyar Ország hazafiai' számára. Buda, 1807*), amelyet a későbbi szakirodalom a magyar muzeológia első tanulmányának minősített, szakszerű módon fogalmazta meg a nemzeti múzeum célkitűzéseit, határozta meg gyűjtőkörét, és mindezek finanszírozásának szükségességét és módzatait. Külön kiemelte, hogy a pénzalap mellett elkerülhetetlenül szükséges a múzeumépület felépítése.⁵⁹

Miller javaslata nagy alapossággal összesen kilenc alapvető kérdéskört tárgyalt. *Először* kimondta, hogy az intézménynek Pesten, az ország kormányzati-gazdasági-kulturális központjában kell működnie. *Másodszor* a gyűjtemények elhelyezése nagyméretű, új építésű palotát igényel. Nem véletlen, hogy a kiadványban a szö-

⁵⁷ KUBINYI: *i. m.* (1848), 13., uő: *i. m.* (1861), 8–9., FEJŐS: *i. m.* (1964), 272., BERLÁSZ: *i. m.* (1981), 69., 112., KÖREK: *i. m.* (1988), 90. Magyarországon a kötelezpéldány-rendszer a XVIII. században alakult ki: eleinte a Helytartótanácsnak kellett két példányt beküldeni. 1780-tól egy harmadik példányt kapott meg az Egyetemi Könyvtár, 1802-től már négyre emelték a kötelezpéldányok számát: kettő Bécsbe került, kettő pedig Pesten maradt (Egyetemi Könyvtár, Nemzeti Múzeum). Mivel a nyomdák nem tartották be a rendelkezést, gróf Széchényi Ferenc panaszára született meg 1804-ben a szigorú helytartótanácsi kötelezés: Kossuth Lajos országgyűlési tudósítások. IV. 1834. december 1.–1835. augusztus 26. Sajtó alá rendezte BARTA István. (Fontes Historiae Hungaricae Aevi Recentioris / Magyarország újabbskori történetének forrásai. Kossuth Lajos összes munkái IV.) Bp., Akadémiai Kiadó, 1959 (a továbbiakban: KÖM 4), 294. (17. jegyzet).

⁵⁸ RAFFLER: *i. m.* (2007), 262., GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2016), 22–24., TÓTH: *i. m.* (2017), 64.

⁵⁹ József nádor iratai, *i. m.* (1935), 73., KUBINYI: *i. m.* (1848), 14–15., uő: *i. m.* (1861), 10., FEJŐS: *i. m.* (1964), 272., BERLÁSZ: *i. m.* (1981), 75–82., KÖREK: *i. m.* (1988), 90–91., RAFFLER: *i. m.* (2007), 287–288., 295., DEBRECZENI-DROPPÁN: *i. m.* (2008), 36–37., TÓTH: *i. m.* (2017), 42–46. A Museum Hungaricum latin szövege Miller munkája, magyar fordítását viszont Strázsay József (?–?), a könyvtár őrnöke (*scriptor*) készítette: BERLÁSZ: *i. m.* (1981), 172. (90. jegyzet). Miller emlékiratának magyar változatát újra kiadta: TÓTH: *i. m.* (2017), 374–384. Miller reputációja a magyar nemesi értelmiség körében nem volt túl kedvező. Cserey Farkas (1773–1842) így írt róla egy Kazinczy Ferencnek címzett levelében (Kraszna, 1808. június 24.): „En ha rajtam állna, erejéhez mérséklett dolgot adnék ezen ember elibe, és dolgoztatnám, de Ország Bibliothecariusának nem hagynám”, ld.: Kazinczy Ferencz levelezése, *i. m.* (1894), 511–512. (Nr. 1317.)

veghez csatoltan jelent meg – a szakirodalom zömének állításával szemben nem Hild József (1789–1867) pesti építésznek, hanem édesapjának, Hild Jánosnak (1766–1811) a felépítendő palotát ábrázoló három rézmetszetű tervrajza. *Harmadszor* az épület beosztásával kapcsolatos javaslatok szerepelnek: a palotának ugyanis alkalmasnak kell lennie a nagy táruk (könyvtár, régiségtár, természeti tár) befogadására és megfelelő elhelyezésére. A gyűjtemények elhelyezése mellett megfelelő dolgozószobákat és restaurátorműhelyeket kell kialakítani, valamint figyelemmel kell lenni arra is, hogy a személyzet szolgálati lakásai is az épületben legyenek. *Negyedrész*t a javaslat a gyűjteménygyarapítás forrásait általában a vármegyék és a városok, a káptalanok és a szerzetesrendek, valamint a történelmi családok és az értelmiség adományaiiban jelölte meg. Millernek az intézményműködtetés szempontjából különösen is kiemelendő érdeme, hogy elaborátumában *ötödszor* részletesen meghatározta és elhatárolta a fenntartással kapcsolatos alábbi költségnemeket: az épületfenntartási, személyzeti, fűtési, gyarapítási, kiadványi és adminisztratív kiadásokat. *Hatodszor* a tanulmány kitért a múzeum működését biztosító pénzalap (*fundus Musei*) megermentésének szükségességére, amelyet alapvetően a társadalom áldozatkészségére kívánt alapítani. *Hetedrészt* meghatározta a múzeumi pénzalap kezelésének kereteit, mivel azt az Országos Pénztár (*Cassa regnicolaris*) hatáskörébe utalná a múzeum elnöke (*praeses Musei*), József nádor felügyelete alatt. A javaslat *nyolcadik* része igazgatási kérdéseket tárgyalt. Az intézmény felügyelete, irányítása az elnökség (*praesidium*) feladata lenne. Ennek hatáskörébe tartozna minden pénzügyi rendelkezés, a gyűjteményfejlesztés felügyelete, a szolgálati és az ügyviteli rend meghatározása és az alkalmazottak kinevezése. A múzeum tisztviselőinek (*officiolatus*) ide kellene megküldeniük félévi jelentéseiket (*semestrales relationes*), előterjesztéseiket (*repraesentationes*), és innen kapnák meg az elnöki határozatokat (*intimationes*) és rendelkezéseket (*decretationes*). A belső adminisztráció, a hivatalos és a tudományos tevékenység elvi irányítása és ellenőrzése az igazgató (*director*) hatáskörébe kerülne. Az igazgatóval kapcsolatban Miller fontosnak tartotta megjegyezni, hogy nemcsak a hazai tudományokban (elsősorban a jogban és a történelemben) való tájékozottság a kívánatos elvárás, hanem üdvös lenne az is, ha magas szinten foglalkozna a történetírással, és kiérdemelné az „ország történetírója” (*historiographus regni*) megtisztelő címet. Az igazgató mellé a hivatalos ügyintézésre irodatisztet (*cancellista officii*), az épület biztonsága érdekében pedig egy gondnokot (*inspector*), a forgalom irányítására és ellenőrzésére egy kapust (*janitor*) kellene alkalmazni. Az egyes táruk (gyűjteményeket) egy-egy őr (*custos*) vezetné, munkájukat táranként segédőr (*vice-custos*), hivatalsegéd (*famulus*) és takarítói feladatokat ellátó „hetes” (*mediastinus*) segítené. Ez táranként négy alkalmazottat jelentene, kivéve a könyvtári részleget, ahol Miller további álláshelyek beállítását tartotta szükségesnek. Járulékos, kiegészítő egység lett volna egy laboratórium, amelyben mindhárom tár igényeinek kiszolgálására egy festőt (*pictor*) és egy rézmetszőt (*calcographus*) foglalkoztattak volna. A javaslat *kilencedszer* taglalta a múzeum azon feladatát, hogy megismertesse kincseit. Erre a célra évkönyv (*Acta Musei Hungarici*) megjelentetése lenne kívánatos. Miller kitért a stabil és hosszú távú működés jogbiztosítékaira: megállapította, hogy egy, az 1802-eshez hasonló új alapítólevél (királyi megerősítés),

valamint országgyűlésen megalkotott törvény lenne szükséges; utóbbiban a rendek magukénak ismerhetnék el a múzeumot.⁶⁰

A *Museum Hungaricum* azonban csak részletes célt ért el: az országgyűlés a hadiadó minden forintja után egy garast ajánlott meg a múzeumi alapra, de az építkezést későbbi időpontra halasztotta. Nem merült fel az sem, hogy az országgyűlés a maga hatáskörébe vonja az új intézményt, és ezzel rést üssön azon – a Ratio Educationisban megfogalmazott – az alapelvein, hogy „a nemes tudományok igazgatása” a királyi felségjogok közé tartozik; így ezeket a feladatokat a múzeum vonatkozásában továbbra is a múzeumelnök, József nádor látta el.⁶¹

A múzeumba került növekvő mennyiségű gyűjteményi anyag megkívánta a szükséges személyzeti keretek kialakítását. Miller Jakab Ferdinánd érdeme az is, hogy kialakult a múzeum szervezete, megtörtént a múzeumi táruk megszervezése. 1811-ben már megjelent három nyelven (latinul, magyarul és németül) nyomtatásban a múzeum látogatási rendje, az év őszén az intézménynek már hét kinevezett alkalmazottja volt. A megerősödő múzeumi alap nemcsak a fizetéseket fedezte, hanem a vásárlási, berendezési és üzemeltetési költségeket is. Az 1811. évi devalváció viszont komoly hatással bírt az alapra: a jelentős veszteségek után csak évek múltán valósult meg az alap konszolidációja. 1811-ben az addig történekről a nádor részletes beszámolót terjesztett az országgyűlés elé. Ez kötelessége is volt, hiszen az 1808. évi VIII. törvénycikk jelentéstételi kötelezettséget írt elő: a múzeumi alap számára befolyó pénzüsszegről évente kapott jelentést a nádor, neki viszont a rendeknek kellett beszámolnia. A pénzügyi kimutatáson kívül nagy jelentősége volt az összefoglaló nádori (múzeumelnöki) jelentésnek, amelyet vegyes ülésben olvastak fel. Az egyes tákról nem hangzott el érdemi információ, bár a nádor beszámolóját a Miller által előkészített részjelentések alapozták meg. A nádori jelentés három javaslatlall zárult: *egyrészt* indítványozta mindazok nevének törvénybe iktatását, akik jelentősebb hozzájárulással segítették a múzeum fejlesztését; *másrészt* felkérte a rendeket, hogy vegyék napirendre az 1790 óta tervezett Tudós Társaság (esetleg a Nemzeti Múzeum keretében történő) létrehozásának ügyét; *harmadrészt* támogatást kért az új múzeumépület felépítéséhez. (Miller egyébként előkészített egy *negyedik* javaslatot is, nevezetesen az intézmény József nádorról történő elnevezését [*Museum Statuum et Ordinum Regni Josephinum Palatinale / A Karok és Rende József nádor Múzeuma*], ezt azonban a nádor elvetette, így nem került a rendek elé.) Az országgyűlés a jelentést tudomásul vette, és hozzájárult a tervezett fejlesztések megvalósításához.⁶²

⁶⁰ BERLÁSZ: *i. m.* (1981), 76–82., TÓTH: *i. m.* (2017), 42–46. A Miller által tervezett múzeumi évkönyv (*Acta Litteraria Musei Nationalis Hungarici*) első és egyetlen kötete 1818-ban jelent meg, ld.: KUBINYI: *i. m.* (1848), 17–18., uő: *i. m.* (1861), 13., RAFFLER: *i. m.* (2007), 289., TÓTH: *i. m.* (2017), 64–66. A Hild-féle tervek tervezőjének személyére dr. Basics Beatrix hívta fel a figyelmem (ld.: <https://gallery.hungaricana.hu/hu/BudapestGyujtemeny/5274/?list=eyJxdWVyeSI6ICJDSU1LRT0oXCJNYWd5YXlgTmVtemVOaSBNXHUWGMZhemV1bSAoQnVkyXBlc3QpXCJpIn0&img=0>, utolsó letöltés: 2019.05.11.), amelyet ezúton köszönök.

⁶¹ József nádor *iratai*, *i. m.* (1935), 390., FEJŐS: *i. m.* (1964), 272–273., BERLÁSZ: *i. m.* (1981), 82–86., 88., RAFFLER: *i. m.* (2007), 288., DEBRECZENI-DROPPÁN: *i. m.* (2008), 37–38., TÓTH: *i. m.* (2017), 46.

⁶² KUBINYI: *i. m.* (1861), 12., SZALAY: *i. m.* (1902), XV., KOLLÁNYI Ferenc: *A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára. 1802–1902. I. kötet. A könyvtár megalapításától gróf Széchényi Ferenc*

Az 1808. évi országgyűlést követően országszerte megindult az adományozás.⁶³ Az 1827-es országgyűlésen már külön törvénycikket alkottak mindazok megemlékezésével, akik időközben adományt tettek a Nemzeti Múzeum javára.⁶⁴ Ennek előzménye természetesen József nádor alapos országgyűlési előterjesztése volt. A nádor ugyanis arra utasította a Nemzeti Múzeumot, hogy az 1825-ben ismét összehívott országgyűlés számára állítsanak össze hivatalos jelentést, amelyben részletezik a korábbi évek történéseit, a gyűjtemények gyarapodását, valamint az elkövetkező évek szükséges fejlesztéseit. A latin nyelvű jelentés (*Officiosa relatio de statu Musei Nationalis Hungarici*) három fejezetre oszlott: az *első* fejezet számolt be az intézmény eseménytörténetéről, valamint pénzalapjának gyarapodásáról, a *második* részletezte a múzeum állapotát, szervezetét és vagyonát, végül a *harmadik* a további fejlesztésekre tett javaslatot. A jelentésből jól kiviláglik a szolgálati hatáskörök komplex rendszere. Az intézmény legfőbb irányítását (*suprema directio*) a nádor gyakorolta mint a múzeum elnöke (*praeses*). A múzeum igazgatója (*director*) neki tett jelentést, és tőle kapott utasítást. Az igazgató gyakorolta a gyűjtemények feletti közvetlen felügyeletet (*superior inspectio*), ellenőrizte a nádori utasítások végrehajtását, vezette az adminisztrációt, elnökölt a munkatársi értekezleteken. A múzeumi osztályok (tárak) élén egy-egy őr (*custos*) állt, aki gondoskodott a gyűjtemények őrzetéről, a gyarapítás, a selejtezés és a csere szakmai feladatairól. Kalauzolta továbbá a külföldi vendégeket, valamint a gyűjteményt tudós közleményekben folytatlagosan ismertette. Kíváncsalmként jelent meg, hogy az őr munkáját minden tárban egy-egy *adjunctus* segítse, de ekkor ilyen alkalmazás csak a természeti tárban volt. Az intézet vezetői (tisztjei) havonta tartottak munkatársi értekezletet. A jelentés számat adott arról is, hogy a szolgálati rendet ideiglenes szabályzat írja elő, mert a végleges utasítást egy, a múzeumi tisztekből és az egyetem tanáraiból álló bizottság fogja kidolgozni. A Múzeumi Alap helyzete ugyanakkor nem tette lehetővé a kívánt személyzeti fejlesztéseket, ahogy nem fedezte a nagyobb arányú műtárgyvásárlásokat és a leromlott állapotú Batthyány-villa tatarozását sem (nem beszélve az új múzeumpalota felépítéséről). A nádor ezért azt javasolta, hogy engedélyezzék számára előlegek felvételét a Nemesi Felkelési Hozzájárulási Alapból (*fundus insurrectionalis concurrentionalis*). A nádori javaslatok elfogadását azonban későbbre halasztották, így a törvénycikk megköszönte fáradozásait, illetve név szerint felsorolta az eladdig jelentősebb adományt tevők neveit.⁶⁵ A halasztás oka nem a Nemzeti Múzeum ügye iránti érdektelenség volt, hanem sokkal inkább az, hogy ismét napirendre került az 1790-ben indítványozott reformok kérdése, ezért új bizottságokat

haldíág. Bp., M. N. Múzeum Széchényi Országos Könyvtára, 1905, 256–258., BERLÁSZ: i. m. (1981), 90–94., 97., RAFFLER: i. m. (2007), 291–294., DEBRECZENI-DROPPÁN: i. m. (2008), 38., DEBRECZENI-DROPPÁN Béla: „A látogatókkal szemben készséges barátságot tanúsítsanak” = *MúzeumCafé*, 2011, 25. sz., 41–42., TÓTH: i. m. (2017), 50–54., 64.

⁶³ FEJÓS: i. m. (1964), 273–275., BERLÁSZ: i. m. (1981), 90., 108., 199–200., RAFFLER: i. m. (2007), 294., POMOGYI: i. m. (2008), 735.

⁶⁴ *A magyar nemzeti múzeum javára tett ajánlatok becikkelyeztetnek* (*Oblata pro museo nationali Hungarico facta inarticulantur*) című **1827. évi XXXV. törvénycikk**. Kiadása: CJH 5, 466–473.

⁶⁵ SZALAY: i. m. (1902), XXII., BERLÁSZ: i. m. (1981), 198–207., TÓTH: i. m. (2017), 72–74.

rendeltek ki a szükséges javaslatok kidolgozására, így addig minden újítást elnapoltak.⁶⁶

Bár az 1830-as országgyűlés elé került József nádor újabb, tudományos és pénzügyi részből álló múzeumelnöki jelentése a Nemzeti Múzeumról, az alapos beszámolót a rendek tudomásul vették, de az abban foglalt javaslatok megvalósításáról érdemi döntés nem született.⁶⁷

József nádor mégis mindent elkövetett annak érdekében, hogy az időközben szépen gyarapodó gyűjteményeket őrző intézmény mielőbb méltó elhelyezést kapjon. Törekvéseit azonban csak évtizedek elteltével koronázta siker. 1832-ben ismét az országgyűlés előtt – szokásos múzeumelnöki jelentésében – vetette fel az építkezés tervét, illetve bejelentette, hogy saját kockázatára szerződést kötött a Jankovich-gyűjtemény megvásárlásáról. A nádor törekvéseit végül siker koronázta: az országgyűlés vége felé törvénycikket alkottak, amellyel helybenhagyták a nevezett gyűjtemény megvásárlását, valamint fedezetet biztosítottak az építkezésre. Egyúttal külön országgyűlési bizottságot küldtek ki az intézmény felügyeletére. Ezekkel az intézkedésekkel az országgyűlés a Nemzeti Múzeum második megalapítója lett.⁶⁸

Az elfogadott törvénycikk négy bekezdésbe soroltan tartalmazza a törvényhozók döntéseit.⁶⁹ *Egyrészt* az építkezésre 500 ezer forintot ajánlottak meg oly módon, hogy azt kizárólag a nemesektől kell beszedni. *Másrészt* a korábban a Ludoviceum számára előirányzott Nemesi Felkelési Hozzájárulási Alap kamatait a múzeum jövedelmeihez rendelték gyűjteménygyarapításra és a működési költségek fedezésére. *Harmadrészt* a Jankovich-gyűjtemény megszerzésére 125 ezer forintot ajánlottak meg, ennek fedezetét szintén a nemesektől kellett beszedni. *Végezetül* elrendelték a gyűjtemény revíziójának elvégzését, amelyet az országgyűlés által kiküldött választmány felügyelt olyan tagokkal: mint Deák Ferenc (1803–1876) és Kossuth

⁶⁶ A bizottsági rendszeres munkálatok további tárgyalása a legközelebbi országgyűlésre halasztatik (*Systematicorum operatorum deputationalium ulterior pertractatio ad proximam dietam prorogatur*) című **1827. évi VIII. törvénycikk**. Kiadása: CJH 5, 438–443.

⁶⁷ BERLÁSZ: i. m. (1981), 210–212., TÓTH: i. m. (2017), 76.

⁶⁸ KÖM 4, 422–424. (1835. május 13., 14., 15., 16., A KK és RR a szerkesztés rostállatán kívül, délelőtti üléseikben a sérelmek és kivánatok utolsó osztályában dolgoznak, egy-két nap alatt ezt is befejezendők), Kossuth Lajos országgyűlési tudósítások. V. 1835. augusztus 27.–1836. május 2. Sajtó alá rendezte BARTA István. (Fontes Historiae Hungaricae Aevi Recentioris / Magyarország újjábbkori történetének forrásai. Kossuth Lajos összes munkái V.) Bp., Akadémiai Kiadó, 1961, (a továbbiakban: KÖM 5), 441–447. (1836. január 29., kerületi ülés: Ludovicae, – Museum, – Nemzeti Theátrum), 486–487. (1836. február 18-án országos ülés a RR-nél), 528., 534. (1836. március 3-án országos ülés a fő RR-nél), 539–541. (1836. március 4., 5., 7., 8., 9., A Musaeum és excerpták feletti vitatások részletei), 594–596. (1836. március 24., 26., 28., 30., A Musaeum épületére 500 000 ajánlás), 627. (1836. április 12., Ludoviceum s Musaeum iránti második üzenet), 637–643. (1836. április 12., 15., 18., 19., 20., A Ludovicae s Museum felőli vitatások a fő RR-knél másodikban), 665. (1836. április 22., 24., 25., 26., 27., A currens tárgyak), 676. (1836. május 1., Sommás foglalja a dieta utolsó napjaiban történeteknek), KUBINYI: i. m. (1848), 18–19., Uó: i. m. (1861), 13., SZALAY: i. m. (1902), XXII–XXIII., FEJŐS: i. m. (1964), 273–276., BERLÁSZ: i. m. (1981), 212–217., BERLÁSZ Jenő: Jankovich Miklós pályaképe és könyvtári gyűjteményei = Jankovich Miklós, a gyűjtő és mecénás (1772–1846). Tanulmányok. Szerk. BELITSKA-SCHOLTZ Hedvig (Művészettörténeti füzetek / Cahiers d'histoire de l'art 17.), Bp., Akadémiai Kiadó, 1985, 51–60., KÖREK: i. m. (1988), 93., RAFFLER: i. m. (2007), 294–295., POMOGYI: i. m. (2008), 735., TÓTH: i. m. (2017), 76–80.

⁶⁹ A nemzeti Múzeumról szóló **1836. évi XXXVII. törvénycikk**. Kiadása: Magyar törvénytár. 1836–1868. évi törvénczikkek. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1895. Millenniumi emlékkiadás. 6.) Franklin Társulat, Bp., 1896 (a továbbiakban: CJH 6), 71–72.

Lajos (1802–1894).⁷⁰ Ezt követően külön törvénycikkben emlékeztek meg mindazokról, akik 1827 óta adományt tettek a Nemzeti Múzeum javára.⁷¹ Az országgyűlésen még egy fontos döntés született: határoztak arról, hogy az országgyűlés engedélye nélkül sem eredeti iromány, sem egyéb tárgy nem adható ki, nem kölcsönözhető.⁷²

Mivel sem a rendelkezésre álló telek, sem pedig a Hild János által készített tervek nem voltak megfelelőek, a telket 1813-ban házhelyenként értékesítették, és Batthyány Antal József (1762–1828) gróf közeli majorságát vették meg: az itt álló palotaépület lett az átmeneti időszakban a Nemzeti Múzeum székháza, ide költöztek az egyetem épületéből (volt nagyszeminárium) gyűjteményei. Erre a telekre a nádor döntése nyomán az új épületet viszont már az a Pollack Mihály (1773–1854) tervezhette meg, aki több, a városképet ma is meghatározó, jelentékeny fővárosi épület (például a Deák téri evangélikus templom, Ludoviceum) tervezőjeként ismeretes. Az építkezés 1837-ben kezdődött, a nehézségek (például az 1838-as nagy árvíz) ellenére viszonylag gyorsan haladt: 1844 januárjában a főhomlokzat, 1847 júliusában a teljes épület elől elbontották az állványokat. Az 1838. évi pesti árvíz után az építkezés idejére a gyűjtemények a Ludoviceumban nyertek átmeneti elhelyezést, mivel a Batthyány-villa végzetes sérüléseket szenvedett. Megkezdődött a gyűjtemények beköltöztetése, és egyúttal új leltári nyilvántartások készítése. Mindezt már az 1843-ban kinevezett ambiciózus, új igazgató, Kubinyi Ágoston (1799–1873) vezényelte le. A berendezkedés egészen 1848-ig elhúzódott, a nagyközönség számára az összes tára csak az új nádor, István főherceg (1817–1867) rendeletére nyíltak meg 1848. január 24-én.⁷³

Szervezeti és működési szabályzatok

Kubinyi igazgatósága során nemcsak külső megjelenését, hanem belső szervezetét tekintve is megújult a múzeum. A nádorhoz intézett előterjesztése nyomán négy (fő)osztály (érem- és régiségtár, könyvtár, természetiek tára, képtár) jött létre, mindegyik élén egy-egy *custos* (múzeumőr) állt, némelyikük munkáját segédőrök is

⁷⁰ KUBINYI: *i. m.* (1848), 20., FEJŐS: *i. m.* (1964), 276., BERLÁSZ: *i. m.* (1981), 216–217., 253. TÓTH: *i. m.* (2017), 78–80. A jogalap – a nemesektől és a polgároktól – beszédendő, jövedelem alapú hozzájárulásra az önkéntes ajánlatról (*De libero oblato*) szóló **1807. évi II. törvénycikk** (CJH 5, 336–340.) volt, amely hasonlóan rendelkezett a háború terheiben osztozás ügyében. Ebben az esetben viszont a Nemzeti Múzeum javára történt a felajánlás, a pénz begyűjtését a törvényhatóságok végezték: BÉNYEI: *i. m.* (1985), 16–17.

⁷¹ *A nemzeti Muzeumra folytatva tett ajánlásokról* szóló **1836. évi XXXVIII. törvénycikk**. Kiadása: CJH 6, 72.

⁷² KÖM 5, 481. (1836. február 11., *kerületi ülés*), BERLÁSZ: *i. m.* (1981), 217.

⁷³ KUBINYI: *i. m.* (1848), 12., 17., 19–20., uő: *i. m.* (1861), 12–15., SZALAY: *i. m.* (1902), XV–XVI., XXIV–XXVI., FEJŐS: *i. m.* (1964), 275–278., 281., BERLÁSZ: *i. m.* (1981), 99–103., 219–224., 253–255., 263–265., 268–272., 277–278., KÖREK: *i. m.* (1988), 93., RAFFLER: *i. m.* (2007), 283., DEBRECZENI-DROPPÁN: *i. m.* (2008), 38., POMOGYI: *i. m.* (2008), 735., SZENDE László: *Rómer Flóris tudományos munkássága a Magyar Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárában = Collectanea Sancti Martini. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője*, 3., 2015, 42–43., 46–48., BASICS Beatrix: *Képtár és Történelmi Képcsarnok = MúzeumCafé*, 2016, 2. sz., 93., TÓTH: *i. m.* (2017), 40., 56., 96–98.

segíthették. Az igazgató további személyzeti elgondolásai azonban nem valósulhattak meg, mert a nádor az előterjesztésre azt írta: nincs rá fedezet. Így a múzeum teljes személyzete hét fő maradt. Kubinyi új szervezeti és működési szabályzatot készített, és minden osztályon rendszeresítette a gyarapodási napló használatát. Bevezette a havonkénti „osztályvezetői” értekezleteket, és az ügyintézés nyelve a latin helyett a magyar lett. Az igazgató volt az első olyan múzeumi vezető, aki a tudományos feladatok mellett a társadalmi hasznosulást, a múzeumi közművelődést is fontosnak tartotta. Ahogyan ő maga megfogalmazta, a múzeumi kiállítások „nemcsak a szemet gyönyörködtessék, hanem tükör gyanánt szolgáljanak nemcsak az archeológ, a történetíró, a természetvizsgáló részére, azokból alapos tudomást szerezhessen a mezei gazda, az iparúzó, a bányász is”.⁷⁴

A Nemzeti Múzeum első szervezeti és működési szabályzatát – József nádor felkérésére – még 1811-ben az első igazgató, Miller Jakab Ferdinánd készítette (*„Instrucciones generales, et speciales pro Officialibus, et Servitoribus Musei Nationalis”*), ezt azonban – a Széchényi alapítói jogait elvitató részei miatt – a nádor nem hagyta jóvá. A tervezet eredeti, latin nyelvű példánya a nádori levéltárba került, de – valószínűleg – 1925 óta már az Országos Széchényi Könyvtár kézírattára őrzi.⁷⁵ Az időrendben második szabályozás Kubinyi Ágoston tervezete (*„A' magyar nemzeti Museum tisztviselőinek utasításai 's házi rend”*), amelyet a magyar nyelv hivatalossá tétele következtében magyarul készített el.⁷⁶ József nádor 1845. április 16-án rendelte el új házirend készítését, Kubinyi május 11-én terjesztette fel tervezetét jóváhagyásra. A szolgálati utasítás és házirend húszoldalas tervezetéhez a nádori kancellária vezetője, Havas József (1796–1878) formai és tartalmi kifogásokat tartalmazó, kétoldalas észrevételt tett: a nádor ezért a két anyagot együtt kapta kézhez. A jóváhagyás folyamata ezt követően megakadt, így az igazgató 1846. március 28-án 22 pontba foglalt ideiglenes házirendet adott ki (*„Ideigleni házi rend a' Magyar Nemzeti Museum tisztei és szolgálai számára”*). 1847-ben az igazgató az új nádornak, István főhercegnek már azt jelezte, hogy az 1845-ös tervezetet aktualizálni kell a megváltozott körülmények miatt. Az 1845-ös szabályzattervezet *gyakorlati* alkalmazására 1848 elejétől, a múzeum épületének és kiállításainak nagyközönség számára történt megnyitásától került sor.⁷⁷

⁷⁴ FEJŐS: *i. m.* (1964), 278–279., BERLÁSZ: *i. m.* (1981), 263–265., 268–269., 283–285., 292., DEBRECZENI-DROPPÁN Béla: *A Magyar Nemzeti Múzeum első magyar nyelvű szolgálati utasítása és házirendje (1845–1846)* = *Lymbus. Magyarságtudományi forrásközlmények*, 2006, 149–169., TÓTH: *i. m.* (2017), 98–102.

⁷⁵ BERLÁSZ: *i. m.* (1981), 86., 95., 399., DEBRECZENI-DROPPÁN: *i. m.* (2006), 149., DEBRECZENI-DROPPÁN: *„A látogatókkal szemben készséges barátságot tanusítsanak”*, *i. m.* (2011), 41., TÓTH: *i. m.* (2017), 52–54. A nádori levéltárba került tervezet eredeti jelzete: MOL N24 Archivum Palatinale. József nádor levéltára. Általános iratok. 461. cs. Museum. 1944/1811.

⁷⁶ DEBRECZENI-DROPPÁN: *i. m.* (2006), 149., TÓTH: *i. m.* (2017), 98–102. A nádori levéltárba került tervezet jelzete: MOL N24 Archivum Palatinale. József nádor levéltára. Általános iratok. 493. cs. Museum. 2287/845. Kiadása: DEBRECZENI-DROPPÁN: *i. m.* (2006), 152–166.

⁷⁷ BERLÁSZ: *i. m.* (1981), 280–281., 283–285., 293–294., 298., 399., DEBRECZENI-DROPPÁN: *i. m.* (2006), 149–150., TÓTH: *i. m.* (2017), 104–106. Az előbb említett házirenddel kapcsolatos iratok, levelezés (MOL N24 Archivum Palatinale. József nádor levéltára. Általános iratok. 493. cs. Museum. 2287/845.): kiadása: DEBRECZENI-DROPPÁN: *i. m.* (2006), 150–151., 166–167. Az ideiglenes házirend (MNM Érem- és Régiségtár iratai. 1. d. sz. n.) kiadása: *uo.*, 168–169.

A forradalom után a múzeum formálisan a vallás- és közoktatási minisztérium irányítása alá került, de a tényleges felügyeletet továbbra is a nádor, István főherceg látta el. A főherceg Magyarországról történt távozása után Szász Károly államtitkár december 15-én kelt rendelkezése szerint a feladatokat teljes egészében átvette a szaktárca. A minisztérium ügyosztályai közül a közoktatási ügyosztály, ezen belül pedig a felsőbb oktatási alosztály foglalkozott az Egyetemi Könyvtár, a Nemzeti Múzeum és a tudományos társulatok ügyeivel. Mivel az intézmény kirívóan rossz pénzügyi helyzetben volt, az igazgató – egy általa összeállított emlékiratban (A' Magyar Nemzeti Museum) – az országgyűléstől kért anyagi segítséget: „mivel pedig tudományos, művészeti és ipari kifejlődésünkre számos tudományos intézeteink közt egy sincsen, melly annyi kutfőt és gazdag segédeszközt szolgáltatna, mint a magyar nemzeti museumunk, szükség, hogy kioldt ezt minél virágzóbbá és haszonvehetőbbé tegyük”. Emlékirata röviden összefoglalja az intézmény történetét, bemutatja gyűjteményeit, ismerteti részletesen kimunkált költségvetési támogatási igényét. Nyilvánvaló volt, hogy a múzeum pénzügyi konszolidációja a háborús helyzetben nem valósulhat meg, de az illetékesek mindent elkövettek a helyzet enyhítéséért. Kossuth Lajos pénzügyminiszterként úgy rendelkezett, hogy a Magyar Kamara elnökének volt szolgálati lakásából 78 festmény kerüljön át a múzeum gyűjteményébe, az Országos Honvédelmi Bizottmány (OHB) elnökéként pedig a sáncásásoknál előkerülő leletek sorsáról, azoknak a múzeumnak történő megküldéséről rendelkezett.⁷⁸ Az OHB elnökének 1848. november 30-án kelt rendelkezése pontosan fogalmazott: „A tudományt harczok között sem szabad felejtenünk, sőt azt ápolni mindenkor kötelességünk, minélfogva Pest-Buda hatóságának, úgy a sánczolás munkák körül felállított ügyelőknek meghagyatik, miként szigorú vigyázattal legyenek a munkaközben itt ott található régiségekre és tárgyakra, legyenek azok egyes nagyobb-kisebb réz, vas, kő, agyag sat. eszközök, vagy gyűrűk, pénzek, fegyverek, edények, sat. azokat a lelőhely és mélység pontos feljegyzésével foglalják le a Muzeum számára és az Academia titoknokának (Borz utza 222. szám alatt) tegyenek róla jelentést.” Ennek a rendelkezésnek köszönhető többek között az, hogy Contra Aquincum területéről a sáncásásnál talált leletek a Magyar Nemzeti Múzeumba kerültek.⁷⁹

⁷⁸ Szász Károly államtitkár rendelkezése (1848. december 15.): SZALAY: i. m. (1902), XXIX. KUBINYI: i. m. (1848). (az idézet: uo., 7.), SZALAY: i. m. (1902), XXIX–XXXII., MAGYARY: A vallás- és közoktatásügyi központi igazgatás, i. m. (1922/2015), 87–88., FEJŐS: i. m. (1965), 285., BERLÁSZ: i. m. (1981), 297–307., T. KISS: i. m. (1993), 79., BASICS Beatrix: A Magyar Történelmi Képcsarnok = A 200 éves Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményei. Szerk. PINTÉR János, Bp., Magyar Nemzeti Múzeum, 2002, 278., uő: Képtár és Történelmi Képcsarnok, i. m. (2016), 94., GYÖNGYÖSSY: i. m. (2016), 24–25., TÓTH: i. m. (2017), 106., 126. **Szász Károly (1798–1853)**: ügyvéd, táblabíró, főiskolai tanár, az MTA rendes tagja, több erdélyi országgyűlés részvevője, tagja az első népképviselői országgyűlésnek, a vallás- és közoktatásügyi minisztérium államtitkára (1848–1849), hosszú időn keresztül tényleges vezetője. Államtitkári működéséhez: T. KISS: i. m. (1993), 78., 533–534.

⁷⁹ Kossuth Lajos 1848/49-ben. III. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. Első rész. 1848 szeptember–december. Sajtó alá rendezte BARTA István. (Fontes Historiae Hungaricae Aevi Recentioris / Magyarország újabb kori történetének forrásai. Kossuth Lajos összes munkái XIII.) Bp., Akadémiai Kiadó, 1952, 594–595., NAGY Mihály: A régészeti örökség védelme Magyarországon = Magyar régészet az ezredfordulón. Szerk. VISY Zsolt – NAGY Mihály – B. KISS Zsuzsa, Bp., Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, Teleki László Alapítvány, 2003, 32., GYÖNGYÖSSY: i. m. (2016), 24–25.

Neoabszolutista szabályozások

A neoabszolutizmus első éveiben a Nemzeti Múzeum léte került veszélybe. Enyhülés csak az 1850-es évek elején mutatkozott: 1852-ben maga a császár, Ferenc József (1848–1916) tekintette meg a múzeumot (1857-ben ismét felkereste az intézményt). A múzeum ekkortól már számos, gyakran rendszerellenes élű rendezvénynek adott otthont. 1861-ben pedig falai között ülésezett az országgyűlés képviselőháza. Kubinyi igazgató elérkezettnek látta az időt, 1848-as memorandumát átfogalmazta és a képviselőház elé terjesztette. Az országgyűlés az ügy kivizsgálására bizottságot küldött ki, de ennek jelentését már nem tárgyalhatta meg, mert időközben az uralkodó feloszlatta. Az illetékesek viszont érezték, hogy a múzeum helyzete orvoslást követel, ezért a Helytartótanács 1862. november 22-én gróf Andrássy György (1797–1872) országbíró elnökletével újabb bizottságot küldött ki, amelynek meghatározó tagja Rómer Flóris (1815–1889), az elismert régész, egyetemi tanár lett.⁸⁰

A korszak egyik közigazgatás(jogi) alpműve is fontosnak tartotta, hogy a közoktatási rendszeren belül – még ha csak röviden is, de – említést tegyen a Nemzeti Múzeumról, mivel abban a „tudományok s ismeretek gyarapítására” szolgáló eszközt látott, ezért kivonatossan ismertette az alapítás és a reformkori gyarapodás folyamatát, valamint a múzeum szervezeti felépítését. Ez egyértelműen jelzi, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum a közigazgatási szakemberek figyelmét, tudományos érdeklődését is felkeltette, és elfoglalta az őt megillető helyet a közgondolkodásban.⁸¹

Az 1850-es években több vizsgálat is lezajlott a múzeumban. Ezeknek köszönhetően az igazgató új szervezeti és szolgálati szabályzatot állított össze, amelyhez felhasználhatta a prágai *Národní Muzeum*ban, a grazi *Joanneumban* és a bécsi *Hofbibliothek*ban használatos szabályzatokat is. A dokumentum kizárólag német nyelven készült el (*Instruction für das National-Museum in Pest*). A szabályzat rögzítette, hogy az intézmény végső soron a bécsi Belügyminisztérium joghatósága alatt áll, ugyanakkor a kellő részletezettséggel, hét fejezetben és 91 szakaszban rendezte az múzeum működésével kapcsolatos kérdéseket: így szabályozta az igazgatói hatásköröket, a gyűjteményőri feladatokat, a múzeumi tárgyak cseréjével kapcsolatos eljárást, az ügyvitel rendjét és a házipénztár kezelésének módját. A korábbi, jóvá nem hagyott szabályzatokhoz képest igazán újat nem tartalmazott, inkább csak részletezettsége okán tekinthető előrelépésnek: a szabályozottság magasabb fokának köszönhetően bármiféle visszaélésnek törvényes gátat vetett.⁸²

⁸⁰ KUBINYI: i. m. (1861), SZALAY: i. m. (1902), XXXII–XXXIII., FEJŐS: i. m. (1965), 286–288., BERLÁSZ: i. m. (1981), 336–337., 345–346., 359–362., 366., 373–375., 436–438., 440–469., BASICS: i. m. (2002), 278–279., SZENDE: i. m. (2015), 42–43., 52., BASICS: *Képtár és Történelmi Képcsarnok*, i. m. (2016), 95., TÓTH: i. m. (2017), 128–132. Kubinyi az épület és a kert végleges kialakítására-berendezésére egyszeri 100 ezer forintos támogatást, míg az intézmény évi rendes kiadásainak fedezetéül évenként 48 ezer forint támogatást kérelmezett: KUBINYI: i. m. (1861), 44–46.

⁸¹ RÉCSI Emil: *Közigazgatási törvénytudomány kézikönyve, az ausztriai birodalmi törvényhozás jelen állása szerint különös tekintettel Magyarországra. Harmadik kötet: Rendőri közigazgatás (vége). Közoktatási ügyek.* Pest, Heckenast Gusztáv, 1854, 346–347. (263. §)

⁸² *Albrecht főherceg cs. kir. volt főkormányzóának 1859. jan. 6-án kelt s a budai Helytartótanács osztálya által kibocsátott múzeumi utasításai.* Fordította SOÓS István = TÓTH Ferenc: *Mű-Kincs-Tár. Művészeti*

1853-tól az Osztrák Polgári Törvénykönyv rendelkezéseit kellett alkalmazni a kincstálálás eseteire. Ennek akkor hatályos szövege szerint minden ilyen esetről bejelentést kellett tenni, de a kincsen, annak hányadán nem jött létre állami tulajdon. Ez a korábbi magyar joggyakorlattól („harmadolás”) eltért, persze amennyiben az állam kívánta, megvásárolhatta az előkerült régiségeket, azonban ezek rendre Bécsbe, a császári gyűjteményekbe kerültek. 1861-ben az Országbírói Értekezlet által összeállított *Ideiglenes Törvénykezési Szabályoknak* köszönhetően Magyarországon elvben ismét a korábbi joggyakorlat állt vissza, de Erdélyben – Horvátországban, Fiume városában és a határőrvidékeken is – hatályban maradt az Osztrák Polgári Törvénykönyv. Ennek következtében régészeti leletek előkerülése esetén eltérő eljárást kellett alkalmazni.⁸³

Az 1850-es években Erdélyben ténylegesen is létrejött a Nemzeti Múzeum testvérintézménye, az Erdélyi Nemzeti Múzeum (ma: Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei / Erdélyi Történelmi Múzeum). Megszervezése, szervezetének kialakítása teljesen a pesti mintára történt meg: még az 1842. évi, Kolozsváron tartott erdélyi országgyűlésen ajánlották fel gyűjteményeiket (könyvtár, kéziratgyűjtemény) gróf Kemény József és Sámuel, de a tényleges megalapítás hosszabb folyamat eredménye volt, így az új intézmény csak 1859-ben kezdte meg működését.⁸⁴

Összegzés

A Nemzeti Múzeumot létrehozó-elismerő törvénycikkek (1807. évi XXIV., 1808. évi VIII. tc.) rendszertelenek voltak és hiányosak: elmulasztották az intézmény jogállását rendezni, mert *expressis verbis* nem mondták ki, hogy nem királyi, hanem rendi oltalom és irányítás alatt álló kulturális intézetről van szó. Másrészt József nádor nem érezte szükségét annak, hogy újabb királyi megerősítő oklevelet kérjen. Ezáltal némileg homályban maradt a Magyar Nemzeti Múzeum és az Országos Széchényi Könyvtár viszonya, pontosabban utóbbi az előbbi tagintézménye (és nem pusztán szervezeti egysége) lett, amely jogállását tekintve nem volt azonos a többi tárral. Erre utalt a korabeli iratokban megjelenő „*Bibliotheca Széchényiano-Regnicolaris penes Museum Nationale Hungaricum existens*” formula. Mindazonáltal az alapító Széchényi gróf kinevezésekkel kapcsolatos jogait már 1810-ben sem vették figyelembe. Az alapító tiltakozását követően Miller Jakab Ferdinánd igazgató 1812-ben egyenesen azt a jogi álláspontját fejtette ki, hogy a gróf 1802-ben megszerzett alapítói jogai

közgyűjtemények Magyarországon, 1802–1906. (MúzeumCafé könyvek 3.) Bp., Szépművészeti Múzeum, 2017, 385–394., BERLÁSZ: *i. m.* (1981), 398–402., TÓTH: *i. m.* (2017), 130–132.

⁸³ GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2016), 25–26.

⁸⁴ KELEMEN: *i. m.* (1909/2006), 63–77., JAKÓ Zsigmond: Az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárának múltja és feladatai = JAKÓ Zsigmond: *Írás, levéltár, társadalom. Tanulmányok és források Erdély történelméhez.* Szerk. DÁNÉ Veronika – FEJÉR Tamás – JAKÓ Klára (Monumenta Hungariae Historica. Dissertationes / Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések), Bp., MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete, 2016, (eredetileg megjelent: Erdélyi Tudományos Füzetek 133. Kolozsvár, 1942.) 121–123., BODÓ: *i. m.* (2016), 29., TÓTH: *i. m.* (2017), 22., 134.

az új intézmény országgyűlési elismerésével-létrehozásával elenyésztek, így a kinevezési jogkör egyedüli gyakorlója a múzeum elnöke, József nádor lett. Maga a nádor ezt a nézetet nem képviselte ilyen sarkosan, de a gróf beavatkozását a múzeum ügyeibe ő sem tartotta kívánatosnak. A későbbiekben – legalábbis a könyvtár vonatkozásában – a kinevezések tekintetében mégis sikerült az alapítói jogokat érvényesíteni: 1840-es években egy hivatalsegédi kinevezés kapcsán a jelentkezők közül a Széchényi-család szeniora, gróf Széchényi Lajos jelölhette kinevezésre az általa megfelelőnek tartott (és a számára Kubinyi Ágoston igazgató által ajánlott) pályázót. A nádor a jelölés alapján nevezte ki az új könyvtári hivatalsegédet.⁸⁵

A korszakban hozott múzeumi törvények jelentős részben a Nemzeti Múzeum számára adományt tevők nevének megörökítéséről szólnak (1807. évi XXIV., 1827. évi XXXV., 1836. évi XXXVIII. tc). Az udvar kizárólag az összbiriodalmi érdekeket szolgáló intézményeket volt hajlandó a királyi kincstárból finanszírozni (például a Selmeci Bányászati Akadémiát), így a Nemzeti Múzeum esetében hiányzott az állam által garantált éves intézményi költségvetés. Ez korántsem csak a múzeumra volt jellemző, hiszen a korszakban a nemzeti kulturális intézmények (Magyar Tudományok Akadémia, Nemzeti Színház) alapítása és fenntartása zömmel adományokból történt; az adományozás tényét ezért is volt szükséges rögzíteni (és ezáltal az adományozó személyeket megbecsülni). Az egyéni, önkéntes felajánlás (*oblatio*) két formáját ismerjük: első esetben egy személy saját gyűjteményét az országnak ajándékozta vagy egy nemzeti intézmény alapítására, fenntartására, fejlesztésére alapítványt tett. A második esetben országgyűlési határozattal vagy egyéni (esetleg megyei) kezdeményezéssel országos gyűjtést indítottak, ilyenkor a hozzájárulás lehetett pénzjuttatás vagy tőke (utóbbi esetben a kamatok évről évre), esetleg ingatlan (építési telek, épület).⁸⁶ A finanszírozás rendszerét mutatja az 1836. évi XXXVII. törvénycikk is: ebben az esetben egyszeri alkalommal készpénz országgyűlési felajánlása történt meg (múzeumépítésre és a gyűjtemény gyarapítására), nem véletlen, hogy az ezt követő törvénycikk már rögvést az egyéni adományozókról emlékezett meg.⁸⁷ A korszak végére ez a *subsidualis* finanszírozási rendszer, amelyet a kortársak kiszámíthatatlannak és elavultnak, pazarlónak és gazdaságtalannak tartottak (nagy tőke összegyűjtése azért, hogy a kamatokból finanszírozzák az intézmény működését, céljait), meghaladottá vált, ezért is bukhatott el az országgyűlésen 1844 októberében a múzeumépület bővítésére kérendő újabb felajánlás ügye.⁸⁸

⁸⁵ SZALAY: *i. m.* (1902), XVI–XVII., BERLÁSZ: *i. m.* (1981), 109–111., 272., TÓTH: *i. m.* (2017), 50–52. A Széchényi-család jelölési jogát még a Nemzeti Múzeum 1889-es szolgálati szabályzata is tartalmazta (8. §): *A Magyar Nemzeti Múzeum szervezete és szolgálati szabályzata*. A nyomtatvány OSZK-ban található, 217 235. sz. példányának szövegmásolatát DEBRECZENI-DROPPÁN Béla készítette. A forrásul szolgáló nyomtatvány első lapjára egykorú kézírással rájegyezve: „jövőhagyva 1889. évi III. 8.-án 9970. sz. a.” = TÓTH Ferenc: *Mű-Kincs-Tár. Művészeti közgyűjtemények Magyarországon, 1802–1906*. (MúzeumCafé könyvek 3.) Bp., Szépművészeti Múzeum, 2017, 402.

⁸⁶ József nádor iratai, *i. m.* (1935), 335., KÖM 4, 158. (5. jegyzet), 423. (36. jegyzet), BÉNYEI: *i. m.* (1985), 14–16., TÓTH: *i. m.* (2017), 20.

⁸⁷ BÉNYEI: *i. m.* (1985), 16–17.

⁸⁸ Az 1843/44-ik évi magyar országgyűlési alsó tábla kerületi üléseinek naplója. VI. kötet. Szerkesztette és saját költségén kiadta KOVÁCS Ferenc. Bp., Franklin Társulat, 1894, 222–223. (310. kerületi ülés, 1844. október 16.), BÉNYEI: *i. m.* (1985), 17. Kossuth Lajos később, a következő országgyűlésen a közteher-

Fontos jogintézmény volt az országgyűlés elé terjesztendő múzeumelnöki beszámoló: amint láttuk, József nádor minden országgyűlésen beszámolt az intézmény eseménytörténetéről, pénzügyi helyzetéről, a szervezeti rendről, a gyűjtemények gyarapodásáról és az adományokról, felajánlásokról. A jelentéstételi kötelezettség abból vezethető le, hogy a Nemzeti Múzeum pénzügyi alapját és jövedelmeit az Országos Pénztár kezelte a nádor irányítása és közvetlen felügyelete alatt. A jelentéssel rendszerint sikerült megalapozni az országgyűlés további kedvező törvényalkotói döntéseit.⁸⁹

A Nemzeti Múzeum szervezeti rendje és gyűjteményi gyakorlata a későbbiekben egyfajta etalonként szolgált az újabb múzeumok számára. Ezeket a kérdéseket szervezeti és működési szabályzatokban kívánták rendezni, azonban az intézmény minden ellenkező szándéka ellenére korszakunkban nem sikerült végleges szabályzat kiadását elérni. A tervezetekben megfogalmazott elveket ennek ellenére alkalmazták a gyakorlatban, végül 1859-ben Albrecht főherceg (1817–1895) adta ki a várva-várt szabályozást (ezt követően évtizedekig ezt alkalmazták). A nagy nemzeti gyűjtemény, az összefoglaló gyűjtőmúzeum eszméje még sokáig hatott, ahogyan az intézmény gyakorlatban alkalmazott gyűjteményezési elvei is. Nem véletlen, hogy ezt vette át az 1859-ben Kolozsváron megalapított Erdélyi Nemzeti Múzeum is.⁹⁰

Nekünk, magyaroknak talán kicsit nehéz megérteni, hogy miért jelentősebbek, mitől más jellegűek a bécsi császári gyűjtemények, múzeumok, mint a hazaiak. A különbség az alapítás óta meglévő univerzalizmusban (mai szóval: egyetemes gyűjtőkörben és gyűjtőterületben) keresendő: míg az említett magyar gyűjtemények összbirodalmi szempontból tartományi (értsd: „nemzeti”) jelentőségűek, gyűjtőkörük és gyűjtőterületük voltak (tehát Bécsből nézve a „*Provinzialpatriotismus*” szemléletének megfelelően elsősorban a „tartománnyal”, annak múltjával kapcsolatos műtárgyanyagot gyűjtötték), addig a bécsi, központi gyűjtemények a teljességre törekedtek. Ezzel magyarázható, hogy a bécsi udvar eltűrte (de különösebben nem támogatta) a magyarországi közgyűjteményeket, amelyek az általunk vizsgált első két korszakban még nem tudtak kinőni provinciális kereteik közül. Erre csak a dualizmus idején került sor.⁹¹ A Nemzeti Múzeum megalapítása után viszont birodalom-

viselés kapcsán, a kerületi ülésben 1847. december 2-án mondott nagy beszédében hosszasan ostromozta a *subsidiális* rendszert („*parányi eredmények végett roppant tökéletet kellett fizetnünk*”): Kossuth Lajos 1848/49-ben. I. Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847/48. Sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta BARTA István. (Fontes Historiae Hungaricae Aevi Recentioris / Magyarország újkori történetének forrásai. Kossuth Lajos összes munkái XI.) Bp., Akadémiai Kiadó, 1951, 351–353. (1847. december 2.).

⁸⁹ BÉNYEI: i. m. (1985), 16., TÓTH: i. m. (2017), 50. Az 1832–1836-os országgyűlésen: KÖM 4, 422. (különösen: 29. jegyzet), 423. (36. jegyzet), KÖM 5, 339., 344. (1835. december 30., *kerületi ülés*), 438. (1836. január 28., *kerületi ülés*), 462. (1836. február 7., 8., *kerületi ülés*), 481. (1836. február 11., *kerületi ülés*), 485. (1836. február 18., *országos ülés a RR-nél*). A korábban említetteken túl József nádor az 1839–1840-es országgyűlésen is beterveztette a múzeumról egy rövid, jobbra csak pénzügyi vonatkozásokat taglaló jelentést: BERLÁSZ: i. m. (1981), 293.

⁹⁰ KELEMEN: i. m. (1909/2006), 63–77., JAKÓ: i. m. (1942/2016), 121–123., FEJŐS: i. m. (1965), 292., 295., KÖREK: i. m. (1988), 96., BODÓ: i. m. (2016), 29., TÓTH: i. m. (2017), 22., 134.

⁹¹ RAFFLER: i. m. (2007), 150–154., MAROSI: i. m. (2016), 80., 83–84., BODÓ: i. m. (2016), 253., TÓTH: i. m. (2017), 22., 64. Az 1870-es állam költségvetéshez fűzött indoklásában báró Eötvös József kultuszminiszter részletesen kifejtette, hogy a Nemzeti Múzeum „*eredetileg csakis magyarországi avagy Magyarországra vonatkozó tárgyak gyűjtésére s megőzésére szorítkozott*”, „*ma már nemcsak magyar, hanem*

szerte sorra alakultak a tartományi múzeumok, először a német nyelvű területeken: *Joanneum* (Graz, 1811) és *Ferdinandeum* (Innsbruck, 1823); majd a szláv területeken: *Národní Muzeum* (Prága, 1818), *Francisceum* (Brno, 1818), *Kranjski Stanovski Muzej* (Ljubljana, 1821) és *Národní Muzei* (Zágráb, 1846).⁹²

*a világ minden tájáról szerzett tárgyakkal is bír". Az indokolás vonatkozó részét legutóbb kiadta: TÓTH: i. m. (2017), 395. **Bárá Eötvös József (1813–1871):** a főrendi tábla tagja (1832–1836), majd országgyűlési képviselő, vallás- és közoktatásügyi miniszter (1848, 1867–1871), az MTA tagja, másodelnöke, majd elnöke. Miniszteri működéséhez: T. KISS: i. m. (1993), 494–495. Érdekes, hogy Marlies Raffler monográfiájában a Nemzeti Múzeum kapcsán a hagyományos magyar nézeteket ismétli („Ungarn ist ein Sonderfall”): a bécsi udvar központosítási törekvéseinek (értsd: a legértékesebb műtárgyaknak a császári gyűjteményekbe kellett kerülniük, ahogy a prágai ásványgyűjtemény kapcsán maga Széchényi Ferenc is tapasztalta: „Was im Cabinet vorzüglich schönes ist, das muß nach Wien geliefert werden”) ellentmondott a Nemzeti Múzeum megalapítása, sőt az intézmény hamar a magyar függetlenség szimbólumává vált: RAFFLER 2007, 262.*

⁹² KUBINYI: i. m. (1848), 12., Uő: i. m. (1861), 7., RAFFLER: i. m. (2007), 183–258., LECHNER: i. m. (2011), 91., BASICS Beatrix: „Amit természet és emberi szorgalom a haza területén létrehozott” – A cseh múzeumok rendszerének kialakulása és mai helyzete = *MúzeumCafé*, 2015, 6. sz., 19–20., BODÓ: i. m. (2016), 13–15., 24–25., 253., TÓTH: i. m. (2017), 20–22. Marlies Raffler külön táblázatot állított össze a tartományi múzeumlapításokról (Neomuseale Epoche: Überblick über die Gründung musealer Institutionen im 19. Jahrhundert in der Habsburgermonarchie): RAFFLER: i. m. (2007), 127–128.

V. Múzeumi jogalkotás és intézményfejlesztés a dualizmus idején

Időszakunkban épült ki hazánk modern múzeumi rendszere, azonban ez a folyamat nem törvényhozási úton zajlott le (bár egyes esetekben kimutatható a törvényhozók kezdeményező-támogató szerepe is). Egyrészt a Nemzeti Múzeumból sorra váltak ki új országos múzeumok, másrészt megkezdődött a vidéki múzeumhálózat kiépülése. Az államjogilag 1867-ig különálló Erdélyben már működött az Erdélyi Nemzeti Múzeum, amely előjogait a kiegyezés után is megőrizte. A Magyar Nemzeti Múzeum viszont évtizedek alatt egyedüli muzeális intézményből központi intézménnyé vált.⁹³

1868-ban belügyminiszteri rendelet jelent meg a vasútépítkezések során előke-
rült régészeti leletek múzeumba kerülésének elősegítéséről. A rendelet előírta az
illetékes törvényhatóság közreműködését, illetve az illetékes múzeum értesítését:
Magyarországon a Magyar Nemzeti Múzeumot, Erdélyben az Erdélyi Nemzeti Mú-
zeumot kellett értesíteni. Az eltérő magyarországi és erdélyi jogszabályi környezet
(az ilyenkor alkalmazott kincstalálás szabályai) miatt azonban ezt követően eltért az
eljárásrend: Erdélyben az illetékes múzeum vásárolhatott, Magyarországon viszont
elvben a leletek hányadára, a talált kincs értékének egyharmadáig a múzeum tulaj-
doni igényt formálhatott, a többi részt pedig megválthatta. Ezzel a szabályozással
már megjelent a *gyűjtőterületi elv*, illetve a *területi illetékesség*. Ezeket az elveket
tartalmazta a Henszlmann Imre (1813–1888) által készített régészeti törvényjavas-
lat is, sőt az időközben megindult múzeumalapítási folyamatra tekintettel megfo-
galmazta a vidéki múzeumok esetleges területi illetékességét is, azonban ez a ter-
vezet a hosszas előkészület, több évig folyó vita ellenére sem tudott törvényerőre
emelkedni.⁹⁴

A dualizmus idején ezt a kérdéskört később sem sikerült teljeskörűen, törvényi
szinten rendezni. Különböző szintű és tárgyú jogszabályok fogalmaztak meg rész-
letszabályokat, de a klasszikus értelemben vett kodifikációra nem került sor. Az
1878-ban elfogadott Büntető Törvénykönyv (**1878. évi V. törvénycikk: a magyar
büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről**, közismert nevén: Csemegi-kódex)
rendelkezett a talált kincs kapcsán követendő büntetőjogi szabályokról (366. §), de
ezeket csak azon régészeti leletek esetében lehetett alkalmazni, amelyek a kincs
fogalmába tartoztak. A Pénzügyminisztérium – a Magyar Kamarától megörökölt ha-
táskörében eljárva – több alkalommal is kibocsátott a kincstalálás kapcsán rende-
leteket, hogy ezáltal egységes közigazgatási joggyakorlat alakuljon ki. Jogalapnak

⁹³ KÖREK: *i. m.* (1988), 96–97., SZENDE: *i. m.* (2015), 46., 64–65., 78., BODÓ: *i. m.* (2016), 29., TÓTH: *i. m.* (2017), 22., 134., 152–156.

⁹⁴ GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2016), 28., 32. A belügyminiszter 1868. február 1-jén kelt 609. sz. rendelete: GALAMB István: *A régiségleletek ügyének állami kezelése s az erre vonatkozó törvények és rendeletek. Az Országos Régészeti és Embertani Társulat Evkönyve 1879–1885.* Bp., 1886, 221–222. A később elfogadott, a magyar műemlékvédelem számára meghatározó jelentőségű, **a műemlékek fentartásáról szóló 1881. évi XXXIX. törvénycikk** viszont nem foglalkozott a kulturális örökség körébe sorolt tárgyakkal – az akkori szóhasználat szerint az „*ingó műemlékekkel*” –, így a régészeti leletekkel sem: GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2016), 32–33.

48

RÖMER Flóris: *Előterjesztés az alakítandó városi műzeumokról* = Századok, 1869, 192-193.; FEJŐS. i. m. (1965), 290.; KÖREK: i. m. (1988), 96-97.; BASICS: i. m. (2002), 280.; GYÖNGYÖSSY: i. m. (2003), 257-258.; POMOGYI: i. m. (2008), 735.; BODÓ: i. m. (2016), 41-42.; 59-60., 264-265.; TÓTH: i. m. (2017), 152-164., 172-178. A Magyar Nemzeti Múzeum elemi költségvetése először az 1870. évi költségvetési törvényben (az 1870. évi államköltségvetésről szóló **1870. évi XI. törvénycikk**) szerepelt. (2. §) A Rendes kiadások. XVII. fejezet. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, 5. Közművelődési célok: *Magyar törvényterv. 1869-1871. évi törvénycikk*ek. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytar. 1000-1895. Milleniumi emlékkiadás. 7.) Bp., Franklin Társulat, 1896 (a továbbiakban: CJH 7), 131. A törvényjavaslathoz fűzött indoklásában báró Eötvös József kultuszminiszter részletesen ismertette a Nemzeti Múzeum helyzetét, illetve a költségvetési intézmények alakítás okait: „Mindez kellő számban s tisztességesen díjazott tisztviselők, nélkülözhetetlen, de természetüknél fogva drága szakonyvek hiányában, valamint az egyes tárák szaporítására s kiegészítésére kirendelt javadalmazás tetemesb feljuttatása nélkül egyáltalában nem eszközölhető.” Az indokolás vonatkozó részét legutóbb kiadta: TÓTH: i. m. (2017), 395. A múzeum költségvetése kapcsán a pénzügyi biztosság csak apróbb, nem érdemi módosításokat javasolt (224. szám: Az állandó pénzügyi biztosság általános jelentése az 1870-ik évre előterjesztett államköltségvetés tárgyában): Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai. II. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. II.) Pest, Deutsch-féle Kiadó és Részvénytársaság, 1870, 333. A biztossággal által megszövegezett törvényjavaslat (376. szám: Törvénycikk az 1870. évi államköltségvetésről): Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai. IV. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. IV.) Pest, Deutsch-féle Kiadó és Részvénytársaság, 1870, 62-63. A költségvetés képviselőházi vitája során Henszlmann Imre méltatta ugyan a miniszternek a múzeum költségvetési támogatásával kapcsolatos szándékát, az az összeget csekélynek tartotta (123. országos ülés, 1870. február 17.): Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Ötödik kötet. Hiteles kiadás. Szerk. GREUGSS Ágost (Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. V.), Pest, Légrády Testvérek, 1870 (a továbbiakban: N 1869/5), 406. Ezzel szemben az újonnan kinevezett igazgató, Pulszky Ferenc országgyűlési képviselőként a részletes vitában hárszú felszólalásban kérte a múzeum további igényeinek támogatását (134. országos ülés, 1870. március 2.): Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Hatodik kötet. Hiteles kiadás. Szerk. GREUGSS Ágost, NAGY Iván (Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. VI.), Pest, Légrády Testvérek, 1870, (a továbbiakban: N 1869/6), 234-237. P. Szathmáry Károly képviselő az újonnan előterjesztett igények fedezetéül a múzeumi gyűjtemények duplum példányainak értékesítését javasolta, ezt viszont a miniszter, Eötvös József hevesen ellenzte. Henszlmann Imre pedig szerénynek tartotta a Pulszky által megfogalmazott kéréseket: uo.

1872-ben országgyűlési határozat alapján az országban működő könyvtárak és gyűjtemények helyzetének áttekintése érdekében országos bizottságot alakítottak gróf Mikó Imre (1805–1876) elnökletével, Csengery Antal (1822–1880) alelnökségével, míg a bizottság jegyzője P. Szathmáry Károly (1831–1891) lett. A bizottság 1874-re elkészült jelentésében két fontos alapelvet fogalmazott meg: az országos gyűjtemények műtárgyvédelméről, biztonságáról gondoskodni kell, illetve tudományosan használható állapotba kell őket helyezni; másrészt az ország kedvezőtlen pénzügyi helyzetére tekintettel a gyűjtemények gyarapítása egymást kiegészítőleg történjék (ne legyenek párhuzamosságok). Később a bizottság javaslatot tett gyűjteményi profiltszítításra (a régi festmények áthelyezésére a Nemzeti Múzeumból az Országos Képtárba), valamint a múzeumi gyűjteményeknek otthont adó helyiségek fűthetőségére. 1880-ban a képviselőház kilenctagú bizottságot küldött ki Jókai Mór (1825–1904) elnökletével a Nemzeti Múzeum ügyeinek megvizsgálására. A bizottságnak a múzeum újjászervezésére vonatkozó terjedelmes jelentését báró Radvánszky Béla (1849–1906), a bizottság jegyzője állította össze: ez lényegileg létszám- és bérfejlesztést javasolt, valamint a helyszűke megoldását. A jelentés készítője jogos aggodalmat fogalmazott meg: „*Miután a régiségek most már nemzetközileg is nagyon keresett czikkekké váltak, maholnap alig fog a N. Múzeum versenyt tarthatni a külföldi intézetekkel, vagy a vagyonosabb magángyűjtők muzeumaival*”. Volt még egy elfeledett javaslata is: kezdeményezte a talált kincsek esetében a harmadolás, pontosabban a kincstárnak a lelet (értékének) egyharmadára vonatkozó jogának az eltörlését: ehelyett a Nemzeti Múzeum vásárolhatna az előkerült leletekből. Ami viszont másfél évtized múltán teljesült: javasolták a vidéki múzeumok országos felügyelet alá helyezését, és a Nemzeti Múzeumhoz fűződő viszonyuk szabályozását.⁹⁷

Szakági múzeumok

A folyamat egyik eleme az *országos szakági múzeumok* megalapítása volt. 1870-ben az Országos Magyar Iparegyesület megalapította a Magyar Királyi Technológiai Múzeumot, majd 1872-ben sor került az Országos Iparegyesület kezdeményezésére az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum megalapítására. A két gyűjtemény vette

237–239. A költségvetési rendezés azzal járt együtt, hogy a felkelési alap fennmaradt tőkéje, amelynek kamatát 1836 óta a Nemzeti Múzeum segélyezésére fordították, visszakérült a Ludovika Akadémia alapjához a magyar királyi honvédségi Ludovika-Akadémia felállításáról szóló **1872. évi XVI. törvény** cikk 5. § rendelkezése szerint: *Magyar törvénytár. 1872–1874. évi törvények* (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1895. Millenniumi emlékkiadás. 8.) Bp., Franklin Társulat, 1896, (a továbbiakban: CJH 8), 39.

⁹⁷ Az egyes bizottságok működését Szalay Imre foglalta össze: SZALAY: i. m. (1902), XXXIV–XXXVI. P. Szathmáry Károly 1872. január 10-én kezdeményezte, hogy a képviselőház küldjön ki bizottságot az országos gyűjtemények helyzetének tanulmányozására (határozati javaslat, 1265. szám): Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai. XIII. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. XIII.) Pest, Pest-Bécsi Irodalmi és Művészeti Intézet, Deutsch testvérek, 1872, 52. A Radvánszky-féle jelentés: A Nemzeti Múzeum ügyeinek megvizsgálására kiküldött országos bizottság jelentése (1059. szám, 1881. április 6.): Az 1878. évi október hó 17-re hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai. XXIV. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1878. évi október hó 17-re hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. XXIV.) [Bp., Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1881, 181–201.

át a Nemzeti Múzeum *kézműtárának* anyagát, ezzel megszűnt az országos gyűjtő-múzeum eszméje. Nem kisebb személyiség, mint Rómer Flóris foglalta össze egy országgyűlés elé benyújtott tervezetben (1872) az ipartörténeti és iparművészeti múzeumtípusnak az előnyeit. Az Iparművészeti Múzeumot ezekben az években egy ún. százas bizottság vezette Keleti Károly (1833–1892) miniszteri tanácsos elnökletével; a testület feladata elsősorban a fenntartáshoz szükséges alapok megteremtése volt. Pulszky Ferenc képviselői indítványára – a Pénzügyi Bizottság ellenében – a képviselőház ötvenezer forint rendkívüli támogatást szavazott meg az 1873. évi költségvetés terhére, hogy a bécsi világkiállításon műtárgyakat vásároljanak a múzeum részére. Mielőbb rendezni kellett azonban a múzeum közjogi helyzetét: 1877-ben már két minisztérium is folyósított anyagi támogatást, végül 1878-ban Trefort Ágost vallás- és közoktatásügyi miniszter átvette a fenntartói feladatokat a „százas” bizottságtól, és az 1878-as állami költségvetésről szóló törvényben az Iparművészeti Múzeum költségvetési támogatása már önálló soron szerepelt. A múzeum azonban még jó ideig Pulszky Ferenc, mint a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelője irányítása alatt állt (amint később látni fogjuk, Pulszky 1874-től volt a kormány megbízásából főfelügyelő), pénzügyeit a Magyar Nemzeti Múzeum intézte; csak 1886-tól volt főigazgatói besorolású vezetője: Ráth György (1828–1905) személyében (ténylegesen 1881-től vezette a múzeumot). A múzeum alapszabályát külön miniszteri rendelettel adták ki, ezzel a múzeum állami fenntartású, országos szakági múzeummá vált. Végleges épületét, a Lechner Ödön (1845–1914) – és Pártos Gyula (1845–1916) – által tervezett szecessziós palotát 1896-ban adták át. Az említett Technológiai Múzeum állami megalapítása kormánydöntéssel 1882-ben történt, 1883-ban nyílt meg a nagyközönség számára, 1889-ben pedig a Hauszmann Alajos (1847–1926) által tervezett épületébe költözött: ezzel létrejött a második szakági múzeum, amelynek feladata az ipartermékek folyamatos bemutatása révén az ipari szakoktatás segítése lett.⁹⁸

⁹⁸ SZALAY: *i. m.* (1902), XXXV., MEZNERICS Iván – TORDAY Lajos: *A magyar közigazgatás szervei. 1867–1937.* Bp., Magyar Közigazgatástudományi Intézet, 1937, 386., HÓMAN: *i. m.* (1927/1938), 373–374., FEJŐS: *i. m.* (1965), 293–294., MÉSZÁROS: *i. m.* (1980), 14., KÖREK: *i. m.* (1988), 99. KOZMA Gyula: *Technológiai Iparmúzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése.* Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 70–72., PATAKI Judit: *Iparművészeti Múzeum = uo.*, 34–40., HORVÁTH Hilda: *Az Iparművészeti Múzeum múgyűjteményének története – vázlat = Az idő sodrában. Az Iparművészeti Múzeum gyűjteményeinek története. Az Iparművészeti Múzeum Gyűjtők és kincsek című kiállításához.* Szerk. PATAKI Judit, Bp., Iparművészeti Múzeum, 2006, 22–28., BODÓ: *i. m.* (2016), 35., TÓTH: *i. m.* (2017), 172., 188–194. A műtárgyvásárlásra az 1873. évi költségvetés (az 1873. évi államköltségvetésről szóló **1873. évi XXI. törvénycikk**) ötvenezer forintot biztosított (2. § B) Rendkívüli kiadások. VII. fejezet. Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium, 1. Ipari célok, „Az Iparmúzeum részére beszerzendő tárgyakra”): CJH 8, 172. A költségvetési tétel kapcsán hosszas vita bontakozott ki, mivel a pénzügyi bizottság a világkiállítási költségek tetemes csökkentését javasolta (97. országos ülés, 1873. február 24.): Az 1872. évi szeptember hó 1-jére hirdett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Ötödik kötet. Hiteles kiadás. Szerk. NAGY Iván (Az 1872. évi szeptember hó 1-jére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. V.), Buda, Magyar Királyi Államnyomda, 1873, 33–37. Az Iparművészeti Múzeum („Iparmúzeum”) állami intézményként történt elismerése, hogy elemi költségvetése bekerült az állami költségvetésbe; először az 1878. évi költségvetésben (az 1878. évi államköltségvetésről szóló **1878. évi XVII. törvénycikk**) szerepel. (2. § A) Rendes kiadások. XIX. fejezet. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, 5. Közművelődési célok: *Magyar törvénytár. 1877–1878. évi törvények.* (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1895. Milleniumi emlékkiadás. 10.) Bp., Franklin Társulat, 1896, 184. A költségvetés részletes vitájában Ráth Károly (1821–1897) arra hívta fel a miniszter figyelmét, hogy az intézmény megszervezése még nem történt meg megfelelően, Trefort Ágoston miniszter válaszában erre ígéretet is tett (386. országos ülés,

1871-ben az országgyűlés törvényben új közgyűjteményt alapított: az Esterházy Miklós (1817–1894) hercegtől megvásárolt képtárból, rajz- és rézmetszetgyűjteményből létrejött az Országos Képtár.⁹⁹ A törvényjavaslat különösebb vita nélkül ment át a képviselőházon, gróf Zichy Nándor (1829–1911) csak annak tisztázását kérte, hogy a megvásárolt képtárból alakítandó múzeum melyik tárca hatáskörébe kerül majd. A kormány részéről Kerkapoly Károly (1824–1891) pénzügyminiszter válaszolt, és világossá tette, hogy a kultusztárca lesz az illetékes. Más képviselők annak értelmezését, pontosítását kérték, hogy a képtár – a megvásárlásra tett adománnyra tekintettel – soha nem vihető el Pest városából.¹⁰⁰ Utóbbi kérdéskör felmerült a főrendiház ülésén is, végül azonban elfogadták az előterjesztés eredeti szövegét. Másrészt a ház fontosnak tartotta pénzügyi bizottságának jelentéséből azt a részt határozatilag átemelni, amely a megvásárolt gyűjtemény fenntartásával kapcsolatosan szükségesnek tartja a fenntartást szolgáló anyagi alap megteremtését, valamint a képtár megfelelő elhelyezését úgy, hogy az a nagyközönség által is látogatható legyen.¹⁰¹ 1875-ben a műtárgyanyag megfelelő elhelyezést kapott: a Magyar

1878. május 3.): Az 1875. évi augusztus 28-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Tizenhetedik kötet. Hiteles kiadás. Szerk. NAGY Iván (Az 1875. évi augusztus 28-ára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. XVII.), Buda, Magyar Királyi Államnyomda, 1875, 130–131. A Technológiai Múzeum költségvetési intézményként az 1882. évi költségvetésben (az 1882. évi államköltségvetésről szóló **1882. évi IV. törvénycikk**) jelent meg (2. § A) Rendes kiadások. XIX. fejezet. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, 5. Közművelődési célok: Magyar törvénytár. 1882–1883. évi törvénycikkek. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1895. Milleniumi emlékkiadás. 13.) Bp., Franklin Társulat, 1896, 10. A költségvetés részletes vitájában határozottan megnyilvánult az a szándék, hogy az új intézményt később az Iparművészeti Múzeummal egyesítsék (57. országos ülés, 1882. február 16.): Az 1881. évi szeptember hó 24-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Harmadik kötet. Hiteles kiadás. Szerk. P. SZATHMÁRY Károly (Az 1881. évi szeptember hó 24-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. III.), [Bp.], Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1882, 84. A „Technológiai Iparmúzeum” a Vallás- és Közoktatásügyi minisztérium költségvetési intézményeként utoljára az 1896. évi költségvetésben (az 1896. évi államköltségvetésről szóló **1896. évi VI. törvénycikk**, 2. § A) Rendes kiadások. XX. fejezet. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, 54. sor) szerepelt: Magyar törvénytár. 1896. évi törvénycikkek. Jegyzetekkel ellátta MÁRKUS Dezső. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1895. Milleniumi emlékkiadás. 19.) Bp., Franklin Társulat, 1897, (a továbbiakban: CJH 19), 19. **Trefort Ágoston (1817–1888)**: jogász, az MTA elnöke, országgyűlési követ, majd képviselő (1843–1844, 1865–1888), földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi államtitkár (1848), vallás- és közoktatásügyi miniszter (1872–1888), földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter (1876–1878). Miniszteri működéséhez: T. KISS: i. m. (1993), 539–540.

⁹⁹ A herceg Eszterházy-féle képtár, kézrajz- és rézmetszetgyűjtemény megvétele tárgyában megalkotott **1871. évi XI. törvénycikk**: CJH 7, 261–262. Henszlmann Imre már korábban interpellálta a vallás- és közoktatásügyi minisztert ebben a tárgyban, ld.: Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai. III. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. III.) Pest, Deutsch-féle Kiadó és Részvénytársaság, 1870, 46.), miközben számos törvényhatóság is kérvényezte a gyűjtemény megvásárlását, ezért az ügy Henszlmann több költségvetési felszólalásában is felmerült (pl. 123. országos ülés, 1870. február 17.): KN 1869/5, 407. Az Esterházy-képtár megvásárlásáról folytatott polemizálás nem maradhadt ki az 1870. évi költségvetési törvény részletes vitájából sem (134. országos ülés, 1870. március 2.): KN 1869/6, 238–239.

¹⁰⁰ 1871. március 11. (307. ülés): Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Tizennyolcadik kötet. Hiteles kiadás. Szerk. NAGY Iván (Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. XIV.), Pest, Légrády Testvérek, 1871, 398–400. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium szervezetén belül 1867 után külön, közvetlenül a miniszter irányítása alatt álló szakosztály foglalkozott a tudományos és a művészeti ügyekkel (itt dolgozták ki egyébként a törvényjavaslatokat, és itt állították össze a tárca ügykörébe tartozó statisztikákat). A tárca 1867–1918 közötti iratanyagának jelentős része (közte a közgyűjteményi részleg is) megsemmisült 1956-ban a Magyar Országos Levéltárban kiütött tűz során: T. KISS: i. m. (1993), 82–83., TOTH: i. m. (2017), 24.

¹⁰¹ 1871. március 21. (XCIII. ülés): Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Főrendi Házának naplója. II. kötet. Hiteles kiadás. Szerk. MASZAK Hugó, (Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Or-

Tudományos Akadémia épületében rendezték be az Országos Képtárat, amelyben egyesítették a Pyrker János László (1772–1847) egri érsek által a gyűjteményéből felajánlott és az Esterházy Miklós hercegtől megvásárolt kiemelkedő jelentőségű festménygyűjteményeket. Ez már az európai értelemben vett képzőművészeti múzeum hazai meghonosításának számított, bár rögtön hozzá kell tennünk, hogy vele párhuzamosan működött a Nemzeti Múzeum táráként – a korábbi, „tartományi” koncepció jegyében – a hazai képzőművészetre szakosodott Nemzeti Képtár. Az Országos Képtár működését eleinte – hasonlóan az Iparművészeti Múzeumhoz, mintegy fiókéntintézményként – a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelője, Pulszky Ferenc irányította, 1881-től viszont már saját igazgatót kapott, Pulszky fiának, Károlynak (1853–1899) személyében.¹⁰²

1882-ben Barabás Miklós (1810–1898), Fenyvessy Ferenc (1855–1903) és P. Szathmáry Károly egy kis füzetet jelentettek meg *Emlékirat egy Magyar Történeti Arczképcsarnok létesítése ügyében* címmel. Az emlékirat azokat az alapelveket fogalmazta meg, amelyek alapján királyi jóváhagyással 1886-ban a Várkert Bazárban végül megnyílt a **Történelmi Képcsarnok**. Ezt megelőzően azonban a dokumentumot egy erre a célra létrehozott bizottság – olyan tekintélyes részvevőkkel, mint Pulszky Ferenc, a Nemzeti Múzeum igazgatója; Pulszky Károly (1853–1899), az Országos Képtár őre; Ipolyi Arnold (1823–1886) régész stb. – vitatta meg, majd sor került a képviselőházban is az ügyre az 1883. évi költségvetési vita keretében. Irányi Dániel (1822–1892) képviselőnek a tervezett intézmény tárgyában – a Nemzeti Múzeum költségvetésének tárgyalásakor – tartott felszólalására a kormány részéről Trefort Ágoston kultuszminiszter válaszolt, egyúttal a Történelmi Képcsarnok gondolatát a történelem és a művészet érdekében fontos vállalkozásnak minősítette. Az 1884. évi költségvetésben a célra az állami költségvetés már 1000 fo-

szágyűlés nyomtatványai. Főrendi Ház. Napló. II.) Pest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársulat, 1872, 41–42. A főrendiház pénzügyi bizottságának jelentése (256. szám): *Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Főrendi Házának irományai. IV. kötet. Hiteles kiadás.* (Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Főrendi Ház. Irományok. IV.) Pest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársulat, 1871, 1.

¹⁰² MEZNERICS – TORDAY: *i. m.* (1937), 385., FEJŐS: *i. m.* (1965), 292–293., KÖREK: *i. m.* (1988), 101., BASICS: *i. m.* (2002), 277., 282., 289–290., PERES Zsuzsanna: *A családi hitbizományok megjelenése Magyarországon*. Pécs, Publiikon, 2014, 190., BASICS: *Képtár és Történelmi Képcsarnok, i. m.* (2016), 93–94., 96., TÓTH: *i. m.* (2017), 114–128., 138–144., 196–202. Pyrker érsek az 1836-os országgyűlésen ajánlotta fel gyűjteményét a Nemzeti Múzeumnak, de a festményeket csak 1844-ben szállították el Egerből, a következő évben rendezték be a Nemzeti Múzeum új épületében a kiállítást, amely azonban 1846-ban nyílt meg. A Nemzeti Múzeumból került az anyag az Országos Képtárba, jelenleg a Szépművészeti Múzeum gyűjteményét gazdagítja: KUBINYI: *i. m.* (1848), 45., uő: *i. m.* (1861), 14., H. SZILASI Ágota: *Dobó István Vármúzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése*. Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 98., LENGYEL László: *Egy gyűjtemény formái = Az Egri Képtár. Dobó István Vármúzeum*. Szerk. LENGYEL László, Eger, Heves Megyei Múzeumi Szervezet, [2008], 7., BASICS: *Képtár és Történelmi Képcsarnok i. m.* (2016), 93., TÓTH: *i. m.* (2017), 86., 98. Az Esterházy Képtárra először az 1872. évi költségvetés (az 1872. évi államköltségvetésről szóló **1872. évi VII. törvénycikk**) irányzott elő költségvetési támogatást (2. § A) Rendes kiadások, XIX. fejezet Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 5. Közművelődési célok: Országos Esterházy-féle Képtár; az országos Esterházy-féle Képtár után járó házbér: CJH 8, 13. Az 1875. évi költségvetésben (az 1875. évi államköltségvetésről szóló **1875. évi XXXIII. törvénycikk**) már Országos Képtárként említett intézmény továbbra is állandó költségvetési támogatást kapott (2. § A) Rendes kiadások. XVIII. fejezet. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, 5. Közművelődési célok: *Magyar törvénytár. 1875–1876. évi törvényzárkék*. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1895. Millenniumi emlékkiadás. 9.) Bp., Franklin Társulat, 1896, 113.

rintot biztosított. Az így létrejött *nemzeti pantheon* alapgyűjteményét a Nemzeti Múzeum festményanyagából és az Országos Széchényi Könyvtár grafikai gyűjteményéből válogatták ki. A Történelmi Képcsarnokot az Országos Képtár osztályaként alakították meg, így vezetője annak igazgatója, Pulszky Károly lett.¹⁰³

Az időszakban egyébként további szakági múzeumokat is létrehoztak, de ezek legkésőbb az első világháború végéig vagy azt követően elsorvadtak (Tanszermúzeum, Kereskedelmi Múzeum stb.). A millennium viszont újabb lökést adott a múzeumalapításnak: létrejött a Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum (1896), a Magyar Királyi Közlekedési Múzeum (1899), majd 1918-ban – a Károlyi-kormány döntése nyomán – a Magyar Hadtörténeti Múzeum.¹⁰⁴

1896-ban Kammerer Ernő (1856–1920) országgyűlési képviselőt nevezték ki az Országos Képtár és a létesítendő Szépművészeti Múzeum ügyeinek rendezéséért felelős kormánybiztossá. A képviselő megbízatására tekintettel a képviselőháztól egy évre szóló távolmaradási engedélyt kért.¹⁰⁵ A szakági múzeumok sorában egy képzőművészeti múzeum megalapítása már a millennium előtt felmerült, részben azért is, hogy a Nemzeti Múzeum helyigényére megoldást találjanak a képtár kiköltöztetésével, de legalább ennyire égetőnek tűnt a külön természettudományi és a néprajzi múzeum kiválása is az ország első múzeumából. A folyamat Pulszky Ká-

¹⁰³ MEZNERICS – TORDAY: *i. m.* (1937), 385., BASICS: *i. m.* (2002), 282–283., uő: *Képtár és Történelmi Képcsarnok i. m.* (2016), 96–97., TÓTH: *i. m.* (2017), 214–218. Irányi Dániel felszólalása és Trefort Ágoston kultuszminiszter válasza az 1883. évi költségvetés részletes vitájában (156. országos ülés, 1882. december 17.): Az 1881. évi szeptember hó 24-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Nyolczadik kötet. Hiteles kiadás. Szerk. P. SZATHMÁRY Károly (Az 1881. évi szeptember hó 24-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. VIII.), [Bp., Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1883, 287–288. A Történelmi Arcképcsarnok létesítésére az 1884. évi költségvetés (az 1884. évi államköltségvetésről szóló **1884. évi I. törvénycikk**) 1000 koronát irányzott elő (2. § A) Rendes kiadások. XIX. fejezet. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, 5. Közművelődési célok: *Magyar történeti múzeum*. 1884–1886. évi törvénycikkek. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytar. 1000–1895. Millenniumi emlékkiadás. 14.) Bp., Franklin Társulat, 1896, (a továbbiakban: CJH 14), 9. A következő évben (az 1885. évi államköltségvetésről szóló **1885. évi II. törvénycikk**) a Magyar Történelmi Képcsarnok már költségvetési intézményként, külön soron szerepelt (2. § A) Rendes kiadások. XIX. fejezet. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, 5. Közművelődési célok: CJH 14, 176. A későbbiekben viszont egy soron található az Országos Képtár és a Magyar Történelmi Arcképcsarnok, pl. az 1886. évi államköltségvetésről szóló **1886. évi VI. törvénycikk**, 2. § A) Rendes kiadások. XIX. fejezet. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, 5. Közművelődési célok, CJH 14, 304.

¹⁰⁴ HÓMAN: *i. m.* (1927/1938), 374., KÖREK: *i. m.* (1988), 75., 84., 100–101., MOLNÁR Erzsébet: *Közlekedési Múzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése*. Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 85–88. (Közlekedési Múzeum), MUNKÁCSY Gyula: *Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése*. Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 65–69. (Tanszermúzeum), RÉDEY Judit: *Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése*. Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 73–76. (Kereskedelmi Múzeum), OROSZI Sándor: *Magyar Mezőgazdasági Múzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése*. Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 82–84. (Magyar Mezőgazdasági Múzeum), BODÓ: *i. m.* (2016), 35., TÓTH: *i. m.* (2017), 232. Itt kell megjegyezni, hogy a muzeológiai szakirodalom a Mezőgazdasági Múzeum törvényesítését, alapításának országgyűlés általi elfogadását (tulajdonképpen jóváhagyását) a több állami beruházás költségeinek fedezéséről szóló **1900. évi XXXIV. törvénycikk** 1. § h) pontjában (*Magyar törvénytar. 1900. évi törvénycikkek. Jegyzetekkel ellátta MÁRKUS Dezső. [Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytar. 1000–1895. Millenniumi emlékkiadás. 23.] Bp., Franklin Társulat, 1901, 230.) látja, azonban ez pusztán a Mezőgazdasági Múzeum számára végleges épület emelésére szükségessé fedezet biztosításáról szól.*

¹⁰⁵ 14. országos ülés, 1896. december 15.: Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Első kötet. Hiteles kiadás. (Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. I.) Bp., Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1897, 143.

rolnak, az Országos Képtár igazgatójának tárgyban tett képviselőházi felszólalásával kezdődött. 1894-ben már Wekerle Sándor (1848–1921) miniszterelnök részletes előterjesztést készített az országgyűlés országos millenniumi bizottságának egy szépművészeti múzeum felállításáról. A részletesen kidolgozott programot, ahogy az azt megelőző pótelőterjesztésben található rövidebbet is, Pulszky Károly készítette elő. A Pulszky által megfogalmazott, Wekerle aláírásával kinyomtatott részletesebb tervezet a hat osztályra tagolt alapítandó múzeum fejlettségét, állapotát gyűjteményi egységeként ismertette. A nagyívű program az alapítás, a fejlesztés és a további műtárgyvásárlások célját is megfogalmazta: *„olyan gyűjteménnyé fejleszthető, amely az európai nyilvános és állami vagy királyi képtárak sorában igen előkelő rangot foglalhat el, és úgy a közönségre, mint a szakemberekre és művészekre nézve a legtanulságosabb gyűjtemények egyikévé fejleszthető”*. A részletes tervezet tehát immár nem kevesebbet tűzött ki célul, mint az új hazai központi szépművészeti közgyűjteménynek Európa vezető képzőművészeti múzeumai közé emelését. Az országos bizottság a Wekerle-indítványt elfogadta, és a gyűjteményfejlesztésre (több évre szétosztva, de összesen) 2 millió, az épület felépítésére és berendezésére 12 millió forintot biztosított. Az 1895-ben hivatalba lépő új kultuszminiszterre, báró Wlassics Gyulára várt a megvalósítás. A miniszter – egyes tisztázatlan műtárgyvásárlások miatt, szándékai szerint csak átmenetileg – félreállította Pulszky Károlyt. A helyzet rendezetlenségét mutatja, hogy a költségek közepe nem gondoskodtak a múzeualapításhoz szükséges törvényi felhatalmazásról. Erre végül a „millenniumi törvény” (1896. évi VIII. törvénycikk) keretei között került sor. Mindeközben a múzeum átmeneti vezetésére kiszemelt Peregriny János (1853–1924), az Országos Képtár titkára után Than Mór (1828–1899) visszaadta a megbízatást; így került képbe az előbb említett Kammerer Ernő, hivatalos címe szerint *„a létesítendő Szépművészeti Múzeum ügyeinek vezetésével megbízott Országos Képtár és a vele kapcsolatos Történelmi Képcsarnok kormánybiztosa”*, ám igazgatói ki nevezést nem kapott, ideiglenes ügyvivői szerepe pusztán a múzeumlétesítéssel kapcsolatos döntések végrehajtására korlátozódott. A kialakult helyzet nyilvánvaló volt mindenki számára. Nem véletlen, hogy 1897-es költségvetési vitában Berzeviczy Albert hosszas felszólalásában részletesen vázolta a magyar múzeumügy legégetőbb gondjait. Wlassics Gyula szakminiszter válaszában egyetértőleg nyilatkozott, de felhívta a figyelmet arra, hogy a javaslatok megvalósítása alapvetően pénzkérdés. Később gróf Zichy Jenővel (1837–1906) bonyolódott hosszabb vitába, azonban ez sem vezetett újabb pénzügyi források megszerzéséhez. A miniszter 1897 márciusában részletes jelentésben számolt be a Szépművészeti Múzeum felállításával kapcsolatos tennivalókról. Wlassics Gyula ekkor ígéretet tett arra, hogy a Szépművészeti Múzeum ügyében tett intézkedésekről évente tájékoztatja a képviselőházat.¹⁰⁶

¹⁰⁶ MEZNERICS – TORDAY: *i. m.* (1937), 385., TÓTH: *i. m.* (2017), 226–238., 244–258. A fent említett részletes tervezetet tartalmazó Wekerle-indítvány (Ld.: TÓTH: *i. m.* [2017], 235. [400. jegyzet]; Wekerle Sándor: A szépművészeti múzeum. MOL K 26-1895-I.A-22, 332. cs., 712.) ismertetésekor Tóth Ferenc kutatási eredményeire támaszkodtam, aki a Szépművészeti Múzeum irattárában található harminchét oldalas Pulszky-féle kéziratot használta fel, ld.: *uo.*, 235. (401. jegyzet). Pulszky Károly felszólalása

A múzeumügy zavaraira hívta fel a figyelmet a műtárgyvásárlásokkal kapcsolatos vádak ismételt megfogalmazása is. 1896 februárjában Várady Károly (1859–1914) ellenzéki képviselő interpellálta a kultuszminisztert, mondván, hogy az Országos Képtár vezetője bizonyos műtárgyvásárlási pénzekkel nem számolt el. Nyilvánvaló volt, hogy a politikai támadás éle nem a gyanúba került képtárigazgató, Pulszky Károly, hanem Wlassics miniszter ellen irányult. A miniszter – amennyire lehet, megvédve Pulszkyt – kimerítő és tárgyilagos választ adott. Az 1897. évi költségvetés vitájában pedig Lepsényi Miklós (1860–1924) kérdezte Wlassics Gyula minisztert, aki azonban elzárkózott az ügy büntetőjogi megítélésétől, jelezve, hogy az ügy minden részletének tisztázása nyomozóhatósági, illetve bírósági feladat. Felhívta ugyanakkor a figyelmet a Kammerer Ernő kormánybiztos által összeállított részletes jelentésre, amelyben minden felmerült kérdést kimerítően vizsgált meg.¹⁰⁷

1897 elejére az Országos Képtár műtárgyanyagának felmérése, illetve revíziója gyakorlatilag lezárult. Ugyan hátra volt még a Nemzeti Múzeum képtári anyagának feldolgozása, de a miniszter mielőbb szeretett volna az alapítandó képzőművészeti múzeum tervezett szervezeti felépítésével kapcsolatos javaslatot kapni (az új múzeum két gyűjteményi pillére: az Országos Képtár és a Nemzeti Múzeum Képtára lett). Ennek érdekében Kammerer Ernő vezetésével egész bizottság kereste fel Európa meghatározó művészeti múzeumait, hogy az intézményi struktúrákat, a gyűjte-

a képviselőházban: 317. országos ülés, 1890. január 24., *Az 1887. évi szeptember hó 26-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Tizenötödik kötet. Hiteles kiadás.* Szerk. P. SZATHMÁRY Károly (Az 1887. évi szeptember hó 26-ára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. XV.), [Bp.], Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1890, 262–266., részlete: TÓTH: *i. m.* (2017), 415–418. A honalapítás ezredik évfordulójának megörökítésére alkotandó művekről szóló **1896. évi VIII. törvénycikk** 1. § d) pontja alapján az országgyűlés országos szépművészeti múzeumot létesít s annak gyűjteményei befogadására Budapesten alkalmas helyen megfelelő épületet emel (CJH 19. 31.), 2. § d) pontja szerint a munkálatokra (a múzeum létesítésére és gyűjteményének gyarapítására) a vallás- és közoktatásügyi minisztérium 3 millió 200 ezer forint értékben hitelt vehetett fel (uo., 32.). Az 1897. évi költségvetés vitája során hivatkozott felszólalások: 63. országos ülés, 1897. március 5.: Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Negyedik kötet. Hiteles kiadás. (Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. IV.) Bp., Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1897, (a továbbiakban: KN 1896/4), 338–339., 64. országos ülés, 1897. március 6.: uo., 365–366., 66. országos ülés, 1897. március 9.: uo., 422–425. Wlassics miniszter két fontos képviselőházi beszámolója a Szépművészeti Múzeum ügyeiről: A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek jelentése az Országos Képtár, a Történelmi Képcsarnok s a létesítendő Szépművészeti Múzeum tárgyában (117. szám, 1897. március 10.), Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai. IV. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. IV.) [Bp.], Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1897, 121–126.; A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek jelentése, a Szépművészeti Múzeum ügyében (785. szám, 1899. december 31.): Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai. XXVII. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. XXVII.) [Bp.], Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1900, 318–346., utóbbi egy részét újra kiadta: TÓTH: *i. m.* (2017), 421–431. **Báró Wlassics Gyula (1852–1937):** ügyvéd, egyetemi tanár, az MTA másodelnöke, országgyűlési képviselő, a főrendiház elnöke, vallás- és közoktatásügyi miniszter (1895–1903), a Közigazgatási Bíróság elnöke, a hágai nemzetközi bíróság tagja. Miniszteri működéséhez: T. KISS: *i. m.* (1993), 541–542. **Berzeviczy Albert (1853–1936):** jogakadémiai tanár, az MTA elnöke, országgyűlési képviselő, a képviselőház alelnöke, majd elnöke, főrendiházi, majd felsőházi tag, vallás- és közoktatásügyi államtitkár (1887–1894), vallás- és közoktatásügyi miniszter (1903–1905). Államtitkári és miniszteri működéséhez: uo., 490.

¹⁰⁷ Várady Károly interpellációja és Wlassics Gyula miniszter válasza, 551. országos ülés, 1896. február 5.: Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Huszonkilencedik kötet. Hiteles kiadás. (Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. XXIX.) Bp., Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1896, 221–227. Lepsényi Miklós kérdése és Wlassics Gyula miniszter válasza, 67. országos ülés, 1897. március 10.: KN 1896/4, 426–428. Ld. még: TÓTH: *i. m.* (2017), 244–252.

ményeket és az épületeket tanulmányozzák. Útjuk során meglátogatták a korszakban legmodernebbnek számító hollandiai és belgiumi múzeumokat is. Tapasztalataiknak nagy szerepe volt később a győztes építészeti terv – Schickedanz Albert (1846–1915) és Herzog Fülöp Ferenc (1860–1925) pályaműve – kiválasztásában, illetve a terven a szükséges módosítások kezdeményezésében. A deklarált cél a hasonló európai intézmények színvonalán álló múzeum kialakítása volt. A múzeum 1906-os megnyitása után a nagyközönség is meggyőződhetett arról, hogy e nemes törekvést valóban siker koronázta.¹⁰⁸

1907-ben döntött az országgyűlés a Lotz Károly (1833–1904) festőművész művészeti hagyatékának (festmények, tanulmányok, vázlatok, kartonok és kézirajzok) megvásárlásáról. Bár a miniszteri indokolás szerint volt szándék önálló Lotz Múzeum megalapítására is (és ez a lehetőség a képviselőházi tárgyalás során is felmerült), végül az anyagot egységesen a Szépművészeti Múzeumban helyezték el, mivel az egyben tartást elengedhetetlennek tartották. Az ügylet gazdasági elszámolása a Vallás- és Közoktatási Minisztérium átmeneti kiadásai között, a Szépművészeti Múzeum és a Magyar Történelmi Képcsarnok költségvetési során történt meg.¹⁰⁹

Egy különös sorsú múzeumalapítás kötődik a neves műgyűjtő, Ráth György nevéhez, aki az Iparművészeti Múzeum első főigazgatója volt (1881–1896; főigazgatói címet 1886-ban kapott). Magángyűjteménye komoly *hungarica* anyagot tartalmazó könyvtárból, elsősorban itáliai és németalföldi mesterek alkotásait felvonultató képtárból és antik, középkori és keleti iparművészeti tárgyakból állt. Könyvtárát még életében a Magyar Tudományos Akadémiának adományozta, műgyűjteményét pedig végakarata szerint az Iparművészeti Múzeumnak szánta. Özvegye a tárgyakat ennek megfelelően ajándékba adta, de azzal a megkötéssel, hogy azokat egyben kell tartani egy létrehozandó Ráth Múzeum szervezeti keretében, az Iparművészeti Múzeum kezelésében. A villát pedig megvételre ajánlotta fel minden berendezésével együtt, hogy az új muzeális intézmény ebben az épületben működhessen. Az üg-

¹⁰⁸ KARDOS Eszter: *A Szépművészeti Múzeum épülete és építője = Műszak kertje. A magyar múzeumok születése*. Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeum Egyesület, 2002, 41., TÓTH: i. m. (2017), 258–264., 278., 282., 286–290., 312. A Szépművészeti Múzeum az 1906-os költségvetésben jelenik meg először (az 1906. évi állami költségvetésről szóló **1906. évi IX. törvénycikk**), de még mindig közös soron a Magyar Történelmi Képcsarnokkal (2. § A) Rendes kiadások. XXI. fejezet. Vallás- és Közoktatásiügyi Minisztérium, 48. sor „Szépművészeti múzeum és magyar történelmi képcsarnok”, *Magyar törvénytár. 1906. évi törvénycikkek*. Jegyzetekkel ellátta MÁRKUS Dezső. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. Millenniumi emlékkiadás. 28.) Bp., Franklin Társulat, 1907, 109.

¹⁰⁹ Lotz Károly művészeti hagyatékának az állam részére való megszerzéséről szóló **1907. évi XII. törvénycikk**: *Magyar törvénytár. 1907. évi törvénycikkek*. Jegyzetekkel ellátta MÁRKUS Dezső. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. Millenniumi emlékkiadás. 29.) Bp., Franklin Társulat, 1908, (a továbbiakban: CJH 29), 153–154. Miniszteri indokolás: uo., 2. jegyzet, valamint Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai. X. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. X.) Bp., Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1907, (a továbbiakban: KI 1906/10), 283–284. A törvényjavaslat képviselőházi tárgyalása gyakorlatilag vita nélkül zajlott (81. országos ülés, 1906. december 18.): Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. V. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. V.) Bp., Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1907, (a továbbiakban: KN 1906/5), 126–130. A pénzügyi bizottság jelentése (286. szám): KI 1906/10, 554. A főrendiházi tárgyalás (XIII. ülés, 1906. december 21.): Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett Országgyűlés Főrendiházának naplója. I. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Főrendiház. Napló. I.) Bp., Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1907, (a továbbiakban: FN 1906/1), 105–106.

a törvényhozás elé került, amely végül külön törvényt alkotott, és a felajánlást elfogadta, az új múzeumot – az Iparművészeti Múzeum tagintézményeként („*mint az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum kiegészítő részét*”) – megalapította, a műtárgyállomány egyben tartását elrendelte, valamint az épület megvásárlását jóváhagyta. A törvényjavaslat miniszteri indokolása külön kiemelte a gyűjtemény nemzetközi jelentőségét, rámutatva a képzőművészeti részlegben belül a XVI–XVII. századi holland és flamand festményeknek, illetve az iparművészeti részleg tárgysorozatainak művészeti és tudományos értékére. A miniszter szerint a gyűjtemény kiválósága annak köszönhető, hogy „*Ráth György a legnagyobb óvatossággal és körültekintéssel gyűjtött*”. A gyűjtemény megszerzését azzal támasztotta alá, hogy „*egy kiváló jelentőségű hazai magángyűjteménynek az ilyenekben sokkalta gazdagabb külföldre vándorlása a hazai kulturális közvagyon pótolhatatlan vesztesége lett volna*”. A magyar állam tehát magánkezdeményezésre múzeumalapítóként járt el, és egyúttal törvényi garanciákat adott. Hogy ez valójában mennyit ért, a későbbiek során láthatjuk még.¹¹⁰

Regionális múzeumalapítások

Az országos szakági múzeumok létrejöttével mellett a múzeumi hálózat vidéki intézményalapításokkal teljessé lett ki. A vallás- és közoktatásügyi miniszter már 1873-ban körrendeletben hívta fel a törvényhatóságok figyelmét az alakuló *vidéki múzeumokra*. Ez az első jogszabály, ahol a régészeti leletek kapcsán megjelenik a vidéki múzeumok területi illetékességének lehetősége (gyűjtőterületi elv). Az első vidéki múzeumokat (Sopron, 1867; Gyula, 1868; Nagykálló/Nyíregyháza, 1868/1892; Pozsony, 1868/1885; Nagyvárada, 1871; Kassa, 1872; Szombathely, 1872; Temesvár, 1872; Máramarossziget, 1873; Székesfehérvár, 1873; Tiszafüred, 1877; Déva, 1880; Arad, 1881; (Moson)Magyaróvár, 1882; Rimaszombat, 1882; Komárom, 1886; Balasgyarmat, 1891; Esztergom, 1894; Vác, 1894; Szentes, 1897; Békéscsaba, 1899; Kaposvár, 1909; Lőcse, 1911; Trencsén, 1911) *magánszemélyek és/vagy egyesületek* hozták létre, az alapító tagok között rendre ott találjuk a helyi közigazgatás vezetőit, az egyházak tisztségviselőit, orvosokat, ügyvédeket és földbirtokosokat. A társulati tulajdonban gyarapodó gyűjtemények nagysága, fenntartási igényei azonban hamar túlfeszítették az egyesületi kereteket, és az egyes múzeumokat törvényhatóságok vették át. Más esetekben a múzeumalapító már maga a *város* (Jászberény, 1873; Szeged, 1883; Besztercebánya, 1889; Kecskemét, 1898; Nagybánya, 1899; Selmecbánya, 1901; Debrecen, 1902; Kiskunfélegyháza, 1902; Pécs, 1904; Hódme-

¹¹⁰ MEZNERICS – TORDAY: *i. m.* (1937), 386., HORVÁTH: *i. m.* (2006), 47–51., TÓTH: *i. m.* (2017), 194., 292. Az „*Országos Ráth György Múzeum*” létesítéséről szóló **1907. évi XIII. törvénycikk**: CJH 29, 154–155. A miniszteri indokolás: *uo.*, 1. jegyzet, valamint KI 1906/10, 280–281. A képviselőház, amelynek az előterjesztést a közoktatásügyi bizottság részéről Hock János (1859–1936) referálta, a törvényjavaslatot nagy egyetértéssel fogadta, és apróbb (pontosító) korrekciókkal el is fogadta (81. országos ülés, 1906. december 18.): KN 1906/5, 122–126. A pénzügyi bizottság jelentése (285. szám): KI 1906/10, 550–551. A főrendiházi tárgyalás (XIII. ülés, 1906. december 21.): FN 1906/1, 105.

zövásárhely, 1905; Versec, 1908), esetenként pedig a *vármegye* volt (Bars, 1890; Tolna, 1895; Nyitra, 1900; Szatmár, 1901; Veszprém, 1902; Sáros, 1903). A kormány megbízásából 1874-től Pulszky Ferenc látta el a múzeumok és könyvtárak főfelügyeletét.¹¹¹

¹¹¹ HÓMAN: i. m. (1927/1938), 372., 377–378., 389–391., KISS Lajos: *A Szabolcs vármegyei Múzeum története I.* (Múzeumtörténeti sorozat 2.) Bp., 1965. (Nagykálló/Nyíregyháza), KÖREK: i. m. (1988), 96–97., 101., ALMÁSSY Katalin – ISTVÁNOVITS Eszter: *Jósa András Múzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése.* Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 157–158. (Nagykálló/Nyíregyháza), B. HORVÁTH Csilla: *Janus Pannonius Múzeum = uo.*, 166–167. (Pécs), FÁRI Irén – NAGY Ádám: *Móra Ferenc Múzeum = uo.*, 181. (Szeged), FORRÓ Katalin: *Tragor Ignác Múzeum = uo.*, 209–210. (Vád), FÜLÖP Gyula: *Szent István Király Múzeum = uo.*, 194–195. (Székesfehérvár), FÜVESSY Anikó: *Kiss Pál Múzeum = uo.*, 203–204. (Tiszafüred), GAÁL Zsuzsanna: *Wosinszky Mór Múzeum = uo.*, 186–187. (Szekszárd), HORVÁTH István – LÁZAR Sarolta: *Balassa Bálint Múzeum = uo.*, 108–109. (Esztergom), KAPROS Márta: *Palóc Múzeum = uo.*, 56. (Balassagyarmat), KISS Gábor: *Savaria Múzeum = uo.*, 200. (Szombathely), KOROMPAI Balázs: *Déri Múzeum = uo.*, 93. (Debrecen), KOCSOR János: *Munkácsy Mihály Múzeum = uo.*, 60–61. (Békéscsaba), NAGY Vera: *Tornyai János Múzeum = uo.*, 121. (Hódmezővásárhely), NEMES András: *Soproni Múzeum = uo.*, 170–171. (Sopron), NÉMETH Csaba: *Erkel Ferenc Múzeum = uo.*, 117–118. (Gyula), REGENYE Judit: *Laczkó Dezső Múzeum = uo.*, 215. (Veszprém), RÖZSA Gábor: *Kosztka József Múzeum = uo.*, 190–191. (Szentes), SZ. KÖRÖSI Ilona: *Katona József Múzeum = uo.*, 135. (Kecskemét), SZENTKUTI Károly – ASZT Ágnes – ENZSÖL Imre: *Hansági Múzeum = uo.*, 152. (Magyaróvár), VARGA Éva: *Rippl-Rónai József Múzeum = uo.*, 130–132. (Kaposvár), HARASZTI Pálné: *A könyvtári szolgálat jogi szabályozása = Könyvtárak kézikönyve. 4. kötet. Határterületek.* Szerk. HORVÁTH Tibor – PAPP István, Bp., Osiris Kiadó, 2002, 106–107., K. VÉGH Katalin: *A Budapesti Történeti Múzeum az alapítástól az ezredfordulóig.* (Monumenta Historica Budapestinensia XI.) Bp., BTM, 2003, 16., BASICS Beatrix: *Mitől köz a gyűjtemény? – A nemzet, az állam, az önkormányzatok vagy a közösség a kulturális emlékek valódi tulajdonosa? = MúzeumCafé, 2014, 2. sz., 20–21. (Gyula, Sopron), BODÓ: i. m. (2016), 26–34., 61–62., TÓTH: i. m. (2017), 166–172. Itt kell megjegyezni, hogy Tóth Ferenc az első vidéki múzeumalapítást Rómer Flóris győri helytörténeti múzeumában látja (1858), ez azonban valójában a győri bencés gimnázium gyűjteménye volt: PERGER Gyula: *Xántus János Múzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése.* Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 112–113. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1873. július 13-án kelt 885. sz. rendelete: GALAMB: i. m. (1886), 222–223. A gyulai múzeum pl. 1868-ban magyarkezdeményezésre jött létre, majd a megyeigülés 1874-ben újraalapította, támogatására egy társadalmi egyesületet hoztak létre (Békésvármegyei Régészeti és Művelődéstörténelmi Társulat), 1920-ig már Békésvármegyei Múzeumként működött: MARTYIN Emília: *A gyulai Erkel Ferenc Múzeum = A Békésvármegyei Régészeti és Művelődéstörténelmi Társulat Évkönyve. 2010. Sorozatszerkesztő: SZATMÁRI Imre.* Szerk. ANDO György, Békéscsaba-Gyula, Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2010, 132–142. A mai Magyarország területén található egyik legkorábbi városi alapítású múzeum – a szegedi – a városi könyvtárból nőtt ki. Somogyi Károly (1811–1888) esztergomi kanonok Szeged városának adományozott könyvtárának (Somogyi Könyvtár) első igazgatója, Reizner János (1847–1904) városi főjegyző kifejezetten ambicionálta a régiségek gyűjtését egy majdani múzeum létrehozása érdekében, miközben a könyvtáralapító nem egyezett bele a múzeum megalapításába, ezért annak gyakorlati létesítésére, formális megszervezésére (Városi Múzeum) csak halála után került sor, de a tudománytörténet mindkét intézmény alapítási évének 1883-at tartja: FÁRI Irén – NAGY Ádám: *A Móra Ferenc Múzeum rövid története = A Móra Ferenc Múzeum 125 éve.* Szerk. ZOMBORI István, Szeged, Móra Ferenc Múzeum, 2008, 9–11. A múzeumalapítási sorba illeszkedik a Székely Nemzeti Múzeum (Sepsiszentgyörgy, 1879), amelyet özv. Cserey Zathureczky Emília alapított meg és adott át a Székely Nemzetnek (Háromszék vármegyének): CSUTAK Vilmos: *A Székely Nemzeti Múzeum alapítása és gyűjteményeinek ötvenéves fejlődése = Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára.* Szerk. CSUTAK Vilmos, Sepsiszentgyörgy, Székely Nemzeti Múzeum, 1929. (reprint: Bp., [1989]), 5–25. Még egy atipikus és különös sorsú múzeumalapításról kell említést tenni. A kereskedő Darnay Kálmán (1864–1945) Sümegen hozott létre magánvagyonából jelentős – hadtörténeti, néprajzi, iparművészeti, numizmatikai és kézirati – gyűjteményt, ám a nagyra nőtt gyűjteményű magánmúzeum további fenntartását már nem tudta vállalni. 1909-ben a múzeumot átadta az államnak, ekkor jött létre az Állami Darnay Múzeum, amely az éves költségvetésről szóló törvényben is támogatott intézményként szerepelt, ld. pl. az 1911. évi állami költségvetésről szóló **1911. évi XIV. törvénycikk**, 2. §) Rendes kiadások. XXI. fejezet. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, 41. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége és Országos Tanácsa, Erdélyi Múzeum. A felsőmagyarországi Rákóczi-Múzeum. A sümegi Darnay-Múzeum. Hiteles helyi levéltárak felügyelete – Az Erdélyi Orsz. Múzeum segélyezésére (*Magyar törvénytár. 1911. évi törvények*). Jegyzetekkel ellátta MÁRKUS Dezső. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. Millenniumi emlékkiadás. 33.) Bp., 1912, 443. A múzeum anyagának nagyobb részét az 1930-as években Keszthelyre, a Balatoni Múzeumba szállították, ám a műtárgyanyag jelentős része egy bombatámadás következtében megsemmisült. A Darnay Múzeum történetéhez: HAÁSZ Gabriella: *Darnay Múzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése.* Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 174–180.*

A városi múzeumok alapításának szorgalmazója egyébként a már többször említett Rómer Flóris volt. Első tervezetét 1869-ben készítette a Magyar Történelmi Társulat számára: azzal, hogy azt sokszorosítva küldjék szét a városoknak. Mivel erre nem került sor, 1870-ben Rómer újból felvetette elképzelését. Az általa megfogalmazott múzeumtípus városi alapítású, gyűjtőkörébe városképek, tervek, iratok, városi pecsétek, címerek, céhes emlékek, pénzek, érmek, bútorok, viselet stb. tartoznak. A főváros múltjának kutatójaként szemei előtt nyilvánvalóan egy fővárosi múzeum terve lebeghetett, erre azonban csak halála előtt néhány évvel, 1887-ben került sor.¹¹²

Rómer szerint azért van szükség városi múzeumra, hogy az adott város és környékének története, művészettörténete, továbbá „művészeti és tudományos mozzanatai” feltárhatóak legyenek. A városok kultúrában betöltött szerepe indokolja ilyen szerepvállalásukat, de keserűen állapítja meg, hogy miközben Európában sok tartományi és városi múzeum működik, Magyarországon csak néhány „tengő” gyűjtemény van. Hosszasan sorolja a külföldi példákat, és kárhoztatja Pest-Budát, hogy nem alapított eddig múzeumot. Szenvedélyes hangú felhívásához az előbb idézett gyűjtőköri jegyzéket is hozzacsatolta. Mindezek alapján Rómer *várostartörténeti* profilú múzeum megalapítását javasolta.¹¹³

A fővárosi múzeum megalapításához vezető több mint másfél évtizedes folyamat számtalan állomása közül most csak néhányat szükséges megemlíteni, mivel minderről – K. Végh Katalin kutatásaink köszönhetően – rendelkezünk már részletes múzeumtörténeti összefoglalással. Az alapítás gondolatának erősödéséhez éppúgy hozzájárult az 1870-ben a régészek ifjabb nemzedékéből megalakult „A régészetkedvelők köre”, mint az 1876-ban az immár egyesült fővárosban rendezett nemzetközi őstörténeti és embertani kongresszus, amelynek részvevői közül egy csoport Rómer Flóris vezetésével tekintette meg az aquincumi és a Hajógyári-szigeten található római romokat. Időközben az óbudai ásatások felügyeletére, koordinálására, pénzügyi fedezésének biztosítására külön fővárosi Régészeti Szakbizottmány alakult. Az 1885-ös országos kiállítás pavilonjában először állították ki az aquincumi ásatások régészeti leleteit, de a kiállításon láthatóak voltak fontos várostörténeti emlékek (építészeti tervek, térképek, rajzok stb.) is. Ráadásul szintén ebben az évben egy laktanyaátadás alkalmából Ferenc Józseftől néhány értékes emléktárgy került a főváros tulajdonába, ez pedig arra indította Gerlőczy Károly alpolgármestert, hogy felhívja a Fővárosi Tanács figyelmét „*egy Fővárosi Múzeum létesítésének kívánatos voltára*”. A tanács elfogadta az alpolgármester érveit, és november 13-án kelt 40 785. számú határozatában felkérte, hogy készítsen a múzeum létesítésére vonatkozó javaslatot.¹¹⁴

¹¹² RÓMER: *i. m.* (1869), 192–193., RÓMER Flóris: *Városi múzeumaink* = *Archaeologiai Értesítő*, 1870, 309–315., K. VÉGH: *i. m.* (2003), 13., BODÓ: *i. m.* (2016), 41–42., 47., TÓTH: *i. m.* (2017), 166. Rómer Flóris egyik meghatározó jelentőségű munkája Pest város történetét dolgozta fel: RÓMER Flóris: *A régi Pest. Történeti tanulmány*. Bp., Eggenberger-féle Akad. Könyvkereskedés, 1873. (reprint: Bp., 1988.)

¹¹³ RÓMER: *i. m.* (1870), 309–315.

¹¹⁴ K. VÉGH: *i. m.* (2003), 13–14., BODÓ: *i. m.* (2016), 31–32. **Gerlőczy Károly (1835–1900)**: Pest város főjegyzője (1866-tól), majd Budapest alpolgármestere (1873-tól): *Budapest lexikon. I. kötet. A–K*. Főszerk. BERZA László, Bp., Akadémiai Kiadó, 1993, második, bővített kiadás, 498.

Gerlőczy alpolgármester a felkérésnek eleget tett, és részletes javaslatot készített. Előterjesztésében meghatározta az alapítandó múzeum feladatát, körülhatárolta gyűjtőkörét: „*abban összegyűjtessenek és szakszerűleg rendezve úgy azt tanulmányozni kívánóknak mint a közönségnek hozzáférhetővé tétessenek az oly tárgyak, melyek akár az ország történelmének a fővárossal szorosabban összefüggő egyes kiválóbb eseményeire, akár a főváros specielis helyi történetére vonatkoznak, vagy ilyeneknek emlékeit képezik, tehát érmék, pecsétek, okiratok, könyvek, képek, térképek, zászlók, fegyverek, bútordarabok és más oly használati tárgyak, melyek a fővárosban előfordult emlékezetesebb események alkalmával, bármi tekintetben kiváló egyének által használtattak, továbbá olyan tárgyak, melyek a főváros fokozatos fejlődését és ennek mindenkor állapotát feltűntetni alkalmasak*”. Az új múzeum elhelyezésére a legcélszerűbbnek valamelyik városházát tartotta volna, azonban az ekkor tapasztalható zsúfoltság ezt nem tette lehetővé; Gerlőczy ezért indítványozta az országos kiállítás területén épült képzőművészeti csarnok („Műcsarnok”): ma Olof Palme Ház, sőt hamarosan Millennium Háza) múzeum céljára történő megvásárlását. Az elhelyezéssel kapcsolatos elképzelést azonban komoly kritikák érték. Sokan túlzásnak tartották a „Műcsarnok” megvásárlását, mondván kevesebb pénzért is lehetne megfelelő épületet szerezni, és ha már ennyi pénze van a fővárosnak, azt inkább fordítsa az aquincumi ásatások folytatására és egy aquincumi múzeumépület felépítésére. A Fővárosi Tanács végül 1887. október 20-án tartott ülésén meghozta a szükséges határozatot, amelyben a Gerlőczy által megfogalmazottak szerepelnek; a határozat ideiglenes elhelyezés céljára a „Műcsarnok” épületét jelölte meg. A Kamermayer Károly polgármester által aláírt határozat azt is elrendelte, hogy a fővárosi intézmények és hivatalok készítsenek a birtokukban álló muzeális tárgyakról kimutatást, mivel ezek a létrehozandó múzeumba kerülnek. Az elhelyezés kérdését azonban még sokáig nem sikerült megnyugtatóan rendezni. Óbudán a Fővárosi Tanács 1890-ben meghozott határozata alapján – a leletanyagnak egy ideig helyet adó Kremlmalom helyett – felépült az Aquincumi Múzeum, amely 1894-ben nyitotta meg kapuit. Megnyitása után egy évvel a fenntartó az épület kibővítéséről döntött: a szárnyépületek 1896-ra el is készültek. Időközben a főváros ismét kísérletet tett a „Műcsarnok” múzeumi célú hasznosítás számára történő megszerzésére, miközben a Régészeti Szakbizottmány a muzeális anyag Újvárosházán történő elhelyezését szorgalmazta. Valójában a kíváncsnak tartott Fővárosi Múzeum létrehozása még az 1890-es évek végén is a Fővárosi Tanács napirendjén szerepelt. A végleges döntést megkönnyítette, hogy Kuzsinszky Bálint (1864–1938), az Aquincumi Múzeum vezetője végül – a bécsi, a prágai és a párizsi városi múzeum példája nyomán – részletes beadványt készített.¹¹⁵

¹¹⁵ GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2003), 258., K. VÉGH: *i. m.* (2003), 14–16., 20–22., 24., 26. (A tárgybán született beadványokat, előterjesztéseket és határozatokat részletesen feldolgozta K. Végh Katalin, így a fentiekben az általa írottakra támaszkodtam.) **Kamermayer Károly (1829–1897)**: Buda város főjegyzője (1861), Pest város tanácsnoka (1867–1873), Budapest polgármestere (1873–1896): *Budapest lexikon. I. kötet, i. m.* (1993), 639., *A főváros élén. Budapest főpolgármesterei és polgármesterei. 1873–1950.* Szerk. FEITL István, Bp., Napvilág Kiadó, 2008, 139–153. (az életrajzot Horváth J. András írta).

A Kuzsinszky-féle indítvány a Fővárosi Múzeum szervezetét két osztályra javasolta tagolni: az első osztályba sorolta az aquincumi régiségeket, a másodikba az ő-, közép- és újkori emlékeket, a képtárat és a történeti könyvtárat. A két osztály gyűjtőkörét részletesen is leírta. Kuzsinszky rögzítette, hogy az első osztályt az Aquincumi Múzeum fogadja be, a második osztály a „Műcsarnok” épületébe kerülne. Érdemes azt kiemelni, hogy Kuzsinszky gondolt arra is, hogy múzeum elképzelhetetlen múzeumi évkönyv megjelentetése nélkül: ezt a feladatot töltené be a „*Buda-pest Régiségei*”, amely kizárólag Budapest múltjára vonatkozó történeti és régészeti közleményeket jelentet meg. A tervezet személyzeti kérdésekre is kitért: a vezető mellett egy őr, egy segédőr, egy díjnok és három szolga alkalmazását javasolta.¹¹⁶

A javaslat nyomán a Fővárosi Tanács külön múzeumi bizottságot alakított, míg a Fővárosi Múzeummal kapcsolatos ügyeket a tanügyi osztály intézte. A hosszas előkészítő és döntéshozatali folyamat eredményeként a Fővárosi Múzeum (pontosabban annak a Kuzsinszky által tervezett második osztálya) a Városligetben 1906-ban nyitotta meg kapuit. Az ettől kezdve egyre gyakrabban Székesfővárosi Múzeumnak nevezett intézmény a főváros kedvelt, látogatott muzeális intézményévé vált, bár megközelíthetősége rossz volt, termeit nem lehetett világítani, fűteni és egyébként túlzsúfoltak voltak.¹¹⁷

A fővárosi könyvtárigazgatója, Szabó Ervin (1877–1918) egész koncepciót fogalmazott meg a korszerű városi múzeummal – esetünkben a Fővárosi Múzeummal – szemben támasztandó követelményekről. Tanulmányában rámutatott, hogy a modern múzeumnak demokratikusnak (mindenki számára hozzáférhetőnek) kell lennie, tehát szakítani kell az arisztokratikus gyakorlattal. A külföldi szakirodalom alapján kárhóztatta a közgyűjtemények rossz állapotát, amely egyaránt megnyilvánul a múzeumok anyagában, mennyiségében és minőségében, a fölállításban és az elrendezésben; de leginkább a múzeumok túlzsúfoltságát emelte ki. Úgy vélte, a múzeum nem lehet öncél, annak célja a gyönyörködtetés és az oktatás. Felhívta arra a figyelmet, hogy a nagy nemzeti gyűjteményeknek a tudomány szolgálatában kell állniuk, de gyűjteményi anyagukat érdemes lenne kettéválasztaniuk: a kutatók számára hozzáférhető tanulmányi gyűjteményre („*Studiensammlung*”) és a közönség gyönyörködtetésére és oktatására szolgáló kiállítógyűjteményre („*Schausammlung*”). Ezt az elvet kellene követnie szerinte minden múzeumnak. Egyes múzeumokban a tudomány, másokban a nyilvánosság fog dominálni, de egyik eset sem jár(hat) a színvonal zuhanásával, ez ugyanis attól függ, hogy milyen az intézmény vezetője. Szabó Ervin kifejezetten jónak tartotta a múzeumok specializálódását (a szakági múzeumok létrejöttét), mert így a célzatos gyűjtés (a gyűjtőszervevény önkorlátozása) következtében egyéb, nyilvánossággal kapcsolatos feladatokra is tudnak koncentrálni, továbbá ahogy ő fogalmaz: „*szinte magától kínálkozik ez az önkorlátozás a múzeumok csak újabban keletkező fájánál, a helyi, városi múzeumoknál*”. Mégis azt látni, teszi hozzá, hogy a városi múzeumok minden tekintetben messze elmaradtak a nagy múzeumok mögött, elsősorban a városi vezetők nem megfelelő hozzáállása miatt.

¹¹⁶ K. VÉGH: *i. m.* (2003), 24–26.

¹¹⁷ Uo., 28–34., 38–39.

A helyes megközelítés, ha ezek a múzeumok a lokálpatriotizmushoz kapcsolódnak, pénzügyi helyzetüknek megfelelő módon folytatják múzeumi tevékenységüket, jól meghatározott gyűjtőkörben (a város kultúrtörténete); és ahogy az egyes városok eltérőek, legyenek múzeumaik is különbözőek („*coleur locale*”). Praktikus tanácsokat is ad az anyag kiállításban történő és raktári elrendezésére, ám sokkal érdekesebb, hogy a fiókkönyvtárak mintájára, a könyvtári rendszerrel együttműködésben fiók-múzeumok létesítését tartja kívánatosnak („*museum extension*”). Gyakorlatias javaslatai egyébként kiterjedtek a jó múzeumépület adottságainak összefoglalására is, például a külföldi szakirodalom alapján kifejezetten kerülendőnek tartotta a hatalmas homlokzatokat és lépcsőházakat. Elméleti megközelítését lefordította a budapesti viszonyokra is, különösen is érdekes az a javaslata, amely – a meglévő múzeumi egységek mellett – modern képtár megteremtésére vonatkozott. Javaslata azzal zárult, hogy meg kellene teremteni a Budapest székesfőváros kultúrközpontját: a könyvtár, a múzeum és a szabad főiskola integrációjával.¹¹⁸

A vidéki és a fővárosi múzeumalapításokkal egy új múzeumtípus – és Szabó Ervin előbb ismertetett tanulmánya azt is jelzi, hogy elméleti, muzeológiai megalapozottsággal – jelent meg Magyarországon: a **regionális múzeum**. Már az 1873-as, idézett kultuszminiszeri körrendeletben felmerült a regionális múzeumok területi illetékességének elvi lehetősége. Kuzsinszky Bálint, az Aquincumi Múzeum vezetője a fővárosi Régészeti Szakbizottmány ülésén javasolta a Fővárosi Tanács útján a kormány megkeresését azzal, hogy a fővárosi állami építkezések és a Duna kotrása során előkerülő régészeti leleteket a Fővárosi Múzeum kapja meg. A Főváros Tanácsa az elgondolást magáévá tette és felterjesztette a miniszterelnökhöz, aki a felterjesztést a Nemzeti Múzeumhoz továbbította. Mindezek hatására a Nemzeti Múzeum és az Aquincumi Múzeum között létre is jött a szükséges megállapodás, igaz, ez még csak a római kori leletek vonatkozásában, mert a Nemzeti Múzeum ekkor még ragaszkodott például a budai királyi vár művészeti emlékeinek számára történő átadásához. 1897-ben tehát egy regionális múzeum esetében már sikerült elismertetni az állami hatóságokkal a területi illetékességet.¹¹⁹

Az első középírányító szerv a magyar múzeumügyben

A gyűjtőköri és gyűjtőterületi kérdések szabályozatlanságát országosan is megkísérelték rendezni. A Berzeviczy Albert államtitkár elnöklete alatt életre hívott Országos Múzeumi Bizottság 1893-ban állandó szervvé alakult. Ennek a bizottságnak komoly szerepe volt a Nemzeti Múzeum szervezetének megújításában, később a Szépművészeti Múzeum megalapításában, illetve az önálló Természettudományi

¹¹⁸ SZABÓ Ervin: *A városi múzeumok földadatai és a Fővárosi Múzeum = Városi Szemle*, 1913, 305–352. A zárójelben és idézőjelben szereplő idegen kifejezések, amelyeknek mai muzeológiai jelentése eltérő, az egyes jelenségek meghatározásaként szerepelnek így a tanulmányban. Szabó Ervin koncepciójának értékeléséhez, valamint a Lajta Béla (1873–1920) építész által megálmodott, Kálvin téren tervezett kultúrpalota (könyvtár és múzeum) tervéhez: KATSÁNYI Sándor: *A fővárosi könyvtárának története. I. kötet 1945-ig*. Bp., Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 2004, 123–125.

¹¹⁹ HÓMAN: *i. m.* (1927/1938), 377–378., 389–391., K. VÉGH: *i. m.* (2003), 23–24.

Múzeum gondolatának terjesztésében. Ebből a szakmai munkából nőtt ki Wlassics Gyula kezdeményezésére a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége, mintegy a múzeumok országos szövetségeként. 1898-ban hívták életre a Magyar Nemzeti Múzeumi Tanácsot a Nemzeti Múzeum ügyeinek vitelére. Ezek a sokszor reprezentatív feladatkörökre szorítkozó tanácsok azonban éles határvonalat húztak a Nemzeti Múzeum és a vidéki közgyűjtemények közé, ráadásul munkájuk során a többi országos közgyűjteménnyel egyáltalán nem foglalkoztak. A főfelügyelőség (a továbbiakban: MKOF) viszont szép lassan a vidéki intézmények valós csúcsszervévé nőtte ki magát: a felügyelete alá került múzeumok révén egyfajta korai regisztrációs rendszert alakított ki.¹²⁰

Az előbb említett Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsát és Főfelügyelőségét 1897-ben szervezték meg és 1922-ig működött, vezetője 1916-ig országos főfelügyelőként Fraknói Vilmos (1843–1924) címzetes püspök volt, majd 1917-től Békefi Remig (1858–1924) zirci apát vette át a feladatot. Szerepe elsősorban módszertani jellegű volt, tanfolyamokkal, ajánlásokkal segítette a szakmai munkát, bár ellenőrző szerepköre is volt azon múzeumok vonatkozásában, amelyeknek alapítójafenntartója elfogadta az állami felügyeletet (Szeged városa például elfogadta), nagyon sok város (köztük Budapest) viszont visszautasította a felügyelet elismerését, ezáltal múzeumaik az állam által nyújtott segítségtől, anyagi támogatástól elestek. Pedig az MKOF költségvetése rohamosan növekedett, így egyre nagyobb összegeket fordíthatott a fennhatóságát elfogadó múzeumok támogatására. Wlassics kultuszminister a szervezetet a közművelődési decentralizáció megvalósítójának szánta, de a szervezeten belül és kívül a hatáskörök rendezetlenek voltak, végül a rendezés érdekében 1901-ben a miniszter rendeletet adott ki: a tudományos közgyűjtemények feletti felügyeleti jogokat az MKOF gyakorolta, de szerves kapcsolatban állt a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsával, mert közösen a minisztérium tanácsadó szervezeteként működtek, míg az országos múzeum- és könyvtárbizottság az érdekérvényesítésért felelt. Az MKOF működése során az ország területét szakfelügyelet szempontjából öt részre osztották, másrészt külön felügyelője volt a régiségeknek, a műemlékeknek, az iparművészeti emlékeknek, valamint a természetrajznak és a néprajznak is.¹²¹

¹²⁰ SZALAY: i. m. (1902), XXXVI–XXXVII., KMETY: i. m. (1911), 532., VÉRTESY Miklós: 1867–1945 = CSAPODI Csaba – TÓTH András – VÉRTESY Miklós: *Magyar könyvtártörténet*. Szerk. VÉRTESY Miklós, Bp., Gondolat, 1987, 267–270., KÖREK: i. m. (1988), 102., HARASZTI: i. m. (2002), 107., BALÁZS: i. m. (2003), 20., BODÓ: i. m. (2016), 80–90., TÓTH: i. m. (2017), 228., 266. Az Országos Múzeum- és Könyvtárbizottság költségvetési szempontból az 1896. évi államköltségvetésről szóló 1896. évi VI. törvénycikkben jelent meg, a vallás- és közoktatásügyi minisztérium költségvetésében jelent meg. (2. § A) Rendes kiadások. XX. fejezet. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, 50., CJH 19, 19. A XIX. század végén létrehozott tanácsok és szervezetek tevékenységének rövid értékelése megtalálható „a múzeum-, levéltár- és könyvtárügy némely kérdéseinek rendezéséről” szóló, 1928-ban benyújtott törvényjavaslat indokolásában (474. számú iromány): Az 1927. évi január hó 25-ére összehívott Országgyűlés Képviselőházának irományai. VII. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1927. évi január hó 25-ére összehívott Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. VII.) Bp., Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1928 (a továbbiakban: KI 1927/7), 416.

¹²¹ KMETY: i. m. (1911), 532., HÓMAN: i. m. (1927/1938), 378–379., 388., KÖREK: i. m. (1968), 81–82., KÖREK: i. m. (1988), 102., HARASZTI: i. m. (2002), 107., K. VÉGH: i. m. (2003), 24., FÁRI – NAGY: i. m. (2008), 11., BODÓ: i. m. (2016), 80–124., 266–274., TÓTH: i. m. (2017), 266. A Szabolcs Vármegyei Múzeum (Nyíregyháza) példáján keresztül jól látható a főfelügyelőség működése: az évenként célhoz

A korszakban sorra nyíltak az emlékszobák, emlékmúzeumok (például az Aradi Ereklyemúzeum, Erzsébet Királyné Emlékmúzeum a budavári palotában, Liszt Ferenc-szoba a Zeneakadémián stb.). A rendszerint nehezen megtekinthető kisebb-nagyobb gyűjtemények későbbi sorsa gyakran a szétszórás, a pusztulás lett. Esetükben különösen is érezhető, hogy sorsukat megpecsételte az átfogó törvényi szabályozás hiánya.¹²²

A millennium idején fogalmazták meg azt az elképzelést, hogy a természettudományos gyűjtemények kiköltöztetésével a Nemzeti Múzeumot „*a magyar haza és a magyar nemzet történelmi múzeumává alakítsák*”.¹²³ Ezt a gondolatot azonban megelőzte a Pulszky Ferenc igazgatóságához köthető 1889-es rendelkezés: „*a Magyar Nemzeti Múzeum szervezete és szolgálati szabályzata*”. A mai fogalmaink szerinti szervezeti és működési szabályzat messze túlnőtt egy intézményi szabályozás keretein, hiszen ágazati törvény hiányában a működést befolyásoló alapelveket is meg kellett fogalmaznia. A szabályzat tizenegy fejezetre tagolva rendezte a múzeum ügyeit. Az I. fejezet („*Általában*”) visszahivatkozik a múzeumot megalapító törvény-cikkekre (1807: XXIV., 1808: VIII., 1836: XXXVII. és XXXVIII.), valamint kimondja, hogy a Nemzeti Múzeum a vallás- és közoktatásügyi miniszter „*hatósága és kormányzata*” alatt álló országos intézet, amely működését részben saját alapítványi tőkéje jövedelmeiből, részben az állam költségvetési támogatásából finanszírozza (1. §). A múzeum alapfeladata: „*a hazai történelem és segédtudományai, úgyszintén közművelődésünk és a természettudományok keretébe tartozó első sorban hazai, második sorban az ezek kiegészítésére szolgáló külföldi tárgyakat gyűjteni*”, továbbá a múzeumban képviselt szakágakat fejleszteni, a nagyközönség számára nyitva álló gyűjtemények révén közművelődési célokat megvalósítani (2. §). A múzeum hét gyűjteménnyel rendelkezett (Országos Széchényi Könyvtár, Érem- és régiségtár, Állattár, Ásvány-öslénytár, Növénytár, Képtár- és szoborgyűjtemény, Néprajziak tára), a szabályzat ezek gyűjtőkörét is pontosan meghatározta (3. §). A szabályzat a Nemzeti Múzeum alkalmazottait három csoportba sorolta (6. §): igazgatóság (igazgató, titkár, írnök), osztálytisztviselők (őrök, segédőrök, gyakornokok) és szolgaszemélyzet (laboránsok, kapus, szolgák és házi szolgák). Magasabb jogszabályi rendelkezés híján a kinevezési rendet is a szabályzat határozta meg: az igazgatót a vallás- és közoktatásügyi miniszter javaslatára a király, a Széchényi Könyvtár őrét, egy gyakornokát és egy szolgáját a Széchényi-család javaslatára a miniszter, a múzeum többi tisztviselőjét és szolgáit az igazgató javaslatára a miniszter nevezte ki. A II. fejezet („*Az igazgatóság*”) rendezte a múzeumi menedzsment működésével kapcsolatos kérdéseket, a III. („*A muzeumi osztály-őrök*”) a középvezetők, a IV. fejezet („*A muzeumi titkár*”) a múzeum funkcionális vezető tisztviselőjének hatáskörét, jogait és köteles-

kötött kiutalt államsegély (amely be- és elszámolási kötelezettséggel járt), a folyamatos szakmai felügyelet, amelyet gyakran helyszínrre kiküldött szakemberek útján valósítottak meg, vagy egyes szakirodalmi munkák adományozása nagyban segítette a múzeumi tevékenység fejlesztését, a gyűjtemények gyarapítását. Ld.: KISS: *A Szabolcs vármegyei, i. m.* (1965), 35., 37–39., 41–42., 45–46., 48–49., 53., 57., 73., 79.

¹²² HÓMAN: *i. m.* (1927/1938), 394., KOREK: *i. m.* (1988), 102.

¹²³ HÓMAN: *i. m.* (1927/1938), 376–377., 389., FEJŐS: *i. m.* (1965), 296., BASICS: *i. m.* (2002), 290.

ségeit. Az V. fejezet („A muzeumi segédőrök, gyakornokok, és a tudományos vagy irodai teendőkre alkalmazottak”) a szakalkalmazotti állomány ügyeivel foglalkozott. Részletes szabályozást nyert a pénzügyi működés a VI. fejezetben („A házipénztár kezelése, a leltár és a házirend”), míg az egyes részlegek ügymenete, a muzeumi napi munka (kölszönzés, gyarapítás, nyilvántartás, nyitvatartás, másolás stb.) a VII. fejezetben („Az osztályok általános ügykezelése”). Külön duplumszabályzat is készült a VIII. fejezetben („Szabályzat a csere- és másodpéldányok kiválasztása és kezelése ügyében”), a szolgák ügyeit a IX. fejezet („A muzeumi szolga-személyzet”) rendezte. A X. fejezetbe került volna a fegyelmi szabályzat (ez az ismert nyomtatott példányon nem szerepel), a XI. fejezetben pedig a záró rendelkezések olvashatóak.¹²⁴

A szabályzat példa-, illetve mintaértékén túl azért is érdekes, mert egyes alapelvek tekintetében túlterjeszkedett egy ilyen szintű szabályozás keretein. Ennek oka nyilvánvalóan abban keresendő, hogy hiányzott a megfelelő törvényi rendelkezés. Az alapelvek közül különösen is szembetűnő a gyűjtőkör meghatározása, mivel ez a kérdés és az erről folytatott vita gyakorlatilag végigkísérte Pulszky Ferenc igazgatóságát. Az igazgató ugyanis legalább olyan hangsúlyosan kívánta bemutatni az egyetemese kultúra fejlődését, mint amennyire törekedett a nemzeti kulturális örökség megőrzésére. Programját heves ellenérzéssel fogadta például Ipolyi Arnold, aki mintának a német kultúra és történelem múzeumát, a nürnbergi *Germanisches Nationalmuseum*ot tekintette, míg P. Szatmáry Károly a képviselőházban a muzeumi átszervezések és a gyűjtemények nemzetközi jellege ellen érvelt. Pulszky viszont jogosan hivatkozhatott az európai közgyűjteményi tendenciákra („világpolgári irány”), hiszen néhány skandináv és német múzeumot leszámítva a nemzeti jelleget mindenütt felváltotta az általánosságra, az egyetemességre törekvés. Pulszky a Nemzeti Múzeumot a modern muzeológia követelményeknek megfelelő, európai élvonalbeli bázisintézménnyé kívánta alakítani: céljait végül sikeresen meg is valósította. A szakági múzeumok létrejöttével, a képzőművészeti és a természettudományos gyűjtemények kiköltözésével a XIX. század végétől kezdődően viszont a Nemzeti Múzeum profilja megváltozott: egyre inkább az Ipolyi Arnold által óhajtott „nemzeti” múzeumává vált.¹²⁵

Csiky Kálmán 1889-ben kiadott közigazgatási jogi kézikönyvében az általános művelődés intézményei körében három múzeummal foglalkozott. A **Magyar Nemzeti Múzeum** célját – az előbb ismertetett muzeológiai koncepciónak megfelelően – így határozta meg: „a tudomány és művészet iránti érzék fejlesztésének előmozdítása, történelmi, tudományos és műkincsek gyűjtése, különös tekintettel a hazai tárgyakra”. Ezt követően nem mulasztotta el felsorolni az intézmény története szempontjából

¹²⁴ A Magyar Nemzeti Múzeum szervezete és szolgálati szabályzata. A nyomtatvány OSZK-ban található, 217 235.sz. példányának szövegmásolatát DEBRECZENI-DROPPÁN Béla készítette. A forrásul szolgáló nyomtatvány első lapjára egykorú kézírással rájegyezve: „jóváhagyva 1889. évi III. 8.-án 9970. sz. a.” = TÓTH Ferenc: *Mű-Kincs-Tár. Művészeti közgyűjtemények Magyarországon, 1802–1906.* (MúzeumCafé könyvek 3.) Bp., Szépművészeti Múzeum, 2017, 401–414. Meg kell azonban jegyezni, hogy 1898-ban a vallás- és közoktatásügyi miniszter egy újabb szervezeti és szolgálati szabályzatot hagyott jóvá 10 498/1898. V.K.M. sz. rendeletével: MEZNERICS – TORDAY: *i. m.* (1937), 380.

¹²⁵ HÓMAN: *i. m.* (1927/1938), 376–377., 389., FEJŐS: *i. m.* (1965), 292., TÓTH: *i. m.* (2017), 160–164., 170–172.

meghatározó 1807., 1808. és 1836. évi törvénycikkeket sem, ahogyan az **Országos Képtár** („és az ezzel kapcsolatos magyar történelmi képcsarnok”) esetében is a kiindulópont az Esterházy-képgyűjtemény megvásárlásáról és a képtár megalapításáról rendelkező 1871. évi törvénycikk. Az **Országos Magyar Iparművészeti Múzeum** az „iparművészeti társulat”-tal együtt viszont csak felsorolásszerű említést kap. Csiky elméleti munkája megint csak azt jelzi, hogy a magyar múzeumügy meghatározó intézményei már kiváltották a korabeli közigazgatási szakemberek tudományos érdeklődését, mert érzékelték, hogy például az iskolán kívüli képzés színhelyeiként különös szabályozást igényelnek.¹²⁶ Kmety Károly (1862–1929) közigazgatási kézikönyvének későbbi kiadása pedig rövid összefoglalásában már a **Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsával és Felügyeletével** kapcsolatos alapvető adatokat ismerteti, megjegyezve, hogy a könyvnyhatósági, községi, felekezeti és egyesületi múzeumok, gyűjtemények és könyvtárak országos felügyeleti rendszere egy miniszteri rendelettel jött létre.¹²⁷

Összegzés

A szaktudományok kialakulása igényelte tudományos háttérmúzeumok (azaz szakmúzeumok) létrejöttét. Ez az igény hívta életre az országos szakági múzeumokat, amelyek valódi háttérbázist jelentettek a régészet, a művészettörténet és a néprajz területén. A korábbi egységes gyűjtőmúzeum eszméje helyébe így a szakági múzeum koncepciója lépett: „a magyarországi kulturális elit [...] már a nemzeti (a nemzeti birtokában lévő) kincsek megőrzésének differenciált intézményi struktúrájában gondolkodott” (Tóth Ferenc).¹²⁸ Az alapítás egyes esetekben magánkezdeményezéssel történt, az intézményesítés viszont a költségvetési törvényben történt meg (Iparművészeti Múzeum, Technológiai Múzeum; a Szépművészeti Múzeum alapítását szintén egy költségvetési jellegű jogszabály, a „millenniumi” törvény rendezte). Más esetekben az állam vásárolt meg magángyűjteményeket, és ezekből külön törvénnyel hozott létre új intézményt (Országos Képtár, Országos Ráth György Múzeum), de az is előfordult, hogy egy hagyaték megvásárlásakor megvolt ugyan a szándék önálló múzeum megalapítására, de az mégsem valósult meg (Lotz-hagyaték). Egy esetben gyűjteményi anyag átcsoportosításával hoztak létre újabb múzeumot, amely aztán költségvetési intézményként működhetett (Magyar Történelmi Képcsarnok).¹²⁹

A vidéken egyre erősebb múzeumalapítási láz elősegítette a hálózatos múzeumi rendszer kiépülését. A társadalmi igény által létrehívott, eleinte egyesületi múzeu-

¹²⁶ CSIKY: *i. m.* (1889), 218–220.

¹²⁷ KMETY: *i. m.* (1911), 532.

¹²⁸ HÓMAN: *i. m.* (1927/1938), 376–377., FEJŐS: *i. m.* (1965), 292., KOREK: *i. m.* (1988), 96., 99., 102., TÓTH: *i. m.* (2017), 310.

¹²⁹ MEZNERICS – TORDAY: *i. m.* (1937), 385–386., HÓMAN: *i. m.* (1927/1938), 391–393., KOREK: *i. m.* (1988), 99–101., DEBRECZENI-DROPPÁN Béla: *Hóman Bálint a Magyar Nemzeti Múzeum élén (1923–1932) = Történeti áttekintés. Hóman Bálint, a történész és a politikus.* Szerk. UJVÁRY Gábor, Bp., Ráció Kiadó, 2011, 91–92.

mok előbb-utóbb vármegyei vagy városi fenntartásba kerültek, sőt később már a törvényhatóságok maguk is alapítottak muzeális intézményeket.¹³⁰

A regionális múzeumok – saját gyűjtőterületükön – a Nemzeti Múzeum korábbi elképzelését tükrözve egyfajta „mini” nemzeti múzeumként továbbra is megvalósították az egységes gyűjtőmúzeum eszméjét, hiszen gyűjtőkörük a lehető legtöbb szakágra kiterjedt. Erre a legjobb példa az 1887-től szervezett Fővárosi Múzeum volt.¹³¹

A gyűjtőköri és gyűjtőterületi kérdések országos rendezetlenségének oka abban keresendő, hogy hiányzott az egységes kultúrpolitikai irányítás. A korszakban létrehozott bizottságok és tanácsok működésére elsősorban a reprezentáció volt jellemző, munkájuk során éles határvonalat húztak a Nemzeti Múzeum és a vidéki múzeumok között, a többi országos múzeum működését egyáltalán nem vették figyelembe. A kérdéskör törvényi szintű rendezésére csak az első világháború után került sor.¹³²

A korszakban jött létre először a múzeumok felügyeletére és támogatására központi szakigazgatási szerv (MKOF), amely önálló, a költségvetési törvényben biztosított költségvetéssel rendelkezett. A rendszeren belüli önkormányzati jelleget a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa biztosította. A felügyeleti rendszerhez való csatlakozás azonban nem volt kötelező, így sok múzeum ki is maradt, mivel fenntartóik túlzott beavatkozásnak tartották az MKOF működését. Az évenként célhoz kötött kiutalt államsegély (amely be- és elszámolási kötelezettséggel járt) és a folyamatos szakmai felügyelet összességében kedvező hatást gyakorolt a magyar múzeumügyre, bizonyítva, hogy ilyen központi irányítószerve szükség van. Az MKOF megjelenésével a magyar múzeumok három részre oszlottak szét: az állami költségvetés által fenntartott múzeumok (1), az MKOF által felügyelt („regisztrált”) múzeumok (2), valamint a nem állami fenntartású, illetve nem az MKOF égisze alatt működő muzeális intézmények (3) csoportjaira. Az MKOF teljes elbürokratizálódása, működésének nem megfelelő volta ugyanakkor nagyban hozzájárult a vidéki intézmények egyszerű közművelődési intézménnyé alakulásához, mivel azokat nem tudta bekapcsolni a magyar tudomány szervezetébe. Mindezeknek „köszönhető”, hogy 1922-ben a szervezet áldozatul esett a költségvetési okokból véghez vitt intézménymegszüntetésnek.¹³³

¹³⁰ KMETY: *i. m.* (1911), 532., HÓMAN: *i. m.* (1927/1938), 389–391., KOREK: *i. m.* (1988), 101., NAGY Zoltán: *Barangolás a százesztendőS Savaria Múzeum tár- és tudománytörténeti írásában = A 100 éves Savaria Múzeum története. Savaria. A Vas Megyei Múzeumok Értesítője* 32, 2009, 2. sz., 7., MARTYIN: *i. m.* (2010), 136., TÓTH: *i. m.* (2017), 166–172., 264.

¹³¹ HÓMAN: *i. m.* (1927/1938), 389–391., KOREK: *i. m.* (1988), 101., K. VÉGH: *i. m.* (2003), 24–33., BODÓ: *i. m.* (2016), 139–175. Ilyen gyűjtőmúzeum volt pl. a szegedi múzeum is: FÁRI – NAGY: *i. m.* (2008), 11–13.

¹³² Bár a Múzeumok és Könyvtárak Főfelügyelősége igyekezett a gyűjtőterületi elvet érvényesíteni (BODÓ: *i. m.* [2016], 133–139.), törekvése nem mondható sikeresnek. Ld. erről „a múzeum-, levéltár- és könyvtárügy némely kérdéseinek rendezéséről” szóló, 1928-ban benyújtott törvényjavaslat indokolásában (474. számú iromány) írottakat: KI 1927/7, 415–416.

¹³³ KMETY: *i. m.* (1911), 532., HÓMAN: *i. m.* (1927/1938), 378–379., 388., KOREK: *i. m.* (1988), 102., BALÁZS: *i. m.* (2003), 20., DEBRECZENI-DROPPÁN: *Hóman Bálint, i. m.* (2011), 91., BODÓ: *i. m.* (2016), 266–274., TÓTH: *i. m.* (2017), 266. Ld. még: „a múzeum-, levéltár- és könyvtárügy némely kérdéseinek rendezéséről” szóló, 1928-ban benyújtott törvényjavaslat indokolásában (474. számú iromány) írottakat: KI 1927/7, 416.

VI. Történelmi sorsfordulók között: az Országos Magyar Gyűjteményegyetem / Magyar Nemzeti Múzeum

A korábbi időszakban szokásos volt a Tanácsköztársaság múzeumügyéről részletesen értekezni.¹³⁴ A politikai rendszer megítélésétől függetlenül, mivel ekkor átfogó törvényhozási aktusra nem került sor (a magántulajdonban álló műtárgyak kényszerátállamosítását – ahogy Gerelyes Ede fogalmazott: „a Tanácsköztársaság kikiáltását követő nap délelőttjén a Forradalmi Kormányzótanács már rendelet jellegű határozatot (sic!) hozott a műkincsek államosításáról” – nem sorolhatjuk ide, bár cinikusan tekinthetjük ezt a kulturális javakra vonatkozó új szabályozásnak is), ahogyan a Forradalmi Kormányzótanács CXIX. számú rendeletével létrehozott Proletármúzeumból sem lett semmi, témánk szempontjai alapján tehát nehezen beszélhetünk a „Tanácsköztársaság múzeumügyéről”: „a tervekben nagy mesterek voltak, de a valóságban vajmi keveset vittek terveikből keresztül” (Imre Sándor). 1919-ben jött létre viszont Hopp Ferenc (1833–1919) végrendelete alapján a Hopp Ferenc Múzeum.¹³⁵

A két világháború között három jelentős múzeumi törvény született meg, közülük kettő a Nemzeti Múzeum szervezeti kérdéseit rendezte. A dualizmus idején kiteljesedett magyar múzeumügy ugyanis új szervezeti kereteket igényelt, ezek megteremtésére azonban egészen az 1920-as évekig várni kellett. A szükségesség felismerése korábban sem hiányzott (hagymázás elképzeléseket a Tanácsköztársaság illetékesei is megfogalmaztak), ám a szándék egy zseniális, konzervatív kultuszminiszter, gróf Klebelsberg Kuno működésével ölthetett testet.¹³⁶

Klebelsberg egyik kultúrpolitikai alapgondolata a tudománypolitika és az elitképzés fontosságára hívta fel a figyelmet: „Gondoskodni kell azonban arról is, hogy minden téren: irodalomban, művészetben és tudományban egyaránt kellő számban álljanak

¹³⁴ Gerelyes Ede 1967-ben rövid tanulmánnyal kísért, terjedelmes dokumentumkötetet jelentetett meg a magyar múzeumügy 1918. október 31.–1919. augusztus 1. közötti időszakáról: GERELYES: i. m. (1967). Nem feladatunk ezen korszak múzeumtörténeti feldolgozása, azonban jelezni kívánjuk, hogy ezt a feladatot mielőbb újra el kellene végezni.

¹³⁵ MEZNERICS – TORDAY: i. m. (1937), 385–386., HÓMAN: i. m. (1927/1938), 387., GERELYES: i. m. (1967), 11–43., KOREK: i. m. (1988), 103–106., T. KISS: i. m. (1993), 84–85., K. VÉGH: i. m. (2003), 41–42., BUZINKAY Péter: Az ingó kulturális javak védelme = Kulturális örökségvédelmi jog Magyarországon. Szerk. VÖLGYESI Levente, Bp., Rejtjel Kiadó, 2010, 104., DEBRECZENI-DROPPÁN: Hóman Bálint, i. m. (2011), 86., GÁL Vilmos: A múzeum bőséges 20. százada. A millenniumtól a millicentenáriumig = MúzeumCafé, 2016, 2. sz., 110–111. Imre Sándor (1877–1945) államtitkár szavait idézi: GERELYES: i. m. (1967), 18. Meg kell azonban jegyezni, hogy a Közoktatásügyi Népbiztosság 1919. május 9-én kelt levelében a Magyar Nemzeti Múzeumot átszervezésről értesítette (uo., 155. Nr. 86.), majd május 19-én megküldte a Művészeti és Múzeumi Direktórium átszervezésre vonatkozó irányelveit (uo., 165–168. Nr. 103., Dokumentumok, i. m. [1977], 27–30.), de az érdemi végrehajtásra már nem került sor. A Tanácsköztársaság idején számos magántulajdonú műtárgyat szállítottak be az Iparművészeti Múzeumba, Végh Gyula (1870–1951) igazgató érdeme, hogy ezeket a tárgyakat a múzeum hiánytalanul megőrizte, és a kom-mún bukása után tulajdonosaiknak visszaszolgáltatta: PATAKI: i. m. (2002), 36., HORVÁTH: i. m. (2006), 66–67.

¹³⁶ KOREK: i. m. (1988), 106–107., T. KISS: i. m. (1993), 86–89., TÖKÉCZKI László: Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem létrejötte és működési céljai = Gróf Klebelsberg Kuno emlékezete 1994. Szerk. KLEBELSBERG Éva (a Gróf Klebelsberg Kuno Alapítvány Füzetei 1. száma), h. n., Tellér Kft., 1994, 33–34., Klebelsberg Kuno. Válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezetést és a jegyzeteket írta T. KISS Tamás. (Magyar Panteon 1.) Bp., Új Mandátum Könyvkiadó, 1999, 9., UJVÁRY: i. m. (2009), 385., 392.

oly férfiak, különösen szakemberek rendelkezésre, kik teljesen európai színvonalon vannak, s így minden működési téren, minden szakmában a nagy feladatok megoldásánál elsőrangú erőkre támaszkodhassunk”. A miniszter feladatportfóliójából a tudománypolitikai ügyekkel foglalkozott legszívesebben, ráadásul olyan szakemberre támaszkodhatott, mint Magyary Zoltán, a minisztérium tudománypolitikai ügyosztályának vezetője, nem mellesleg a magyar közigazgatás-tudomány legkiemelkedőbb képviselője. A kutatás már rámutatott, hogy Klebelsberg tudománypolitikai rendszerének gigondolója, ötletadója és részben gyakorlatba átültetője Magyary volt. A német mintájú tudománypolitikai rendszer kialakítását közösen tervezték el, de – a miniszter halála miatt – befejezni már nem tudták. A tudományos intézményrendszer meghatározó elemei: a nagy nemzeti közgyűjtemények önkormányzati szervezete, a Gyűjteményegyetem és a külföldi intézetek megszülettek, de a Klebelsberg által szorgalmazott, tudományos autonómiát megtestesítő további tanácsok már nem jöttek létre (utolsóként – még 1930-ban – az Országos Természettudományi Tanács és Alap alakult meg). Az új kultuszminiszter, Hóman Bálint nem szándékozott a terv megvalósítását tovább folytatni, sőt az időközben „Magyar Nemzeti Múzeum” nevet kapott Gyűjteményegyetem autonómiáját is megnyirbálta; ráadásul a minisztériumból távozott Magyaryval sem volt túl jó viszonyban.¹³⁷

¹³⁷ MAGYARY Zoltán: *A magyar tudományos élet*, i. m. (1927), uő: *A magyar tudománypolitika jövő feladatai*, i. m. (1927), ANDRÁSSY Mária: *Magyary Zoltán kultúrpolitikai munkássága = Magyary Zoltán munkássága*. Az 1988. május 28-án Tatán rendezett tudományos ülés előadói anyaga. Tudományos füzetek. Komárom-Esztergom Megyei Múzeumi Szervezet 5. (1990), 35–37., GLATZ Ferenc: *Tudománypolitika az ezredforduló Magyarországnán*. (Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. Műhelytanulmányok) Bp., Magyar Tudományos Akadémia, 1998, 36., Klebelsberg Kuno, i. m. (1999), 15–17., *Magyary Zoltán*, i. m. (2000), 28–30., UJVÁRY: i. m. (2009), 395–399. Klebelsberg a tudománypolitika és az elitképzés fontosságát a külföldi magyar intézetekről és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjakról szóló törvényjavaslat indoklásában emelte ki (44. számú iromány): Az 1927. évi január hó 25-ére összehívott Országgyűlés Képviselőházának irományai. II. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1927. évi január hó 25-ére összehívott Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. II.) Bp., Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1927, 198. A Horthy-korszak két meghatározó kultuszminisztere, Klebelsberg és Hóman megítélése haláluk óta sokat változott, de folyamatosan viták kereszt-tüzeiben áll. **Gróf Klebelsberg Kuno (1875–1932)** jogász, egyetemi tanár, az MTA tagja, kultúrpolitikus: a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium közigazgatási államtitkára (1914–1917), a Miniszterelnökség közigazgatási államtitkára (1917), belügyminiszter (1921–1922), vallás- és közoktatásügyi miniszter (1922–1931), népjóléti és munkaügyi miniszter (1930), országgyűlési és nemzetgyűlési képviselő képviselő (1916–1918, 1920–1932), a Magyar Történelmi Társulat elnöke (1917–1932), az Országos Magyar Gyűjteményegyetem elnöke (1922–1932). Életrajzához: GLATZ: *Klebelsberg*, i. m. (1969/2016), T. KISS: i. m. (1993), 513–515., *Klebelsberg Kuno*, i. m. (1999), 351–358., UJVÁRY: i. m. (2009), 378–400. **Hóman Bálint (1885–1951)** történíró, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd rendes tagja (1945-ig), kultúrpolitikus: vallás- és közoktatásügyi miniszter (1932–1938, 1939–1942), tárca nélküli miniszter (1938), országgyűlési képviselő (1932–1945), a Magyar Nemzeti Múzeum elnöke (1934–1944). 1946-ban a Népbírószak háborús bűnösneként elítélte: élete utolsó éveit a váci fegyházban töltötte. 2015-ben a Fővárosi Törvényszék bűncselekmény hiányában, perújítási eljárásban felmentette a háborús bűntett vádjá alól. Életrajzához: GLATZ Ferenc: *Hóman Bálint és Székfű Gyula. Párhuzamos életrajzok* (1990) = uő: *Konzervatív reform. Klebelsberg, Domanouszky, Székfű, Hóman, Hajnal*. Bp., Kosuth Kiadó, 2016, 641–679., T. KISS: i. m. (1993), 501–502., BUZA János: *Utószó = Hóman Bálint: A történelem útja. Válogatott tanulmányok*. Válogatta, szerkesztette és az utószót írta BUZA János. (Millenniumi magyar történelem. Historikusok.) Bp., Osiris, 2002, 523–530., UJVÁRY: i. m. (2009), 401–413., SOÓS Ferenc: *Magyar numizmatikusok panteonja*. [Bp.], Argumentum Kiadó, [2010], 106–107. A felmentő ítélet: http://fovarositorvenyszek.birosag.hu/sites/default/files/field_attachment/150306_-homan_ba-lint_-_itelet.pdf (utolsó letöltés: 2017. 10. 29.).

A gyűjteményegyetemi törvény

A Klebelsberg – és Magyary által fémjelzett – új, tudománypolitikai megalapozottságú kultúrpolitika első jelentős alkotása a *nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetükről* szóló **1922. évi XIX. törvénycikk** parlamenti elfogatása volt.¹³⁸

A Klebelsberg által benyújtott törvényjavaslat célja a nagy nemzeti közgyűjtemények helyzetének rendezése, működésüknek önkormányzati elv szerinti megszervezése, egy nagy országos tudományos autonómia megalapítása volt. A miniszteri indokolás szerint az érintett közgyűjtemények egy önkormányzati egységbe történő összevonása azért szükséges, mert Magyarországon nincs magán tudománypártolás, a tudományos magánegyesületek panganak, és az egyetemeken kívül éppen a nagy közgyűjteményeknél szervezett tudományos állások az egyedüliek. Mindezek ezen intézményeknek, valamint alkalmazottaik személyi ügyeinek szakszerű igazgatását indokolják, ezért az erről történő gondoskodás kiemelt tudománypolitikai feladat. A miniszter megítélése szerint ez kétféle módon valósítható meg: vagy az *egyeshivatalnoki rendszer* bevezetésével (egy főigazgató kinevezésével, ahogy az a poroszoknál is látható), vagy az *önkormányzati elv* alkalmazásával (a tudományos igazgatásra a gyűjtemények tudományos vezetőiből, külső szakemberekből és műértő mecénásokból megalakított kollégium révén). Az előbbi rendszer jól alkalmazható például a színházak esetében, míg az utóbbi – szaktanácsok keretében – inkább alkalmasabb a tudományos gyűjtemények nagyobb elmélyedésre és szélesebb körű tanulmányozásra szolgáló ügyei intézésére. Bár egy szakismeretekkel rendelkező intendáns is alkalmas lehet a feladat ellátására, a pénzügyi helyzet nem teszi lehetővé egy újabb hivatal szervezését, a miniszter ezért az egyetemek autonómiájához hasonló önkormányzati elv mellett tette le voksát. Az indokolás külön is kiemelte, hogy a javasolt rendszer a tudományos intézmények igazgatására alkalmasabb „*mint a tisztán bürokratikus, miniszteriális adminisztráció s ezen felül kellő védelmet nyújt főleg az ellen, hogy politikai befolyás vagy protekció férkőzzék hozzá a tisztán tudományos szempontok szerint összeválogatandó személyzet kinevezéséhez*”. Az egye-

¹³⁸ *Nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetükről* szóló **1922. évi XIX. törvénycikk**: Magyar törvénytár. 1922. évi törvénycikkek. Jegyzetekkel ellátta TÉRFY Gyula. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. Milleniumi emlékkiadás. 44.) Bp., Franklin Társulat, 1923, 139–144. A vallás- és közoktatásügyi miniszter által benyújtott törvényjavaslat indokolással (39. számú iromány): Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés irományai. II. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés nyomtatványai. Nemzetgyűlés. Irományok. II.) Bp., Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1923, (a továbbiakban: NI 1922/2), 4–25., a közoktatásügyi bizottság jelentése a törvényjavaslatról, módosított szövegezéssel (56. számú iromány): uo. 72–77. A törvényjavaslat eredeti címe: „*nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetük minősítéséről*” volt, de ez a részletes vitában a közoktatásügyi bizottság előadója, Barabás Samu (1863–1948) képviselő javaslatára módosult (A nemzetgyűlés 39. ülése, 1922. augusztus 18.): Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés naplója. Harmadik kötet. Hiteles kiadás. (Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés nyomtatványai. Napló. III.) Bp., Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1922, (a továbbiakban: NN 1922/3), 344. Klebelsberg a nagy nemzeti közgyűjtemények működésével kapcsolatos elképzeléseit a leg részletesebben a Gyűjteményegyetem alakuló ülésén tartott elnöki megnyitóbeszédében (1922. november 18.) foglalta össze: *Tudomány, kultúra, politika. Gróf Klebelsberg Kuno válogatott beszédei és írásai (1917–1932)*. Válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta GLATZ Ferenc. Bp., Európa Könyvkiadó, 1990, 131–152.

temi autonómia nemcsak példa, minta, hanem annak szelleme – a miniszter szerint – az egyetemi tanárok döntéshozatalba történő beemelésével az új szervezetben is meghonosítható, míg a műértő szakemberek meghívása révén mindez ízléssel, koncepcióval társulhat. Magyary Zoltán későbbi (1942) megfogalmazásával: a Gyűjteményegyetemmel egy jogi személyiséggel rendelkező, önálló *közüintézet* jött létre, amely kivált az anyaközület (Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium) közigazgatásából, a törvény által elismerten „*közcélt szolgáló közigazgatássá*”, jogok és kötelezettségek alanyává lett.¹³⁹

A törvényjavaslatot a Ház egyetértéssel fogadta, az általános vitában a legtöbb hozzászóló kifejezetten üdvözölte. Többen kiemelték, hogy a tervezett önkormányzati struktúra nemcsak a magyar hagyományoknak felel meg, hanem a francia és az angol múzeumi rendszer több elemét is áttemeli. Klebelsberg alapeszméje az önkormányzatiság volt, amelynek ősforrását – az egyetemi autonómia mellett – a vármegyei önkormányzati rendszerben vélte felfedezni. Miniszteri expozéjában így beszélt erről: „*Mi lehet szebb valami, mint a XVI. századtól a XIX. század közepéig a magyar vármegye volt? És hogyha a fejlődő kor esetleg kötelez bennünket arra, hogy egyik vagy másik önkormányzati testünket megreformáljuk, vagy éppen – amit én mindig sajnálok – államosítsuk, akkor gondoskodnunk kell arról, hogy a magyar nemzet élő fája mindig újabb és újabb önkormányzatokat teremjen, mert az önkormányzat a szabadság közigazgatási joga.*”¹⁴⁰

A törvény szövege taxatív sorolja fel, hogy mely intézmények tartoznak ebbe a körbe – az Országos Levéltár, a Magyar Nemzeti Múzeum (amely az Országos Széchényi Könyvtárból, az érem- és régiségtárból, az állattárból, az ásvány- és őslénytárból és a néprajziak tárából áll), az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum, az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum és a Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Könyvtára. Az így létrejött intézményösszesség együttesen nyert el

¹³⁹ NI 1922/2, 10–12. Ld. még: KMETY: *i. m.* (1926), 444–447., MAGYARY: *A magyar tudományos élet, i. m.* (1927), 605–607., MEZNERICS – TORDAY: *i. m.* (1937), 380–382., HOMAN: *i. m.* (1927/1938), 388–389., MAGYARY: *i. m.* (1942/1998), 218. Az egyeshivatalnoki rendszer lényegét Magyary Zoltán később úgy foglalta össze, hogy hiába áll egy szerv, szervezeti egység több fizikai személyből, mégis egy fizikai személynek, a főnöknek az akarata érvényesül. Magyary az ilyen szervet egyéni szervnek nevezte, szemben a testületi szervekkel, amelyeknél az akaratformálás több fizikai személy együttes hatásköre. Ugyanakkor szerinte az egyén mindig könnyebben és gyorsabban tud határozni, mint a testület, és felelőssége sem vitás: *uo.*, 212–213. A Gyűjteményegyetem eszméjének értékelése: GLATZ: *Klebelsberg, i. m.* (1969/2016), 58–59., 68., VÉRTESY: *i. m.* (1987), 354–355., KÖREK: *i. m.* (1988), 107–108., TÖKÉCZ-KI: *i. m.* (1994), 33–40., Klebelsberg Kuno, *i. m.* (1999), 9–10., GLATZ: *Klebelsberg, i. m.* (1999/2016), 203., POMOGYI: *i. m.* (2008), 735., LAKOS János: *A magyar levéltárak kialakulása és fejlődése az 1940-es évek végéig = Levéltári kézikönyv*. Szerk. KÖRMENDY Lajos (Osiris Kézikönyvek), Bp., Osiris Kiadó – Magyar Országos Levéltár, 2009, 295., MIKÓ Zsuzsanna: *A levéltári jog fejlődése 1995-ig = uo.*, 325., UJVÁRY: *i. m.* (2009), 397., GEDAI István: *Hóman Bálint a közgyűjtemények élén = Történeti áttértekés, Hóman Bálint, a történész és a politikus*. Szerk. UJVÁRY Gábor, Bp., Ráció Kiadó, 2011, 72., GÁL: *i. m.* (2016), 111. Hozzá kell fűzni, hogy a Gyűjteményegyetem létrehozása egy általános minisztériumi decentralizációs szándékba illeszkedett, vö.: MAGYARY Zoltán: *Művelődési politika és közoktatásügyi igazgatás = Magyary Zoltán összes munkái (1919–1922). Kritikai kiadás*. A szöveget gondozta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: KOI Gyula. (Magyary Zoltán összes munkái) Bp., Nemzeti Köszölgélati Egyetem, 2015, (eredetileg megjelent: *Társadalomtudomány*, 1922, 1–2. sz., 63–74.), 98–101.

¹⁴⁰ A nemzetgyűlés 38. ülése (1922. augusztus 17.): NN 1922/3, 317–330. Klebelsberg később gyűjteményelnöki megnyitói beszédében (1922. november 18.) egyenesen arról beszélt, hogy „*a vármegyei önkormányzatban a magyar köznemességnek, Werbőczy populusának hazafisága, vagyoni és társadalmi ereje lüktetett*”, továbbá „*a vármegye mindmáig fennáll, és a háborúban éppen gyakorlati irányítást fogva jobban bevált, mint az annyit dicsőített osztrák bürokrácia, mely több koronatarományban szinte csődöt mondott*” (*Tudomány, kultúra, politika, i. m.* [1990], 131–132.).

jogi személyiséget és önkormányzatiságot, amelyet a szervezet élén álló **Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsa** (a javaslat szerint eredetileg: Könyvtári, Levéltári és Múzeumi Tanács; a továbbiakban: Tanács) testesített meg (1. §).¹⁴¹

A miniszteri indokolás külön is kiemeli az említett közgyűjtemények jelentőségét: „gyűjteményeik és táraik nagy művelődési értéket őriznek, [...] tisztviselőik sorában a magyar tudományosság számos kimagasló tagja foglal helyet”. Klebelsberg az öt nagy közgyűjtemény egyetlen jogi személyiségbe történő egyesítését azzal indokolta, hogy így nem fognak szétforgácsolódni az erők, másrészt kellő tere lesz az önkormányzatiság kifejlődésének. Ezzel – a miniszter véleménye szerint – elérhető az is, hogy a Gyűjteményegyetem véleményének kifejtése esetén általa gyakorlatilag a teljes magyar tudományosság szólalhat meg, tervezett felsőházi képviselővel pedig elfoglalhatja a neki kijáró helyet az egyetemek és a Magyar Tudományos Akadémia mellett. Ugyanakkor a szervezet élén álló Tanács csak a létesülő önkormányzati test egyik szerve lesz, és a jogi személyiség a nagy gyűjtemények összességét illeti meg. Az egyes intézmények sem veszítik el teljes egészében autonómiájukat, hiszen mindegyiküknek külön pénzügyi alapja lesz, ahol fogadhatják az adományokat és a hagyományokat. A törvény nem biztosított különleges jogállást a gyűjtemények munkatársainak, ők állami alkalmazottak maradtak; a szervezet korporatív átalakítására a miniszter csak akkor látott lehetőséget, ha a Könyvtári, Levéltári és Múzeumi Országos Alap kellőképpen megerősödik.¹⁴²

A törvény azzal rendezte a Tanács **szervezeti** alapkérdéseit, hogy a részletszabályok megállapítására magát a Tanácsot jogosította fel (2. §). A testület tagjai voltak hivatalból a résztvevő intézmények első számú, továbbá a Nemzeti Múzeum említett osztályainak vezetői, valamint a kultuszminiszter által kinevezett („meghívott”) tíz egyetemi vagy műegyetemi tanár és öt „műértő” (az indokolás szerint tulajdonképpen gyűjtők, akik korábban a gyűjteményeknek jelentős értékben adományoztak műtárgyakat vagy tettek adományt). A törvény szerint a megalakuláskor

¹⁴¹ Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem elnevezésre – már a törvényjavaslat benyújtása után – Concha Győző (1846–1933) jogászprofesszor tett javaslatot Klebelsbergnek, aki azt el is fogadta: NN 1922/3, 327., 345. Klebelsberg később a Gyűjteményegyetem felügyelete alá helyezte az Országos Csillagvizsgáló Intézetet, az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központot, valamint több külföldi és hazai kutatóintézetet: KMETY: i. m. (1926), 444–446., MEZNERICS – TORDAY: i. m. (1937), 381–382., 385–387., HÖMAN: i. m. (1927/1938), 388., TÖKÉCZKI: i. m. (1994), 34., Klebelsberg Kuno, i. m. (1999), 17–19., 69. (3. jegyzet), HARASZTI: i. m. (2002), 108., UJVÁRY: i. m. (2009), 397–398.

¹⁴² NI 1922/2, 12–13. Ld. még (gyűjteményelnöki megnyitó, 1922. november 18.): *Tudomány, kultúra, politika*, i. m. (1990), 132–136., 150. Vö.: KMETY: i. m. (1926), 444–445., MAGYARY: *A magyar tudományos élet*, i. m. (1927), 607., uő: *A magyar tudománypolitika jövő feladatai*, i. m. (1927), 617., MEZNERICS – TORDAY: i. m. (1937), 381., Klebelsberg Kuno, i. m. (1999), 10., 69. (3. jegyzet). Az országgyűlés felsőházáról szóló **1926. évi XXII. törvénycikk** 19. § (*Magyar törvények. 1926. évi törvénycikkek. [Az összes élő törvények tárgymutatójával]*). Jegyzetekkel ellátta TÉRFY Gyula. [Codex Hungaricus. Magyar Törvények. Az alkalmazásban levő magyar törvények gyűjteménye. 44.] Bp., Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, é. n., 250–251). szerint az Országos Magyar Gyűjteményegyetem a Felsőházba egy tagot választhatott. A 22. § (uo., 252.) szabályozta a választás menetét: a Gyűjteményegyetem tanácsa teljes ülésben a Gyűjteményegyetembe tartozó intézetek első számú tisztviselői közül választotta meg a felsőházi tagot. A Gyűjteményegyetem felsőházi képviselője beleillett a korabeli európai gyakorlatba annyiban, hogy erősítette a második kamara korporatív jellegét. Az így elnyert tagság viszont nem illeszkedett a parlamenti ciklusokhoz, a Gyűjteményegyetem Tanácsának választásán alapult és az illető személy gyűjteményegyetemi jogviszonyának időtartama alatt fennállhatott: PÜSKI Levente: *A Horthy-korszak parlamentje*. (A Magyar Országgyűlések Története) Bp., Országgyűlés Hivatala, 2015, 87–89. Klebelsberg eredetileg két felsőházi tagot szeretett volna a Gyűjteményegyetemnek kiharcolni (gyűjteményelnöki megnyitó, 1922. november 18.): *Tudomány, kultúra, politika*, i. m. (1990), 150–151.

a Tanács elnöki feladatait maga a miniszter látta el, majd a Tanács jelölése alapján öt évre szóló mandátummal kinevezte annak elnökét (Klebensberg ezzel szemben 1932-ig a Gyűjteményegyetem elnöke maradt). Az elnök munkáját ügyvezető alelnök segítette: az alelnöki tisztséget kétéves váltakozással a Tanácsban képviselt muzeális intézmények vezetői rangjuk sorrendjében tölthették be. A Tanács háromféle ülést tarthatott: teljes ülést, szaktanácsí, valamint igazgatótanácsí ülést. Teljes ülésen döntöttek az elnök, valamint a miniszteri kinevezettek jelöléséről, illetve foglaltak állást általános, elvi kérdésekről. Egyes, a törvényben nevesített esetekben ötfős szaktanácsot kellett alakítani, amely az elnökből, két intézményi tagból (egyikük az érintett intézmény[í] egység]vezetője volt) és két megfelelő szakértelemmel bíró egyetemi tanárból és/vagy „műértőből” állt (utóbbiak csak a művészeti gyűjtemények esetében lehettek tagok). Az egyes intézményvezetőknek a saját intézményük vonatkozásában személyi kérdésekben hozott szaktanácsí döntések ellen vétőjoguk volt. Bizonyos kérdések megtárgyalására a törvény igazgatótanács megalakítását rendelte el, amelynek tagja volt az elnök, valamint az egyes intézmények vezetői (elvből öt fő, valójában az egyetemi könyvtár kimaradása miatt csak négy), és ugyanakkor létszámban a Tanácsba került egyetemi tanárok és „műértők”, de a tanárok számának eggyel meg kellett haladnia a „műértők”-ét.

A miniszteri indokolás részletesen kibontotta a Tanáccsal kapcsolatos szervezeti kérdéseket. Az előterjesztő szándékai szerint csúcsszerv a Tanács plenáris ülése lett, amelynek az elnökkel együtt 27 tagja volt (ez a miniszteri indoklás szerint „kisebb tanács”-nak számít). A testületben 11 közgyűjteményi főtisztviselő képviselné a különleges, közgyűjteményi gyakorlaton alapuló könyvtári, levéltári és muzeális szaktudást, 10 egyetemi tanár az elméleti tudást, 5 műértő pedig a „szabad társadalmi elem”-et (mai szóval élve: civil kontrollt): *„a társadalmi elem szükséges kiegészítője lesz úgy az intézeti tudományos tisztviselő, mint az elméleti tudós, által képviselt szigorú szakszerűségnek”*. A Tanács elnöke a megalakulás idejére a szakminiszter lesz, mivel ő rendelkezik a kellő hatalommal az új szervezetnek a kulturális igazgatás rendszerébe történő beillesztéséhez, de ezen tisztséget – mivel az folyamatos közreműködést igényel – a későbbiekben már egy általa öt évre kinevezett elnök látja majd el. A miniszter azt is fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy az elnöki tisztséggel fizetés nem jár. A napi ügymenet folyamatosságát viszont a miniszter által kinevezett titkár, valamint saját intézményének szervezetére támaszkodva a képviselt intézmények első tisztviselői közül két évre szóló megbízáttal bíró ügyvezető alelnöknek kell biztosítania. Mivel az önkormányzatot alkotó közgyűjtemények sokrétűek és nagyon eltérő jellegzetességűek, indokolt volt a plenáris ülésen kívül további tanácskozási formák *(„ügyek és intézeti formák szerint váltakozó tanácsok”)* bevezetése. A valódi munkának az előterjesztő szándékai szerint szaktanácsokban és az igazgatótanácsban kell folynia. A szaktanácsok öt tagból állnának: az elnökön kívül két intézményi tudományos főtisztviselőből és két más tagból. A két intézeti tag egyike az érintett intézmény vezetője, a másik a Nemzeti Múzeum esetében az érintett osztály vezetője, más esetben a „rokon” intézmény vezetője. A két további tag egyike a művészeti gyűjtemények esetében egy műértő, más esetekben mindkét tag az egyetemi tanárok közül kerülhet ki. Az adminisztratív természetű ügyek a 11 tagú Igazgatótanács hatáskörébe kerültek: az öt közgyűjtemény

vezetője mellett a további tagok az egyetemi tanárok és a műértők közül kerülnének ki (de az előbbieket létszáma eggyel több, mint az utóbbiaké). A miniszter aláhúzta: a törvény csak az alapkérdéseket rendezi, a részleteket (például szaktanács felállítási módja, határozathozatali szabályai) a Tanács szervezeti szabályzatában kell meghatározni.¹⁴³ A törvényjavaslat részletes vitájában kisebb vita alakult ki abból, hogy Kiss Menyhért (1880–1934) képviselő – „a Szépművészeti Múzeum anyaga és jövője szempontjából” – javaslatot tett arra, hogy a miniszter által „meghívott” (azaz kinevezett) tíz egyetemi, illetve műegyetemi tanár közé bekerülhessenek a Képzőművészeti Főiskola tanárai is. A javaslatot a miniszter nem támogatta, ugyanis szerinte a főiskola tanárai beleférnek a „műértő” fogalmába, mivel ez nemcsak az adományozókat fedi.¹⁴⁴

A törvény részletesen szabályozta a Tanács **hatáskörét** (3. §). Ahogy láthattuk, csak az alapvető személyi kérdésekben (elnök és miniszteri „meghívottak” jelölése, 1926 után pedig a felsőházi tag választása) jártak el *teljes ülés*ben. Az érdemi munka részben a *szaktanácsok*ban folyt. Így itt döntöttek az állások betöltéséről és az előléptetésekről, itt állapították meg az egyes szakalkalmazottak esetében a módosítást és a megfélemlítést (a fogalmak kifejtését lásd később). Szaktanácsban határozták meg és határozták el az egyes intézmények gyűjtőkörét a „harmonikus együttműködés” érdekében, tárgyalták és véleményezték a gyűjteményi anyag vonatkozásában az egyes elidegenítési ügyeket, amennyiben a szaktanács többsége ellenezte a javaslatot, akkor tiltakozó felirattal kellett a döntés érdekében a miniszterhez felterjeszteni. Szaktanácsai keretek között állapították meg az ásatások, a néprajzi és természettudományos gyűjtések tervét, illetve gondoskodtak azok végrehajtásáról. Az egyes intézmények költségvetésének és zárszámadásának megtárgyalására már az *Igazgatótanács* volt jogosult, ahogy az intézményi működésről tájékoztató egyes jelentéseket is itt véleményezték. Az Igazgatótanács mindezeket véleményes jelentéssel terjesztette fel a miniszterhez. Szintén itt döntöttek az adományok és a hagyományok felhasználásáról, a miniszter ezen döntések felett csak felügyeleti joggal bírt. Az Igazgatótanács képviselte az önkormányzati testet, és nevében jogügyleteket köthetett. Különösen fontos igazgatótanácsai hatáskör volt az anyagi eszközök gyűjtése és kezelése, ilyen módon egyébként az egyes intézmények is létrehozhattak külön alapokat. Kiemelt önkormányzati jog volt továbbá a szabályrendelet-alkotási hatáskör, hiszen az Igazgatótanács ebben a formában rendezhette a szervezeti, szervezetalakítási kérdéseket, természetesen a miniszter jóváhagyásával. A tudományos munkát komolyan befolyásolta, hogy az egyes intézményekhez milyen külföldi folyóiratok és könyvek jutottak el, ezért az Igaz-

¹⁴³ NI 1922/2, 13–15. Ld. még (gyűjteményelnöki megnyitó, 1922. november 18.): *Tudomány, kultúra, politika*, i. m. (1990), 137–138., továbbá: KMETY: i. m. (1926), 445., MAGYARY: *A magyar tudományos élet*, i. m. (1927), 607., MEZNERICS – TORDAY: i. m. (1937), 381–382., HÓMAN: i. m. (1927/1938), 386., KÖREK: i. m. (1988), 107., TÖKÉCZKI: i. m. (1994), 36–37., Klebelsberg Kuno, i. m. (1999), 10., 69. (8. jegyzet), HORVÁTH: i. m. (2006), 71. A Gyűjteményegyetem első ügyvezető alelnöke Csánki Dezső (1857–1933), a Magyar Országos Levéltár főigazgatója lett, őt két év elteltével Hóman Bálint, a Magyar Nemzeti Múzeum akkori főigazgatója követte. Hóman 1925-ben részletes programbeszédrel vette át a feladatkört (1925. március 14.): HÓMAN Bálint: *Művelődéspolitika*. (Hóman Bálint Munkái) Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1938, 434–441.

¹⁴⁴ A nemzetgyűlés 39. ülése (1922. augusztus 18.): NN 1922/3, 346.

gatótanács szabályozhatta „a kívánatos tervszerű egységesség és a teljesség” szempontjából az ennek az érdekében folytatott csereakciókat. Az Igazgatótanács fogalmazhatott meg véleményt a miniszter elé terjesztendő könyvtári, levéltári és muzeális kérdésekben is. A Tanács eljárhatott mindazokban az ügyekben, amelyeket a vonatkozó szabályzatok hatáskörébe utaltak, de ezekben az esetekben rögzíteni kellett, hogy az adott hatáskör szaktanácsai vagy igazgatótanácsai keretek között tárgyalható.

A törvényjavaslat indokolása kiemelten hangsúlyozta, hogy a jogszabály elfogadásával a Tanács érdemleges hatáskörökhöz jut, önállóságát pedig nagyban erősíti, hogy elnökét, „meghívandó” (kinevezendő) tagjait maga jelölheti. A tanácsai jelöléssel szemben a miniszternek csak visszautasítási joga van, ő maga már nem jelölhet, javasolhat. A gyűjtőkör meghatározása pedig azért fontos feladat („nagyjelentőségű jog”), mert az alkotó közgyűjtemények gyűjteményezésének nagyon sok találkozási pontja van: például a Nemzeti Múzeum régiségtára és az Iparművészeti Múzeum, a régiségtár és a Szépművészeti Múzeum, a Nemzeti Múzeum kézirattára és az Országos Levéltár, valamint a Nemzeti Múzeum könyvtára és az Egyetemi Könyvtár között. A profilisztázis jegyében ez a hatáskör magában foglalta egyes tárgyak áthelyezésének jogát is, de egy ilyen határozat meghozatala után tíz éven belül az ügyet ismételten tárgyalni csak a két érintett intézmény/osztály vezetőjének egyetértése esetén lehetett. Új elemként került be, hogy a gyűjteményi anyag elidegenítéséről (eladás, aukció, csere) az első számú vezető csak szaktanács jóváhagyásával dönthetett; amennyiben a testület nem értett egyet, tiltakozásával az ügyet felterjeszthette a miniszterhez döntéshozatal céljából. Az indokolás keserűen állapítja meg, hogy az ásatási ügyeknek felelős gazdája, tervszerű irányítója a korábbiakban nem volt. Az új szervezettől azt várta a miniszter, hogy ezt a feladatot is hatékonyan át tudja venni, és együttműködik a Műemlékek Országos Bizottságával. A pénzühiány miatt a gyűjteménygyarapítás legfőbb formájává vált ásatások mellett a néprajzi és a természettudományi gyűjtésekben is nagyobb tervszerűsége volt szükség. Klasszikus önkormányzati hatáskör mutatható ki a költségvetés és a zárszámadás tárgyalása kapcsán, persze a végső szót az alapos tárgyalás után a szakminiszter és az országgyűlés mondhatta ki. Az ennek kapcsán előírt eljárás nagyban növelte a szakszerűséget és szolgálta a részvevő intézmények vonatkozásában az egységesülést. Az Országos Alap kezelése már egyértelműen jelzi az önkormányzati elem erősödését, hiszen ebben az esetben a miniszter kizárólag csak felügyeleti jogot kapott. A Tanács számtalan döntéshozatali és véleményezési hatásköre ellenére a törvényjavaslat nem szándékozta elvonni az egyes intézményi vezetők gyűjtemények gondozásával kapcsolatos hatáskörét (kezdéményezés, kezelés, rendezés, gyarapítás, fejlesztés), hiszen az intézményben folyó munkáért az első számú vezető és a szakszemélyzet a felelős, de jelentéstételi kötelezettségük révén a közgyűjtemények működésének nagyobb átláthatóságát kívánta elérni.¹⁴⁵

¹⁴⁵ NI 1922/2, 15–18. Ld. még (gyűjteményelnöki megnyitó, 1922. november 18.): *Tudomány, kultúra, politika*, i. m. (1990), 138–140., 149. Továbbá: KMET: i. m. (1926), 445., MAGYAR: *A magyar tudományos élet*, i. m. (1927), 607., MEZNERICS – TORDAY: i. m. (1937), 381–382., 385–386., KOREK: i. m. (1988), 107–108., TÖKÉCZKI: i. m. (1994), 36., Klebelsberg Kuno, i. m. (1999), 10., Magyary Zoltán, i. m. (2000), 28.

Meg kell azt jegyezni, hogy a Tanács (ebben az esetben Igazgatótanács) szervezet-alkítás kapcsán gyakorolható szabályrendelet-alkotási hatásköre a közoktatásügyi bizottság javaslatára került a törvény szövegébe.¹⁴⁶

A Gyűjteményegyetem égisze alá összevont intézmények **személyi állományát** a törvény három csoportra osztotta (4. §): a tudományos tisztviselői karra, a tudományos és műszaki segédszemélyzetre (e két csoport a mai *szakalkalmazotti* körnek feleltethető meg), valamint a közigazgatási személyzetre (ezen belül tisztviselőkre, kezelőkre és altisztekre; őket összefoglalóan a mai *funkcionális* feladatkörökkel azonosíthatjuk). A tudományos tisztviselői kar esetében a törvény előírta a **minősítést**, amely doktori oklevéllel vagy műegyetemi mérnöki oklevéllel történhetett. Szigorúan előírták, hogy ilyen minősítéssel nem rendelkező munkatárs a teljes tisztviselői karban mindösszesen tíz álláshely esetében alkalmazható, ha alkalmasságukat „*irodalmi vagy gyakorlati működéssel*” igazolták, és a jelölő szaktanács egyhangúlag vagy legalább négy szavazattal jelölte őket. A tudományos és műszaki személyzetbe kellett sorolni azokat az alkalmazottakat, akik az egyes intézményeknél szükséges, különleges technikai szakismeretekkel bírtak (például restaurátor, gipszöntő, konzervátor, fényképész, mechanikus stb.). Ezen személyzet elméleti minősítését szervezeti szabályzatokban kellett rendezni. A közigazgatási személyzet minősítése esetében viszont az állami alkalmazottakra érvényes általános szabályok maradtak irányadók. A három csoport külön-külön összeírta azokat az alkalmazottakat az egyes intézményekhez a Tanács előterjesztésére a miniszter osztotta be, számukra kül- és belföldön tudományos megbízásokat adhatott.

Az alkalmazottak törvényben történt hármas felosztása komoly előrelépést jelentett. A törvényjavaslat indokolása azonban ennél is továbbment: részletesen meghatározta az egyes csoportok által ellátandó feladatokat. A tudományos tisztviselői kar kapcsán például pontosan definiálta a tudományos szakmunka fogalmát: „*a levéltárban az anyagnak rendezése, rendszeres tanulmányozása, ismertetése, kiadása és a kutatóknak útbaigazításokkal való ellátása; a könyvtárban a bel- és külföldi irodalom legkiválóbb termékeinek, könyveknek és folyóiratoknak vételre, illetve előfizetésre kiszemelése, a műveknek tudományszakokba való beosztása, katalógizálása és az olvasóközönségnek felvilágosítással, tanáccsal való ellátása; múzeumokban az anyag gyarapítása és e révén a gyűjtemény tervszerű kiépítése, az egyes tárgyak tudományos meghatározása, ismertetése és publikálása, felállítása, tanulságos és izlél- ses szemléltetése, múzeumi katalógusok készítése és a gyűjtemény anyagából időszaki váltakozó kiállítások rendezése*”. Az indokolás kiemelte azt is, hogy a gyűjtemény anyagával összefüggésben nem álló tudományos munka végzése a hivatalos időtartama alatt és a hivatalos teendők rovására nem helyesítható. Az előterjesztő a tudományos munka természetéből vezette le a tudományos kar vonatkozásában kötelező tudományos minősítés (doktorátus) kívánalmát. Ezen elsősorban bölcsészeti karon, szellem- vagy természettudományokból megszerzett, vagy az Országos Levéltár esetében jog- és államtudományi doktori fokozatot értett, illetve természet-

.....
 146 NI 1922/2, 71.

tudományi gyűjtemények esetében elfogadta a mérnöki vagy az orvostudományi végzettséget is. A tudományos minősítést a miniszter szerint azért kell ilyen szigorúan előírni, hogy megakadályozzák a dilettáns elemek közgyűjteményekben történő megjelenését (pontosabban az intézmények ilyen elemekkel történő „elárasztását”). A művészeti gyűjtemények különleges helyzetére tekintettel, ezekben mégis meg kell engedni „műérzékkel és finom ízléssel bíró egyének” alkalmazását is. A miniszter álláspontja szerint a dilettáns elem „betörés”-ének megfelelő gátat szab az a rendelkezés, hogy az ilyen álláshelyek összlétszáma gyűjteményegyetemi szinten legfeljebb tíz lehet, és alkalmasságukat szakirodalmi vagy gyakorlati működéssel kell igazolniuk. A szakalkalmazottak második csoportjára (tudományos és műszaki segédszemélyzet) viszont általános érvényű minősítést előírni nem lehet, ezért az ezzel kapcsolatos kérdéseket szakmákra lebontva a részletes szabályzatokban kell rendezni. A közigazgatási személyzet minősítésére vonatkozóan pedig az állami alkalmazottakra érvényes szabályokat kell irányadónak tekinteni. A létszám egyesítésével, pontosabban a három alkalmazotti csoport gyűjteményegyetemi szinten történő egybevonásával az előterjesztő azt a szándékát kívánta valóra váltani, hogy az előmeneteli rend kiszámíthatóvá alakuljon, illetve az egyes alkalmazottak egyik közgyűjteményből a másikba történő áthelyezése lehetővé váljon. Ettől kezdve ugyanis a létszámot és személyzetet a Tanács előterjesztése az egyes intézmények között a miniszter oszthatta el, sőt egyes személyeknek tudományos megbízatásokat is adhatott, biztosítva ezzel a nagyobb tudományos vállalkozásokban történő részvétel lehetőségét.¹⁴⁷ A törvényjavaslat általános, majd részletes vitájában Usetty Ferenc (1878–1923) képviselő azt javasolta, hogy ne csak a doktorátus, hanem a középiskolai tanári oklevél is „minősítsen”. A részletes vitában végül a közoktatásügyi bizottság előadójának, Barabás Samunak javaslatára elfogadták, hogy a törvény életbe lépését követő öt éven belül középiskolai tanári oklevéllel is kinevezést lehessen nyerni a tudományos tisztviselők közé.¹⁴⁸

A törvény több lépcsőfokból álló, összetett **kinevezési rendszert** vezetett be (5. §). A jelölést a kezdő állások betöltésénél pályázat előzte meg, amelyet a Tanács elnöke írt ki. Maga a jelölési folyamat az érintett intézmény vezetőjének kezdeményezésére („előadmány”) indult meg (kezdő állások esetében a szakmájánál fogva érintett egyetemi tanárral közösen). A jelölésre általában a szaktanács volt jogosult, leszámítva az egyes intézmények és a Nemzeti Múzeum tárainak vezetőit, mert esetükben a jelölés az Igazgatótanács hatáskörébe került. A szaktanács jelölésével szemben az érintett intézményvezető vétőt emelhetett. A kinevezés, illetve a kinevezésre az államfőnek történő előterjesztési joga a minisztert illette meg, aki azonban ezt a javaslatot visszautasíthatta (tehát személyi változtatást nem eszközölhetett, viszont a második intézményvezetői vétő után már szabadon dönthetett: megkapta a kine-

¹⁴⁷ NI 1922/2, 18–20. Ld. még (gyűjteményelnöki megnyitó, 1922. november 18.): *Tudomány, kultúra, politika, i. m.* (1990), 141–142. 150. A gyűjteményelnöki megnyitóból tudjuk, hogy a megalakuláskor 107 fő tudományos tisztviselő alkotta az első alkalmazotti csoportot: *uo.*, 141. Vö.: KMETY: *i. m.* (1926), 445.; MEZNERICS – TORDAY: *i. m.* (1937), 382.

¹⁴⁸ A nemzetgyűlés 38. ülése (1922. augusztus 17.): NN 1922/3, 324., a nemzetgyűlés 39. ülése (1922. augusztus 18.): *uo.*, 351–352. A szabályozás a törvény átmeneti rendelkezései közé került be: 11. § V.

vezés, illetve a kinevezésre történő előterjesztés teljes jogkörét). Fontos azt megjegyezni, hogy az egyéb közigazgatási alkalmazottakat (a közigazgatási kezelőket és altisztiket) a miniszter az érintett intézmény vezetőjének javaslatára a Tanács közreműködése nélkül nevezte ki.

Az alkalmazottak megfelelő kiválasztását tudományos minősítés megkövetelése mellett a megfelelő szelekcióra alapított kinevezési rendszer szolgálta. A bonyolult rendszer ugyanis többszörös szűrési lehetőséget biztosított annak érdekében, hogy egy adott álláshelyre a legmegfelelőbb pályázót tudják kiválasztani. A kezdők esetében mindez pályázat, majd ennek alapján „előadmány” és jelölés, más esetekben egyfajta előléptetési rendszer keretében: „előadmány” és jelölés alapján történhetett meg. Különösen a kezdők esetében érdekes az egyetemi szerepvállalás, hiszen a tudósképzés és -utánpótlás jegyében a résztvevő professzortól azt várták, hogy a pályázót tudományos képességei alapján véleményezze, minősítse, ezáltal „*módjában lesz igazán kiváló növendékeit egyenesen szemináriumának dolgozó asztalától nagy kulturális intézményeink tudományos légkörébe átvezetni*”. A miniszter szerint a magasabb állásokra történő kinevezéseknél már nem szükséges az egyetemi tanár ilyen szerepvállalása, mert az intézmény vezetőjétől elvárható, hogy alkalmazottait ismerje, alkalmasságukat felmérje. Míg alapesetben a jelölésre szaktanács keretében kerülhetett sor, addig a vezetők esetében az Igazgatótanács kapta meg ezt a jogkört. Ennek oka az előterjesztő szerint az, hogy a vezető főtisztviselő kinevezésekor nemcsak a szaktudást, hanem a különös egyéni kiválóságot, az adminisztrációra való rátermettséget is vizsgálni kell, ezért erre a részben a társintézetek vezetőiből álló Igazgatótanács alkalmasabb. Az önkormányzati elven felépített kinevezési rendszer esetleges működésképtelenségét (érvényes jelölés hiányában álláshely betölthetlensége) az előterjesztő azzal a kisegítő rendelkezéssel javasolta kiküszöbölni, hogy a kétszeres intézményvezetői vétő esetében a kinevezés, illetve az előterjesztés joga visszaháramlott a szakminiszterre.¹⁴⁹

A minősítésen túl a szakalkalmazottak számára a törvény gyakorlati **tanfolyamon** történő részvételt és **szakvizsga** letételét írta elő (6. §). Ez a kötelezettség vonatkozott mindazokra a tudományos tisztviselőkre, akiket a törvény hatályba lépése előtt három éven belül, illetve azt követően neveztek ki. Aki ennek a kötelezettségének két éven belül nem tett eleget, elbocsátották. A tudományos és a műszaki segédszemélyzet gyakorlati képzését – a törvény felhatalmazása alapján – viszont a szervezeti szabályzatokban kellett rendezni.¹⁵⁰

A törvényjavaslat indokolása szerint az elméleti minősítés mellett legalább ennyire hangsúlyosan kell figyelembe venni a gyakorlati képesítést, amelyet a szakminiszter által szervezett tanfolyam elvégzésével és záróvizsga letételével lehet megszerezni. Klebelsberg számára ezeknek a képzéseknek a mintája franciaországi: a levéltárosok és könyvtárosok számára szervezett École des Chartes, és a muzeo-

¹⁴⁹ NI 1922/2, 20–21. Ld. még: KMETY: *i. m.* (1926), 445., MAGYARY: *A magyar tudományos élet, i. m.* (1927), 607., MEZNERICS – TORDAY: *i. m.* (1937), 382., HÓMAN: *i. m.* (1927/1938), 385., TÓKÉCZKI: *i. m.* (1994), 35, 37.

¹⁵⁰ NI 1922/2, 21–22. Ld. még: KMETY: *i. m.* (1926), 445., HÓMAN: *i. m.* (1927/1938), 380., TÓKÉCZKI: *i. m.* (1994), 37.

lógusok számára biztosított École du Louvre. Ilyen képzések a miniszter véleménye szerint Magyarországon is elindíthatóak az intézmények bázisán külső erők bevonásával, csekély anyagi ráfordítással. A tudományos segédszemélyzet gyakorlati képzésével kapcsolatos kérdéseket viszont nem a törvényben, hanem a belső szabályzatokban kell rendezni.

A törvény két fontos, a szakmai munka **értékelésével** kapcsolatos fogalmat vezetett be: a meddőséget és a megférhetetlenséget (7. §). *Meddőnek* kellett tekinteni azt a tudományos munkatársat, aki a gondjaira bízott gyűjtemény anyagának tudományos feldolgozása terén huzamosabb időn keresztül nem fejtett ki eredményes tevékenységet. *Megférhetetlennek* minősült az a munkatárs, aki az intézmény belső békéjét olyan mértékben bontotta meg, hogy az a munkatársaival történő eredményes együttműködést ellehetetlenítette. A meddőség és a megférhetetlenség megállapítására a Tanács (kebelében: szaktanács) volt jogosult, ezt követően ennek előterjesztésére a miniszter megtette a szükséges munkáltatói intézkedéseket.

A törvényjavaslat a miniszter beavatkozási lehetőségeit az intézmények napi életébe jelentősen csökkentette, ugyanakkor bizonyos esetekben szükségesnek tűnt az alkalmazatlan munkatársak eltávolítására vonatkozó önkormányzati eljárás részletes szabályozása. Ez ugyanis két okból történhetett meg – meddőség (tudományos terméketlenség) és megférhetetlenség (összeférhetetlenség) miatt –, a tény megállapítása önkormányzati keretek között történhetett meg. A tudományos terméketlenség megbénítja az intézmény működését, ahogyan az összeférhetetlenség is, hiszen békétlenséget, konfliktust szít. Ezekben az esetekben azonban a javaslat szerint nem hagyományos fegyelmi eljárást indokolt lefolytatni, mert az az ilyen személyek eltávolítására nem alkalmas, hanem egy pártatlan szaktanács eljárást, amelynek során javaslatot tesznek a miniszternek az érintett személy szabályszerű elbocsátására („elbánás”).¹⁵¹ Pakots József (1877–1933) képviselő az egész törvényszakasz elhagyását javasolta, mert szerinte a meddőséggel kapcsolatos általános rendelkezés csak feleslegesen korlátozza a szakalkalmazottakat tevékenységükben és sérti a tudomány szabadságát. Úgy vélte, egy tudós munkáját nem lehet évenként minősíteni, hiszen a nagy művek elkészítése hosszabb (többéves) feladat. A meddőség és a megférhetetlenség kapcsán a részletes vitában Kiss Menyhért képviselő is súlyos kritikával illette a törvényjavaslat normaszövegét. Álláspontja szerint ugyanis kiváló tudósok lehetnek összeférhetetlenek, miközben nem egyértelmű a megférhetetlenségnek szövegben foglalt kritériuma, előfordulhat, hogy rivalizáló tudósok egymás ellen fordítják ezt a fegyvert. A meddőség kapcsán pedig azt jegyezte meg, hogy az igazán nagy tudósok szerinte ritkán publikálnak. Klebelsberg erre azt válaszolta, hogy az adott intézmény vezetője meg tudja ítélni munkatársa tudományos tevékenységét, ráadásul a gyűjteményegyetemi tisztviselőnek „*a könyvtárban könyvtári munkát kell végeznie, a levéltárban levéltári munkát, a múzeumban pedig múzeumi munkát*”.¹⁵² Klebelsberg ugyanis nemcsak a kutatást, cikkek és könyv-

¹⁵¹ NI 1922/2, 22. A korszak fegyelmi eljárási gyakorlatához: MAGYARY: *i. m.* (1942/1998), 595–599. Ld. még: KMETY: *i. m.* (1926), 445–446., TÓKÉCZKI: *i. m.* (1994), 36.

¹⁵² A nemzetgyűlés 39. ülése (1922. augusztus 18.): NN 1922/3, 348–351.

vek írását értette „tudományos munka” alatt, hanem minden, a közgyűjteményekben folyó belső szakmunkát, a tulajdonképpeni elsődleges feldolgozást (azonosítás, meghatározás, nyilvántartásba vétel, raktárban elhelyezés stb.) is.¹⁵³

A gyűjteményegyetem égisze alá vont tudományos munkatársak foglalkoztatásának **felső korhatárát** a törvény a 70. életévben szabta meg, de ettől a miniszter – „a magyar tudományosság kimagasló alakjai” esetében – a Tanács előterjesztésére eltérhetett: ebben az esetben a kedvezményben részesült személy mintegy *emeritus* („kiérdemesült”) munkatársként „számfelettivé” vált, és álláshelyét egyébként betölthették (8. §).

A szabályozást Klebelsberg egyrészt a bíróságok mintájára kívánta bevezetni, másrészt határozottan utalt arra, hogy a német egyetemek ezt a gyakorlatot következő kiérdemesült egyetemi tanáraik esetében.¹⁵⁴

Külön szakasz rendezte az Országos Levéltár működését (9. §), hiszen a korábban a Belügyminisztériumhoz tartozó közgyűjteménynek sok hatósági ügyben (például nemességi ügyek, magyar államnak adandó szakvélemények stb.) kellett közreműködnie, ezek azonban tárgyunk szempontjából kevésbé lényegesek. Mindenesre a törvény szövegezésében tetten érhető Klebelsberg azon szándéka, hogy erősítse az intézmény tudományos profilját; ezt szolgálta az is, hogy az intézmény által alkalmazott szolgáltatási díjakból befolyt összeget (Országos Levéltári Alap) a levéltár tudományos céljaira kellett fordítani.¹⁵⁵

A Gyűjteményegyetemet alkotó közgyűjtemények között volt egy, amelynek vonatkozásában a törvény nem léphetett hatályba: az Egyetemi Könyvtár (10. §). Erre való tekintettel a jogalkotó fontosnak tartotta rögzíteni, hogy ezen intézmény vonatkozásában a törvény csak akkor lép hatályba, ha ahhoz a Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem hozzájárul.

Klebelsberg nem véletlenül volt óvatos az Egyetemi Könyvtár kapcsán. Ahogy a miniszteri indoklásban fogalmazott: „*mivel egyrészt az egyetem meghallgatása nélkül az ügyet jólszerzett jogokra való tekintettel eldönteni még törvényhozási úton sem lenne méltányos, másfelől a nagy gyűjtemények igazgatásának reformja sürgős, azért választja a javaslat azt a megoldást, illetve iktatja be e szakaszba azt a záradékot, hogy a törvény a könyvtárra csak abban az esetben nyer alkalmazást, ha ehhez az egyetem hozzájárul*”. A jogfenntartás következtében az Egyetemi Könyvtár gyakorlatilag kimaradt a Gyűjteményegyetemből, ugyanis az egyetem erre hivatott testületei a törvény kihirdetése után annak feltétel nélküli elfogadását elutasították. Hosszas egyeztetések kezdődtek az egyetem és a Gyűjteményegyetem között, azonban ezek nem vezettek eredményre. Az ügyet végül *ad acta* tették, de ennek

¹⁵³ Ld. még (gyűjteményelnöki megnyitó, 1922. november 18.): *Tudomány, kultúra, politika, i. m.* (1990), 142–143., továbbá: HÖMAN: *i. m.* (1927/1938), 382–385.

¹⁵⁴ NI 1922/2, 22–23. Vö.: KMETY: *i. m.* (1926), 446.

¹⁵⁵ Klebelsberg a Magyar Országos Levéltár helyzetéről (gyűjteményelnöki megnyitó, 1922. november 18.): *Tudomány, kultúra, politika, i. m.* (1990), 143–145. Ld. még: KMETY: *i. m.* (1926), 446., MEZNERICS – TORDAY: *i. m.* (1937), 385., TÖKÉCZKI: *i. m.* (1994), 38., LAKOS: *i. m.* (2009), 295., MIKÓ: *i. m.* (2009), 325.

az lett a következménye, hogy a könyvtár nem részesült abban a finanszírozásban, amelyet a Gyűjteményegyetem tagjaként megkaphatott volna.¹⁵⁶

A vegyes és átmeneti rendelkezések között (11. §) ismételten rögzítették, hogy az egyes szabályzatok megalkotására, pontosabban miniszternek történő előterjesztésére a Tanács jogosult, de az első szabályzatot még a miniszter alkothatta meg.¹⁵⁷ Másrészt az általa kinevezett tagok esetében első alkalommal még nem kellett a Tanács jelölését kérnie. Különösen is fontos viszont az a kötelezés, hogy a törvény előírta a miniszter számára, hogy a vidéki közgyűjtemények helyzetének rendezéséről külön törvényt terjesszen a nemzetgyűlés elé.

A törvény nem véletlenül tartalmazott egyfajta kötelezést a **vidéki közgyűjtemények** helyzetének rendezésére benyújtandó törvényjavaslatról. Maga Klebelsberg Kuno miniszter is tudta, hogy a magyar közgyűjteményi, múzeumi rendszer működése nem teljes a vidéki gyűjtemények nélkül. Ezért fogalmazott így a törvényjavaslat miniszteri indoklásában: „A vidéki közgyűjtemények, különösen a vidéki múzeumok ügye, törvényhozási rendezést igényel. Egységes országos múzeumi politika szempontjából arra kell törekedni, hogy szerteszórva ne pár túlzásfolt, de kevésbé látogatott szoba képviselje a vidéki közgyűjtemény fogalmát, hanem egész vidékek anyagát felölelő regionális közgyűjtemények jöjjenek létre élükön egy-egy olyan szakszerű tisztviselővel, aki tennivalóit főhivatás- és nem mellékfoglalkozásként látja el.”¹⁵⁸ Ráadásul a gyűjteményegyetemi törvény részletes vitájában Kiss Menyhért képviselő külön is felelősségre vonta a minisztert. Álláspontja szerint ugyanis hiányzik a Gyűjteményegyetem pillérei közül a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége (MKOF), amelynek keretében a létrehozni tervezetthez hasonló, szakemberekből és tudósokból álló tanács működött, és az a budapesti, valamint a vidéki múzeumok számára valódi szakmai programot dolgozott ki. A vidéki múzeumok és könyvtárak irányítása és fennmaradása szempontjából ez az intézmény meghatározó jelentőségű, ezért javasolta, hogy vegyék fel a Gyűjteményegyetemet alkotó intézmények közé. Klebelsberg ezzel nem értett egyet, az MKOF adminisztratív szerv és nem közgyűjtemény, hatásköre a vidéki közgyűjteményekre terjed ki, ezekkel pedig a törvényjavaslat nem foglalkozik, ezért tartja szükségesnek külön törvény előkészítését.¹⁵⁹ Ez a vita éppenséggel arra mutatott rá, hogy a gyűjteményegyetemi törvény csak a budapesti nagy közgyűjtemények helyzetét kívánta rendezni, ezért *nem tekinthető átfogó múzeumi, azaz ágazati törvénynek*. Ennek a benyújtására hat évvel később került sor.

¹⁵⁶ NI 1922/2, 24., KMETY: i. m. (1926), 445., MEZNERICS – TORDAY: i. m. (1937), 381., FABÓ Edit – KAKASY Judit: *Az Egyetemi Könyvtár a századfordulótól a második világháborúig (1899–1945)* = *Az Egyetemi Könyvtár története és gyűjteményei*. Szerk. SZÓGI László, Bp., ELTE Eötvös Kiadó, 2008, 107–109. Az egyetem erős autonómiája komoly gátat jelentett a korabeli kultúrpolitika elképzeléseinek megvalósításában: *Magyary Zoltán, i. m.* (2000), 30–31. Klebelsberg különösen a nagy könyvtárak esetében látott gyűjtőkori problémákat, felesleges pocskolást, ezért tartotta szükségesnek az integrációt (gyűjteményelnöki megnyitó, 1922. november 18.): *Tudomány, kultúra, politika, i. m.* (1990), 148–149.

¹⁵⁷ A szabályzat megalkotására a 4200/1922. V.K.M. sz. rendelettel került sor: KMETY: i. m. (1926), 445., MEZNERICS – TORDAY: i. m. (1937), 382.

¹⁵⁸ NI 1922/2, 25. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsát és Főfelügyelőségét pénzügyi okokból 1922-ben szüntették meg: HÓMAN: i. m. (1927/1938), 378.

¹⁵⁹ A nemzetgyűlés 39. ülése (1922. augusztus 18.): NN 1922/3, 345–346.

Az első magyar közgyűjteményi törvény megszületése

Az Országos Magyar Gyűjteményegyetembe foglalt közgyűjtemények szervezeti és személyzeti viszonyait nagy alaposággal rendezte az 1922-es törvény. Ugyanakkor a többi, elsősorban vidéki intézmény helyzete is igényelte a törvényi szintű szabályozást. Hóman Bálint egy 1927-es tanulmányában így jellemezte a vidéken kialakult múzeumi helyzetet: *„A népkönyvtárakkal egy adminisztratív szervezetben egyesült provinciális múzeumok elszakadtak az irányításukra hivatott nagy közgyűjteményektől, kikapcsolódtak a tudományos munkaközösségből és egyoldalúan közművelődési irányba fejlődnek. Mivel azonban közművelődési feladatainak, népnevelő hatásának csak a tudományos alapon álló múzeum tud megfelelni, a tudományos szempontok mellőzése miatt több vidéki múzeumunk – akárcsak a német Volks- und Heimatsmuseumok egy része – régi ritkaságtárakra emlékeztető korcs intézménnyé fejlődött vissza. Emellett a túlhajtott lokálpatriotizmus és jogosulatlan egyéni ambíciók eredményeképpen nem egy fejlődésre képtelen, apró zugmúzeum keletkezett, melyeknek fenntartását és más életképes intézmények rovására való fejlesztését sem tudományos, sem közművelődési szempontok nem indokolhatják.”*¹⁶⁰

Az 1922-es elvek és szabályozás kiteljesítése érdekében nyújtotta be 1928-ban Klebelsberg Kuno kultuszminiszter az immár valóban ágazatinak tekinthető törvényjavaslatát, amelyet hosszas tárgyalások után 1929-ben fogadtak el. A *múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéseiről* szóló **1929. évi XI. törvény-cikk** (a továbbiakban: közgyűjteményi törvény) több volt mint múzeumi törvény, hiszen részletesen foglalkozott a könyvtárakkal és levéltárakkal, a régészeti örökségvédelemmel, a kulturális javak védelmével és a nyomdai termékekből beszolgáltatandó kötelespéldányokkal is. Monográfiám tárgya szempontjából azonban elsődlegesen a múzeumi rendelkezések (I–II. fejezet), illetve részlegesen a régészeti örökségvédelemre és a kulturális javakra vonatkozó szabályozás (III. fejezet) kiemelt jelentőségű. A törvényjavaslat eredeti címe *„A múzeum-, levéltár- és könyvtárügy némely kérdéseinek rendezéséről”* volt, de ez a közoktatásügyi bizottság javaslatára módosult. A Felsőház egyes szakbizottságai jelentésükben módosításokat javasoltak, ezeket a Felsőház elfogadta, és megküldte a Képviselőháznak, amely az újabb tárgyalás során elfogadta a módosított szöveget.¹⁶¹

¹⁶⁰ HÓMAN: i. m. (1927/1938), 379.

¹⁶¹ *A múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéseiről* szóló **1929. évi XI. törvény-cikk**: Magyar törvények. 1929. évi törvény-cikkek. Jegyzetekkel ellátta TÉRFY Gyula. (Codex Hungaricus. Magyar Törvények. Az alkalmazásban levő magyar törvények gyűjteménye.) Bp., Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, [1930], (a továbbiakban: CJH 51), 107–126. A vallás- és közoktatásügyi miniszter által benyújtott törvényjavaslat indokolással (474. számú iromány): KI 1927/7, 402–428., a közoktatásügyi bizottság jelentése a törvényjavaslatról, módosított szövegezéssel (506. számú iromány): Az 1927. évi január hó 25-ére összehívott Országgyűlés Képviselőháznak irományai. IX. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1927. évi január hó 25-ére összehívott Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. IX.) Bp., Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1928, (a továbbiakban: KI 1927/9), 17–32., a Felsőház közoktatásügyi bizottságának jelentése a törvényjavaslatról, módosításokkal (219. számú iromány): Az 1927. évi január hó 25-ére összehívott Országgyűlés Felsőházának irományai. VII. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1927. évi január hó 25-ére összehívott Országgyűlés nyomtatványai. Felsőház. Irományok. VII.) Bp., Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1929, (a továbbiakban: FI 1927/7), 476–479., a Felsőház közjogi és törvénykezési bizottságának jelentése a törvényjavaslatról, módosításokkal (220.

A miniszteri indokolás a törvényjavaslat szükségszerűségét és időszerűségét azzal magyarázta, hogy eleddig hiányzott a közgyűjtemények vonatkozásában az egységes kultúrpolitikai program és a tervszerű központi irányítás. A múzeumok és a könyvtárak fejlődése nagyban függött az aktuális vezető személyétől, vidéken lelkes magánszemélyektől, társadalmi csoportoktól. A vidéki közgyűjtemények egyenetlen fejlődése, szervezeti és tudományos kérdéseiknek ötletszerű megoldásai sokszor egyéni és partikuláris érdekekre vezethetők vissza. Mindez tervszerűtlenséghez, egyébként életképes intézmények sorvadásához és „zugintézmények” keletkezéséhez vezetett. A Tanácsköztársaság óta újabb szak- és emlékmúzeumok alapításának gondolata merült fel, ezek az alapítást szorgalmazók elgondolása szerint rendszertelen tervezetéseket ellen. A központi irányítás hiánya miatt szabályozatlanok a gyűjtőköri és gyűjtőterületi kérdések, és ez gyakorta vezet az országos és országos, az országos és vidéki, valamint a vidéki és vidéki intézmények közötti összeütközésekhez. A kialakult helyzet orvoslására az első lépés az országos közgyűjtemények működését rendező gyűjteményegyetemi törvény volt, amely kifejezetten felkérte a vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy a vidéki közgyűjtemények helyzetének rendezése érdekében külön törvényjavaslatot nyújtson be. Jelen törvényjavaslat célja éppen ezért a fejlődésre képes közgyűjtemények tervszerű központi irányításának megteremtése, a céltudatos fejlődés elősegítése az állami felügyelet rendszerének kiépítésével. Mindehhez szervesen csatlakozik a muzeális értékek védelmének ügye, nevezetesen ezen emlékek felkutatásának és a magánkézben lévő emlékek (korábban: „ingó műemlékek”) védelmének – mai szóval: a régészeti örökségvédelemnek és a kulturális javaknak – ügye.¹⁶² Klebelsberg az általános vitában maga is hangoztatta, hogy törvényjavaslata egy **kultúrpolitikai kódex** része, hiszen az előterjesztés elfogadása esetén az új törvény a gyűjteményegyetemi törvénnyel együtt a magyar múzeum-, könyvtár- és levéltárügyet a maga egészében fogja szabályozni. A miniszter külön is megemlékezett munkatársairól, Hóman Bálintról és Magyary Zoltánról, akik közreműködtek a javaslat kidolgozásában.¹⁶³

A közgyűjteményi törvény világos meghatározást (1. §) adott azzal, hogy előírta, csak a szakminiszter által annak minősített muzeális vagy könyvtári gyűjtemény lehetett **közgyűjtemény**.

számú irománya): uo., 480–483., a törvényjavaslat képviselőházi módosított szövege (651. számú iromány): Az 1927. évi január hó 25-ére összehívott Országgyűlés Képviselőházának irományai. XV. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1927. évi január hó 25-ére összehívott Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. XV.) Bp., Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1929. 15–27., a közoktatásügyi bizottság jelentése a módosított szövegről (653. számú iromány): uo., 34–35.

¹⁶² KI 1927/7, 415–418. Ld. még: HÓMAN: i. m. (1927/1938), 400–401., KÖREK: i. m. (1988), 109–110., TÓKÉCZKI: i. m. (1994), 35., GÁL: i. m. (2016), 113., GYÖNGYÖSSY: i. m. (2016), 37.

¹⁶³ Az országgyűlés képviselőházának 141. ülése (1928. március 8.): Az 1927. évi január hó 25-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Kilencedik kötet. Hiteles kiadás. (Az 1927. évi január hó 25-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. IX.) Bp., Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1928 (a továbbiakban: KN 1927/9), 376.

Bár a miniszteri indokolás a magyar közgyűjtemények feladatát elsősorban a tudomány sajátosan magyar anyagának, a magyar föld és a magyar szellem termékeinek és történeti becsű emlékeinek céltudatos gyűjtésében, megőrzésében, rendszerezésében és feldolgozásában, illetőleg közhasználatra bocsátásában látta – tehát a szakmai tevékenységet provinciális-nemzeti keretek közé kívánta szorítani –, mégis elismerte, hogy be kell kapcsolódni a nemzetközi tudományos folyamatokba, sőt közgyűjteményeinknek a szaktudomány, a művészet és a közműveltség szempontjából jelentős idegen anyagot is gyűjteniük kell: ezáltal örvendtesen (újra) megnyitotta a kiskaput a nagy európai múzeumokra jellemző univerzalizmus előtt. Az indokolás külön aláhúzza, hogy a törvény szövegezésekor tartózkodtak a „közgyűjtemény” fogalmának rendeltetés és cél alapján történő meghatározásától, mivel ez a mindenkori tudományos felfogásból következik, így azt kizárólag alaki ismérv alapján definiálták.¹⁶⁴ A törvényjavaslat felsőházi általános vitája során előkerült, hogy pontosan mit is takar a közgyűjtemény fogalma. Báthy László (1861–1933) felsőházi tag attól tartott, hogy a közgyűjtemény állami tulajdonjogot jelent, és kommunisztikus színezetet vélt a törvényjavaslatban felfedezni. Klebelsberg erre annyit válaszolt, hogy a közgyűjtemény definíciója fokozatosabb állami felügyeletet és védelmet jelent, nem érint tulajdonjogi kérdéseket.¹⁶⁵

A **közgyűjteménnyé nyilvánítás** (2. §) az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsa (továbbiakban: Tanács) javaslata alapján a miniszter döntésével történt, ennek azonban feltétele volt, hogy a gyűjtemény tudományos, művészeti, történeti vagy közművelődési szempontból jelentős anyagot tartalmazzon, továbbá annak tulajdonosa (amennyiben nem az állam, törvényhatóság vagy község [város] a gyűjteményi anyag tulajdonosa, illetve a gyűjtemény a törvény hatályba lépése előtt nem tartozott állami felügyelet alá) a közgyűjteménnyé nyilvánításba beleegyezzen. Nem lehetett közgyűjteménnyé nyilvánítani a közhatóságok őrzetében álló levéltárat, a volt hiteles helyek iratanyagát, az egyetemi intézmények tanulmányi gyűjteményeit, valamint a népművelést szolgáló szemléltető gyűjteményeket és népkönyvtárakat. A közgyűjtemények jegyzékét a szakminiszter hivatalos lapban tette közzé.

A miniszteri indokolás rámutat, hogy a közgyűjteménnyé nyilvánítás az adott gyűjtemény belső értékétől és közérdekű jelentőségétől függ. A miniszter a törvényjavaslat elfogadásával jogot kap arra, hogy az állam, a törvényhatóságok és a községek (városok) tulajdonában álló, illetve a más személyek tulajdonában álló és már korábban is állami felügyelet alatt állt jelentős gyűjteményeket minden korlátozás nélkül közgyűjteménnyé nyilváníthasson. Az állami felügyelet alatt korábban nem állt törvényhatósági múzeumok közgyűjteménnyé nyilvánítása a műtárgyanyag biztonságát, tudományos nyilvántartásának biztosítását, valamint az egységes kul-

¹⁶⁴ KI 1927/7, 419., CJH 51, 108. (1. jegyzet). Ld. még: KÖREK: *i. m.* (1988), 107., HARASZTI: *i. m.* (2002), 108–109.

¹⁶⁵ Az országgyűlés felsőházának 49. ülése (1928. november 28.): Az 1927. évi január hó 25-ére hirdetett Országgyűlés Felsőházának naplója, III. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1927. évi január hó 25-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Felsőház. Napló. III.) Bp., Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1929, (a továbbiakban: FN 1927/3), 109., 112.

túrpolitikai irányítást szolgálja. A felügyelet alatt nem állt egyéb gyűjtemények esetében Klebelsberg a szabad elhatározás és a magántulajdon tiszteletben tartását hangoztatta. Az indokolás részletesen kibontja, hogy miért zárja ki a népművelő intézményeket a közgyűjteményi körből (inkább az iskolán kívüli népoktatás körébe utalja), egyúttal kárhoztatja az MKOF korábbi gyakorlatát, amely ezek felügyeletét egybekapcsolta a tudományos intézetek felügyeletével. A tervezet hasonlóképpen nem vonja be az egyetemi tanulmányi gyűjteményeket a közgyűjtemények közé, mivel ez sértené az egyetemek autonómiáját.¹⁶⁶

A **múzeum és könyvtár megnevezés használatára** (3. §) csak a miniszter által közgyűjteménnyé nyilvánított, illetve az ezen megnevezés használatára a Tanács javaslata alapján a minisztertől engedélyt kapott gyűjtemények voltak jogosultak; utóbbi esetben az engedélyt hivatalos lapban közzé kellett tenni.

A megnevezések használatának szabályozását a miniszteri indokolás kulturális szükségletnek tekinti, mivel a túlbujánzó „zugintézmények” csak egyéni és partikuláris hiúságot szolgálnak, és elvonják a társadalmi erőforrásokat a fejlődésre képes közgyűjtemények gyarapodásától és fejlesztésétől.¹⁶⁷

Miközben a közgyűjteményi törvény világos rendelkezéseket tartalmazott a múzeum megnevezés használatával kapcsolatban, a jogalkotó elmulasztotta a múzeum fogalmának pontos meghatározását a törvényben rögzíteni, ahogyan hiányzott a világos tipológia: az egyes múzeumtípusokkal kapcsolatos rendelkezések kidolgozása is. Ez annál is inkább érthetetlen, mert Hóman 1927-es – többször hivatkozott – tudmánypolitikai tanulmánya világos tipológiát adott meg, ez a rendszer nyilvánvalóan ismert volt Klebelsberg és Magyary számára. Hóman ugyanis három nagy kategóriát határozott meg: az *egyetemes, összefoglaló múzeumok* (1), a *szakmúzeumok* (2) és az *emlékmúzeumok* (3) csoportjait. Az első kategóriába sorolta a Nemzeti Múzeumot, a helyi jellegű (azaz kerületi, vármegyei, városi és egyesületi) múzeumokat, valamint az egyházi hatóságok, testületek és iskolák múzeumait (például az Esztergomi Főegyházmegyei Könyvtár és Múzeum). A második kategóriába tartoztak az országos szakmúzeumok (például Iparművészeti Múzeum, Szépművészeti Múzeum stb.) és a hivatalok, iskolák, társulatok szakmúzeumai (például a budapesti kir. m. Pázmány Péter Tudományegyetem éremtára, a M. Kir. Földtani Intézet geológiai gyűjteménye stb.). Az emlékmúzeumok csoportja a leginkább nehezen megfogható, mert Hóman egyszerűen „ereklyetárak”-nak minősítette őket (például a Zeneművészeti Főiskola Liszt-szobája). Ez a részleges logikával rendelkező rendszer viszont nem tűnt a törvényi normákban visszatükrözhetőnek, nem véletlen, hogy a Hóman tanulmányához fűzött függelék, amelyben minden magyarországi múzeumot feltüntettek, másfajta osztályozás alapján készült. Ebben a rendszerben négy múzeumtípus tűnik fel. Az első körbe sorolták **az Országos Magyar Gyűjteményegyetem szervezetébe tartozó múzeumokat**: három nagy intézményt a tagintézményeikkel együtt (Nemzeti Múzeum, Szépművészeti Múzeum, Iparművészeti Múzeum). A máso-

¹⁶⁶ KI 1927/7, 419–420., CJH 51, 108. (2. jegyzet). Ld. még: KOREK: *i. m.* (1988), 109., HARASZTI: *i. m.* (2002), 108–109.

¹⁶⁷ KI 1927/7, 420., CJH 51, 109. (1. jegyzet).

dik csoportba kerültek a **vallás- és közoktatásügyi miniszter felügyelete alatt álló helyi** (azaz vármegyei, városi, egyesületi és iskolai) **múzeumok**, mindösszesen 27 intézmény. A harmadik kategória **az állami és állami felügyelet alatt álló szakmúzeumok** köre volt (például M. kir. Mezőgazdasági Múzeum, M. kir. Közlekedési Múzeum, Kir. m. Pázmány Péter Tudományegyetem gyűjteményei stb.): mindösszesen 10 intézmény. A negyedik csoportba jutottak **az állami felügyelet alatt nem álló, nevezetesebb városi és egyházi közgyűjtemények** (például Budapest székesfőváros múzeumai, az esztergomi Keresztény Múzeum, a pannonhalmi Szent Benedek-rend gyűjteményei stb.): mindösszesen 7 muzeális gyűjtemény. A törvény szövege mögött egyértelműen az utóbbi osztályozást (annak szóhasználatát) ismerhetjük fel.¹⁶⁸

A közgyűjtemény tudományos, művészeti és közművelődési szempontból a szakminiszter főfelügyelete alatt állt, aki azonban ezen **felügyeleti jogkörét** a Tanács által gyakorolta (4. §). A megnövekedett feladatokra tekintettel a törvény a Tanács létszámát négy fővel megemelte, az új tagok egyetemi tanárok és a „közgyűjtemények terén működő szakférfiak” közül kerültek ki.

A miniszteri indoklás kiemelte, hogy a szakminiszter korábban rendeletben biztosított felügyeleti jogkörét a törvényjavaslat törvényi szintre emelné, és a jogkör gyakorlását a Tanácsra bízna. A felügyeleti jogkört a vidéki közgyűjtemények felett 1922-ig az MKOF, ezt követően pedig közvetlenül a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium gyakorolta, ám ez az előterjesztő miniszter szerint nem volt kielégítő, mert miniszteriális szerv a közvetlen szakmai felügyeletre szerinte nem alkalmas. Mivel új bürokratikus intézmény szervezésére nem volt lehetőség, a miniszter azt javasolta, hogy a feladatkört kapja meg a „jól bevált országos szerv”, a Tanács, amelynek összetétele biztosítja a szakszerűséget, másrészt a magyar közgyűjteményi hálózat szerves együttműködését és ezáltal a kultúrpolitikai irányítás egységességét és folytonosságát.¹⁶⁹ Petrovác Gyula (1877–1940) képviselő az általános vitában azt javasolta, hogy a négy új tag közül az egyik Budapest székesfőváros legelső muzeális tisztviselője (azaz a Fővárosi Múzeum igazgatója) legyen, bár hozzászólásában maga is elismerte, hogy Kuzsinszky Bálint, az Aquincumi Múzeum igazgatója jelenleg éppen tag, de egyetemi tanári minőségében nyerte el ezt a megbízatást. Klebelsberg a felvetést jogosnak tartotta, és a részletes vitában ígéretet tett arra, hogy a négy új tag közül az egyik a Fővárosi Múzeum vezetője lesz; Petrovác így módosító indítványt végül nem is adott be.¹⁷⁰

A javaslat jogszabályi szintre emelésével megjelent a **valódi ágazati irányítás** a magyar múzeumügyben, mert a Tanács nemcsak a nagy múzeumok, hanem a vidéki (regionális) múzeumok ágazati irányítószervévé vált.¹⁷¹

¹⁶⁸ HÓMAN: *i. m.* (1927/1938), 389–394., *A magyar tudománypolitika alapvetése, i. m.* (1927), 338–340.

¹⁶⁹ KI 1927/7, 420., CJH 51, 109. (2. jegyzet). Ld. még: MEZNERICS – TORDAY: *i. m.* (1937), 382., KÖREK: *i. m.* (1988), 109., Klebelsberg Kuno, *i. m.* (1999), 10., HARASZTI: *i. m.* (2002), 109., DEBRECZENI-DROPPÁN: *Hóman Bálint, i. m.* (2011), 91., GÁL: *i. m.* (2016), 113.

¹⁷⁰ Az országgyűlés képviselőházának 141. ülése (1928. március 8.): KN 1927/9, 370., 377. Kuzsinszky Bálint személyéhez, jelentőségéhez ld.: K. VÉGH: *i. m.* (2003), 48.

¹⁷¹ HÓMAN: *i. m.* (1927/1938), 388–389., VÉRTESY: *i. m.* (1987), 354., KÖREK: *i. m.* (1988), 109., GYÖNGÖSSY: *i. m.* (2016), 37–38.

A Tanács a közgyűjtemények felügyeletére hivatott szerveit a nemzeti nagy közgyűjtemények vezetői és más szakértők közül jelölte ki (5. §). A felügyelettel kapcsolatos ügyviteli teendőket a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója mint a **közgyűjtemények országos főfelügyelője** irányította, egyúttal a felügyelet alatt álló közgyűjteményeket képviselte az Igazgatótanácsban. A Tanács szabályrendeletben állapította meg a felügyelet részletes szabályait és a felügyelettel kapcsolatos feladatkörök egyes szervek (szaktanácsok, felügyelők stb.) közötti megosztását.

A miniszteri indokolás szerint külön, új felügyelői állások létesítése szükségtelen, mivel a feladat ellátására – ahogy az az MKOF korábbi működése során megmutatkozott – kiválóan alkalmasak az országos közgyűjtemények vezetői és tisztviselői. Fontos, hogy időnként más szakértőket, elsősorban vidéki egyetemi tanárokat is be lehessen vonni a munkába, mert ez erősíti a múzeumok és az egyetemek közötti együttműködést. A Nemzeti Múzeum főigazgatójának főfelügyelői megbízatását Klebelsberg a múzeum sokoldalúságával, a vidéki múzeumokkal fennálló hagyományos kapcsolatával és a gyűjtőkörök hasonlóságával indokolta.¹⁷²

A Tanács egyfajta **középiparító szervként** (6. §) ellenőrizte a közgyűjtemények elhelyezését, működését és kezelését, útbaigazítással látta el a közgyűjtemények fenntartóit és vezetőit a javadalmak felhasználása tekintetében, előmozdította a közgyűjtemények egymás közti érintkezését, gondoskodott a többes példányok (duplumok) csere útján történő megfelelő elhelyezéséről, meghatározta az egyes közgyűjtemények feladatkörét, gyűjtőkörét és -területét. Eljárása során azonban figyelembe kellett vennie, hogy az egyes közgyűjtemények anyagát más közgyűjteménybe csak a tulajdonos kifejezett hozzájárulásával helyezhette át. Az egyes közgyűjtemények szervezetét és működési területét szabályrendeletben kellett meghatározni. Ha a tulajdonos vagy fenntartó szabályrendelet alkotására jogosult szerv (például törvényhatóság) volt, akkor a rendelet megalkotása e szerv által, de a Tanács javaslata alapján a vallás- és közoktatásügyi, valamint a belügyminiszter jóváhagyásával történt, más esetben a rendeletet a közgyűjtemény fenntartójának és vezetőjének meghallgatása, illetve véleménye alapján a szakminiszter jóváhagyásával a Tanács alkotta meg.

A miniszteri indokolás rámutatott arra, hogy a törvényjavaslat ezen szakasza a Tanács hatásköreinek a felügyelet gyakorlásából eredő kiegészítését, az új feladatok tételes felsorolását tartalmazza, de a szabályrendelet-alkotási hatáskör kibővítése nem jelenti más, szintén rendeletalkotási jogkörrel rendelkező közgyűjtemény-fenntartó hatóságok hatáskörének elvonását.¹⁷³

A jogalkotó rögzítette azt az alapelvet is, hogy a **felügyeleti jog** nem érinti a tulajdonosok és a fenntartók e törvényben nem szabályozott jogviszonyait, különösen nem a **tulajdonjogukat**, de az adott közgyűjtemény tulajdonosa, fenntartója és vezetője köteles volt működése során a felügyelő szervek utasításait követni (7. §).

¹⁷² KI 1927/7, 420., CJH 51, 109. (3. jegyzet). Ld. még: KOREK: *i. m.* (1968), 82., Klebelsberg Kuno, *i. m.* (1999), 10., DEBRECZENI-DROPPÁN: *Hóman Bálint, i. m.* (2011), 91., GÁL: *i. m.* (2016), 113.

¹⁷³ KI 1927/7, 420., CJH 51, 109. (4. jegyzet). Ld. még: VÉRTESY: *i. m.* (1987), 354., HARASZTI: *i. m.* (2002), 109., GÁL: *i. m.* (2016), 113.

Ha a közgyűjteményt a – felügyelő szervek utasítása és figyelmeztetése ellenére – hibás és gondatlan kezelés következtében elpusztulás vagy lényeges értékcsökkenés fenyegette, vagy azt a közgyűjteménnyel rendelkező a nyilvánosság elől – jogos indokok nélkül – elzárta, a Tanács előterjesztésére a miniszter a közgyűjtemény igazgatására a nemzeti nagy közgyűjtemények vezetői közül átmeneti vezetőt rendelt ki; ha a tulajdonos ezen tisztviselő működését akadályozta, elrendelte a közgyűjtemény állami kezelésbe vételét. Az egyesületi fenntartású gyűjteményt ilyen esetben az illetékes törvényhatóság vehette kezelésbe, ha ettől elzárkózott, itt is következett az állami kezelésbe vétel. Ha a veszélyeztetett közgyűjtemény tulajdonosa, fenntartója törvényhatóság vagy község (város) volt, az állami kezelésbe vételt a szakminiszter a belügyminiszterrel egyetértésben rendelte el. Egyházi tulajdonú közgyűjtemény esetében a miniszternek az illetékes egyházi főhatósággal együtt kellett intézkednie. Az állami kezelésbe vétel nem érintette a tulajdonos tulajdonjogát, sőt – megfelelő biztosíték nyújtása esetén – a kezelést is visszakaphatta. Az állami kezelésbe vételt elrendelő miniszteri határozat ellen a tulajdonos vagy fenntartó jogorvoslatért a közigazgatási bírósághoz fordulhatott.

A miniszteri indokolás hangsúlyosan emeli ki, hogy az állami felügyelet tiszteletben tartja a tulajdonjogot, ugyanakkor a gyűjtemények védelme és a vidéki közgyűjtemények egy részénél tapasztalható sajnálatos állapotok indokolják a megfelelő intézkedések lehetőségének törvénybe iktatását. Ezek közül a legsúlyosabb az ideiglenes állami kezelésbe vétel, ezzel kapcsolatban azonban a törvényjavaslat tartalmazza a törvényhatóságok és az egyházi intézmények számára a jogfenntartást, a magántulajdonosok részére pedig a bírósági jogorvoslat lehetőségét. A miniszter kifejezetten utalt arra, hogy a külföldi példák esetében súlyosabb szankciókat alkalmaznak.¹⁷⁴ Az egyesületi fenntartású gyűjtemények törvényhatósági kezelésbe vételével kapcsolatos rendelkezés egyébként a Felsőház közoktatásügyi bizottságának javaslatára került a törvény szövegébe.¹⁷⁵

A jogalkotó részletesen szabályozta a törvényhatóságok, illetve a községek (városok) fenntartásában álló közgyűjtemények esetében a **fenntartói kötelezettségeket** (8. §). Így a fenntartó köteles volt közgyűjteményét a gyűjtemény értékéhez, a tudomány és a közművelődés igényeihez mért épületben méltóképpen elhelyezni, őrizetéről és kiadásai fedezéséről, egyetemi városokban pedig arról is gondoskodni, hogy a közgyűjtemény az egyetemi oktatás előmozdítására is szolgálhasson. Gondoskodnia kellett továbbá – a Tanács irányítása mellett – a rendezetlen és leltározatlan gyűjtemény szakszerű rendezéséről és leltározásáról. A közgyűjtemény működéséről évente részletes jelentést kellett készítenie, valamint az éves munkatervet és költségvetést fel kellett terjesztenie, továbbá a közgyűjtemény céljára felhasznált összegekről el kellett számolnia. Ha Tanács úgy kívánta, a fenntartónak a belügyminiszter hozzájárulásával más munkakörben nem foglalkoztatott (tehát főállású) tudományos tisztviselőt kellett alkalmaznia. Utóbbi követelményen kívül a többi

¹⁷⁴ KI 1927/7, 421., CJH 51, 110. (1. jegyzet). Ld. még: KOREK: *i. m.* (1988), 109., GÁL: *i. m.* (2016), 113.

¹⁷⁵ A Felsőház közoktatásügyi bizottságának jelentése „a múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéséről” szülő 147. számú törvényjavaslat tárgyában (219. szám): FI 1927/7, 477–478.

előírást az állami támogatásban vagy javadalmazásban részesülő egyéb közgyűjtemény tulajdonosa vagy fenntartója is köteles volt teljesíteni.

Ismét a vidéken tapasztalható visszás állapotokra hivatkozva tartotta szükségesnek a miniszteri indokolás a fenntartói kötelezettségek pontos meghatározását. A szakasz célja ugyanis a gyűjteményfenntartók nagyobb anyagi megterhelése nélkül a gyűjtemények tudományos használatához és közművelődési munkájához szükséges alapfeltételek biztosítása.¹⁷⁶

A közgyűjtemények fejlesztésére az állami költségvetésben megállapított összeget, valamint az ilyen célt szolgáló adományokat **Közgyűjtemények Országos Alapja** (a továbbiakban: Alap) elnevezéssel a Magyar Nemzeti Múzeum kezelte (9. §). Az Alapból a gyűjtemények gyarapítására, szükség esetében a gyűjtemény megfelelő elhelyezésének, rendeltetésének és leltározásának költségeire, továbbá a közgyűjteményekkel kapcsolatos tudományos és közművelődési tevékenység támogatására a Tanács határozatai alapján az országos felügyelő (a Nemzeti Múzeum főigazgatója) utalványozott. A hozzájárulás vagy segély felhasználásáról a közgyűjtemény tulajdonosa vagy fenntartója évente számolt el.

Az állami felügyelet alatt álló közgyűjtemények bevételeinek, pénzeszközeinek alapszerű kezelése a miniszteri indokolás szerint a Gyűjteményegyetem gazdálkodási rendszeréből következik. Alapelvként rögzítette ugyanakkor, hogy az intézmény fenntartása, fejlesztése és adminisztratív költségeinek viselése a fenntartó feladata, míg a tervszerű gyarapítás és a tudományos munka (ásatások, gyűjtőutak, kiadványok), valamint a közművelődési célú előadások és kiállítások költségeit az állami támogatásból kell biztosítani. Ez utóbbi rendszeres és időnkénti segélyezés útján valósul meg.¹⁷⁷

A Tanács a Gyűjteményegyetem tisztviselőinek létszámába tartozó tisztviselőt nagyobb rendezési munka ellenőrzése, irányítása, abban részvétel vagy segédkezés, továbbá az anyag tanulmányozása végett valamely közgyűjteményhez ideiglenes szolgálatra kirendelhetette (10. §). Az érintett tisztviselő megfelelő foglalkoztatásáról a közgyűjtemény tulajdonosa vagy fenntartója volt köteles gondoskodni. **A kirendelést** a Tanács bármikor megszüntethette.

A javaslat – indokolása szerint – egyrészt a gyűjtemények állami eszközökkel történő szakszerű rendezését és fejlesztését, másrészt a vidéki gyűjtemények országos közgyűjtemények tisztviselői általi megismerését; és ezáltal az országos és a vidéki közgyűjtemények szorosabb együttműködését kívánta szolgálni.¹⁷⁸

A jogalkotó a közgyűjteményeknek **elsőbbségi jogot** (11. §) biztosított a nemzeti nagy közgyűjtemények elidegenítésre szánt többes példányaiból („duplum”-ok), amennyiben azok az illető közgyűjtemény anyagát szervesen kiegészítették.

Ezzel a javaslattal a miniszter a vidéki közgyűjtemények fejlesztését, gyűjteménygyarapítását kívánta előmozdítani.¹⁷⁹

¹⁷⁶ KI 1927/7, 421., CJH 51, 111. (1. jegyzet). Ld. még: KOREK: *i. m.* (1988), 109.

¹⁷⁷ KI 1927/7, 421., CJH 51, 111. (2. jegyzet). Ld. még: KOREK: *i. m.* (1988), 109., TÓKÉCZKI: *i. m.* (1994), 38.

¹⁷⁸ KI 1927/7, 421., CJH 51, 112. (1. jegyzet).

¹⁷⁹ KI 1927/7, 421., CJH 51, 112. (2. jegyzet).

A törvényalkotó fontosnak tartotta a **személyzeti kérdések** rendezését is. Ebben a körben alapelveként mondták ki, hogy a törvényhatósági és községi (városi) közgyűjtemények személyzete a törvényhatóság vagy a község (város) alkalmazottainak létszámába tartozik, és a törvényhatóságok, községek (városok) közigazgatási személyzetével azonos elbánásban részesül (12. §).

A miniszter a szabályozás szükségességét azzal indokolta, hogy a törvényhatósági és községi közgyűjtemények személyzetének hatáskörükön kívüli foglalkoztatása, másrészt illetményeinek, kedvezményeinek (például kedvezményes vasúti jegy) korlátozása miatt ezek az álláshelyek nem vonzóak a megfelelő, képzett munkások számára.¹⁸⁰

A közgyűjtemények alkalmazottait (tudományos tisztviselőit és segédszemélyzetét) a gyűjteményegyetemi törvény rendelkezéseinek megfelelően kellett minősíteni (13. §), de esetükben a középiskolai tanári oklevél minden esetben minősített tudományos tisztviselői állásra. Véglegesíteni azonban csak azt a tudományos tisztviselőt lehetett, aki a közgyűjtemény irányának és gyűjtőkörének megfelelő hazai országos vagy külföldi nagyobb közgyűjteménynél, illetve egyetemi intézetnél hasonló munkakörben egy év gyakorlatot szerzett, és gyakorlati képesítéséről a Tanácstól bizonyítványt kapott. A próbaszolgálatot teljesítő tisztviselőjelöltet a Tanács alkalmazta és jelölte ki számára azt az országos közgyűjteményt, ahol gyakorlati idejét töltötte. A törvény az alkalmazással kapcsolatos képzettségre, **minősítésre** vonatkozó főszabálytól eltérést is engedett: a Tanács javaslatára a miniszter az államfőnél felmentést kérhetett azon tisztviselő számára, aki a közgyűjteménynek már 1927. december 31. előtt alkalmazottja volt, továbbá olyan személy esetében, aki valamely közgyűjtemény létrehozása, gyarapítása és fejlesztése kapcsán különös érdemeket szerzett vagy egyébként érdemes tudományos munkásságot fejtett ki. Szintén az elméleti és gyakorlati ismeretek megszerzését segítette, hogy a miniszter a közgyűjtemények tisztviselőit gyakorlati tanfolyam látogatására és a tisztviselőjelölteket szakvizsga letételére is kötelezhette.

A miniszteri indokolás alapelveként rögzítette, hogy a vidéki közgyűjtemények alkalmazottainak minősítésénél a Gyűjteményegyetemnél előírt szabályozást kell irányadónak tekinteni, és a különleges szakismeretek megszerzéséhez kötelezően egyévi próbaszolgálatot kell előírni. Ugyanakkor az érintett gyűjtemények helyzetére tekintettel a minősítés megkövetelése teljes szigorúsággal nem érvényesíthető, mert ezekben a gyűjteményekben sokszor formális minősítéssel nem rendelkező, lelkes amatőrök dolgoznak és szereznek nagy érdemeket, ezért egyes esetekben a minősítés egyes kellékeitől el lehet tekinteni. A szaktanfolyamok és szakvizsgák rendszeresítése viszont éppen ezért szükséges.¹⁸¹ A szakasz kapcsán egyébként Petrovác Gyula képviselő a részletes vitában módosító indítványt adott be, amely arra irányult, hogy csak az országos közgyűjteménynél megszerzett gyakorlatról, és ne a képességről kelljen bizonyítványt szerezni. Klebelsberg ezzel nem

¹⁸⁰ KI 1927/7, 421., CJH 51, 112. (3. jegyzet).

¹⁸¹ KI 1927/7, 422., CJH 51, 112. (4. jegyzet). Ld.: KOREK: i. m. (1988), 109.

értett egyet, a kellő jártasság fontosságát hangoztatta, így a módosító indítványt a plénum elutasította.¹⁸²

Az állások betöltésénél komoly szerepet játszott a Tanács **jelölési joga** (15. §). A tudományos tisztviselői állásra és a közgyűjtemény önálló gondozására hivatott segédszemélyzeti állásra beérkezett pályázatokat a Tanács elé kellett terjeszteni. A Tanács ötnél nagyobb számú pályázó közül hármat, ha a pályázók száma ötnél nem több, de legalább három, kettőt jelölt. Az állást csak a Tanács által jelöltek valamelyikével lehetett betölteni. Ha a pályázók száma háromnál is kevesebb, a Tanács csupán a megkívánt képesítéssel nem rendelkező pályázót zárhatta ki. Ha a pályázat eredménytelen vagy a pályázók egyike sem rendelkezett a megkívánt képesítéssel, a Tanács ajánlhatott az állás betöltésére alkalmas személyt, akit újabb pályázat nélkül lehetett alkalmazni.

A miniszter a Tanács jelölési jogát (amely gyakorlatilag „hozzászólási és vétő-jog”) a tudomány és szakszerűség szempontjaival indokolta.¹⁸³

A Tanács a **fegyelmi** eljárásokban is **hatáskört** kapott (16. §). A törvény ugyanis kimondta, hogy az illetékes fegyelmi hatóság köteles eljárást indítani a közgyűjteménynek azon alkalmazottja ellen, aki ellen hivatali mulasztás miatt a Tanács vagy az országos felügyelő (a Nemzeti Múzeum főigazgatója) az eljárás megindítását kéri. A közgyűjtemény alkalmazottja ellen indított fegyelmi eljárásban hozott határozatot a Tanácsnak is kézbesíteni kellett, amely a határozat ellen jogorvoslattal élhetett.

A miniszter a Tanács fegyelmi ügyekben biztosítandó kezdeményezési jogát – hasonlóan a jelölési joghoz – a tudomány és szakszerűség szempontjaival indokolta.¹⁸⁴

A muzeális kutató- és gyűjtőmunkának és az azzal kapcsolatos **tudományos munkálatoknak rendszeres tervét** a gyűjteményegyetemi törvény rendelkezéseinek megfelelően a Tanács állapította meg. A kutatások (ásatások) tervének kidolgozására, megszervezésére, állandó előmozdítására, általános érdekű tudományos feladatok megoldására és a szaktudomány külföldi kapcsolatainak kiépítésére a Tanács keretében az illetékes nemzeti nagy közgyűjtemény első tisztviselőjének elnöksége alatt tanácsadó és véleményező hatáskörű **szakbizottságokat** alakíthattak (17. §). Ezek ügyrendjét és hatáskörét a Tanács állapította meg. Javaslaik alapján a végleges döntést az illetékes szaktanács hozta meg. Különös szabályozást kapott a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója által vezetett **Országos Régészeti Szakbizottság**, amelynek előadója a Tanács javaslatára a miniszter által az egyetemi tanárok vagy a múzeumi vezető tisztviselők közül öt évre kinevezett országos régészeti előadó volt. A műtárgyvásárlással kapcsolatos kiadásokat az Alapból kellett fedezni.

A miniszteri indokolás szerint a közgyűjtemények egyik legfontosabb feladata a muzeális kutatómunkában (ásatások, gyűjtőexpedíciók) való részvétel, ennek vi-

¹⁸² Az országgyűlés képviselőházának 141. ülése (1928. március 8.): KN 1927/9, 377. A korabeli házszabályok szerint egyébként a részletes vitában háromféle módosító indítványt lehetett beadni: *módosító* (a szöveg részbeni megváltoztatására), *indítványt* (teljesen új rendelkezés felvételére) és *ellenindítványt* (szövegrész törlésére és új szövegrész felvételére), ld.: PÜSKI: *i. m.* (2015), 166.

¹⁸³ KI 1927/7, 422., CJH 51, 113. (2. jegyzet).

¹⁸⁴ KI 1927/7, 422., CJH 51, 113. (3. jegyzet).

szont a tudomány érdekeinek megfelelően céltudatosan és programszerűen kell történnie. Az országos múzeumok esetében a kérdéskört már rendezte a gyűjteményegyetemi törvény, de szükséges volt a Tanács ilyen jellegű kompetenciájának a vidéki múzeumokra – a felügyelettel együtt történő – kiterjesztése. A Tanács keretében létrehozandó Országos Régészeti Szakbizottság hatásköreit a miniszter német mintára (Römisch-Germanische Kommission, Archäologisches Institut) javasolta megállapítani. Mivel a tervszerű kutatómunka elképzelhetetlen a források biztosítása nélkül, a fedezet biztosítása érdekében indokolt volt az Alap kijelölése.¹⁸⁵

A múzeumok gyűjteményezési tevékenysége szempontjából meghatározó jelentőségű volt a törvény új ásatási definíciója (18. §). **Ásatást** a korábban törvényben megállapított műemlékvédelemmel összefüggő célon¹⁸⁶ felül régészeti, történeti, antropológiai, földtani és őslénytani emlékek felkutatása céljából is folytatni lehetett. Jelentősebb emlékeket rejtő területet a miniszter ásatás szempontjából „tiltott terület”-nek nyilváníthatott, és ilyen területen az ásatás joga kizárólag a Tanács által kijelölt intézményt illette meg.

A miniszteri indokolás szerint nemzeti érdek az ásatások rendszerének szabályozása, így a múzeumok ásatási jogának deklarálása, illetve a magánásatások engedélyhez kötése, mert csakis így biztosítható a lelőhelyek megfelelő védelme és a tudományos kutatások tervszerű folytatása. Az általános indokolás pedig arra hívta fel a figyelmet, hogy az ország területén szabályszerű ásatás alig folyik, miközben bárki szabadon kutathat, ez pedig káros a nemzeti kulturális örökség számára.¹⁸⁷ A „tiltott terület”-ekkel kapcsolatos rendelkezés egyébként a közoktatásügyi bizottság javaslatára került a törvény szövegébe.¹⁸⁸

Még nagyobb hatású rendelkezés volt a múzeumok **gyűjtőterületével** kapcsolatos szabályozás (19. §). A Magyar Nemzeti Múzeumnak az ország egész területén, Budapest székesfőváros múzeumainak a főváros egész területén, a többi közgyűjteménynek a Tanács által szabályrendeletben megállapított helyi körzeten belül volt joguk – a Tanács előzetes értesítése és a földtulajdonos kártalanítása mellett – önállóan vagy egymással együttműködve rendszeres ásatásokat végezni. Külföldi tudományos intézetek vagy szaktudósok csak valamely magyar közgyűjteménnyel együtt ásathattak.

A múzeumok ásatási jogának deklarálása mellett a világos gyűjtőterületi rendelkezés a tervszerűséget és rendszerességet szolgálta, tulajdonképpen szervesen illeszkedett a korábbi hazai gyakorlatba.¹⁸⁹

Az előkerült régészeti leletekkel kapcsolatban a Tanács és a Magyar Nemzeti Múzeum **hatósági jellegű jogosítványokat** kapott (20. §). Az ásatás során előkerült

¹⁸⁵ KI 1927/7, 422., CJH 51, 113. (4. jegyzet). Vö.: KOREK: *i. m.* (1968), 82–83., GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2016), 38.

¹⁸⁶ Vö.: A műemlékek fentartásáról szóló **1881. évi XXXIX. törvénycikk** 3. § (Magyar törvénytár. 1881. évi törvénytár. [Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1895. Millenniumi emlékkiadás. 12.] Bp., Franklin Társulat, 1896 [a továbbiakban: CJH 12], 168.).

¹⁸⁷ KI 1927/7, 417., 422–423., CJH 51, 114. (1. jegyzet). Ld. még: KOREK: *i. m.* (1988), 109., GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2016), 38.

¹⁸⁸ KI 1927/9, 18.

¹⁸⁹ KI 1927/7, 422–423. Ld. még: GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2016), 38–39.

vagy egyébként talált dolgot a találó köteles volt harminc nap alatt, tervszerű ásatás esetén kívül előkerülő régészeti leletet legkésőbb három nap alatt a közigazgatási hatóságnak vagy a Magyar Nemzeti Múzeumnak bejelenteni. A közigazgatási hatóság a leletről azonnal jelentést tett a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatósága útján a Tanácsnak, amely – illetőleg a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatósága – a leletet érintő munkálatokat közegeinek kiszállásáig beszüntethette, és a lelőhelyen további ásatást végeztethetett.

A visszaélések elkerülése érdekében a rendelkezés erősítette a Magyar Nemzeti Múzeum szerepét, ezzel az ügyintézés során biztosított volt a szükséges szakértelem.¹⁹⁰

Szintén alapelveként rögzítette a törvény, hogy a lelet az ásató közgyűjtemény tulajdonává válik, a nem szabályszerű ásatás (felkutatás) során előkerült lelet pedig a Tanács által kijelölt közgyűjtemény tulajdona lett. **Kincstalálás** esetében a talált dolgot a Tanács megválthatta, hiszen ilyenkor a találó és a rejtő dolog tulajdonosa fele-fele részben a talált kincs 2/3-ának tulajdonosa lett. Egyébként szabályszerű ásatás esetében is megillette az ingatlan tulajdonosát a talált dolgok értékének egyharmada (21. §).

Az előterjesztés igyekezett összehangolni a korábbi jogszabályokat és gyakorlatot: megtartotta a kincstalálással kapcsolatos magyar magánjogi hagyományt („harmadolás”), de figyelemmel volt a közgyűjtemények érdekeire is.¹⁹¹ A részletes vitában Petrovác Gyula képviselő azt a módosító indítványt terjesztette elő, hogy a Budapest területén előkerülő római kori leletek az Aquincumi Múzeumot feltétlenül illessék meg. Klebelsberg ezzel elviekben egyetértett, de hivatkozott az Igazságügy-minisztérium állásfoglalására, hogy egy ilyen szabályozás a végrehajtási rendeletbe való, és ígéretet tett ilyen értelmű szabályozás kiadására. Petrovác ebbe belenyugodott, és javaslatát visszavonta.¹⁹²

Közgyűjtemény anyagához tartozó dolog **elidegenítésére** irányuló szerződés érvényességéhez a Tanács írásbeli hozzájárulása volt szükséges (23. §). A hozzájárulást megadottnak kellett tekinteni, ha a Tanács a szerződés tekintetében a bejelentésnek a Tanácshoz való beérkezésétől számított hatvan nap alatt nem nyilatkozott. Az érvénytelen szerződés a teljesítéssel sem vált érvényessé.

A miniszeri indokolás szerint a rendelkezés a muzeális értékeknek és a közgyűjtemények anyagának fokozottabb ellenőrzését és ezáltal hathatósabb védelmét szolgálja.¹⁹³

A Tanács a törvény elfogadásával komoly **műtárgyfelügyeleti jogosítványokat** kapott (24–26. §). A művészeti, tudományos, történeti vagy muzeális szempontból különösebb jelentőséggel bíró műtárgyakat („ingó műemlékeket”) ugyanis a Tanács a tulajdonos értesítése mellett nyilvántartásba vette. A Tanácsot a nyilvántartott

¹⁹⁰ KI 1927/7, 423., CJH 51, 115. (1. jegyzet). Ld. még: KOREK: *i. m.* (1988), 110., GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2016), 39.

¹⁹¹ KI 1927/7, 423. Ld. még: KOREK: *i. m.* (1988), 110., GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2016), 39–40.

¹⁹² Az országgyűlés képviselőházának 141. ülése (1928. március 8.): KN 1927/9, 377.

¹⁹³ KI 1927/7, 423., CJH 51, 116. (1. jegyzet).

ingóságok tekintetében elővásárlási jog illette meg, a nyilvántartott ingóságokat az ország területéről csak a Tanácsnak vagy az általa szabályrendeletben kijelölt szervnek előzetes engedélyével szabadott kivinni. A kiviteli engedély megadása esetén az engedélyes az Alap javára az érték 10%-át meg nem haladó, a nem Magyarországi területéről származó és a magyar történelem szempontjából nem jelentős emlékek esetében pedig az érték 2%-át meg nem haladó díjat tartozott fizetni, amelynek mértékét és a befizetés módozatait a miniszter rendeletben állapította meg.

A miniszteri indoklás rámutatott arra, hogy a szabályozás a tulajdonjogot tiszteletben tartja, de a tudományos, művészeti, történeti és közművelődési szempontból értékes műtárgyak (az ilyen jellegű tárgyakat tartalmazó gyűjtemények) fokozottabb állami védelemre szorulnak. Számos külföldi példa is igazolja, hogy a hasonló szabályozás hatékony, és megakadályozza a műtárgyak pusztulását és szétszóródását. Hasonlóképpen látható, hogy az elővásárlási jogot más államok is alkalmazzák a fenti célok megvalósítása érdekében. A kiviteli szabályozásra az előterjesztő szerint pedig azért van szükség, mert eddig csak egy pénzügyminiszteri rendelet előírásait kellett alkalmazni, ez a megközelítés azonban a kivinni szándékozott tárgyak kapcsán csak finansiális szempontokat vett figyelembe. A kiviteli tilalom más országok által is alkalmazott gyakorlat, a javasolt szabályozás várhatóan útját állja a nemzeti kultúrártékek külföldre vándorlásának.¹⁹⁴ A végleges szöveg egyébként a Felsőház szakbizottságai által megfogalmazott módosításokat tartalmazza, például a történelmi egyházak birtokában álló műtárgyak esetében elmaradt az állami összeírás, elegendő lett az egyházak által nyújtott adatszolgáltatás. A módosításokba Klebelsberg is belemagyarázott, mondván: nem akar egy olyan szabályozást kieroőszakolni, amely keserűséget hagy maga után.¹⁹⁵

„Lex Hóman”: a Magyar Nemzeti Múzeumról szóló törvény

A *Magyar Nemzeti Múzeumról* szóló **1934. évi VIII. törvénycikk** címe megtévesztő: első olvasásra ugyanis könnyen azt gondolhatnánk, hogy az 1808-as „alapító” és az azt követő reformkori törvénycikkekhez hasonlóan csak a névben említett intézménnyel kapcsolatos szabályozást tartalmaz, esetleg adományozást rögzít. Valójában sokkal többről van szó: az intézmény átszervezése mellett a névnek az egész Gyűjteményegyetemre történő átszármaztatásáról, egy másik nagyobb entitás „lefedéséről”.¹⁹⁶

¹⁹⁴ KI 1927/7, 423–424., CJH 51, 116. (2. jegyzet), 117. (1–2. jegyzet). Ld. még: KOREK: *i. m.* (1988), 110., BUZINKAY: *i. m.* (2010), 104–106.

¹⁹⁵ A Felsőház közoktatásügyi bizottságának jelentése „a múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéséről” szóló 147. számú törvényjavaslat tárgyában (219. szám): FI 1927/7, 478–479., A Felsőház közjogi és törvénykezési bizottságának jelentése „a múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéséről” szóló 147. számú törvényjavaslat tárgyában (220. szám): uo., 482–483., Az országgyűlés felsőházának 49. ülése (1928. november 28.): FN 1927/3, 112.

¹⁹⁶ A *Magyar Nemzeti Múzeumról* szóló **1934. évi VIII. törvénycikk**: *Magyar törvénytár. 1934. évi törvény-cikkek*. Jegyzetekkel ellátták DEGRÉ Miklós és VÁRADY-BRENNER Alajos. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. Millenniumi emlékkiadás. 56.) Bp., Franklin Társulat, 1935 (*a továbbiakban*: CJH 56).

A XIX. század első fele azonban mégis visszaköszön a törvényből: már a miniszteri indokolás általános része sem tudott szakítani a Nemzeti Múzeum nemesi társadalomban megfogalmazott rendies felfogásával. A miniszter ugyanis kifejtette, hogy Európában az országos múzeumok szinte kivétel nélkül fejedelmi alapításúak, így gyűjteményeik nagyban tükrözik vissza az alapító és gyarapító fejedelmek művészeti, történeti és természettudományos érdeklődését. Ezzel szemben Magyarországon a nemzeti társadalom hozta létre a sokáig egyedüli országos közgyűjteményt, a Magyar Nemzeti Múzeumot, amely a magyar föld és a magyar szellem tudományos szempontból becses értékeit gyűjti. *Elsőrendű* feladata tehát a nemzeti értékek gyűjteményezése, ezzel az anyagával szerez megfelelő súlyt és ismertséget a nemzetközi tudományosságban. *Másodsorban* nemzetközi összehasonlító anyagot is gyűjtenie kell a magyar tudomány és közlés fejlesztése érdekében. Hóman méltatta gróf Széchenyi Ferenc alapítói, illetve József nádor múzeumfejlesztői érdemeit, majd rámutatott arra, hogy az intézménynek 1870-ben már hét szakgyűjteménye volt, ami sürgetővé tette egyes gyűjtemények kiválását, új intézmények alapítását. A történeti fejlődésből kissé idealizálva azt vezette le, hogy a nemzeti nagy közgyűjteményeink fejlesztésében és vezetésében két vezető irányelv mutatható ki: a nemzeti irány (a különlegesen magyar vonatkozású dolgok gyűjtése) és a társadalmi alapításra tekintettel az igazgatásban megnyilvánuló önkormányzati szellem. Hóman szerint azonban mindezt megtörte a szakgyűjtemények kiválása, a szakigazgatás elkülönülése, a decentralizáció. Bár már a XIX. század végén felmerült a Nemzeti Múzeum egységének visszaállítása, arra ténylegesen csak a gyűjteményegyetemi törvénnyel került sor. Ez azonban mégsem valósult meg teljeskörűen, mert bár Hóman hiába javasolta már a Nemzeti Múzeum főigazgatói székébe történt beiktatásakor, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum nevét a Gyűjteményegyetem egészére terjesszék ki, ez nem történt meg. Ezért a törvény egyik célja a történeti hagyománynak megfelelően a név megőrzése, másrészt az autonóm igazgatás kiteljesítése: az autonóm hatóság szerveinek megalakítása teljes egészében saját hatáskörébe kerül. Bár a Gyűjteményegyetem eredetileg a közgyűjtemények egyetemként alakult meg, az évek során nem gyűjteményi jellegű intézmények is a szervezet igazgatása alá kerültek, és ezzel elhomályosult a szervezet gyűjteményigazgatási jellege, ez pedig a szakszerű igazgatást károsan befolyásolta. Emiatt profiltisztításra van szükség, hogy visszaállítsák az önkormányzati szervezet gyűjteményi jellegét és szakszerű igazgatását. Ennek jegyében a törvényjavaslat a gyűjteményi anyag és a gyűjtőkörök azonossága alapján öt gyűjteményi csoportot alakítana ki, racionalizálna. A törvényjavaslat vagyoni jogi kérdéseket is rendezne: A Gyűjteményegyetem tulajdona (ingók és ingatlanok) a Magyar Nemzeti Múzeumra száll. A miniszter fontosnak tartotta kiemelni, hogy olyan intézmények tulajdonjoga is a Nemzeti Múzeumra szállna, amelyek egyébként kimaradnának az önkormány-

57–68. A vallás- és közoktatásügyi miniszter által benyújtott törvényjavaslat indokollással (716. számú iromány): Az 1931. évi július hó 18-ára összehívott Országgyűlés Képviselőházának irományai. IX. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1931. évi július hó 18-ára összehívott Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. IX.) Bp., Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1934, (a továbbiakban: KI 1931/9), 352–366. A közoktatásügyi bizottság jelentése a törvényjavaslatról (719. számú iromány): uo., 401.

zati szervezetből.¹⁹⁷ A javaslat általános vitájában Zsindely Ferenc (1891–1963), a közoktatásügyi bizottság előadója külön kiemelte, hogy a miniszter most azon elképzeléseinek megvalósítására kapott lehetőséget, amelyeket már a Nemzeti Múzeum főigazgatójaként 1923-ban megfogalmazott.¹⁹⁸ A törvényjavaslatot a napisajtó többsége kedvezően fogadta, de voltak, akik egyenesen „múzeumrombolás”-ként értékelték a közbeszédben „Lex Hóman”-nak csúfolt törvényt.¹⁹⁹

Az új törvény rendelkezésének megfelelően az 1922-ben létrehozott és önkormányzati joggal felruházott jogi személy, a nagy nemzeti közgyűjtemények egyeteme, az **Országos Magyar Gyűjteményegyetem** a törvény életbe lépésével a **Magyar Nemzeti Múzeum** nevet vette fel, önkormányzati jogait pedig a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa (a továbbiakban: Tanács) által gyakorolta (1. §).

A miniszteri indokolás szerint a „Gyűjteményegyetem” elnevezés a magyar nyelv számára idegenszerű, félreértésekre adott okot, és a köztudatban sem tudott gyökeret eresztini. Ez indokolja, hogy az elnevezést megváltoztassák, tehát a javasolt rendelkezés valójában csak névcseré (nem pedig az érintett intézmények Nemzeti Múzeumba történő beolvasztása), de emiatt a Magyar Nemzeti Múzeumot a korábbi szervezetében meg kell szüntetni: a „*történeti tradíciókkal ékes*” név az önkormányzati szervezet egészére átszállva marad fenn.²⁰⁰

A jogi személyiséggel rendelkező Magyar Nemzeti Múzeum **tulajdonosa** lett az önkormányzati szervezetébe tartozó intézmények vagyonának, tulajdonosként mindazon jogok és kötelezettségek megillették, illetve terhelték, amelyek korábban a Gyűjteményegyetemet megillették, illetve terhelték (2. §). Jogképessége kiterjedt az élők közötti és a halál esetére szóló szerzésre; a javára, illetve az önkormányzati szervezetbe tartozó intézmények javára tett ingyenes adományok, valamint halál esetére szóló vagyoni részesítések nem estek vagyonátruházási illeték alá.

Az indokolás rámutatott arra, hogy a jogutódlás kapcsán szükséges volt az átszálló jogok tételes felsorolása.²⁰¹

A törvény átalakította a Gyűjteményegyetem helyébe lépő Magyar Nemzeti Múzeum **szervezetét** (3. §). Az önkormányzati szervezetbe hat intézmény (öt közgyűjtemény, valamint egy központi gyűjteményügyi hivatal) tartozott: Magyar Királyi Országos Levéltár (Kormányhatósági Levéltár, Magyar Nemzeti Múzeumi Levéltár),

¹⁹⁷ KI 1931/9, 358–361., CJH 56, 57–58. Vö.: MEZNERICS – TORDAY: *i. m.* (1937), 382–384., KOREK: *i. m.* (1968), 83., VÉRTESY: *i. m.* (1987), 35., KOREK: *i. m.* (1988), 107–108., HORVÁTH: *i. m.* (2006), 71., POMOGYI: *i. m.* (2008), 735–736., UJVÁRY: *i. m.* (2009), 397., GEDAI: *i. m.* (2011), 72–73., DEBRECZENI-DROPPÁN: *Hóman Bálint, i. m.* (2011), 91–92., GÁL: *i. m.* (2016), 114.

¹⁹⁸ Az országgyűlés képviselőházának 253. ülése (1934. március 20.): Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Huszadik kötet. Hiteles kiadás. (Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. XX.) Bp., Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1934, 511. Vö.: UJVÁRY: *i. m.* (2009), 397., GEDAI: *i. m.* (2011), 73., DEBRECZENI-DROPPÁN: *Hóman Bálint, i. m.* (2011), 91–92.

¹⁹⁹ GEDAI: *i. m.* (2011), 72.

²⁰⁰ KI 1931/9, 361., CJH 56, 59. (1. jegyzet). Ld. még: MEZNERICS – TORDAY: *i. m.* (1937), 382–384., MAGYARY: *i. m.* (1942/1998), 218–219., 364., KOREK: *i. m.* (1968), 83., KOREK: *i. m.* (1988), 107., HORVÁTH: *i. m.* (2006), 71., UJVÁRY: *i. m.* (2009), 397.

²⁰¹ KI 1931/9, 361., CJH 56, 59. (2. jegyzet). Ld. még: MEZNERICS – TORDAY: *i. m.* (1937), 382., KOREK: *i. m.* (1968), 83., KOREK: *i. m.* (1988), 107.

Országos Széchényi Könyvtár, Országos Magyar Szépművészeti Múzeum, Magyar Történeti Múzeum (régészeti, történeti, iparművészeti gyűjtemények, Néprajzi Múzeum), Országos Természettudományi Múzeum és a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőisége (a továbbiakban: KOF). Az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ a KOF felügyelete és irányítása alá került. A törvény hatályba lépését követő egy éven belül a Tanácsnak – a gyűjtés, feldolgozás és tudományos kutatás szakszerűségének, valamint az igazgatás és kezelés célszerűségének biztosítása érdekében – a miniszter által jóváhagyott szabályzatban kellett megállapítania a korábban a Gyűjteményegyetemben egyesített közgyűjtemények anyagának, osztályainak és gyűjteményeinek az előbb felsorolt intézmények közötti megosztását. Az intézmények gyűjtőkörének megállapításáról, gyűjteményi anyaguknak vagy egy részének más intézménybe történő áthelyezéséről, az egyes intézmények keretén belül osztályok egyesítéséről, széttagolásáról, illetőleg megszüntetéséről, valamint új osztályok szervezéséről a miniszter jóváhagyásával a Tanács határozott. Az intézmények első számú tisztviselőjét a Tanács jelölése alapján a miniszter előterjesztésére az államfő nevezte ki, de a KOF élére hasonló módon kinevezett országos főfelügyelő tisztsége tiszteletbeli (azaz ezért külön nem kapott fizetést) volt. A jogszabály rendelkezett arról is, hogy a közgyűjtemények felügyeletével, valamint a múzeumok és könyvtárak együttműködésének előmozdításával és a nemzetközi kiadványcserével kapcsolatos ügyviteli tennivalókat a KOF-nak kellett ellátnia.²⁰²

Az előbbi rendelkezésekből következően, az anyag szakszerű csoportosítására figyelemmel és a különböző gyűjtemények elkülönítése érdekében, újra pontosan ki kellett jelölni az önkormányzati szervezetet alkotó közgyűjteményeket. Új elemként jelent meg a Történeti Múzeum (gyakorlatilag a korábbi Nemzeti Múzeum, valamint az Iparművészeti Múzeum egyesítésével), amelynek egyfajta tagintézménye lett a Néprajzi Múzeumnak nevezett egység. A miniszteri indoklás kiemelte, hogy a javaslat szerint az új gyűjteményi struktúra kialakítása kapcsán a gyűjtemények felosztásáról az önkormányzati hatóság miniszteri jóváhagyással dönthet. A törvényjavaslat igazi újdonsága azonban egy új hatóság felállítása volt. A KOF természetesen nem előzmények nélküli, de annak bizonyítéka, hogy a kultuszminisztérium belátta egy ilyen – a tudományos autonómia részeként működő – hivatal szükségességét. A várakozások szerint ennek a hatóságnak kell többek között koordinálnia a Nemzeti Múzeum és isze alá és a KOF hatáskörébe tartozó közgyűjtemények együttműködését. A miniszter kifejezetten hangsúlyozta, hogy a hivatal létesítése nem terheli meg a központi költségvetést, mivel a szerv vezetőjének tisztsége tiszteletbeli (nem kap fizetést), az ügymenet ellátásáért pedig a Nemzeti Múzeumból ide beosztott tisztviselők és alkalmazottak felelősek (átszervezés).²⁰³ A javaslat vitatói közül többen arra hívták fel a figyelmet, hogy az egykori Országos Képtárból

²⁰² A törvény elfogadását követően a Magyar Nemzeti Múzeum szervezeti, ügyviteli és igazgatási szabályzatát a 9200/1936. V.K.M. sz. rendelet állapította meg: MEZNERICS – TORDAY: *i. m.* (1937), 382. A KOF hatáskörével kapcsolatos részletkérdéseket a 9300/1935. V.K.M. sz. rendelet szabályozta: *uo.*, 383.

²⁰³ KI 1931/9, 361., CJH 56, 60. (1. jegyzet). Ld. még: MEZNERICS – TORDAY: *i. m.* (1937), 382–383., 385–387., KÖREK: *i. m.* (1988), 107–108., HARASZTI: *i. m.* (2002), 108–109., PATAKI: *i. m.* (2002), 34., HORVÁTH: *i. m.* (2006), 71–74., MIKÓ: *i. m.* (2009), 326., GÁL: *i. m.* (2016), 114.

kifejlődött Szépművészeti Múzeum Nemzeti Múzeumba történő integrálása nem szerencsés, hiszen az a képzőművészetek egyetemes múzeuma (tehát a Nemzeti Múzeummal ellentétben „univerzális” gyűjtőkörű és gyűjtőterületű).²⁰⁴ A döntés nyomán jelentős profiltisztítást hajtottak végre, például a Történelmi Képcsarnok visszakerült a korábbi Nemzeti Múzeumhoz, amelyet immár Történelmi Múzeumnak neveztek, de ide olvasztották be az Iparművészeti Múzeumot is, amelynek anyagát egyesítették a múzeum régiségtári anyagával.²⁰⁵

A törvény megváltoztatta a **Tanács összetételével** kapcsolatos szabályokat (4. §). A Magyar Nemzeti Múzeum elnökét a Tanács három jelöltje közül a miniszter előterjesztésére az államfő nevezte ki. Az ügyvezető alelnököt az önkormányzati szervezetbe tartozó intézmények első számú tisztviselői közül a Tanács jelölése alapján a miniszter nevezte ki. Az elnök és az alelnök megbízatása tiszteletbeli volt és hat évre szólt. Az elnökön túl a Tanács tagjai voltak a szervezetbe tartozó intézmények első számú tisztviselői és az országos főfelügyelő, továbbá az intézmények osztályvezetői közül választott hat tisztviselő tag, valamint a Tanács jelölése alapján a miniszter által „meghívott” (kinevezett) tizenkilenc szakértő (legalább kétharmaduk egyetemi tanár), illetve gazdasági ügyek tekintetében a Magyar Nemzeti Múzeum gazdasági igazgatója. (A Magyar Tudományos Akadémia személyzeti ügyei tekintetében tanácstagságot kapott az Akadémia főtákará és két kiküldött tagja.)

A szervezet kialakításával kapcsolatos szabályozás előkészítése során Hóman a gyűjteményegyetemi törvényben lefektetett elvekre, valamint a megelőző tizenkét év tapasztalataira épített. A Tanácsot továbbra is közgyűjteményi hivatalnokokból és szakértőkből javasolta összeállítani; előbbieket képviselték a gyűjteményi gyakorlatot és szaktudást, utóbbiak az elméleti szaktudást és a műértő közvéleményt. Megváltoztak a Tanács belső arányai: az intézmények első számú vezető mellett további hat, osztályvezetőkből intézményenként megválasztott tag, valamint a gazdasági igazgató erősítette a hivatalnokelemet. A szakértői oldal belső tagolása is változott: tizenkét egyetemi tanár mellett hat szakértő tag bekerülése vált lehetségessé. Az MTA képviselőit ezért volt szükség, mert 1923 óta az Akadémia állandó alkalmazottai a gyűjteményegyetemi létszámba kerültek, de az Akadémia által küldött tagok hatáskörét a szabályozás – a korábbiakkal ellentétben – az akadémiai személyzeti ügyekre javasolta korlátozni. A Tanács elnökének jelölésénél a tervezet a hármas jelölést látta indokoltnak, az alelnöki tisztség esetében pedig a korábbi kétéves mandátum helyett hatévest indítványozott, mert ez fogja biztosítani „*az adminisztráció nagyobb egyöntetűségét és folyamatosságát*”.²⁰⁶

²⁰⁴ GEDAI: i. m. (2011), 72.

²⁰⁵ BASICS: i. m. (2002), 290.

²⁰⁶ KI 1931/9, 361–362., CJH 56, 60. (2. jegyzet). Ld. még: KMETY: i. m. (1926), 446., MEZNERICS – TORDAY: i. m. (1937), 381–383., KOREK: i. m. (1988), 107. Az MTA állandó alkalmazottai a Magyar Tudományos Akadémia állami támogatásáról szóló **1923. évi I. törvénycikk** 2. § alapján kerültek a Gyűjteményegyetem létszámba, ezért a 3. § alapján az MTA főtákará és két erre választott tagja részt vehetett a Tanács munkájában: Magyar törvénytár. 1923. évi törvénycikkek. Jegyzetekkel ellátta TÉRFY Gyula. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. Millenniumi emlékkiadás. 45.) Bp., Franklin Társulat, 1924 (a továbbiakban: CJH 45), 3–4.

Megmaradt a Tanácsnak a gyűjteményegyetem működéséből ismert **szervezeti rendje**, de a jogalkotó itt is több módosítást léptetett életbe (5. §). A Tanács önkormányzati jogkörében teljes ülésben az igazgatótanácsban, a szaktanácsokban és – új elemként – a gazdasági tanácsban járt el. Az **Igazgatótanács tagjai** voltak – az elnökön túl – az intézmények első számú tisztviselői és az országos főfelügyelő, továbbá a szakértő tanácsstagok közül az Igazgatótanács által hat évre választott és a miniszter által megerősített hat tag, valamint a Magyar Tudományos Akadémia személyzeti ügyeinek tárgyalásakor az Akadémia főtitkára és egyik kiküldött tagja. Az önkormányzati szervezetbe tartozó intézményeknek, illetőleg ezek osztályainak megfelelően külön-külön szaktanácsokat kellett alakítani. A **szaktanácsok** elnöke a Magyar Nemzeti Múzeum ügyvezető alelnöke lett, tagjai voltak az érintett intézmény tanácsstag-tisztviselői, valamint az Igazgatótanács által kijelölt két szakértő tanácsstag. A **közgyűjtemény-felügyeleti szaktanács** tagjai az ügyvezető alelnökön túl az országos főfelügyelő, az intézmények egyikének az Igazgatótanács által kijelölt első számú tisztviselője, valamint szintén az Igazgatótanács által kijelölt két szakértő tanácsstag lettek. A **gazdasági tanács tagjai** az ügyvezető alelnökön túl az intézmények első tisztviselői, az országos főfelügyelő és a Magyar Nemzeti Múzeum gazdasági igazgatója voltak. Az elnök **tanácskozási joggal** az Igazgatótanács üléseire szükség esetén olyan tanácsstagokat is meghívhatott, akik az Igazgatótanácsnak nem voltak tagjai, hasonlóképpen tanácskozási joggal meghívhatott a szaktanács ülésekre nem tanácsstag szakértőket is. A gazdasági ügyek igazgatótanácsai tárgyalásaira viszont a gazdasági igazgatót tanácskozási joggal meg kellett hívni.

A miniszter az önkormányzati hatóság egyes szervezeteinek megalakításakor alapelvnek tekintette a hivatalnoki és a szakértői elem megfelelő képviselését. Az egyetlen kivétel a gazdasági tanács lett, amely esetében csak az intézmények első számú vezetőinek és a közgyűjtemények főfelügyelőjének érdekkörébe tartozó ügyeket tárgyaltak. Az önkormányzati elv még teljesebb érvényesítésével magyarázta Hóman azt a javaslatát, hogy az Igazgatótanácsba és az egyes szaktanácsba meghívandó szakértőkről maga az önkormányzati hatóság dönthesse. Nem elhanyagolható jelenség ugyanakkor, hogy az Igazgatótanács összeredőket képviselt, a szaktanácsok partikuláris gyűjteményi és szaktudományos érdekeket vettek figyelembe. Az előbbi szempontokat és a szakszempontok minél teljesebb megismerését szolgálhatta az is, hogy az elnök jogosult volt az igazgatótanács ülése bármely tanácsstagot, a szaktanács ülése pedig – tanácskozási joggal – külső szakértőt meghívni. A gazdasági igazgató gazdasági ügyeket tárgyaló igazgatótanács üléseken való jelenléte pedig azért volt indokolt, mert az Igazgatótanács csak így kaphatott szakszerű és kimerítő tájékoztatást.²⁰⁷

A Tanács működése kapcsán főbb vonalakban fennmaradt a gyűjteményegyetemi **hatásköri rend**, de a törvény a korábbi szabályozást több ponton is módosította, pontosította (6. §). A Tanács teljes ülésben jelölte elnökét, választott felsőházi tagot,

²⁰⁷ KI 1931/9, 362., CJH 56, 62. (1. jegyzet). Ld. még: MEZNERICS – TORDAY: *i. m.* (1937), 383., KOREK: *i. m.* (1988), 107–108. A Tanácsnak a korabeli szakirodalom szerint (MEZNERICS – TORDAY: *i. m.* (1937), 383.) harmincnégy, a későbbi (POMOGYI: *i. m.* (2008), 736.) szerint mintegy negyven tagja volt.

tárgyalta meg az évi jelentést, határozott a miniszternek a Magyar Nemzeti Múzeum, illetőleg annak önkormányzati szervezetébe tartozó intézmény illetékes szervének, az intézmény vagyonára vonatkozó rendelkezési jogát sértő rendelete, határozata vagy egyéb intézkedése ellen, a közigazgatási bíróságnál emelhető panaszcímen, illetve foglalt állást általános elvi – könyvtári, levéltári és múzeumi – kérdésekben.

Az előterjesztő érzékeltette, hogy a valós önkormányzatisághoz az is szükséges, hogy az egyes testületek érdemi döntéshozatali hatáskörrel rendelkezzenek. A törvényjavaslat ezért pontosan és hierarchikusan határozta meg az egyes testületek feladat- és hatásköreit, figyelemmel az ügymenetre és az egyes testületek taglétszámára. A tudományos tisztviselői állások betöltésével kapcsolatban a miniszter a Gyűjteményegyetemnél bevált rendszer (előadmány, óvás) fenntartását javasolta. Az MTA álláshelyeivel kapcsolatban viszont külön bizottság szervezését tartotta indokoltnak, mivel ez a szaktanácsoktól elkülönítetten hozhatta meg a személyzeti jellegű döntéseket.²⁰⁸

A törvény újrászabályozta a **képviselési jogot** (7. §). A jogi személyiséggel felruházott Magyar Nemzeti Múzeum nevében jogügyleteket a Tanács köthetett, a Tanács nevében pedig képviselési joggal az elnök járt el. Ezer pengő értéket meghaladó vagyontárgyak elidegenítése, kölcsönök felvétele, szavatosságok vállalása és általában a rendes bevételeket meghaladó terhes jogügyletek megkötése csak a miniszter – a pénzügyminiszterrel egyetértésben – megadott előzetes hozzájárulása alapján történhetett.

A képviselési jog gyakorlásának szabályozása az indoklás szerint az előbbi rendelkezésekből következett, egyúttal pontosan kijelölte a Tanács és elnöke feladat-köreit, a jogok gyakorlásának rendjét.²⁰⁹

A törvény a gyűjteményegyetemi törvényhez képest részletesebben szabályozta a **gazdálkodás rendjét** (8. §). A Magyar Nemzeti Múzeum állami támogatásból befolyt, valamint egyéb bevételi forrásokból származó jövedelmeit a Magyar Nemzeti Múzeum **Gazdasági Hivatala** (a továbbiakban: Gazdasági Hivatal) kezelte. A nem állami eredetű jövedelmeket alapszerűen kellett kezelni (**Magyar Nemzeti Múzeumi Alap**), és az egyes jövedelmeket elkülönítve kellett nyilvántartani attól függően, hogy a Magyar Nemzeti Múzeumot egyetemesen vagy több intézményt együttesen, illetve egy intézményt illeték (a rendelkezés nem érintette a Közgyűjtemények Országos Alapjával kapcsolatos korábbi szabályozást). Az egyetemesen, illetve több intézményt együttesen illető jövedelmek kapcsán az elnök, az egy intézményt illető jövedelmek esetében az adott intézmény első számú vezetője utalványozott. Ha az utalványozás a 10 000 pengőt meghaladta, akkor ez csak az Igazgatótanácsnak az illetékes szaktanács meghallgatása után adott hozzájárulásával volt lehetséges. Az igazgatás céljára szolgáló jövedelmek kezelésének és felhasználásának módját, valamint a Gazdasági Hivatal szervezetét és ügyvitelét a miniszter rendeletben alapította meg.

²⁰⁸ KI 1931/9, 362–363., CJH 56, 63. (1. jegyzet). Vö.: MEZNERICS – TORDAY: *i. m.* (1937), 383.

²⁰⁹ KI 1931/9, 363., CJH 56, 63. (2. jegyzet).

Jelentős hatású újításnak számított az adminisztráció egyszerűsítése és felgyorsítása, valamint a költséghatékonyság szempontjából az egységes gazdasági szervezet megteremtése, korábban ugyanis a gazdálkodási feladatokat külön-külön látták el az egyes intézményeknél (Nemzeti Múzeum, Országos Levéltár, Szépművészeti Múzeum, Iparművészeti Múzeum). Az egyesített gazdálkodás, a személyzeti nyilvántartások és a könyvelés egységes vezetésének célja nemcsak hatékonyabb munkavégzés, hanem egyidejű létszámcsökkentés is volt (intézményenként várhatóan 2–3 főt jelzett az előterjesztés). Az autonóm jövedelmek alapszerű, valamint az egyes intézményeket illető külön jövedelmek külön nyilvántartását a miniszteri indokolás továbbra is fenntartani javasolta, hiszen ez a gyakorlat a Gyűjteményegyetemnél bevált. A miniszter fontosnak tartotta annak rögzítését is, hogy a jövedelmekről általában a Tanács rendelkezhesen, a felelősség szempontjából értékhatárok közé szorított utalványozási jogkört a Tanács elnöke, illetve a saját intézményt illetően pedig az intézmény első számú tisztviselője gyakorolhassa.²¹⁰

Külön szakasz rendezte a Magyar Nemzeti Múzeum önkormányzati szervezetébe nem tartozó, de hatósága alá rendelt **belföldi és külföldi tudományos intézetek** helyzetét (9. §). Ezek esetében az igazgatási kérdéseket a miniszter – a Tanács meghallgatása után – rendelettel szabályozta.

A Magyar Nemzeti Múzeum önkormányzati szervezetébe a Gyűjteményegyetemtől csak a közgyűjteményeket sorolták be, ezért szükséges lett a profilidegen külföldi és hazai kutatóintézetek helyzetének rendezése, mivel ezek ingatlanai és ingóságai részben a Nemzeti Múzeum tulajdonához tartoztak. Az új helyzetben indokoltnak tűnt, hogy a felmerülő kérdések rendezésére (a szükséges új megállapodások megkötésére és rendeleti szintű szabályozás kiadására) szóló felhatalmazást – természetesen a Tanács bevonásával („meghallgatásával”) – a miniszter kapja meg.²¹¹ Hóman koncepcióját többen kifogásolták, mivel szerintük a szervezetből kikerült intézetek sorsa bizonytalanra vált, bár hozzá kell tennünk, hogy a külföldi tudományos intézetek működése éppen Hóman kultuszministersége idején volt a leginkább sikeres.²¹²

Az önkormányzati szervezet autonómiájának egyik megnyilvánulási formája volt a meglehetősen szabad **kinevezési rendszer** (10. §). A Magyar Nemzeti Múzeum önkormányzati szervezetébe tartozó, továbbá az előbb említett intézmények, illetőleg intézetek tisztviselői és egyéb alkalmazottai, valamint a Magyar Tudományos Akadémiának a Gyűjteményegyetem személyzetének létszámába felvett, és az új törvénnyel a Magyar Nemzeti Múzeum személyzetének létszámába átvett tisztviselői és egyéb alkalmazottai az állami tisztviselőkkel, illetve egyéb alkalmazottakkal azonos jogállásúak lettek; szolgálati viszonyaikra nézve a közszolgálati alkalmazottakra érvényes jogszabályokat kellett irányadónak tekinteni. Az új szabályozás az alkal-

²¹⁰ KI 1931/9, 363–364., CJH 56, 64. (1. jegyzet). Ld. még: MEZNERICS – TORDAY: *i. m.* (1937), 383., KOREK: *i. m.* (1988), 108.

²¹¹ KI 1931/9, 364., CJH 56, 64. (2. jegyzet). Ld. még: MAGYARY: *A magyar tudományos élet i. m.* (1927), 608., MEZNERICS – TORDAY: *i. m.* (1937), 383–384., KOREK: *i. m.* (1988), 107., Klebelsberg Kuno, *i. m.* (1999), 17–19., 69. (3. jegyzet).

²¹² GEDAI: *i. m.* (2011), 72.

mazottakat elvben továbbra is három, valójában négy csoportba sorolta: **tudományos tisztviselők** (1), **tudományos és műszaki segédtisztviselők** (2), **igazgatási (gazdasági és kezelői) tisztviselők** (3), valamint **altisztek és szolgák** (4). A miniszter az érintett önkormányzati szerv meghallgatása után rendeletben állapította meg, hogy az egyes létszámokba tartozó állásokat milyen arányban kell az említett intézmények, illetve intézetek között megosztani. A jogszabály rendezte az egyes állások betöltése kapcsán az előfeltételeket is. Így tudományos tisztviselői állásra doktori oklevél, tudományos és műszaki segédtisztviselői állásokra érettségi bizonyítvány vagy a középiskola (középfokú iskola) negyedik osztályának sikeres elvégzése és az egyes intézeteknél szükséges különleges gyűjteménykezelési vagy műszaki szakismeret képesített. Az előbb említett tisztviselők és segédtisztviselők gyakorlati képzésének, továbbá az egyes ágazatokban szükséges szakvizsgának szabályait a miniszter a Tanács javaslata alapján rendeletben állapította meg. A tudományos tisztviselői állásokra a Tanács jelölése alapján a miniszter, illetve a miniszter előterjesztésére az államfő nevezett ki. A magasabb fizetési osztálynak megfelelő állásba sorolt tudományos és műszaki segédtisztviselői és igazgatási tisztviselői állásokra a Tanács jelölése alapján a miniszter, illetve a miniszter előterjesztésére az államfő, az alacsonyabb rangosztálynak megfelelő állásba sorolt vagy rangosztályba nem sorolt tudományos és műszaki segédtisztviselői és igazgatási tisztviselői állásokra a Magyar Nemzeti Múzeum ügyvezető alelnöke nevezett ki. A kinevezést megerősítés végett fel kellett terjeszteni a miniszterhez. A miniszter csak a Tanács által jelölt egyént nevezhette ki vagy hozhatta kinevezésre javaslatba, egyébként csak a visszautasítás joga illette meg. Ha azonban a tisztviselői alkalmazás szempontjából érdekelt intézmény, illetve intézet első számú tisztviselője a jelölés ellen két ízben óvást emelt, és emiatt érvényes jelölés nem történt, az illető állásra a kinevezés, illetőleg az előterjesztés-tétel teljes joga a minisztert illette meg. Az altiszteket az alkalmazás szempontjából érdekelt intézmény első számú tisztviselőjének javaslatára a Magyar Nemzeti Múzeum ügyvezető alelnöke nevezte ki. A kinevezést megerősítés végett fel kellett terjeszteni a miniszterhez. A napidíjasokat és napibéreseket az érdekelt intézmény első számú tisztviselője alkalmazta.

A miniszteri indokolás szerint a Gyűjteményegyetemből a Nemzeti Múzeumba átvett tisztviselők szolgálati jogviszonyát rendezni szükséges, továbbra is a közszolgálat alkalmazottra vonatkozó szabályok alapján (mivel ezek maradtak irányadók erre a jogviszonyra is), mivel mindez „*az önkormányzati jelleg folyamánya*”. Erre tekintettel tartja fenn a törvényjavaslat a „*közös státus*”-t és a Gyűjteményegyetemnél meghatározott alkalmazotti csoportokat (tudományos tisztviselő, tudományos és műszaki segédtisztviselő, igazgatási tisztviselő). Hóman a korábban megállapított hetvenéves korhatár megőrzését viszont nem tartotta indokoltnak, mivel ez igazságtalan lenne az elhelyezkedni nem tudó fiatal szakemberek nagy száma miatt. Szerinte a tudományos tisztviselői állások esetében továbbra is doktori fokozat megkövetelése indokolt, de a bölcsészdoktorátust nem szabad annyira előtérbe helyezni, ahogy a gyűjteményegyetemi törvényben szerepelt, mert az intézményekben minden tudományszak képviselve van. A miniszter a tudományos segédtisztviselői és igazgatási tisztviselői állások esetében az alelnököt megillető kinevezési jogot az egyetemek rektorait illető kinevezési jogkör analógiájára javasolta szabályozni,

míg aapidíjasok és napibéresek alkalmazása az egyes intézmények szükséglete szerint történik, ebben az esetben a jogkört az intézmény első számú tisztviselőjéhez indokolt telepíteni. A működőképesség fenntartása (a folyamatosság és a zavartalanság) pedig azt indokolja, hogy az egyes kinevezéseknél az intézményvezető számára biztosított óvási jog adott kinevezési ügy kapcsán történt kétszeri gyakorlása után a teljes kinevezési jogkör a miniszterre szálljon át.²¹³

Amint láttuk, a Tanács teljes ülésen hozott döntésével **panaszt** emelhetett a közigazgatási bíróságnál a miniszternek a Magyar Nemzeti Múzeum, illetőleg annak önkormányzati szervezetébe tartozó intézmény illetékes szervének az intézmény vagyonára vonatkozó rendelkezési jogát sértő rendelete, határozata vagy egyéb intézkedése ellen (11. §). Ha a közigazgatási bíróság a panasznak helyt adott, a megátadott rendelkezést megsemmisítette.

A miniszteri indokolás kifejezetten hangsúlyozta, hogy a törvényjavaslat által biztosítandó **panaszjog** csak **részleges**, politikai vonatkozásoktól mentes, kizárólag a taxatív felsorolt vagyonjogi esetekben alkalmazható. Ismeretes, hogy 1923-tól a Gyűjteményegyetem **általános közigazgatási panaszjoggal** rendelkezett, minden a miniszter vagy valamely közegének autonómiára sérelmes rendelkezésével szemben. Hóman azonban rámutatott arra, hogy a tudományos jellegű és hivatásos autonómiák (például a Pázmány Péter Tudományegyetem) rendszerint nem rendelkeznek közigazgatási jogvédelemmel, a részükre biztosított panaszjog csak részleges, egyes kérdésekre (például vagyonjogi kérdések) terjed ki, ezért indokolt a gyűjteményegyetemi panaszjog újraszabályozása, pontosítása (magyarul: korlátozása) vagyonjogi kérdésekben, és csak semmisítő hatalma lehet a közigazgatási bíróságnak.²¹⁴

Külön szabályozást tartalmazott a törvény az Országos Levéltár és a Széchényi Könyvtár vonatkozásában egyes **szolgáltatásokra** való tekintettel, ezeknek azonban különösebb muzeális vonatkozása nem volt (12. §). Annál inkább annak a rendelkezésnek, amely szerint a Nemzeti Múzeum önkormányzati szervezetébe tartozó intézmények által adott egyéb szakvéleményekért és más munkálatokért díjazás járt, amelynek mértékét, módját a miniszter rendeletben állapította meg. A díjból befolyt összegeket az adott intézmény javára a Magyar Nemzeti Múzeumi Alapba kellett befizetni.

Az új szabályozással a Nemzeti Múzeum szervezetébe sorolt intézmények egyes szolgáltatásaiért felszámítandó díjak jogalapját javasolta az előterjesztő megteremteni. Az egyes intézmények által érvényesíthető díjak az adott intézmény bevételeit gyarapíthatták, mivel azokat beszédésük után elkülönítetten, alapszerűen kellett kezelni.²¹⁵

²¹³ KI 1931/9, 364–365., CJH 56, 66. (1. jegyzet). Vö.: MEZNERICS – TORDAY: *i. m.* (1937), 384.

²¹⁴ KI 1931/9, 365., CJH 56, 66. (2. jegyzet). A Gyűjteményegyetem általános közigazgatási panaszjogát a Magyar Tudományos Akadémia állami támogatásáról szóló **1923. évi I. törvénycikk** 4. § biztosította: CJH 45, 4–5. Ld. még: KMETY: *i. m.* (1926), 446–447., MAGYAR: *A magyar tudományos élet, i. m.* (1927), 608–609., MEZNERICS – TORDAY: *i. m.* (1937), 382., 384., MAGYAR: *i. m.* (1942/1998), 629–630., ANDRÁSSY: *i. m.* (1990), 36., POMOGYI: *i. m.* (2008), 736.

²¹⁵ KI 1931/9, 365., CJH 56, 67. (1. jegyzet). Ld. még: MEZNERICS – TORDAY: *i. m.* (1937), 383., 385.

Az átmeneti rendelkezések tartalmazták az elnökkel, a **személyzettel** és a Tanács tagjaival kapcsolatos szabályokat (13. §). Így a Magyar Nemzeti Múzeum elnöki tisztségét 1934–1937 között az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsának a törvény hatályba lépésekor hivatalban lévő elnöke töltötte be. Másrészt a törvény hatályba lépésekor szükségessé vált átszervezés miatt a miniszter a Gyűjteményegyetem személyzetének bármely tagját képesítésének megfelelő más állásba áthelyezhette, illetőleg kinevezhette, valamint szabályszerű elbánás alá vonhatta (elbocsáthatta), és az így megüresedő állásokra, továbbá a közgyűjtemények országos főfelügyelőjének tisztségére vonatkozó előterjesztés-tétel, illetve kinevezés teljes joga a minisztert illette meg. Azokat a tagsági helyeket, amelyeket választás, illetve jelölés alapján kellett betölteni, az első szervezés alkalmával a miniszter töltötte be. Az így „meghívott” tagok megbízatásának időtartamát az első hatéves ciklusban sorolás útján kellett megállapítani úgy, hogy évenként egy-egy tag lépett ki.

Az átmeneti rendelkezések indokát a miniszter elsősorban az intézmények működésének folyamatos és zavartalan biztosításában jelölte meg, így biztosítható ugyanis az átszervezés zavartalansága és a törvényjavaslatban megfogalmazott célok biztos elérése.²¹⁶

Összegzés

Az első igazán átfogó múzeumi törvények a két világháború közti időszakban születtek meg. Az 1922-es és az 1934-es jogszabályok az országos gyűjtőterületű (ahogy akkor mondták nagy nemzeti) közgyűjteményeink sorsát rendezték, míg az 1929-es már nem egy konkrét intézmény(típus)t szabályozott, hanem valódi ágazati törvénynek tekinthető, ebben a minőségében Magyarország történetében az első ilyen múzeumi törvényünk.²¹⁷

A Gyűjteményegyetem létrejöttével egyrészt sikerült megmenteni a nagy magyar közgyűjteményeket, átmenteni a dualizmus idejéből megörökölt intézményhádlózatot, másrészt az intézményösszesség („*tudományos nagyüzem*”) működését az országgyűlés a szakszerűség és az önkormányzatiság alapjára helyezte, összefogta őket egy nagy országos tudományos autonómiába: létrehozva ezzel a közgyűjteményi ágazat – mai szóval – középirányító szervét. Az önműködő funkcionális egység hatáskör-átruházás eredménye volt: a kultusztárca átengedte a közvetlen igazgatási feladatokat a kompetensebb gyűjteményegyetemi tanácsnak. A tekintélyessé vált szervezet finanszírozásához azonban hiányoztak az anyagi eszközök, ezért 1934-ben sor került „degradálására” (részleges lefokozására): a „kemény jobboldal” szükségtelen és költséges tehernek tartotta a „tudósok önkormányzat”-át, bár megkezdődött a szükséges bürokrácia kiépítése (Gazdasági Hivatal), a Magyar Nemzeti Múzeumra átnevezett szervezet autonómiája csökkent. A Gyűjteményegyetem ké-

²¹⁶ KI 1931/9, 365–366., CJH 56, 67. (2. jegyzet).

²¹⁷ MEZNERICS – TORDAY: *i. m.* (1937), 380–384., KOREK: *i. m.* (1988), 106–107.

sőbbi értékelései eltérőek, szerepe vitatott, a rendszerváltozás előtt kifejezetten negatív volt: „A Gyűjteményi Egyetem (sic!) eszméje nem valósította meg a múzeumok nemzeti értékeinek összefogását, zsákutcába futott, s az egyre jobban gomolygó viharfelhők, a háború újabb megpróbáltatásai, a múzeumügy súlyos veszteségeivel lezárta a polgári fejlődés korszakát.” (Korek József)²¹⁸

Az 1929-es ágazati törvény számos eljárásjogi szabályt meghatározott, világos fogalomhasználatával komoly előrelépést jelentett, de hiányzott belőle a múzeum-tipológia (ezt a jogalkalmazó valójában a törvényt megalapozó előtanulmányokban találhatta meg). Ugyanakkor a törvény azzal, hogy a teljes vidéki múzeumügyet a tudományos autonómia hatásköre alá helyezte, újabb jelentős előrelépést tett a Magyary által megfogalmazott tudományos autonómia tényleges megvalósítása irányába. Magyary rendszerében a múzeumok közintézet-besorolással a vallás- és közoktatásügyi miniszternek alárendelt szervekként szerepeltek, függetlenül attól, hogy állami, felekezeti, községi (városi) vagy egyéb fenntartásban működtek.²¹⁹

A jogszabályokból kirajzolódó új rendszer komoly hozadéka, hogy a múzeumi állások betöltése kapcsán világosan megfogalmazta az előfeltételeket, és a magyar múzeumügyben először kiérlelt minősítési, valamint teljesítményértékelési rendszert határozott meg.²²⁰

²¹⁸ MAGYARY: *A magyar tudományos élet*, i. m. (1927), 614–615., MAGYARY: *A magyar tudománypolitika jövő feladatai*, i. m. (1927), 617., MEZNERICS – TORDAY: i. m. (1937), 382., GLATZ: *Klebelsberg*, i. m. (1969/2016), 58–59., 68., VÉRTESY: i. m. (1987), 354., KOREK: i. m. (1988), 107–108., 111., TÖKÉCZKI: i. m. (1994), 38., Magyary Zoltán, i. m. (2000), 28., UJVÁRY: i. m. (2009), 397., GEDAI: i. m. (2011), 71–73., GLATZ: *Klebelsberg*, i. m. (1999/2016), 203. Bár a Gyűjteményegyetem mint tudományos autonómia eszméje ma már részletesen tárgyalta kutatási kérdéskör, a magyarországi autonómiákat feldolgozó terjedelmes, háromkötetes tanulmánykötetből és szöveggyűjteményből (*Autonómiák Magyarországon. 1848–2000. I–III.* Szerk. GERGELY Jenő, Bp., ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola – L'Harmattan Kiadó, 2005.) teljességgel kimaradt, miközben más tudományos autonómiák: az egyetemek és a Magyar Tudományos Akadémia helyet kaptak az anyagban.

²¹⁹ HÓMAN: i. m. (1927/1938), 389–394., *A magyar tudománypolitika alapvetése*, i. m. (1927), 338–340., MAGYARY: i. m. (1942/1998), 364., KOREK: i. m. (1988), 111.

²²⁰ KMETY: i. m. (1926), 445. (2. jegyzet), KOREK: i. m. (1988), 109.

VII. A múzeumügy sztálinista rendszere

A KOF még 1944-ben jegyzéket állított össze a felügyelete alá tartozó közgyűjteményekről: tizenkilenc városi, hét vármegyei, hat egyesületi, egy egyházi és egy magánfenntartású múzeumot írtak össze. Tulajdonképpen ez volt a teljes vidéki múzeumi flotta, és ez az összkép a háborús pusztítások ellenére sem változott meg gyakorlatilag 1949-ig.²²¹

Alig hallgattak el a fegyverek, 1945-ben a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa már fontos döntéseket hozott meg: a néprajzi osztályból önálló múzeum alakult, ismét önállósodhatott az Iparművészeti Múzeum, a történeti osztályból pedig kivált a Történelmi Képcsarnok.²²²

Persze rögtön mutatkoztak kedvezőtlen tendenciák is. Megszűnt az Iparművészeti Múzeum fennhatósága alatt működött Országos Magyar Ráth György Múzeum, műtárgyait különböző országos múzeumok között osztották szét: a festmények, az antik tárgyak a Szépművészeti Múzeum, az érmek a Nemzeti Múzeum, míg az iparművészeti anyagok az Iparművészeti Múzeum gyűjteményébe kerültek. 1946-ban komolyan tervezték még a múzeum újranyitását, ám erre végül csak az 1950-es években egy kínai kiállítással került sor, ezt követően a múzeum neve évtizedekre Kína Múzeum lett. Az új politikai rendszer kifejezetten arra törekedett, hogy a főúri és a nagypolgári műgyűjtésnek köszönhetően létrejött gyűjtemények egységét megtörje, anyagukat szétzilálja.²²³

Az új törvényi szabályozás megalkotása az illetékesek számára egyre égetőbbé vált. 1948 nyarán a minisztérium illetékes főosztálya arra szólította fel az ekkor még a régi keretekben működő Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsát, hogy – „*az aktuális tudományos, muzeális stb. szükségletek feldolgozására*” – alakítson meg három bizottságot. Az első bizottság feladatkörébe a vidéki múzeumok ügyeit, a másodikéba a múzeumi, levéltári és könyvtári képzések kidolgozását, a harmadikéba a műemlékjellelleggel bíró, művészeti értékű épületek, kastélyok nyilvántartását, fenntartási és hasznosítási javaslatok kidolgozását utalták. A Tanács mindhárom bizottság tagjait megválasztotta, így a testületek megkezdték a szakmai munkát. Sajnálatos módon csak a harmadik bizottság névsora maradt fenn, de ebből is látszik, hogy a közgyűjteményi terület szakemberállományának színe-java rendelkezésre állt ahhoz, hogy a szükséges törvényalkotási folyamatban közreműködjön. 1948–1949 fordul-

²²¹ BASICS: *Egységben volt az erő*, i. m. (2016), 99. Természetesen voltak olyan vidéki múzeumok is, amelyek nem tartoztak a KOF felügyelete alá.

²²² FEJŐS Imre – KOREK József: *A Magyar Nemzeti Múzeum története*. Bp. [1971], 32–35., HORVÁTH: i. m. (2006), 75., GÁL: i. m. (2016), 115.

²²³ HORVÁTH: i. m. (2006), 78–79. A Ráth György Múzeum épülete az ostrom során megsérült, a műtárgyanyag egy részében (ékszer- és gemmgyűjtemény) súlyosabb károk keletkeztek: Jelentés az Orsz. Magyar Történeti Múzeumot az ostrom alatt és után ért károkról (*Dokumentumok*, i. m. [1977], 34.). A Ráth György Múzeum megszűnése az „*Országos Ráth György Múzeum*” létesítéséről szóló **1907. évi XIII. törvény**cikk (CJH 29, 154–155.) megtiprása, a magyar állam abban foglalt kötelezettségvállalásának figyelmen kívül hagyása. A törvénycikk formális hatályon kívül helyezésére viszont nem került sor.

lójára azonban már sokukat megfosztották korábbi tisztségeiktől, címeiktől, többük ellen eljárás indult, volt, akit addigra már le is tartóztattak. Ezzel megtörtént a múzeumi terület polgári értelmiségének felszámolása, de legalábbis megfélemlítése. Közben a KOF munkaversenyt szervezett az egyes múzeumok között. Ebben a légkörben kezdődött meg az új jogszabály kidolgozása.²²⁴

„Lex Ortutay”: a magyar múzeumügy első szocialista szabályozása

A minisztériumon belül Kardos László (1898–1987) egyetemi és tudományos ügyekkel foglalkozó osztályvezető (korábban a Népi Kollégiumok Országos Szövetsége főtítkára) kapott megbízást arra, hogy a múzeumi szervezetek helyzetének rendezése céljából szükséges új jogszabályokat kidolgozza. Komoly szervezőmunka kezdődött, az osztály munkatársai a helyzet felmérése érdekében végiglátogatták az egyes intézményeket, ezt azonban nem nézték jó szemmel bizonyos hivatalos szervek. Ekkor az osztályvezető és egyik munkatársa (ki)találtak egy Lenin-idézetet – „A múzeumok a nép nevelő iskolái” –, és javasolták is kiírni a múzeumépületekre. Ennek hatására a hivatalos szervek „megenyhültek” a múzeumügy irányába. Mindközben az osztály hetente háromszor is értekezletet tartott, ahol kiértékeltek a tapasztaltakat a készülő törvényerejű rendelettervezet szövegének kikristályosodása érdekében. A végleges normaszöveg többszöri átfogalmazás után a szakma akkori nagyjainak (például Dobrovits Aladár, László Gyula, Fülep Ferenc, Dercsényi Dezső stb.) véleményével finomítva készült el.²²⁵

Az így elkészült tervezetet 1949 őszén az arra hivatott állami szervek megtárgyalták, majd a Népköztársaság Elnöki Tanácsa kiadta a *múzeumokról és műemlékekről* szóló **1949. évi 13. törvényerejű rendeletet** (a továbbiakban: MMtvr.).²²⁶

A rendelettervezet az Elnöki Tanács számára készített indokolása rámutatott, hogy a történeti, tudományos és művészeti emlékek védelmére korábban megalkotott három törvénycikk egymástól eltérő alapokon szabályozta az emlékek védelmét, de ez a szabályozás már sem elvi, sem gyakorlati szempontból nem kielégítő. A javaslat ezért ezen emlékek védelmét egységesen kívánja szabályozni. Ennek keretében gondoskodik a nagy nemzeti közgyűjteményekről, más közületi muzeális gyűjteményekről, a magánkézben lévő gyűjteményekről és a műemlékek védelméről.

²²⁴ K. VÉGH: i. m. (2003), 79–81., HORVÁTH: i. m. (2006), 76–77., SZABÓ Nándor: A Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának kialakulása, ahogy egy munkatársa megélte (1985) = Magyar Múzeumok, 2007, 4. sz., 56., ÉRI István: Egy törvény születésének előzményeiről = Magyar Múzeumok, 2007, 4. sz., 54–55.

²²⁵ SZABÓ: i. m. (2007), 56., ÉRI: i. m. (2007), 54., KERESZTES Csaba: A bencés rend írott és tárgyi műkinccseinek sorsa 1949–1952 között = Bencések Magyarországon a pártállami diktatúra idején. I. A Pannonhalmi Főapátságban 2016. február 18–19-én rendezett konferencia előadásainak szerkesztett válogatása. Szerk. DÉNESI Tamás – BOROS Zoltán (Studia ex Archivo Sancti Martini edita I.), Pannonhalma, Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, 2017, 36.

²²⁶ A Minisztertanács felterjesztését Dobi István, a Minisztertanács elnöke 1949. október 31-én küldte meg a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának. Az előterjesztés iratai: MNL OL XVIII-2-a-132/11/1949. (4. doboz). Az előterjesztést az Elnöki Tanács 1949. november 14-én megtartott ülésén fogadta el: MNL OL XVIII-2-b-1949. november 14. ülés (1. doboz).

A jogalkotás célja, hogy az egységes szabályozással „népi demokráciánk művelődés-politikai célkitűzései megfelelő módon érvényesülhessenek és közművelődési értékeinkhez a tudományos kutató és az egész dolgozó nép hozzáférhessen”. A rendelettervezet a feladatok ellátására az Országos Múzeumi és Műemléki Központ létesítését javasolja. Az előterjesztő szerint a rendeletalkotás „következetes lépést jelent azon az úton, amelynek célja a múzeumok, könyvtárak és levéltárak ügyének egymástól való elválasztása és külön-külön való szabályozása”.²²⁷ A tanácsstagoknak a Minisztertanács által felterjesztett tervezetet küldték ki, amelynek indokolása kicsit részletesebben ismétli meg a fentieket, például nevesíti az említett három törvénycikket (1934: VIII., 1929: XI. és 1881: XXXIX.), valamint felhívja a figyelmet az újonnan alkotott levéltári törvényre (1947: XXI.), továbbá a könyvtárügy szabályozására kiadott miniszterelnöki rendeletre (3730/1947. M.E. számú rendelet).²²⁸

Az MMtvr. I. fejezete általános kérdésekkel foglalkozott. Erre elsősorban a célkitűzések és az alapfogalmak meghatározása miatt volt szükség, de itt kaptak helyet az átalakulás-átszervezés miatt tisztázandó közjogi és vagyoni jogi kérdések is.

A magyar történet, tudomány és művészet emlékeit és eredményeit az MMtvr. „közművelődésünk örökbecsű emlékei”-nek minősítette, amelyeket fokozott védelemben kell részesíteni és az egész nép számára hozzáférhetővé kell tenni, ezzel egyúttal világosan meghatározta a **jogszabály célját** is (1. §).

A magyar múzeumok újjászületését megalapozó jogszabályként ünnepelt MMtvr. céljaként a „népi hatalom kultúrpolitikájának elvei”-nek megvalósítását nevesítette; leginkább ebben a szakaszban érhető tetten a marxista felfogás (amely persze azért más rendelkezésekben is elő-előbukkan).²²⁹

Az MMtvr. pontosan meghatározta a **szabályozás tárgyát** azzal, hogy hatálya nevesítve a közgyűjteményekre, nemzeti érdekű magángyűjteményekre, nemzeti érdekű muzeális értéktárgyakra, műemlékekre és védett területekre terjedt ki (2. §).

Az MMtvr. új fogalmakat hozott be a terület joganyagába. A „nemzeti érdekű” magángyűjtemény és muzeális értéktárgy a magángyűjteményekkel kapcsolatos szabályozással nyeri el igazi jelentőségét, míg a „védett terület” definíciója a régészeti örökségvédelem szempontjából kiemelt fontosságú.²³⁰ Az Elnöki Tanács ülésén Balogh István (1894–1976) tanácsstag egyébként jogosan kifogásolta, hogy a rendelkezés-

²²⁷ Az előterjesztéshez fűzött indokolás: MNL OL XVIII-2-a-132/11/1949. (4. doboz). A levéltárügy levélasztásához: LAKOS: i. m. (2009), 299–300., MIKÓ: i. m. (2009), 326–327. A könyvtárügy 1945 utáni szabályozásához: HARASZTI: i. m. (2002), 109–110.

²²⁸ Az ülésről készült jegyzőkönyvhöz csatolt 12/1. számú előterjesztés: MNL OL XVIII-2-b-1949. november 14. ülés (1. doboz). A hivatkozott törvények: a műemlékek fentartásáról szóló **1881. évi XXXIX. törvénycikk** (CJH 12, 168–172.), a múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéséről szóló **1929. évi XI. törvénycikk** (CJH 51, 107–126.), a Magyar Nemzeti Múzeumról szóló **1934. évi VIII. törvénycikk** (CJH 56, 57–68.), a levéltárügy rendezéséről szóló **1947. évi XXI. törvénycikk** (Magyar törvénytar. 1947. évi törvénycikkek. Jegyzetekkel ellátták VINCENTI Gusztáv és GÁL László. [Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytar. Milleniumi emlékkiadás. 66.] Bp., Franklin Társulat, é. n., 180–203.).

²²⁹ BÁNDI Gábor: A magyar múzeumi hálózat fenntartási és irányítási problémái, 1960–1982 = Múzeumi Közlemények, 1984, 4., KÖREK: i. m. (1988), 118., K. VÉGH: i. m. (2003), 81., SZABÓ: i. m. (2007), 56., KERESZTES: i. m. (2017), 36.

²³⁰ KÖREK: i. m. (1988), 119., SZABÓ: i. m. (2007), 56., KERESZTES: i. m. (2017), 36–37.

ből hiányzik az „egyházi szempont”. Kijelentette: bízik abban, hogy a végrehajtási útmutatásban és a különböző rendeletekben már tekintettel lesznek erre.²³¹

A jogszabály céljával kapcsolatos feladatok végrehajtásáról a vallás- és közoktatásügyi miniszternek kellett gondoskodnia, de a múzeumok művészeti és népművelési ügyeiben a népművelési miniszterrel egyetértésben kellett eljárnia (3. §). Ágazati feladatainak ellátására – felügyelete és irányítása alatt – új **hatóság** létesült **Múzeumok és Műemlékek Országos Központja** elnevezéssel (a továbbiakban: MMOK). Az MMOK megszervezésével egyidejűleg megszűnt a KOF és a Műemlékek Országos Bizottsága.²³²

A jogalkotó is érzékelte, hogy a minisztérium nem alkalmas a múzeumügy közvetlen irányítására, mert vannak olyan középirányítói, szakmai felkészültséget, részismereteket igénylő feladatok, amelyeket a tárca nem képes hatékonyan ellátni. Ezért hívták életre az ágazati minisztérium felügyelete alatt működő MMOK-ot.²³³ Az új hatóság elnevezésére egyébként a Minisztertanács 1949. október 14-én tartott ülésén megfogalmazott javaslat szerint került sor.²³⁴ Az MMOK nem a semmiből jött létre, megszervezésekor a Magyar Nemzeti Múzeum megszűnő elnökségére, tanácsára és gazdasági hivatalára, a szintén beolvadó Műemlékek Országos Bizottságára, a KOF-ra és a Veszélyeztetett Magángyűjtemények Miniszteri Bizottságára (vagy más néven: Elhagyott Javak Kormánybiztossága) támaszkodtak, ezen szervezetek „romjain” lehetett az új hivatalt kiépíteni, amely elődeitől 83 fős szakembergárdát örökölt, de működéséhez még további 20 státuszt biztosítottak.²³⁵

Az MMtvr. megszüntette a Magyar Nemzeti Múzeum önkormányzati szervezetét és jogi személyiségét, valamint vagyonának az Államkincstárra történő átszállásáról rendelkezett (4. §). Az önkormányzati szervezetben egyesített nagy nemzeti közgyűjtemények **önálló intézmény**ként folytatták működésüket: az Országos Széchényi Könyvtár és az Országos Levéltár vonatkozásában a közkönyvtárakra, illetve közlevéltárakra vonatkozó rendelkezéseket kellett alkalmazni, a többi közgyűjtemény működése kapcsán pedig már az MMtvr. szerint kellett eljárni. A Magyar Nemzeti Múzeum önkormányzatának megszűnésével kapcsolatban felmerült kérdéseket a miniszter rendeleti úton szabályozta.

Az országos múzeumok szervezetében a rendelkezés alapvető változást jelentett. A Klebelsberg idején létrehozott Országos Magyar Gyűjteményegyetem, amelyet

²³¹ Az ülésről készült jegyzőkönyv 2–3. oldala: MNL OL XVIII-2-b-1949. november 14. ülés (1. doboz). Az „egyházi szempont” szomorú aktualitást a szerzetesrendek 1950 nyarán végrehajtott feloszlását és műkincseiknek állami kezelésbe vétele révén nyert el, ld. pl.: KERESZTES: *i. m.* (2017). 35–59.

²³² A két központi hatóság közül a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőségét a Magyar Nemzeti Múzeumról szóló 1934. évi VIII. törvénycikk 3. § (5) bekezdése (CJH 56, 60.) hozta létre, a Műemlékek Országos Bizottságát pedig 1881. évi XXXIX. törvénycikk 19–24. §-a (CJH 12, 171–172.).

²³³ KOREK: *i. m.* (1968), 83., BÁNDI: *i. m.* (1984), 4–5., KOREK: *i. m.* (1988), 122., KERESZTES: *i. m.* (2017), 36–37.

²³⁴ Dobi Istvánnak, a Minisztertanács elnökének a tvr. megalkotása tárgyában készített felterjesztéshez készült kísérőlevele (9958/1949. II/C.) szerint: MNL OL XVIII-2-a-132/11/1949. (4. doboz).

²³⁵ SZABÓ: *i. m.* (2007), 56–57., ÉRI: *i. m.* (2007), 55., FEITL Írisz: A Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának megszüntetése és a múzeumok irányításának új keretei 1952-ben = Történeti Muzeológiai Szemle, 2013, 70., BASICS: *Egységben volt az erő*, *i. m.* (2016), 100.

Hóman idejében Magyar Nemzeti Múzeumnak nevezték át, megszüntetésével visszaállt az 1922 előtti állapot, annyi különbséggel, hogy az Országos Széchényi Könyvtár önálló intézmény lett, bár még jó ideig a Nemzeti Múzeum épületében maradt. Az MMtvr. szabályozása komoly szakági decentralizációt valószínűsített meg.²³⁶

A közgyűjteményekre vonatkozó szabályozás az MMtvr. II. fejezetébe került. A jogszabály világosan definiálta a **közgyűjtemény** fogalmát (5. §): ide sorolta a nemzeti múzeumokat és az egyéb közületi múzeumokat. Azok a korábban közgyűjteménnyé minősített múzeumok, amelyek nem az állam, megye, város vagy község tulajdonában álltak, közgyűjteményi jellegüket elveszítették. Az MMtvr. hatályba lépése után a múzeum elnevezést csak közgyűjtemény használhatta.

A közgyűjtemény fogalmának mélyebb meghatározására az előterjesztés készítői tudatosan nem vállalkoztak, hiszen rendelkezésükre állt az 1929-es törvény fogalomrendszere; ennél jobbat abban a helyzetben megalkotni nem volt lehetséges és nem is volt szükséges.²³⁷

Nemzeti múzeumi besorolást több országos intézmény kapott (6. §). Ennek feltétele az volt, hogy gyűjtőkörükben kimagasló, országos érdekű, területileg és történelmileg teljességre törekvő tudományos vagy művészeti anyagot őriztek. Az MMtvr. hatályba lépésekor nemzeti múzeum lett a Magyar Történeti Múzeum, a Néprajzi Múzeum, a Szépművészeti Múzeum, az Iparművészeti Múzeum és a Természettudományi Múzeum. Új nemzeti múzeum létesítése vagy már meglévő gyűjtőkörének és elnevezésének módosítása a Minisztertanács hatáskörébe került, amely ezekben az ügyekben rendeletet adott ki. A nemzeti múzeumok fenntartásához szükséges személyi és dologi költségek fedezetét az ágazati minisztérium költségvetésében kellett biztosítani. A nemzeti múzeumok élén egy-egy főigazgató állt, akit a miniszternek az MMOK meghallgatása után tett előterjesztésére a Népköztársaság Elnöki Tanácsa nevezett ki. A nemzeti múzeumok tudományos és egyéb létszámát a miniszter a pénzügyminiszterrel egyetértésben állapította meg, szervezetüket és ügyvitelüket pedig rendelettel szabályozta.

A múzeumi hierarchia csúcsára a „nemzeti” besorolást elnyert múzeumok kerültek, amelyek kimagasló országos érdekű, teljességre törekvő gyűjteményeket őriztek. Ilyen múzeumot ezentúl csak minisztertanácsi felhatalmazással lehetett alapítani. Ez a korábbiakhoz képest mindenképpen visszalépés, hiszen eleddig a magyar jogban országos múzeum alapítása törvénnyel, vagy legalábbis törvényi szintű jóváhagyással történt.²³⁸

A magyar múzeumi rendszer derékhadát alkotó **közületi múzeumok** szintén részletes szabályozást igényeltek (7. §). Ismét deklarálta a jogszabály, hogy közületi múzeum csak az állam (ide nem értve a nemzeti múzeumokat), a megye, a város vagy

²³⁶ KOREK: *i. m.* (1988), 121., POMOGYI: *i. m.* (2008), 736., NAGY: *i. m.* (2010), 25–26., GÁL: *i. m.* (2016), 115.

²³⁷ SZABÓ: *i. m.* (2007), 56. Ténykérdés, hogy a fogalomrendszer teljes kidolgozottsággal nem az 1929-es törvényben, hanem az azt megalapozó tanulmányokban található meg, pl.: HÓMAN: *i. m.* (1927/1938), 389–394., *A magyar tudománypolitika alapvetése*, *i. m.* (1927), 338–340.

²³⁸ KOREK: *i. m.* (1988), 121., SZABÓ: *i. m.* (2007), 56.

a község által fenntartott muzeális jellegű gyűjtemény lehetett. Másrészt osztályozta az egyes múzeumtípusokat gyűjtőkör szerint is. Az általa megkülönböztetett négy kategóriában elsőként említett **helyi múzeum** egy-egy településre, a másodikként szerepelő **tájmúzeum** pedig egy nagyobb tájegységre vonatkozó muzeális gyűjteményt gondozott. A harmadik közületi múzeumtípus az **emlékmúzeum** volt, amely egy kimagasló történeti, tudományos vagy művészeti jelentőségű személyhez kapcsolódó emlékanyagot őrzött. Az utolsó kategóriaként felsorolt **szakmúzeum** valamely különleges szakszempontra tekintettel összeállított anyagot tartalmazott. A közületi múzeumok szervezeti és működési szabályait a miniszter – törvényhatósági és városi (községi) múzeumok tekintetében a belügyminiszterrel egyetértésben – rendelettel állapította meg.

Az állam által fenntartott további múzeumokat tehát a „közületi” kategóriába sorolták. Bár későbbi méltatói szerint az MMtvr. nyomán a teljes magyar vidéki múzeumi hálózat központi felügyelet alá került, valójában ez a felügyeleti rend nem más, mint az 1929-ben kialakított rendszer további fenntartása és „átfazonírozása”. Ami igazán újat jelent, az egyes múzeumi kategóriák meghatározása, valamint a jogszabályi rendelkezés nyomán az egyes múzeumi szakágak további specializációja. Az MMtvr. a közületi múzeumok esetében három intézménytípust hozott létre: az egy-egy helység vagy tájegység múltját feltáró **helyi múzeumot** (illetve **tájmúzeumot**), a személyhez vagy történeti eseményhez kapcsolódó gyűjteményt gondozó **emlékmúzeumot**, valamint a különleges szempont alapján összeállított anyagot őrző **szakmúzeumot**. Az újabb múzeumalapítások már ezen rendelkezések figyelembevételével történtek, gondoljunk csak például a Szépművészeti Múzeum magyar anyagából és a Fővárosi Képtárból 1957-ben létrehozott Magyar Nemzeti Galériára. Az MMtvr. hatályba lépése után vidéken harminchét új múzeum létesült, míg országos múzeum egy: az említetten kívül egyébként 1954-ben alapították meg az Országos Műszaki Múzeum jogelődjét, a Műszaki Emlékeket Nyilvántartó és Gyűjtő Csoportot.²³⁹

Az MMtvr. részletesen szabályozta a múzeumok **felügyeletének** és **irányításának** rendjét is (8. §). A közgyűjtemények alapvetően az MMOK felügyelete alatt álltak, de a felügyelet és az irányítás módját a miniszter rendeletben állapította meg. A tudományos és egyéb személyzet szolgálati jogviszonyait, különösen is az alkalmazás módját, az egyes állások betöltéséhez megkívánt képesítést, az alkalmazottak díjazását és fegyelmi felelősségre vonásának szabályait pedig a Minisztertanács állapította meg rendeletben. A Minisztertanács felhatalmazást kapott arra is, hogy egyes szakmúzeumokat a gyűjtemény szakiránya szerint érdekelt miniszter felügyelete alá utaljon, aki felügyeleti jogát a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértésben gyakorolhatta. Ilyenkor a múzeum szervezetét és működését a felügyeletet gyakorló miniszter a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértésben szabályozta, viszont ezen szakmúzeum tekintetében az MMOK-nak nem volt felügyeleti és irányí-

²³⁹ SZILÁGYI István: *A műszaki múzeumok helyzete és távlati fejlesztésének irányelvei* = *Múzeumi Közlemények*, 1967, 1. sz., 28–29., MÉSZÁROS: i. m. (1980), 15., KOREK: i. m. (1988), 122., SZABÓ: i. m. (2007), 56., BASICS: *Egységben volt az erő*, i. m. (2016), 99.

tási joga, de a múzeumról nyilvántartást vezetett, azt bármikor megtekinthette, adatok szolgáltatását kérhette, továbbá a múzeum elhelyezése és anyagának kezelése tekintetében az illetékes miniszternek javaslatot tehetett.

A szabályozás klasszikus *középirányítói feladatokat* rendelt az MMOK-hoz, nyilvánvalóan annak érdekében, hogy a különösen szakmai ismereteket igénylő, kisebb jelentőségű ügyeket hatékonyabban tudják elintézni. Ez persze elvben csökkentette a tárca közvetlen beavatkozási lehetőségeit. Mindehhez tegyük hozzá, hogy a jogszabály hatályba lépése után ténylegesen megtörtént a múzeumok állami tulajdonba és kezelésbe vétele.²⁴⁰

Az MMtvr. III. fejezetében részletes szabályokat határozott meg a közgyűjtemény kategóriájába nem sorolható, jellemzően nem állami/közületi tulajdonban álló muzeális gyűjteményekre, amelyeket összefoglalóan **nemzeti érdekű magángyűjteményeknek** nevezett (9. §). A meghatározás szerint ebbe a gyűjteménytípusba tartozott a muzeális tárgyaknak minden olyan, egy helyen, tervszerű elraktározás szerint őrzött és kezelt csoportja, amely régészeti, képzőművészeti, iparművészeti, történeti, néprajzi vagy természettudományi tárgyak rendszeres gyűjtése útján jött létre, a II. fejezet hatálya alá nem tartozott, és amelyet kiemelkedő tudományos, művészeti, történeti vagy közművelődési jelentőségére tekintettel a miniszter az MMOK javaslata alapján nemzeti érdekű magángyűjteménynek nyilvánított. Az ilyen gyűjtemény nemzeti érdekű magángyűjteményi jellegét a miniszter az MMOK javaslatára megszüntethette, ha a gyűjtemény más gyűjteménybe beolvadt, megsemmisült vagy jelentőségét más módon elvesztette. A magángyűjteményekről az MMOK nyilvántartást vezetett. A nyilvántartás elkészítésének és vezetésének, valamint a magángyűjtemények számbavételének módját a miniszter rendeletben szabályozta, és ezzel kapcsolatban a magángyűjtemény tulajdonosai (fenntartói) részére bejelentési, illetve adatszolgáltatási kötelezettséget állapíthatott meg.

Az MMtvr. által a múzeumi terület joganyagába behozott „nemzeti érdekű magángyűjtemény” fogalmát világosan határozták meg: *egyrészt* felsorolták mindazokat a múzeumi szakágakat (gyűjtőkör), amelyekben ilyen gyűjtemény kialakulhatott, *másrészt* a gyűjtési folyamatnak tervszerűen és rendszeresen kellett zajlania, *harmadrészt* a tevékenységnek nem pusztán a gyűjtésre, hanem az őrzésre, a raktározásra, a leltározásra és a kezelésre kellett kiterjednie.²⁴¹

Az államhatalom szándékait jól tükrözte, hogy alig hirdették ki az MMtvr.-t, máris minisztériumi bizottságokat küldtek ki az ország különböző városaiba, hogy az ottani (főként egyházi) magángyűjteményeket ellenőrizzék, és ideiglenes leltárukat felvegyék. Egyes esetekben a gyűjteményi anyagok zárolására is sor került. Utóbbi közigazgatási intézkedésként elvben azt a célt szolgálta, nehogy a műtárgyakat „illetéktelenek széthordják”, gyakorlatban inkább a tulajdonosokat zárták el javaiktól.

²⁴⁰ KOREK: *i. m.* (1968), 83., BÁNDI: *i. m.* (1984), 5., KOREK: *i. m.* (1988), 122., FEITL: *i. m.* (2013), 70., BASICS: *Egységben volt az erő, i. m.* (2016), 99–100., GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2016), 42–43., KERESZTES: *i. m.* (2017), 36–37.

²⁴¹ KOREK: *i. m.* (1988), 119., SZABÓ: *i. m.* (2007), 56., BUZINKAY: *i. m.* (2010), 109–110., KERESZTES: *i. m.* (2017), 36–37.

Szomorú helyzetkép, hogy a bizottságok egy része nem szakértőkből állt, a műtárgyakat pedig olykor állományvédelmi szempontból nem megfelelő helyiségekben halmozták fel.²⁴²

Az MMOK működése a későbbiekben műtárgynyilvántartás terén mégis komoly előrelépést jelentett. Az így kialakított új nyilvántartással ugyanis nemcsak a magángyűjteményeket, hanem a közületi múzeumokat is fel kívánták dolgozni: minden tárgyról egységes, fényképpel és/vagy rajzzal ellátott nyilvántartási kartont kellett készíteni három példányban (egy példányt kapott az országos szakági, egy példányt a központi, egyet pedig a saját nyilvántartás). A leltározó csoportok munkájának komoly tudományos eredményeket lehet köszönni, hiszen addig zárt gyűjteményi anyagok feldolgozását és közlését segítették elő.²⁴³

Az MMtvr. részletesen meghatározta a magángyűjteménnyel kapcsolatos **tulajdonosi (fenntartói) kötelezettségeket** (10. §). Így többek között a gyűjteményt, illetve az abban őrzött tárgyakat a tulajdonos köteles volt épségben fenntartani, továbbá a gyűjtemény őrzéséről, szakszerű kezeléséről és megővéséről saját költségén gondoskodnia kellett. Az MMOK felügyeleti joga kiterjedt a gyűjtemény elhelyezésére, szakszerű kezelésére és állagának sértetlen megőrzésére; a gyűjtemény bármikor megvizsgálhatta és arra vonatkozóan a fenntartótól adatok szolgáltatását kérhette. Amennyiben a gyűjteményt vagy az abban őrzött egyes tárgyak épségét veszély fenyegette, az MMOK a fenntartót az elhelyezés, a kezelés, illetve az őrzés módjának megfelelő megváltoztatására kötelezhette. Ha a gyűjtemény tulajdonosa (fenntartója) kötelezettségeinek nem tett eleget, vagy az MMOK utasításait nem teljesítette, a miniszter az MMOK javaslatára elrendelhetette a magángyűjteménynek közgyűjteményben történő elhelyezését. A magángyűjtemény ilyen esetben addig maradt a közgyűjtemény őrzetében, amíg a fenntartó megfelelő biztosítékot nem nyújtott arra, hogy kötelezettségeinek a jövőben eleget fog tenni. Ha ez öt éven belül nem történt meg, a magángyűjteményt az államkincstár megválthatta; a megváltási ár tekintetében a miniszter bírói út kizárásával határozott.

A fenntartói jogok és kötelezettségek meghatározása elsősorban állományvédelmi szempontból volt szükséges. Ha az állományvédelem érdekei sérültek, sor került a magángyűjteménynek közgyűjteményben történő elhelyezésére, immáron kizárólagos jogkörben. Ha a fenntartó a miniszter által előírt biztosítékot nem adta meg a gyűjtemény további fenntartása érdekében, a magángyűjteményt az államkincstár válthatta meg. A szabályozásnak éppen ez a leginkább vitatható és nem jogállami rendelkezése, mivel a megváltási ár meghatározásából kizárták a bírói utat, erről a miniszter kizárólagosan határozhatott. A rendelkezések elsődleges célja a magánkézben maradt műgyűjtemények védelme volt, bár ezzel a II. világháború által okozott károkat már nem lehetett jóvátenni.²⁴⁴

²⁴² Uo., 40–41. Az MMOK később igyekezett ezeket a hibákat felszámolni, és a szerzetesrendek feloszlása után is mindent elkövetett a szerzetesrendi műtárgyak megmentése érdekében. Törekvéseit azonban csak részleges siker koronázta: uo., 41–49.

²⁴³ BÁNDI: *i. m.* (1984), 5., SZABÓ: *i. m.* (2007), 57., BUZINKAY: *i. m.* (2010), 110., FEITL: *i. m.* (2013), 67., 73., BASICS: *Egységben volt az erő i. m.* (2016), 100.

²⁴⁴ KOREK: *i. m.* (1988), 119., 121., KERESZTES: *i. m.* (2017), 36–37.

A **kutathatósággal** és **látogathatósággal** kapcsolatban az MMtvr. részletes szabályozást tartalmazott (11. §). A magángyűjtemény fenntartója köteles volt az MMOK megkeresésére a gyűjtemény egészének vagy az abban levő egyes tárgyaknak tudományos szempontból való feldolgozását (kutatását, fényképezését, lerajzolását stb.) az MMOK által megjelölt személynek lehetővé tenni. Ha ennek nem tett eleget, vagy a tudományos kutatás érdekei ezt megkívánták, az MMOK elrendelhetette a gyűjteménynek, illetve az egyes tárgyaknak a kutató költségén a kutatás tartamára közgyűjteményben való elhelyezését; ennek tartama azonban a három hónapot nem haladhatta meg. Amennyiben a magángyűjtemény tulajdonosa tudományos szakértő volt, tudományos érdekeit figyelembe kellett venni. Az MMOK a nemzeti közművelődés érdekében kötelezhette a fenntartót arra, hogy magángyűjteményét az MMOK által meghatározott időtartamra vagy időpontban rendszeresen, illetve alkalmilag a nagyközönség részére hozzáférhetővé tegye, de a látogatóktól az MMOK jóváhagyásával megállapított belépődíjat szedhetett. Ha a magángyűjteményt természetes személy tartotta fenn, a magángyűjtemény nyitvatartásával járó kiadásokat – amennyiben azok a belépődíjakból nem voltak fedezhetők – az MMOK fedezte. Az MMOK a magángyűjtemény fenntartóját kötelezhette arra is, hogy a gyűjteményt vagy annak egyes darabjait hazai nyilvános kiállításon vagy hazai gyűjteményben közszemlére bocsássa. Erre azonban minden két évben csak egyszer és két hónapot meg nem haladó időtartamban kerülhetett sor. A kiállításra kötelezés alkalmával a kiállító köteles volt az MMOK-nál a szállítás és a biztosítás költségeit előre letétbe helyezni; az MMOK ezenfelül megfelelő biztosíték adását is megkívánhatta a kiállítótól a kiállított gyűjtemény megőrzése és visszaszolgáltatása tekintetében. A tulajdonosnak (vagy a birtokosnak) minden káráért, amely a kiállításra kötelezés teljesítése folytán érte, az államkincstár egyetemlegesen volt felelős.

A kutathatóság törvényi szintű biztosítása mindenképpen komoly előrelépést jelentett, ahogy az évi két hónapra szóló nyilvános kiállításra kötelezés lehetősége is. Mindez elviekben nagyban elősegítette a **társadalmi hasznosulást**.²⁴⁵

A magángyűjtemények esetében az **elidegenítés** is részletesen kellett szabályozni (12. §). A magángyűjteménynek vagy a benne foglalt tárgyak élők közötti jogügylettel történő visszerthes tulajdonátruházása esetén a magyar államkincstárt elővételi, ingyenes átruházása esetén pedig vételi jog illette meg, feltéve, hogy az átruházás nem házastárs, fel- vagy lemenőágbeli rokon vagy – unokatestvérig bezárólag – oldalági rokon javára történt. A tervezett átruházást az MMOK-nak kellett bejelenteni, amely az elővételi, illetve vételi jog gyakorlása tekintetében a bejelentés kézhezvételétől számított harminc nap alatt nyilatkozni volt köteles. Ha az államkincstár elővételi, illetve vételi jogát a megszabott határidőn belül nem gyakorolta, a magángyűjteményt tulajdonosa belföldön teljes egészében szabadon elidegeníthette. Az egyes tárgyak elidegenítéséhez az MMOK előzetes engedélye volt szükséges, kivéve, ha az elidegenítés közgyűjtemény javára történt. Az MMOK az engedélyt csak abban az esetben tagadhatta meg, ha az elidegenítés a gyűjtemény jellegét

²⁴⁵ KOREK: i. m. (1988), 119.

veszélyeztette volna. A magángyűjtemény egészének vagy az egyes tárgyaknak elidegenítését, továbbá az új tulajdonos nevét és lakóhelyét az elidegenítő tulajdonos köteles volt az MMOK-nak bejelenteni, az új tulajdonossal pedig köteles volt közölni, hogy az elidegenített gyűjtemény a törvény védelme alatt áll. Magángyűjteménynek az ország területéről való kiviteléhez a miniszter engedélye, a magángyűjtemény egyes tárgyainak kiviteléhez pedig az MMOK engedélye volt szükséges.²⁴⁶

Az állam elővásárlási jogának deklarálása, valamint a korábbi kétnapos határidővel szemben a harmincnapos határidő előírása, továbbá az állami engedély megkövetelése, illetve az új tulajdonos nyilvántartásba vétele megint csak gyűjteményi érdekeket szolgált.²⁴⁷ A magángyűjtemények vagy az abban foglalt tárgyak vonatkozásában tervezett elidegenítési szabályok kapcsán viszont Balogh István tanács- tag – bár a javasolt szabályozást alapvetően helyeselte – az Elnöki Tanács ülésén felvetette, hogy az egyház(i intézmények) javára tett felajánlások ugyanolyan elbírálás alá eszenek, mint a házastárs, rokon vagy unokatestvér javára történő átruházás. Azt kérte, hogy ezt a szempontot a végrehajtás során vegye figyelembe az elbírálásra jogosult vallás- és közoktatásügyi miniszter. Szakasits Árpád (1888–1965) elnök válaszában fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy a nemzeti érdekű muzeális értéktárgyak közé tartoznak azok az egyházi műkincsek és muzeális értékek is, amelyek egybefonódtak a magyar nemzet fejlődésének korszakaival. Arra kérte az Elnöki Tanács titkárát, Olt Károlyt (1904–1985), hogy a kérést továbbítsa a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez.²⁴⁸

Az MMtvr. a klasszikus örökségvédelmi triász részletszabályait is megújította. A IV. fejezet (13–16. §) többek között előírta a **kulturális javak** („nemzeti érdekű muzeális értéktárgyak”) kötelező számbavételét és nyilvántartását; a hatósági feladatokat ebben az esetben is az MMOK látta el. Az V. fejezet (17–21. §) nemcsak a **műemlék** fogalmát definiálta újra, de meghatározta a nyilvántartással, az engedélyezéssel kapcsolatos feladatköröket, valamint a tulajdonosi jogokat és kötelezettségeket. A VI. fejezetben (22–23. §) a **történeti és régészeti jelentőségű területekre** („védett területek”) vonatkozóan találhatjuk meg az új szabályozást. A hatósági eljárások közös vonása, hogy az MMOK-nak általános döntés-előkészítési és ellenőrzési szerepköre volt, a szükséges döntéseket egyébként az előkészítés után általában az MMOK, a jelentősebb ügytípusokban pedig a miniszter hozta meg (egyes esetekben más miniszterrel egyetértésben), illetve a további részletszabályokat a miniszter rendeletben állapította meg.²⁴⁹

Az MMtvr. által alkalmazott fogalom, a „védett terület” egyébként nem más, mint az 1929-es „tiltott ásatási terület” továbbfejlesztése, más kérdés, hogy erre éppen- séggel nem az ásató kutató vagy feltárási jogú intézmény érdekében került sor.²⁵⁰

²⁴⁶ Vö.: BUZINKAY: i. m. (2010), 109.

²⁴⁷ KOREK: i. m. (1988), 120.

²⁴⁸ Az ülésről készült jegyzőkönyv 3–4. oldala: MNL OL XVIII-2-b-1949. november 14. ülés (1. doboz).

²⁴⁹ Vö.: BUZINKAY: i. m. (2010), 108–109.

²⁵⁰ KOREK: i. m. (1988), 119., SZABÓ: i. m. (2007), 56.

Itt érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy a földterületek védetté nyilvánítását eredetileg minisztertanácsi hatáskörbe kívánták utalni, de maga a Minisztertanács javasolta, hogy mind a műemlékek, mind a régészeti földterületek esetében a védetté nyilvánításról a vallás- és közoktatásügyi miniszter döntsön.²⁵¹

A régészeti ásatások – és elvben más kutatások – alapszabályait külön fejezetben (VII. fejezet: Műemlékek és muzeális tárgyak felkutatása) szabályozták (24–27. §). Az MMtvr. előterjesztői fontosnak tartották, hogy az ásatás fogalmát újradefiniálják (24. §). E szerint ásatáson „a föld színe alatt rejlő műemlék vagy a jelen törvény hatálya alatt álló muzeális tárgy felkutatására irányuló munkálatot” kellett érteni. Ásatást az ország egész területén csak az MMOK vagy az általa megbízott közgyűjtemény, intézmény vagy szaktudós végezhetett; az ásatás felelős vezetőjét is az MMOK jelölte ki. Az ásatással kapcsolatos részletszabályokat a miniszter rendeletben állapította meg.²⁵²

A közoktatásügyi miniszter 863-015-1952. VI. KM. számú utasításában rendezte az ásatások részletszabályait. Az új szabályozás kétfajta ásatást különböztetett meg: rendszerest, illetve leletmentést. Különösen az a rendelkezése fontos, amely a Nemzeti Múzeum Adattárát jelölte ki az ásatási dokumentációk központi őrzési helyéül, ez az alapja a múzeumi adattárak fokozatos kialakításának, hiszen az adattárak nyilvánosak, az ott levéltárszerűen őrzött ásatási, gyűjtési adatokat bárki megtekinthette, a gyűjtő hozzájárulásával fel is használhatta (közöletlen adatok esetén). A korábbi gyakorlatnak, amely szerint a közpénzen vagy magánpénzen végzett ásatás eredményei a feltáró privilégiumai, a feltárás során készített dokumentáció pedig az ő szellemi tulajdona, ezzel elvben vége szakadt. A tudományos gyakorlat természetesen továbbra is elismerte az ásató publikációs elsőbbségét. Más kérdés, hogy a többi múzeum a Nemzeti Múzeum Adattárának mintájára kialakított adattárai révén új kutatási morál alakult ki, amely lehetőséget adott az ásatási eredmények mielőbbi hasznosulására.²⁵³

A rendszeres ásatás során, vagy egyébként a föld alól előkerült muzeális értékű ingóság tulajdonjoga az államkincstárt illette meg, az MMOK azonban e rendelkezés alól az ásatást végző más közület vagy magánszemély, illetve nem rendszeres ásatás esetében a találó vagy az ingóságot rejtő ingatlan tulajdonosa javára kivételt engedélyezhetett (27. §). Az ily módon állami tulajdonba került ingóságok őrzési helyét az MMOK állapította meg. Az ingóság találóját, valamint az ingóságot rejtő ingatlan tulajdonosát az MMOK pénzjutalomban részesíthette.²⁵⁴

²⁵¹ Dobi Istvánnak, a Minisztertanács elnökének a tvr. megalkotása tárgyában készített felterjesztéshez készült kísérőlevele (9958/1949. II/C.) szerint: MNL OL XVIII-2-a-132/11/1949. (4. doboz).

²⁵² Ld.: GYÖNGYÖSSY: i. m. (2016), 43–45.

²⁵³ KOREK József – KOCZTUR Éva: *A régészeti feltárások és anyaguk helyzete* = Múzeumi Közlemények, 1965, 1. sz., 6–7., FEJŐS – KOREK: i. m. (1971), 39., BÁNDI: i. m. (1984), 5., KOREK: i. m. (1988), 118–119., GYÖNGYÖSSY: i. m. (2016), 43. (68. jegyzet). A gyakorlatban a rendszeres ásatást tervásatásnak nevezték. A korabeli gyakorlatot – leletmentés és tervásatás esetében – jól összefoglalja az akkor készült kézikönyv vonatkozó része: *Régészeti kézikönyv I. Gyakorlati régészet. Egyetemi tankönyv*. Szerk. BANNER János – LÁSZLÓ Gyula – MÉRI István – RADNÓTI Aladár, Bp., Tankönyvkiadó, 1954, 16–32.

²⁵⁴ Ld.: GYÖNGYÖSSY: i. m. (2016), 45.

Az MMtvr. gyakorlatilag megszüntette a **kincs** fogalmát, és kísérletet tett a kincstalálás római jogi eredetű szabályának magyar jogból történő kitörlésére azzal, hogy az állam általános tulajdonjogát mondta ki minden a fölből előkerült muzeális ingóság tekintetében. Részben a szabályozás nem teljes körű voltának (csak ingatlan esetében előkerült ingóságra vonatkozott, és csak a „földre”, azaz a telekre, de épületekre már nem, továbbá nem szabályozta az ingóból előkerülő muzeális érték esetén követendő szabályokat), valamint a magyar magánjogászok akaratának (lásd: új Ptk.) köszönhetően ez a rendelkezés nem tudta betölteni a jogalkotói szándék által meghatározott célt.²⁵⁵

Az új hivatal, az **MMOK működésének szabályait** a VIII. fejezetben találjuk (28. §). A múzeumok és műemlékek védelme ügyében elsőfokon eljáró hatóság a miniszter felügyelete és a Magyar Tudományos Tanács tudományos irányítása alatt állt, hatósági eljárásaiban pedig más szervezetekkel közvetlenül érintkezhetett. Élén hivatalvezető állt, akit a miniszter előterjesztésére a Népköztársaság Elnöki Tanácsa nevezett ki. Az MMOK tisztviselőinek és egyéb alkalmazottainak kinevezése, illetve beosztása tárgyában a hivatalvezető tett előterjesztést a miniszternek. A személyi és dologi költségek fedezetéről az ágazati minisztérium költségvetésében gondoskodtak. Az MMOK feladatkörét, szervezetét és működését a miniszter rendeletben szabályozta.²⁵⁶

Az új hatóság a Bródy Sándor utcai Törley-palotában nyert elhelyezést, első (és egyetlen) vezetője az ekkor menesztett vallás- és közoktatásügyi miniszter, Ortutay Gyula lett. Az MMtvr. egyik burkolt, de a körülményekből jól kiolvasható célja éppenséggel Ortutay eltávolítása, „parkolópályára” helyezése volt, aki persze nagyban pártolta a jogszabály megalkotását; ezért nevezhetjük gunyorosan az új múzeumi jogszabályt „Lex Ortutay”-nak.²⁵⁷

Alig egy évvel az MMOK megszervezése után, 1951 tavaszán az MMOK-ban és a nemzeti múzeumokban a minisztérium által elrendelt vizsgálat zajlott. Mindez nem sok jót ígért, az előzmények után várhatóan következtek a „súlyos” megállapítások. Egyes múzeumokban azt tapasztalták, hogy túl sok a feldolgozatlan anyag, másutt „tudományos öncélúság” uralkodott, az MMOK a vizsgálók szerint pedig nem támogatta és nem irányította a múzeumokat, sőt nem adott nekik programot, csak „aktázott” („poshadt közhivatali szellem uralkodott”) és technikai feladatokat látott el, ráadásul nincs „világos és határozott elvi álláspontja a múzeumpolitikában”. Az MMOK vezetői az első év során hiába próbáltak igazodni, cáfolni a terjedő pletykákat és

²⁵⁵ KOREK: *i. m.* (1988), 118–119., GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2016), 45–47.

²⁵⁶ A Magyar Tudományos Tanácsot a Magyar Kommunista Párt javaslatára 1948-ban hozták létre. A miniszterelnök felügyelete alá tartozó harmincfős tudományos testület a párt közvetlenül irányított szerveként működött, megvalósítva a párt tudománypolitikáját. Később egyesítették a Magyar Tudományos Akadémiával: KÖNYA Sándor: *A Magyar Tudományos Tanács (1948–1949)*. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei 35. [110.] új sorozat.) Bp., Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1998.

²⁵⁷ K. VÉGH: *i. m.* (2003), 81., SZABÓ: *i. m.* (2007), 56–57., ÉRI: *i. m.* (2007), 55., FEITL: *i. m.* (2013), 70. **Ortutay Gyula (1910–1978)**: néprajzkutató, egyetemi tanár, az ELTE rektora, az MTA tagja, eredetileg független kisgazdapárti politikus (a kommunista párt titkos tagja), nemzetgyűlési és országgyűlési képviselő (1945–1953, 1958–1978), az Elnöki Tanács tagja (1957–1968), vallás- és közoktatásügyi miniszter (1947–1950): T. KISS: *i. m.* (1993), 522., KERESZTES: *i. m.* (2017), 37. (9. jegyzet).

intrikákat, mindez bomlasztotta a működést, szervezetlenséghez vezetett. Ténykérdés volt ugyanakkor, hogy az alkalmazottak nem kapcsolódtak be elég intenzíven a párt- és tömegszervezési munkákba, ami annál is inkább érthető, mert a tudományos alkalmazottak jórészt az előző rendszer szakemberei voltak („*kétes egzisztenciák búvóhelye*”). Éppen nekik köszönhetően viszont az MMOK jelentős szakmai eredményeket könyvelhetett el: a visegrádi és a budai várásatások megindítását, illetve új múzeumokat teremtettek a semmiből. Mindehhez fontos adalék, hogy az MTA az 1950-es évről szóló beszámolójában a társadalom- és történettudományokon belül az MMOK kapta a legnagyobb elismerést régészeti, néprajzi és műemlékvédelmi munkájának köszönhetően. Ortutay méltán gondolhatta azt az első év eredményeinek a fényében, hogy eljött az idő az MMOK minisztériumi szintre emeléséhez. Ezeket a kedvező várakozásokat döntötte romba az előbb említett vizsgálat. A jelentés végül csak viszonylag későn, 1952 októberében jutott el Rákosi Mátyáshoz (1892–1971), addig az MMOK a kialakult légkörben működött tovább, de múzeumirányítói szerepe megmaradt.²⁵⁸

„Lex Révai”: a magyar múzeumügy „lefokozása”

1951 tavaszán kulturális küldöttség járt a Szovjetunióban, és jelentésében részletesen beszámolt az ottani múzeumirányítási rendszerről. A példaként értékelt struktúrában a Múzeumi Igazgatóság a Népművelési Bizottság alá tartozott, amely így a legtöbb múzeum kezelője volt, felügyeletet gyakorolt továbbá a Szovjetunió Tudományos Akadémiája, a Művészeti Bizottság és az egyetemek múzeumi felett is. Az ottani múzeumokat három típusba lehetett besorolni: köztársasági (1), ágazati (2), tájismereti és emlékmúzeumok (3). Múzeumot csak a központi vagy a köztársasági kormányok rendelettel alapíthattak vagy szüntethettek meg. A Múzeumi Igazgatóság három osztállyal működött, de a műemlékvédelem nem tartozott a hatáskörébe. A Népművelési Bizottság csak a köztársasági múzeumok költségvetési fedezetét biztosította, a helyiekét területi költségvetésből kellett előteremteni. A jelentés végki-csengése éppen ellentétes volt Ortutay szándékaival, tulajdonképpen megalapozta az MMOK lefokozását, minisztériumi osztállyá degradálását, sőt a múzeumügy ágazati áthelyezését a Közoktatásügyi Minisztériumtól a Népművelési Minisztériumhoz.²⁵⁹

1952 novemberében egy, az MDP Agitációs és Propaganda Bizottsága számára készült előterjesztés már javaslatot tett az MMOK megszüntetésére, mivel az „*nem teljesíti a népi demokrácia [által] reá rótt kultúrpolitikai feladatokat*” (sic!), „*apparátusa vízfejjé duzzadt*”, továbbá „*a múzeumi terület reakciós, kétes elemek valóságos gyülekezőhelye*”. A javaslat kárhoztatta a Közoktatásügyi Minisztériumot is, mivel az elhanyagolta az irányítást és az ellenőrzést, mert meg akart szabadulni a terü-

²⁵⁸ K. VÉGH: *i. m.* (2003), 84–89., 92., 94–95., FEITL: *i. m.* (2013), 63–67., KERESZTES: *i. m.* (2017), 48–49.

²⁵⁹ K. VÉGH: *i. m.* (2003), 97–98., FEITL: *i. m.* (2013), 68.

lettől. Az előterjesztés azt is megállapította, hogy a minisztérium – a Népművelési Minisztériummal együtt – lebecsülte a múzeumok jelentőségét. Mindezekre tekintettel új irányítási keret kialakítását tartották szükségesnek.²⁶⁰

A kialakult helyzeten már Ortutay Rákosi Mátyásnak írt személyes feljegyzése sem segített, mert a Népművelési Minisztérium – az MTA és a Közoktatásügyi Minisztérium bevonásával – előterjesztést készített a múzeumügy átszervezésére. Az MDP Agitációs és Propaganda Bizottsága jóváhagyta a javaslatot, így a formális előterjesztést ennek megfelelően a Minisztertanács és az Elnöki Tanács számára Révai József népművelési miniszter készítette el.²⁶¹

Révai József intrikái és előterjesztése nyomán megszületett a *múzeumokról és műemlékekről szóló 1949. évi 13. törvényerejű rendelet módosítása* tárgyában kiadott **1952. évi 25. törvényerejű rendelet**, amely tartalma szerint a teljes magyar múzeumügynek Révai tárcája, a Népművelési Minisztérium alá történő „begyűrését” célozta meg.²⁶²

Az Elnöki Tanács számára készült előterjesztés indokolása szerint a múzeumok és a műemlékek feletti felügyeleti jogkör megosztása – a múzeum- és műemlékügy a közoktatásügyi miniszter felügyelete alatt működő MMOK irányítása alatt álltak, míg a művészeti és népművelési vonatkozású ügyekben a népművelési miniszter társfelügyeleti jogkört kapott – a múzeum- és műemlékügy egészséges fejlődését nem biztosította, az MMOK feladatát megfelelően ellátni nem tudta. Egyébként is a múzeum- és műemlékügy jellegénél fogva a Népművelési Minisztérium feladatkörébe illik. Mindezek alapján az előterjesztés javasolta az MMOK megszüntetését, és feladatának, valamint a felügyeleti jognak a népművelési miniszter ügykörébe történő utalását.²⁶³ Az előterjesztés tárgyalása során Szabó Piroska (1909-?), az Elnöki

²⁶⁰ KOREK: *i. m.* (1968), 83., K. VÉGH: *i. m.* (2003), 97., FEITL: *i. m.* (2013), 69. Az idézeteket – részben javítva – Feitl Írész tanulmányából vettem át.

²⁶¹ Uo., 73–77. **Révai József (1898–1959):** kommunista politikus, 1919-ben tagja volt a Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanácsnak, ezt követően az emigrációban szervezte a KMP-t, majd 1930-ban hazajött, illegális tevékenysége miatt letartóztatták, elítélték, börtönbe került; kiszabadulása után a Szovjetunióba ment, és a Kommunista Internacionálé Végreható Bizottságának propagandaosztályán dolgozott. 1944-ben hazatért, tagja lett az ideiglenes nemzetgyűlésnek, nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő, a Nemzeti Főtanács tagja volt. Dobi István és Rákosi Mátyás kormányában is népművelési miniszter (1949–1953) lett, majd haláláig az Elnöki Tanács tagja (1953–1959), jó ideig elnökhelyettese volt, tagként bekerült az MSZMP Központi Bizottságába. Működéséhez: T. KISS: *i. m.* (1993), 529–530.

²⁶² A Minisztertanács felterjesztését a Minisztertanács Hivatala 1952. december 12-én küldte meg a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának. Az előterjesztés iratai: MNL OL XVIII-2-a-101/39/1952. (9. doboz). Az előterjesztést az Elnöki Tanács 1952. december 27-én megtartott ülésén fogadta el: MNL OL XVIII-2-b-1952. december 27. ülés (4. doboz).

²⁶³ Az előterjesztéshez fűzött indokolás: MNL OL XVIII-2-a-101/39/1952. (9. doboz). Az iratok része az eredeti minisztertanácsi előterjesztés is, amelyet Révai József népművelési miniszter írt alá, Darvas József közoktatásügyi miniszter pedig egyetértését adta (Népművelési Minisztérium 0737/52/biz.). Az előterjesztés szerint Révai Józsefnek 1953. február 15-ig jelentést kellett tennie a végrehajtásról: uo. **Darvas József (1912–1973):** a népi írók mozgalmának részvevője, 1945-ben a Nemzeti Parasztpárt alelnöke, a párt Szabad Szó című lapjának főszerkesztője; 1945-től haláláig országgyűlési képviselő, egy ideig az Elnöki Tanács tagja (1972–1973), építés- és munkaügyi miniszter (1947–1949), építésügyi miniszter (1949–1950), vallás- és közoktatásügyi miniszter (1950–1951), közoktatásügyi miniszter (1951–1953), népművelési miniszter (1953–1956). A Magyar Írók Szövetségének elnöke, kétszer kapott Kossuth-díjat. Működéséhez: T. KISS: *i. m.* (1993), 493.

Tanács titkára megismételte az indokolást, a tervezethez hozzászólás nem volt, a Tanács elfogadta a javaslatot.²⁶⁴

Az MMtvr. által a közoktatásügyi miniszterre ruházott jogkört a népművelési miniszter vette át (1. §), az MMOK megszűnt, feladatának ellátásáról a népművelési miniszter gondoskodott (2. §).

Az MMOK megszűntetésével a múzeumok a közművelődési intézményrendszer részévé váltak, és átkerültek a Népművelési Minisztérium felügyelete alá.²⁶⁵ Az MMOK legfontosabb hagyatékát, a műtárgyfelügyelet keretében kialakított nyilvántartást szétosztották a Szépművészeti és a Nemzeti Múzeum között, amelyek ezáltal megkapták a tárgyi anyag nyilvántartásának és ellenőrzésének feladatkörét is.²⁶⁶

A módosítás az elfogadást követő alig egy hónap elteltével, február 1-jén lépett hatályba. Ha az MMtvr. vagy a jelen jogkört érintő más jogszabály a közoktatásügyi minisztert vagy az MMOK-t említette, ezt követően a népművelési minisztert kellett alatta érteni (3. §).

Az MMtvr. – fenti módosításával együtt – alapjaiban határozta meg a magyar múzeumügy további fejlődését. Két hiányossága azonban így is maradt: egyrészt csak a meglévő múzeumi szakágak problémáit rendezte, így nem tért ki például a technikátörténet kérdéseire (gyakorlatilag hiányzott belőle a műszaki muzeológiai szemlélet), másrészt nem orvosolta azt a gondot, amelyet a múzeumokban felhalmozódott ismeretlen eredetű, nagyon eltérő minőséget képviselő, tulajdonjogilag rendezetlen muzeológiai anyag jelentett. Ez részben azzal magyarázható, hogy az MMtvr. előkészítését olyan szakemberek – jórészt a Gyűjteményegyetem magasán kvalifikált egykori tisztviselői – végezték, akik a hagyományos múzeumi szakágakat és a megszokott múzeumi problémákat ismerték. Mindkét ügyet végül 1954-ben külön tvr. elfogadásával sikerült rendezni.²⁶⁷

A magyar műszaki muzeológia megszületése: az 1954. évi 4. törvényerejű rendelet

A sietséggel előkészített és megalkotott *a műszaki emlékek védelméről* szóló **1954. évi 4. törvényerejű rendelet** (a továbbiakban: Mútvr.) tekinthetjük a magyar műszaki muzeológia megszületése magas szintű jogszabállyal történt szentesítésének.²⁶⁸

Az előterjesztéshez az Elnöki Tanács számára készített rövid indoklás rámutatott arra, hogy a magyar technikai fejlődés emlékeit, a műszaki emlékeket eddig jogszabály nem védte, és éppen ezért igen sok értékes és pótolhatatlan műszaki

²⁶⁴ Az ülésről készült jegyzőkönyv 4. oldala: MNL OL XVIII-2-b-1952. december 27. ülés (4. doboz).

²⁶⁵ KOREK: *i. m.* (1968), 83., KOREK: *i. m.* (1988), 123.

²⁶⁶ BUZINKAY: *i. m.* (2010), 110.

²⁶⁷ SZILÁGYI: *i. m.* (1967), 28., MÉSZÁROS: *i. m.* (1980), 15., KOREK: *i. m.* (1988), 122.

²⁶⁸ A Minisztertanács felterjesztését Gerő Ernő, a Minisztertanács első elnökhelyettese 1954. február 5-én küldte meg a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának (241-3/Kly.1954). Az előterjesztés iratai: MNL OL XVIII-2-a-0010/3-6/1954. (12. doboz). Az előterjesztést az Elnöki Tanács 1954. február 23-án megtartott ülésén fogadta el: MNL OL XVIII-2-b-1954. február 23. (5. doboz).

emlék pusztul el. Fokozódott ez a veszély a fémgyűjtő hónapok sorozatos megrendezésével, mivel ilyenkor történelmi jelentőségű műszaki emlékeket is beolvasztottak. Ezek az emlékek viszont azért is jelentősek, mert a magyar nép haladó hagyományainak és a műszaki fejlődés történelmének értékes bizonyítékai, és így a kutatás szempontjából jelentősek.²⁶⁹

A Műtvr. egyértelműen határozta meg a jogszabályalkotás célját: a magyar műszaki alkotásoknak azokat az emlékeit, amelyek – mint a magyar nép haladó hagyományainak és mint a műszaki fejlődés történelmének értékes bizonyítékai – a tudományos kutatás szempontjából jelentősek, a Műtvr.-ben meghatározott védelemben kell részesíteni (1. §).

A jogszabály meghatározta a **műszaki emlék** fogalmát (2. §): „*olyan műszaki jellegű s a tudományos kutatás számára történeti jelentőségű tárgy (műszaki létesítmény, műszaki berendezés, mezőgazdasági jellegű műszaki létesítmény, műtárgy, gép, gépalkatrész, szerkezet, készülék, szerszám, műszer vagy kísérleti eszköz stb.), amelyet a népművelési miniszter annak nyilvánít*”. Műszaki emlékké lehetett nyilvánítani a műszaki emlék jellegű tárgy tartozékait, eredeti vagy későbbi ábrázolását, ismertetését, illetőleg az azt tartalmazó iratot, valamint az ilyen tárgyat ábrázoló kismintát (modellt) is, tekintet nélkül arra, hogy az ábrázolt, illetve leírt tárgy korábban megsemmisült.

A védetté nyilvánításnak nem volt akadálya az, hogy a tárgy magánszemély tulajdonában állt, vagy az MMTvr. hatálya alá nem tartozó magángyűjteményben őrizték (3. §). Éreletszerűen nem lehetett viszont védetté nyilvánítani azt a tárgyat, amely már az MMTvr. értelmében védelem alatt állt.

A jogszabály előírta azt is, hogy a műszaki emléket eredeti állapotban kellett megőrizni, és az ilyen tárggyal tulajdonosa, illetve birtokosa csak a miniszter által meghatározott módon rendelkezhetett (4. §). Nem volt szabad műszaki emlékké nyilvánított tárgyat megsemmisíteni, megrongálni, egészben vagy részben megváltoztatni, a miniszter engedélye nélkül elidegeníteni, más helyre átszállítani, az ország területéről kivinni vagy végrehajtási eljárás során lefoglalni sem.

A műszaki emlék múzeumban történő elhelyezéséről a miniszter intézkedhetett (5. §).

A Műtvr. büntetőjogi jellegű szankciókat (6. §) is tartalmazott a tvr. előbbi rendelkezéseit megszegőkkel szemben (amennyiben a cselekmény súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esett).

Az elfogadott jogszabály sem hatályba léptető, sem pedig felhatalmazó rendelkezéseket nem tartalmazott, leszámítva a népművelési miniszter védetté nyilvánítással kapcsolatos hatáskörét. Utalás sincs arra, hogy ki vagy milyen szerv jogosult a végrehajtás szabályait megállapítani. Csak az Elnöki Tanácsnak is megküldött minisztertanácsi előterjesztésből tudunk kiindulni, amely magában foglalta egy, a végrehajtást szabályozó minisztertanácsi rendelet tervezetét, valamint egy új országos múzeum megalapításáról szóló határozattervezetet. A gyatra jogászai munka a sietőségnek tudható be. A műszaki muzeológia sajátos szempontjai ugyanis egyáltalán

²⁶⁹ Rövid indokolás az ügyirat borítólapjára gépelve: MNL OL XVIII-2-a-0010/3-6/1954. (12. doboz).

nem érvényesültek a korábbi jogszabályokban, ezt a valós hiányt kívánta pótolni az Elnöki Tanács sietséggel megalkotott újabb törvényerejű rendelete, amely világosan meghatározta a „műszaki emlék” fogalmát. A Műtvr. alapján kiadott minisztertanácsi rendelet elfogadása után létrehozták a **Műszaki Emlékeket Nyilvántartó és Gyűjtő Csoportot**, amelynek feladata lett a műszaki gyűjtemények és múzeumok összefogása, újak szervezése. Folyamatosan alakult ki a műszaki múzeumok hálózata, amelynek élére a minisztertanácsi határozattal frissen megalapítani szándékozott **Országos Műszaki Múzeum** került volna, de a múzeum tényleges megalapítása csak mintegy két évtizeddel később történt meg.²⁷⁰

„Profiltisztítás” a múzeumi gyűjteményekben: az 1954. évi 13. törvényerejű rendelet

123

A tárca átvette a középírányítói feladatokat, ugyanakkor azok ellátására jóval kevesebb szakember állt rendelkezésre. Érthető, hogy az egyébként többször átszervezett múzeumi főosztály nem volt képes a magas elvárásokat teljesíteni, miközben fennn hangoztatott célkitűzése az MMOK által „elhanyagolt” területek fejlesztése, a munka megjavítása volt. Az 1953-as főosztályi munkaterv szerint három hónap alatt akarták az MMtvr. és más jogszabályok módosítását előkészíteni (természetesen nem sikerült). A múzeumi főosztály működésének csődjé annak tulajdonítható, hogy egy alapvetően jogszabály-előkészítéssel, hatósági jellegű feladatokkal megbízott minisztériumi szervezeti egység alkalmatlan volt középírányítói feladatkör (például szervezés, koordináció, szakmai felügyelet, gazdálkodás irányítása) ellátására.²⁷¹ A múzeumi gyűjteményekben kialakult rendezetlenségek orvoslására végül 1954 tavaszán sor került az MMtvr. időközben elkészült módosításának megtárgyalására, majd az Elnöki Tanács döntése után a *múzeumokról és műemlékekről szóló 1949. évi 13. sz. tvr. kiegészítéséről és módosításáról* szóló **1954. évi 13. törvényerejű rendelet** kiadására.²⁷²

²⁷⁰ Az Elnöki Tanácshoz felterjesztett előterjesztés tartalmazta a minisztertanácsi előterjesztést is. Ebben egyrészt olvasható a tvr. végrehajtására kiadni tervezett minisztertanácsi rendelettervezet, valamint egy határozattervezet az Országos Műszaki Múzeum létesítéséről (Népművelési Minisztérium 08/86/1953.): MNL OL XVIII-2-a-0010/3-6/1954. (12. doboz). Ld. még: SZILÁGYI: *i. m.* (1967), 28–32., 34–35., MÉSZÁROS: *i. m.* (1980), 15–16., KÖREK: *i. m.* (1988), 122–123. Az Országos Műszaki Múzeumot a Műszaki Emlékeket Nyilvántartó és Gyűjtő Csoportból végül csak 1972-ben hozták létre minisztertanácsi határozattal: *Országos Műszaki Múzeum létesítéséről* szóló **1043/1972. (XI. 9.) Mt. h. számú határozat**, vö.: *A kulturális igazgatás kézikönyve*, *i. m.* (1977), 233. Műszaki muzeológiai gyűjtőkörű szakmúzeumok (Postamúzeum, 1955; Tűzoltó Múzeum, 1957; Központi Bányászati Múzeum, 1957; Központi Kohászati Múzeum, 1960; Textilipari Múzeum, 1962; Csillagászati Múzeum, 1966) alapításához ld.: SZILÁGYI: *i. m.* (1967), 31–32., MÉSZÁROS: *i. m.* (1980), 15–16.

²⁷¹ FEITL: *i. m.* (2013), 78–79., BASICS: *Egységben volt az erő*, *i. m.* (2016), 100. A múzeumi főosztály létszáma 1953-ban 68 fő volt: FEITL: *i. m.* (2013), 78. A főosztály 1953-as munkaterve ilyen, kimondottan nem minisztériumi célokat tartalmazott: kapcsolat kiépítése múzeumokkal, munkaterv készítése, szakmai továbbképzések a főosztály dolgozói számára, Múzeumi Híradó megindítása, múzeumok politikai megtisztítására ütemterv készítése, a Rákóczi-kiállítás forgatókönyvének leadása stb.: *uo.*, 78. (105. jegyzet).

²⁷² A Minisztertanács felterjesztését Apró Antal, a Minisztertanács elnökhelyettese 1954. április 28-án küldte meg a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának (00329/Tük/54. 699-3/KG/54). Az előterjesztés iratai: MNL OL XVIII-2-a-0010/15, 16, 17/1954. (12. doboz). Az előterjesztést az Elnöki Tanács 1954. május 11-én megtartott ülésén fogadta el: MNL OL XVIII-2-b-1954. május 11. ülés (4. doboz).

Az Elnöki Tanács számára küldött felterjesztés tartalmazta a minisztertanácsi előterjesztést, amelyben részletesebb indokolás olvasható. Az előterjesztő szerint a múzeumokba az idők folyamán sok olyan tárgy került, amely nem szerepel a múzeumok leltárában. Ezeknek egy részét elismervény ellenében megőrzés végett helyezték el tulajdonosaik. A régebben elhelyezett műtárgyak esetében sokszor már nem ismert a tulajdonos tartózkodási helye, egyes esetekben kiléte sem, illetve vannak olyan tárgyak is, amelyet valamely állami hatóság anélkül helyezett el múzeumban, hogy előtte a tárgy tulajdoni helyzetét tisztázták volna. Ez a helyzet nehézségeket okoz a múzeumoknak, mert tisztázatlanok maradnak a múzeumok az érintett tárgyakkal kapcsolatos jogai. A nehézségeket fokozza, hogy a rendezetlen helyzetű, tisztázatlan eredetű tárgyak jelentős része nem muzeális értékű, ezért felesleges raktározási terhet jelentenek. Az MMtvr. nem tartalmaz olyan rendelkezést, amelyekkel a fenti problémát meg lehetne oldani, ezért szükséges új, kiegészítő szabályozás kiadása. Az új jogszabálynak meg kell határoznia, hogy milyen tárgyakat őrizhetnek a múzeumok, milyen esetekben őrizhetnek leltárukba nem tartozó tárgyakat, milyen feltételek mellett vehetnek át megőrzésre magánszemélyektől muzeális tárgyakat, végezetül miképpen járjanak el a jelenleg is náluk lévő, leltárukba nem tartozó muzeális és muzeálisnak nem minősülő tárgyakkal kapcsolatban. Az előterjesztő ezen kérdések rendezését az alábbiak figyelembevételével javasolja rendezni: *egyrészt* mentesíteni kell a múzeumokat a muzeálisnak nem minősülő tárgyak raktározásától, *másrészt* pontosan meg kell határozni a múzeumban történő őrzés jogcímeit. Bővíteni kell továbbá a közgyűjteményben történő elhelyezés elrendelésének eseteit is. Ugyanakkor az előterjesztő meglátása szerint legalább ennyire fontos a közgyűjteményben történő elhelyezés elrendelésének korlátait is meghatározni, mert a túlzottan szigorú szabályozás visszatarthatja a közönséget műtárgyak vásárlásától, illetve műtárgyak önkéntes múzeumi elhelyezésétől (azaz a múzeumi létbe helyezéstől). Szükséges volt megállapítani a tulajdonos és a múzeum közötti őrzéssel kapcsolatos szerződés legfontosabb szabályait is. A tvr. elfogadásával lehetőség lesz a szerződés nélkül elhelyezett, sokszor ismeretlen eredetű muzeális tárgyak helyzetének, őrzési jogcímének tisztázására, és „a raktározási terhet jelentő egyéb tárgyak likvidálására”. Végezetül ismeretlen tulajdonos esetén a tárgyakat állami tulajdonba kell venni. A Minisztertanács felismerte azt is, hogy azoknak az állami tulajdonban lévő muzeális és nem muzeális tárgyaknak a helyzetét is rendezni kell, amelyeket állami szerv vagy vállalat adott át őrzésre múzeumoknak. Ezért határozott az ilyen muzeális tárgyaknak az átadó szervnél vagy vállalatnál a leltárból történő törléséről, és a múzeumi leltárba történő felvételéről, míg a nem muzeális tárgyakat az átadónak a múzeum felhívására vissza kellett vennie, el kellett szállítania 1954. december 31-ig.²⁷³

²⁷³ Az előterjesztés iratai között található a minisztertanácsi előterjesztés (Népművelési Minisztérium 08/95/1953. TÜK) részletes indokolással, határozattervezettel (1-4. oldal): MNL OL XVIII-2-a-0010/15, 16, 17/1954. (12. doboz). Az Elnöki Tanács ülésén Darabos Iván (1911-1983), az Elnöki Tanács titkára röviden ismertette az indokolást, az előterjesztéshez hozzászólás nem volt. Az ülésről készült jegyzőkönyv 3. oldala: MNL OL XVIII-2-b-1954. május 11. ülés (4. doboz).

A múzeumok csak a tudományos kutatás szempontjából jelentős vagy történetileg, illetőleg művészileg kiemelkedő jelentőségű tárgyakat, gyűjteményeket (a továbbiakban: **muzeális tárgyak**) őrizhettek (1. §). Vita esetén a népművelési miniszter döntötte el, hogy valamely tárgy muzeális tárgynak tekintendő-e. A múzeumok leltárukba nem tartozó muzeális tárgyat csak abban az esetben őrizhettek, ha a tárgy közgyűjteményben való elhelyezését a népművelési miniszter rendelte el, vagy ha azt megőrzés végett írásbeli szerződés alapján vették át.

Az indokolás szerint menetesíteni kell a múzeumokat a muzeálisnak nem minősülő tárgyak raktározásától, ezért szükséges meghatározni, hogy a múzeumok csak muzeális tárgyakat őrizhetnek, továbbá meg kell határozni a muzeális tárgy fogalmát. Vitás esetben a miniszter dönthet. Fontos meghatározni a múzeumi őrzés jogcímeit is: állami tulajdonban álló és múzeumi leltárba tartozó vagy a miniszter rendelkezése alapján közgyűjteményben elhelyezett, vagy a tulajdonossal kötött szerződés alapján megőrzésre átvett tárgyak esetében.²⁷⁴

A népművelési miniszter elrendelhetette muzeális tárgyak közgyűjteményben való elhelyezését, ha ezt a tárgyak épségben tartása indokolta, vagy ha művészi vagy tudományos jelentőségük szükségessé tette, hogy a közönség számára hozzáférhetővé váljanak (2. §). A múzeum az elhelyezés ideje alatt a tárgyat kiállíthatta, illetve tudományos szempontból feldolgozhatta. Az elhelyezés az elrendeléstől számított öt év időtartamra történt. Ennek eltelte után a miniszter újra elrendelhetette a közgyűjteményben történő elhelyezést, ha a tulajdonos tartózkodási helye ismeretlen volt, vagy felszólítás ellenére a tárgyat nem szállította el. Ha pedig ezen tárgy muzeális értéke megszűnt, a múzeum átadhatta a Bizományi Áruháznak értékesítés céljából.

Az MMtvr. alapján a miniszter csak akkor rendelhetette el a közgyűjteményben történő elhelyezést, ha a tulajdonos nem gondoskodott megfelelően a szakszerű kezelésről, vagy a miniszter erre vonatkozó utasításait nem teljesítette. Ezenfelül a javaslat akkor is lehetővé tette ezt, ha a tárgy művészi vagy tudományos jelentősége indokolta, hogy a közönség számára hozzáférhetővé váljon. Az elrendelés öt évre történt, utána a tulajdonos visszakapta a tárgyat.²⁷⁵

Nem lehetett elrendelni azon muzeális tárgynak a közgyűjteményben történő elhelyezését, amely alkotójának vagy annak közeli hozzátartozójának tulajdonában volt, de azét sem, amelyet tulajdonosa az alkotóművésztől vagy állami vállalatától vásárolt, vagy amelyet a múzeum a tulajdonossal kötött szerződés alapján őrzött, vagy legalább öt évig szerződés alapján múzeumi őrzetben volt, és a tulajdonosnak történt visszaadás óta nem telt el újabb öt év, kivéve, ha a tárgy épségét a tu-

²⁷⁴ Az előterjesztés iratai között található a minisztertanácsi előterjesztés (Népművelési Minisztérium 08/95/1953. TUK) részletes indokolással (1–2. oldal): MNL OL XVIII-2-a-0010/15, 16, 17/1954. (12. doboz). Ld. még: FEITL: i. m. (2013), 80., GYÖNGYÖSSY: i. m. (2016), 45.

²⁷⁵ Az előterjesztés iratai között található a minisztertanácsi előterjesztés (Népművelési Minisztérium 08/95/1953. TUK) részletes indokolással (2. oldal): MNL OL XVIII-2-a-0010/15, 16, 17/1954. (12. doboz). Ld. még: PRANTNER Zoltán: *Büntető eljárás, polgári bírósági határozat, valamint közjegyzői intézkedés folytán állami tulajdonba került muzeális tárgyak, illetve gyűjtemények múzeumi elhelyezéséről* = Múzeumi Közlemények, 1965, 2. sz., 146., FEITL: i. m. (2013), 80.

lajdonosnál veszély fenyegette (3. §). Ilyen esetben az MMtvr.-ben meghatározott eljárásrend (10. § [2]–[3] bekezdések) szerint kellett eljárni.

Az előterjesztő fontosnak tartotta, hogy az elrendelés eseteit a jogszabály korlátozza. Ennek oka *egyrészt* az, hogy a túlzottan szigorú szabályozás visszatartaná a közönséget műtárgyak vásárlásától, *másrészt* kedvét venné műtárgyainak múzeumi elhelyezésre történő felajánlásától. Az előterjesztő szerint viszont a tárgy épése olyan szempont, amely megalapozhatja az elrendelést.²⁷⁶

Muzeális tárgyat megőrzés céljából a múzeumok csak akkor vehettek át, ha erről a tulajdonossal határozott időre szóló írásbeli szerződést kötöttek (4. §). Az őrzés legrövidebb ideje öt év volt, de méltánylást érdemlő okból a népművelési miniszter rövidebb időtartamra is engedélyt adhatott. A szerződésben egyedileg kellett meghatározni az átadott tárgyakat, amelyeket a múzeum köteles volt karbantartani, de az őrzési időszak alatt kiállíthatta és tudományosan feldolgozhatta őket.

Az indokolás rámutatott, hogy a javaslat megállapítja a tulajdonos és a múzeum közötti őrzési célú kötendő (azaz letéti) szerződés legfontosabb szabályait is: csak írásban lehet megkötni, időtartama legalább öt év, az átvett tárgyakat a múzeumnak kell „karbantartani”, viszont jogában áll kiállítani és tudományosan feldolgozni.²⁷⁷

A szerződésben meghatározott idő lejártá után a muzeális tárgyat a tulajdonosnak vissza kellett adni, de lehetőség volt a szerződés további időre (legalább újabb öt évre, vagy a miniszter engedélyével rövidebb időtartamra) szóló meghosszabbításra is. Ha a lejáratkor a tárgy még kiállításon szerepelt, az őrzési idő a kiállítás befejezéséig, de legfeljebb három évig meghosszabbodott. Erről azonban a tulajdonost még az őrzési idő lejártá előtt írásban a kiállítás időtartamának naptárszerű meghatározásával értesíteni kellett. Ha viszont az őrzési idő lejáratakor a tulajdonos felszólítás ellenére nem szállította el, vagy tartózkodási helye ismeretlen volt, a miniszter elrendelhetette a tárgy közgyűjteményben történő elhelyezését. Ha pedig ezen tárgy muzeális értéke megszűnt, a korábban már ismertetett eljárásrend szerint a múzeum átadhatta a Bizományi Áruháznak értékesítés céljából. Az őrzési idő lejártá előtt a tulajdonos a muzeális tárgyat csak a miniszter hozzájárulásával vehette vissza (5. §).

Az előterjesztés különösen javasolta a közgyűjteményben történő elhelyezés eseteinek bővítését azokra az esetekre is, amikor a tulajdonos tartózkodási helye ismeretlen, vagy a tulajdonos a tárgyat felszólítás ellenére sem szállítja el.²⁷⁸

A múzeumi őrzésre vonatkozó szerződésnek a tvr.-rel ellentétes kikötései érvénytelenek voltak, helyükbe a jogszabály megfelelő rendelkezése lépett (6. §).

²⁷⁶ Az előterjesztés iratai között található a minisztertanácsi előterjesztés (Népművelési Minisztérium 08/95/1953. TÜK) részletes indokolással (2. oldal): MNL OL XVIII-2-a-0010/15, 16, 17/1954. (12. doboz). Ld. még: FEITL: i. m. (2013), 80.

²⁷⁷ Az előterjesztés iratai között található a minisztertanácsi előterjesztés (Népművelési Minisztérium 08/95/1953. TÜK) részletes indokolással (3. oldal): MNL OL XVIII-2-a-0010/15, 16, 17/1954. (12. doboz).

²⁷⁸ Az előterjesztés iratai között található a minisztertanácsi előterjesztés (Népművelési Minisztérium 08/95/1953. TÜK) részletes indokolással (2. oldal): MNL OL XVIII-2-a-0010/15, 16, 17/1954. (12. doboz). Ld. még: FEITL: i. m. (2013), 80., GYÖNGYÖSSY: i. m. (2016), 45.

A tvr. hatályba lépésekor a múzeum őrizetében állt azon muzeális tárgyakra, amelyeket a múzeum a tulajdonostól szerződés kötés nélkül vagy határozatlan időre szóló szerződéssel vett át, 1954. augusztus 31-ig határozott időre szóló szerződést kellett kötni (7. §). Erre a múzeumnak kellett felhívnia a tulajdonost, ha azonban az a felszólításnak nem tett eleget, vagy ismeretlen helyen tartózkodott, a miniszter elrendelhetette az érintett tárgy közgyűjteményben történő elhelyezését a szerződés megkötéséig terjedő hatállyal.

Az előterjesztés ebben az esetben is javasolta a közgyűjteményben történő elhelyezés eseteinek bővítését azokra az esetekre is, amikor a tulajdonos tartózkodási helye ismeretlen, vagy a tulajdonos a tárgyat felszólítás ellenére sem szállítja el, mondván a tvr. elfogadásával lehetőség lesz a szerződés nélkül elhelyezett, sokszor ismeretlen eredetű muzeális tárgyak helyzetének, őrzési jogcímének tisztázására és „a raktározási terhet jelentő egyéb tárgyak likvidálására”, hiszen a javaslat egyrészt szerződés kötési kötelezettséget ír elő 1954. március 31-ig, a muzeálisnak nem tekinthető tárgyakat pedig el kell szállítani a múzeumokból.²⁷⁹

Azokat a tárgyakat, amelyek a múzeum őrizetében álltak, de muzeális tárgynak nem lehetett tekinteni őket, a tulajdonosoknak 1954. augusztus 31-ig el kellett szállítaniuk (8. §). Erre a múzeumnak kellett felhívnia a tulajdonost, ha azonban az a felszólításnak nem tett eleget, vagy ismeretlen helyen tartózkodott, a múzeum átadhatta a tárgyat a Bizományi Áruháznak értékesítés céljából (kivéve, ha a tulajdonos hivatalos kiküldetés, állami megbízás alapján vagy tanulmányúton külföldön tartózkodott). Az értékesítésből befolyt összegből kellett fedezni az elszállítással és az értékesítéssel kapcsolatos kiadásokat, a fennmaradó összeget pedig az Országos Takarékpénztár kezelte a jogosított javára, aki jelentkezése esetén megkaphatta ezt az összeget.

A tvr. hatályba lépésekor a múzeum őrizetében állt azon tárgyak, amelyeknek tulajdonosa ismeretlen, vagy engedély nélkül külföldre távozott, állami tulajdonba kerültek (9. §). A muzeális tárgyakat fel kellett venni a múzeum leltárába, a nem muzeális tárgyakat pedig a Bizományi Áruház értékesítette. Az értékesítésből befolyt összegből kellett fedezni az elszállítással és az értékesítéssel kapcsolatos kiadásokat, a fennmaradó összeget pedig a Népművelési Minisztérium számlájára kellett átutalni.

A miniszter a tvr. alapján történt állami tulajdonba vételt indokolt esetben hatálytalaníthatta (10. §).

A tvr. rendelkezéseit azokra a tárgyakra is alkalmazni kellett, amelyeknek közgyűjteményben történő elhelyezését az 1952. évi 25. tvr. hatályba lépése előtt a közoktatásügyi miniszter rendelte el.

²⁷⁹ Az előterjesztés iratai között található a minisztertanácsi előterjesztés (Népművelési Minisztérium 08/95/1953. TÜK) részletes indokolással (2–3. oldal): MNL OL XVIII-2-a-0010/15, 16, 17/1954. (12. doboz). Ld. még: FEITL: i. m. (2013), 80.

Összegzés

A múzeumügy szabályozását nem az országgyűlés által elfogadott törvény, hanem a kollektív államfői testület, a Népköztársaság Elnöki Tanácsa által megalkotott törvényerejű rendelet tartalmazta. Ezzel megszakadt az 1807 óta élő magyar közjogi hagyomány, miszerint a múzeumok ügye országgyűlési tárgyalást igényel. A változás nyilvánvalóan az új mechanizmus eredménye volt: az MDP Központi Vezetősége által megtárgyalt javaslatot vitatta meg a Minisztertanács, majd az onnan ritkább esetben az országgyűlés, vagy gyakrabban az Elnöki Tanács elé került. „Az országgyűlés gyakorlatilag elvesztette jogalkotó funkcióját, miközben fontos rendelkezések törvényerejű rendeletekben, alacsonyabb szintű jogszabályokban jelentek meg, amelyek mind párhatározatokon alapultak.” (Benyák Adrienn) Mivel az országgyűlés alig ülésezett, az Elnöki Tanács gyakorlatilag átvette törvényalkotási jogkörét; nyilvánvaló, hogy a múzeumügy sem képezhetett kivételt: nem érdemesítették arra, hogy ágazati szabályozását a parlament elé terjesszék.²⁸⁰

Az MMtvr. leválasztotta a könyvtár- és levéltárügyet a múzeumügyről, viszont új elemként beemelte a műemlékvédelmet; ezért a jogszabályt múzeumi és örökségvédelmi törvénynek tekinthetjük. Alá kell azonban húzni, hogy ezt a kortársak számára furcsa megoldást nem szakmai érvekkel indokolták, ráadásul a műemlékes szakma jelentős részének ellenállását váltotta ki.²⁸¹

Az MMtvr. vitathatatlan érdeme az MMOK létrejötte, hiszen az önkormányzatiság felszámolása ellenére maradt a múzeumügy élén egy középírányító szerv, így a terület elvben megőrizhette szakmai autonómiáját. Megszüntetése éppen ezért volt katasztrófális hatással a magyar múzeumügyre.²⁸²

A középírányítói feladatköröket a tárca múzeumi főosztálya vette át, amely azonban ezeknek a feladatoknak nyilvánvalóan nem tudott megfelelni. A rendszer szétaprózódott lett, hiányzott az egységes szakmai irányítás.²⁸³

²⁸⁰ KOREK: i. m. (1988), 118., BENYÁK Adrienn: *Az Elnöki Tanács és az Országgyűlés helye és szerepe az államszervezetben 1949–1953 között* = *Jogtörténeti Szemle*, 2006, 3. sz., 35–36., 38–40.

²⁸¹ KOREK: i. m. (1988), 118–119., WOLLÁK Katalin – ZSIDI Paula: *A régészeti örökség védelmének jogi háttere és fővárosi gyakorlata = Vándorutak – Múzeumi örökség. Tanulmányok Bodó Sándor tiszteletére, 60. születésnapja alkalmából*. Szerk. VIGA Gyula – HOLLÓ Szilvia Andrea – CS. SCHWALM Edit, Bp., Archaeolingua, 2003, 241–242., BASICS: *Egységben volt az erő*, i. m. (2016), 100.

²⁸² KOREK: i. m. (1968), 83., BÁNDI: i. m. (1984), 4–5., KOREK: i. m. (1988), 122–123., WOLLÁK – ZSIDI: i. m. (2003), 242., SZABÓ: i. m. (2007), FEITL: i. m. (2013), 69., BASICS: *Egységben volt az erő*, i. m. (2016), 100.

²⁸³ KOREK: i. m. (1968), 83., BÁNDI: i. m. (1984), 4–5., KOREK: i. m. (1988), 123., K. VÉGH: i. m. (2003), 97., FEITL: i. m. (2013), 78–79., BASICS: *Egységben volt az erő*, i. m. (2016), 100.

VIII. A megyei múzeumi hálózat létrejötte és virágkora

Az 1940-es évek végétől végrehajtott államosítás és centralizáció egyik hozadéka a múzeumi munka egységes gyakorlatának kialakítása volt. A központosított, közvetlenül a minisztérium által vezérelt, szétaprózódott elemekből álló rendszer azonban nem volt életképes, mert a kulturális irányítás nem tudta azt az alapvető célkitűzést elérni, hogy a hálózat egyenletesen fejlődjön. Ennek hiányában nemcsak a gyűjteményfejlesztés nem volt a kívánt szinten biztosítható, de az egyes múzeumok a kultúrpolitika által megkövetelt közművelődési célokat sem tudták megfelelően teljesíteni. Az időközben megkezdődött decentralizáció, a tanácsok szerepének növekedése szinte kikényszerítette a vidéki múzeumok tanácsai irányítás alá helyezését, újfajta intézményfenntartói modell kialakítását.²⁸⁴

Az 1960-ban készült állapotfelmérés szerint a minisztérium fenntartásában tíz budapesti és negyvenkilenc vidéki múzeum állt, míg további harminc múzeumot már tanácsok tartottak fenn. A felmérés ugyanakkor rámutatott a vidéki múzeumügy súlyos emberierőforrás-hiányára: a fővárosi intézményekben 257, míg a vidéki múzeumokban 89 múzeumi szakember dolgozott.²⁸⁵

A „múzeumi törvény”: az 1963. évi 9. törvényerejű rendelet

A múzeumügy új szabályozását ismét az Elnöki Tanács fogadta el a *muzeális emlékek védelméről* szóló **1963. évi 9. törvényerejű rendelet** (a továbbiakban: Mtvr.) kiadásával.²⁸⁶

1962-ben egy, a bozsoki kastélyban rendezett egyhetes értekezleten szakmai grémium vitatta meg a tervezetet. Már ekkor szóba kerültek az Mtvr.-t kísérő alacsonyabb szintű jogszabályok, valamint felmerült egy múzeumi etikai kódex megalkotásának szükségessége is. Az Mtvr. elfogadását, Elnöki Tanács elé terjesztését viszont a tanácsosítás miatti változások, illetve a más tárcákkal folytatott elnyúló egyeztetések jelentősen késleltették.²⁸⁷

²⁸⁴ FODOR Mihály: *A Szolnok megyei múzeumok tanácsai kezelésbe vétele = Múzeumi Közlemények*, 1962, 2. sz., 32–34., KOREK: i. m. (1968), 83–84., IKVAI Nándor: *A megyei múzeumok negyedszázada (1962–1987) = A miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve 25–26. (1986–87), Tanulmányok Szabadfalvi József tiszteletére*. Szerk. DOBROSSY István – VIGA Gyula, Miskolc, 1988, 12–18., KOREK: i. m. (1988), 123., K. VÉGH: i. m. (2003), 97., SZABÓ: i. m. (2007), 54., BASICS: *Egységben volt az erő*, i. m. (2016), 100.

²⁸⁵ Uo., 99–100.

²⁸⁶ A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány előterjesztését Kádár János, a kormány elnöke 1963. április 18-án küldte meg a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának. Az előterjesztés iratai: MNL OL XVIII-2-a-9. tvr./1963. (46. doboz). Az előterjesztést az Elnöki Tanács 1963. május 10-én megtartott ülésén fogadta el: MNL OL XVIII-2-b-1963. május 10. ülés (7. doboz).

²⁸⁷ ÉRI István: *Kollégák a regisztrációról és a normatíváról = Múzeumi Közlemények*, 2004, 1. sz., 7. Az etikai szabályokat végül a múzeumi ügyrend vonatkozó fejezetei tartalmazták, ld. pl.: *A múzeumi törvény és végrehajtási utasítása. A muzeális közgyűjtemények ügyrendi szabályzata*. 1984. Szerk. HÁMORI János, Bp., Központi Múzeumi Igazgatóság, 1984, (a továbbiakban: ÜGYREND), 70–74.

A rendeletervezet az Elnöki Tanács számára készített indokolása rámutatott, hogy az MMTvr. több rendelkezése elavulttá vált, vagy hézagosnak bizonyult, ezért több kiegészítő jogszabály megalkotása vált szükségessé, így a múzeumügyre vonatkozó hatályos rendelkezéseket nyolc jogszabály tartalmazza. Az előterjesztő felhívta a figyelmet arra, hogy a szabályozás elmaradt a követelmények és a kialakult gyakorlat mögött. Négy szempont miatt tartotta szükségesnek új jogszabály kiadását. *Egyrészt* a hatáskörök decentralizálása során a tanácsok múzeumirányító feladatkört kaptak, ennek következtében megyei múzeumi szervezetet kell kialakítani. *Másrészt* az eddigi jogszabályok egyetlen szakmúzeumot sem minősítettek országos múzeummá, viszont számos olyan működik, amelyek az illetékes miniszter felügyelete alatt állnak, közülük egyesek már országos jellegűek. *Harmadrészt* bár a műemlékvédelem a művelődésügyi miniszter hatáskörébe tartozik, valójában azonban – a miniszterrel egyetértésben – az építésügyi miniszter határoz. *Negyedrészt* a múzeumügy szabályozását összhangba kell hozni az új Polgári Törvénykönyv és a Büntető Törvénykönyv rendelkezéseivel. Mindezek alapján a múzeumügy új, korszerű szabályozása szükséges, ezt a célt kívánja megvalósítani a muzeális emlékek védelméről szóló törvényerejű rendelet tervezete.²⁸⁸ Mindehhez rögtön hozzá kell tenni, hogy szemben a korábbi múzeumi törvényekkel, az Mtvr. inkább kereteket adott meg, a részletszabályokat alacsonyabb szintű jogszabályokban rendezték.²⁸⁹

Az Mtvr. **muzeális tárgy**nak (1. §) nyilvánította a történelem, a tudományok, az irodalom, a művészetek, valamint a termelésfejlődés kiemelkedő tárgyi, írásos és egyéb emlékeit. Ezen emlékeket törvényes védelem alá helyezte, mivel ezeket tudományosan fel kell dolgozni és az egész nép számára hozzáférhetővé kell tenni. E feladatok megvalósításáról a művelődésügyi miniszter gondoskodott.

A múzeumügy országos szakfelügyeletét a miniszter látta el, aki azonban munkájának – a múzeumok szakmai, tudományos irányításának – támogatására **Országos Múzeumi Tanácsot** (a továbbiakban: OMT) létesített. Az OMT véleményt nyilvánított, illetve javaslatokat terjesztett elő a múzeumügy általános elvi kérdéseiben. Az OMT elnökét és tagjait a miniszter hároméves időtartamra nevezte ki, munkájukat a miniszter által jóváhagyott ügyrend és munkaterv szerint végezték.²⁹⁰

Az Mtvr. **hatálya** (2. §) a muzeális gyűjteményekre, jogi személyek tulajdonában álló egyéb muzeális gyűjteményekre, muzeális magángyűjteményekre, egyedi muzeális emlékekre, valamint a régészeti és történeti jelentőségű földterületekre terjedt ki.

²⁸⁸ Az előterjesztéshez fűzött indokolás: MNL OL XVIII-2-a- 9. tvr./1963. (46. doboz).

²⁸⁹ A muzeális emlékek védelméről szóló 1963. évi 9. számú törvényerejű rendelet végrehajtásáról intézkedő **2/1965. (I. 8.) MM számú rendelet** (a továbbiakban: Vhr.; a rendeletet később többször módosították: 17/1970. [XI. 29.] MM számú, 5/1971. [X. 23.] MM számú, 2/1975. [III. 7.] KM számú, 3/1977. [III. 29.] KM számú, 18/1981. [XII. 5.] MM számú rendelet); ÜGYREND 16–55. Ld. még: KÖREK: i. m. (1988), 123., NAGY: i. m. (2010), 26., GYÖNGYÖSSY: i. m. (2016), 48.

²⁹⁰ Az Országos Múzeumi Tanács létesítéséről szóló **167/1966. (M. K. 20.) MM számú utasítás**, vö.: A kulturális igazgatás kézikönyve, i. m. (1977), 228–229. Az OMT létesítésével megszűnt a korábbiakban működött Múzeumok Igazgató Tanácsa. Az OMT működéséhez ld. még: LAKATOS László: Az Országos Múzeumi Tanács működéséről és terveiről = Múzeumi Közlemények, 1968, 2. sz., 71–74.

Az Mtvr. újra meghatározta a **múzeum** fogalmát (3. §): „muzeális emlékekből álló, tudományos kutatómunka útján létrejött és rendszerezett muzeális közgyűjtemény, vagy jogi személy tulajdonában álló egyéb muzeális gyűjtemény, amelynek létesítéséhez, illetve múzeummá való átszervezéséhez a művelődésügyi miniszter hozzájárult”.²⁹¹

Az Mtvr. a **muzeális közgyűjtemények** közé sorolta az országos múzeumokat, valamint a miniszterek, illetve országos hatáskörű szervek vezetői közvetlen felügyelete alatt álló egyéb múzeumokat, továbbá a tanácsok és más állami szervek, tudományos és egyéb intézmények, társadalmi szervezetek, illetve szövetkezetek által fenntartott múzeumokat és egyéb muzeális gyűjteményeket (4. §).

A muzeális közgyűjteményekre vonatkozó részletszabályokat (létesítés, tipológia, gyűjtőkörü és gyűjtőterületi szabályozás stb.) a miniszter végrehajtási rendeletben határozta meg (a továbbiakban: Vhr.). A rendelet azonban számos – az Mtvr.-ből – kimaradt alapelvet is tartalmazott, így például egyfajta újabb múzeumdefiníciót adott meg, amikor a múzeumok tevékenységét kiterjesztette a hazai és a nemzetközi jelentőségű muzeális tárgyi és dokumentációs anyag felkutatására, gyűjtésére, őrzésére és védelmére; az anyag rendszerezésére, nyilvántartására, feldolgozására és közlésére stb.²⁹²

Az Mtvr. múzeumi hierarchiájának csúcsán az **országos múzeumok** álltak (5. §). Az országos múzeumok a jogszabály definíciója szerint „*sajátos gyűjtési körükben kimagasló, országos érdekű, területileg és történelmileg teljességre törekvő muzeális gyűjteményt őrző, azt tudományosan feldolgozó és a népművelés szolgálatába állító tudományos intézetek*”. További feladatuk volt, hogy a tudományos tervek végrehajtása érdekében, illetve a miniszter által meghatározott feladatkörben segítsék a megyei múzeumok munkáját. Az Mtvr. országos múzeumnak minősítette a Magyar Nemzeti Múzeumot, a Szépművészeti Múzeumot, a Magyar Nemzeti Galériát, az Iparművészeti Múzeumot, a Néprajzi Múzeumot, a Természettudományi Múzeumot, a Legújabbkori Történeti Múzeumot, a Petőfi Sándor Irodalmi Múzeumot, a Budapesti Történeti Múzeumot, a Mezőgazdasági Múzeumot és a Hadtörténeti Múzeumot. Országos múzeumot csak a Minisztertanács létesíthetett. Az országos múzeum élén főigazgató állt, akit a felügyeletet gyakorló miniszter nevezett ki személyes hatáskörében (de ez alól a Minisztertanács kivételt engedélyezhetett).

²⁹¹ BODÓ Sándor: *Múzeumok, muzeális emlékek = A kulturális igazgatás. Közigazgatási szakvizsga*. Szerk. KISS Zoltán, [Bp.], BM Kiadó, [1996?], 34. POGÁNY Ö. Gábor, a Magyar Nemzeti Galéria főigazgatója az OMT 1968. februári ülésén így definiálta a múzeumot (POGÁNY Ö. Gábor: *A múzeumok feladatai a szocializmus építésének jelenlegi szakaszában = Múzeumi Közlemények*, 1968, 1. sz., 7.): „A múzeum önálló jellegű művelődési szervezet, se a művészetekhez, se a szabadegyetemekhez nem hasonlítható, sajátlagos ismeretközlő műforma, speciális hagyományokkal, belső felépítettségének megfelelő közönségszolgálattal.” Az Államigazgatási Főiskola kulturális igazgatást tárgyaló jegyzetében az alábbi szocialista múzeumfogalmat találhatjuk (BUDZSÁKLIA Mátyás: *Közművelődés- és művészetügyi igazgatás = BUDZSÁKLIA Mátyás – LÖRINCZ Lajos: Kulturális igazgatás. Jegyzet. [Szakigazgatás III.] Bp., Államigazgatási Főiskola, 1984, harmadik, javított, átdolgozott kiadás, 16.): „A múzeumok gyűjtik, őrzik, tudományosan feldolgozzák és a nyilvánosság elé tárják a nemzeti, az egyetemes kultúra, a történelem és a természet tárgyi emlékeit. Közreműködnek a környezet- és lakáskultúra, valamint a történelmi, a művészeti, a természettudományi és a műszaki műveltség fejlesztésében. A levéltárakkal együtt támogatják a honismereti mozgalmat, a helytörténetírást.”*

²⁹² Vhr. 12–24. § (ÜGYREND 24–29.).

A főigazgatók kinevezése kapcsán Ortutay Gyula tanácsstag az Elnöki Tanács ülésén felvetette, hogy a kivétel engedélyezésével kapcsolatos kitétel felesleges, ugyanis az országos múzeumok – a Budapesti Történeti Múzeum kivételével – teljesen a miniszterhez tartoznak. Azt javasolta, hogy a jogszabály azt tartalmazza: a főigazgatót a felügyeletet „*gyakorló miniszter, illetve a Fővárosi Tanács elnöke nevezi ki*”.²⁹³ Az országos múzeum új definíciójában viszont elmaradt a „nemzeti” jelző, de előtérbe került, hogy ezek a tudományos intézmények országos érdekű, teljes-ségre törekvő gyűjteményüket *a tudományos feldolgozó és népművelő munka szolgálatába állítják*. Bár az Mtvr. a korábbi magyar jogalkotási hagyományt megőrizve ismét tételesen felsorolta az országos múzeumokat – közöttük az egyébként alapvetően regionális jellegű és már korábban tanácsí kezelésű Budapesti Történeti Múzeumot –, tartalmazta azt a rendelkezést is, hogy új országos múzeumot csak a Minisztertanács létesíthet. A későbbiekben ilyen alapításra már valóban kormányhatározat alapján kerül sor (Közlekedési Múzeum; Országos Műszaki Múzeum; Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár; Szabadtéri Néprajzi Múzeum).²⁹⁴

Az Mtvr.-ből kimaradt (pontosabban csak áttételesen szerepelt szövegében) egy múzeumtípus, amely akár országos gyűjtőterületű is lehetett. Ezt a hiányt a Vhr. pótolta, amikor kimondta, hogy a **szakmúzeum** gyűjtőköre valamely muzeológiai szakmai szempontokra tekintettel meghatározott muzeális emlékekre terjedt ki.²⁹⁵

A múzeumi középszintet a **megyei múzeumok** alkották (6. §). A megyei tanács irányítása alatt álló múzeumok közül a miniszter jelölte ki a megyei múzeumot, amely – népművelési és tudományos tevékenységén felül – a miniszter által meghatározott körben múzeumi szakszempontból segítette a megye területén működő múzeumok és muzeális gyűjtemények együttműködését, munkájuk összehangolását. A megyei múzeum igazgatójának kinevezéséhez a miniszter hozzájárulását kellett kérni.

Az Mtvr. hatályba lépése után új fogalomként jelent meg a *megyei múzeumi szervezet*, amely a decentralizáció következtében egy megyében a megyei tanács felügyelete alatt működő múzeumösszességet jelentette, irányító intézménye rendszert a megyeszékhelyen működő megyei múzeum lett: tehát a decentralizáció megyei szinten történő centralizálást jelentett. A **megyei múzeum** a megye egész területe vonatkozásában, míg a **tájmúzeum** a megyei tanács által meghatározott

²⁹³ Az ülésről készült jegyzőkönyv 3. oldala: MNL OL XVIII-2-b-1963. május 10. ülés (7. doboz).

²⁹⁴ KOREK: *i. m.* (1988), 123–124., BODÓ: *i. m.* (1996), 34–35., K. VÉGH: *i. m.* (2003), 117. Az Országos Műszaki Múzeum 1973-ban jött létre: *Országos Műszaki Múzeum létesítéséről* szóló **1043/1972. (XI. 9.) Mt. h. számú határozat**, vö.: *A kulturális igazgatás kézikönyve*, *i. m.* (1977), 233., a Közlekedési Múzeum pedig 1971-től működik országos múzeumként: *a Közlekedési Múzeum országos múzeummá nyilvánításáról* szóló **1050/1970. (XII. 20.) Korm. számú határozat**, vö.: *A kulturális igazgatás kézikönyve*, *i. m.* (1977), 233. 1981-ben ismét egységes határozatot adtak ki az országos múzeumok felsorolásáról, ebben új elemként szerepel a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum és a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum: *az országos múzeumok felsorolásáról* szóló **1032/1981. (X. 30.) Mt. számú határozat** (ÜGYREND 15.).

²⁹⁵ Vhr. 15. § (2) bekezdés (ÜGYREND 25.); a § végleges szövegét 1981-ben állapították meg. Ld. még: BODÓ: *i. m.* (1996), 35.

gyűjtőterületen belül gyűjtötte a muzeális anyagot. Utóbbi kategória a gyakorlatban az MMtvr. fogalomhasználatából maradt meg, értelemszerűen a tanács törvény rendelkezéseinek megfelelően egy megyén belüli tájegység vonatkozásában. A megyei múzeumi szervezeten belül működtek **helytörténeti múzeumok** is egy adott helység múltjával összefüggő emlékek gyűjteményezésére (ilyen intézményt viszonylag hamar alapíthattak városi és községi tanácsok is, bár az eredeti szándék nyilvánvalóan egységes hálózat kialakítása volt). Ugyanakkor az Mtvr. a rendszer hierarchizálását elmulasztotta, az egyes kategóriákat a korábbi jogszabályok alapján valójában a gyakorlat alakította ki. Összességében a miniszter szerepe a megyei muzeális intézmények esetében a működés összehangolására, a tudományos és népművelési tevékenység elősegítésére csökkent, mivel felügyeleti jogkörét a megyei tanács végrehajtó bizottságának művelődési osztálya (Budapesten a Budapesti Történeti Múzeum vonatkozásában a Fővárosi Tanács V. B. népművelési főosztálya) útján gyakorolta.²⁹⁶ A múzeumok tanácsoknak történő átadása mögött gazdasági szükségesség hűzódott, hiszen a tanácsok megerősödésének és hatáskörük bővülésének köszönhetően nagyobb hatékonysággal tudták irányítani a magyar műtárgy-állományt, ekkor már kétharmadát őrző megyei múzeumokat. Ahogy a Szolnok Megyei Tanács elnökhelyettese fogalmazott: „Végre megértették a tanácsok nagykorúságát, és ránk merik bízni a múzeumokat!”. Mielőtt azonban valamilyen önkormányzati romantika hatása alá kerülnének, ne feledjük a tanácsok „nem a helyi hatalom szervei, hanem a hatalom helyi szervei” voltak.²⁹⁷

A jogalkotó is érzékelte, hogy a decentralizáció mellett szükséges a szakmai kontroll biztosítása. Ezért a miniszter – a Minisztertanács Tanácsai Hivatala elnöké-

²⁹⁶ FODOR: i. m. (1962), 32–34., KATONA Imre: *Múzeumok szerepe a népművelésben* = *Múzeumi Közlemények*, 1962, 1. sz., 39., 42., BÁNDI: i. m. (1984), 5–7., KOREK: i. m. (1988), 124–125., BODÓ: i. m. (1996), 35–36., NAGY: i. m. (2010), 26., BASICS: *Egységben volt az erő*, i. m. (2016), 107–108., GRÉCZI Emőke: „Az élet nem zajlott máshogy”. Kötetlen beszélgetés Villangó Istvánval a rendszerváltás előtti évtizedek múzeumirányításáról = *MúzeumCafé*, 2016, 4. sz., 183., GYÖNGYÖSSY: i. m. (2016), 48. A megyei múzeum és a tájmúzeum működésével kapcsolatos részletszabályokat a Vhr. 15. § (3)–(4) állapította meg (ÜGYREND 25.). Jól mutatja azt, hogy a múzeumtipológiát ténylegesen a gyakorlat alakította ki, ezért a miniszter később újabb kategóriát hozott létre: *a múzeális emlékhelyet*. Muzeális emlékhelyek lehetnek emlékmúzeumok, emlékházak és emlékszobák is. Emlékhely létesítéséhez egyébként a miniszter előzetes hozzájárulását kellett kérni. A munkálatok befejezése után a miniszter – kérelemre – döntött az emlékhely létesítéséről. A múzeumok részeként működő emlékhelyek az adott múzeum kiállítóhelyének minősültek. Ld.: *A múzeális emlékhelyekről* szóló **103/1970. (M. K. 2.) MM számú utasítás**, vö.: *A kultúrális igazgatás kézikönyve*, i. m. (1977), 224–225. A felügyeleti jog tanácsokra történő átruházása: Vhr. 19. § (uo., 209.). A megyei múzeum feletti irányítási és ellenőrzési jogkör szakigazgatási szerv általi ellátásáról: *A megyei (fővárosi) tanácsok végrehajtó bizottsága művelődésügyi feladatokat ellátó szakigazgatási szervének feladatairól, hatásköréről, hatósági jogköréről* szóló **142/1972. (M. K. 13.) MM számú utasítás** III. 9–10. (uo., 1189.).

²⁹⁷ FODOR: i. m. (1962), 32–34., VERŐ Gábor: *A múzeumi terület szervezeti változásai, gondolatok az előtérben álló feladatokról* = *Múzeumi Közlemények*, 1968, 1. sz., 8–9., BÁNDI: i. m. (1984), 5–7., IKVAI: i. m. (1988), 17–18., BALÁZS: i. m. (2003), 21–22., FÁRI – NAGY: i. m. (2008), 19., NAGY: i. m. (2010), 26., BASICS: *Egységben volt az erő*, i. m. (2016), 100., 104. 1962-ben tizenhat megyében jött létre a megyei múzeumi szervezet. A három „késlekedő” megye közül kettőben végül nem a megyeszékhelyen alakult ki a megyei múzeum: így Pest megyében Szentendrén hozták létre a megyei múzeumot (1963), Komárom–(Esztergom) megyében pedig Tatán (1966). Különös módon Zala megyében csak 1971-ben született meg a megyei múzeumi szervezet: uo., 101. Pest megye helyzete különleges volt, mivel az addig Budapesten működő megyei múzeumigazgatóság székhelyét csak az 1970-es években helyezték át az ekkor már „az ország vitrinjének” nevezett Szentendrére. Minderről részletesen: KENDE Tamás: *Kádár Szentendréje – Magyarország vitrinje. Hogyan tanította meg Kovács Margit az országot múzeumba járni?* = *MúzeumCafé*, 2016, 4. sz., 127–139. A tanácsokról szóló mondas Beér János (1905–1966) jogásztól származik. A szíves közlésért dr. Basics Beatrixot illeti a kollegiális köszönet.

vel egyetértésben – az országos múzeumoknak a megyei múzeumi szervezetek felett **szakfelügyeleti** jogot biztosított. A szakfelügyeletet gyakorló szakági országos múzeum irányította a tudományos és muzeológiai feladatok tervezését, összehangolta a tudományos feldolgozótevékenységet az országos tervekkel, elemezte a népművelő-kiállító tevékenységet, ellenőrizte a belső muzeológiai feladatok ellátását, véleményezte a nagyobb értékű műtárgyvásárlások indokoltságát, közreműködött a szakmai továbbképzés tervezésében, részt vett a múzeumi információs tevékenységben. A szakfelügyelet gyakorlása során tapasztaltakat az országos múzeum főigazgatója és a Központi Múzeumi Igazgatóság vezetője értékelte, majd esetleges javaslataikat megküldték a minisztériumnak.²⁹⁸

A teljes múzeumi rendszer intézményhálózata szempontjából legfontosabb szabályokat (**alapítás, megszüntetés, felügyelet**) az Mtvr. csak alapvonalakban rendezte (7. §). Muzeális közgyűjteményt – az országos múzeum kivételével – a miniszterek, továbbá az előbb meghatározott szervek a művelődési miniszter hozzájárulásával létesíthettek vagy szüntethettek meg. Jogi személy tulajdonában álló egyéb muzeális gyűjtemény létesítéséhez vagy megszüntetéséhez is a művelődési miniszter hozzájárulása volt szükséges. Olyan muzeális közgyűjtemények tekintetében, amelyek nem a művelődési és közoktatási miniszter felügyelete alatt álltak, továbbá a jogi személyek tulajdonában állt egyéb muzeális gyűjteményekre vonatkozólag a felügyeletet ellátó szervek e jogkörüket a művelődési miniszterrel egyetértésben gyakorolták.

Ha állami szerv, társadalmi szervezet, szövetkezet vagy jogi személy muzeális gyűjtemény létrehozása érdekében gyűjteményezési tevékenységbe kívánt kezdeni, köteles volt azt előzetesen a megyei múzeumnál bejelenteni. A gyűjtés folyamatát a múzeum figyelemmel kísérte, ha kellett szaktanácsadással segítette. Az így kialakított gyűjtemény bemutatásához viszont már a megyei tanács végrehajtó bizottsága művelődési osztályának engedélyét kellett kérni. Ezek a gyűjtemények régészeti anyagot nem tartalmazhattak. Ha a gyűjtési tevékenységet abba kívánták hagyni, azt is be kellett jelenteni a megyei múzeumnál, amelynek javaslatára az anyag elhelyezéséről a miniszter döntött.²⁹⁹

²⁹⁸ Az országos múzeumok szakfelügyeleti jogáról szóló 172/1968. (M. K. 17.) MM számú utasítás, vö.: A kulturális igazgatás kézikönyve, i. m. (1977), 229–230. A szakfelügyelettel kapcsolatos rendelkezést később a Vhr. szövegébe is átemelték: Vhr. 19. § (2), ld.: ÜGYREND 27. Az országos múzeumok által végzett szakfelügyelethez ld. még: VERŐ: i. m. (1968), 10., 12., KOREK: i. m. (1968), 84–85., IKVAL: i. m. (1988), 17., BALÁZS: i. m. (2003), 22.

²⁹⁹ KOREK: i. m. (1988), 125., BALÁZS: i. m. (2003), 24–26., ÉRI: i. m. (2004), 8. Az egyéb muzeális közgyűjtemények létesítésének engedélyezésével és működésével kapcsolatos részletszabályokat a Vhr. 16–18. § állapította meg. A Vhr. ezek tekintetében tovább finomította a múzeumtipológiát: **helytörténeti gyűjtemények** (kisebb területek történetéhez fűződő emléktárgy gyűjtése és bemutatása), **szakgyűjtemények** (gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődés egyes területeire vonatkozik, vagy egyes intézmények működése során keletkezett) és **múzeumi kiállítóhelyek** (közmuvelődési célú, múzeumi eszközökkel megvalósított bemutató tevékenység), illetve **emlékhelyek** (valamely kiemelkedő személyiség vagy történeti esemény emlékeit őrzi és mutatja be), ld.: ÜGYREND 25–26. A múzeumtipológia végleges megfogalmazását 1981-ben nyerte el, korábban pl. léteztek **üzemi gyűjtemények** (valamely vállalat vagy szövetkezet által létrehozott, az üzem történetével és fejlődésével kapcsolatos muzeális gyűjtemény) is: A kulturális igazgatás kézikönyve, i. m. (1977), 208. A gyűjtési tevékenység megkezdésével kapcsolatos szabályozás: Vhr. 21. § (ÜGYREND 27–28.). 1964-ben a Művelődésügyi Minisztérium közvetlen felügyelete alatt Budapesten kilenc, vidéken négy, a tanácsok felügyelete alatt Budapesten egy, vidéken százegy, egyéb főhatóság felügyelete alatt Budapesten kilenc, vidéken nyolc múzeum működött: KISS László: Adatok a múzeumok 1964 évi munkájáról = Múzeumi Közlemények, 1965, 2. sz., 75.

Egyébként a múzeumalapításokban élen jártak az egyes miniszterek. Az egészségügyi miniszter létrehozta a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumot (1965), a belkereskedelmi miniszter a Magyar Vendéglátóipari Múzeumot (1966), a belügyminiszter a Bűnügyi Múzeumot (1968), míg a művelődésügyi miniszter az Országos Pedagógiai Könyvtár feladatkörének kibővítésével a neveléstörténeti emlékek gyűjtéséről rendelkezett. Ezek az intézmények országos gyűjtőkörrel, egyéb múzeumként (valójában ágazati szakmúzeumként) működtek.³⁰⁰

Az Mtvr. egyes múzeumi **igazgatási szabályokat** csak elnagyoltan állapított meg (8. §). Kimondta például, hogy a muzeális közgyűjtemény gyűjtőkörének, elnevezésének vagy elhelyezésének megváltoztatásához a művelődési miniszter hozzájárulását kell kérni. A kölcsönzéssel kapcsolatban hasonlóan szűkszavúan fogalmazott: a muzeális közgyűjteményben őrzött muzeális emléket más szerv részére csak a muzeális közgyűjtemény vezetőjének engedélyével szabadott időleges használatra átengedni.

Az Mtvr.-ben nem rendezett, működéssel kapcsolatos (részlet)szabályok kibocsátását a jogszabály delegálta (9. §), így a muzeális közgyűjtemények, valamint a jogi személyek tulajdonában álló egyéb muzeális gyűjtemények **kezelésének, nyilvántartásának, leltározásának és vagyónbiztonságának** szabályait a művelődési miniszter állapította meg.

A részletszabályok megállapítására a muzeális közgyűjtemények ügyrendi szabályzatában került sor. Először 1965-ben adta ki a miniszter a múzeumok ügyrendi szabályzatát, majd 1966-ban a múzeumok nyilvántartási szabályzatát; a tárgykörben kiadott utolsó, részletes és aprólékos szabályozás 1984-ben született meg.³⁰¹

Már a jogszabály elfogadása után nyilvánvaló volt, hogy egyes középirányítói feladatokat a tárca önmagában nem tud ellátni, így megkezdődött azok minisztériumból történő „kiszervezése”. Végül 1968-ban az egymás után burjánzó szakmai egységek együtteséből azok jogutódjaként – a múzeumügy egyes központi gazdasági feladatainak hatékonyabb ellátása érdekében – a minisztérium létrehozta a **Központi Múzeumi Igazgatóságot** (a továbbiakban: KMI). A KMI feladatkörébe tartozott a múzeumok állandó és főbb időszakai kiállításainak művészeti és technikai tervezése és kivitelezése, az ezzel kapcsolatos módszertan kidolgozása és közreadása (a); a múzeumok és műemlékek népszerűsítését elősegítő propaganda végzése, azaz mai szóval a múzeumi marketing (b); műtárgymásolatok készítése és forgalomba hozatala (c); a minisztérium közvetlen felügyelete alá tartozó múzeumok

³⁰⁰ KOREK: i. m. (1988), 125., GRÉCZI: i. m. (2016), 189. Az egyes alapításokhoz (A kulturális igazgatás kézikönyve, i. m. [1977], 234–236.): a „Semmelweis Orvostörténeti Múzeum” létesítéséről szóló **19/1965. (Eü. K. 18.) EüM-MM számú együttes utasítás**, a Magyar Vendéglátóipari Múzeum létesítéséről szóló **79/1966. (K. É. 29.) BkM-MM számú együttes utasítás**, a „Bűnügyi Múzeum” létesítéséről szóló **2/1967. (M. K. 1968. 1.) BM-MM számú együttes utasítás**, az Országos Pedagógiai Könyvtár feladatkörének bővítéséről és a pedagógiai vonatkozású, muzeális emlékek gyűjtéséről szóló **140/1968. (M. K. 13.) MM számú utasítás**.

³⁰¹ Az említett szabályozások: a múzeumok ügyrendi szabályzatának kiadásáról szóló **136/1965. (M. K. 12.) MM. számú utasítás** (A kulturális igazgatás kézikönyve, i. m. [1977], 236.), a múzeumok nyilvántartási szabályzatának kiadásáról szóló **153/1966. (M. K. 14.) MM számú utasítás** (uo.), a muzeális közgyűjtemények ügyrendi szabályzata (1984), ld.: ÜGYREND 59–132.

gazdálkodásának irányítása és ellenőrzése (d); a KMI és az irányítása alá tartozó múzeumok számviteli rendszerének megszervezése (e); az egyes intézmények gazdasági működésének, pénz- és vagyonkezelésének ellenőrzése, bér gazdálkodási és munkaügyi kérdéseinek intézése (f); központilag előnyösebben ellátható operatív feladatok ellátása, műszaki üzemeltetéssel kapcsolatos felügyeleti teendők elvégzése (g); központi restaurálási és konzerválási feladatok ellátása, módszertan kidolgozása, múzeumi restaurátorműhelyek segítése, ellenőrzése, restaurátori képzés és továbbképzés megszervezése (h-i); általános állományvédelmi feladatok elvégzése (j). A KMI a megyei múzeumok tekintetében egyes feladatait (a, h, i, j) a minisztertől nyert átruházott hatáskörben látta el. A KMI a minisztérium közvetlen felügyelete alatt működött, igazgatóját a miniszter nevezte ki.³⁰² Néhány év múlva a tárca a KMI-n belül annak muzeológiai és technológiai osztályából **Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központot** (a továbbiakban: MRMK) alakított a KMI-n belüli, de elkülönített önálló költségvetéssel. Ez az intézkedés a restaurálási feladatok jelentőségének növekedésével állt összefüggésben, azok a szaktárca általi felértékelését jelentette, illetve a tevékenység szolgáltatásjellegének kiépítését eredményezte. Az MRMK vezetőjét a miniszter nevezte ki, munkáját pedig a Múzeumi Főosztály által hároméves időtartamra felkért szakemberekből álló tudományos tanács segítette.³⁰³

Az Mtvr.-ben a **muzeális magángyűjtemények** és az **egyedi muzeális emlékek** egységes szabályozást kaptak. Számunkra most elsősorban a gyűjteményekkel kapcsolatos rendelkezések érdekesek. A tvr. meghatározta a **védetté nyilvánítás** folyamatát (10. §). A jogszabályi meghatározás alapján a muzeális magángyűjtemény „a személyi tulajdonban álló muzeális emlékeknek olyan – egy helyen őrzött és kezelt – csoportja, amelyet a művelődési miniszter által – a felügyeletet gyakorló miniszterrel egyetértésben – kijelölt országos múzeum védetté nyilvánított”.

Az új fogalomhasználat mellé a permanens bejelentési kötelezettség előírása társult: korábban elegendő volt a bejelentést egyszer megtenni, azonban a Vhr. új szabályozást hozott: a szerzéstől számított harminc napon belül új bejelentést kellett tenni.³⁰⁴

Az Mtvr. kijelölte a **felügyeleti** rendet is (11. §). A védett muzeális magángyűjtemények (a továbbiakban: védett gyűjtemény) a művelődési miniszter által – a felügyeletet gyakorló miniszterrel egyetértésben – kijelölt országos múzeum felügyelete alatt álltak. A felügyelet a gyűjtemény megfelelő elhelyezésének és szakszerű kezelésének ellenőrzésére is kiterjedt. A védett gyűjteményeket a fentiek szerint kijelölt országos múzeum vette nyilvántartásba.

³⁰² A Központi Múzeumi Igazgatóság feladatköréről szóló **114/1968. (M. K. 5.) MM számú utasítás**, vö.: A kulturális igazgatás kézikönyve, i. m. (1977), 230–232. Ld. még: VERŐ: i. m. (1968), 8–9., GRÉCZI: i. m. (2016), 180–181., 185–186.

³⁰³ Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ szervezéséről szóló **106/1974. (M. K. 4.) MM számú utasítás**, vö.: A kulturális igazgatás kézikönyve, i. m. (1977), 232–233. Az MRMK elődszervezete – a KMI létrejötte előtt – a Központi Muzeológiai Technológiai Csoport volt: NÉMETHY Endre: A Központi Muzeológiai Technológiai Csoportról = Múzeumi Közlemények, 1962, 1. sz., 24–26. Ld. még: GRÉCZI: i. m. (2016), 180.

³⁰⁴ KÖREK: i. m. (1988), 125., BODÓ: i. m. (1996), 37–38., BUZINKAY: i. m. (2010), 110–111. A muzeális emlékek és gyűjtemények nyilvántartásával és védetté nyilvánításával kapcsolatos részletszabályokat a Vhr. 1–11. § tartalmazta, ld.: ÜGYREND 16–23.

A magángyűjtemények magyarországi rendszere, védelme a maga nemében egyedülálló volt a szocialista országok között, mivel más országokban ezt a feladatkört a műemléki felügyelőségek látták el, és országos nyilvántartási rendszer sem alakult ki. A magyar rendszer előnye éppen az volt, hogy elvben országos szaknyilvántartási, illetve területi (megyei) nyilvántartási rendszer jött létre. A magyar műtárgyvédelem ráadásul kiterjedt az állami kereskedelmi szerveknél forgalomba hozott műtárgyakra is, így a kereskedelemben felmerült műtárgyakat is védelem alá lehetett helyezni a muzeológus szakvéleménye alapján.³⁰⁵

Az Mtvr. kitért a **műtárgyvédelmi**, valamint a társadalmi hasznosulással (**kiállítás**) kapcsolatos kérdésekre is (12. §). A védett gyűjteményt annak tulajdonosa vagy kezelője, illetőleg fenntartója (a továbbiakban: tulajdonos) köteles volt épségben fenntartani, őrzéséről, szakszerű kezeléséről és megővéséről gondoskodni. A tulajdonos megővási (konzerválási), helyreállítási (restaurálási) vagy átalakítási munkálatokat csak a fentiek szerint kijelölt országos múzeum engedélyével végezhetett, illetőleg végeztethetett. Az országos múzeum pedig a védett gyűjtemény tulajdonosát kötelezhette arra, hogy a gyűjteményt vagy a gyűjtemény egyes darabjait kiállítás céljára – a kiállítás időtartamára – rendelkezésre bocsássa.

Bár az Mtvr. – és a Vhr. – által kialakított rendszer jól szabályozott volt, a rendelkezések teljes körű végrehajtására a múzeumok sokszor személyi és technikai feltételek hiányában nem voltak képesek.³⁰⁶

A védett gyűjtemények esetében szükséges volt az **elidegenítés** különös szabályainak rögzítése (13. §). A védett gyűjtemény tulajdonjogát csak a kijelölt országos múzeum engedélyével lehetett átruházni; a tulajdon átruházásának feltételeit a miniszter szabályozta. Ellenérték mellett történő tulajdonátruházás esetén az államot elővásárlási jog illette meg. Védett gyűjteményt, illetve a gyűjteményhez tartozó egyes tárgyakat csak a kijelölt országos múzeum engedélyével szabadott az ország területéről kivinni.

Az előterjesztés elnöki tanácsi tárgyalása során Mihályfi Ernő (1898–1972) tanácsstag az állami elővásárlási jog kapcsán azt kérdezte, hogyan érvényesül az állam elővásárlási joga a Bizományi Áruház aukciója során, ha egy védett tárgy cserél gazdát (az ülés jegyzőkönyve szerint kérdésére választ nem kapott).³⁰⁷ A Vhr. viszont a részletszabályok között tartalmazott rendelkezést erre az eshetőségre is: a Bizományi Áruház Vállalatnak kellett az értékesítéshez az engedélyt (az elővásárlási jogról történő lemondást) előzetesen beszereznie.³⁰⁸

³⁰⁵ KOREK: *i. m.* (1988), 126., BODÓ: *i. m.* (1996), 37–38., BUZINKAY: *i. m.* (2010), 111. A felügyeleti rend részletszabályairól a Vhr. 6–11., 24. § rendelkezett (ÜGYREND 19–23., 29.). A védett emlékek tulajdonosa köteles volt minden év március 31-ig előző évi új szerzeményeit bejelenteni, őrzési hely vagy tulajdonos változásáról nyolc napon belül kellett bejelentést tenni: Vhr. 25. §, Id.: ÜGYREND 30.

³⁰⁶ KOREK: *i. m.* (1988), 126., BODÓ: *i. m.* (1996), 37–38., BUZINKAY: *i. m.* (2010), 112. A védett emlék konzerválásával és restaurálásával kapcsolatos részletszabályok: Vhr. 26. § (ÜGYREND 30–31.).

³⁰⁷ Az ülésről készült jegyzőkönyv 2. oldala: MNL OL XVIII-2-b-1963. május 10. ülés (7. doboz).

³⁰⁸ Az elidegenítéssel kapcsolatos részletszabályok: Vhr. 27. § (ÜGYREND 31–33.), a kivitellel kapcsolatos részletszabályok: Vhr. 28. § (uo., 33.). A(z) országból történő végleges) kiviteli engedélyezési eljárások során viszont viszonylag hamar gondok mutatkoztak. A kiviteli bizonylatokat az országos múzeumok állították ki, de előfordult, hogy a kiviteli bizonylat kiállításának megtagadását nem indokolták, ezért

Az Mtvr. kitért a magángyűjtemény birtokának **ideiglenes** átadására is (14. §). Muzeális közgyűjtemény személyi tulajdonban álló muzeális magángyűjteményt megőrzésre csak határozott időre szóló, írásbeli szerződés alapján vehetett át. A közgyűjtemény a szerződésben meghatározott őrzés ideje alatt a muzeális magángyűjteményt kiállíthatta és tudományos szempontból feldolgozhatta. Az őrzésre átadott muzeális magángyűjteményt a tulajdonos a szerződésben meghatározott őrzési idő lejártá előtt csak a kijelölt országos múzeum hozzájárulásával vehette vissza.

A **múzeumi letét** részletszabályait a Vhr. állapította meg. A letéti szerződést írásban, öt év időtartamra kellett megkötöni, az átvett műtárgyakat egyedileg kellett meghatározni. A muzeális közgyűjtemény köteles volt az átvett műtárgyakat azonosításra alkalmas megjelöléssel ellátni. Az őrzési időt a felek több ízben is meghosszabbíthatták. Ha a letévő a műtárgy(ak)at a határidő lejártá után a muzeális közgyűjtemény írásbeli felszólítására sem szállította el, az illetékes országos múzeum elrendelte a védett emlékek muzeális közgyűjteményben történő elhelyezését, míg a védelem alatt nem állt tárgyakat át kellett adni értékesítési céljából a Bizonymányi Áruház Vállalatnak, vagy más módon lehetett értékesíteni őket.³⁰⁹

Kivételes eljárást indokolt viszont a védett gyűjtemény esetleges **veszélyeztetettsége** (15. §). Ha ugyanis a gyűjtemény épsége, megfelelő kezelése a tulajdonosnál nem volt biztosítva, a miniszter elrendelhetette annak muzeális közgyűjteményben történő elhelyezését. (Állami szervek [vállalatok] pedig a kezelésükben levő muzeális emléket felügyeleti szervük hozzájárulásával állami szerv által fenntartott múzeumnak ellenérték nélkül adhatták át.)

Ebben az esetben is a Vhr. rendezte a részletkérdéseket, a megfelelő eljárásrendet. Veszély esetén – az elhelyezés, kezelés, őrzési mód megváltoztatása érdekében – a múzeum felhívást intézett a tulajdonoshoz; ha a tulajdonos a megadott határidőn belül nem tett eleget a felhívásnak, a múzeum megkereste az illetékes országos múzeumot az emlék muzeális közgyűjteményben történő elhelyezése érdekében. A Vhr. szankcionálta azt is, ha a tulajdonos engedély nélkül végeztetett munkálatokat az emléken, ha az őrzési helyet bejelentés nélkül megváltoztatta, ha tudományos vizsgálat céljára nem tette hozzáférhetővé, ha időszakai kiállításra történő kölcsönzését megtagadta, ha engedély nélkül átruházta, továbbá, ha megkísérelte az ország területéről engedély nélkül történő kivitelét. Ezekben az esetekben is javaslatot lehetett tenni az emlék muzeális közgyűjteményben történő elhelyezésére.³¹⁰

a Múzeumi Főosztály állásfoglalást bocsátott ki, amelyben felhívta a figyelmet arra, hogy 1875 előtt készült muzeális értékű tárgy kivitelét nem lehet engedélyezni, kivéve, ha a tárgy történeti, művészeti, művészettörténeti stb. szempontból jelentéktelen értékű és ezért nem tekinthető muzeális tárgynak. A kiviteli bizonylat kiadásának megtagadását a fél kifejezett kérésére indokolni kell: *Kiviteli bizonylatok kiállíthatóságáról, a műtárgy keletkezési idejének figyelembevétele az érdemi határozatnál és a kérelem esetleges elutasításának indokolásáról* = Múzeumi Közlemények, 1966, 1-2. sz., 89-90.

³⁰⁹ A múzeumi letéttel kapcsolatos szabályozás: Vhr. 29. § (ÜGYREND 33-34.). A Vhr. nem tesz említést a múzeumi letét kapcsán díjfizetésről. A muzeális közgyűjtemények ügyrendi szabályzata (37. § [6] bekezdés) viszont előírta, hogy a konzerválási és a restaurálási munkák költségeit a letévő köteles megtéríteni: *uo.*, 86-87.

³¹⁰ A muzeális emlék veszélyeztetettsége esetén alkalmazandó részletszabályok: Vhr. 30. § (*uo.*, 34.). A § végleges szövegezését 1981-ben nyerte el. *Ld. még: BUZINKAY: i. m.* (2010), 111-112.

Az Mtvr. viszonylag részletesen tárgyalta a **régészeti örökségvédelemmel** kapcsolatos kérdéseket. (Ásatás. Történeti [régészeti] emlékek és földterületek: 16–18. §.) Az Mtvr. ásatásnak tekintette „a föld felszíne alatt rejlő muzeális tárgyak vagy ingatlanemlékek (történeti, illetőleg régészeti jelentőségű földterületek, műemlékek) felkutatására irányuló munkálatokat”. Ásatást csak a művelődésügyi miniszternek, a Magyar Tudományos Akadémiának – műemlék feltárását illetően az építésügyi miniszterrel egyetértésben adott – engedélye alapján szabadott végezni. Az ásatáshoz a fővárosi, megyei, megyei jogú városi tanács végrehajtó bizottságának hozzájárulását kellett kérni. A jogszabály a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 132. § (kincstalálás) alapján „a föld alól feltárult muzeális tárgyak” tulajdonosának az államot tekintette, a kezelőszerv kijelölésére pedig a minisztert hatalmazta fel. A régészeti vagy történeti jelentőségű földterületeket védelemben kellett részesíteni. A védetté nyilvánítást a művelődésügyi miniszter a földművelésügyi miniszterrel egyetértésben rendelte el.³¹¹

Az Elnöki Tanács működéséhez képest szokatlanul hosszú vitát eredményezett a fenti rendelkezés tárgyalása. Az ásatások engedélyezése kapcsán ugyanis Mihályfi Ernő felvetette, hogy megtörténhet-e az, hogy a művelődésügyi miniszter, az MTA elnöke és az építésügyi miniszter által adott engedély ellenére az illetékes tanács vb. megtiltotta az ásatást. Ortutay Gyula tanácsstag egyetértett a felvetéssel, és azt javasolta, hogy az engedélyezés rendszere maradjon változatlan, és az illetékes tanácsot csak értesíteni kelljen. A felvetéshez Törő Imre (1900–1993) tanácsstag azzal csatlakozott, hogy lehetetlen helyzetet eredményezne a távlati tudományos tervek helyi okból történő megakadályozása. Kiss Károly (1903–1983), az Elnöki Tanács titkára azt javasolta, hogy a felvetett szempontokat a végrehajtásnál érvényesítsék, vagy ha ez nem lehetséges, a felmerült kifogásokkal együtt adják vissza az előterjesztést átdolgozásra az illetékes miniszterhelyettesnek. A tárcát képviselő Molnár János miniszterhelyettes erre kifejtette, hogy az engedélyt csak akkor adják ki, ha az érintett tanács már hozzájárult az ásatáshoz, tehát olyan eset nem fordulhat elő, hogy a tanács döntése a kiadott engedélyt megsemmisíti. Úgy vélte, az, hogy esetleg többet kell vitatkozni az érintett tanáccsal, különösebb veszélyt nem okozhat. Nem érzi ezt elvi kérdésnek, szerinte elkerülte a jogászok figyelmét az a lehetőség, hogy egy tanács megakadályozhatja az ásatást. Gáspár Sándor (1917–2002) tanácsstag szintén az eredeti szövegezés mellett érvelt („nem kell félni a tanácsoktól”), példaként említette az Astoriánál történt aluljáró-építkezést, ahol szükséges volt a tanáccsal való együttműködés, különben „le kellett volna állítani az egész építkezést és helyette a Hatvani-kaput rekonstruálni”. Különösen az építkezésekkel összefüggésben folytatott ásatások esetében kell egyeztetni a helyi szempontokkal. Ezen vélemény mellett sorakozott fel Kisházi Ödön (1900–1975) tanácsstag is. Ortutay azonban tovább érvelt. Szerinte nem szabad összekeverni a helyi tervek alapján folyó megyei ásatásokat az országos jellegű (tehát nem megyei hatáskörbe tartozó) ásatási feladatokkal. Utóbbiak esetében elegendőnek tartaná az értesítést,

³¹¹ BODÓ: i. m. (1996), 36–37., GYÖNGYÖSSY: i. m. (2016), 46–49.

így az országos célok is megvalósulhatnak, és a tanácsok jogkörét sem éri sérelem. Az előterjesztőt képviselő Molnár János ezzel újabb vitába szállt. A tanácsok ugyanis saját kezdeményezésükben és jogkörükben nem végezhetnek ásatást, ahhoz a minisztérium és az Akadémia engedélye kell. Végezetül Kiss Károly titkár javaslatára az eredeti szövegezést fogadták el.³¹²

Ténykérdés, hogy a jogalkotó felismerte, hogy a korábbi múzeumi szabályozások és a Ptk. rendelkezései egymásnak ellentmondanak, így az MMtvr. szabályozását oldani kellett, pontosabban olyan szabályokat kellett alkotni, amelyek összhangban álltak a Ptk. többször hivatkozott szakaszával („kincstalálás”). Bár az ásatási szabályok alapvonalaikban nem változtak, létrejött egy új ásatási engedélyezési szerv, az Ásatási Bizottság, amelyet a minisztérium az MTA-val közösen állított fel. A tanácsok bevonására a régészeti feltárási engedélyezési eljárásba azért volt szükség, mert – ahogy az a vitában is elhangzott – a terület gazdáiként fontos koordinációs szerepkört töltöttek be.³¹³

A Vhr. kétfajta régészeti feltárást ismert: a tudományos kutatási terv alapján végzendő **ásatást** (mai szóval tervásatást) és a **leletmentő ásatást** (váratlanul előkevert muzeális emlék kapcsán végzendő régészeti feltárás). A múzeumügy szempontjából – nem lebecsülve egyébként az ásatás engedélyezésére és végzésére vonatkozó, nagy részletességgel és gondosan kimunkált részletszabályokat – a feltárási jogosultság alakulása lényeges. A rendelet ugyanis kimondta: „*ásatást csak a múzeumok, régészettel foglalkozó tudományos intézetek és az Országos Műemléki Felügyelőség végezhetnek*” (9. §). Az Ásatási Bizottság által kiadott ásatási engedély egy-egy példányát meg kellett küldeni az ásató intézménynek, az érintett ingatlan tulajdonosának (kezelőjének, használójának), a megyei (fővárosi) tanács végrehajtó bizottsága művelődési feladatot ellátó szakigazgatási szervének és nyilvántartásba vétel céljából a Magyar Nemzeti Múzeumnak, az MTA Régészeti Intézetének, valamint a területileg illetékes megyei múzeumnak (36. §). A leletmentő ásatások (46–49. §) elvégzésének kötelezettje viszont mindenkor a területileg illetékes megyei múzeum volt; ha a feladatot nem tudta elvégezni, akkor azt átvette a Magyar Nemzeti Múzeum vagy a Nemzeti Múzeum által felkért más, feltárási jogú intézmény (MTA Régészeti Intézete, egyetemek régészeti tanszékei). A földterületek védetté nyilvánítása esetében a kezdeményezést a Magyar Nemzeti Múzeumnál kellett benyújtani (53. §), de a védett földterületek ellenőrzését (54. §) az illetékes megyei múzeumnak kellett végeznie, amelyről évente jelentést tett a Nemzeti Múzeumnak.³¹⁴

³¹² Az ülésről készült jegyzőkönyv 2–8. oldala: MNL OL XVIII-2-b-1963. május 10. ülés (7. doboz). **Molnár János (1927–1990)**: történész, egyetemi tanár, az MKP, majd az MDP, végül az MSZMP tagja, művelődésügyi miniszterhelyettes (1959–1970), később a Politikai Főiskola rektorhelyettese, az MSZMP KB Párttörténeti Intézete igazgatóhelyettese. Működéséhez: *A Petőfi Kör vitái hiteles jegyzőkönyvek alapján III. Történészvita*. Szerkesztette, a dokumentumokat összeállította és a jegyzeteket írta HEGEDŰS B. András és RAINER M. János. Bp., Kelenföld-ELTE, 1990, 193.

³¹³ Az ásatásokkal és a leletmentő ásatásokkal kapcsolatos szabályok: Vhr. 32–50. § (ÜGYREND 35–46.), a történeti (régészeti) emlékekkel és földterületekkel kapcsolatos szabályozás: Vhr. 51–55. § (uo., 47–49.). Ld. még: KOREK – KOCZTUR: *i. m.* (1965), 7–10., KOREK: *i. m.* (1988), 126., GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2016), 48–49.

³¹⁴ ÜGYREND 36–37., 44–46. Ld. még: KOREK – KOCZTUR: *i. m.* (1965), 11–13., GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2016), 49., 52–61.

Végezetül az Mtvr. vegyes rendelkezései közül említésre érdemes az, hogy a bírósági határozattal vagy hatósági intézkedéssel állami tulajdonba vett muzeális emlékek, illetve muzeális gyűjtemények kezelőszervét a miniszter jelölte ki (19. §).

A rendelkezés a korábbi szabályozást változtatta meg, „írta felül”, ugyanis korábban csak az elkobzás útján állami tulajdonba került muzeális tárgyak esetében kellett a közgyűjteményben elhelyezésről gondoskodni. Az Mtvr. egyértelműsítette, hogy bírósági határozattal vagy hatósági intézkedéssel állami tulajdonba vett minden muzeális tárgy, illetve gyűjtemény esetében a művelődésügyi miniszter jelöli ki a kezelőszervet, azaz a múzeumot.³¹⁵

Az Mtvr. első módosítása: az 1975. évi 6. törvényerejű rendelet

141

Alig több mint egy évtized múltán módosítani kellett az Mtvr.-t: ezért az Elnöki Tanács kiadta a *muzeális emlékek védelméről szóló 1963. évi 9. törvényerejű rendelet módosításáról* szóló **1975. évi 6. törvényerejű rendeletet**.³¹⁶

Az előadói előterjesztés a jogszabály-módosítást azzal indokolta, hogy a muzeális emlékek védelméről szóló jogszabályok az ásatás során előkerült és a talált régészeti, muzeális értékű vagy műemlék jellegű tárgy állami tulajdonba kerülését nem egységesen szabályozták. Az ásatás során előkerült tárgy a feltárással állami tulajdonba került, míg a talált muzeális értékű tárgyat fel kellett ajánlani az államnak. Így a talált tárgy csak akkor került állami tulajdonba, ha a találó bejelentette és azt az illetékes múzeum műtárgynak ismerte el. Szükségesnek tűnt továbbá a talált műkincsek védelme a bejelentés elmulasztása, az előkerült értékek eltulajdonítása vagy megrongálása esetére is. A szabályozást azzal indokolták, hogy az utóbbi évek gépesítésének következtében egyre gyakrabban kerülnek felszínre muzeális értékek, amelyeknek – „*tapasztalataink szerint*” – 50%-a elpusztult a bejelentés elmulasztása, a lelet megrongálása vagy jogtalan eltulajdonítása következtében. A javaslat ezért tartalmazta az állami tulajdonjog világos és egyértelmű, határozott deklarálását. Mindez – az eljárási szabályok pontosításával együtt – a fokozottabb védelmet szolgálta (például a leletbejelentést ezentúl a helyi tanács szakigazgatási szervéhez kellett megtenni). Végezetül az előterjesztő felhívta a figyelmet arra is, hogy a törvényerejű rendelet javasolt szövegével a Polgári Törvénykönyv 132. §-át összhangba kell hozni.³¹⁷

³¹⁵ PRANTNER: *i. m.* (1965), 146–147. A korábbi szabályozás kapcsán Prantner Zoltán a 14/1957. (XII. 5.) I. M. sz. rendeletre (18. §) hivatkozott. Itt kell azt megjegyezni, hogy a művelődésügyi miniszter általános intézkedéssel két múzeumot előzetesen kijelölt a bűncselekmények során elkobzott muzeális tárgyak elhelyezésére: az Országos Bűnügyi Múzeumban kellett elhelyezni a bűnüldözés oktatásánál felhasználható, míg a Belügyminisztérium Múzeumában a politikai bűncselekményekkel kapcsolatban elkobzott bűnjeleket. Ez a kijelölés azonban nem vonatkozott a védett muzeális tárgyakra, valamint a közgyűjteményből vagy védett magángyűjteményből kikerült tárgyakra: *uo.*, 147.

³¹⁶ A Minisztertanács előterjesztését Fock Jenő, a Minisztertanács elnöke 1975. január 30-án terjesztette fel az Elnöki Tanácshoz. Az előterjesztés iratai: MNL OL XVIII-2-a-1975. évi 6. sz. tvr. (111. doboz). Az előterjesztést az Elnöki Tanács 1975. február 28-án tartott ülésén fogadta el: MNL OL XVIII-2-b-1975. február 28. (15. doboz).

³¹⁷ Előadói előterjesztés (0053/5-1/1975., dr. Korom Mihály igazságügyminiszter, dr. Orbán László kulturális miniszter): MNL OL XVIII-2-a-1975. évi 6. sz. tvr. (111. doboz). **Orbán László (1912–1978):** jogász,

Az új jogszabály az Mtvr. régészeti örökségvédelemmel kapcsolatos tulajdonjogi és ezzel kapcsolatos eljárásjogi rendelkezéseit módosította (1. §). A módosítás kimondta, hogy „a földben, a vizek medrében vagy máshol rejlő, illetőleg onnan előkerülő muzeális vagy műemléki értékű tárgyak az állam tulajdonát képezik”. Másrészt részletesen szabályozta az ilyen tárgy váratlan (tehát ásatás esetén kívül: például építkezés, földmunka, bányászati tevékenység, vízi munka stb. során történő) előkerülésekor alkalmazandó normákat: a folyamatban lévő munka leállítása, a bejelentés megtétele, a tárgy felelős őrzés szabályai szerinti megőrzése, valamint illetékes szervnek történő átadása szabályait. Új elem a szabályozásban, hogy a bejelentést a művelődésügyi szervnél (azaz a községi szakigazgatási szervnél, illetve városi, fővárosi kerületi tanács végrehajtó bizottsága szakigazgatási szervénél, valamint a megyei városi kerületi hivatalnál) kellett megtenni, amely a bejelentés alapján értesítette a kijelölt múzeumot, és gondoskodott a tárgy és a lelőhely további őrzéséről. A múzeum ezt követően megvizsgálta a tárgyat, valamint a lelőhelyet, és írásban nyilatkozott a munka folytatásának feltételeiről. Az előkerült tárgyat pedig gyűjteményébe vette, vagy gondoskodott védetté nyilvánításáról és más szerv által fenntartott gyűjteményében történő elhelyezéséről. A felfedezőt a múzeum a tárgy kulturális jelentőségéhez és értékéhez mérten megfelelő elismerésben részesíthette.³¹⁸

Az Elnöki Tanács üléséről készült jegyzőkönyv szerint a hozzászólók a törvényerejű rendelet végrehajtása során négy szempont érvényesítését kérték. *Egyrészt* a muzeális értékek feltárását és állami tulajdonná minősítését helyeselték, de azt kérték, hogy fordítsanak nagyobb gondot a már feltárt értékek csorbítatlan megőrzésére és megfelelő kezelésére. *Másrészt* az igazi értékek feltárását és megőrzését helyeselték, de helytelenítették az értéktelen tárgyak divatba jött múzeumi gyűjtését. *Harmadrészt* egyetértettek a hatósági jogkör tanácsokhoz történő decentralizálásával, de felhívták a figyelmet arra az alapelvre, hogy a muzeális értékek feltáráshoz fűződő érdek legyen arányos azokkal a költségekkel, amelyeket a beruházási munkálatok leállítása vagy késleltetése okoz. Ezért biztosítani kell a gyors és hozzáértő államigazgatási döntést a beruházási munkák korlátozása esetére. *Negyedrészt* javasolták, hogy a muzeális értékek megtalálójának és bejelentőjének nyújtsanak megfelelő erkölcsi és anyagi elismerést.³¹⁹

Az Elnöki Tanács ülésén a módosításról valójában hosszú vita folyt. Elsőként Kádár János (1912–1989) tanácsstag tette szóvá, hogy szerinte az előterjesztésben nincs nyoma annak, hogy a valami komoly dolgot megtalálót hogyan jutalmaznak. Szerinte az a helyes, hogy a törvény szerint ne járjon jutalom. Nánási László (1906–1985) tanácsstag arra kérdezett rá, hogyan állapítják meg a talált tárgy muzeális,

szociáldemokrata politikus, nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő, 1945-től az MKP, majd az MDP Központi Vezetőségének tagja, az agitációs és propagandaosztály vezetője, később oktatásügyi miniszterhelyettes, 1957-től az MSZMP KB tagja, először a tudományos és kulturális, majd az agitációs és propagandaosztály vezetője. 1967-től művelődésügyi miniszterhelyettes, majd kulturális miniszter (1974–1976). Működéséhez: T. KISS: *i. m.* (1993), 521.

³¹⁸ Ld. még: KOREK: *i. m.* (1988), 126–127., GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2016), 50–51.

³¹⁹ A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1975. február 28-án tartott ülésének jegyzőkönyve, 1–2. oldal: MNL OL XVIII-2-b-1975. február 28. (15. doboz).

illetve műemlék jellegét, továbbá ki jogosult a munka leállítására. Ortutay Gyula tanácsstag annak fontosságára hívta fel a figyelmet, hogy az építésvezetők kapják meg a megfelelő utasítást arra az esetre, ha muzeális tárgyat találnának. Petri Gábor (1914–1985) tanácsstag a tvr. rendelkezéseit be nem tartók szankcionálására kérdezett rá, mivel nem talált ezzel kapcsolatos rendelkezést. Ortutay Gyula jelezte, hogy az alaprendeletben van szankció. Orbán László kulturális miniszter arról tájékoztatta az Elnöki Tanácsot, hogy a kiadni tervezett végrehajtási rendelet a muzeális tárgy megtalálásaért adható elismeréssel (oklevél, emlékérem, kitüntetés, pénzjutalom) kapcsolatban részletes szabályozást tartalmaz. A munka leállításával és a tárgy megőrzésével kapcsolatos felelősség pedig a tvr. szerint a munka felelős vezetőjét terheli, másrészt pedig a helyi tanácsot, amelynél ezentúl a módosítás alapján a bejelentést meg kell tenni. Végezetül arra hívta fel a figyelmet, hogy az így talált tárgy állami tulajdonnak minősül, tehát a Btk. állami tulajdonnal kapcsolatos rendelkezéseit kell a szankcionálásnál figyelembe venni. Kállai Gyula (1910–1996) tanácsstag helyeselte a módosítást, mivel az egyértelműen kimondja, hogy a magánföldben talált muzeális értékek is az állam tulajdonát képezik. Ugyanakkor rákérdezett arra, hogy a tervezetben olvasható *„átmenetileg gondoskodni”*, illetve *„az esetleg birtokába került tárgyat a művelődésügyi szervnek átadni”* szövegrészeket hogyan kell értelmezni. Másrészt úgy gondolta, hogy a tervezet (5) bekezdésében két különböző aktus olvasható, hiszen az egyik esetben a múzeum az előkerült muzeális tárgyat gyűjteményébe veszi, a másik esetben gondoskodik védetté nyilvánításáról, és más szerv őrzésébe adja. Végezetül úgy vélte, hogy muzeális értékek kapcsán nem helyes *„felfedező”*-ről beszélni. Ortutay Gyula utóbbihoz hozzátette, a *„megtaláló”* lenne a pontos megnevezés. Kádár János újabb hozzászólásában üdvözölte, hogy a tvr. nemzeti kincsé nyilvánítja a muzeális értékű vagy műemléki értékű tárgyakat. Ezeket a tárgyakat rendszerint a földön dolgozó emberek találták, de úgy gondolja, hogy ezek kapcsán sok túlzás is történt. A helyesen fejlődő lokálpatriotizmusnak köszönhetően nagyon sok dolog megkapja a helyi szervektől a műemléki vagy a műemlék jellegű minősítést, de a helyi szervek a minősítés során sok túlzást követnek el. Annak a véleményének adott hangot, hogy az építkezések hatósági jellegű felfüggesztéséből nagy bonyodalmak, károk származnak majd, ezért azt javasolta, hogy a végrehajtási utasításban „eligazítás” szerepeljen az esetlegeség elkerülése érdekében. Konkrét eseteket is megemlített, így az Abbázia kávéház építkezését, amely két és fél évet késett, mert *„a második pince alatt valami műemlék jellegű tárgyat találtak”*, és ez az építkezés költségeit 70–80%-kal megemelte. Felémeltette az Astorián épült aluljáró esetét is. Szerinte a tapasztalatok nem egyértelműen pozitívak, eddig is le kellett állítani építkezéseket ezen rendelet nélkül is. Legszívesebben ezért azt ajánlaná, hogy csak az országos szempontból jelentős leletek esetében lehessen az építkezést leállítani. Másrészt csak rövid határidőt, három napot kellene kikötni. Végezetül felhívta a figyelmet, hogy ha már ebben az esetben a múzeum hatósági jogkört gyakorol, akkor ez az országos jelentőségű vagy hasonló értékek megőrzését eredményezze. Somogyi József (1916–1993) tanácsstag a lakossági félelmekről és rossz tapasztalatokról számolt be: *„...a harmadik szomszédomnál történt, hogy felásták az egész kertjét, és ott hagyták feltúrva, adtak egy hónapot és utána adtak neki később egy kis méceszt”*. Úgy vélte ugyanakkor,

hogy az utolsó fél évszázadban mérhetetlen károk érték az országot „*a hozzá nem értésből széthordozott dolgok eltitkolásából*”. Azt javasolta, hogy a múzeumnak sürgősen kelljen nyilatkoznia, másrészt egészen egyedülálló leletek is előkerülhetnek (konkrétan a budavári Zsigmond-kori szoborleletet említette), viszont nem tartotta jónak, hogy egyes ásatások (Dörögicse, Pula) után már nem gondoskodnak az előkerült emlékek megfelelő (állag)védelméről. Végezetül azon tapasztalható műemlékvédelmi gyakorlatról szólt, amely szerint egyes műemlékeket megszerez a vendéglátóipar, és némelyekben kiemelt éttermet alakít ki (Alabárdos), másokban meg talponállót. Szerinte összhangot kellene teremteni, és a végrehajtási utasításban egy sor kérdést ki kellene dolgozni. Nánási László szerint túl sok pénzpcsékolás történik, „*mindenféle romokat mindenáron megmentenek*”. Szerinte csak a tényleges értéket kellene megbecsülni. Orbán László kulturális miniszter az elhangzottakra úgy válaszolt, hogy a „*felfedező*” kifejezés azonos a Ptk. szóhasználatával, nem lenne szerencsés ettől eltérni (Kállai Gyula). Szerinte az új szabályozás megvédi a műemlékeket, ugyanakkor a túlzásoktól is óv: hatékonyabb védelmet fog biztosítani, mind eddig (Kádár János). Mindezeket külön ki fogják dolgozni a végrehajtási rendeletben. Felhívta a figyelmet arra, hogy a múzeumnak haladéktalanul nyilatkoznia kell, korábban, ha nem nyilatkozott, csak nyolc nap elteltével lehetett folytatni a munkát. Így az építési munkát nem fogják feleslegesen zavarni, a végrehajtási rendeletben külön szerepelni fog a termelés zavartalanágának biztosításával kapcsolatos utalás. Az is veszély volt, hogy korábban közvetlenül a múzeum állt érintkezésben az építkezés felelős vezetőjével, ezt követően viszont a tanács, amely jogosult lesz intézkedni, és a múzeumnak „továbbjelenten”i.³²⁰

Ha össze kívánjuk foglalni az újabb jogalkotás eredményét, megállapíthatjuk, hogy az 1975. évi módosítás rögzítette: a földben és a víz mélyén talált régészeti leletek társadalmi tulajdont képeznek. A további módosítások a leletmentés határidejének harminc napra történő meghosszabbítására irányultak, illetve a leletbejelentést ezentúl a helyi tanácsnál kellett megtenni.³²¹

Az Mtvr. 1975. évi módosítása a Ptk. 132. § (1) bekezdésének a régészeti, a muzeális értékű vagy műemlék jellegű leletekre vonatkozó rendelkezését hatályon kívül helyezte (2. §).

Az Mtvr. második módosítása: az 1981. évi 19. törvényerejű rendelet

Az Elnöki Tanács két alkalommal tárgyalta az Mtvr. újabb módosítását, mivel az első alkalommal az egyik rendelkezés kapcsán vita alakult ki, ezért az előterjesztést felülvizsgálatra, értelmezésre visszaküldték a Minisztertanácsnak. Az Elnöki Tanács

³²⁰ A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1975. február 28-án tartott üléséről készült gyorsírói feljegyzés, 2–14. oldal: MNL OL XVIII-2-b-1975. február 28. (15. doboz). A Kádár által említett lokálpatriotizmus kapcsán a helytörténeti mozgalomhoz: KEMÉNYFI Róbert: *Kádár kis világa. A „helytörténeti mozgalom”* = *MúzeumCafé*, 2016, 4. sz., 75–97.

³²¹ KOREK: *i. m.* (1988), 126–127., GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2016), 50–51.

végül a második ülésen elfogadta a *múzeális emlékek védelméről szóló 1963. évi 9. törvényerejű rendelet módosításáról szóló 1981. évi 19. törvényerejű rendeletet*.³²²

Az előterjesztés indokolása rámutatott arra, hogy a múzeális emlékek védelmét szabályozó 1963-as tvr. jól szolgálta a magyar múzeumügyet, rendelkezéseinek nagy része ma is megfelelő. A hatálybalépés óta bekövetkezett változások azonban néhány kérdésben az Mtvr. módosítását, kiegészítését teszik szükségessé.³²³

Az Mtvr. módosítása (1. §) **múzeális emlékek** nyilvánította a természet és a társadalom olyan kiemelkedő tárgyi, írásos és egyéb emlékeit, amelyek a természet alakulásának és a társadalom fejlődésének pótolhatatlan, jellegzetes bizonyítékai. Ezen emlékeket törvényes védelem alá helyezte, mivel ezeket a nemzeti, illetőleg az egyetemes kultúra számára meg kell őrizni, tudományosan fel kell dolgozni és hozzáférhetővé kell tenni. E feladatok megvalósításáról a művelődési miniszter gondoskodott. Viszont nem tartozott az Mtvr. hatálya alá az a tárgyi, írásos és egyéb emlék, amelyet a levéltárakról, a műemlékvédelemről, valamint – a történeti (régészeti) jelentőségű terület kivételével – a természetvédelemről szóló jogszabályok alapján kellett védelemben részesíteni (módosított 1. §).

Az előterjesztés indokolása szerint a korábbiaktól eltérően a lehető legszélesebben kívánták meghatározni a tvr. célját, hogy a magyar és az egyetemes kultúra számára minden múzeális emlék megmenthető, védhető és feldolgozható legyen. Mivel az Mtvr. megalkotása óta magas szintű jogszabályok rendezték a levéltárak, a műemlékvédelem és a természetvédelem ügyeit, ezért az előterjesztő javasolta – az esetleges átfedések elkerülése, az ismételt eljárások megelőzése érdekében – azoknak a tárgyi, írásos és egyéb emlékeknek az Mtvr. hatálya alóli kivételét, amelyek az említett jogszabályok alapján már védelemben részesültek.³²⁴

Az Mtvr. módosításával kikerült a jogszabályból az országos múzeumok felsorolása (2. §). Ezt követően az Mtvr. csak az alapítás minisztertanácsi hatáskörbe utalását tartalmazta, valamint azt, hogy az országos múzeumok felsorolása külön jogszabályban található (módosított 5. §).

Az eredeti előterjesztés még tartalmazta az országos múzeumok felsorolását. Az indokolás szerint ugyanis az Mtvr. hatályba lépése óta több múzeum vált országos múzeummá, ezért a tervezet – a tényleges helyzetnek megfelelően – az összes országos múzeumot felsorolta.³²⁵ Az előterjesztés első alkalommal történt tárgyalása

³²² A Minisztertanács előterjesztését Lázár György, a Minisztertanács elnöke 1981. június 24-én terjesztette fel az Elnöki Tanácshoz. Az előterjesztés iratai: MNL OL XVIII-2-a-1981. évi 19. sz. tvr. (143. doboz). Az előterjesztést az Elnöki Tanács 1981. augusztus 28-án tartott ülésén tárgyalta először: MNL OL XVIII-2-b-1981. augusztus 28. (28. doboz), és szeptember 25-én tartott ülésén fogadta el: MNL OL XVIII-2-b-1981. szeptember 25. (28. doboz).

³²³ Az előterjesztés Pozsgay Imre művelődési miniszter és dr. Markója Imre igazságügy-miniszter által jegyzett indokolása (0038/18/1981.), 1. oldal: MNL OL XVIII-2-a-1981. évi 19. sz. tvr. (143. doboz).

³²⁴ Az előterjesztés Pozsgay Imre művelődési miniszter és dr. Markója Imre igazságügy-miniszter által jegyzett indokolása (0038/18/1981.), 1. oldal: MNL OL XVIII-2-a-1981. évi 19. sz. tvr. (143. doboz). Ld. még: KÖREK: *i. m.* (1988), 128.

³²⁵ Az előterjesztés Pozsgay Imre művelődési miniszter és dr. Markója Imre igazságügy-miniszter által jegyzett indokolása (0038/18/1981.), 2. oldal: MNL OL XVIII-2-a-1981. évi 19. sz. tvr. (143. doboz). **Pozsgay Imre (1933–2016):** Pályáját az MSZMP Bács-Kiskun megyei apparátusában kezdte, az agitációs és propagandaosztály vezetője, majd a megyei pártbizottság ideológiai titkára lett, a filozófiai tudományok kandidátusa, később az MSZMP KB apparátusába kerül. Kulturális miniszterhelyettes (1974–1976), kul-

során (augusztus 28.) azonban vita alakult ki a rendelkezés kapcsán. Trautmann Rezső (1907–1995) tanácsstag ugyanis észrevételezte, hogy a tervezet felsorolja az országos múzeumokat, majd felhatalmazza a Minisztertanácsot, hogy a jövőben országos múzeumot létesítsen. Szerinte ez azzal a „jogi következménnyel” járhat, hogy azonos jogi helyzetű intézményeket egyrészt törvényerejű rendelet, másrészt minisztertanácsi rendelet helyez ilyen státusba. Egyszerűsíthetné a helyzetet annak kimondása, hogy országos múzeumot a Minisztertanács létesíthet, mert így egységes jogszabályi szinten történne az alapítás. Korcsog András államtitkár az észrevételt megfontolandónak tartotta, de jogszabályi hagyománya van annak, hogy az országos múzeumokat tvr. sorolja fel. Ugyanakkor új múzeum létesítésénél el szeretnék kerülni a „törvényszintű” jogi szabályozás kiegészítését, ezért a javasolt megoldás leegyszerűsítene a jogi rendezést. Markója Imre (1931–2008) igazságügy-miniszter szerint a felvetett javaslat észszerűnek tűnik, de a kérdésben konzultálni kell a szakemberekkel. Szijártó Károly (1927–2014) egyetértett a javaslattal, megvalósítása azonban azzal a következménnyel járhat, hogy a Minisztertanácsnak jogszabályt kell kiadnia az országos múzeumok felsorolásáról. Losonczi Pál (1919–2005), az Elnöki Tanács elnöke végül azt javasolta, hogy a kérdést a Minisztertanács vizsgálja meg, és az egyeztetett álláspont kerüljön ismét az Elnöki Tanács elé. A Tanács ennek megfelelően a tervezetet levette napirendjéről.³²⁶

Az előterjesztők megvizsgálták a felvetést, majd elfogadták a javaslatot, és az előterjesztést – egy külön kiegészítésben – módosították, illetve csatolták a kiadni tervezett minisztertanácsi határozat tervezetét.³²⁷

Az Elnöki Tanács szeptember 25-én tartott ülésén újra napirendre került az immár módosított előterjesztés. Pozsgay Imre elmondta, hogy a korábbi tanácsülésen felmerült javaslatot az előterjesztők megvizsgálták, és a tervezetet ennek megfelelően módosították. Az új javaslat szerint az országos múzeumokat minisztertanácsi határozat sorolja majd fel, és a törvényerejű rendelet csak az erről szóló felhatalmazást tartalmazza. Vida Miklós (1927–2005) tanácsstag észrevételezte, hogy az eredeti előterjesztésben, a tvr. 5. §-ában más sorrendben, más elnevezéssel sorolja fel az országos múzeumokat, mint a kiadni tervezett minisztertanácsi határozat; javasolta ezért a tvr. tervezetében szereplő felsorolás átemelését. Javaslatát elfogadhatónak tartotta Losonczi Pál is, de Pozsgay erre jelezte, hogy az előterjesztés

turális miniszter (1976–1980), művelődési miniszter (1980–1982), a Hazafias Népfront főtitkára (1982–1988), 1987-ben részt vett a lakitelki találkozón, 1988-ban az MSZMP Politikai Bizottságának tagjának választják, 1988-tól államminiszter. Tagja az első szabadon választott országgyűlésnek, az MSZP frakcióvezetője, majd kilépése után független képviselő. Működéséhez: T. KISS: *i. m.* (1993), 525–526.

³²⁶ A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1981. augusztus 28-án megtartott üléséről készült jegyzőkönyv, 1–2. oldal: MNL OL XVIII-2-b-1981. augusztus 28. (28. doboz). **Korcsog András (1931–2012):** vegyész mérnök, egyetemi docens, rektorhelyettes a Veszprémi Vegyipari Egyetemen, majd az MSZMP KB tudományos, kulturális és közoktatási osztályvezető-helyettese (1974–1979), a Művelődésügyi Minisztérium államtitkára (1980–1983), később pedig a Minisztertanács Tudománypolitikai Bizottságánál dolgozott: <http://www.ekmk.hu/lexikon/talalatok3.php?beture=KORCSOG%20Andr%C3%A1s> (utolsó letöltés: 2018. 07. 27.).

³²⁷ A Kiegészítés (0038/26/1981. MM TÜK) megtalálható az előterjesztés iratai között: MNL OL XVIII-2-a-1981. évi 19. sz. tvr. (143. doboz).

elfogadása esetén a minisztertanácsi határozat dolga lesz pontosan meghatározni az országos múzeumok felsorolását és elnevezését.³²⁸

Az Mtvr. módosítása (3. §) szigorította a kiviteli szabályokat: ezt követően közgyűjteményben őrzött muzeális emléket kivinni az ország területéről ideiglenesen vagy véglegesen csak a művelődési miniszter engedélyével volt szabad (módosított 8. §).

Az előterjesztés indokolása szerint azért szükséges a kulturális értékű tárgyak kiviteli szabályainak kiegészítése azzal, hogy a muzeális közgyűjteményben őrzött muzeális emléket az ország területéről ideiglenesen vagy véglegesen kivinni csak a művelődési miniszter engedélyével szabad, mert az eddigi szabályozás nem volt kielégítő, ezt a rendelkezést ugyanis magasabb szintű jogszabály nem tartalmazta.³²⁹

Az Mtvr. módosítása (4. §) alapján a védetté nyilvánítás a muzeális emlék minősítését is jelentette, mert tulajdonosa jogot nyert mindazon állami kedvezmények igénybevitelére, amelyeket a művelődési miniszter a védett muzeális emlék megőrzéséhez és fenntartásához biztosított (módosított 10. §).

Az előterjesztés indokolása szerint a muzeális emlékek védetté nyilvánítása a tulajdonos számára bizonyos korlátozásokat jelent. Ennek ellensúlyozására tartalmazza a tervezet, hogy a muzeális emlék tulajdonosa jogosult minden olyan állami kedvezmény igénybevitelére, amelyet a művelődési miniszter a védett muzeális emlék megőrzéséhez és fenntartásához megad.³³⁰

Az Mtvr. módosítása (5. §) után védett muzeális emlék tulajdonjogát – öröklés kivételével – külföldi (állampolgár) csak a miniszter engedélyével szerezhette meg (módosított 13. §).

Az előterjesztés indokolása felhívja a figyelmet arra, hogy a tervezet új szabályként tartalmazza, hogy a védett muzeális emlék külföldi részére való átruházásához – öröklés esetét kivéve – a művelődési miniszter engedélye szükséges.³³¹

Az Mtvr. módosítása (6. §) után ha a védett muzeális emlék, illetve gyűjtemény épsége, megfelelő kezelése a tulajdonosnál nem volt biztosítva, az illetékes országos múzeum elrendelhetette annak közgyűjteményben történő elhelyezését (módosított 15. §).

Az előterjesztés indokolása a védett muzeális emlékekkel (gyűjteménnyel) kapcsolatos tulajdonjog közérdekből történő korlátozásának elrendelését azzal magyarázta,

³²⁸ A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1981. szeptember 25-én megtartott üléséről készült jegyzőkönyv, 2. oldal; a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának üléséről 1981. szeptember 25-én készített beszédgyűjteményről jegyzőkönyv, 1–2. oldal: MNL OL XVIII-2-b-1981. szeptember 25. (28. doboz). Ld. még: KOREK: *i. m.* (1988), 128.

³²⁹ Az előterjesztés Pozsgay Imre művelődési miniszter és dr. Markója Imre igazságügy-miniszter által jegyzett indokolása (0038/18/1981.), 2. oldal: MNL OL XVIII-2-a-1981. évi 19. sz. tvr. (143. doboz). Ld. még: BUZINKAY: *i. m.* (2010), 112.

³³⁰ Az előterjesztés Pozsgay Imre művelődési miniszter és dr. Markója Imre igazságügy-miniszter által jegyzett indokolása (0038/18/1981.), 2. oldal: MNL OL XVIII-2-a-1981. évi 19. sz. tvr. (143. doboz). Ld. még: BUZINKAY: *i. m.* (2010), 112.

³³¹ Az előterjesztés Pozsgay Imre művelődési miniszter és dr. Markója Imre igazságügy-miniszter által jegyzett indokolása (0038/18/1981.), 2. oldal: MNL OL XVIII-2-a-1981. évi 19. sz. tvr. (143. doboz).

hogy erre akkor kerülhet sor, ha az emlék (gyűjtemény) védelme a tulajdonosnál nincs megfelelően biztosítva.³³²

Az Mtvr. módosítása (7. §) az **ásatás** új definícióját adta meg azzal, hogy ásatásnak minősített „minden olyan tudományos szempontok szerint végzett kutatást, amelynek célja történeti (régészeti, éremtani), embertani, vagy más természet- és társadalomtudományi jelentőségű muzeális emlék feltárása”. Ásatásnak minősült továbbá a barlangokban, a vizek medrében ilyen célból végzett kutatómunka is. Megváltozott az ásatási engedélyezési folyamat is. Az engedélyezésre ezentúl a művelődési miniszter, az építésügyi és városfejlesztési miniszter és az MTA elnöke által kinevezett Ásatási Bizottság lett jogosult, természetvédelmi területeken (barlangban) az illetékes természetvédelmi hatóság engedélye is szükséges volt. Új elemként bevezették „a kiemelt nagyberuházást megelőző ásatás” fogalmát, amelynek végzését a művelődési miniszter a beruházás vonatkozásában illetékes miniszter vagy országos hatáskörű szerv vezetőjének egyetértésével rendelte el. Ilyen esetben az ásatás költségei a beruházási előirányzatot terhelték (módosított 16. §).

Az előterjesztés indokolása az ásatás új definícióját, valamint az engedélyezés folyamatának decentralizálását gyakorlati tapasztalatokkal magyarázta. A megelőző ásatás a kiemelt nagyberuházásokhoz kapcsolódik, ezért a költség a beruházási előirányzatot terheli. Ezt az indokolja, hogy egyrészt a megelőző ásatás elvégzésére a múzeumoknak nincs anyagi fedezetük, másrészt a beruházás teljes költségéhez képest az említett összeg nem számottevő, és a beruházási költségek között megtervezhető.³³³

Az Mtvr. módosítása kimondta, hogy az ország történeti (régészeti) jelentőségű lelőhelyeit, területeit **védelemben** kell részesíteni (8. §). A védetté nyilvánítást – a Magyar Nemzeti Múzeum javaslata alapján – a miniszter rendelte el. Ha a védetté nyilvánítás belterületet érintett, az építésügyi és városfejlesztési miniszterrel, ha mezőgazdasági rendeltetésű földet vagy belterületnek mezőgazdasági célra hasznosított részét érintette, a mezőgazdasági és élelmezésügyi miniszterrel, illetőleg ha természetvédelem alatt álló területre (barlangra) vonatkozott, az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal elnökével egyetértésben kellett eljárni.

Az előterjesztés a védetté nyilvánítás új rendszerét azzal indokolta, hogy az eddigiekkel ellentétben, amíg csak a mezőgazdasági rendeltetésű földek védetté nyilvánításához kívánták meg a mezőgazdasági és élelmezésügyi miniszter egyetértését, ezentúl az építésügyi és városfejlesztési miniszternek, illetve az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal elnökének az egyetértése is szükséges, ha belterületnek, illetve természetvédelmi területnek a védetté nyilvánításáról van szó.³³⁴

³³² Az előterjesztés Pozsgay Imre művelődési miniszter és dr. Markója Imre igazságügy-miniszter által jegyzett indokolása (0038/18/1981.), 2. oldal: MNL OL XVIII-2-a-1981. évi 19. sz. tvr. (143. doboz). Ld. még: KOREK: *i. m.* (1988), 128.

³³³ Az előterjesztés Pozsgay Imre művelődési miniszter és dr. Markója Imre igazságügy-miniszter által jegyzett indokolása (0038/18/1981.), 2-3. oldal: MNL OL XVIII-2-a-1981. évi 19. sz. tvr. (143. doboz). Ld. még: KOREK: *i. m.* (1988), 128., GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2016), 51-52.

³³⁴ Az előterjesztés Pozsgay Imre művelődési miniszter és dr. Markója Imre igazságügy-miniszter által jegyzett indokolása (0038/18/1981.), 3. oldal: MNL OL XVIII-2-a-1981. évi 19. sz. tvr. (143. doboz). Ld. még: KOREK: *i. m.* (1988), 129., GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2016), 52.

Az Mtvr. módosítása fogalmi pontosításokat is tartalmazott: a „közgyűjtemény” helyébe a „muzeális közgyűjtemény”, a „muzeális tárgy” fogalom helyébe a „muzeális emlék” elnevezés, a „régészeti jelentőségű védett földterületek” megjelölés helyébe pedig a „történeti (régészeti) emlékek és földterületek” megjelölés lépett (9. § [1] bekezdés). Másrészt a módosítás decentralizálta a hatásköröket, mert egyes esetekben a miniszter helyett a szükséges döntést a közgyűjtemény vezetője hozhatta meg a közgyűjtemény gyűjteményébe tartozó tárgyak ideiglenes használatra történő átengedéséről, illetve a muzeális magángyűjteményekkel és egyedi muzeális emlékekkel kapcsolatos egyes felügyeleti jogokat a minisztertől az illetékes országos múzeumhoz telepített (9. § [2] bekezdés).

Az előterjesztés indokolása felhívta a figyelmet arra, hogy a korábbi szabályok szerint közgyűjteményben őrzött muzeális emlék más szerv részére időleges használatra történő átadásához a miniszter engedélyét kellett kérni, ugyanakkor indokolt ezt a hatáskört a közgyűjtemény vezetőjére átruházni. Másrészt további decentralizáció megvalósítása érdekében kerülnek át egyes hatósági jellegű feladatok miniszteri hatáskörből az országos múzeumokhoz.³³⁵

Az Mtvr. 1981-es módosítását a muzeológiai szakemberek félsikerként értékelték. Egyrészt megerősítette a magyar múzeumi hálózat egységének gondolatát, a fenntartás és az irányítás rendjét, másrészt viszont nem hozta meg a kívánt, a korábbi évtizedek tapasztalataira épített változásokat (például elmaradt a tanácstörvény tárgybani módosítása).³³⁶

1984-ben jelent meg a korábbi évtizedek vidéki múzeumpolitikáját, múzeumügyét elemző első összefoglaló tanulmány. Bándi Gábor (1939–1988) Vas megyei múzeumigazgató adatolva vizsgálta a korszak muzeológiai folyamatait: leglényegesebb megállapítása, hogy a költségvetés, a gyűjteménygyarapodás, a látogatottság és a kutatói létszám alapján a megyei szervezetekbe sorolt múzeumok esetében mutatható ki a leggyorsabb és leglátványosabb fejlődés. Rögtön hozzátette, hogy a nagy hagyományú, „gazdagabb” múzeumi hálózattal rendelkező megyék tovább erősödtek, míg a szerényebb adottságúak esetében a növekedés már lassabb volt. Ráadásul a hálózatfejlesztés elsősorban a kisebb településeket érintette (helytörténeti múzeumok, muzeális emlékhelyek, kiállítóhelyek jöttek létre), míg a komplex, tudományos intézmények száma kevésbé növekedett. Az extenzív múzeumfejlesztés – részben az előbbiekből következően – ellentmondásokat eredményezett. A *helyi fenntartás* a látványos fejlesztéseket részesítette előnyben, ezek pedig rendszerint partikuláris érdekek mentén valósultak meg, miközben a gyorsan növvő szervezet fenntartásához csak a szükséges *minimális* forrásokat biztosították. Különösen a szakmai tevékenységre fordítandó keret aránya esett vissza mindenütt, a tanácsi irányítás nem tudott felnőni a speciális tudományos irányítás követelményeihez, csak a közművelődési funkció érdemi irányítására vállalkozott. Az *ágazati irányítás* szempontjából az Mtvr.-ben meghatározott irányítási jogkörök nem érvé-

³³⁵ Az előterjesztés Pozsgay Imre művelődési miniszter és dr. Markója Imre igazságügy-miniszter által jegyzett indokolása (0038/18/1981.), 3. oldal: MNL OL XVIII-2-a-1981. évi 19. sz. tvr. (143. doboz). Ld. még: BUZINKAY: *i. m.* (2010), 110–111.

³³⁶ BÁNDI: *i. m.* (1984), 12., KOREK: *i. m.* (1988), 127.

nyesültek megfelelően (például az igazgatói kinevezésekhez szükséges hozzájárulási jog mint a szakmai színvonal egyik biztosítója), az intézményhálózat jogilag és szervezetiileg széttagoltta vált. A hálózatfejlesztést országos szinten nem sikerült koordinálni, a helyi elképzelések váltak meghatározóvá, nem valósult meg az egyes tudománysszakok (például régészet, néprajz, művészettörténet) művelésének országos múzeumokkal, egyetemekkel, MTA-val egyeztetett, egységes szemléletű koncepciója. Miközben a KMI egyre kevesebb szolgáltatást nyújtott a vidéki múzeumok számára, a múzeumügyért felelős testületek, bizottságok működésükben (és ezáltal észrevételeik, ajánlásaik) formálissá váltak, mindezek következtében a „múzeumi egység” gondolata súlyos sérüléseket szenvedett.³³⁷

A tárcsa által kezdeményezett programok, intézkedések sem hozták meg a kívánt eredményt. 1979-ben a kutatóhelyi rang odaítélésével igyekeztek hét vidéki múzeumot „kiemelni”, ennek azonban a hatása éppen ellenkező lett: sértettség a kimagradtak esetében, a finanszírozás elégtelensége a bekerülteknél (ráadásul a kutatóhelyek közötti együttműködést a tanácsai pénzgazdálkodási szabályok is nehezítették). A tudománysszaki helyzetfelmérések aggasztó eredményei: széttagoltság, irányíthatatlanság, elmaradás ellenére sem sikerült a fenntartói és irányítási struktúra megváltoztatását elérni. A minisztérium a kialakult helyzetre – Bándi Gábor szerint – ismét rossz választ adott: ágazati-szakmai feladatainak jórészt hatáskör és pénz nélkül, a demokratizálás jegyében „áttolta” az országos múzeumoknak és a megyei tanácsoknak.³³⁸

Az MSZMP KB mellett működő Agitációs és Propaganda Bizottság 1986 novemberében megvitatta a minisztérium által készített *A múzeumok társadalmi fejlesztési koncepciója* című dokumentumtervezetét. A továbbfejlesztett koncepciót az országgyűlés kulturális bizottsága is megtárgyalta 1987 novemberében, azonban ez a tervezet – megkésettsége okán – már nem hozta, nem hozhatta el a kívánt változást: a hálózatfejlesztés célszerűbb és szakszerűbb irányítását, a megyei múzeumi hálózat munkájának megerősítését, a szakemberképzés és -továbbképzés feltételeinek javítását.³³⁹

Összegzés

Az Mtv. nagy előnyének tartották, hogy egységes keretbe tudta foglalni a különböző – alap és kiegészítő – szakágakat, és mindezt összhangba hozta a kulturális terület, illetve a jogalkotás különböző területein kialakult szocialista jogelméletekkel és joggyakorlattal. Hibájának róhatjuk fel viszont, hogy gyakran a múzeumügy

³³⁷ BÁNDI: i. m. (1984), 7–11., Bándi Gábor tanulmányát további értékes szempontokkal és adatokkal egészítette ki Ikvai Nándor: IKVAL: i. m. (1988), 19–33. Bándi Gábor „jutalma” a tanulmány közléséért megyei múzeumi igazgatói állásából történt menesztése volt (Vasi Múzeumi Arcképcsarnok, Bándi Gábor, http://muzeumbarat.hu/eletr.php?elod_id=32, utolsó letöltés: 2018. 06. 21.).

³³⁸ BÁNDI: i. m. (1984), 11–14.

³³⁹ *A múzeumok társadalmi fejlesztési koncepciója* = *Múzeumi Közlemények*, 1987–1988, 3–10., WOLLÁK – ZSIDI: i. m. (2003), 241–242., ÉRI: i. m. (2004), 7.

alapvető elvi kérdéseit sem tisztázta, így ezek rendezésére alacsonyabb szintű jogszabályokban került sor (például múzeumtipológia, a feltárási jogosultság meghatározása stb.).³⁴⁰

Az Mtvr. szakított azzal a korábbi magyar közjogi hagyománnyal, amely országos múzeum alapításához parlamenti – azaz törvényi szintű – jóváhagyást írt elő, ezt a jogkört a kormány kapta meg.

Az Mtvr. nem kezelte azt a hierarchikus helyzetet, amely 1929 után kialakult: számtalan múzeumtípus jött létre, amelyek típusonként igényeltek volna törvényi szintű és részletes szabályozást (definíciót és igazgatási szabályokat). Az Mtvr. azonban ennek a kíváncsolomnak nem, illetve csak részlegesen tett eleget.

Az Mtvr. alapján megalkotott alacsonyabb szintű jogszabályok gyűjteményéből jött létre a múzeumi ügyrend, amelyet a tárca a múzeumi működést megkönnyítő vezérfonalnak szánt. A megannyi praktikus ismeretet tartalmazó kiadvány csak „múzeumi zöld könyv”-ként vonult be a múzeumi közbeszédbe.³⁴¹

Az Mtvr. által bevezetett, országos múzeumok által gyakorolt műtárgyfelügyeleti rendszer pozitív hozadéka volt – az egyes műtárgyak sorsának nyomon követése mellett – az országos múzeumok adattárainak kialakulása.³⁴²

A megyei múzeumi szervezetek felállítása felkészületlenül érte a megyei tanácsokat, ugyanakkor a hálózat kialakításával a vidéki múzeumok előnyösebb helyzetbe kerültek, az új irányítási rendszerben magasabb szintű működésre nyílt lehetőségük: a szakma – a fenntartók segítségével – előnyt kovácsolt a döntésből. A megyei múzeumi szervezetek adták a múzeumlátogatók felét, az elkövetkező évtizedekben folyamatosan bővültek, és a magyar vidék tényleges kulturális-tudományos központjaivá váltak. Nem véletlen, hogy az MSZMP KB rendszeresen tárgyalt témája volt a megyei múzeumi szervezetek helyzete, hiszen költségvetésükkel együtt jelentőségük is egyre nőtt, az 1960-as évek végén tapasztalható megtorpanás után a vidéki múzeumfejlesztések újabb lendületet vettek. A háttérben rendszerint pártpolitikai döntések húzódtak (alapvetően *közművelődési* célkitűzésekkel: például munkásművelődés), és miközben már országos tudományos kutatási projektekbe is bekapcsolódhattak a megyei múzeumok (sok fontos szakmai műhely alakult meg), az ágazati minisztérium csak későn, az 1970-es években kezdte meg a szakmai feladatok országos szintű koordinálását, tegyük hozzá: kevés eredménnyel.³⁴³

³⁴⁰ BÁNDI: *i. m.* (1984), 5–7., IKVAI: *i. m.* (1988), 17., KOREK: *i. m.* (1988), 123. Az Mtvr.-t a rendszerváltozás után részletesen értékelte az 1997-es új szaktörvény általános indokolása: A kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló T/4747. számú törvényjavaslat általános indokolása (Magyar Köztársaság Országgyűlése, 1994–1998, kihirdetett törvényjavaslatok és határozati javaslatok): <http://www.parlament.hu/iromany/04747ir.htm> (utolsó letöltés: 2018.05.14.).

³⁴¹ ÜGYREND; 1965-ben adták ki a Múzeumok Ügyrendi Szabályzatát, 1966-ban pedig a Múzeumok Nyilvántartási Szabályzatát: K. VÉGH: *i. m.* (2003), 117. (58. jegyzet).

³⁴² FEJŐS – KOREK: *i. m.* (1971), 39., BUZINKAY: *i. m.* (2010), 111–112., BASICS Beatrix: *Példák magyar képzőművészeti adattárakra = MúzeumCafé*, 2018, 2. sz., 175–176.

³⁴³ BÁNDI: *i. m.* (1984), 5–7., 11–14., IKVAI: *i. m.* (1988), 17–32., VÁSÁRHELYI Tamás: *A jövőről, amely a múltban gyökerezik = VÁSÁRHELYI Tamás: A nyitott múzeum.* (Múzeumi irányító 2.) Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, 2009, 182., BASICS: *Egységben volt az erő*, *i. m.* (2016), 101–102., 106–108. A fejlesztésekkel kapcsolatos döntések továbbra sem a minisztériumban, hanem a pártközpontban születtek meg: GRÉCZI: *i. m.* (2016), 184–185.

IX. Múzeumügy a rendszerváltozás után

A rendszerváltozással végbement politikai-társadalmi-gazdasági változások az élet minden területén új szabályozást igényeltek. Az önkormányzatok kulturális szerepvállalása, az állami tudománypolitika jelentőségének átértékelése, nemzetközi vállalásaink egyaránt indokolták a múzeumügy új szabályozását, hiszen az Mtvr. már módosításokkal sem volt alkalmas arra, hogy az ágazati törvénytől elvárt feladatokat teljesítse.

A rendszerváltozás után az évszázados magyar hagyományoknak megfelelően, az Európa Tanács helyi önkormányzatokról szóló chartájának ajánlásai figyelembevételével, a megnövekedett feladatokhoz igazítottan újjászervezték a helyi önkormányzati rendszert. A három szempont együttes érvényesítése egyúttal azt is jelentette, hogy nem az 1949 előtti önkormányzati rendszer tért vissza, hanem demokratikus önkormányzatok alakulhattak. Az országgyűlés a jelen lévő képviselők kétharmadával alkotott a tárgykörben törvényt, így megszületett a *helyi önkormányzatokról* szóló **1990. évi LXV. törvény** (a továbbiakban: Ötv.). Bár az önkormányzatok ettől kezdve bármit megtehettek, amit jogszabály nem tiltott vagy nem utalt más szerv hatáskörébe, a törvény nevesítetten meghatározott kötelező feladatokat, így a települési önkormányzatok megkapták a közművelődés, a tudományos és művészeti tevékenységek támogatásának, míg a megyei önkormányzatok a regionális közgyűjtemények fenntartásának feladatköreit. (Mivel a főváros és kerületei hatáskörei sok esetben átfedték egymást, az országgyűlés a kérdés rendezésére külön törvényt alkotott: a *fővárosi önkormányzatról és a fővárosi kerületi önkormányzatokról* szóló **1991. évi XXIV. törvény**; az Ötv. 1994-es módosítása viszont ezt a szabályozást „beolvasztotta.”) Ezeknek a feladatoknak az ellátásához szükségessé pénzeszközökről központilag kellett gondoskodni.³⁴⁴

Magyarország viszonylag hamar, már az 1920-as években létrehozta a modern állami tudománypolitika alapintézményeit – és ezek között ott voltak a közgyűjtemények is –, de az évszázad végére az intézmények állapota végzetesen leromlott. Ugyanakkor erősödött az az elvárás, hogy az állam a tudományos autonómiákat (MTA, egyetemek, Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság, országos tudományos kutatási alapprogramok) bízza meg tudománypolitikai céljainak megvalósításával, de ehhez azok belső önállóságát növelni, illetve az országos (például MTA) és lokális autonómiák (egyetemek) viszony- és feladatrendszerét tisztázni kellett. Az erről zajlott gondolkodásban – eltérően az 1920-as évektől – az autonómiák szintjén

³⁴⁴ TAKÁCS Imre: *A helyi önkormányzati rendszer = Alkotmánytan*. Szerk. KUKORELLI István (Osiris Tankönyvek), Bp., Osiris, 1997, negyedik, átdolgozott kiadás, 325–329., 332–333. A települési önkormányzatok kötelező kulturális feladatairól („közművelődési, tudományos, művészeti tevékenység [...] támogatása”) az Ötv. 8. § (1) bekezdése (*Alkotmányjog. Jogszabálygyűjtemény*. Szerk. KUKORELLI István [Osiris Tankönyvek], Bp., Osiris Kiadó, 1996, második, átdolgozott kiadás, 508.), míg a megyei önkormányzatok közgyűjteményi feladatairól („A megyei önkormányzat kötelező feladatként gondoskodik különösen [...] a természet és a társadalom megyében levő muzeális emlékeinek, valamint a történeti iratoknak a gyűjtéséről, őrzéséről, tudományos feldolgozásáról; továbbá a megyei könyvtári szolgáltatásokról”) a 70. § (1) bekezdés a) pontja (uo., 530.) rendelkezett.

nem jelentek meg a közgyűjtemények. Felbukkantak viszont az államilag finanszírozott tudományos kutatások műhelyeiként, negyedikként, az egyetemi tanszékek, az oktatástól független *kutatóintézetek* és az *akadémiai* (tanszéki) *kutatócsoportok* után. Glatz Ferenc korábbi vitákat összegző és újabbakat elindító, 1998-ban megjelent könyvében a közgyűjteményeket (könyvtárak, múzeumok, dokumentációs központok, levéltárak) „részben *információtároló*, részben a kutatást *kiszolgáló*” intézményekként határozta meg, „amelyek *kutatási funkciókat* is ellátnak”. Fölhívta a figyelmet arra is, hogy emellett kiállító-bemutató funkciókkal sajátos szerepet játszanak a tudomány és a társadalom kapcsolatában. Külön kiemelte, hogy elengedhetetlen a gyűjteményspecifikus kutatói és gyűjteménykezelői tevékenység együttes gyakorlása. Úgy vélte, hogy a szervezeti kérdések tisztázásán túl az MTA és az oktatási minisztérium közös feladata lehetne a közgyűjtemények állapotának tudományos szempontú felülvizsgálata. Ezen elvek jegyében már 1996-ban megindult a tudománypolitikai reform.³⁴⁵

Mindeközben, az 1980-as éveket követően, megváltozott a világban a múzeumok szerepéről vallott felfogás, de megváltoztak maguk az intézmények is. A múzeumok immár nem pusztán olyan szent helyek, „templomok” voltak, amelyekben az egyén a közösség kultúrájával, annak tárgyi emlékeivel találkozhatott, önmagukat nem pusztán az emberek nevelését-művelését szolgáló intézményekként definiálták, hanem mindezek mellett, mindezekén túl az élvezet, a szórakoztatás helyszíneiként is. A multimédia révén az önkifejezés és a megértés új eszközrendszere a múzeumokat sem hagyta érintetlenül, megjelentek a nagy tömegeket megmozgató, rendkívülit, szokatlant ígérő múzeumi rendezvények, az ún. megakiállítások, az immár a fogyasztókra épülő múzeumi shopok és kávézók. A múzeum egyre nagyobb hangsúlyt fektetett közvetítői funkciójára (gyakran a gyűjtés és a tudományos feldolgozás rovására), sokszor a turizmusból nyerhető bevételek miatt háttérbe szorult a helyi társadalomba történő beágyazottság, miközben újra és újra felmerült a múzeum társadalmi hasznosságának kérdése. Az új kihívások újfajta megoldásokat követeltek, és elősegítették a múzeum szerepfelfogásának új megfogalmazását is: „*a múzeum szinte az egyetlen olyan intézmény, amely lehetővé tapasztalás révén teszi a történelem, a műalkotások és a hagyomány(ok) megismerését*” (Lakner Lajos). A múzeum így az iskola kiemelt szövetségese lett, az oktatással és a képzéssel történő együttműködése meghatározó jelentőségűvé vált.³⁴⁶

³⁴⁵ GLATZ: i. m. (1998), 10., 36., 53–60., uő: Klebelsberg, i. m. (1999/2016), 203., 211–213. Az 1980-as évek végén ebben a vonatkozásban nem túl sok értékelő megjegyzést tartalmaz az általunk gyakran idézett muzeológiai összefoglalás, az ekkor már nyilván mutaközo gondokról inkább hallgat (KOREK: i. m. (1988), 233–235.), pedig a problémakataszter már 1984-ben ismert volt (BÁNDI: i. m. (1984), 7–11., ld. még: IKVAI: i. m. (1988), 19–33).

³⁴⁶ PUCZKÓ László: *Kultúra, piac, fogyasztás = Múzeumi vezetési ismeretek. A tanfolyam jegyzete, 2007–2008.* Szerk. VÁSÁRHELYI Tamás – KÁLDY Mária – FRENDEL Kata – SÁGHI Ilona, Szentendre, Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, 2008, 36–40., VÁSÁRHELYI: i. m. (2009), 185–189., LAKNER Lajos: *A muzeológia mint hivatás = Élmény és tudás. Múzeumi szakemberek a közoktatás szolgálatában. Kutatási jelentés.* Szerk. Bereczki Ibolya – Sági Ilona (Múzeumi iránytű 4.), Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, 2010, 92–94., CSERI Miklós: *Szemléletváltás a múzeumokban = Élmény és tudás. Múzeumi szakemberek a közoktatás szolgálatában. Kutatási jelentés.* Szerk. BERECKZI Ibolya – SÁGHI Ilona (Múzeumi iránytű 4.), Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, 2010, 97–101., VÍGH Annamária: *Múzeumi modernizáció = Élmény*

Az 1990-es évek közepén mintegy 750 muzeális intézmény működött Magyarországon, ebből közel 130 „múzeum” besorolású volt.³⁴⁷ A fenti folyamatos változások indokolták, hogy a múzeumügy és terjedelmes intézményhálózata új ágazati szabályozást kapjon, de erre csak hosszas előkészítés után a második szabadon választott országgyűlés működése idején került sor.

A kulturális törvény

A kivételes eljárásban elfogadott, a *kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről* szóló **1997. évi CXL. törvény** valójában jóval nagyobb területet, több ágazatot fedett le. Tulajdonképpen négy ágazati törvényt rejtett magában: egyaránt szabályozta a kulturális javak és a régészeti örökségvédelem (1), a múzeumügy (2) és a könyvtárügy (3), valamint a közművelődés (4) kérdéseit, kitért továbbá az érintett területek foglalkoztatáspolitikai ügyeire, illetve központi költségvetési forrásaira. Nem lenne szerencsés a muzeológus szakmában csak „száznegyvenes”-ként emlegetett jogszabályt „salátatörvény”-nek nevezni, hiszen mégiscsak egymáshoz illeszkedő területek kaptak helyet benne, helyesebb lenne talán „kultúrpolitikai kódex” elnevezéssel illetni; a továbbiakban viszont egyszerűen csak „kulturális törvény”-ként fogunk hivatkozni rá.³⁴⁸

A törvényjavaslat kormány által kijelölt előadója Szabó Zoltán művelődési és közoktatási államtitkár volt. Az államtitkári expozé rámutatott, hogy a javaslat a nemzet kulturális állapota érdekében szükséges teendőket hivatott rendszerbe foglalni és törvényerőre emelni. Úgy vélte, hogy a kormányprogramhoz képest később születtek meg a kulturális szaktörvény, miközben a kulturális területen kedvezőtlen

és tudás. *Múzeumi szakemberek a közoktatás szolgálatában. Kutatási jelentés.* Szerk. BERECSKI Ibolya – SÁGHI Ilona (Múzeumi iránytű 4.), Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, 2010, 110–111. Az angol nyelvű szakirodalomban régóta központi téma a „visitor experience”, könyvtárnyi szakirodalommal, amely az utóbbi években rámutat ennek a tapasztalásnak a meglehetősen hiányos jellegére, és ezt kiteljesítendő újabb technikai lehetőségeket használ (ld.: <https://www.abc.org/production/how-museums-are-embracing-immersive-experiences-/3548.article>, utolsó letöltés: 2019.05.11.). Az előbbiekre dr. Basics Beatrix hívta fel a figyelmemet, az értékes információt ezúton is köszönöm.

³⁴⁷ BODÓ: i. m. (1996), 38. A fenti statisztikai adatot számos kritika érte (mondván túl sok megalapozatlanul kiadott múzeumi működési engedély volt), ez bizony megalapozottnak tűnik a ma használt statisztika adatai tükrében, ld.: <http://muzeumstat.hu/connection> (utolsó letöltés: 2019.05.11.).

³⁴⁸ A benyújtott törvényjavaslat, a hozzá kapcsolódó irományok és események: A kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló T/4747. számú törvényjavaslat teljes szövege, módosítók, szavazás, felszólalók (Magyar Köztársaság Országgyűlése, 1994–1998, kihirdetett törvényjavaslatok és határozati javaslatok): <http://www.parlament.hu/iromany/04747ir.htm> (utolsó letöltés: 2018.05.14.), a továbbiakban: T/4747. számú törvényjavaslat. Ld. még: WOLLÁK – ZSIDI: i. m. (2003), 241., HARASZTI: i. m. (2002), 115., WOLLÁK, Katalin: *Protection of Cultural Heritage by Legislative Methods in Hungary = Archaeological and Cultural Heritage Preservation Within the Light of new Technologies. Selected papers from the joint Archaeolingua-EPOCH workshop, 27 September – 2 October 2004.* Ed. JEREM, Erzsébet – MESTER, Zsolt – BENCZES, Réka. Százhalombatta, Archaeolingua, 2007, 73., BUZINKAY: i. m. (2010), 113–114. Külön említésre érdemes a kulturális törvény közgyűjtemény-fogalma: „az állam, a helyi önkormányzat, valamint az országos kisebbségi önkormányzat, a köztestület és a közalapítvány tulajdonában (fenntartásában) működő, vagy általuk alapított könyvtár, levéltár, muzeális intézmény, illetve képző- és hangarchívum” (ld.: 1. sz. melléklet n) pont; ez a meghatározás a kulturális és sajtóbizottság javaslatára került a törvény szövegébe: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat).

folyamatok figyelhetők meg (például csökken a területre fordított közpénzek és a kultúrában foglalkoztatottak aránya, intézmények kényszerülnek bezárásra stb.), bár vannak biztató tendenciák is (például erősödik a civil szektor, működik a Nemzeti Kulturális Alap, megkezdődött a nemzeti intézmények stabilizációja stb.). Ebben a helyzetben – figyelemmel Magyarország euro-atlanti integrációjára – nagy szükség van egy összegző ágazati szaktörvény elfogadására. Az államtitkár szerint az elfogadandó törvény jelentősen eltérő területek szabályozására lesz hivatott, ezért eszmék és érdekek nagy távolságát kell áthidalnia. A múzeumügy és a régészet kapcsán például megemlítette, hogy a szakmai tekintélyek jelentős része egy nagyobb erőt összpontosító, központi múzeumi felügyelő szervet látna szívesen, míg a régészek inkább elkülönülő régészeti főfelügyelő szervet tartanak szükségesnek. Mások óvnak a központosítástól, az új hivatalok szaporításától. Ugyanakkor a feladatok (például a kulturális javak összehangolt védelme, az egységes kiviteli engedélyezés, országos nyilvántartás kiépítése, a régészeti engedélyezés hatósági feladatai stb.) sokrétűsége és mennyisége indokolja egy, a minisztériumnak alárendelt szerv meg alapítását. Az államtitkár ígérete szerint a létrehozni tervezett Kulturális Örökség Igazgatóságának több pénze lesz a régészeti kisajátításokra, védelemre, feltárásokra és műkincsek beszerzésére.³⁴⁹

Érdemi kritikát fogalmazott meg a törvényjavaslattal szemben Zsigmond Attila (1941) képviselő (MDNP). Kifogásolta, hogy a javaslatban valójában négy szaktörvény található, a benyújtott tervezet kapkodás eredménye, elvi tisztázatlanságokat mutat, igazi pozitívként csak a kulturális terület új törvényi szabályozásának megszületése említhető. A képviselő részkérdésekbe is belement: álláspontja szerint a kulturális intézményekben foglalkoztatottak számára nem elegendő pusztán a közalkalmazotti törvény alkalmazása, számukra speciális törvényhely lenne szükséges. Példaként említette, hogy a régészeknek ugyanolyan hatósági védeltséget kellene biztosítani, mint amelyet a pedagógusok élveznek: az előterjesztő mégsem támogatta az erre irányuló javaslatot, pedig „*nem nehéz elképzelni azt, hogy egy nagy értékű leletet feltáró régész milyen inzultusok tárgya lehet*”. A műtárgyvédelem kapcsán viszont arra utalt, hogy a szakma többek között azért ellenezte a Kulturális Örökség Igazgatósága létrehozását, mert az nem lesz több mint egy „pecsételő hivatal”, a szakmai értékelés továbbra is a szakmúzeumok feladata lesz. Ez a helyzet ugyanis az egész kulturális örökségi igazgatás létjogosultságát kérdőjelezi meg, mert bár más európai országokban is van ilyen hivatal, de ott a minősítést is a hivatal munkatársai végzik. A képviselő üdvözölte azt, hogy a javaslat részletesen felsorolja a védett műtárgyak tulajdonosainak kötelezettségeit, de kárhoztatta, hogy a kedvezményekről majd külön miniszteri rendelet fog intézkedni (és nem törvényi

³⁴⁹ T/4747. számú törvényjavaslat vitája. **Szabó Zoltán (1955):** okleveles matematikus, egyetemi doktor, a Művelődési és Közkutatási Minisztérium politikai államtitkára (1995–1998), a Magyar Szocialista Párt országgyűlési képviselője (1994–2010); Országgyűlés, képviselők ciklusonkénti adatai, <http://www.parlament.hu/kepviselo/elet/s314.htm> és http://www.parlament.hu/kepviselok-elozo-ciklusbeli-adatai?p_auth=9T23AnxO&p_p_id=pairproxy_WAR_pairproxyportlet_INSTANCE_9xd2Wc9jP4z8&p_p_lifecycle=1&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-1&p_p_col_count=1&p_pairproxy_WAR_pairproxyportlet_INSTANCE_9xd2Wc9jP4z8_pairAction=%2Finternet%2Fcpql%2Fogy_kpv.kepvy_adat%3Fp_azon%3Ds314%26p_ckl%3D38%26p_osszefuz%3D (utolsó letöltés: 2018. 06. 21.)

szintű szabályozás). Végezetül hozzátette, pártja (Magyar Demokrata Néppárt) megszavazza a javaslatot, mert „*e kulturális területek törvényét igényelnek. Az igazi pozitívum sajnos ebben az esetben: egyáltalán a törvény megszületése.*”³⁵⁰

A törvény II. részében található a **kulturális javak védelme** és a **muzeális intézményekkel** kapcsolatos szabályozás. A jogalkotó azt az utat választotta, hogy a klasszikus örökségvédelmi triászból kettőt (kulturális javak és régészeti örökségvédelem) együtt szabályozzon a múzeumüggyel. A korábbiakban láthattuk, hogy ez nem példa nélküli, sőt megfelel a magyar hagyományoknak, viszont hiányzik a műemlékügy, illetve nem beszélhetünk egységes közgyűjteményi törvényről sem, hiszen a múzeumok mellett csak a könyvtárügy került a kulturális törvénybe, a levéltárügy már 1995-ben önálló törvényt kapott.³⁵¹

Az általános indokolás részletesen felsorolta a javaslat törvényi előzményeit, és röviden értékelte is azokat. Így felemlítette, hogy az 1881-es műemléki törvény hatálya nem terjedt ki a történeti, művészeti és tudományos értékű ingó javakra. Mindezekre vonatkozóan az első szabályozást az 1929-es törvény tartalmazta, amely egyúttal az 1922-ben létrehozott Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsát ruházta fel az ásatások engedélyezése és ellenőrzése, a kincsletek közgyűjteményben történő elhelyezése, az ingó műemlékek védetté nyilvánítása, a kulturális javak külföldre történő kivitelének engedélyezése és az elővásárlási jog gyakorlása hatásköreivel. Az előterjesztő szerint ez a törvényalkotási folyamat alapozta meg azt a sajátos magyar gyakorlatot, hogy az ingó és az ingatlan kulturális örökség védelme különálló törvények hatálya alá került, másrészt az ingó kulturális javak védelme szorosan kapcsolódott a múzeumüghöz. Ezt a rendszert az 1949-es törvényerejű rendelet számolta fel, de az ezt követő jogszabályok alapján a műemlékügy és a múzeumügy megint elvált (utóbbi „vitte magával” az ingó műemlékeket is), így a területet két szaktárca felügyelte, a védelemmel kapcsolatos szabályozást külön törvényi szintű jogszabályok tartalmazták. Az előterjesztő rámutatott, hogy az 1963-as tvr. és végrehajtási rendelete, valamint a hozzájuk kapcsolódó alacsonyabb szintű jogszabályok egységes elvek szerint egységes keretbe foglaltan kezelték a magyar múzeumügyet. Az általános indoklás külön is méltatta az Mtvr. eredményeit: a szervezeti és finanszírozási decentralizációt, a szakigazgatás és az államigazgatás egymás mellé rendelését, az önálló megyei múzeumi szervezetek létrehozását, miközben a főbb szakmai kérdésekben megmaradt a miniszter döntési jogköre (például közgyűjtemények alapításában, elnevezésében, átszervezésében, a gyűjtőkörök és gyűjtőterületek kijelölésében, a muzeális intézmények nyilvántartási rendszerének szabályozásában, védetté nyilvánításokban stb.). Az előterjesztő

350 T/4747. számú törvényjavaslat vitája.

351 A törvény által bevezetett muzeális intézmény fogalma viszonylag egyszerűre sikeredett, mert pusztán három típust sorolt ide: a múzeumot, a közérdekű muzeális gyűjteményt és a közérdekű muzeális kiállítóhelyet (ld.: 1. sz. melléklet sz) pont), de ezen túlmenően muzeológiai megalapozottságú definíciót nem adott meg. A levéltárügy új szabályozásához, a *közzíratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről* szóló **1995. évi LXVI. törvény**hez: KÜNSTLER Ferenc: Az 1995. évi levéltári törvény és egyéb fontos jogszabályok = *Levéltári kézikönyv*. Szerk. KÖRMENDY Lajos (Osiris Kézikönyvek), Bp., Osiris Kiadó – Magyar Országos Levéltár, 2009, 330–342.

szerint az időközben lezajlott társadalmi, gazdasági és politikai változások a muzeális emlékek védelmének és a múzeumok működésének újragondolását, a kulturális örökség újraszabályozását követelik meg. Az Mtvr. például lényegében nem tért ki a tulajdoni kérdésekre, hiszen a kulturális javakat állami, illetve társadalmi tulajdonként értelmezte. Az előterjesztő rámutatott arra is, hogy az Mtvr. rendelkezései nincsenek összhangban az 1990 után meghozott törvényekkel, például az Ötv.-vel, de az Alkotmány és a Ptk. módosításaival sem.³⁵²

Az általános indokolás az Mtvr. hátrányának rótta fel, hogy nem határozta meg a védettség egységes kritériumrendszerét, a műtárgyak védetté nyilvánítása egymástól függetlenül, a szakáganként kijelölt országos múzeumokban történt. A társadalmi-gazdasági változások következtében megnőtt a régészeti lelőhelyek és leletek veszélyeztetettsége, illegális ásatásokra került sor, fellendült az illegális műincs-kereskedelem. A földterületek magántulajdonba kerülése és az önkormányzati rendszer kiépülése a régészeti tevékenység újraszabályozását kívánja meg, ahogy a tevékenység finanszírozási módja is új szabályozást igényel. Az előterjesztő a törvényjavaslat keretei között fontosnak tartotta megőrizni a magyar múzeumi rendszer értékeit: a védendő értékeket egységesen kezelő átfogó szemléletet (függetlenül attól, hogy azok múzeumokban vagy azokon kívül vannak); a szakterület egységes, szakminiszter általi felügyeletét; a múzeumi hálózatnak mint a védelem kiemelt intézményrendszerének jelentős szabályozását. Új alapelvként jelent meg a nemzetközi szerződések következtében a más államokkal történő nagyobb együttműködés, valamint az Európai Unió vonatkozó jogszabályaival történő jogharmonizáció.³⁵³

Az új törvény által a korábbi „muzeális emlékek” helyett bevezetett új fogalom precíz meghatározást kapott; eszerint a **kulturális javak** körébe sorolta „*az élettelen és élő természet keletkezésének, fejlődésének, az emberiség, a magyar nemzet és Magyarország népei történelmének minden kiemelkedő és jellemző tárgyi, képi, írásos és egyéb (hangdokumentum vagy régészeti jelenség) bizonyítéka, valamint a művészeti alkotások*”-at. (1. számú melléklet, s) pont). A kulturális javakkal kapcsolatos általános rendelkezéseket, egyes alapelveket és az ágazati irányítás rendszerét az I. fejezetben foglalták össze (7. §).

A kulturális törvény a kulturális javakat a nemzet egészének közös szellemi értékeinek nyilvánította. Ezen alapelvből következik (bár a törvény szövegezése nem ezt a gondolati hierarchiát követte), hogy ezeket a javakat mindenkinek kötelessége megóvni, és tilos veszélyeztetésük, megrongálásuk, megsemmisítésük, meghamisításuk, hamisításuk. Továbbá az ilyen javakat tudományos módszerekkel kell felku-

³⁵² T/4747. számú törvényjavaslat általános indokolása.

³⁵³ Uo. Az említett nemzetközi egyezmények közül hármat tvr. is kihirdetett Magyarországon, tehát alkalmazásuk egyébként is kötelező volt: az 1954. évi Hágai, az 1970. évi és 1972. évi Párizsi Egyezmények. Az előterjesztés készítői már figyelembe vették az 1995. évi UNIDROIT egyezményt, továbbá az Európa Tanács, Magyarország által is aláírt (de ekkor még Magyarországon ki nem hirdetett) Máltai Konvencióját (a régészeti örökség védelméről). Ld. még: WOLLÁK – ZSIDI: *i. m.* (2003), 243, BUZINKAY: *i. m.* (2010), 129–130., FÜLÖP Endre Norbert: *A régészeti örökség védelme = Kulturális örökségvédelmi jog Magyarországon*. Szerk. VÖLGYESI Levente, Bp., Rejtjel Kiadó, 2010, 74–75., NAGY: *i. m.* (2010), 31., GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2016), 206–207.

tatni, számba venni és értékelni, valamint az eredményeket – és magukat a javakat – nyilvánosságra kell hozni, a nyilvánosság számára hozzáférhetővé kell tenni. A közgyűjteményben őrzött kulturális javak felhasználásának és a közgyűjteményben őrzött, illetve védetté nyilvánított ilyen javak bármilyen technikával történő sokszorosításának, valamint adatrögzítésének és adatfelhasználásának jogát három évet meghaladóan kizárólagos felhasználásra nem lehetett átruházni. A kulturális javak megfelelő védelemben részesítése, fennmaradása, megőrzése, tudományos feldolgozása, valamint oktatási és közművelődési célú bemutatása és közreadása érdekében a jogszabály együttműködési kötelezettséget írt elő az állami és önkormányzati szervek, az egyházak, a társadalmi és gazdasági szervezetek, valamint az állampolgárok számára. Ezen túlmenően az állam pedig a kulturális javak védelme érdekében együttműködött más államokkal és nemzetközi szervezetekkel is, különös tekintettel a *restitúció*s (a törvénytelen módon elszármazott javak tulajdonosukhoz visszajuttatására vonatkozó) ügyekre. A kulturális javak védelmével kapcsolatos ágazati ügyeket a miniszter irányította, aki e feladatának ellátására létesítette a Kulturális Örökség Igazgatóságát (a továbbiakban: KÖI), továbbá szakfelügyelői és más szakmai testületeket működtetett.³⁵⁴

A törvényjavaslat részletes indokolása úgy értékelte, hogy a normaszöveg a muzeológia és a régészettudomány eredményeit felhasználva korszerű, átfogó és pontos meghatározást adott a védelem elsődleges alanyairól: a kulturális javakról („*múltunk és jelenünk megismerésének pótolhatatlan forrásairól*”). Megfogalmazta továbbá az államnak, az önkormányzatoknak, az egyházaknak, a gazdasági és társadalmi szervezeteknek, az állampolgároknak ezekkel az értékekkel szembeni kötelezettségeit és a velük összefüggő jogait. Mivel kulturális javaink történelmi okokból több ország területén találhatóak, az indoklás szerint szükséges a magyar állam – más államokkal, nemzetközi szervezetekkel való – együttműködési kötelezettségének rögzítése is. Fontos továbbá annak az alapelvnek a megfogalmazása is, hogy miközben a magyar állam figyelembe veszi mások jogos érdekeit, arra törekszik, hogy a területéről elszármazott javak visszakérüljenek tulajdonosukhoz.³⁵⁵

Takács Péter (1941) képviselő (MDF) külön módosító indítványt nyújtott be annak érdekében, hogy a KÖI lássa el a múzeumok feletti szakfelügyeletet, ez a bürokratizáló javaslat azonban nem kapta meg a szükséges támogatást.³⁵⁶

A II. fejezet tartalmazta a **védtetté nyilvánítással** kapcsolatos és a **kulturális javakra** vonatkozó szabályozást. A KÖI lehetőséget kapott a nem közgyűjteményben, illetve muzeális intézményben őrzött, pótolhatatlan és kiemelkedő jelentőségű

³⁵⁴ Ld. még: WOLLÁK – ZSIDI: *i. m.* (2003), 244., BUZINKAY: *i. m.* (2010), 113–114.

³⁵⁵ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Sasvári Szilárd (1964) képviselő (Fidesz) úgy ítélte meg, hogy nincs szükség a KÖI felállítására, mivel az említett „*feladatok ellátása részben az MKM-ben, részben más szakmai testületekben a jelenleg működő rendszerben is lehetséges*”, de ilyen értelmű javaslata (T/4747/172. számú módosító indítvány) nem kapta meg a szükséges támogatást. Az elszármazott javak kapcsán a normaszövegben eredetileg „eredeti” tulajdonos szerepelt, de ez Rózsa Edit (1961) és más SZDSZ-es és MSZP-s képviselők javaslatára „jogos” tulajdonosra változott: T/4747/234. számú módosító indítvány. Ld. még: BUZINKAY: *i. m.* (2010), 113.

³⁵⁶ T/4747/17. számú módosító indítvány: Ld. T/4747. számú törvényjavaslat.

javaknak, gyűjteményeknek, azok megőrzése érdekében történő védetté nyilvánítására (8. §). Nem lehetett védetté nyilvánítani viszont azokat a kulturális javakat, amelyek alkotójuk tulajdonában voltak, valamint azokat, amelyeket visszaviteli kötelezettséggel (kiállítás, tudományos vizsgálat stb. céljából) hoztak be az országba.

A részletes indokolás a tárgyak védetté nyilvánításának jogi lehetőségét azzal magyarázta, hogy ilyen módon lehet a kulturális örökség pótolhatatlan és kiemelkedő jelentőségű elemeinek megőrzését és a köz számára hozzáférhetőségét biztosítani. Az indokolás külön kiemelte, hogy a védetté nyilvánítás olyan kulturális javakra vonatkozik, amelyeket nem a szakmai szabályok betartására kötelezett intézményekben (azaz múzeumokban) őriznek. Korábban a kulturális javakat az arra kijelölt országos közgyűjtemények nyilvánították védetté, ennek következtében nem nyilvános és széttagolt nyilvántartások jöttek létre, a védetté nyilvánítás nem az országban található értékek összességéhez viszonyítva, hanem esetileg, az illetékes múzeum gyűjtőköre és a muzeológus látóköre alapján történt, így tág teret kaptak a kevésbé fontos, szubjektív kiválasztási szempontok (egyéni kutatási, intézményi, kiállítási, szerzeményezési célok). A javaslat alapján a védetté nyilvánítási eljárást egy központi hatóság végezte, amely **központi nyilvántartást** épített ki, és az általa felkért szakmai testületek biztosították az egységes elvek alapján történő, tárgyilagossá döntéshozatalt.³⁵⁷

A **védetté nyilvánítási eljárás** (9. §) hivatalból indult, arra javaslatot bárki tehetett. Az eljárás alá vont tárgyak esetében az elidegenítés és az őrzési hely megváltoztatása kapcsán a védett tárgyakra vonatkozó előírásokat kellett alkalmazni. Ha az eljárás alá vont kulturális javak épségét veszély fenyegette, vagy tartani lehetett azok országból történő jogellenes kivitelétől, akkor azokat a KÖI azonnal végrehajtható határozattal – az eljárás lezárásáig – ideiglenesen védetté nyilvánította. A KÖI a védetté nyilvánításról szakértői vélemény és az érintett szakhatóságok állásfoglalása alapján döntött, határozatában előírta a tárgy őrzésével és kezelésével kapcsolatos feltételeket is. Ha az eljárás során a tulajdonosnak kára származott, kártalanítási kérelmet nyújthatott be a KÖI-hez, mivel a felmerült kárt az állam a kártalanítás polgári jogi szabályai szerint köteles volt megtéríteni.

A részletes indokolás külön kiemelte, hogy a muzeális tárgyak korábbi bejelentési kötelezettségét az elfogadandó törvény megszünteti. A védetté nyilvánításra bárki javaslatot tehetett, de szakértői véleményre az eljárásban azért volt szükség, hogy az adott tárgy jelentőségét helyesen lehessen megítélni. Hogy csak valóban indokolt esetben induljon eljárás, az előterjesztő azt javasolta, hogy annak megindítása csak hivatalból történhessen. Mivel a jogerőre emelkedésig hosszabb idő tel-

³⁵⁷ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Takács Péter képviselő (MDF) javasolta, hogy a KÖI védetté nyilvánításával kapcsolatban a törvény ne megengedő (*védetté nyilváníthatja*), hanem kijelentő módon (*védetté nyilvánítja*) fogalmazzon: T/4747/18. számú módosító indítvány. Hasonló értelmű javaslatot tett Schiffer János (1948) vezetésével MSZP-s képviselők egy csoportja: T/4747/175. számú módosító indítvány. A védetté nyilvánítást kizáró tárgyak körét a törvény a kulturális és sajtóbizottság javaslata szerint tartalmazza: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat. Ld. még: BUZINKAY: i. m. (2010), 113–115., 117.

hetett el, indokolt volt az eljárás idejére az eljárásba bevont tárgy országhatárokon belül történő tartása, épségének megővése.³⁵⁸

A KÖI a kulturális javak védetségét megszüntette, ha a védetté nyilvánítás indokai nem álltak fenn, vagy a védett gyűjteményből, illetve tárgye gyűjtesből kikerült tárgy esetében akkor, ha annak egyedi jelentősége a védetség fenntartását nem indokolta, továbbá ha a tárgy megsemmisült (10. §).

Az eljárás időtartama legfeljebb kilencven nap volt, egyebekben az államigazgatási eljárás általános szabályait kellett alkalmazni (11. §). A védetté nyilvánítás részletes szabályait a miniszter rendeletben állapította meg.

A korábbi gyakorlatban előfordult, hogy muzeális tárgyat feltételezés és nem alapos szakértői kutatómunka alapján nyilvánították védetté, ezért az előterjesztő a részletes indokolás szerint azt javasolta, hogy a jogalkotó az államigazgatási eljárás szabályaitól eltérően a védetté nyilvánítási eljárás időtartamát kilencven napban állapítsa meg.³⁵⁹

Különösen fontos volt a **védetté nyilvánított javak nyilvántartásával** kapcsolatos szabályozás (12. §): a nyilvántartásból bárki kaphatott felvilágosítást arról, hogy az adott tárgy szerepelt-e a nyilvántartásban; természetesen a személyes adatok védelmére vonatkozó jogszabályi előírások betartásával.

A korábbi szabályozás nem írta elő a védetté nyilvánított muzeális javak közhitel nyilvántartását és annak hozzáférhetőségét. Erre a kulturális javak esetében az előterjesztő szerint azért volt szükség, mert mindazoknak, akiknek a kulturális javak védelmével kapcsolatban kötelezettségeik vannak, tudniuk kell arról, hogy az a műtárgy, amellyel kapcsolatba kerültek, védetté nyilvánított-e vagy sem.³⁶⁰

Különleges előírások (13. §) vonatkoztak a védetté nyilvánított kulturális javak tulajdonjogának átruházására: ez csak írásbeli szerződés alapján történhetett, az ellenérték mellett történő **tulajdonátruházás** esetén az államot elővásárlási jog illette meg, amelyet a KÖI gyakorolt. Védett gyűjteményhez tartozó tárgyat vagy védett tárgye gyűtes bármely darabját csak a KÖI előzetes hozzájárulásával lehetett elidegeníteni. A védett kulturális javak tulajdonjogát érintő bármely körülményről a KÖI-t értesíteni kellett.

³⁵⁸ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Takács Péter képviselő (MDF) javasolta, hogy védetté nyilvánításra javaslatot tevők sorrendje: „a javak tulajdonosa és bárki más” legyen, mivel indokolt a védetté nyilvánítás kezdeményezésének lehetőségét elsősorban a tulajdonosnak biztosítani. Javaslatára az elfogadott törvény szövege módosult: T/4747/19. számú módosító indítvány. Másik indítványa az ideiglenes védetté nyilvánítás kapcsán a megengedő mód kijelentő módra cserélésére vonatkozott: T/4747/20. számú módosító indítvány. Harmadik indítványának köszönhetően került a törvénybe, hogy a KÖI az ideiglenes védetté nyilvánítással együtt döntött a tárgy őrzésével és kapcsolatos feltételekről is: T/4747/21. számú módosító indítvány; ezt támogatta a kulturális és sajtóbizottság javaslata is: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat. Rózsa Edit és más SZDSZ-es és MSZP-s képviselők javasolták – szövegpontosítás mellett – az állam nevesítését a kárterítésben, javaslatuk azonban csak részleges sikert ért el: T/4747/235. számú módosító indítvány; a végleges szöveg a kulturális és sajtóbizottság javaslatára került a törvény szövegébe: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat. Ld. még: BUZINKAY: *i. m.* (2010), 114–115., 117.

³⁵⁹ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Ld. még: BUZINKAY: *i. m.* (2010), 114–115.

³⁶⁰ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. A személyiségi jogokra történő hivatkozás, azok figyelembevétele Rózsa Edit és más SZDSZ-es és MSZP-s képviselők javaslata nyomán került be a törvény elfogadott szövegébe: T/4747/236. számú módosító indítvány. Ld. még: BUZINKAY: *i. m.* (2010), 114.

A kulturális törvény részletesen szabályozta a védett kulturális javak tulajdonosa (birtokosa) kötelezettségeit (14. §): köteles volt a javakat épségben fenntartani, őrzéséről, szakszerű kezeléséről és megőväséről gondoskodni, továbbá megőväs (konzerválási), restaurálási vagy átalakítási munkálatokat csak a KÖI engedélyével végezhetett, illetőleg végeztethetett. A KÖI jogosult volt ellenőrizni a kulturális javakat, illetve a védési határozatban foglaltak betartását. Ha a védetté nyilvánító határozatban foglalt adatok tekintetében változás állt be, a tulajdonos köteles volt azt haladéktalanul, de legkésőbb a tudomásszerzést követő nyolc napon belül a KÖI-nek bejelenteni. A védett kulturális javakat hozzáférhetővé kellett tenni a nyilvánosság és a kutatás számára. Ennek feltételeiről a KÖI a tulajdonossal a védetté nyilvánításkor megállapodást kötött, és ösztönözte is arra, hogy a védett javakat vagy gyűjteményt kiállítás vagy tudományos kutatás céljára bocsássa rendelkezésre. A tulajdonos kötelezettségeire tekintettel külön jogszabályban meghatározott támogatások és kedvezmények illeték meg (16. §).

A törvényjavaslat részletes indokolása külön is aláhúzta, hogy a törvényi szintű szabályozás azért szükséges, mert a védett tárggyal kapcsolatos kötelezettségek előírása egyúttal a tulajdonjog korlátozását jelenti. Az ezzel kapcsolatos kedvezményeket az előterjesztő szándéka szerint pénzbeli és természetbeni juttatásokban, illetve – az európai gyakorlatnak megfelelően – elsősorban adó-, illetve illetékkedvezmények terén célszerű megállapítani, de nem ebben a törvényben, hanem külön jogszabályban.³⁶¹

Ha a védett kulturális javak állagának megőrzése a tulajdonosnál, a birtokosnál nem volt biztosított, vagy ha a védett javakat lefoglalták, a KÖI határozatával rendelte el azok közgyűjteményben történő ideiglenes elhelyezését (15. §).

Az előterjesztő kiemelte, hogy a rendelkezés nem „államosítás”-t jelent, mert a tulajdonjogot nem érinti, pusztán a veszélyeztetett tárgy biztonságáról történő gondoskodást.³⁶²

³⁶¹ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. A javaslat szerint eredetileg a KÖI kötelezhetne volna a tulajdonost a védetté nyilvánított műtárgy nyilvánosság és kutatás számára hozzáférhetővé tételére. Ehelyett Takács Péter képviselő (MDF) módosító indítványára – a tulajdonjog korlátlan megkötése helyett – a rendelkezés úgy módosult, hogy a védetté nyilvánításkor a KÖI megállapodást köt erről: T/4747/22. számú módosító indítvány; a végleges szöveg a kulturális és sajtóbizottság javaslatára került a törvény szövegébe: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat. Meg kell jegyezni, hogy Schiffer János vezetésével MSZP-s és SZDSZ-es képviselők egy csoportja egyenesen a kötelezéssel kapcsolatos szövegrész teljes elhagyását kezdeményezte, de indítványuk nem kapta meg a szükséges támogatást: T/4747/177. számú módosító indítvány. Ugyanakkor ezen képviselői kör egy része azt is kezdeményezte, hogy a kedvezmények jellegét már a kulturális törvény is sorolja fel, nehogy a tulajdonosok a védetté nyilvánítást ellenérték nélküli korlátozásként éljék meg, de ezen javaslatuk sem kapta a szükséges támogatást: T/4747/179. számú módosító indítvány; ezzel szemben a végleges szöveg a kulturális és sajtóbizottság javaslatára került a törvény szövegébe: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat. Az előterjesztés eredeti szövege szerint ellenőrzési hatáskörében eljárva a KÖI elrendelhetne volna a műtárgy rendelkezésre bocsátását, azonban ez az igen tág jogosultság a törvény elfogadott szövegéből Rózsa Edit és más SZDSZ-es és MSZP-s képviselők javaslatára kimaradt: T/4747/237. számú módosító indítvány. Ld. még: BUZINKAY: i. m. (2010), 114., 117.

³⁶² T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Takács Péter képviselő (MDF) ebben az esetben is javasolta a megengedő mód kijelentőre történő lecserélését, valamint hogy a közgyűjteményben történő ideiglenes elhelyezés helyett lehetőség legyen a foglalóval megállapodást kötni a kulturális javak kezeléséről. Javaslatra csak részlegesen került be a törvény szövegébe: T/4747/23. számú módosító indítvány; a végleges szöveg a kulturális és sajtóbizottság javaslatára került a törvény szövegébe: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat. Hozzá kell tenni, hogy Schiffer János vezetésével MSZP-s és SZDSZ-es képviselők egy csoportja a rendelkezés egyszerűsítését, illetve több bekezdésre

A III. fejezetben olvasható a **kulturális javak kivitelével** kapcsolatos szabályozás. A kulturális törvény kimondta, hogy kulturális javakat csak a törvényben meghatározottak szerint lehet az ország területéről kivinni (17. §). Engedély nélkül lehetett kivinni azokat a kulturális javakat (18. §), amelyeket visszaviteli kötelezettséggel (kiállítás, tudományos vizsgálat stb. céljából) hoztak be az országba (a); élő alkotók műveit, kivéve a muzeális intézmény gyűjteményében nyilvántartásba vett, illetőleg védetté nyilvánított alkotásokat (b); az ötven évnél nem régebbi kulturális javakat, kivéve azokat, amelyeket a miniszter az engedélyköteles tárgyak közé sorolt (c).

A rendelkezés elsősorban a műtárgyakkal folytatott illegális műkincs-kereskedelmet kívánta megakadályozni, de ehhez más államokkal együttműködésre volt szükség, amelyet számtalan nemzetközi egyezmény (például UNIDROIT) segített elő.³⁶³

Az előbbieken túl kulturális javakat véglegesen vagy ideiglenesen csak a KÖI engedélyével lehetett az ország területéről kivinni (19. §).

Az előterjesztő hangsúlyozta, hogy az egységes elvek és a központi adatlap alkalmazása révén az engedélyezési eljárással a KÖI, mint központi engedélyező szerv biztosítani tudja az EU jogszabályaival összhangban történő jogalkalmazást.³⁶⁴

A kiviteli engedély iránti kérelmet a tulajdonosnak vagy annak hozzájárulásával a tárgy jogos birtokosának a kijelölt közgyűjteménynél kellett benyújtania, amely a kérelmet szakvéleményével együtt megküldte a KÖI-nek (20. §). A kérelemmel egyidejűleg a kivinni szándékozott tárgyat be kellett mutatni. A kiviteli engedély közokiratnak minősült, és egy évre szólt. A kiviteli engedélynek két fajtája volt: végleges (21. §) és ideiglenes (23. §).

Korábban a kiviteli engedélyeztetés a szakág szerint illetékes országos múzeumnál történt, ez viszont széttagoltsághoz vezetett. A jövőre nézve az előterjesztő szerint viszont indokoltabb a szakértői és a hatósági munka szétválasztása.³⁶⁵

Végleges kiviteli engedélyt (21. §) akkor lehetett kiadni, ha az adott tárgy külföldi cseréje a nemzeti kulturális érdeket, illetőleg muzeális intézmények, közgyűjtemények, egyházak gyűjteményi érdekét szolgálta. Nem lehetett végleges kiviteli engedélyt kiadni a közgyűjtemények, muzeális intézmények leltárában szereplő tárgyakra (a); a törvény alapján védetté nyilvánított tárgyakra (b); a miniszter által kiviteli tilalom alá sorolt tárgyakra (c); régészeti leletekre (d); műemlék részét alkotó, a műemlékek jegyzékében szereplő berendezési, felszerelési tárgyakra, tartozékokra, egyéb ingó javakra, védett műemlékhez tartozó töredékekre (e); a kulturális javak töredékeire, ha azok eredete nem igazolható (f); a hamisítványokra, valamint a megtevesztésre lehetőséget adó másolatokra, vagy más módon megváltoztatott

bontását javasolta, de indítványuk nem kapta meg a szükséges támogatást: T/4747/178. számú módosító indítvány. Ld. még: BUZINKAY: *i. m.* (2010), 114.

³⁶³ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Ld. még: WOLLÁK – ZSIDI: *i. m.* (2003), 243., BUZINKAY: *i. m.* (2010), 114., 129–130., NAGY: *i. m.* (2010), 31.

³⁶⁴ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Ld. még: BUZINKAY: *i. m.* (2010), 113–114.

³⁶⁵ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Az eljárás indításával kapcsolatos rendelkezés végleges szövegezését Molnár Péter (1964) képviselő (SZDSZ) javaslata nyomán nyerte el, így már az eljárás kezdetén meg lehetett akadályozni a kétes tulajdoni helyzetű tárgyak kivitelét: T/4747/132. számú módosító indítvány; a végleges szöveg a kulturális és sajtóbizottság javaslatára került a törvény szövegébe: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat. Ld. még: BUZINKAY: *i. m.* (2010), 114–115.

javakra (g) és a kiemelkedő múzeumi értéket képviselő ásványtani és őslénytani leletekre (h). A végleges kivitelre vonatkozó eljárást fel kellett függeszteni, ha a kiviteli engedélyezésben szereplő tárgy védetté nyilvánítását kezdeményezték (22. §).

A részletes indokolás a kiviteli engedélyezés során a védetté nyilvánítás lehetőségének biztosítását azzal magyarázta, hogy a kiviteli engedélyezési eljárást a nemzeti örökség általános és konkrét védelmének eszközeként kell kezelni, így az engedély kiadását megelőző eljárás során a szakértői vizsgálat javaslatot tehetett a védetté nyilvánításra.³⁶⁶

A meghatározott időre szóló, **ideiglenes kiviteli engedélyt** (23. §) akkor lehetett kiadni, ha a tárgy kivitele nem veszélyeztette a kulturális érdekeket és a tárgy biztonságát, sőt a KÖI a tárgy visszahozatalának biztosítása érdekében az engedélyest biztosíték adására is kötelezhette. Műemlék részét alkotó, a műemlékek jegyzékében szereplő berendezési, felszerelési tárgyak, tartozékok, egyéb ingó javak, védett műemlékhez tartozó töredékek esetében a műemlékvédelmi szakhatóság előzetes hozzájárulását kellett kérni.

A megengedő fogalmazás annak ellenére megmaradt, hogy Takács Péter képviselő (MDF) kezdeményezte annak kijelentő módra cserélését a visszaélések elkerülése érdekében. Ez viszont minden kivitel esetében biztosíték adását jelentette volna.³⁶⁷

Az engedélyezési eljárás részletszabályait a miniszter rendeletben állapította meg (24. §).

Az előterjesztés eredeti szövege még kilencvennapos eljárási határidőt tartalmazott, de ezt támadások érték, így egyszerűbbnek tűnt a részletszabályok alacsonyabb szintű jogszabályban – és az államigazgatási eljárás szabályaival összhangban – történő megállapítása.³⁶⁸

A **kulturális javak behozatalának** szabályai (25. §) között a kulturális törvény rögzítette, hogy nem hozhatók be az országba azok a kulturális javak, amelyek kivitelét az az ország, ahonnan származik, vagy ahonnan azt Magyarországra behoznák, megtiltotta (a); a származási ország engedélye nélkül azok a kulturális javak, amelyek kivitelét a származási ország engedélyhez köti (b); azok a hamisítványok, amelyek behozatala a nemzeti kulturális érdeket sérti (c); továbbá a lopott kulturális javak (d). A behozatali tilalom ellenére az országba került kulturális javakkal kapcsolatban a KÖI járt el.

A rendelkezés bevezetését, különösen a központi hatóság kijelölését, a részletes indokolás nemzetközi egyezményekkel magyarázta.³⁶⁹

³⁶⁶ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása, Takács Péter képviselő (MDF) javasolta, hogy a kiviteli engedélyezési eljárást a KÖI – a védetté nyilvánítás megkezdésére tekintettel – nem *felfüggesztheti*, hanem *felfüggeszti*: T/4747/26. számú módosító indítvány. A 21. § a kulturális és sajtóbizottság javaslata szerint került a törvény szövegébe: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat. Ld. még: BUZINKAY: i. m. (2010), 114.

³⁶⁷ T/4747/27. számú módosító indítvány. A 23. § végleges szövege a kulturális és sajtóbizottság javaslata szerint került a törvény szövegébe: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat.

³⁶⁸ Részben ilyen értelmű javaslatot tettek Rózsa Edit és más SZDSZ-es és MSZP-s képviselők: T/4747/238. számú módosító indítvány; a végleges szöveg a kulturális és sajtóbizottság javaslatára került a törvény szövegébe: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat. Ld. még: BUZINKAY: i. m. (2010), 114–115.

³⁶⁹ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. A származási országgal kapcsolatos pontatlanságot (nem biztos, hogy abból az országból hozzák be a műtárgyat, ahonnan az egyébként származik)

Volt olyan javaslat, amely az egységes jogorvoslati rend biztosítása érdekében külön szakaszban mondta volna ki, hogy a KÖI határozatai ellen a miniszterhez lehet fellebbezni, míg az általa hozott másodfokú határozatot pedig a bíróság változtathatta volna meg, ez azonban nem kapta meg a szükséges támogatást.³⁷⁰

A IV. fejezet tekinthető a **régészeti örökségvédelem** ágazati törvényének. A kiindulási alap természetesen a **régészeti leletek tulajdonjogával** kapcsolatos szabályozás (26. §) volt. A törvény kötelező erővel mondta ki, hogy „a föld felszínén, a földben, a vizek medrében vagy máshol rejlő, illetőleg onnan előkerülő régészeti lelet állami tulajdon”. A jogszabály ugyanakkor lehetőséget biztosított arra, hogy az állam a régészeti leletek tulajdonjogáról lemondjon a régészeti gyűjtőkörrel rendelkező, nem állami fenntartású múzeumok tulajdonosai javára.

A részletes indokolás arra hivatkozott, hogy a rendelkezés összhangban a korábbi törvények (1929. évi XI. törvénycikk, 1949. évi 13. tvr., 1963. évi 9. tvr.) és a Ptk. előírásaival a régészeti leletek állami tulajdonját mondja ki. Ugyanakkor felhívta a figyelmet arra, hogy az önkormányzati fenntartásba került, így a gyűjtemények egységes tulajdonjogi helyzete érdekében szükséges megteremteni annak lehetőségét, hogy az állam lemondása esetén ezek a múzeumfenntartók megszerezhessék a régészeti leletek tulajdonját. Az előterjesztő úgy vélte, hogy célszerű és ösztönző hatású lesz, ha a régészeti örökség védelmével kapcsolatos kötelezettségek együtt járnak a tulajdonszerzés lehetőségével.³⁷¹

A **régészeti örökség elemeivel** kapcsolatban a törvény úgy rendelkezett, hogy azokat lehetőség szerint eredeti helyükön és eredeti állapotokban kell megőrizni, illetve összefüggéseikből csak **régészeti feltárás** keretében lehet elmozdítani (27. §). Aki a régészeti örökség elemeit régészeti feltáráson kívül felfedezte, megtalálta, köteles volt azokat haladéktalanul bejelenteni, illetőleg átadni a területileg illetékes jegyzőnek, aki azt továbbította a területileg illetékes múzeumnak. A régészeti feltárások költségeit annak kellett fedeznie, akinek az érdeke megkívánta, hogy a régészeti örökség elemeit eredeti helyükről és összefüggéseikből elmozdítsák.³⁷²

Rózsa Edit és más SZDSZ-es és MSZP-s képviselők javaslata oldotta fel: T/4747/239. számú módosító indítvány. A c) pont kapcsán vita folyt, Rózsa Edit és más SZDSZ-es és MSZP-s képviselők azt javasolták ugyanis, hogy „a nemzeti kulturális örökség érdekét sérti” szövegrész szerepeljen; javaslatuk azonban nem kapta meg a szükséges támogatást: T/4747/240. számú módosító indítvány. Ld. még: BUZINKAY: i. m. (2010), 113., NAGY: i. m. (2010), 31.

³⁷⁰ Rózsa Edit és más SZDSZ-es és MSZP-s képviselők javaslata: T/4747/241. számú módosító indítvány.

³⁷¹ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Az előterjesztés eredeti szövege még a régészeti leletek tulajdonjogáról múzeumok javára történő lemondás lehetőségét tartalmazta, ez Takács Péter képviselő (MDF) javaslata nyomán módosult a tulajdonosok javára történő lemondásra: T/4747/28. számú módosító indítvány. Sasvári Szilárd képviselő (Fidesz) szövegpontosítást javasolt: a tulajdonjogról lemondás „a feltárást végző régészeti gyűjtőkörrel rendelkező, nem állami fenntartású múzeumok tulajdonosainak javára” történjen (T/4747/171. számú módosító indítvány), de javaslata nem kapta meg a szükséges támogatást. Schiffer János vezetésével MSZP-s és SZDSZ-es képviselők egy csoportja pedig javasolta, hogy a törvényszöveg világosan rendelkezzen arról, hogy ki jogosult lemondani az állam nevében a régészeti leletek tulajdonjogáról. Javaslatuk szerint a normaszöveg nevesítette volna a művelődési és közoktatási minisztert, de indítványuk nem kapta meg a szükséges támogatást: T/4747/181. számú módosító indítvány. Ld. még: GYÖNGYÖSSY: i. m. (2016), 62–63.

³⁷² A régészeti alapfogalmak definíciói a törvény 1. sz. mellékletébe kerültek. **Régészeti örökség elemei:** az emberi lét bármely, elmúlt korokból fennmaradt nyomai, amelyek száz évnél régebbiek, és amelyek

A régészeti örökség által hordozott információk minél teljesebb megőrzése és összegyűjtése érdekében a részletes indokolás szerint szükséges előírni, hogy a régészeti örökség egyes elemeinek eltávolítása csak szakszerű régészeti feltárás keretében történhet.³⁷³

Az ismértté vált, de nem védett lelőhelyeket egységes **nyilvántartás**ba kellett venni (28. §). Ezt a nyilvántartást illetékességi területükön a megyei múzeumok vezették, de adataikat kötelesek voltak a KÖI rendelkezésére bocsátani.

Az előterjesztő szerint a régészeti örökség védelmének legfontosabb eszköze a bejelentési kötelezettség előírása és az egységes nyilvántartás megteremtése.³⁷⁴

A kiemelt jelentőségű és veszélyeztetett régészeti lelőhelyeket a törvény szerint védelemmel kellett részesíteni: a **védettség nyilvánítás**ról a KÖI javaslatára a miniszter rendeletben döntött (29. §). A védett régészeti területekről a KÖI nyilvántartást vezetett.

Az előterjesztő a régészeti örökség védelmének további fontos eszközöként határozta meg a védettség nyilvánítást. Úgy vélte, hogy a nemzeti és az egyetemes kulturális örökség jelentős károsodásával vagy pusztulásával fenyegető károk megelőzése érdekében hozott korlátozó vagy tilalmi intézkedések jogszerűek, kártalanítási igényt nem keletkeztetnek.³⁷⁵

A kulturális törvény a régészeti feltárás három esetét különböztette meg: a hagyományos értelemben vett **régészeti feltárást** („tervásatás”), a **megelőző feltárást** és a **leletmentést**. A törvény kimondta: régészeti feltárást csak a KÖI által – az Ásatási Bizottság javaslatára – kiadott ásatási engedély alapján lehetett végezni (33. §). Az Ásatási Bizottság héttagú szakmai tanácsadó testület volt, amelynek elnökét, titkárát és egy tagját a miniszter, két tagját a környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter, két tagját pedig az MTA elnöke bízta meg. A törvény világosan szabályozta a feltárási jogosultságot is: régészeti feltárást elsősorban a területileg illetékes régészeti gyűjtőkörrel rendelkező múzeumok, valamint a régészeti tanszékkel rendelkező egyetemek, az MTA Régészeti Intézete és az Országos Műemlékvédelmi Hivatal végezhettek. Az ország területén található régészeti lelőhely tudományos terv szerinti komplex feltáráására a Magyar Nemzeti Múzeumnak elsőbbsége volt. Régészeti feltárás vezetője csak olyan felsőfokú szakirányú végzettséggel rendel-

segíthetnek rekonstruálni az emberiség történetét és kapcsolatát környezetével. A régészeti örökség magában foglal minden lelőhelyet, építményt, szerkezetet, tárgyat vagy más emléket, jelenséget, érzékelhető összefüggést a föld felszínén, a föld vagy a vizek felszíne alatt, barlangokban (zs) pont); a meghatározás a kulturális és sajtóbizottság javaslatára került a törvény szövegébe: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat. **Régészeti feltárás:** minden olyan tevékenység, melynek célja a régészeti örökség elemeinek felkutatása. Régészeti feltárásnak minősül a terepbejárás, az ásatás (hitelesítő és próbaásatás), a megelőző feltárás, a leletmentés, a falkutatás, a műszeres lelet- és lelőhely-felderítés (x) pont). **Régészeti lelet:** a régészeti örökség felszínre került, felfedezett tárgyi vagy jelenségszintű eleme, függetlenül attól, hogy eredeti helyéről, összefüggéseiből, állapotából elmozdult, elmozdították, vagy sem (y) pont). **Régészeti lelőhely:** az a földrajzilag egyértelműen meghatározható terület, amelyen a régészeti örökség elemei elsődleges összefüggéseikben találhatóak (z) pont).

³⁷³ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. A költségviseléssel kapcsolatos rendelkezés a kulturális és sajtóbizottság javaslatára került a törvény szövegébe: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat. Ld. még: GYONGYOSSY: i. m. (2016), 63.

³⁷⁴ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása.

³⁷⁵ Uo.

kező régész lehetett, aki a feltárássra feljogosított intézménnyel munkaviszonyban, közalkalmazotti, közszolgálati vagy megbízási jogviszonyban állt. A feltárási engedélyezési eljárást, valamint a feltárások részletes szabályait a miniszter rendeletben határozta meg.³⁷⁶

Az előterjesztő rámutatott, hogy a javasolt szabályozással régészeti tevékenységet csak a tudományosság biztosításával, engedély alapján lehet majd végezni. A korábbiakkal ellentétben az elsőfokú hatóság nem az Ásatási Bizottság, hanem a KÖI lett. A részletes indokolás azt is kiemelte, hogy az ország teljes területét lefedi a rendszer, hiszen ásatási jogosultsága mindenütt elsősorban a megyei múzeumnak van. A fentebb ismertetett szabályozás alapján pedig az állam ilyen esetben lemondhatott a leletanyag tulajdonjogáról az ásató intézmény javára. Ugyanakkor szükséges volt szabályozni az országos gyűjtőkör és állami tulajdonú régészeti leletek őrző Magyar Nemzeti Múzeum ásatási jogosultságát, ezért kapott a törvényjavaslatban elsőbbséget, azaz a KÖI mérlegelése alapján tudományos terveken, gyűjteményezési elképzeléseken alapuló lelőhely-kiválasztási jogot komplex feltárási kötelezettséggel. Ez azonban nem jelentett „leletkiválasztást”, tehát nem volt módja a más feltáró intézmény ásatásán előkerült leletekből „szemezgetni”.³⁷⁷

A régészeti feltárás különös esetének minősült a **megelőző feltárás** (35. §). Erre földmunkával járó fejlesztések, beruházások esetében került sor. Ha a lelőhely elkerülése ugyanis a fejlesztés, beruházás költségeit aránytalanul megnövelte volna, vagy a beruházás másutt nem volt megvalósítható, illetve más, kivételesen indokolt esetben a beruházással veszélyeztetett régészeti lelőhelyeket előzetesen fel kellett tárni. A megelőző feltárás, a dokumentálás, az elsődleges leletkonzerválás teljes és a leletelhelyezés rendkívüli költségeit a beruházás költségvetéséből kellett fedezni; erre a célra a teljes költségvetés 9 ezrelékét kellett betervezni. A tényleges költségekről a múzeum köteles volt elszámolni.

³⁷⁶ 1999-ben született meg a törvény végrehajtására kiadott önálló feltárási rendelet (*a régészeti feltárássokról és az engedélyezési eljárásról* szóló **9/1999. (VII. 16.) NKÖM rendelet**). Mivel a kulturális törvény nem definiálta az ásatás fogalmát („csak” a régészeti feltárást, a definíciókból viszont egyértelmű, hogy a kettő nem – teljesen – azonos), ezt a rendelet tette meg: „minden földmunkával egybekötött feltárás, kutatás, amely a régészeti örökség elemeit tárja fel. Az ásatás során a régészeti örökség elemei eredeti összefüggéseikből, állapotukból elmozdulhatnak. Ásatásnak minősül a víz alatt és a barlangokban végzett régészeti célú kutatás is” (1. § a) pont). Ld. még: GYÖNGYÖSSY: i. m. (2016), 64–67.

³⁷⁷ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Az Ásatási Bizottság összetétele kapcsán Takács Péter képviselő (MDF) azt javasolta, hogy – a szakmaiság erősítése és a Magyar Nemzeti Múzeum beszerzése érdekében – a bizottság titkárát és egy tagját ne a miniszter, hanem a Nemzeti Múzeum főigazgatója bizza meg: T/4747/30. számú módosító indítvány. A feltárási jog kapcsán a képviselő azt javasolta, hogy régészeti feltárást a régészeti gyűjtőkörrel rendelkező múzeumok, az egyetemek régészeti tanszékei a Magyar Nemzeti Múzeummal egyeztetve és a miniszter által meghatározott más intézmények végezhesenek. Álláspontja szerint azért kellene biztosítani az egyetemi tanszékeknek ezt a jogot, mert a jövőben támogatást kaphatnának ezen tevékenységükhöz a gazdaság szereplőitől: T/4747/31. számú módosító indítvány. Módosító indítványai nem kapták meg a szükséges támogatást, de az egyetemi tanszékek ásatási joga bekerült az elfogadott törvénybe. Schiffer János vezetésével MSZP-s képviselők egy csoportja kezdeményezte a területileg illetékes múzeumok ásatási elsőbbségének kimondását, a végleges normaszöveg ennek megfelelően módosult is: T/4747/182. számú módosító indítvány. Az ásatási jog szabályozása végül a kulturális és sajtóbizottság javaslata szerint került a törvény szövegébe, így a miniszter elveszítette azt a tervezett jogkört, hogy meghatározhassa a feltárási jogú intézményeket: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat. Molnár Péter képviselőnek (SZDSZ) a feltárást vezető foglalkoztatási viszonyait pontosító módosító indítványa is eredményes volt, mivel az általa benyújtott szövegezés került a törvény elfogadott szövegébe: T/4747/133. számú módosító indítvány; a végleges szöveg a kulturális és sajtóbizottság javaslata szerint került a törvény szövegébe: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat. Ld. még: WOLLÁK – ZSIDI: i. m. (2003), 244.

A részletes indokolás külön kiemelte, hogy a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően a megelőző feltárás költségeit annak kell fizetnie, akinek az érdeke ezt megkívánja.³⁷⁸

A régészeti feltárás harmadik formája a **leletmentés** (36. §) volt, a törvény definíciója szerint „a régészeti lelőhely vagy lelet váratlan előkerülésekor végzett, a lelőhely és a leletek mentését, illetőleg a terület felszabadítását célzó azonnali régészeti feltárás”. A leletmentés megkezdésével egyidejűleg feltárási engedélyt kellett kérni. Ha régészeti feltárás esetén kívüli munka (építkezés, földmunka, bányászati tevékenység, vízi munka stb.) során vagy egyéb ok következtében régészeti lelőhely, illetőleg lelet került elő, a felfedező (a munka felelős vezetője) köteles volt a lelőhelyen folyó munkát azonnal abbahagyni, és a lelőhely és a lelet(ek) őrzéséről – a felelős őrzés szabályai szerint – a jegyző vagy a területileg illetékes múzeum intézkedéséig gondoskodni. A lelőhelyet vagy leletet a lelőhely szerint illetékes önkormányzat jegyzőjének haladéktalanul be kellett jelenteni, e kötelezettség az ingatlan tulajdonosát, az építetőt és a kivitelezőt, felfedezőt egyetemlegesen terhelte. A jegyző a bejelentés alapján köteles volt a területileg illetékes múzeumot és a tevékenység jellege szerint illetékes építési hatóságot haladéktalanul értesíteni. A múzeum köteles volt a lelőhelyet, illetőleg a leleteket haladéktalanul megvizsgálni és a munka folytatásának feltételeiről – a hozzá érkezett bejelentéstől számított – 24 órán belül írásban nyilatkozni. A múzeum köteles volt továbbá a leletmentést haladéktalanul megkezdni, és folyamatosan – az elvárható ütemben – végezni, az előkerült régészeti leletet ideiglenesen gyűjteményébe venni, és szükség szerint kezdeményezni a KÖI-nél a lelőhely védetté nyilvánítását. A régészeti feltárás esetén kívül előkerült régészeti leletet, illetve lelőhelyet a területileg illetékes múzeum köteles volt a KÖI-nek 72 órán belül bejelenteni. Fontos alapelvet rögzített a jogalkotó azzal, hogy kimondta: a leletmentést végző múzeum indokolatlan késedelmével okozott kárt a múzeum köteles megtéríteni.

A véletlenül előkerült régészeti leleteket az általános állami tulajdonjog folytán elsősorban a Magyar Nemzeti Múzeumban kellett elhelyezni, amennyiben a Nemzeti Múzeum igényt tartott rájuk. Ilyen esetekben a leletmentés költségeit meg kellett téríteni a leletmentést végző múzeumnak. Ha a Nemzeti Múzeum nem tartott igényt a leletekre, tulajdonjogukat a mentést végző múzeumot fenntartó megyei önkormányzat kapta meg.³⁷⁹

A törvény feljogosította a leletmentést végző múzeum fenntartóját a leletmentésre fordított költségeinek megtérítésére, amennyiben az állam nem mondott le javára a régészeti leletek tulajdonjogáról (37. §).

³⁷⁸ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Az autópálya-építések tekintetével a 9 ezrelék 11-re történő emelését javasolta Takács Péter képviselő (MDF), de javaslata nem kapta meg a szükséges támogatást: T/4747/33. számú módosító indítvány. Sasvári Szilárd képviselő (Fidesz) azt javasolta, hogy a normaszöveget „a szakmailag szükséges” és „a tervezés során a teljes bekerülési költség” szövegrészekkel pontosítsák: T/4747/103. számú módosító indítvány. A pontosítás bekerült az elfogadott szövegbe. Ld. még: GYÖNGYÖSSY: i. m. (2016), 65.

³⁷⁹ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Ld. még: GYÖNGYÖSSY: i. m. (2016), 66–67.

A leletmentés kapcsán is alapvető volt a költségviselés kérdése: amennyiben a megyei múzeum a megyei önkormányzatok kulturális javak védelmével kapcsolatos kötelező feladatából adódóan elvégezte a leletmentést, és a leletre az általános állami tulajdonjog folytán az állam igényt tartott, a leletmentésre fordított összeget a megyei múzeum részére meg kellett téríteni.³⁸⁰

Az V. fejezet tartalmazza a múzeumokkal kapcsolatos szabályozást, tulajdonképpen ez tekinthető „múzeumi törvénynek”. A **muzeális intézmények** kapcsán a jogalkotó fontos alapelvek deklarálását tartotta szükségesnek (38. §), így kinyilvánította, hogy azokat a kulturális javak védelmével összefüggő, törvényben meghatározott célok megvalósításának legfontosabb letéteményeseinek tartja, a feladatellátás veszélyeztetésével nem vonhatók össze más intézménnyel, továbbá a bennük elhelyezett kulturális javak a törvény erejénél fogva védelem alatt állnak. Hasonlóképpen fontos törvényi alapelv, hogy a muzeális intézmények leltárában szereplő kulturális javak korlátozottan forgalomképesek; elidegenítésükhöz a miniszter engedélye volt szükséges.

Volt olyan javaslat (Takács Péter képviselő, MDF), amely az elidegenítés lehetőségét a KÖI egybehangzó ajánlásához kötötte, így szerinte nem szükséges kimondani a miniszter egyszemélyi felelősségét; ez azonban nem kapta meg a szükséges támogatást.³⁸¹

A törvény kimondta azt is, hogy muzeális intézményt – a törvényben meghatározott kivétellel – bármely jogi és természetes személy alapíthat (39. §). Az alapításhoz, már létező intézmény muzeális intézménnyé nyilvánításához a miniszter engedélye volt szükséges (a továbbiakban: működési engedély). Ha a muzeális intézményhez műemlék tartozott, úgy az alapításhoz a környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter engedélyét is meg kellett kérni. A jogszabály meghatározta a működési engedély kötelező adattartalmát is: így abban fel kellett tüntetni az intézmény elnevezését, tulajdonosát, fenntartóját, szakmai besorolását, gyűjtőkörét és gyűjtőterületét, valamint elhelyezését. Az engedélyben foglaltak megváltoztatása csak a működési engedély módosításával volt lehetséges. Működési engedélyt csak akkor lehetett kiadni, ha a muzeális intézmény tulajdonosa (fenntartója) biztosítani tudta – a miniszter által kiadott szakmai normatíváknak megfelelő – a folyamatos és rendeltetésszerű működéshez szükséges feltételeket. A miniszter a működési engedély kiadását – a muzeális intézmény szakmai besorolásától, minősítésétől függően – pénzügyi biztosíték adásához köthette. A működési engedélyeket a KÖI tartotta nyilván. A működési engedélyeket, illetve azok változásait a Művelődési és Közoktatási Minisztérium hivatalos lapjában közzé kellett tenni. A működési engedélyben foglaltak betartását a KÖI, illetőleg a miniszter által megbízott szakfelügyelő ellenőrizte. Állami költségvetési támogatás a KÖI nyilvántartásában szereplő muzeális intézmény számára volt adható. A muzeális intézmény működési engedé-

³⁸⁰ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Takács Péter képviselő (MDF) javasolta, hogy az állam kötelezően adjon anyagi támogatást a megelőző feltárások végzéséhez, javaslata azonban nem kapta meg a szükséges támogatást, így maradt a feltételes mód: T/4747/34. számú módosító indítvány. Ld. még: GYÖNGYÖSSY: i. m. (2016), 67.

³⁸¹ T/4747/35. számú módosító indítvány.

lyét a miniszter visszavonhatta, ha az intézmény eltért a működési engedélyben meghatározottaktól, illetve a rá vonatkozó szakmai előírásoktól; visszavonta, ha az intézmény megszűnt (40. §).

A törvényjavaslat részletes indokolása rámutatott, hogy muzeális intézményt bárki (az állam, önkormányzat, közttestület, [köz]alapítvány, egyesület, párt, egyház, gazdasági szervezet vagy intézmény, vagy akár más jogi, illetve természetes személy) alapíthat; egyetlen kivétel az országos múzeum, amelyet törvény hoz létre, illetve nyilvánít annak, tehát alapítása országgyűlési úton történik. Az alapításra vagy muzeális intézménnyé nyilvánításra – és ezzel a kulturális örökség kiemelt értékű javainak törvényes módon való (gyűjtésen túlmutató) felhasználására, bemutatására – ugyanakkor csak akkor kerülhetett sor, ha a szükséges szakmai (anyagigazgatási és személyi) feltételek adóttak, és ezzel az összegyűjtött műtárgyananyag hosszú távú, folyamatos megőrzése, valamint hozzáférhetősége biztosítottak voltak. Ezért volt szükséges a kötelezően előírt működési engedély, amelynek kiadásakor a miniszternek ezen szempontok érvényesülését kellett megvizsgálnia, betartását pedig a KÖI és a szakfelügyelet útján folyamatosan ellenőriznie. A működési engedély – amely a muzeális intézmény alapadatait (például gyűjtőkör, gyűjtőterület) tartalmazta – célja az volt, hogy a szakmai tevékenységet az egyes intézmények között elhatárolja, illetve összehangolja. A törvény az engedélyben foglaltak be nem tartása esetére végső esetben az engedélyokmány visszavonását írta elő, ez a muzeális intézmény megszűnését jelentette.³⁸²

A szabályozás jelentőségét az indokolta, hogy a működési engedélyek kiadásának rendszere korántsem volt koherens. Bár az engedély kiadásához szükséges adatlap sokféle helyzetjelentésre, felmérésre alkalmas adatot megkívánt, az engedély kiadásához általánosságban elegendő volt egy főállású, szakirányú felsőfokú végzettségű munkatárs, a gyűjtemény nagysága már nem számított. Az engedélyben foglaltak be nem tartása esetére pedig nem volt érdemi szankció, nem állítottak feltételeket, hiányzott a hatály időtartama.³⁸³

Csak korszakunk végére született meg a muzeális intézmények működési engedélyek kiadása kapcsán követendő eljárási szabályokat meghatározó, *a muzeális intézmények működési engedélyéről* szóló **2/2010. (I. 14.) OKM rendelet**. A jogszabály rendelkezése alapján működési engedélyt csak abban az esetben lehetett kiadni, ha a fenntartó biztosítani tudta a muzeális intézmény folyamatos és rendeltetésszerű működéséhez szükséges feltételeket: a kérelem alapjául szolgáló javak a kulturális

³⁸² T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Sasvári Szilárd képviselő (Fidesz) kezdeményezte, hogy megszűnés esetére írják elő a fenntartó kötelezettségeként a szakszerű kezelésről történő gondoskodást is, ez a javaslat azonban nem kapta meg a szükséges támogatást: T/4747/105. számú módosító indítvány. Az a rendelkezés, hogy csak regisztrált muzeális intézmény kaphasson állami támogatást, Molnár Péter képviselő (SZDSZ) módosító indítványára került a törvény elfogadott szövegébe: T/4747/134. számú módosító indítvány. A szakasz végleges szövege a kulturális és sajtóbizottság javaslata szerint került a törvény szövegébe: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat. A muzeális intézmények alapításához és megszűnéséhez ld. még: HOLPORT Ágnes: *Működési engedélyk és felülvizsgálatuk, avagy „Igy csináljuk mi”* = *Múzeumi Közlemények*, 2004, 2. sz., 9–13., NAGY: i. m. (2010), 26.

³⁸³ BALÁZS: i. m. (2003), 24–26. Azokban az országokban, ahol nincs múzeumi törvény, működési engedély helyett szakmai szervezetek által kidolgozott regisztrációt alkalmaznak: uo., 26–31., GALAMBOS: i. m. (2007), 19–34.

javak körébe tartoztak és a fenntartó teljesítette a muzeális intézmény szakmai besorolásának megfelelő – azaz a befogadó épület helyiségeivel, elektronikus, mechanikus, illetve élő erővel ellátott védelmével, a kulturális javak kiállításon való folyamatos bemutatásával, valamint a közművelődési és múzeumpedagógiai szolgáltatásokkal, továbbá a kulturális javakhoz való kutatói hozzáféréssel, ezenkívül a szakmai munkakörök létesítésével és betöltésével kapcsolatos, végezetül a kulturális javak nyilvántartásba vételére vonatkozó – előírásokat. A rendelet az egyes intézménytípusok esetében külön teljesítendő feltételeket is meghatározott. Az eljárás kérelemre indult, az engedélyt a miniszter adta ki. A muzeális intézmény alapadatait tartalmazó működési engedély hatálya határozatlan időre szól, kivéve, ha a kérelmező a kérelem alapjául szolgáló kulturális javakat határozott idejű szerződés alapján kezelte: ebben az esetben a működési engedély csak a szerződés lejártáig tartó határozott időre szólhatott.³⁸⁴

A szakfelügyelet megszervezése a muzeális intézményekre vonatkozó szakfelügyelet rendjéről szóló **20/1999. (XII. 26.) NKÖM rendelet** alapján történt meg. A múzeumok kérésére az eredetileg tervezetthez képest a rendelet több szakterületet nevesített, illetve nem határozott meg alacsony létszámot az egyes szakági csoportok esetében. 2000 decemberében tizenhárom szakmai csoport alakult meg, mindösszesen hatvan taggal. Minden szakfelügyelő esetében elvárás volt a szakirányú egyetemi végzettség, valamint a legalább öt éves szakmai gyakorlat. A korábbi szakfelügyeleti rendszerhez képest a szakfelügyelők nem egy-egy országos múzeum képviselőjeként (munkahelyük képviselőjeként), hanem egyéni szakmai múltjuk alapján a minisztertől nyert megbízással látták el tevékenységüket. Így lehetővé vált az országos múzeumok szakfelügyeleti ellenőrzése is. Mivel az egyes szakfelügyelők jogi és szakmai ismeretei eltérőnek bizonyultak, a tárca szakmai napokat szervezett a szükséges ismeretanyag átadására. Az első időszakban az önkormányzatokkal sikerült jó kapcsolatot kiépíteni, egyes megyei önkormányzatok kifejezetten „várták” is a szakfelügyeletet, mert annak vizsgálati eredményei szakmai alapot teremthettek új igazgató megbízásához. A szakfelügyelet fontos szerepet játszott a működési engedélyek felülvizsgálatában is. Az első időszakban az egyes szakági csoportok működése jó volt, teljesítették a tárca által megfogalmazott szakmai elvárásokat. Egyedüli kivételként a régészeti szakfelügyelet említhető meg: „a magyar múzeumok legproblematisabb szakmai kérdései ezt a szakágat érintik” (Vígh Annamária). Ugyanakkor a minisztériumban is érzékelték, hogy a régészeti kérdéseket csak a magyar múzeumügy *egészén* belül lehet megoldani. Általánosságban elmondható, hogy a vizsgálatot követő intézkedési tervet a legtöbb intézményben szervezési, szemléleti és pénzügyi okokból kifolyólag csak nehezen tudták végrehajtani.³⁸⁵

Muzeális intézmény megszüntetéséhez a miniszter engedélyét kellett kérni (41. §). Ha az intézmény egyben műemlék is volt, a megszüntetéshez a környezetvédelmi

³⁸⁴ NAGY: i. m. (2010), 29.

³⁸⁵ NAGY László G.: A szakfelügyelet eredményei és kapcsolata a múzeumi kommunikációval = Múzeumi Közlemények, 2002, 1. sz., 28–32., VÍGH Annamária: A szakfelügyeleti munka szerepe az ágazati irányításban = Múzeumi Közlemények, 2003, 1. sz., 10–13. A múzeumi szakfelügyelet ügyrendje csak 2005-ben jelent meg: Múzeumi Közlemények, 2005, 1. sz., 26–38.

és területfejlesztési miniszter engedélye is szükséges volt. A megszüntetéssel egyidejűleg a tulajdonos (fenntartó) köteles volt gondoskodni az ott őrzött, kulturális örökséghez tartozó értékek biztonságos elhelyezéséről. Ha nem így járt el, az értékek elhelyezéséről – a pénzügyi biztosíték felhasználásával, annak hiányában a tulajdonos költségére – a KÖI gondoskodott. Az alapításnál és a megszüntetésnél az ezekre az intézményekre vonatkozó egyéb jogszabályok előírásait is alkalmazni kellett.

A részletes indokolás kiemeli, hogy megszűnés esetén gondoskodni kell a megszűnő intézményben őrzött műtárgyak biztonságos elhelyezéséről, további sorsáról. Ha a megszüntetést nem a miniszter, hanem a tulajdonos (fenntartó) kezdeményezte, akkor arra csak a miniszter egyetértésével, hozzájárulásával kerülhetett sor, szükség esetén az alapításkor megkövetelt biztosíték felhasználásával.³⁸⁶

A törvény világosan meghatározta a **múzeum** fogalmát (42. §): „*kulturális javak tudományosan rendszerezett gyűjteményeiből álló muzeális intézmény*”, „*feladata a kulturális javak meghatározott anyagának folyamatos gyűjtése, nyilvántartása, megőrzése és restaurálása, tudományos feldolgozása és publikálása, valamint kiállításokon és más módon történő bemutatása*”. A múzeumnak feladatai ellátásához rendelkeznie kellett a szakmai normatívák szerint szükséges tárgyi és anyagi feltételekkel, megfelelő épülettel, szakirányú felsőfokú végzettségű alkalmazottakkal. A múzeum megnevezést csak működési engedéllyel rendelkező múzeumok használhatták.

A részletes indoklás külön kitért arra, hogy a törvényjavaslat – az ellátott feladatok gyakorlásának szintje és teljes körűsége alapján – szakmai rangsort állított fel a muzeális intézmények között. Ennek keretében meghatározta a múzeum fogalmát, amelynek legfontosabb kritériuma a három múzeumi alapfeladat: a **gyűjteményi** (gyűjtés, nyilvántartás, megőrzés, restaurálás), a **tudományos** (feldolgozó és publikációs), valamint a **bemutató-közművelődési** tevékenység együttes ellátása, illetve az ezekhez szükséges **anyagi** (beleértve a tárgyi, a pénzügyi, az infrastrukturális), **személyi** (szakirányú felsőfokú végzettségű szakemberek) és **jogi** (például működési engedély) feltételek együttes megléte.³⁸⁷

Meghatározó jelentőséggel bírt néhány év múlva a *muzeális intézmények nyilvántartási szabályzatáról* szóló **20/2002. (X. 4.) NKÖM rendelet** kiadása, amely tulajdonképpen a múzeumi működés alapidokumentuma, vezérfonala lett. A rendelet meghatározta a hagyományos **nyilvántartási** formákat, illetve eszközöket (3. §): az alapleltárakat (például tízféle szakleltárkönyvet), a leírókartonokat, a mutatórendszereket, valamint a külön nyilvántartásokat (például letéti napló, kölcsönvett tárgyak naplója, bírálati napló, restaurálásra átvett tárgyak naplója stb.). Az alapleltárak kategóriájába sorolta a gyarapodási naplót, a szak- és egyéb leltárkönyveket,

³⁸⁶ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Ld.: NAGY: i. m. (2010), 26.

³⁸⁷ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Takács Péter képviselő (MDF) javasolta a múzeumok jogi személyiséggel történő felruházását, ez azonban nem kapta meg a szükséges támogatást: T/4747/36. számú módosító indítvány. Sasvári Szilárd képviselő (Fidesz) pedig azt javasolta, hogy a múzeum definíciójából töröljék a „*tudományos kutatómunka útján létrejött*” szövegrészt, mivel egy-egy múzeum sok esetben nagyobb leletek, leletegyüttesek, esetleg vegyes gyűjtemények ajándékozással jött létre, a tudományos rendszerezés csak ezt követte: T/4747/106. számú módosító indítvány. A javaslat nyomán a normaszöveg részlegesen módosult. Ld. még: NAGY: i. m. (2010), 26.

a szekrénykatasztroft és a duplumnaplót. A jogszabály legnagyobb jelentőségű – inkább törvényi szintű szabályozást érdemlő – rendelkezése szerint a muzeális intézmény – akár hagyományos, akár számítógépes, illetve abból előállított – leltárkönyvekben, valamint duplumnaplóiban szereplő kulturális javakat csak a miniszter által engedélyezett elidegenítés, illetve selejtezés alapján lehetett törölni a nyilvántartásból (21. §). Nyilvántartásból való törlést egyéb okokból szintén kizárólag a miniszter engedélyezhetett.³⁸⁸

Hasonlóan fontos kérdés a múzeumok által őrzött anyag **kutathatósága**. A törvény felhatalmazása alapján megalkotott, *a muzeális intézményekben folytatható kutatásról* szóló **47/2001. (III. 27.) Korm. rendelet** kimondta, hogy a muzeális intézmények gyűjteményeiben nyilvántartott és őrzött kulturális javak, illetve az e javakra vonatkozó – a gyarapodási naplóban, (szak)leltárkönyvben, tudományos leírókartonon, illetve egyéb múzeumi dokumentációban található – szakmai alapadatok, információk a rendeletben rögzített feltételek szerint kutathatók és feldolgozhatók (1. §). A kutatómunka elősegítése érdekében a kulturális törvényben meghatározott múzeumoknak kutatószolgálatot kellett biztosítania, továbbá katalógusokat, segédleteket adtak ki, valamint számítógépes adatbázist működtettek stb. A kutatás technikai feltételeit – az intézmény szervezeti és működési szabályzata mellékleteként kiadott – külön kutatási szabályzat tartalmazta. A kormányrendelet még egy fontos alapelvet rögzített: a kulturális javaknak a muzeális intézményben történt nyilvántartásba vételétől számított öt éven belüli kutatására és feldolgozására, valamint a rájuk vonatkozó dokumentáció tudományos és közművelődési célú hasznosítására elsősorban az a múzeumi szakember jogosult, aki e javakat gyűjtötte (feltárta), illetve aki elsődleges meghatározásukat (és nyilvántartásba vételüket) elvégezte (3. § [2] bekezdés). Külső kutatónak az intézmény vezetőjétől írásban kellett kutatási engedélyt kérnie, a vezető pedig tizenöt napon belül döntött az engedély megadásáról vagy megtagadásáról (4. §). Az engedély megtagadását írásban indokolni kellett, ez ellen azonban a kérelmező bírósághoz fordulhatott jogorvoslatért.³⁸⁹

A törvény nem érintette, de a múzeumi dolgozókra elvben szigorú **etikai szabályok** vonatkoz(ná)nak. Az 1984-es ügyrend egyik fejezetében még részletes szabályozást találhatunk, a rendszerváltozás óta ilyen, jogszabályi szintre emelt etikai előírások nincsenek. Közismertségnek örvend és közhasználatban van az ICOM etikai kódexe, amely magyarul is megjelent. Példaként szokták még említeni az angol múzeumi etikai kódexet, amely tíz pontban sorolja fel az egyes részkérdéseket, fogalmaz meg kérdéseket és ad rá válaszokat.³⁹⁰

³⁸⁸ NAGY: i. m. (2010), 30–31., KEMECSEI Lajos: *Gyűjteményi nyilvántartások = Múzeumvezetési ismeretek 1.* Szerk. BERECSKI Ibolya – SÁGHI Ilona (Múzeumi irányító 8.), Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, 2010, 123.

³⁸⁹ NAGY: i. m. (2010), 31–32.

³⁹⁰ BALÁZS György: *A múzeumi tevékenység etikai szabályozása = Múzeumi vezetési ismeretek. A tanfolyam jegyzete, 2007–2008.* Szerk. VÁSÁRHELYI Tamás – KÁLDY Mária – FRENDL Kata – SÁGHI Ilona, Szentendre, Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, 2008, 31–32. Az ICOM Etikai Kódexe: <https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/code-hungary.pdf> (utolsó letöltés: 2019.05.11.). Az angol múzeumi etikai kódex: <https://www.museumsassociation.org/download?id=1155827> (utolsó letöltés: 2019.05.11.).

A törvény öt múzeumi kategóriát alakított ki. A hierarchia csúcsán az **országos múzeumok** álltak (43. §), amelyek átfogó, egy vagy több alaptudományra támaszkodó, szakterületükön kiemelkedő jelentőségű, művelődéstörténeti, tudományos teljességre törekvő gyűjteményt gondoztak; gyűjtőterületük – a Budapesti Történeti Múzeum kivételével – az egész országra kiterjedt. A törvény 2. számú melléklete tételesen is felsorolta az országos múzeumokat és felügyeleti szerveiket. Az országos múzeum ellátta a miniszter által jogszabályban ráruházott szakmai feladatokat. Vezetőjét (főigazgatóját) a felügyeleti szerv pályázat útján a miniszter véleményének kikérésével nevezte ki, illetve mentette fel.³⁹¹

A múzeumokat a törvényjavaslat tehát öt kategóriába sorolta, a kategorizálás alapja az egyes intézményeknél kimutatható tudományos és gyűjteményi bázis lett; ez a szempont a korábbi jogszabályokhoz képest nagyobb hangsúlyt kapott. A piramis csúcsán elhelyezkedő országos múzeumok átfogó, „alaptudományi” jellegű bázisra (például magyar vagy egyetemes képzőművészet, iparművészet, néprajz, történelem, műszaki tudományok, természettudományok stb.) épülő gyűjteményekkel rendelkeztek. Alapítójuk az országgyűlés, mivel felsorolásukat törvény tartalmazta, illetve e felsorolást módosíthatta. Ezzel visszatért az a reformkorig visszavezethető közjogi hagyomány, hogy országos múzeum alapítása országgyűlési hatáskörbe tartozik. A részletes indokolás fontosnak tartotta kiemelni, hogy az országos múzeumok a szakfelügyeletben, továbbá kiviteli és védetté nyilvánítási ügyekben tevékenységükkel teremtik meg a KÖI döntéseinek szakmai háttérét.³⁹²

³⁹¹ A magyar közjogi hagyományoknak megfelelően a törvény tételesen is felsorolta az országos múzeumokat a 2. számú mellékletében (*Az országos múzeumok és felügyeleti szerveik felsorolása*) az alábbiak szerint: **Budapesti Történeti Múzeum** (Budapest Főváros Önkormányzata), **Hadtörténeti Múzeum** (Honvédelmi Minisztérium), **Iparművészeti Múzeum** (Művelődési és Közoktatási Minisztérium), **Közeledési Múzeum** (Közeledési, Hírközlési és Vízügyi Minisztérium), **Magyar Nemzeti Galéria** (Művelődési és Közoktatási Minisztérium), **Magyar Irodalom Háza, Magyar Irodalmi Múzeum, Kortárs Irodalmi Központ** (Művelődési és Közoktatási Minisztérium), **Magyar Nemzeti Múzeum** (Művelődési és Közoktatási Minisztérium), **Magyar Természettudományi Múzeum** (Művelődési és Közoktatási Minisztérium), **Mezőgazdasági Múzeum** (Földművelésügyi Minisztérium), **Néprajzi Múzeum** (Művelődési és Közoktatási Minisztérium), **Országos Műszaki Múzeum** (Művelődési és Közoktatási Minisztérium), **Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár** (Népjóléti Minisztérium), **Szabadtéri Néprajzi Múzeum** (Művelődési és Közoktatási Minisztérium), **Szépművészeti Múzeum** (Művelődési és Közoktatási Minisztérium). Itt kell azt megjegyezni, hogy Takács Péter képviselő (MDF) sikertelen kísérletet tett az **Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum** (Művelődési és Közoktatási Minisztérium) országos múzeummá történő minősítésére (T/4747/102. számú módosító indítvány), de javaslata nem kapta meg a szükséges támogatást. A *múzeális intézmények működési engedélyéről* szóló **2/2010. (I. 14.) OKM rendelet az országos múzeumok számára további teljesítendő feltételeket is megfogalmazott** (10. §):

a) a múzeumot befogadó épületben állandó és időszakos kiállítás bemutatására alkalmas kiállítóhelyiségek, gyűjteményi raktárak, előkészítő raktár, felszerelt restaurátorműhelyek, vegyszerraktár, fotóműhely, szakkönyvtár, adattár, múzeumpedagógiai foglalkoztatótér és a közönség fogadását szolgáló helyiségek, valamint az épület elektronikus és mechanikus, továbbá megfelelő élőerős védelem, b) a múzeum állandó és időszakos kiállítást mutatott be, amelyek hetente legalább hat napon át naponta nyolcórás nyitvatartás és a d) pontban meghatározott munkakört betöltő, felsőfokú végzettséggel rendelkező alkalmazott jelenléte mellett voltak látogathatók, valamint a kiállításokhoz kapcsolódóan rendszeres közművelődési és múzeumpedagógiai szolgáltatásokat nyújtott, c) a múzeum hetente legalább két napon négyórás időtartamban kutatószolgálatot működtetett, d) a múzeumban a gyűjtőkörébe tartozó szakáganként több muzeológus, több restaurátor természet-tudományi gyűjtemény esetén, preparátor, továbbá több múzeumi közművelődési szakember, múzeumi könyvtáros, múzeumi adattáros, múzeumi fotós, múzeumi informatikus és több múzeumi gyűjtemény- és raktárkezelő munkakört létesítettek, amelyet külön jogszabályban meghatározott képesítéssel rendelkező szakember töltött be, e) az arra jogosult a kérelem alapjául szolgáló kulturális javakat alapelettárba, illetve külön nyilvántartásba vette.

³⁹² T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Ld.: HOLPORT: *i. m.* (2004), 9–11., NAGY: *i. m.* (2010), 26–27.

Az **országos gyűjtőkörű szakmúzeum** (44. §) szakterületén tudományos teljesítésre törekvő, jelentős gyűjteményt gondozott; gyűjtőterülete az egész országra kiterjedt, szintén ellátta a miniszter által jogszabályban ráruházott szakmai feladatokat. Vezetőjét (igazgatóját) a tulajdonos (fenntartó) – állami múzeum esetében a felügyeleti jogokat gyakorló miniszter – a miniszter véleményének kikérésével, pályázat útján nevezte ki, illetve mentette fel.³⁹³

A részletes indokolás ezt a múzeumtípust egy-egy szűkebb szakág (például bányászattörténet, kereskedelem és vendéglátás története, kortárs képzőművészet, egyházi művészet stb.) területén tudományos teljességű gyűjteményt kialakító-gondozó muzeális intézményként határozta meg.³⁹⁴

A 2000-es évek elején az országos gyűjtőkörű szakmúzeumok körében átfogó vizsgálat zajlott le. Ennek során először a műszaki és ipartörténeti muzeális intézmények helyzetét mérték fel. Ez az intézményi kör eredetileg vállalati múzeumként jött létre, nagyrésztük azonban a 1990-es évekre fenntartó nélkül maradt, így az államnak kellett beavatkoznia, anyagi segítséget nyújtania (1993-ban ez meg is történt). A szakmúzeumok egy része minisztériumi fenntartású volt, zömük fenntartására azonban valamilyen alapítvány vállalkozott. A vizsgálat rámutatott arra is, hogy ezek a múzeumok szakemberhiánnyal küzdenek, és ez a muzeológiai szakmai munka rovására ment (például elmaradások mutatkoztak az alapnyilvántartások vezetésében). Költségvetési szempontból említésre érdemes, hogy költségeik közel felét pályázatok révén tudták fedezni. Gyűjteményfejlesztésük az előbbiekből következően esetleges, raktári helyzetük rossz volt (műtárgyaiknak az országos átlagnál jelentősebb hányadát egyébként az állandó kiállításokban helyezték el), mindezek ellenére tudományos tevékenységük az átlagosnál jobbnak minősült.³⁹⁵

³⁹³ A *muzeális intézmények működési engedélyéről* szóló **2/2010. (I. 14.) OKM rendelet** a később már csak **országos szakmúzeumnak** nevezett (a változás 2001-ben történt, az örökségvédelmi törvény elfogadásakor, ld. ott) intézmények számára további teljesítendő feltételeket is megfogalmazott (9. §):
a) a múzeumot befogadó épületben állandó és időszakos kiállítás bemutatására alkalmas kiállítóhelyiségek, gyűjteményi raktár, előkészítő raktár, felszerelt restaurátorműhely, vegyszerraktár, szakkönyvtár, adattár, múzeumpedagógiai foglalkoztatótér és a közönség fogadását szolgáló helyiségek, valamint az épületet elektronikus és mechanikus, továbbá megfelelő élőerős védelme,
b) a múzeum gyűjtőkörének megfelelő állandó és időszakos kiállítást mutatott be, amelyek hetente legalább hat napon át naponta nyolcórás nyitvatartás és a d) pontban meghatározott munkakört betöltő, felsőfokú végzettséggel rendelkező alkalmazott jelenléte mellett voltak látogathatók, valamint a kiállításokhoz kapcsolódó közművelődési és múzeumpedagógiai szolgáltatásokat nyújtott,
c) a múzeum hetente legalább két napon négyórás időtartamban kutatószolgálatot működtetett,
d) a múzeumban a gyűjtőkörébe tartozó szakágban több muzeológus, restaurátor vagy természettudományi gyűjtemény esetén preparátor, továbbá múzeumi közművelődési szakember, valamint múzeumi könyvtáros-adattáros, múzeumi gyűjtemény- és raktárkezelő munkakör létesítettek, amelyet külön jogszabályban meghatározott képesítéssel rendelkező szakember töltött be,
e) az arra jogosult a kérelem alapjául szolgáló kulturális javakat hitelesítés nélküli alapleltárba, illetve külön nyilvántartásba vette.

³⁹⁴ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Sasvári Szilárd képviselő (Fidesz) kezdeményezte, hogy a szakmúzeum esetében ne kelljen igazgatói pályázatot kiírni, és ne kelljen a miniszter engedélyezése sem, mivel értelmezése szerint a szakmúzeum vezetője nem minősül magasabb vezetőnek. Meg kell azonban jegyezni, hogy miközben a képviselő „szakmúzeum”-ról ír, javaslata a törvényjavaslat megegyei múzeumokkal kapcsolatos szöveghelyére hivatkozik. Javaslatla nem kapta meg a szükséges támogatást: T/4747/107. számú módosító indítvány. A szakmúzeumokhoz ld. még: NAGY: i. m. (2010), 27.

³⁹⁵ BENCZE Géza: *Vizsgálat az országos gyűjtőkörű szakmúzeumok körében* = Múzeumi Közlemények, 2003, 2. sz., 6–19. A vállalati múzeum mai fogalmához: BERÉNYI Mariann – SCHNEIDER József: *Múzeum-e az autómúzeum?* = MúzeumCafé, 2018, 3. sz., 100–102.

A megyei önkormányzatok a kulturális javak gyűjtéséről, őrzéséről, tudományos feldolgozásáról és bemutatásáról, a régészeti örökség védelméről megyéenként múzeumi szervezet fenntartásával gondoskodtak (45. §). Minden **megyei múzeumi szervezet** rendelkezett irányító intézménnyel, besorolása szerint **megyei múzeum**-mal. A megyei múzeum gyűjteményi anyagában több muzeológiai szakág volt magas színvonalon képviselve, gyűjtőterülete az adott megye és a megyében található megyei jogú város egész közigazgatási területére kiterjedt. A megyei múzeum négy feladatkört látott el: elősegítette a megyei múzeumi szervezet, illetve a gyűjtőterületén működő más muzeális intézmények szakmai együttműködését, munkájuk összehangolását, valamint az egyéb kulturális javak védelmét (a); ellátta a régészeti lelőhelyek nyilvántartását, mentését (b); rendszeresen ellenőrizte a régészeti jelentőségű földterületeket, azokkal kapcsolatban szakhatósági intézkedésre volt jogosult (c); segítette a KÖI területi feladatainak ellátását (d). Megyei múzeumot a megyei önkormányzat közgyűlése alapíthatott, illetve jelölhetett ki a fenntartásában levő múzeumok közül. Vezetőjét (igazgatóját) a miniszter véleményének kikérésével az önkormányzat pályázat útján nevezte ki, illetve mentette fel. Az önkormányzatnak lehetősége volt arra is, hogy az általa fenntartott múzeumi szervezetet ne egy megyei múzeum irányításával működtesse, ilyenkor a feladatot területileg megoszthatta az általa fenntartott regionális múzeumok között.³⁹⁶

A részletes indokolás szerint a megyei múzeum egy adott megye (és az adott megyében található megyei jogú város) területének múzeumi feladatait látja el, ezen területi korlátokon belül viszont komplex gyűjteményt kezel, mivel gyűjteménye valamennyi fontos szakágat (és így tudományágat) felöleli (történeti muzeológia, régészet, képző- és iparművészet, néprajz, természettudományok stb.). Fontos szerepe volt az illetékességi területén működő más múzeumok és muzeális intézmények, azaz a megyei múzeumi hálózat (szervezet) munkájának irányításában, összehangolásában (utóbbi feladata kiterjedt a szervezethez nem tartozó intézményekre is). A kulturális javak védelmében szakhatósági feladatai voltak, régészeti leletmentési kötelezettség terhelte. A megyei múzeum fenntartója az adott megyei önkormány-

³⁹⁶ A *muzeális intézmények működési engedélyéről* szóló **2/2010. (I. 14.) OKM rendelet** a **megyei múzeumok** számára további teljesítendő feltételeket is megfogalmazott (8. §):

- a) a múzeum gyűjtőkörében legalább öt szakágnak – ezen belül kötelezően régészet, történeti muzeológia, képzőművészet, néprajz – megfelelő tevékenységet folytatott,
- b) a múzeumot befogadó épületben állandó és időszakos kiállítás bemutatására alkalmas kiállítóhelyiségek, gyűjteményi raktárak, előkészítő raktár, felszerelt restaurátorműhelyek, vegyszerraktár, szakkönyvtár, adattár, múzeumpedagógiai foglalkoztatótér és a közönség fogadását szolgáló helyiségek, valamint az épületet elektronikus és mechanikus, továbbá megfelelő előerős védelme,
- c) a múzeum állandó és időszakos kiállítást mutatott be, amelyek hetente legalább hat napon át naponta nyolcórás nyitvatartás és az e) pontban meghatározott munkakört betöltő, felsőfokú végzettséggel rendelkező alkalmazott jelenléte mellett voltak látogathatók, valamint a kiállításokhoz kapcsolódóan rendszeres közművelődési és múzeumpedagógiai szolgáltatásokat nyújtott,
- d) a múzeum hetente legalább két napon négyórás időtartamban kutatószolgálatot működtetett,
- e) a múzeumban a gyűjtőkörébe tartozó szakáganként egy vagy több, de összesen legalább tíz muzeológus, valamint több restaurátor, természettudományi gyűjtemény esetén preparátor, továbbá több múzeumi közművelődési szakember, valamint múzeumi könyvtáros-adattáros, múzeumi informatikus, és több múzeumi gyűjtemény- és raktárkezelő munkakört létesítettek, amelyet külön jogszabályban meghatározott képesítéssel rendelkező szakember töltött be,
- f) az arra jogosult a kérelem alapjául szolgáló kulturális javakat alapleltárba, illetve külön nyilvántartásba vette,
- g) a megyei múzeumi szervezethez több muzeális intézmény tartozott.

zat volt. Az indokolás nem véletlenül hívta fel a figyelmet arra, hogy a feladat kötelező ellátását a megyei önkormányzat számára a helyi önkormányzatok és szerveik, a köztársasági megbízottak, valamint egyes centrális alárendeltségű szervek feladat- és hatásköreiről szóló **1991. évi XX. törvény** írta elő (108. § [2]–[3] bekezdés): „a főváros, a megye önkormányzata köteles biztosítani [...] a természet és a társadalom – így az önkormányzat területén élő nemzeti és etnikai kisebbségek – muzeális emlékeinek gyűjtését, őrzését, tudományos feldolgozását és bemutatását”, ezen „feladatok ellátására [...] múzeumi szervezetet [...] működtet”. Ezzel ugyanis a megyei múzeumi szervezetek további sorsa – fennmaradása – már az első szabadon választott országgyűlés jogalkotása során eldőlt, így a másodiknak nem maradt más feladata, mint a fennálló helyzet részletszabályainak finomítása. Ugyanakkor az új ágazati törvény lehetőséget kívánt adni arra, hogy a megyei önkormányzat – önálló döntése alapján – ezt a feladatot ne egy megyei múzeum irányításával, hanem területileg megosztva több egyenrangú, szakmai besorolását tekintve alacsonyabb fokozatú múzeummal lássa el. A megyei önkormányzati fenntartás azonban meglehetősen kétarcúnak bizonyult. Egyes megyei önkormányzatok némely múzeumi egységet igyekeztek települési fenntartásba átadni, míg a megyei közgyűlések által megállapított finanszírozások – egységes szakmai normatíva (elvárások, kötelezettségek, finanszírozási elvek) hiányában – meglehetősen eltérőek voltak.³⁹⁷

A **regionális múzeum** (46. §) több múzeumi szakágat felölelő gyűjtőkörrel, egy (városi, települési múzeum), esetleg több (tájmúzeum) önkormányzat területére kiterjedő gyűjtőterülettel rendelkezett, működhetett megyei múzeumi szervezet részeként vagy önálló jogi személyként. Vezetőjét (igazgatóját) a miniszter véleményének kikérésével önálló jogi személyként működő regionális múzeum esetében a fenntartó (tulajdonos), megyei múzeumi szervezet részeként működő regionális múzeum esetében a megyei múzeum igazgatója nevezte ki, illetve mentette fel. Ha a regionális múzeum átvette a megyei múzeum területileg megosztott feladatait, működésére a megyei múzeumra vonatkozó rendelkezéseket kellett értelmeszerűen alkalmazni.³⁹⁸

³⁹⁷ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Ld.: BALÁZS: *i. m.* (2003), 22., NAGY: *i. m.* (2010), 27. A múzeumátadások legelrettentőbb példája a Békés megyei volt: a megyei közgyűlés 2001 folyamán a megyei szervezet kilenc múzeuma közül hetet adott át a településeknek, miközben a városi önkormányzatok nem voltak felkészülve erre az „önként vállalt” feladatra: BALÁZS: *i. m.* (2003), 22–23. A szakmai normatíva kérdésköréhez még: ÉRI: *i. m.* (2004), 7–8.

³⁹⁸ A későbbiekben „**területi múzeum**”-nak nevezett (a változás 2001-ben történt, az örökségvédelmi törvény elfogadásakor, ld. ott) múzeumtípus esetében a *muzeális intézmények működési engedélyéről* szóló **2/2010. (I. 14.) OKM rendelet** további teljesítendő feltételeket is megfogalmazott (7. §):
a) a múzeumot befogadó épületben állandó és időszakos kiállítás bemutatására alkalmas kiállítóhelyiségek, gyűjteményi raktár, előkészítő raktár, felszerelt restaurátorműhely, szakkönyvtár, adattár, valamint elkülönítetten vagy a kiállítóterben múzeumpedagógiai foglalkoztatótér, és a közönség fogadását szolgáló helyiség, továbbá az épületet elektronikus és mechanikus védelme,
b) a múzeum a gyűjtőkörének megfelelő állandó és időszaki kiállítást mutatott be, amelyek hetente legalább öt napon át – beleértve a hétvége egyik napját – naponta hatórás nyitvatartás és a d) pontban meghatározott valamely munkakört betöltő alkalmazott jelenléte mellett voltak látogathatók, valamint a kiállításokhoz kapcsolódó közművelődési és múzeumpedagógiai szolgáltatásokat nyújtott,
c) a múzeum hetente legalább egyszer négyórás időtartamban kutatószolgálatot működtetett,
d) a múzeumban a gyűjtőkörébe tartozó szakáganként muzeológus, továbbá restaurátor, múzeumi közművelődési szakember, múzeumi könyvtáros-adattáros munkakört létesítettek, amelyet külön jogszabályban meghatározott képesítéssel rendelkező szakember töltött be,
e) az arra jogosult a kérelem alapjául szolgáló kulturális javakat hitelesítés nélküli alapelettárba, illetve külön nyilvántartásba vette.

A részletes indokolás szerint a regionális múzeum gyűjteményei egy-egy település vagy tájegység történetének, néprajzának, képzőművészetének stb. kulturális javait őlelik fel. Az előbbieik értelmében gyűjtőterületén akár megyei múzeumi feladatokat is kaphatott.³⁹⁹

A **tematikus múzeum** (47. §) egy tudományos témát (muzeológiai szakágat) felölelő gyűjtőkörrel, korlátozott gyűjtőterülettel rendelkezett. Vezetőjét (igazgatóját) a miniszter véleményének kikérésével a fenntartó (tulajdonos) nevezte ki, illetve mentette fel.⁴⁰⁰

A részletes indokolás értelmezésében a múzeumi kategória legalsóbb szintje a tematikus múzeum, mivel még mindhárom múzeumi alapfeladatot egyaránt ellátja; működhet önálló jogi személyként, vagy egy megyei múzeumi szervezet keretében, esetleg más, jogi személyiségű szervezet részeként.⁴⁰¹

A muzeális intézmények hierarchiáján belül a legalsó szintre két, a múzeumi besorolást már el nem érő intézménytípus került: a **közérdekű muzeális gyűjtemény** és a **közérdekű muzeális kiállítóhely** (48. §). A közérdekű muzeális gyűjtemény a törvény meghatározásában a kulturális javak meghatározott értékeinek egységes gyűjtési szempontok szerint létrejött, egységesen kezelt és őrzött, szabályozott módon nyilvántartott és dokumentált együttese (ügymint helytörténeti, intézménytörténeti, személyhez kötődő gyűjtemény, tematikus szakgyűjtemény, vallási és egyháztörténeti gyűjtemény) volt, amely ugyan a múzeumi követelményeknek nem felelt meg, de tudományos, illetve művészi értéke alapján a miniszter közérdekű muzeális gyűjteménynek minősítette. Közérdekű muzeális kiállítóhely volt az a jelentősebb önálló gyűjteménnyel nem rendelkező intézmény (például személyhez,

399 T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Sasvári Szilárd képviselő (Fidesz) kezdeményezte, hogy a regionális múzeum esetében se kelljen a miniszter véleményét kikérni az igazgatói kinevezéshez. Javaslata nem kapta meg a szükséges támogatást: T/4747/108. számú módosító indítvány. Ld.: NAGY: i. m. (2010), 27–28.

400 A *muzeális intézmények működési engedélyéről* szóló **2/2010. (I. 14.) OKM rendelet** a **tematikus múzeumok** számára további teljesítendő feltételeket is megfogalmazott (6. §):
a) a múzeumot befogadó épületben állandó és időszakos kiállítás bemutatására alkalmas kiállítóhelyiségek, gyűjteményi raktár, előkészítő raktár, felszerelt restaurátorműhely, szakkönyvtár, adattár, valamint elkülönítetten vagy a kiállítóterben muzeumpedagógiai foglalkoztatótér, és a közönség fogadását szolgáló helyiség, továbbá az épületet elektronikus és mechanikus védelme,
b) a múzeum a gyűjtőkörének megfelelő állandó és időszakos kiállítást mutatott be, amelyek hetente legalább öt napon át – beleértve a hétvége egyik napját – naponta hatórás nyitvatartás és a d) pontban meghatározott valamely munkakört betöltő alkalmazott jelenléte mellett voltak látogathatók, valamint a kiállításokhoz kapcsolódó közművelődési és muzeumpedagógiai szolgáltatásokat nyújtott,
c) a muzeális intézmény hetente legalább egyszer négyórás időtartamban kutatószolgálatot működtetett,
d) a múzeumban a gyűjtőkörébe tartozó szakáganként muzeológus, továbbá restaurátor, múzeumi közművelődési szakember, múzeumi könyvtáros-adattáros munkakört létesítettek, amelyet külön jogszabályban meghatározott képzéssel rendelkező szakember töltött be,
e) az arra jogosult a kérelmet alapjául szolgáló kulturális javakat hitelesítés nélküli alapelemtárba, illetve külön nyilvántartásba vette.

401 T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Sasvári Szilárd képviselő (Fidesz) kezdeményezte, hogy a tematikus múzeum esetében se kelljen a miniszter véleményét kikérni az igazgatói kinevezéshez, „*bízzuk a kinevezést a fenntartó tulajdonosra*”. Javaslata nem kapta meg a szükséges támogatást: T/4747/109. számú módosító indítvány. Rózsa Edit és más SZDSZ-es és MSZP-s képviselők azt javasolták, hogy a miniszter helyett az illetékes megyei múzeumi szervezet vezetőjének véleményét kérje ki a fenntartó (tulajdonos) az igazgató kinevezésekor; javaslatuk azonban nem kapta meg a szükséges támogatást: T/4747/242. számú módosító indítvány. A tematikus múzeumokhoz ld. még: NAGY: i. m. (2010), 28.

eseményhez, szervezethez vagy földrajzi ponthoz kötődő emlékház, emlékpark, kastély, tájház, galéria stb.), amely a miniszter engedélyével jogosult volt a kulturális javak, illetőleg épületek vagy épületegyüttesek tartozékaikkal és berendezéseikkel együtt történő bemutatására. A közérdekű muzeális gyűjteményekre és kiállítóhelyekre egyebekben a múzeumokra vonatkozó rendelkezéseket kellett alkalmazni, de az adott muzeális intézmény vezetőjét a **tulajdonos** nevezte ki.⁴⁰²

A részletes indokolás rámutatott, hogy a szakmai besorolás múzeumokat követő szintjén a közérdekű muzeális gyűjtemények és a közérdekű muzeális kiállítóhelyek állnak, személyi vagy anyagi-tárgyi feltételek hiányában viszont már nem képesek a három múzeumi alapfunkció egységes és együttes ellátására; vagy a tudományos feldolgozó-publikációs, vagy a bemutató-közművelődési funkció marad el; esetenként a gyűjteményi tevékenység nem teljes (például restaurálás hiánya). Az ezekben a muzeális intézményekben őrzött műtárgyállomány olyan tudományos vagy művészi (forrás)értéket képviselt, hogy a társadalom érdeklődésére méltán számot tarthat; ezért tartalmazta a javaslat, hogy a miniszter – megfelelő rendezettség, nyilvántartási állapot, biztonsági feltételek és anyagi források megléte esetén – működési engedélyt adhasson számukra. A részletes indokolás külön kiemelte, hogy ez a muzeális intézményi kategória az ilyen intézményeket megkülönböztethetővé teszi a többi, „magánérdekű” gyűjteménytől, kereskedelmi célú galériától stb., sőt teszi lehetővé számukra, hogy pályázatok útján vagy más formában elnyerhető költségvetési támogatásban részesüljenek.⁴⁰³

Hazánkban 1999-ben 788 muzeális intézményt tartottak nyilván, zömmel a korábbi jogszabályi besorolásokkal, mivel a működési engedélyek teljes körű felülvizsgálatára még nem került sor. A jelentősebb intézménytípusok esetében a legtöbb

⁴⁰² A *muzeális intézmények működési engedélyéről* szóló **2/2010. (I. 14.) OKM rendelet** a **közérdekű muzeális gyűjtemények** számára további teljesítendő feltételeket is megfogalmazott (5. §):

a) a muzeális intézményt befogadó épületben állandó kiállítás bemutatására alkalmas kiállítóhelyiség és gyűjteményi raktár, valamint az épületet mechanikus, illetve elektronikus védelme,
b) a muzeális intézmény hetente legalább egyszer négyórás időtartamban biztosította a kutatás feltételeit,

c) a muzeális intézmény a gyűjtőkörének megfelelő állandó kiállítást mutatott be, amely – a november 1-jétől március 31-ig terjedő időszak kivételével – hetente legalább három napon át – beleértve a hétvége egyik napját – naponta négyórás nyitvatartás és a d) pontban meghatározott munkakört betöltő alkalmazott jelenléte mellett volt látogatható, valamint a kiállításához kapcsolódó közművelődési és múzeumpedagógiai szolgáltatásokat nyújtott,

d) a muzeális intézményben a gyűjtőkörébe tartozó szakágnak megfelelő muzeológus munkakört létesítettek, amelyet külön jogszabályban meghatározott képesítéssel rendelkező szakember töltött be,
e) az arra jogosult a kérelem alapjául szolgáló kulturális javakat hitelesítés nélküli alaplettárba, illetve külön nyilvántartásba vette.

A rendelet a **közérdekű muzeális kiállítóhely** számára az alábbi feltételeket határozta meg (4. §):

a) a muzeális intézményt befogadó épületben állandó kiállítás bemutatására alkalmas kiállítóhelyiség, és az épületet mechanikus, illetve elektronikus védelme,

b) a muzeális intézmény a szakágának megfelelő állandó kiállítást mutat be, amely – a november 1-jétől március 31-ig terjedő időszak kivételével – hetente legalább három napon át – beleértve a hétvége egyik napját – naponta négyórás nyitvatartás és a c) pontban meghatározott munkakört betöltő alkalmazott jelenléte mellett volt látogatható, valamint a kiállításához kapcsolódó közművelődési és múzeumpedagógiai szolgáltatásokat nyújtott,

c) a muzeális intézményben múzeumi közművelődési szakember munkakört létesítettek, amelyet külön jogszabályban meghatározott képesítéssel rendelkező szakember töltött be,

d) az arra jogosult a kérelem alapjául szolgáló kulturális javakat hitelesítés nélküli alaplettárba, illetve külön nyilvántartásba vette.

⁴⁰³ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Ld.: HOLPORT: *i. m.* (2004), 11., NAGY: *i. m.* (2010), 28.

a kiállítóhely-besorolású intézmény volt (39%), ezt a kategóriát követték a tájmuzeumok és a helytörténeti gyűjtemények azonos részesedéssel (12–12%), majd a szakgyűjtemények (10%), szakmuzeumok (6%), muzeális emlékhelyek (5%), egyházi gyűjtemények (4%), végül a 19 megyei múzeum zárta a sort (3%).⁴⁰⁴

A törvény részletesen szabályozta a **múzeumi letét** jogintézményét (49. §). Bár mely múzeum határozott időre szóló, írásbeli szerződés alapján megőrzésre átvehetett ugyanis a gyűjtőkörébe tartozó, más tulajdonában levő kulturális javakat. Az adott múzeum a letétért a szerződésben meghatározott mértékű, de *legalább* a felmerülő költségeket magában foglaló díjat köthetett ki. Az őrzési idő letelte előtt – a szerződésben kikötött külön feltétel hiányában – a letevő a letét visszavételét csak akkor követelhetette, ha az nem sértette a múzeum közművelődési, illetve tudományos tevékenységét. Az ezzel kapcsolatos vitás kérdésekben a KÖI állásfoglalása volt az irányadó. A múzeum az őrzés ideje alatt a rábízott kulturális javakat tudományos szempontból feldolgozhatta, kiállíthatta és publikálhatta.

A részletes indokolás külön kiemelte, hogy a polgári jogból ismert letét fogalmához képest a múzeumi letét mind a felhasználás (tudományos feldolgozás, publikálás, kiállítás), mind pedig a felmondás körülményeit tekintve különös sajátosságokkal rendelkezik, amelyeket indokolt az ágazati törvényben rögzíteni. A korábbi szabályozáshoz képest újdonságként jelent meg a díjfizetés hangsúlyos szerepe, amelyet a letéttel a múzeumra háruló őrzési, nyilvántartási, állagmegóvási, esetleg restaurálási költségek indokoltak.⁴⁰⁵

A VI. fejezet rendelkezett a **KÖI** működéséről. A miniszter felügyelete alatt működő KÖI (50. §) elsőfokú közigazgatási hatóságként – szakértők és szakmai testületek véleménye alapján – döntött (51. §): a kulturális javak védetté nyilvánításáról, illetőleg védettségének megszüntetéséről (a); a kulturális javak kiviteli engedélyezésével kapcsolatos ügyekben (b); a védett kulturális javak és a megszűnő muzeális intézmények anyagának közgyűjteményben történő elhelyezéséről (c); a kiemelt jelentőségű régészeti terület ideiglenes védetté nyilvánításáról (d); a régészeti feltárási engedélyezési ügyekben (e); vita esetén arról, hogy valamely tárgy vagy jelenség a kulturális javak körébe tartozik-e (f); a megelőző régészeti feltárásokkal kapcsolatban felmerült vitás szakmai kérdésekben (g); a védetté nyilvánítással kapcsolatos kártalanítási ügyekben (h). A KÖI az államigazgatási eljárás szabályai szerint járt el, közigazgatási határozatait bíróság megváltoztathatta. A KÖI több fontos nyilvántartást is vezetett, így: a védetté nyilvánított kulturális javakról (a); a régészeti jelentőségű védett földterületekről, valamint a nem védett, de ismert régészeti lelőhelyekről (b); a jogtalanul eltulajdonított, eltűnt kulturális javakról (c); a kiviteli engedélyekről (d) és a muzeális intézmények működési engedélyeiről (e). A KÖI

⁴⁰⁴ BALÁZS: i. m. (2003), 20–21.

⁴⁰⁵ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indoklása. A korábbi jogszabályi rendelkezések – Mtvr. 14. §, Vhr. 29. § (ÜGYREND 9., 33–34.) – egyáltalán nem tesznek említést díjfizetésről. A muzeális közgyűjtemények ügyrendi szabályzata (37. § [6] bekezdés) viszont előírta, hogy a konzerválási és a restaurálási munkák költségeit a letevő köteles megtéríteni: *uo.*, 86–87. A fenti szabályozás tehát valóban új, hiszen ezután a múzeum *minden* felmerülő költségének (pl. a konzerváláson és a restauráláson túl szállítás, őrzés stb.) megtérítésére igényt formálhatott.

kezdeményezte a Kincstári Vagyoni Igazgatóságnál az állam elővásárlási jogának gyakorlását és az állami tulajdonról történő lemondást. Fontos szerepe volt továbbá a régészeti lelőhelyekkel kapcsolatban a leletmentések állami finanszírozásában, az Ásatási Bizottság működtetésében, de témánk szempontjából a leginkább fontos, hogy ötévenként felülvizsgálta a muzeális intézmények besorolását, valamint gyűjtötte, nyilvántartotta, feldolgozta és közzétette a magyarországi muzeális intézmények működésével kapcsolatos adatokat, dokumentációkat.

A részletes indokolás kifejtette, hogy 1963 óta a kulturális javak gondozásával kapcsolatos hatósági feladatokat a Művelődési és Közoktatási Minisztérium (illetve jogelődje) látta el, azonban ezen szerepkör betöltéséhez már régóta nem rendelkezett elegendő személyzettel. Ezért egyes feladatokat még 1965-ben átruházott az országos múzeumokra, illetve létrehozta (az 1990-ben megszüntetett) Központi Múzeumi Igazgatóságot. Idővel újabb feladatok is jelentkeztek (például kulturális javak védetté nyilvánításának, kiviteli engedélyezésének egységes szempontok szerinti szabályozása, központi nyilvántartás létrehozása a védetté nyilvánított kulturális javakról, régészeti jelentőségű védett földterületekről, Magyarországról háborús események során, illetve más módon jogtalanul kivitt kulturális javak visszakövetelése stb.), amelyek – és ezekkel kapcsolatos nemzetközi egyezmények – indokolták egy új szervezet felállítását. A kulturális javak védetté nyilvánítása a kijelölt országos múzeumokban szakáganként, egymástól függetlenül folyt, az egységesítés mellett mindenképpen indokoltnak tűnt a szakmai-tudományos munka és az államigazgatási teendők elválasztása. Előbbi a kijelölt múzeumoknál maradt, utóbbit az új szervezet kapta meg. A kulturális javak védelmének egyik fontos eszköze lett a központi nyilvántartás, de a tulajdonosok adatai titkosak maradtak. A védett kulturális javak nyilvánossága az előterjesztő szerint ugyanis nemcsak a védelem egyik fontos eszköze, hanem egyúttal tudományos forrásanyag is. Ezeken túlmenően a KÖI nyilvántartása képezte az alapját a lopás vagy más bűncselekmények útján az országból jogtalanul kikerült kulturális javak visszakövetelésének is. A kulturális örökség védelmének is fontos eszköze volt a nyilvántartás. A régészeti védett területeket korábban a Magyar Nemzeti Múzeum és a Budapesti Történeti Múzeum regisztrálta. A törvény elfogadása után ezeket az adatokat a KÖI központiilag tartotta nyilván az ismertté vált, de védetté nem nyilvánított régészeti lelőhelyekkel együtt. Az előterjesztő kiemelt szerepet szánt a KÖI-nek az illegális műkincs-kereskedelem megakadályozásában és az ellene folytatott küzdelemben is.⁴⁰⁶

A VII. fejezet tartalmazta a kulturális javak védelmének pénzügyi alapjaival kapcsolatos rendelkezéseket (52. §). A kulturális javak védelméből, valamint a muzeális intézmények fenntartásából és működéséből adódó feladatok ellátásához a köz-

⁴⁰⁶ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Sasvári Szilárd képviselő (Fidesz) egyenesen az egész fejezet törlését javasolta, mivel úgy ítélte meg, hogy a KÖI egyes feladatait az Ásatási Bizottsághoz hasonló testületek is el tudják látni (T/4747/169. számú módosító indítvány), de indítványa nem kapta meg a szükséges támogatást. A KÖI eljárásainak az államigazgatási eljárások körébe utalása, valamint közigazgatási határozatainak bírósági felülvizsgálata a kulturális és sajtóbizottság javaslata alapján került a törvény szövegébe: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat. Ld. még: BUZINKAY: i. m. (2010), 117.

ponti költségvetés az alábbiak szerint járult hozzá: az állami tulajdonú muzeális intézményeket fenntartó minisztérium költségvetési fejezetében (a); a helyi önkormányzatok esetében – közművelődési és közgyűjteményi normatív hozzájárulás keretében – a Belügyminisztérium költségvetési fejezetében (b); a Művelődési és Köznevelési Minisztérium költségvetési fejezetében biztosította a KÖI működéséhez és további feladatok támogatásához szükséges pénzeszközöket (c): így a kulturális javak védelmével összefüggő hatósági és szakmai teendők ellátását (védett műtárgyak és régészeti területek nyilvántartása, régészeti leletmentés, állami elővásárlás, kártalanítás stb.), az egyházi muzeális intézmények támogatását, valamint alapítványi, magán- és egyéb tulajdonú muzeális intézmények pályázati úton történő támogatását. A törvény alapján a kormánynak a kulturális örökség védelmének támogatására közalapítványt kellett létrehoznia (d). A KÖI felhatalmazást kapott a működéséből származó bevételek ezen közalapítványba történő befizetésére.

A részletes indokolás fontosnak tartotta kiemelni, hogy a törvényjavaslat rögzíti a kulturális javak védelméhez, a muzeális intézmények fenntartásához és működéséhez szükséges központi költségvetési támogatás formáit is, bár ezek kapcsán még a kormánykoalíció soraiban is felmerültek ellenvetések.⁴⁰⁷

Az V. részbe kerültek a szakmai működés költségvetési jellegű garanciái, a költségvetési forrásokkal kapcsolatos szabályozás (92. §). A törvény kimondta, hogy a közművelődési és közgyűjteményi szakterületek feladatellátásához az állami, önkormányzati felelősségvállalás közérdekű jellegéből fakadóan központi költségvetési hozzájárulás szükséges, amelyet a Belügyminisztérium fejezetében megjelent normatív hozzájárulás, központosított előirányzat, valamint a Művelődési és Köznevelési Minisztérium fejezetében megjelent előirányzatok tartalmaztak. A helyi önkormányzatok a közművelődéssel, a könyvtári ellátással, a kulturális javak védelmével, a múzeumi és a levéltári tevékenységgel kapcsolatos feladataik ellátásához a költségvetési törvény szerint közművelődési és közgyűjteményi normatív költségvetési hozzájárulásban részesültek, amelynek jogcímeit és összegét az éves költségvetési törvény határozta meg. A helyi önkormányzatoknak biztosított normatív hozzájárulás országosan összevont összege nem lehetett kevesebb, mint az adott költségvetési évet két évvel megelőző esztendőben a helyi önkormányzatok által országosan a fenti tevékenységekre fordított teljes működési kiadások intézményi működési bevételekkel csökkentett összegének 60%-a, és legalább el kellett érnie a helyi önkormányzatok közművelődési és közgyűjteményi normatívájának az adott költségvetési évet megelőző évre előirányzott összegét. A központi támogatást a helyi önkormányzatok a mindenkorai költségvetési törvényben a Belügyminisztérium költségvetési fejezetén belül a *Helyi önkormányzatok támogatásai, hozzájárul*

⁴⁰⁷ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Rózsa Edit és más SZDSZ-es és MSZP-s képviselők azt javasolták, hogy az egyházi muzeális intézmények is pályázati úton jussanak állami támogatáshoz; javaslatuk azonban nem kapta meg a szükséges támogatást: T/4747/243. számú módosító indítvány. Rózsa Edit és más SZDSZ-es és MSZP-s képviselők javasolták eredetileg, hogy a KÖI működéséből származó bevételeket az alapokra vonatkozó gazdálkodási rend szerint kezeljék, ám javaslatuk csak részlegesen érte el célját: T/4747/244. számú módosító indítvány. A közalapítvány létrehozatalával kapcsolatos rendelkezés a kulturális és sajtóbizottság javaslata alapján került a törvény szövegébe: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat.

lásai címen, a *Normatív hozzájárulások* alcímen elkülönítve kapták meg: a települési közművelődési és közgyűteményi feladatokhoz jogcímen a települési önkormányzatok összesen a normatív hozzájárulás összegének kétharmadát kapták, amelyet állandó népességszámuk alapján kellett felosztani (a); a megyei (fővárosi) közművelődési és közgyűteményi feladatokhoz jogcímen a megyei (fővárosi) önkormányzatok összesen a normatív hozzájárulás összegének egyharmadát kapták, a támogatás 33%-át egyenlő arányban, 67%-át pedig állandó népességszám alapján (b). Az országgyűlés, a minisztériumok, az országos hatáskörű szervek és az országos kisebbségi önkormányzatok által fenntartott közművelődési és közgyűteményi intézmények költségvetési előirányzatait az éves költségvetési törvénynek a fenntartó szerinti fejezetében kellett meghatározni. Az egyházak a tulajdonukban lévő kulturális örökség értékeinek megőrzéséhez, felújításához, gyarapításához, továbbá levéltáraik, könyvtáraik, múzeumaik és közművelődési intézményeik működéséhez az éves költségvetési törvényben meghatározott összegű támogatásban részesültek.

A részletes indoklás a szabályozás szükségességét azzal magyarázta, hogy az Ötv. 1. § (5) bekezdésében meghatározott, kötelezően ellátandó önkormányzati feladat- és hatáskörökhöz biztosítani kell szükséges anyagi feltételeket, dönteni szükséges a költségvetési hozzájárulás mértékéről és módjáról. E rendelkezések között nemcsak az önkormányzatokat illető normatív támogatásokat kellett meghatározni, hanem azoknak a közművelődési és közgyűteményi intézményeknek a költségvetési előirányzatait is, amelyek az országgyűlés, a minisztériumok, illetve az országos hatáskörű szervek fenntartásában működtek.⁴⁰⁸

A kulturális törvény VI. része szabályozta a muzeális intézményekben, a nyilvános könyvtárakban, a közművelődési intézményekben és a levéltárakban alkalmazottak foglalkoztatásának egyes kérdéseit. A törvény alapelveként rögzítette, hogy az állami és önkormányzati fenntartású közgyűteményi és közművelődési intézményekben a foglalkoztatottak létszámának meghatározásánál a fenntartónak figyelembe kellett vennie az intézmények jogszabályban előírt alapfeladataiból, az ezek teljesítéséhez szükséges feltételekből, valamint szervezeti és működési rendjéből adódó foglalkoztatási követelményeket (93. §).

⁴⁰⁸ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indoklása. A törvényjavaslatban szereplő 60%-os mérték 70%-ra növelését (amelynek „legalább el kell érnie a helyi önkormányzatok közművelődési és közgyűteményi normatívájának az adott költségvetési évet megelőző évre előirányzott, a mindenkorinál infláció mértékével korrigált összegét”) kezdeményezte Takács Péter képviselő (MDF), de javaslata (T/4747/99. számú módosító indítvány) nem kapta meg a szükséges támogatást. Sasvári Szilárd képviselő (Fidesz) pedig azt kezdeményezte, hogy a főváros esetében a települési és a megyei önkormányzatokat illető normatívákat egyesítsék, és a keret 2/3-át a jelentős ellátási kötelezettséggel rendelkező Fővárosi Önkormányzat kapja meg, 1/3-át pedig a kerületi önkormányzatok között lakosságárányosan osszák szét (T/4747/123. számú módosító indítvány). Javaslata nem kapta meg a szükséges támogatást. Jauernik István (1951) képviselő (MSZP) úgy ítélte meg, hogy a törvényjavaslat által meghatározott finanszírozási rendszerben az alacsonyabb állandó népességszámú megyék indokolatlanul kevesebb támogatást kapnának, mint a nagy népességszámúak, ezért javaslata (T/4747/272. számú módosító indítvány) szerint a megyei (fővárosi) közművelődési és közgyűteményi feladatokhoz a megyei (fővárosi) önkormányzatok összesen a törvényjavaslat szerint az összeg egyharmadát kapnák, de a támogatás 40%-át egyenlő arányban, a másik 60%-át pedig az állandó népességszám alapján kellene felosztani. Javaslata nem kapta meg a szükséges támogatást. A 92. § a kulturális és sajtóbizottság javaslata szerint került a törvény szövegébe: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat. A költségvetési gazdálkodáshoz általában: ARADI Zolt: *A költségvetési gazdálkodás = Múzeumi vezetési ismeretek. A tanfolyam jegyzete*, 2007–2008. Szerk. VÁSÁRHELYI Tamás – KÁLDY Mária – FRENDEL Kata – SÁGHI Ilona, Szentendre, Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, 2008, 70–77.

A részletes indokolás a rendelkezés szükségességét azzal magyarázta, hogy a létszám meghatározásánál nem a költségvetési szerv fenntartójának gazdasági helyzetét, hanem az alapfeladatok ellátását kell figyelembe venni.⁴⁰⁹

Az állami és önkormányzati fenntartású muzeális intézményekben, nyilvános könyvtárakban, közlekvéltárakban és közművelődési intézményekben alkalmazottként csak büntetlen előéletű és a munkakör betöltéséhez jogszabályban meghatározott végzettséggel és szakképesítéssel rendelkező személyt lehetett alkalmazni (94. §); ezekben az intézményekben ugyanis a szakfeladatok ellátása szakképesítéshez volt kötve, de ezen előírás alól jogszabályban meghatározott módon felmentést lehetett adni. A teljes munkaidőben foglalkoztatott szakemberek hétévente szervezett képzésben vettek részt: a képzési formák körét, a képzési alóli mentesítések lehetőségét a művelődési és közoktatási miniszternek rendeletben kellett szabályoznia. A teljes munkaidőben szakmai munkakörben foglalkoztatott munkavállalót megillette az a jog, hogy évenként az év első munkanapján érvényes legkisebb munkabér (minimálbér) ötven százaléka közterhekkel csökkentett összegének megfelelő hozzájárulást vegyen igénybe (nyomtatott, hangzó, elektronikus) dokumentum vásárlására, illetve könyvtári szolgáltatások térítésére. A szakmai munkakörökben foglalkoztatott, felsőfokú végzettségű munkavállalót továbbá kötelező bérpótlék (a pótlékalap 50%-a) illette meg, ha tudományos, illetve kutatói munkakörben foglalkoztatták, illetve ha tudományos fokozattal rendelkezett. A törvény hatálya alá tartozó intézményekben foglalkoztatott munkavállaló a munkakörében végzett tevékenységével kapcsolatban a büntetőjogi védelem szempontjából közfeladatot ellátó személynek minősülhetett.

A részletes indokolás a rendelkezés célját abban jelölte meg, hogy a közpénzekből fenntartott intézményekben alkalmazott munkavállalók morálisan és szakmailag megfelelő színvonalon képviseljék a kultúrát. Bizonyos esetekben a feladat ellátása szempontjából viszont nem a szakképesítés a meghatározó, ezért indokolt a felmentés lehetőségének biztosítása.⁴¹⁰ A törvény elfogadását követően sorra születtek meg a szükséges alacsonyabb szintű jogszabályok, illetve módosítások.

⁴⁰⁹ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. A 93. § végeleges szövege a kulturális és sajtóbizottság javaslata szerint került a törvény szövegébe: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat.

⁴¹⁰ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Takács Péter képviselő (MDF) azt javasolta, hogy a szakképesítés alóli felmentést a miniszter hatáskörébe utalják (T/4747/100. számú módosító indítvány), de ez az indítvány nem kapta meg a szükséges támogatást. Lendvai Ildikó (1946) és további MSZP-s képviselők sikeresen kezdeményezték a szervezett képzéssel, a bérpótlékkal és a dokumentumvásárlással kapcsolatos rendelkezések törvényszövegbe illesztését (T/4747/195. számú módosító indítvány). Pál Béla (1953) (MSZP) és Rózsa Edit (SZDSZ) képviselők kezdeményezték a foglalkoztatottakra vonatkozó szabályok olyan értelmű megalkotását, hogy egyenlő jogokat biztosítsanak a szakterületek alkalmazottainak pl. a közoktatásban, az egészségügyben, más közszolgálatokban foglalkoztatott szakalkalmazottakhoz képest (T/4747/216. számú módosító indítvány), de javaslatuk nem kapta meg a szükséges támogatást. A 94. § végeleges szövege a kulturális és sajtóbizottság javaslata szerint került a törvény szövegébe: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat. A múzeumi dolgozóktól elvárt kompetenciák nemzetközi kitekintésű megfogalmazásához (ICOM-ajánlásokhoz): LAKNER: i. m. (2010), 95–96., BERECSKI Ibolya – KÁLDY Mária – SÁGHI Ilona – VÍGH Annamária: *Múzeumi szakemberek kompetenciái = Élmény és tudás. Múzeumi szakemberek a közoktatás szolgálatában. Kutatási jelentés.* Szerk. BERECSKI Ibolya – SÁGHI Ilona (Múzeumi iránytű 4.), Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, 2010, 121–130.

1992 óta a kulturális szférában – az állami és önkormányzati intézményekben – foglalkoztatottak („*az állami és a helyi önkormányzati kulturális költségvetési intézmények közalkalmazottai*”) munkavégzésre irányuló jogviszonyát (közalkalmazotti jogviszony) a *közalkalmazottak jogállásáról* szóló **1992. évi XXXIII. törvény** (a továbbiakban: Kjt.), valamint a *közalkalmazottak jogállásáról* szóló 1992. évi XXXIII. törvény végrehajtásáról a művészeti, a közművelődési és a közgyűjteményi területen foglalkoztatott közalkalmazottak jogviszonyával összefüggő egyes kérdések rendezésére kiadott **150/1992. (XI. 20.) Korm. rendelet** szabályozta: a kormányrendelet állapította meg a múzeumi ágazatban foglalkoztatottak vonatkozásában a részletszabályokat.⁴¹¹

A múzeumi területen foglalkoztatott közalkalmazottak képesítési feltételeit, továbbá az egyes munkakörök betöltéséhez kapcsolódó többletkövetelményeket egy másik, szintén a kulturális törvényt megelőzően kiadott miniszteri rendelet – *az egyes kulturális közalkalmazottak munkakörök betöltéséhez szükséges képesítési és egyéb feltételekről* szóló **2/1993. (I. 30.) MKM rendelet** – melléklete állapította meg. A mellékletben tizennégy szakalkalmazotti múzeumi munkakör szerepelt. 2002-ben új rendeletet adott ki a miniszter: *a múzeális intézményekben foglalkoztatottak szakmai munkaköreinek betöltéséhez szükséges képesítési feltételekről* szóló **11/2002. (IV. 13.) NKÖM rendeletet**, amelynek mellékletében már huszonegy munkakör felsorolását találhatjuk. A két jogszabály egy lehetséges **életpályamodell** alapjait rakta le, azonban ennek jogszabályi továbbfejlesztése korszakunkban nem történt meg. Elméleti síkon viszont a szükséges előkészítés megtörtént, a szempontokat (például szakmai képzés, előmenetel, nyelvismeret, szakmai fejlődés, publicitás mutatói) kimunkálták.⁴¹²

A minősítés és a képzettség biztosítása érdekében a kulturális törvény felhatalmazása alapján megalkotott, *a kulturális szakemberek szervezett képzési rendszeréről, követelményeiről és a képzés finanszírozásáról* szóló **1/2000. (I. 14.) NKÖM rendelet** kialakította a törvényben előírányzott, előbb említett új képzési rendszert.⁴¹³

A muzeális intézményekben közalkalmazotti jogviszonyban álló, teljes munkaidőben és szakmai munkakörben foglalkoztatott alkalmazottak számára valóban fontos béren kívüli juttatás lett az ún. szakkönyvvásárlási keret, amelynek igény-

⁴¹¹ RADNAY József: *Munkajog*. (A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának könyvei 2.) Bp., Szent István Társulat, 1997, 217–219., NAGY: i. m. (2010), 30.

⁴¹² VÁSÁRHELYI Tamás: *A muzeológus életpálya modell = Múzeumi vezetési ismeretek. A tanfolyam jegyzete, 2007–2008*. Szerk. VÁSÁRHELYI Tamás – KÁLDY Mária – FRENDL Kata – SÁGHI Ilona, Szentendre, Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, 2008, 103–106., NAGY: i. m. (2010), 30. Az 1993-as felsorolásban említett munkakörök: főmuzeológus, muzeológus, főrestaurátor, restaurátor, múzeumi raktár- és gyűjteménykezelő, múzeumi könyvtáros, múzeumi népművelő, múzeumi fotós, múzeumi tárlatvezető, múzeumi technikus, múzeumi kiállításrendező, preparátor, múzeumpedagógus, múzeumi adattáros. A 2002-es felsorolásban említett munkakörök: segédmuzeológus, muzeológus, főmuzeológus, segédrestaurátor, restaurátor, főrestaurátor, múzeumi könyvtárosasszisztens, múzeumi könyvtáros, múzeumi közművelődési szakember, népművelő, múzeumpedagógus, múzeumi tárlatvezető, múzeumi gyűjtemény- és raktárkezelő, múzeumi fotós, régésztechnikus, múzeumi kiállításrendező, preparátor, múzeumi adattáros, múzeumi adat-rögzítő, múzeumi rendszerszervező, múzeumi informatikus.

⁴¹³ NAGY: i. m. (2010), 30.

bevételét a kulturális törvény felhatalmazása alapján megalkotott, *a dokumentumvásárlásról* szóló **157/2000. (IX. 13.) Korm. rendelet** szabályozta.⁴¹⁴

A kulturális törvény egyértelműen rögzítette, hogy állami és önkormányzati fenntartású muzeális intézményekben, nyilvános könyvtárakban, közleltárakban és közművelődési intézményekben magasabb vezető beosztás ellátásával csak szakirányú felsőfokú végzettséggel rendelkező munkavállalót lehetett megbízni (95. §).

A részletes indokolásban az előterjesztő azzal magyarázta a rendelkezést, hogy a közalkalmazotti törvénnyel összhangban célszerű deklarálni a költségvetési intézmények vezetői beosztású dolgozói esetében a felsőfokú végzettség kívánalmát.⁴¹⁵

A **150/1992. (XI. 20.) Korm. rendelet** már eleve tartalmazta ezt a rendelkezést, hogy „*múzeumi intézményben magasabb vezető beosztás ellátásával csak szakirányú egyetemi végzettséggel rendelkező, legalább öt éves szakmai gyakorlatot szerzett és kiemelkedő tudományos tevékenységet folytató közalkalmazott bízható meg*” (6. § [9] bekezdés), ez a szabály vonatkozott értelemszerűen az intézményvezetőre is, másrészt ténykérdés, hogy a Kjt. alapul szolgáló szövege (23. § [4] bekezdés) nem tartalmazta a kulturális törvény által megkívánt szabályozást.⁴¹⁶

Az örökségvédelmi törvény

A kulturális törvény régészeti örökségvédelemmel és kulturális javakkal kapcsolatos rendelkezései csak rövid ideig maradtak hatályban. A műemléki, régészeti és tárgyi kulturális örökség védelmének területén tapasztalt elmaradások felszámolása érdekében a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumában új törvénytervezet készült, amelynek elsődleges célja az örökségvédelmi intézményrendszer átalakítása, hatékonyabbá tétele volt. A törvényjavaslatot Rockenbauer Zoltán, a nemzeti kulturális örökség minisztere a kormány nevében 2001 márciusában terjesztette elő.⁴¹⁷

⁴¹⁴ Uo., 30. A jogszabály nemcsak könyvek, hanem más szakanyagok (nyomtatott, hangzó, elektronikus dokumentumok) beszerzését is lehetővé tette.

⁴¹⁵ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. További, részletesebb szabályozást kezdeményeztek Pál Béla (MSZP) és Rózsa Edit (SZDSZ) képviselők, de javaslatuk (T/4747/217. számú módosító indítvány) nem kapta meg a szükséges támogatást. Javaslatuk szerint öt éves vezetői megbízást az alábbi feltételek meglétekor lehetett volna adni:

„a) nemzeti, országos, illetve felsőoktatási közművelődési, közgyűjteményi intézmény esetén szakirányú egyetemi végzettség és legalább tízéves szakmai gyakorlat,
b) egyéb intézmény esetén az intézmény e törvényben és alapító okiratában meghatározott feladatai szerinti szakirányú felsőfokú szakirányú végzettség, valamint legalább öt éves szakmai gyakorlat,
c) nyilvános pályázat kiírása és annak – az adott szakma országos szakértői jegyzékén szereplőkből és az érintett reprezentatív érdekképviselők egy-egy képviselőjéből álló szakértői bizottság által történő redukáló elbírálása utáni – elnyerése.”

⁴¹⁶ RADNAY: i. m. (1997), 217., NAGY: i. m. (2010), 30. Az intézményvezetői kompetenciákhoz: BERECKZI – KÁLDY – SÁGHI – VÍGH: i. m. (2010), 124.

⁴¹⁷ A kulturális örökség védelméről szóló T/4027. számú törvényjavaslat indokolással (Magyar Köztársaság Országgyűlése, 1998–2002): <http://www.parlament.hu/irom36/4027/4027.htm> (utolsó letöltés: 2018.07.04.; a továbbiakban: T/4027. számú törvényjavaslat). Ld. még: WOLLÁK: i. m. (2007), 73–75., BUZINKAY: i. m. (2010), 115., 123., GYÖNGYÖSSY: i. m. (2016), 71–72. **Rockenbauer Zoltán (1960):** etnológus, művészettörténész, a nemzeti kulturális örökség minisztere (2000–2002), országgyűlési képviselő (1990–2006): http://www.parlament.hu/kepviselok-elozo-ciklusbeli-adatai?p_auth=GP5UkO2l&p_p_id=pairproxy_WAR_pairproxyportlet_INSTANCE_9xd2Wc9jP4z8&p_p_lifecycle=1&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-1&p_p_col_count=1&pairproxy_WAR_pairproxyportlet_INSTANCE_9xd2Wc9jP4z8_pairAction=%2Finternet%2Fcplsql%2Fogy_kpv.kepv_adat%3Fp_azon%3Dr309%26p_ckl%3D37%26p_osszefuz%3D (utolsó letöltés: 2018.07.22.).

A tárca vezetése javaslatot tett az ingó és ingatlan kulturális örökség védelmével kapcsolatos feladatok egy közös, igazgatásilag egységes örökségvédelmi hivatalba (Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, a továbbiakban: KÖH) szervezésére. A törvényjavaslat a kulturális törvény és a *műemlékvédelemről* szóló **1997. évi LIV. törvény** módosított szövegén alapult, de kiegészült a régészeti örökség hatékony, korszerű védelmét célzó rendelkezésekkel is. Régészeti szempontból a két korábbi jogszabály mellett meghatározó szerepet játszott a Magyar Köztársaság kormánya által Máltán 1992. január 16-án aláírt, 1995. május 25-én hatályba lépett **a régészeti örökség védelméről szóló Európai Egyezmény** is.⁴¹⁸

Az elfogadott törvény (*a kulturális örökség védelméről* szóló **2001. évi LXIV. törvény**, a továbbiakban: Kötv.), amelynek II. részében találhatjuk a klasszikus örökségvédelmi triász (régészet, műemlékvédelem, kulturális javak) alapvető szabályozását, egyértelműen kimondta, hogy a föld felszínén, a földben, a vizek medrében vagy máshol rejlő, vagy onnan előkerülő régészeti lelet állami tulajdon. Továbbá a régészeti leletek tulajdonjogáról az állam nevében a nemzeti kulturális örökség minisztere mondhat le a régészeti gyűjtőkörrel rendelkező, nem állami fenntartású múzeumok tulajdonosai javára (8. §). A törvénytervezet (és a Kötv.) a kulturális törvényhez képest szűkebbre vonta a régészeti örökség körébe tartozó emlékek időhatárát, amennyiben a korábban hatályos törvényszöveg száz évnél régebbi meghatározása helyett az 1711 előtti, alapvetően régészeti módszerekkel kutatható ingó és ingatlan elemeket sorolta ide (7. § 18. pont).⁴¹⁹

A **régészeti leletek tulajdonjoga** kapcsán a Kötv. világos álláspontot képviselt, elvileg egyértelmű is volt, hogy a régészeti lelet állami tulajdon, amelyről azonban a kultúráért felelős miniszter lemondhatott a régészeti gyűjtőkörrel rendelkező, nem állami (azaz megyei önkormányzati) fenntartású múzeumok tulajdonosai (megyei önkormányzat) javára. Ezen jog gyakorlásának azonban sem részletes szabályai, sem gyakorlata nem volt, a leletek egyszerűen csak „bekerültek” a múzeumi raktárakba külön formális, tulajdonjog-átruházó aktus nélkül.⁴²⁰

⁴¹⁸ WOLLÁK – ZSIDI: i. m. (2003), 245–246., FEKETE Ilona: *Műemlékvédelem és örökség Magyarországon: intézménytörténet, perspektívák, vélemények = Világosság*, 2005, 6. sz., 107–108., 111., 113–114., WOLLÁK: i. m. (2007), 74–75., FÜLÖP: i. m. (2010), 74–75., 84., NAGY: i. m. (2010), 26., VISKOLCZ Noémi: „A veszteség gondos dokumentálása”. A kulturális örökségvédelem intézményrendszerének változásai a rendszerváltozás után (1990–2015) = *Sodrásban: képzések, kutatások (1975–2015). Tanulmányok*. Szerk. SÜTŐ Erika – SZIRMAI Éva – ÚJVÁRI Edit, Szeged, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2016, 132–133., GYÖNGYÖSSY: i. m. (2016), 72. A KÖH létrehozásáról: a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal létrehozásáról szóló **190/2001. (X.18.) Korm. rendelet**.

⁴¹⁹ WOLLÁK: i. m. (2007), 74–75., FÜLÖP: i. m. (2010), 76., VISY Zsolt: A tulajdonlás kérdései a földből előkerült leletek kapcsán = *MúzeumCafé*, 2010, 4. sz., 41., VISY Zsolt: Régészeti értékeink – Nemzeti kincseink = *Sírsók naplója*, 2010. 07. 26. (http://sirasok.blog.hu/2010/07/26/regeszeti_ertekeink_nemzeti_kincseink), NAGY: i. m. (2010), 29., GYÖNGYÖSSY: i. m. (2016), 72–73.

⁴²⁰ VISY: A tulajdonlás kérdései i. m. (2010), 41. VISY: Régészeti értékeink i. m. (2010), GYÖNGYÖSSY: i. m. (2016), 73. A 2007-ben elfogadott, az állami vagyonról szóló **2007. évi CVI. törvény** azonban ezen rendelkezéssel részben ellentétes volt, illetve nem koherens szabályozást tartalmazott, ugyanis az állami vagyon tulajdonjoga ingyenesen átruházható a „helyi önkormányzat javára törvényben vagy törvény felhatalmazása alapján kiadott jogszabályban foglalt feladatai elősegítése, vagy szociális földprogram megvalósítása érdekében” (36. § [2] bekezdés c) pont), de ezt a döntést a Nemzeti Vagyongazdálkodási Tanács jogosult meghozni (36. § [3] bekezdés). Ugyanakkor a törvény azt is kimondta, hogy „az állami tulajdonban lévő védett természeti területek és értékek, erdők, műemlékingatlanok, műkincsek, valamint történeti (régészeti) emlékek és földterületek tulajdonjogának bármely jogcímen történő átruházására csak

A nagymértékű környezetátalakítással járó építkezések, az illegális ásatások és leletgyűjtések, valamint a korábban többnyire állami tulajdonban lévő földterületek magánkézbe kerülése következtében jelentősen megnőtt a régészeti lelőhelyek és leletek veszélyeztetettsége. A Kötv. ezért rögzítette: a **régészeti lelőhelyek** a törvény erejénél fogva általános védelem alatt állnak (11. §), de a védetté nyilvánítás után a lelőhelyen minden olyan korábbi tevékenység folytatható, ami a lelőhelyet nem veszélyezteti (12. §). A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyeket a KÖH a gyűjtőterület szerinti megyei múzeum, a fővárosban a Budapesti Történeti Múzeum („illetékes múzeum”) közreműködésével rendszeresen ellenőrzi (16. §).⁴²¹

A tervezet alap gondolata szerint minden lelőhely védett lett (Kötv. 11. §). A védelem a KÖH által vezetett hatósági nyilvántartással jött létre, amely a védett lelőhelyek jegyzékén túl állandóan bővülő, korszerű, digitális régészeti topográfia alapjainak megteremtését is jelentette. Lehetővé vált, hogy a beruházók már a tervezés megkezdése előtt információkat kapjanak a területen található régészeti lelőhelyekről, így a tervezők és a kulturális örökség védelméért felelős szakemberek közösen dolgozhassanak ki olyan kármegelőző-kárcsökkentő stratégiákat, amelyek az örökségvédelem céljait egyeztetik a fejlesztési célokkal. Ez egyértelműen kedvező hatást gyakorolhat a korszerű területrendezésre és területfejlesztésre.⁴²²

A lelőhelyek teljes körű, átfogó védelme mellett szükségesnek látszott a **fokozott és kiemelt védelmi kategóriák** bevezetése. A fokozott és kiemelt védelem a nemzetközi gyakorlat szerint a teljes állománynak mintegy 4%-ára terjed ki. 2001-ben 700 körüli volt azon lelőhelyek száma, amelyek kiemelt védelemben részesültek. A két kategória az elfogadott törvényszövegbe is bekerült (13. § [3] bekezdés).⁴²³

A törvénytervezet fontos alkotóeleme volt a régészeti védettség megszüntetésére vonatkozó rendelkezés (lásd: Kötv. 18. §). A védelem feloldásának lehetősége a korábbi törvényből kimaradt, ez pedig a gyakorlati eljárásokban kiküszöbölhetetlen akadályt jelentett. További változást jelentett az is, hogy a törvényjavaslat foglalkozott a lelőhelyek feltárást követő védelmével is (27. §).⁴²⁴

A törvény meghatározta a **régészeti feltárások szabályait**, így rögzítette többek között, hogy régészeti feltárást végzésére a külön jogszabályban megjelölt intézmények és szakemberek jogosultak (20. § [2] bekezdés). A jogalkotói szándék az volt, hogy a korábban hatályos törvényi rendelkezéshez (kulturális törvény 33. § [4]–[5] bekezdés) képest a feltárással jogosult intézmények körét kiterjessze a hadtörténeti, továbbá műemléki kutatással és helyreállítással foglalkozó intézményekre is. A fel-

e védett vagyona vonatkozó külön törvényben meghatározott esetekben és módon kerülhet sor” (37. § [1] bekezdés). A kérdéskör pontosabb, végrehajtható szabályozást igényelt volna: GYÖNGYÖSSY Márton: A megelőző feltárások jogi és intézményi keretei. Az állami szerepvállalás változásai és dilemmái = Múzeumi közlemények, 2010, 1. sz., 7. (14. jegyzet).

⁴²¹ WOLLÁK – ZSIDI: *i. m.* (2003), 246–247., WOLLÁK: *i. m.* (2007), 75., FÜLÖP: *i. m.* (2010), 77–78., GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2016), 73–74.

⁴²² WOLLÁK – ZSIDI: *i. m.* (2003), 246–247., WOLLÁK: *i. m.* (2007), 76–78., FÜLÖP: *i. m.* (2010), 77–78., 92–93., GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2016), 74.

⁴²³ WOLLÁK – ZSIDI: *i. m.* (2003), 246–247., FÜLÖP: *i. m.* (2010), 77., GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2016), 74.

⁴²⁴ FÜLÖP: *i. m.* (2010), 78., 83., GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2016), 74.

tárási joggal rendelkező intézmények és személyek felsorolására, illetve megnevezésére – helytelenül – csak alacsonyabb szintű jogszabályban került sor (*a régészeti lelőhelyek feltárásának, illetve a régészeti lelőhely, lelet megtalálójának anyagi elismerésének részletes szabályairól* szóló **18/2001. [X. 18.] NKÖM rendelet**, a továbbiakban: régi feltárási rendelet).⁴²⁵

A törvényjavaslat (és a Kötv.) komoly előrelépést hozott abból a szempontból is, hogy meghatározta a **régészeti feltárások egyes formáira** (próbafeltárás, megelőző-feltárás, mentőfeltárás) vonatkozó különleges előírásokat is (21–26. §). Az újonnan bevezetett próbafeltárás során ezután értékelni kellett a tervezett tevékenységek megvalósításának és a gazdálkodásnak a lelőhely állapotára kiható várható hatásait, továbbá a régészeti örökség értékeinek megővására, elkerülhetetlen károsodásuk csökkentésére vonatkozó intézkedéseket is. A próbafeltárás vitathatatlan gazdasági előnye, hogy az adott beruházás kapcsán elvégzendő megelőző feltárások idő- és költségkihatásait nagymértékben pontosíthatja és tervezhetőbbé teszi (21. §). A Kötv. kimondta: a megelőző feltárás végzésére jogosult és a beruházó a feltárára vonatkozóan írásbeli szerződést köt; a szerződésnek tartalmaznia kell a feltárás időtartamát és annak teljes költségét; a szerződés érvényességéhez a KÖH jóváhagyása szükséges; a szerződés jóváhagyása során a feltárási engedélyezés szabályait kell megfelelően alkalmazni; a KÖH a jóváhagyásról szóló határozatában a szerződésben előírtakon túl egyéb feltételeket is kiköthet; a szerződés jóváhagyása a feltárás engedélyezését is jelenti; végezetül: a szerződésre egyebekben a polgári jog szabályai az irányadók (22. § [3] bekezdés). A KÖH ellenőrző-jóváhagyó szerepe a szerződésben foglalt kötelezettségvállalás és ellenérték realizálásának megítélését, illetve az országban folyó megelőző feltárások költségeinek összehangolását segítette elő. A törvény a régészeti feladatok költségkeretét is meghatározta: a fejlesztések, beruházások tervezése során a megelőzőfeltárás teljes költségét, de legalább a teljes bekerülési költség 9 ezrelékét kellett költség-előirányzatként biztosítani a feltárás fedezetére, így különösen a régészeti hatástanulmány, próbafeltárás, dokumentálás, elsődleges leletkonzerválás, valamint az elsődleges leletfeldolgozás teljes és a leletelhelyezés rendkívüli költségeit; a feltárást végző intézmény köteles lett a tényleges felhasználásról elszámolni (23. § [1] bekezdés).⁴²⁶ A Kötv. tehát kötelezően előírta írásbeli szerződés megkötését a megelőzőfeltárás végzésére jogosult és a beruházó között, nevesítetten meghatározva a szerződés legfontosabb elemeit. A feltárási szerződés a tevételes szolgáltatási kötelezettséget jelentő (*facere*) szerződések körébe sorolható, egyfajta vállalkozási szerződés lett, amely eredmény létrehozására irányul, és amelyben a kötelezett (feltáró intézmény) tényleges szolgáltatást nyújt. A szerződésnek a Kötv. által kötelezően előírtakon túl – figyelemmel a régi feltárási rendelet 14. § (3) bekezdésére – ezért tartalmaznia kellett: a szolgál-

⁴²⁵ FÜLÖP: *i. m.* (2010), 78–79., GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2010), 7., uő: *i. m.* (2016), 74–75. Az akkor hatályos jogalkotási törvény szerint végrehajtási rendelet megalkotása esetében a szabályozás tárgykörébe tartozó alapvető jogok és köteleességek szabályozására nem lehet felhatalmazást adni (*a jogalkotásról* szóló **1987. évi XI. törvény** 15. § [2] bekezdés). Álláspontunk szerint a feltárási jog ilyen, törvényi szintű szabályozást igénylő, alapvető jog és köteleesség körébe tartozó jogosultság.

⁴²⁶ FÜLÖP: *i. m.* (2010), 79–81., GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2010), 7., uő: *i. m.* (2016), 75–76.

tatás tárgyának meghatározását mennyiség és minőség szerint (a feltárás tárgyát és módszereit; a feltárás vezetőjének nevét, beosztását, a szakmai munkatársak nevét és szakterületét); a vállalkozási díj megállapítását (a becsült költségek folyósításának módját és ütemezését; részteljesítés is lehetséges volt); a teljesítés határidejét (a feltárás befejezésének időpontját); alvállalkozó igénybevételének lehetőségét részmunka, részfeladat ellátására, a tevékenység végzési helyének meghatározását (a feltárás pontos helyét az azonosításra alkalmas adataival és térképi megjelölésével); egyes felelősségi kérdéseket, elállási jogot, valamint a teljesítés ellátását biztosító mellékkötelezettségek (például kötbér) meghatározását.⁴²⁷

A Köt. a **kincstalálás, régészeti lelet, lelőhely váratlan előkerülése** esetén követendő szabályokat is előírta (24–26. §). Ha régészeti feltárás esetén kívül régészeti emlék, illetőleg lelet került elő, a felfedező (a munka felelős vezetője) köteles volt a tevékenységet azonnal abbahagyni, és az illetékes múzeum (azaz a megyei múzeum, a fővárosban: a Budapesti Történeti Múzeum) nyilatkozatának kézhezvételéig szüneteltetni, illetve a helyszín és a lelet őrzéséről – a felelős őrzés szabályai szerint – a települési önkormányzat jegyzője vagy az illetékes múzeum, vagy a KÖH intézkedéséig gondoskodni. Az emléket vagy leletet az illetékes települési önkormányzat jegyzőjének haladéktalanul be kellett jelenteni. E kötelezettség a felfedezőt, az ingatlan tulajdonosát, az építtetőt és a kivitelezőt egyaránt terhelte. A jegyző a bejelentés alapján köteles volt az illetékes múzeumot és a tevékenység jellege szerint illetékes hatóságot haladéktalanul értesíteni. Az illetékes múzeum köteles volt a helyszínt, illetőleg a leleteket haladéktalanul megvizsgálni és a tevékenység folytatásának feltételeiről – a hozzá érkezett bejelentéstől számított – 24 órán belül írásban nyilatkozni, és a nyilatkozatot egyidejűleg a KÖH-nek is megküldeni.⁴²⁸

A Köt. rögzítette azt is, hogy korábban ismeretlen, régészeti nyilvántartásban nem szereplő régészeti lelőhely, illetve lelet feltáráson kívüli felfedezőjét vagy bejelentőjét **anyagi elismerésben** kell részesíteni (26. §).⁴²⁹

A kulturális törvény hatályba lépése óta eltelt időben világossá vált, hogy a szakhatósági funkció múzeumokhoz telepítése nem volt szerencsés: számos eset bizonyította, hogy az önkormányzatok által fenntartott múzeumok szakhatósági tevékenységükben nem tudták magukat függetleníteni a fenntartótól, amely a régészeti örökség sérelmére a gazdasági szféra fejlesztési, beruházási, építési tevékenységének előnyét jelentette. Különösen komoly érdekütközés és összeférhetetlenség mutatkozott azokban az ügyekben, amikor a fenntartó mint beruházó lényegében saját magának állíttatott ki szakhatósági engedélyt. A törvénytervezet ezért mind a hatósági, mind a szakhatósági funkciót a KÖH-höz kívánta rendelni, egyúttal az állampolgárok számára is átláthatóbbá téve a régészettel kapcsolatos hatósági-szakha-

⁴²⁷ BÍRÓ György – CSÁKÓ Györgyi – CSÉCSY György – FAZEKAS Judit – HARSÁNYI Gyöngyi – LESZKOVEN László – MISKOLCZI BODNÁR Péter – UJVÁRI Andorné: *Szerződési alaptípusok*. Szerk. BÍRÓ György, Miskolc, Novotni Kiadó, 2000, 3., átdolgozott kiadás, 123–147. A vonatkozó fejezet Csécsy György munkája, szerzőtársa Ujvári Andorné volt.

⁴²⁸ FÜLÖP: *i. m.* (2010), 82., GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2016), 76–77.

⁴²⁹ FÜLÖP: *i. m.* (2010), 82., VISY: *A tulajdonlás kérdései*, *i. m.* (2010), 41., VISY: *Régészeti értékeink*, *i. m.* (2010), GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2016), 77.

tósági munka menetét. A törvénytervezet indokolása ugyanakkor rámutatott, hogy múzeumokra a hatósági ügyintézésben – különös tekintettel szakmai tapasztalataikra – továbbra is nagy szükség van, hiszen a feltárásokat, feldolgozásokat továbbra is nagyrészt a múzeumok végzik, a publikációkat ők jelentetik meg (lásd: Köt. 62–85. §).⁴³⁰

A régészeti feltárások részletszabályait a régi feltárási rendelet foglalta össze. Amint említettük már, a **feltárási jogosultságról** is ez a jogszabály rendelkezett, mivel kimondta: „Régészeti feltárást [...] az illetékes, valamint a régészeti gyűjtőkörrel rendelkező múzeumok, illetőleg a régészeti tanszékkel rendelkező magyarországi egyetemek, a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézete, illetve a nemzeti kulturális örökség minisztere által felügyelt örökségvédelmi intézmények végezhetnek” (2. § [1] bekezdés). A rendelet – a tervásatások vonatkozásában – a Magyar Nemzeti Múzeumnak elsőbbséget biztosított (2. § [2] bekezdés).⁴³¹ Régészeti **feltárás vezetője** csak olyan felsőfokú szakképesítéssel rendelkező régész lehetett, aki a feltárási jogú intézménnyel („engedélyes”) munkavégzésére irányuló jogviszonyban állt (3. §). A feltárási engedély iránti **kérelmet** az intézmény vezetője legalább harminc nappal a munkálatok megkezdése előtt nyújtotta be a rendelet szerinti adattartalommal és mellékletekkel (4. §). A KÖH a kérelem elbírálására és a beruházó és a feltárást végző közötti szerződés jóváhagyására összehívta az **Ásatási Bizottságot**, amelynek véleményét a feltárási engedély kiadásakor figyelembe kellett venni. Az érdemi hatáskörökkel rendelkező Ásatási Bizottság véleményezte a régészeti feltárások indokoltságát, meghatározta a munkák szakmai követelményeit és közreműködött azok ellenőrzésében (6., 9. §). A KÖH a **feltárási engedélyt** a kérelemben feltüntetett adattartalommal adta ki, és a területi illetékesség elvének megfelelően minden esetben megküldte a területileg illetékes önkormányzatnak és az illetékes, illetőleg a leletanyag elhelyezésére kijelölt múzeumnak (értelemszerűen megkapta az engedélyes, a beruházó, az érintett ingatlan tulajdonosa, használója stb.) (7. §). A jogszabály tételesen meghatározta az **engedélyes** és a **feltárásvezető** jogait és kötelességeit, valamint kitért a feltárással kapcsolatos **dokumentációra** is (10–11. §). Rendelkezett a **leletanyag** ideiglenes és végleges **elhelyezésének** szabályairól is (12. §).⁴³²

A jogszabály a **megelőzőfeltárásokra** vonatkozóan eltérő szabályokat állapított meg. A legfontosabb rendelkezés a feltárási jogosult meghatározása volt: „a megelőzőfeltárás elvégzésére a beruházó vagy kivitelező [...] a szerződést az illetékes múzeummal köti meg” (14. §). A rendelet a **mentőfeltárások** részletszabályai esetében a feladatért felelős intézményt – ismét a **területi illetékesség** elvének megfelelően

⁴³⁰ Vö.: WOLLÁK – ZSIDI: *i. m.* (2003), 244–247., 249.

⁴³¹ Uo., 246., WOLLÁK: *i. m.* (2007), 75., GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2010), 7., 78. **Örökségvédelmi intézmények:** Állami Műemlék-helyreállítási és Restaurálási Központ (ÁMRK), KÖH, Műemlékek Állami Gondnoksága (MÁG; később Műemlékek Nemzeti Gondnoksága: MNG).

⁴³² WOLLÁK: *i. m.* (2007), 75., FÜLÖP: *i. m.* (2010), 86–88., GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2016), 78–79. Az Ásatási Bizottság a KÖH szakmai tanácsadó testületeként működött, kilenc tagja közül kettőt az MTA, kettőt a régészeti tanszékkel rendelkező egyetemek, négyet az országos és megyei (fővárosi) múzeumok, egyet pedig a környezetvédelemért felelős tárca jelölése alapján két évre a KÖH elnöke kérte fel.

– jelölte ki, mivel azt az illetékes múzeum kötelességévé tette, mert annak éves költségvetésében erre a feladatra pénzügyi keretet kell biztosítani, de a költségekhez a KÖH-től támogatást lehetett igényelni (15. §).⁴³³

A rendelet szabályozta a régészeti jellegű **kincstalálás** esetén követendő szabályokat is. A megtalálót a lelőhely, illetve a lelet tudományos jelentőségével arányos pénzjutalom és elismerő oklevél vagy tárgyi ajándék illette meg. Ha a találó bejelentési kötelezettségének nem tett eleget, a jutalom a bejelentőt illette. A nemesfémből készült vagy drágakövet tartalmazó lelet után kifizetendő pénzjutalom mértékét a lelet nemesfém-, illetve drágakőtartalma napi piaci értékének figyelembevételével kellett megállapítani. A jutalom összegét a KÖH állapította meg, és döntött a lelet elhelyezéséről is (16. §).⁴³⁴

A törvényjavaslat általános indokolása kifejti, hogy a **kulturális javakra vonatkozó szabályozás** a kulturális törvény normaszövegén alapul, de jelentősen módosult a kiviteli eljárás szabályozása, mert a kérelmet ezentúl a KÖH-nél kell benyújtani a külön jogszabályban megjelölt közgyűjteményektől előzetesen beszerzett szakvéleménnyel együtt. Kimaradtak viszont az új törvénytervezetből a kulturális javak behozataláról szóló rendelkezések, mivel azok az előterjesztő szerint szűkségtelenek, illetve végrehajthatatlanok. Ugyanakkor bekerült a törvénytervezet szövegébe a védetté nyilvánításról szóló határozat tartalmára vonatkozó új rendelkezés, amely azért fontos, mert a határozatban rögzített adatok változása bejelentési kötelezettséggel jár.⁴³⁵

A Köt. a muzeális intézményekben és a levéltárakban – valamint a könyvtárakban muzeális dokumentumként – őrzött kulturális javakat **védettnak** minősítette (46. §), valamint kimondta, hogy az előbbi rendelkezés alá nem tartozó pótolhatatlan és kiemelkedő jelentőségű javakat, gyűjteményeket azok megőrzése érdekében a KÖH **védetté nyilvánítja** (47. §). Nem lehetett védetté nyilvánítani az alkotójuk tulajdonában lévő, valamint az országba visszavételi kötelezettséggel behozott, illetve a levéltári törvény egyes rendelkezései (33. § [2] bekezdés) alá eső javakat.

A részletes indokolás hangsúlyozta, hogy a közgyűjtemények (és muzeális intézmények) eleve azzal a céllal jöttek létre, hogy az általuk őrzött kulturális javakat megóvják, de a javaslat szerint az örökségvédelmi törvény is kimondta, hogy az ilyen intézményekben őrzött kulturális javak védettnak minősülnek. A könyvtárakban viszont nem az összes dokumentum minősült védettnak, mert nem minden pó-

⁴³³ WOLLÁK: i. m. (2007), 75., FÜLÖP: i. m. (2010), 80–82., GYÖNGYÖSSY: i. m. (2016), 79.

⁴³⁴ FÜLÖP: i. m. (2010), 82., VISY: A tulajdonlás kérdései, i. m. (2010), 41., VISY: Régészeti értékeink, i. m. (2010), GYÖNGYÖSSY: i. m. (2016), 80.

⁴³⁵ T/4027. számú törvényjavaslat általános indokolása. A kiviteli engedélyezés részletszabályait miniszteri rendelet állapította meg: a kulturális javak kiviteli engedélyezésének részletes szabályairól szóló **17/2001. (X. 18.) NKÖM rendelet**. Ld. még: BUZINKAY: i. m. (2010), 140–141. Itt kell azt megjegyezni, hogy az örökségvédelmi törvény átvette és megismételte a kulturális törvény „közgyűjtemény” fogalmát (7. § 3. pont) is: „az állam, a helyi önkormányzat, valamint az országos kisebbségi önkormányzat, a köztisztület és a közalapítvány tulajdonában (fenntartásában) működő vagy általuk alapított könyvtár, levéltár, muzeális intézmény, kép- és hangarchívum. Egyházi kérelemre ezekkel azonos elbírálás alá kerülhetnek az egyházi fenntartásban működő, állami nyilvántartásba vett gyűjtemények (könyvtár, levéltár, muzeális intézmény, kép- és hangarchívum).” Változás csupán annyi, hogy időközben a kisebbségi önkormányzatok közül csak az országosak tarthattak fenn közgyűjteményt.

tolthatatlan és maradandó értékű, a muzeális dokumentumokat azonban védettnek kellett tekinteni, mert azok valóban a kulturális örökség részei. A muzeális gyűjteményekben őrzött kulturális javak védelmét tehát az ezekre az intézményekre vonatkozó előírások biztosították, a védetté nyilvánítás ezért csak olyan kulturális javakra vonatkozott, amelyeket nem szakmai szabályok betartására kötelezett intézményekben őriztek. Az alkotójuk tulajdonában lévő kulturális javakat viszont a szerzői jogi törvény szabályozására tekintettel nem lehetett védetté nyilvánítani.⁴³⁶

A kulturális javak **védetté nyilvánítására irányuló eljárást** a KÖH indította (48. §). Az eljárás alá vont kulturális javakra a védetté nyilvánított kulturális javakra vonatkozó előírásokat kellett alkalmazni. A Köt. meghatározta a védetté nyilvánító határozat adattartalmát is (49. §).

A részletes indokolás rámutatott, hogy a védetté nyilvánítás a KÖH által meghozott államigazgatási határozat alapján történik, amelyet a KÖH központilag nyilván tart. A védett kulturális javak jegyzéke ezért nyilvános lett. Az eljárás azért indult hivatalból, hogy csak a valóban indokolt esetben folytassák le. Az eljárásba bevont kulturális tárgyra ugyanis a védetté nyilvánított kulturális javakra vonatkozó előírásokat kellett alkalmazni. Erre pedig azért volt szükség, mert a védetté nyilvánítás jogerőre emelkedése hosszabb időt vehetett igénybe, de az érintett tárgyat addig is az országban kellett tartani, illetve épségét megővni. A kulturális törvény még nem határozta meg részletesen a védetté nyilvánító határozat adattartalmát. Erre azonban mégis azért volt szükség, mert az ezekben az adatokban bekövetkezett változásokra vonatkozóan a tulajdonosnak bejelentési kötelezettsége volt, amelynek elmulasztása szankciókat vont maga után.⁴³⁷

A kulturális javak védettségét meg kellett szüntetni (50. §), ha a védetté nyilvánítás indokai már nem álltak fenn (a); a védett gyűjteményből vagy tárgygyűjtesből kikerült tárgy esetében akkor, ha annak egyedi jelentősége a védettség fenntartását nem indokolta (b); illetve a tárgy megsemmisült (c).

A védettség megszüntetése *szakértői vélemény* alapján történhetett. Fontos hozzászárni, hogy védetté nyilvánított gyűjtemény esetében a védettség a gyűjtemény minden egyes darabjára kiterjedt.⁴³⁸

Védett kulturális javak köré sorolt tárgy elidegenítése csak írásbeli szerződés alapján történhetett, és ez a védett gyűjtemény minden egyes darabja esetére is vonatkozott. Az elidegenítéshez a KÖH-nek *előzetesen* kellett hozzájárulnia (51. §). Bírósági vagy államigazgatási eljárás során történt zár alá vételről (foglalás, bünyügyi zárlat stb.), valamint a tárgy tulajdonjogát érintő egyéb körülményekről (zálogszerződés, öröklési szerződés stb.) a KÖH-öt értesíteni kellett.

A részletes indokolás kiemelte, hogy a KÖH szakértői vélemény alapján dönt az elidegenítés engedélyezéséről. Gyűjtemények esetében például joga volt a kérelmet

⁴³⁶ T/4027. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Ld. még: BUZINKAY: *i. m.* (2010), 125–128.

⁴³⁷ T/4027. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Ld. még: BUZINKAY: *i. m.* (2010), 119–120., 132–133., 143.

⁴³⁸ T/4027. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Ld. még: BUZINKAY: *i. m.* (2010), 133–134.

elutasítani, ha az elidegenítés a védett gyűjteményt jelentősen csorbította, illetve a védelem indoka jelentősen csökkent vagy megszűnt volna. A KÖH döntött arról is, hogy az elidegeníthető tárgy védettsége megszűnjön, vagy a tárgy egyedileg védett maradjon.⁴³⁹

A Kótv. részletesen meghatározta a tulajdonos (vagy a birtokos) védett kulturális javak köré sorolt tárggyal kapcsolatos kötelezettségeit, valamint a KÖH ellenőrzési jogosultságát, illetve előírta az adatokban bekövetkezett változások haladéktalanul, de legkésőbb a tudomásra jutástól számított nyolc napon belüli bejelentési kötelezettségét (52. §).

A részletes indokolás rámutatott, hogy a védetté nyilvánított tárgy tulajdonosának kötelezettségeit azért kell a törvényben rögzíteni, mivel ez egyben a tulajdon-jog gyakorlásának korlátozását is jelenti. A hatósági ellenőrzés módját a tulajdonos érdekeinek figyelembevételével a miniszter rendeletben szabályozta.⁴⁴⁰

A védetté nyilvánított kulturális javak tulajdonosait kötelezettségeikre tekintettel a külön jogszabályban meghatározott támogatások és kedvezmények illetékek meg (53. §).

A részletes indokolás szerint a külön kimunkálandó kedvezmények lehetnek természetbeni vagy pénzbeli juttatások, amelyeket a kulturális tárca költségvetésében lehet tervezni: például restaurálásnak, kiállítás rendezésének, katalógus kiadásának támogatása stb.⁴⁴¹

A Kótv. a **kivitel** vonatkozásában részletes szabályozást (56–58. §) állapított meg: meghatározta az **engedély nélküli** kivitel eseteit (55. §), rendezte a **végleges** (59–60. §) és az **ideiglenes** (61. §) kivitel esetére vonatkozó eljárást. Végleges kiviteli engedélyt nem lehetett adni például a muzeális intézményekben őrzött javakra, a miniszter által kiviteli tilalom alá sorolt tárgyakra, a Magyarország területéről származó régészeti leletekre stb. Ideiglenes kiviteli engedélyt akkor lehetett kiadni, ha a tárgy kivitele nem veszélyeztette a kulturális érdekeket és a tárgy biztonságát. A kiviteli engedély iránti kérelmet a KÖH határozatban bírálta el, az engedélyezési eljárás részletes szabályait külön jogszabály határozta meg.⁴⁴²

A részletes indokolás felhívta arra a figyelmet, hogy a Kótv.-ben az engedély nélkül kivihető kulturális javak kategóriáinak meghatározása a nemzetközi gyakorlatnak felel meg. Másrészt a KÖH a nemzetközi egyezményekkel és az EU-jogszabályokkal összhangban egységes elvek alapján döntött, egységes nyilvántartást vezetett, egységes biztonsági engedélyezési űrlapot használt. Így központi hatóságként végezte és végrehajtotta az EU-jogszabályok által előírt kötelezettségeket. A kulturális törvény előírásai alapján a kiviteli engedélyezési eljárás a kérelemnek az illetékes közgyűjteménynél történő benyújtásával kezdődött, a Kótv. szerint viszont – az államigazgatási eljárás szabályainak megfelelően – a KÖH-ben. Ezért

⁴³⁹ T/4027. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Ld. még: BUZINKAY: i. m. (2010), 136.

⁴⁴⁰ T/4027. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Ld. még: BUZINKAY: i. m. (2010), 134–136.

⁴⁴¹ T/4027. számú törvényjavaslat részletes indokolása.

⁴⁴² A kiviteli engedélyezés részletszabályait miniszteri rendelet állapította meg: *a kulturális javak kiviteli engedélyezésének részletes szabályairól* szóló **17/2001. (X. 18.) NKÖM rendelet**.

a szakértői véleményt a kérelmezőnek a külön jogszabályban megjelölt közgyűjteményektől már az engedély iránti kérelem benyújtása előtt meg kellett szereznie. Fontos alapelv, hogy az engedéllyel kivitt, de a megadott határidőre vissza nem hozott kulturális tárgy esetében a kivitel *jogellenesnek* minősült.⁴⁴³

A Kötv. III. részében találjuk a KÖH működésével kapcsolatos alapvető szabályozást. Az újonnan szervezett hivatal országos illetékességgel látta el a kulturális örökség védelmének hatósági feladatait, az örökségvédelmi törvényben és más jogszabályokban meghatározott hatósági és szakhatósági feladatokat (62. §).

A **kulturális örökség integrált védelme** a hatósági, engedélyezési eljárások átfedéseinek megszüntetését igényelte. Ennek megfelelően szabályozták a hatósági és egyéb engedélyezési eljárások rendjét. A törvényjavaslat a feladatokat korszerű el látása céljából új intézményi struktúrát alakított ki. Az integrált örökségvédelem tervezését és megvalósítását az államigazgatás korszerűsítésének folyamatával párhuzamosan kellett végezni, azaz végre kellett hajtani a szükséges decentralizációs, dekoncentrációs és deregulációs intézkedéseket. A KÖH regionális kirendeltségei látták el az I. fokot, országos vezetője a II. fokot. A hivatal felállítása az 1100/1996. (X. 2.) és 1052/1999. (V. 21.) sz. kormányhatározatok szellemében történt meg. A KÖH a kulturális örökség védelmének hatósági feladatait ellátó két intézmény hatósági részlegeinek (Országos Műemlékvédelmi Hivatal Műemlékfelügyeleti Igazgatósága, KÖI) összevonásával jött létre, és az ingó és ingatlan kulturális örökség egészére kiterjedő hatósági-szakhatósági jogkört kapott. Az integrált örökségvédelmi hivatal felállítása összhangban állt a kormányprogram által szorgalmazott ún. „egyszerűsített”, a modern informatikai rendszer megteremtésével, az integrált köz-igazgatási informatikai rendszeren alapuló információs szolgáltatással.⁴⁴⁴

A részletes indokolás rámutatott arra, hogy a korábban a minisztériumnak alárendelt elsőfokú hatóságok központi hivatallá történő átszervezése során a más szervhez nem telepíthető, tömegesen előforduló egyedi hatósági és szakhatósági ügyeket az ügyintézés egyszerűsítése és meggyorsítása érdekében a KÖH fogja ellátni. Ez a rendelkezés tehermentesítette a múzeumokat a profiljukba nem illő szakhatósági feladatok ellátása alól, és lehetővé tette számukra a feltárási, gyűjteményi és tudományos feladatok hatékonyabb elvégzését.⁴⁴⁵

A KÖH hatósági nyilvántartást vezetett a régészeti lelőhelyekről (a); a régészeti feltárási engedélyekről (b); a műemlékekről, ennek keretén belül a listára felvett műemléki értékekről (c); a védetté nyilvánított kulturális javakról (d); a kiviteli engedélyekről (e); a muzeális intézmények működési engedélyeiről (f) stb. (71. §).

A KÖH által vezetett hatósági nyilvántartás nyilvános volt, és hitelesen tanúsította a benne szereplő kulturális örökséghez tartozó tárgy védettségét (72. §). A kulturális örökség védelme érdekében a KÖH a nyilvántartás egyes adataihoz való

⁴⁴³ T/4027. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Ld. még: BUZINKAY: *i. m.* (2010), 119–120., 129–132., 137–140., 143.

⁴⁴⁴ T/4027. számú törvényjavaslat általános indokolása. Ld. még: WOLLÁK – ZSIDI: *i. m.* (2003), 244–245., FÜLÖP: *i. m.* (2010), 84–86., BUZINKAY: *i. m.* (2010), 117–118., 130–131., GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2016), 78.

⁴⁴⁵ T/4027. számú törvényjavaslat részletes indokolása.

hozzáférést külön jogszabály alapján korlátozhatta. A nyilvántartásnak mindazokat az adatokat és tényeket tartalmaznia kellett, amelyek a kulturális örökséghez tartozó javak azonosításához szükségesek voltak. A védetté nyilvánított kulturális javak esetében például a tárgy részletes leírását, valamint az azonosítását lehetővé tévő egyéb adatokat (a); a tárgy tulajdonosának (vagy birtokosának) nevét, anyja nevét, születési helyét és idejét, valamint lakcímét (b); a tulajdonszerzés idejét és módját (c); a tárgy – állandó, illetve ideiglenes – őrzési helyét (d) stb. (73. §).

A részletes indokolás a nyilvántartások kérdését alapvető jelentőségűnek minősítette, mivel az előterjesztő szerint a nyilvántartás a hatósági ügyintézés alapja és elengedhetetlen része. Az ingatlanörökség naprakész nyilvántartása például segíti a tervezés, a beruházás folyamatát, naprakész adatokat szolgáltatva a társhatóságoknak, a területi és településrendezési terveknek, a rövid és hosszú távú tervezésnek. A nyilvántartások részletes szabályozására a Kötv. a miniszternek adott felhatalmazást.⁴⁴⁶

Az örökségvédelmi törvény több ponton módosította a kulturális törvény *múzeumokra vonatkozó rendelkezéseit* is. Így az egyes muzeális intézménytípusok esetében rögzítette (94. § [4]–[6], [8]–[10] bekezdések), hogy azok vezetőit a fenntartó nem kinevezi, hanem megbízza.

A szóhasználat módosulását – a kinevezés helyett a (magasabb vezetői) megbízás kifejezés használatát – a részletes indokolás azzal magyarázta, hogy más jogszabályok (például a Kjt.) is így használják, ezért a módosítás az egységes szóhasználat érdekében történt.⁴⁴⁷

Az örökségvédelmi törvény pontosította a **megyei múzeumi szervezettel** kapcsolatos korábbi rendelkezéseket (94. § [6] bekezdés). Olyan, a törvényben meghatározott feladatok egységes ellátásának intézményrendszereként definiálta, amelyen belül különböző szakmai besorolású, önálló működési engedéllyel rendelkező muzeális intézmények működnek. A megyei múzeumi szervezet irányító intézménye a megyei múzeum volt; igazgatója egy személyben pedig a megyei múzeumi szervezet vezetője. Az új helyzetben a megyei múzeum elveszítette szakhatósági jogkörét, de szakmai nyilvántartásai alapján továbbra is szolgáltatott adatokat a régészeti lelőhelyekről, részt vett a gyűjtőterületén lévő régészeti emlékek és a műemlékek vissza nem építhető, illetőleg a helyszínen meg nem őrizhető töredékei és tartozékai muzeális közgyűjteményben történő elhelyezésében, valamint szakértőként részt vett a régészetiileg védett területek ellenőrzésében.

A részletes indokolás rámutatott, hogy a kulturális törvény életbe lépése után több megyei önkormányzat, illetve múzeum jelezte, hogy a korábbi rendelkezés félreérthető. Volt, ahol a pontatlan fogalmazást – a törvényalkotó szándékaival ellentétesen – egy megyében több megyei múzeum létrehozásának indokául kívánták felhasználni. Másutt éppen ellenkezőleg, az egyetlen megyei múzeumot is meg akarták szüntetni. Mindkét (félre)értelmezés az irányítás szétaprózódásához vezetett volna, ez viszont nem csak a törvény általános szabályától tért volna el, de ellen-

⁴⁴⁶ Uo. Id. még: FÜLÖP: *i. m.* (2010), 92–93., BUZINKAY: *i. m.* (2010), 119–120., 143.

⁴⁴⁷ T/4027. számú törvényjavaslat részletes indokolása.

tétes a jellemző európai integrációs tendenciákkal és a kormányzati szándékkal is, ezért volt szükséges az egyértelműbb fogalmazás.⁴⁴⁸

Az örökségvédelmi törvény módosította a regionális múzeum elnevezését is: a törvényi rendelkezés hatályba lépését követően ezen múzeumtípus elnevezése **területi múzeum** lett (94. § [7] bekezdés).

A **közérdekű muzeális gyűjtemények** és **kiállítóhelyek** esetében a kinevezési jogkört (pontosabban a vezető megbízásának jogát) a tulajdonos gyakorolhatta, ezt az örökségvédelmi törvény módosította: a vezetőt megyei szervezet vagy más múzeum részeként működő muzeális intézmény esetében annak (fő)igazgatója bízta meg, illetve vonta vissza megbízatását (94. § [10] bekezdés).

Az 1997. évi CXL. tv. 46. § (3) bekezdés megfogalmazása nem volt egyértelmű, amelynek következtében visszás helyzet állt elő: egy (megyei múzeumi szervezetbe tartozó) táj- vagy városi múzeum igazgatóját a megyei igazgató bízta meg, míg a nála alacsonyabb besorolású, kisebb múzeum vagy gyűjtemény vezetőjét – szervezetben belül – pedig a megyei közgyűlés elnöke, azon kívül pedig a polgármester. Ezt az indokolatlan és logikátlan, egyeseket sértő megkülönböztetést küszöbölte ki az egységes szemléletet helyreállító módosítás.⁴⁴⁹

Az örökségvédelmi törvény változtatott a **tematikus múzeumok** gyűjtőkörén (94. § [9] bekezdés) is: esetükben lehetővé tette, hogy a kulturális javak egy meghatározott csoportját, illetve egy témát érintő gyűjtőkörrel, országos vagy korlátozott gyűjtőterülettel, vagy egy muzeológiai szakterületet (szakágat) felölelő gyűjtőkörrel, korlátozott gyűjtőterülettel rendelkezzenek.

Az alakuló új, tematikus múzeumok közül sokan csak egy-egy tárgytípust kívántak gyűjteni (hiszen éppen erre jött létre ez a múzeumtípus), azt azonban ország-szerte, országos gyűjtőterülettel (például „Csipkeház”), a részletes indokolás ezen igény kielégítésével magyarázta a módosítás szükségességét.⁴⁵⁰

Az örökségvédelmi törvény módosított a **közérdekű muzeális gyűjtemények** tipológiáján (94. § [10] bekezdés), de csak egyes típusokat sorolt fel, a teljesség igénye nélkül (helytörténeti, intézménytörténeti, személyhez kötődő gyűjtemények, tematikus szakgyűjtemények, vallási és egyháztörténeti gyűjtemények).

Az eredeti jogszabály tervezetében a felsorolás nem törekedett teljességre, csak példákat sorolt fel, azonban adminisztratív hiba folytán másként jelent meg. A részletes indokolás szerint a módosítás ezt a hibát javítja ki, vagyis a helyes, eredeti állapotot állítja vissza.⁴⁵¹

Időközben az NKÖM 2004-ben átfogó múzeumi fejlesztési programot indított Alfa program elnevezéssel. A cél a múzeum új definíciójának megvalósítása volt: „A múzeum elsődleges feladata ma az, hogy gyűjteménye a lehető legteljesebben és a lehető legszélesebb körben hasznosuljon. Közvetve befolyásolja életünk mind több területét, szerepet vállaljon a kultúrateremtésben és a kultúraközvetítésben egyaránt.

448 Uo.

449 Uo.

450 Uo.

451 Uo.

A modern múzeum legyen kulturális központ az adott közösség, város, térség, régió számára.” A program konszenzust kívánt teremteni a sokszínű fenntartói és tulajdonosi szándékok között, de elsősorban a leromlott infrastruktúra megújítására koncentrált, bár kritikusan szerint csak a felszínnel foglalkozott: nem mert hozzányúlni a meghatározó strukturális és finanszírozási kérdésekhez. A program keretében – jelentős részben vidéki – múzeumok állandó kiállításai és infrastruktúrái újulhattak meg.⁴⁵²

Néhány év tapasztalatainak ismeretében, a korábbi koncepció fenntartása mellett Bozóki András, a nemzeti kulturális örökség minisztere a kormány nevében a Kótv. átfogó módosítását kezdeményezte.⁴⁵³

A változtatások fő mozgatórugója a beruházások, fejlesztések megelőző években tapasztalt ugrásszerű növekedése volt, különös tekintettel az autópálya-építésekre. Új megoldásokra volt tehát szükség, amelyek nem akadályozzák a fejlesztéseket, de biztosítják a kulturális örökség megfelelő védelmét is. A tervezet szerint a régészeti örökség védelme elsőrendű közérdek, és ez olyan jogi szabályozást kíván, amely hosszú távra biztosítja az értékvédelem szempontjait, de megfelel az újonnan jelentkező feladatoknak is. A törvénymódosítás az örökségvédelmi hatóság feladatait az integrált örökségvédelemmel jobban szinkronizáló módon határozta meg, azaz a hatósági munka mellett nagyobb hangsúlyt helyezett a KÖH hatósági feladatait megalapozó tudományos munkájára, illetve arra a tevékenységére, amelynek keretében a proaktív megoldásokkal segítheti a kulturális örökség védelmét.⁴⁵⁴

A **régészeti lelőhelyek megóvása** további feladatokat jelentett az erre a célra létrehozott múzeumi intézményrendszer által ellátott lelőhelyfeltárás, leletgondozás és -bemutatás, tudományos közzététel *mellett*, ezért a törvénymódosítás szerint szükséges a régészeti örökségvédelem célját teljeskörűen, törvényi szinten megfogalmazni. Az új tevékenységi kör egy jelentős részét a feltáró intézményektől elkülönült hatóság (KÖH) végzi a törvénytervezetben részletezett feladatok ellátásával, beleértve a feltárt, műemlékké nem váló régészeti emlékek megóvásának módozatait is, jelentős figyelmet fordítva a régészeti örökség megjelenítésének a fejlesztések tervezési fázisaiban is.⁴⁵⁵

A javaslat pontosította és megerősítette, hogy **a régészeti örökség eredeti állapotában való megőrzése kívánatos**, ezért indokolt, hogy a beruházások, a fejlesztések a régészeti lelőhelyeket elkerüljék. Ha ez mégsem lehetséges, a feltárás költségei

⁴⁵² VÍGH Annamária: *Hogyan tovább, Alfa program? Szándékok, eredmények, tanulságok, 2002–2006 = Múzeumi Közlemények*, 2006, 1. sz., 6–18., VÍGH: *Múzeumi modernizáció*, i. m. (2010), 112–113.

⁴⁵³ A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény módosításáról szóló T/15888. számú törvényjavaslat indokolással (<http://www.parlament.hu/irom37/15888/15888.pdf>, utolsó letöltés: 2017.07.23.). Az elfogadott törvénytörvény: *a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény módosításáról szóló 2005. évi LXXXIX. törvény. Bozóki András (1959):* szociológus, egyetemi tanár, a nemzeti kulturális örökség minisztere (2005–2006): <https://people.ceu.edu/sites/people.ceu.hu/files/profile/attachment/1719/bozokicvpublicationslongoct2016.pdf> (utolsó letöltés: 2018.07.21.).

⁴⁵⁴ T/15888. számú törvényjavaslat. Ld. még: GYÖNGYÖSSY: i. m. (2016), 81–82.

⁴⁵⁵ T/15888. számú törvényjavaslat. A törvénymódosítás elfogadása után sor került a KÖH eljárásaival kapcsolatos új szabályozás kiadására is: *a Kulturális Örökségvédelmi Hivatalról szóló 308/2006. (XII. 23.) Korm. rendelet*. Ld. még: BUZINKAY: i. m. (2010), 115., GYÖNGYÖSSY: i. m. (2016), 81.

változtatlanul a beruházót terhelik. A törvényjavaslat az előterjesztő szándékai szerint az érintettek számára megnyugtató módon teremtené összhangot a kulturális örökségvédelmi és a nemzetgazdasági szempontok között.⁴⁵⁶

A javaslat összefoglalta a **próbafeltárás** lehetséges céljait, és a korábbi szabályozást kiegészítette azzal a kíváncsisággal, hogy a próbafeltárás egyik alapfeladata a megelőzőfeltárás mértékének meghatározása legyen. A törvényjavaslat ezért a próbafeltárást kötelezően a megelőzőfeltárás előtt elvégzendő munkafázissá nyilvánította, így a teljes beruházás mind időben, mind anyagiakban tervezhetőbbé, kiszámíthatóbbá vált. Ha korábbi feltárás, illetve más írásos, képi, térképi, műszeres dokumentáció alapján teljesen ismert a feltárandó lelőhely régészeti fedettsége, a KÖH döntése nyomán már nincs szükség próbafeltárássra, rögtön elvégezhető lehet a megelőzőfeltárás.⁴⁵⁷

A tervezetben lényeges változás a korábbiakhoz képest a **régészeti megfigyelés** intézményének bevezetése. A régészeti megfigyelés már a régészeti érintettség mértékének meghatározását követő lehetőség (szintén a megelőzőfeltárás keretei között), amelyet a KÖH jogszabályban meghatározott esetekben írhat elő. Jellemzően ilyen intézkedésre akkor kerülhet sor, ha a rendelkezésre álló adatok alapján feltételezhető, hogy az adott régészeti lelőhelyen a régészeti örökség elemei különböző okok miatt részlegesen, kevésbé vagy egyáltalán nem fordulnak elő. Ilyenkor a régész a terepen figyelemmel kíséri a munkálatokat, és elvégzi a szükséges régészeti szakfeladatokat, az esetlegesen észlelhető régészeti jelenségek dokumentálását, ezáltal a beruházás régészeti tevékenységre fordítandó összege, illetve a régészeti beavatkozás ideje szintén számottevően csökkenthető.⁴⁵⁸

Szintén a tervezetben megfogalmazott új elem lett a feltárások **önkéntes finanszírozásának** módja, amely a régészeti lelőhelyen kívüli földmunka esetén a megelőzőfeltárással kapcsolatos szerződéskötés szerinti önkéntesen vállalt lehetőség. A változtatásnak az a célja, hogy kiküszöbölhesse az esetleges mentőfeltárás okozta késedelmeket. Ez a rendelkezés az előterjesztő szerint különösen az infrastrukturális beruházások (például autópálya-beruházások) esetén jelentene előnyt, mivel itt valószínűsíthető leginkább a mentőfeltárások olyan nagyarányú mértéke, amely a beruházás elhúzódtását eredményezheti.⁴⁵⁹

A **régészeti örökség emlékei** közül bizonyos elemeket a régészeti ásatás során feltárnak, és a feltárás után megőrzendő nyomuk nem marad. Más esetekben maradó anyagból épített emlékeket tárnak fel. Ezek esetében mindig szakmailag megalapozott döntést kell hozni a feltárt emlékek **további sorsáról** (például a visszatemetés, elfedés, kiemelés módja, a ráépíthetőség, konzerválás, bemutatás lehetősége, illetve végső esetben elbontás). A fő törekvés továbbra is az maradt, hogy a beruházások után se szegényedjen a nemzeti kulturális örökség, annak minél na-

⁴⁵⁶ T/15888. számú törvényjavaslat. Ld. még: GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2016), 82–83.

⁴⁵⁷ T/15888. számú törvényjavaslat. Ld. még: FÜLÖP: *i. m.* (2010), 79–80., GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2016), 83.

⁴⁵⁸ T/15888. számú törvényjavaslat. Ld. még: GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2016), 83.

⁴⁵⁹ T/15888. számú törvényjavaslat. Ld. még: GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2016), 83–84.

gyobb részét láthassa a nagyközönség (biztosítva legyen a régészeti feltárómunka társadalmi hasznosulása).⁴⁶⁰

A javaslat az örökségvédelmi hatóság engedélyéhez kötötte a **tereprendezési munkákat**, tekintettel arra, hogy ez a tevékenység kontroll nélkül komolyan veszélyezteteti a régészeti lelőhelyeket.⁴⁶¹

Fontos újítás volt a törvényjavaslatban a szakhatósági jogkör kiterjesztése a **régészeti védőövezetekre** is, hiszen ezeken a területeken fokozottan lehet számítani a régészeti örökség előkerülésére.⁴⁶²

3. táblázat:

Feltárási jogosultak (2001–2007)

(Kulturális törvény 45. § [4] bek. b) pont, Régi feltárási rendelet 2., 14–15. §)

Tervsátás	Próba- és megelőzőfeltárás	Mentőfeltárás
1. Magyar Nemzeti Múzeum	illetékes (megyei) múzeum	illetékes (megyei) múzeum
2. illetékes (megyei) múzeum		
3. régészeti gyűjtőkörrel rendelkező múzeum		
4. régészeti tanszékkal rendelkező egyetem		
5. MTA Régészeti Intézete		
6. örökségvédelmi intézmények (ÁMRK, KÖH, MÁG)		

Kisiklás a magyar múzeumügyben: a 21/2007. (III. 26.) OKM rendelet

2005-ben még úgy tűnt, hogy a magyar régészeti örökségvédelem múzeumi keretek között kiegyensúlyozottan és példaértékűen működhet. A beruházói oldal azonban nyilvánvalóan nem nyugodott bele ebbe a *status quo*-ba, csak a megfelelő alkalmat várta arra, hogy a régészeti örökségvédelem és a múzeumok érdekérvényesítő erejét megtörje, szempontjait háttérbe szorítsa. Az ellentámadásra kedvező alkalmat a 2006-os év önkormányzati választási eredménye szolgáltatta, hiszen a kormányzó Magyar Szocialista Párt csúnyán visszaszorult a helyhatóságokban, miközben az akkor ellenzéki Fidesz a legtöbb helyen többséget tudott szerezni. A régészeti örökségvédelem feltáró intézményeinek többségét – a megyei múzeumokat – a megyei önkormányzatok tartották fenn és működtették. A kulturális kormányzat számára

⁴⁶⁰ T/15888. számú törvényjavaslat. Ld. még: GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2016), 84.

⁴⁶¹ T/15888. számú törvényjavaslat. Ld. még: GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2016), 84.

⁴⁶² T/15888. számú törvényjavaslat. Ld. még: GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2016), 84.

ez pedig azt jelentette, hogy a régészet pénzügyi forrásait felhasználó intézményrendszer véglegesen kicsúszott a kezéből, és az ellentétes politikai oldal ellenőrzése alá került. A válaszlépés nem késett sokáig: 2007 márciusában Hiller István oktatási és kulturális miniszter módosította a régészeti feltárások rendjét szabályozó miniszeri rendeletet, és megkezdte a megyei múzeumok beruházás előtti régészeti feltárásokból történő kizorítását, gyakorlatilag rendeleti úton felszámolta a gyűjtőterületi elvet. Új, központi feltáró intézményt hozott létre a régészeti szakszolgáltatásként elhíresült Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálatot (a továbbiakban: KÖSZ). A miniszter a változtatást a beruházások felgyorsulásával, nemzetközi példákkal és néhány (de általánosan nem tekinthető), valóban negatív megítélésű feltárási esettel indokolta meg. Az egyeztetésre kiküldött előterjesztés tényként állapította meg: „A régészet a gazdasági fejlődés következtében az elmúlt évtizedben tudományból nagyrészt szolgáltatóiparrá vált. Egy komplex átstrukturálási folyamat megindítása elkerülhetetlen, melynek célja kettős: a szolgáltatói jelleg szervezeti struktúrájának kialakítása mellett – részben ennek tudatos leválasztásával – a szakmaiságot, a régészet tudományos szerepét kell megerősíteni.”⁴⁶³

A miniszteri rendelet módosítása az egyes fogalmak pontosításán, illetve új fogalmak bevezetésén túl a **nagyberuházások** feltárási jogát szabályozta újra: egyfelől létrehozta a régészeti szakszolgálatot (**KÖSZ**) országos illetékességgel és a nagyberuházásokra kiterjedő hatáskörrel, másrészt az örökségvédelmi jogba bevezette a **nagyberuházás fogalmát**, amely alatt a NIF Zrt. által és Vásárhelyi-terv keretében megvalósuló 100 millió Ft értékhatár feletti, illetve az 1,5 Mrd Ft-ot meghaladó beruházást (később: 500 millió Ft) kellett érteni.⁴⁶⁴

463 L. SIMON László: Múzeum, könyvtár, levéltár, művelődési központ. A kulturális emlékezet düledező megyei bástyáiról – uő: Versenyhátrány. A (kultúr)politika fogságában. [Bp.], Kortárs Kiadó, [2007], 83–87., uő: Ki figyel a magyar kultúrára? A második Gyurcsány-kormány első évének kulturális igazgatási, kultúra-finanszírozási tevékenységéről – uo. 67–70., uő: A botrányok éve. A második Gyurcsány-kormány második évének kulturális politikájáról – uő: A római székér. Kulturális politika – politikai kultúra. Bp., Ráció Kiadó, 2010, 37–38., uő: Elvezetgetett évek. A Gyurcsány-Bajnai-kormány négy évének kulturális politikájáról – uo. 82–84., GYÖNGYÖSSZ: i. m. (2010), 8, VÖLGYESI Orsolya: Eltemetett örökség (A régészeti örökségvédelem jogszabályi környezetének átalakulása) = Opus mixtum 2., 2013, 6–8. Az előterjesztés: „[E]lőterjesztés a régészeti lelőhelyek feltárásának, illetve a régészeti lelőhely, lelet megtalálójára anyagi elismerésének részletes szabályairól szóló 18/2001. (X. 18.) NKOM rendelet módosításáról”, oktatási és kulturális miniszter, 2007. február 21., a véleményezés határidő: 2007. február 26. (http://www.nefmi.gov.hu/letolt/elektronikus_ugyintezes/regesz_tervezet_070221.pdf, utolsó letöltés: 2016.07.16.) Az előterjesztésben olvasható érvelést ismételte meg egy évvel később is a KÖSZ megbízott főigazgatója: VIRÁGOS Gábor: *Elősegíti-e a régészeti munkát a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat (KÖSZ) megalakulása? – Igen* = MúzeumCafé, 2008, 1. sz., 16. Ellenőrtés véleményét képviselt a Magyar Régész Szövetség elnöke: JANKOVICH-BÉSAN Dénés: *Elősegíti-e a régészeti munkát a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat (KÖSZ) megalakulása? – Nem* = MúzeumCafé, 2008, 1. sz., 17. **Hiller István (1964):** történész, egyetemi docens, a Oktatási Minisztérium politikai államtitkára (2002–2003), nemzeti kulturális örökség minisztere (2003–2005), oktatási és kulturális miniszter (2006–2010), országgyűlési képviselő (2002–). Ld.: http://www.parlament.hu/aktiv-kepviseloi-nevsor?p_auth=R49291DiY&p_id=pairproxyportlet_INSTANCE_9xd2Wc9jP4z8&p_p_lifecycle=1&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-1&p_p_col_count=1&pairproxy_WAR_pairproxyportlet_INSTANCE_9xd2Wc9jP4z8_pairAction=%2Finternet%2Fcpisla%2Fogy_kv.kpvp_adat%3Fp_azon%3Dh026%26p_stilus%3D%26p_head%3D, (utolsó letöltés: 2018.07.21.)

⁴⁶⁴ L. SIMON: *Ki figyel a magyar kultúrára?* i. m. (2007), 68–69., L. SIMON: *Múzeum, könyvtár, levéltár, művelődési központ*, i. m. (2007), 84–85., FULÖP: i. m. (2010), 90–91., GYÖNGYÖSSY: i. m. (2010), 8., VÖLGYESI: i. m. (2013), 6.

4. táblázat:

Feltárási jogosultak (2007–2010)

(Kulturális törvény 45. § [4] bek. b) pont, Régi, módosított feltárási rendelet 2., 14., 14/B., 15. §)

Tervátadás	Próba- és megelőzőfeltárási	Mentőfeltárási
1. Magyar Nemzeti Múzeum	1. illetékes (megyei) múzeum: beruházás esetén	illetékes (megyei) múzeum
2. illetékes (megyei) múzeum		
3. régészeti gyűjtőkörrel rendelkező múzeum	2. KÖSZ: nagyberuházás esetén	
4. régészeti tanszékkel rendelkező egyetem		
5. MTA Régészeti Intézete		
6. örökségvédelmi intézmények (MNG, KÖH, KÖSZ)		

Az előterjesztés ugyanakkor helyesen és mindmáig érvényesen mutatott rá arra, hogy: „Jelenleg nincs központilag meghatározott egységes nemzeti régészeti stratégia, hiányzik az egységes szemlélet, nincsenek egységes, vagy legalább egymással kompatibilis dokumentációs, nyilvántartási és feldolgozási rendszerek. Az inkompatibilis rendszerekből következően az országos közhiteles nyilvántartás sem lehet hatékonyan működőképes, ami a preventív beavatkozások elégtelenségét okozza. A nagyberuházásokból származó hatalmas tömegű leletanyag és dokumentáció egységes nemzeti örökségként való kezelését tehát meg kell oldani. Ugyancsak megoldásra vár a jogi szabályozás miatt különböző státusú régészeti objektumok, tehát a régészeti örökség valamennyi elemének egységes kezelése. A nagyberuházások – a jellegükből adódóan – sokszor több közigazgatási egység területét érintik, ami a jelen szabályozás miatt több muzeális intézmény illetékességét jelenti, ez pedig sokszor eltérő feltárási módszereket és színvonalat eredményez a régészeti munkában. Ilyen helyzetben a hatékony szakmai és pénzügyi felügyelet gyakorlatilag megoldhatatlan. Ezért szükséges egy egységes szakmai koncepciót nyugató, egységes normarendszer szerinti, központilag szervezett és országosan koordinált eljárásrend és irányítás megalkotása.”⁴⁶⁵

Abban talán a régészeti szakma többsége is egyetértett, hogy központi koordinációra nagy szükség lenne, azonban Hiller István ehelyett a teljes korábbi rendszert számolta fel, és állította helyébe az új szervezetet. 2010-ig a KÖSZ napi szinten állította elő az újabb és újabb botrányokat, így tálcán kínálta fel a parlamenti ellenzéknek az interpellációs témákat. Miközben a minisztérium szakmai vezetése is felismerte, hogy a helyzet tarthatatlan, és azt mielőbb konszolidálni kellene, a változ-

⁴⁶⁵ „Előterjesztés a régészeti lelőhelyek feltárási eljárásának, illetve a régészeti lelőhely, lelet megtalálójának anyagi elismerésének részletes szabályairól szóló 18/2001. (X. 18.) NKÖM rendelet módosításáról”, oktatási és kulturális miniszter, 2007. február. 21., a véleményezési határidő: 2007. február 26. (http://www.nefmi.gov.hu/letolt/elektronikus_ugyintezes/regesz_tervezet_070221.pdf, utolsó letöltés: 2016.07.16.)

tatásra irányuló törekvéseik rendre zátonyra futottak a miniszter kabinetjének merev, politikai szembenállásán.⁴⁶⁶

A sajtóban megjelent híradások, a parlamenti interpellációk és írásbeli kérdések, a parlament kulturális és sajtóbizottsága ellenőrző albizottságának ülésén elhangzottak, valamint a KÖH munkatársai által folytatott helyszíni szemlék jegyzőkönyvei, illetve a KÖSZ által közzétett díjszabási táblázat alapján úgy tűnt, hogy a létrehozáskor megígért, kívánt célt a szervezet nem tudta elérni, azaz nem lett sem szakszerűbb, sem hatékonyabb, sem olcsóbb, sem gyorsabb, mint a feladatot korábban ellátó megyei múzeumok.⁴⁶⁷

A fenti rendeletmódosítás – sokak álláspontja szerint – sértette az Ötv. és a kulturális törvény már idézett rendelkezéseit, mert a régészeti feltárások, a dokumentálás és a feldolgozás jogának jelentős részét a fenti törvényekben nevesített jogosultak helyett a törvényekben nem szereplő új intézménynek adta át, ez pedig nem tekinthető másnak, mint a végrehajtási jogszabály alkotására vonatkozó törvényi felhatalmazás, valamint a jogalkotási törvény megsértésének. Magyarán: a rendeletmódosítás a régészeti szakszolgálat felállítással és hatáskörének meghatározásával, a régészeti tevékenységgel kapcsolatosan törvényben biztosított hatásköröket vont el a megyei múzeumoktól. Fontos továbbá megjegyezni, hogy a Kötv. a megelőző feltárással kapcsolatban nem tett különbséget a beruházás nagyságrendje alapján abban a tekintetben, hogy a feltárást ki végezze, illetve a feltárással kapcsolatban a törvény által kötelezővé tett szerződést ki kösse a beruházóval. Minden esetben a feltárást az végezhetette, aki a szerződés megkötésére jogosult és egyben köteles is volt.⁴⁶⁸

⁴⁶⁶ Ld. pl. Szűcs Lajos (1964) (Fidesz) írásbeli kérdését, amelyet „*Hogyan pusztulhatott el nemzeti örökségünk Dabason?*” címmel Hiller Istvánhoz intézett 2008. szeptember 24-én (<http://www.parlament.hu/irom38/06358/06358.pdf>, utolsó letöltés: 2016.07.16.). A lehetséges modellekről a KÖSZ vezetői viszonylag későn, 2008-ban tették közzé tanulmányt: BELÉNYESY Károly – VIRÁGOS Gábor: *A régészet az ezredforduló után: a régészet helye és szerepe a 21. századi fejlett piacgazdaságban és a tudásalapú társadalomban. Alternatív lehetőségek a régészeti feladatellátásban: egy európai körút tapasztalatai = Archaeologiai Értesítő*, 2008, 273–289. A régi feltárási rendelet újabb módosítása többek között azért is került napirendre, mert a Gazdasági Versenyhivatal komoly aggályokat fogalmazott meg a 2007-es módosításra vonatkozóan: VÖLGYESI: i. m. (2013), 7. 2010 márciusában egy szakmai konferencián a KÖSZ további sorsának három forgatókönyvét vázoltuk fel: központosítás (I.), franchise (II.), restauráció (III.) („*Konferencia a régészeti örökségvédelemről és a múzeumok szerepváltozásáról*.” Pesti Vármegegyháza, 2010. március 1.). Az egyes forgatókönyvekről: GYÖNGYÖSSY: i. m. (2010), 9–10.

⁴⁶⁷ GYÖNGYÖSSY: i. m. (2010), 8., VÖLGYESI: i. m. (2013), 7. A parlamenti írásbeli kérdések, további sajtóadatokkal korábban olvashatók voltak az alábbi linken, pár éve – ismeretlen okból – „eltűntek”: <http://www.zmmi.hu/gm/MMISZ.htm>. Az első írásbeli kérdést Szűcs Lajos (Fidesz) nyújtotta be Hiller Istvánhoz „*Örökségvédelem: együttműködés vagy Felhőkakukvár?*” címmel 2007. március 12-én (<http://www.parlament.hu/irom38/02493/02493.pdf>, utolsó letöltés: 2016.07.16.). A kulturális és sajtóbizottság ellenőrző albizottságának ülésére 2009. május 12-én került sor (jegyzőkönyv: A/284-1/2009). A KÖSZ vezetése – érzékelve a jogos és megalapozott kritikát – évente beszámolót tett közzé, az utolsót 2010-ben: *Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat 2008. Tájékoztató a KÖSZ 2008. évi tevékenységéről*. Szerk. CSORNAY Boldizsár – SIKLÓDI Csilla, Bp., 2009., *Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat 2009. Tájékoztató a KÖSZ 2009. évi tevékenységéről*. Szerk. CSORNAY Boldizsár – SIKLÓDI Csilla, Bp., 2010.

⁴⁶⁸ VÖLGYESI: i. m. (2013), 6. Ezeket az elveket részletesen kifejtik az Alkotmánybírósághoz különböző megyei önkormányzatok által benyújtott indítványok: Pest Megye Önkormányzatának Közgyűlése (807/B/2007), Fejér Megye Önkormányzatának Közgyűlése (833/B/2007), Tolna Megye Önkormányzatának Közgyűlése (1225/B/2007), Bács-Kiskun Megye Önkormányzatának Közgyűlése (1276/B/2007), ld.: GYÖNGYÖSSY: i. m. (2010), 8.

5. táblázat:

A magyar régészeti örökségvédelem intézményrendszere (1929–2010)

	1929–1949	1949–1963	1963–1997	1997–2001	2001–2012
központi (irányító) hatóság	OMGY / MNM*	MMOK / Népművelési Minisztérium Művelődésügyi (Minisztérium)**	Művelődésügyi Minisztérium (Kulturális Minisztérium, Művelődési és Közülatatási Minisztérium)	KÖI	KÖH
engedélyező szerv	OMGY / MNM* Tanácsa	MMOK / Népművelési Minisztérium (Művelődésügyi Minisztérium)**	Művelődésügyi Minisztérium vagy az MTA / ÁB***	KÖI	KÖH
véleményező testület	Országos Régészeti Szakbizottság		ÁB	ÁB	ÁB
feltárási jogosultak	1. MNM 2. Budapest székesfőváros múzeumai 3. Tanács által jóváhagyott gyűjtőterületű közgyűjtemény 4. tudományos intézet 5. tudós	1. MMOK 2. közgyűjtemény 3. intézmény 4. szaktudós / **: 1. közgyűjtemény 2. intézmény 3. szaktudós	1. múzeumok 2. régészettel foglalkozó tudományos intézetek 3. OMF (OMvH)	1. MNM 2. területileg illetékes régészeti gyűjtőkörrel rendelkező múzeum 3. régészeti tanszékek rendelkező egyetem 4. MTA RI 5. OMvH	1. MNM 2. illetékes (megyei) múzeum 3. régészeti gyűjtőkörrel rendelkező múzeum 4. régészeti tanszékek rendelkező egyetem 5. MTA RI 6. örökségvédelmi intézmények (KÖH, ÁMRK/KÖSZ, MÁG/MNG)

* 1934-től ** 1953-tól *** 1981-től

Rövidítések:

ÁB = Ásatási Bizottság

ÁMRK/KÖSZ = Állami Műemlék-helyreállítási
és Restaurálási Központ/ Kulturális Örökségvédelmi
Szakszolgálat

BTM = Budapesti Történeti Múzeum

KÖH = Kulturális Örökségvédelmi Hivatal

KÖI = Kulturális Örökség Igazgatósága

MÁG/MNG = Műemlékek Állami Gondnoksága/
Műemlékek Nemzeti Gondnoksága

MMOK= Múzeumok és Műemlékek Országos Központja

MNM = Magyar Nemzeti Múzeum

MTA = Magyar Tudományos Akadémia

MTA RI = Magyar Tudományos Akadémia

Régészeti Intézete

OMF/OMvH = Országos Műemlékvédelmi

Felügyelőség/Országos Műemlékvédelmi Hivatal

OMGY = Országos Magyar Gyűjteményegyetem

Az Alkotmánybíróság 2008. szeptember 1-jén – egy másik indítvány kapcsán – a feltárási jog szempontjából négy fontos kérdésben is releváns döntést hozott. *Egyrészt* kimondta, hogy az törvényi rendelkezés, amely kizárja régészeti leleten magánszemély tulajdonszerzését, nem alkotmányellenes, azaz megerősítette a **régészeti leletek állami tulajdonjogát**. *Másrészt* leszögezte, hogy a feltárási költség **nem közteher** (azaz nem adó), nem az állami költségvetés bevétele, hanem a feltárást végző intézményt illető bevétel. *Harmadrészt* a fentiekből azt vezette le, hogy a feltárási költségnek **nem kell arányosnak** lennie a beruházó jövedelmi és vagyoni viszonyaival: neki a tevékenység költségeit kell megtérítenie. *Negyedrészt* megállapította, hogy a feltárási szerződés nem közjogi jellegű, hanem **polgári jogi jogviszony**, amelynek **érvényességéhez hatósági jóváhagyás** szükséges.⁴⁶⁹

2010 elejére világossá vált, hogy bármilyen politikai döntés is születik a régészeti örökségvédelem kapcsán, három dolog nem kerülhető meg. *Egyrészt* szükséges lesz a **nagyberuházás** pontos, lehetőleg nem beruházási összértékhez kapcsolódó meghatározása. *Másrészt* törvényi szinten újra kell szabályozni a **feltárási jogosultságot**. *Harmadrészt* nagyon kívánatos a **leletek tulajdonjogával** kapcsolatos szabályozást pontosítani, a szükséges tulajdonátruházási gyakorlatot mielőbb kialakítani.⁴⁷⁰

Exkurzus

A 2009-es év jogalkotásának új eredménye volt – az ellátott közszolgáltatás keresletorientált és versenyképes jellege, valamint a költségvetési szerv szakmai autonómiája alapján – a **közüntézet**-besorolás megteremtése (a *Magyar Köztársaság 2010. évi költségvetését megalapozó egyes törvények módosításáról* szóló **2009. évi CIX. törvény**), és ezen besorolás múzeumokra történő alkalmazása: közüntézetként kellett besorolni az országos múzeumokat (kivéve a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumot, Könyvtárat és Levéltárat, valamint a Hadtörténeti Múzeumot), továbbá közüntézetként lehetett besorolni a megyei múzeumot (ha annak szervezetéhez több, a megye közigazgatási területén működő múzeum tartozott), illetve a főváros vagy megyei jogú városok által fenntartott múzeumot stb. (23. §). A közüntézet-közgyűjtemény számára az irányítószerv éves bevételi követelményt állapított meg, központi költségvetési szerv esetén az államháztartásért felelős miniszterrel egyetértésben. Amennyiben a közüntézet-közgyűjtemény a bevételi követelményt egymást követő három éven keresztül nem teljesítette, az azt követő évtől a közüntézmények gazdálkodására és vezetésére vonatkozó szabályokat köteles alkalmazni. A rövidesen hatályon kívül helyezett szabályozás már semmiféle érdemi hatást nem tudott kiváltani (egyes gazdasági és pénzügyi tárgyú törvények megalakításáról, illetve módosításáról szóló **2010. évi XC. törvény** 66. § [1] c) pont).

⁴⁶⁹ 427/B/2006. AB határozat, ld. még: GYÖNGYÖSSY: i. m. (2010), 8.

⁴⁷⁰ Uo., 10.

A közintézet-besorolás gyors eltörlése átvezet bennünket a 2010 után kezdődött múzeumi jogalkotás folyamatához. Mivel monográfiámnak nem célja ennek részletes tárgyalása, a továbbiakban csak arra vállalkozhatom, hogy a folyamatokat röviden bemutatom.

2010 nyarán megszűnt a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat (beolvadt a Magyar Nemzeti Múzeumba, és annak szervezeti egysége lett Nemzeti Örökségvédelmi Központ elnevezéssel). A megyei múzeumok visszakapták ásatásokkal kapcsolatos jogait (a *kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény módosításáról* szóló **2010. évi LXIX. törvény**), a kultúráért felelős miniszter pedig új ásatási rendeletet adott ki (a *régészeti lelőhelyek feltárásának, illetve a régészeti lelőhely, lelet megtalálójára anyagi elismerésének részletes szabályairól* szóló **5/2010. (VIII. 18.) NEFMI rendelet**).

2011-ben döntés született a megyei önkormányzatok konszolidációjáról: adósságaikat és intézményeiket átvette az állam, így a megyei múzeumok állami tulajdonba és fenntartásba kerültek (a *megyei önkormányzatok konszolidációjáról, a megyei önkormányzati intézmények és a Fővárosi Önkormányzat egyes egészségügyi intézményeinek átvételéről* szóló **2011. évi CLIV. törvény**).

2012-ben hosszú vita folyt a vidéki múzeumlánc jövőjéről, végül az az elképzelés győzedelmeskedett, amely a hálózatot elemeire bontotta, és az egyes muzeális intézményeket az illetékes települési önkormányzatok fenntartásába adta (a *muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről* szóló **1997. évi CXL. törvény módosításáról** szóló **2012. évi CLII. törvény**).

2013-tól tehát a vidéki múzeumok többsége – kevés kivételtől eltekintve (például a „Villa Romana Balácsa” nem Nemesvámos Önkormányzatának fenntartásába, hanem a Magyar Nemzeti Múzeumhoz került) – települési önkormányzati intézményként működik. A megyei hálózatok egykori irányító intézményei, a megyei múzeumok, új elnevezéssel (**megyei hatókörű városi múzeum**) látnak el az adott megyére kiterjedő módszertani és szakmai koordinációs feladatokat. Az év során elfogadott, részleges restitúciós törvényt (egyes törvényeknek a közgyűjteményekben őrzött, vitatott tulajdonú kulturális javak visszaadásával összefüggő módosításáról szóló **2013. évi CXCV. törvény**) követően külön kormányrendelettel szabályozták a közgyűjteményekben őrzött, vitatott tulajdonú kulturális javak visszaadásának rendjét (a *közgyűjteményekben őrzött vitatott tulajdonú kulturális javak visszaadásának rendjéről* szóló **449/2013. [XI. 28.] kormányrendelet**).

2014-ben jogszabály határozta meg a múzeumok éves munkatervéhez szükséges szakmai mutatóit (a *múzeum, valamint az országos szakkönyvtár és a megyei könyvtár éves munkatervéhez szükséges szakmai mutatókról* szóló **51/2014. [XII. 10.] EMMI rendelet**), valamint az országos múzeumok és az országos szakmúzeumok kiemelt feladatait (az *országos múzeum, az országos szakmúzeum, a nemzeti könyvtár, az országos szakkönyvtár és az állami egyetem könyvtárának kiemelt feladatairól* szóló **30/2014. [IV. 10.] EMMI rendelet**).

2015-ben a kultúráért felelős miniszter kiadta a várva-várt „revíziós és selejtezési rendeletet” (a *muzeális intézmények nyilvántartásában szereplő kulturális javak revíziójáról és selejtezéséről* szóló **51/2015. [XI. 13.] EMMI rendelet**).

A múzeumok működése számára fontos régészeti feltárások 2012 után újabb szabályozásokat kaptak (*a régészeti lelőhely és a műemléki érték védetté nyilvánításáról, nyilvántartásáról és a régészeti feltárás részletes szabályairól* szóló **80/2012. [XII. 28.] BM rendelet**, *a régészeti örökség és a műemléki érték védelmével kapcsolatos szabályokról* szóló **393/2012. [XII. 20.] kormányrendelet**, *a régészeti örökség és a műemléki érték védelmével kapcsolatos szabályokról* szóló **39/2015. [III. 11.] kormányrendelet**). A régészeti örökségvédelemmel kapcsolatos hatáskör a kultúráért felelős minisztertől először a belügyminiszterhez, majd a Miniszterelnökséget vezető miniszterhez került. 2015-től bevezették a feltárási intézmények kötelező akkreditációját (*a nagyberuházást megelőző régészeti feltárás végzésére jogosult intézmények és a feltárásban alvállalkozóként részt vevő szervezetek akkreditálásának szabályairól és eljárásrendjéről* szóló **14/2015. [III. 11.] MvM rendelet**), majd ez 2018-tól megszűnt. A változások ellenére a feltárási jogosultság továbbra is a múzeumoknál maradt, sőt a megyei hatókörű városi múzeumok jogosítványai erősödtek is (*a kulturális örökség védelméről* szóló **2001. évi LXIV. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról szóló **2017. évi CLXXXI. törvény**). Az állam által elvárt központi régészeti koordinációért jelenleg a Magyar Nemzeti Múzeum (egyik szervezeti egysége, a Régészeti Örökségvédelmi Igazgatóság útján) felel.**

2017-től új jogszabály rendezi a múzeumi működési engedélyek kiadásával kapcsolatos eljárás szabályait (*a muzeális intézmények működési engedélyéről* szóló **376/2017. [XII. 11.] kormányrendelet**), valamint a muzeális intézményekben őrzött kulturális javak kölcsönzési díjának megállapítását, továbbá az őrzési helyének kijelölésére irányuló eljárást (*a muzeális intézményekben őrzött kulturális javak kölcsönzési díjáról, valamint a kijelölési eljárásról* szóló **377/2017. [XII. 11.] kormányrendelet**).

Összegzés

A rendszerváltozással együtt járó átalakulás – az önkormányzati rendszer létrejötte, a tudománypolitika céljainak újrafogalmazása, a múzeumok szerepének változása – új ágazati törvény megalkotását indokolta, de erre csak hosszas előkészítés után, a második szabadon választott országgyűlés működése idején került sor.⁴⁷¹

A kivételes eljárásban elfogadott kulturális szaktörvény, *a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről* szóló **1997. évi CXL. törvény** valójában jóval nagyobb területet, több ágazatot fedett le. Tulajdonképpen négy ágazati törvényt rejtett magában: egyaránt szabályozta a kulturális javak és a régészeti örökségvédelem (1), a múzeumügy (2) és a könyvtárügy (3), valamint a közművelődés (4) kérdéseit, ezért indokolt lehet egyenesen „kultúrpolitikai kódex”-nek nevezni. A kulturális törvény a klasszikus örökségvédelmi triászból kettőt (kulturális javak és régészeti örökségvédelem) együtt

⁴⁷¹ WOLLÁK – ZSIDI: *i. m.* (2003), 241–245., BUZINKAY: *i. m.* (2010), 113–114., NAGY: *i. m.* (2010), 26.

szabályozott a múzeumüggyel. Ez nem példa nélküli, sőt megfelel a magyar hagyományoknak, viszont hiányzik a műemlékügy, illetve nem beszélhetünk egységes közgyűjteményi törvényről sem, hiszen a múzeumügy mellett csak a könyvtárügy került a kulturális törvénybe, a levéltárügy már 1995-ben önálló törvényt kapott. A kulturális törvény ugyanakkor világos múzeumtipológiát tartalmazott, és visszaállította azt a közjogi hagyományt, hogy az országos múzeumok alapítása országgyűlési hatáskörbe tartozik.⁴⁷²

Az ágazati irányítás kiteljesedése érdekében a kulturális törvény elfogadása után folyamatosan jelentek meg annak múzeumokat érintő végrehajtási rendeletei. Ezek közül a legfontosabbak a *régészeti feltárásokról és az engedélyezési eljárásról* szóló **9/1999. (VII. 16.) NKÖM rendelet**, a *múzeális intézményekre vonatkozó szakfelügyelet rendjéről* szóló **20/1999. (XII. 26.) NKÖM rendelet**, a *múzeális intézményekben folytatható kutatásról* szóló **47/2001. (III. 27.) Korm. rendelet** és a *múzeális intézmények nyilvántartási szabályzatáról* szóló **20/2002. (X. 4.) NKÖM rendelet**. Ugyanakkor a szakma elvárásai ellenére mindmáig nem készült el az új múzeumi ügyrend, ahogyan nagyon hiányzik egy múzeumi etikai kódex is.⁴⁷³

A *kulturális örökség védelméről* szóló **2001. évi LXIV. törvény** elfogadása (2001) óta az örökségvédelem (műemlékvédelem, régészet, kulturális javak) hazánkban önálló kódexszel rendelkezik, ezzel lezárultnak tekinthető a másfél évszázados vita és bizonytalanság, elvált egymástól a közgyűjteményügy és az örökségvédelem ágazati szabályozása. Az örökségvédelmi törvény megteremtette az integrált örökségvédelem rendszerét: megszüntette a különböző hatósági, engedélyezési eljárások átfedéseit, mert egységes keretbe foglalta azokat.⁴⁷⁴

2007-ben egy pártpolitikai okokból kiadott miniszteri rendelet (21/2007. [III. 26.] OKM rendelet) súlyosan megsértette a kulturális és az örökségvédelmi törvény, valamint az önkormányzati törvény alkotmányos alapelveken nyugvó egységes rendszerét. Ez a kisiklás a tárgyalat korszak utolsó négy évét beárnyékolta, és súlyos válságot idézett elő a magyar múzeumügyben.⁴⁷⁵

⁴⁷² WOLLÁK – ZSIDI: *i. m.* (2003), 241–242., BUZINKAY: *i. m.* (2010), 113–114., NAGY: *i. m.* (2010), 26–30.

⁴⁷³ BALÁZS: *i. m.* (2008), 31–32., NAGY: *i. m.* (2010), 29–33.

⁴⁷⁴ WOLLÁK – ZSIDI: *i. m.* (2003), 244–247., BUZINKAY: *i. m.* (2010), 114–115., NAGY: *i. m.* (2010), 28–30.

⁴⁷⁵ GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2010), 8.

X. A fejlődés további lehetséges irányai: ajánlások a múzeumi jogalkotás számára

Monográfiámban több mint kétszáz év magyar múzeumi törvényalkotását tekintetem át. Arra törekedtem, hogy ennek az évszázados – és a beavatkozási kísérletek ellenére – mégiscsak szervesen kifejlődött rendszernek minden erényét és hibáját bemutassam. Munkám során alapforrásnak végig a törvényeket tekintettem, következtéseimet szövegük elemzésével és értékelésével fogalmaztam meg. A nemes hagyományok köteleznek, különösen akkor, ha azok eredményesek voltak: Európa egyik jól szabályozott, a vizsgált időszak nagy részében hatékonyan működő múzeumi rendszerét eredményezték. Az alábbiakban az ezen hagyományok alapján megfogalmazott néhány javaslatomat szeretném ismertetni.

209

Jogalkotási javaslatok

1. Más szakterületekhez hasonlóan a múzeumügy esetében is felmerül(t) az igény, hogy az alapvető szabályokat *önálló múzeumi törvénybe* foglalják össze. Az elmúlt több évszázad során erre még ténylegesen nem került sor, de 1995-ben a közgyűjteményügy egysége ismét megszűnt: a levéltárügy külön, miközben a könyvtár- és a múzeumügy viszont közös törvényt kapott. A még mindig hatályos 1997-es törvény megérett a hatályon kívül helyezésre, az ebben az esetben következő jogalkotás során indokolt lehet külön könyvtári és külön múzeumi törvény elfogadása.

2. A múzeumi terület *jogszabályi hierarchiája* – amint láttuk – 2007-ben megtört. Ennek elkerülése érdekében célszerű lenne újragondolni, hogy mely kérdéseket milyen szintű jogszabályban kell rendezni. Az alapelvek és az alapvető jogosultságok, valamint kötelezettségek **törvényi** szintű szabályozást igényelnek, míg a részlet-szabályozások, a végrehajtás kérdései a törvény felhatalmazása alapján kiadott **kormányrendeletbe**, az eljárási szabályok pedig **miniszteri rendeletbe** kerülhetnek. Például a múzeumi kutatáshoz való alapvető jogot a törvény, a jog gyakorlásának részletszabályait kormányrendelet, a kutatási engedély kiadása kapcsán követendő eljárási szabályokat miniszteri rendelet állapíthatná meg. Másik esetben a múzeum-tipológiát, valamint az alapítás és a megszüntetés alapkérdéseit a törvény határozz(hat)na meg, az egyes múzeumtípusokra vonatkozó előírásokat, az alapítás és a megszüntetés folyamatát a törvény felhatalmazása alapján kiadott kormányrendelet, míg a múzeumi működési engedély kiadásával kapcsolatos eljárásjogi szabályokat miniszteri rendelet írhatná elő stb.

3. Több mint kétszáz éves magyar közjogi hagyomány, hogy az *országos múzeumok alapítása* (illetve alapításának jóváhagyása) országgyűlési hatáskör. A XIX. században kialakult gyakorlat a XX. században új formát öltött: a nemzeti nagy közgyűjteményeket külön törvényben sorolták fel. Ez a gyakorlat 1949 után megváltozott:

bár eleinte fontosnak érezték az ágazatot szabályozó legmagasabb szintű jogszabályban az országos múzeumok tételes felsorolását, később elegendőnek tartották a felsorolás minisztertanácsi határozattal történő közzétételét. 1997-ben az új ágazati törvény visszatért a régi gyakorlathoz, és egyik mellékletében ismét felsorolta az országos múzeumokat, ezáltal az országos múzeum alapítása törvényi felhatalmazással, illetve jóváhagyással történhetett. Időközben ezt a mellékletet törölték. Az előbbieket, valamint az országos múzeumok jelentősége alapján indokoltnak tartjuk a hagyományoknak megfelelően az **országgyűlési jóváhagyás** gyakorlatának újbóli visszaállítását, valamint annak meghatározását, hogy országos múzeumot mely szervek (például minisztériumok) tarthatnak fenn. A térségünkben tapasztalható nemzetközi tendenciák is indokolják ezt a felvetést: a szomszédos Ausztriában a nagy állami (szövetségi) közgyűjtemények helyzetét külön törvény rendezi, ez a jogszabály nevesítve fel is sorolja az egyes intézményeket.⁴⁷⁶ Mindezt továbbgondolva a szükséges kontroll érdekében megfontolandó, hogy az *országos szakmúzeum* alapítását/átszervezését/megszüntetését a **kormány**, a *megyei múzeum* és a nem hálózat részeként működő *területi múzeum* alapítását/átszervezését/megszüntetését az **önkormányzatokért felelős miniszter**, a nem hálózat részeként működő *tematikus múzeum* alapítását/átszervezését/megszüntetését a gyűjtőkörbe tartozó tárgytípus kapcsán **illetékességgel rendelkező szakminiszter** előzetesen jóváhagyja. A formális működési engedély kiadása továbbra is a **kultúráért felelős miniszter** hatáskörében maradhatna.

4. Mivel álláspontunk szerint a feltárási jog törvényi szintű szabályozást igénylő, alapvető jog és kötelesség körébe tartozó jogosultság, ezért indokolt a **feltárási jogosultság** törvényi szintű rögzítése és meghatározása, akár eltérően az egyes múzeumtípusok kapcsán, de törvényben és nem alacsonyabb szintű jogszabályban!⁴⁷⁷

5. A biztos működés szempontjából kifejezetten szükséges lenne a muzeológusi **életpályamodell** jogszabályi továbbfejlesztése. Elméleti síkon ugyanis a tárgyalat korszak végén a szükséges előkészítés megtörtént, a szempontokat (például szakmai képzés; előmenetel; nyelvismeret; szakmai fejlődés; publicitás mutatói) kimunkálták, mindennek egységes jogszabályi rögzítése (továbbfejlesztése) azonban nem történt meg.

6. Jogos az az igény, hogy a múzeumi terület *jogszabályban nem rendezhető etikai jellegű kérdéseit* külön **etikai kódex**ben munkáljuk ki. A tulajdonképpen ajánlások („helyes eljárások”) gyűjteményeként is felfogható dokumentum akár a szakma által évtizedek óta várt múzeumi ügyrendet is kiválthatná. Megfogalmazása a szak tárca koordinálása mellett a múzeumszakmai szervezetek kompetenciája lehetne.⁴⁷⁸

⁴⁷⁶ NAGY: *i. m.* (2010), 27. Korábban deklarativé szerepelt az ágazati jogszabályban, hogy országos múzeum fenntartója csak minisztérium, illetve a fővárosi helyhatóság lehet. Az osztrák szabályozás: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=20001728> (utolsó letöltés: 2018. 06. 30.)

⁴⁷⁷ GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2016), 88., 143–154.

⁴⁷⁸ BALÁZS: *i. m.* (2008), 31–32.

7. Az ország múzeumi rendszerében ösztönözni kellene a **hálózatosodást**: egyrészt az országos közgyűjtemények esetében célravezető lenne egy, az országos gyűjteményegyetemhez hasonló szervezetösszesség megalakítása, másrészt a megyei szintű feladatellátás során célszerű lenne hálózatokat kialakítani egy-egy regionális gyűjtőmúzeum vezetésével. A szervezetfejlesztés elméleti szakemberei már régen kimunkálták, hogy az erőforrásokkal való észszerű gazdálkodás, a szinergikus kapcsolatok nagyobb rendszerek létrejöttét kívánják. Esetünkben ez jelentheti a gyűjteményezés és a műtárgyvédelem, a nyilvántartások és a kiállításrendezés, a kinevezési rendszer és minősítés gyakorlatának stb. egységesítését.⁴⁷⁹

6. táblázat:

Múzeumtipológia (1929–2010)

Gyűjtőterület	1929	1949	1963	1997
országos	OMGY/MNM múzeumai	nemzeti múzeumok	országos múzeumok	országos múzeumok
országos	szakmúzeumok	közületi múzeumok (helyi múzeumok, tájmúzeumok, emlékmúzeumok, szakmúzeumok)	szakmúzeumok	országos (gyűjtőterületű) szakmúzeumok
regionális	állami felügyelet alatt álló helyi múzeumok		megyei múzeumok	megyei múzeumok
regionális	(megyei és városi múzeumok)		tájmúzeumok/ helytörténeti múzeumok	területi (regionális) múzeumok
országos/ regionális	állami felügyelet alatt nem álló városi és egyházi gyűjtemények			tematikus múzeumok
országos/ regionális			szakgyűjtemények (üzemi gyűjtemények, helytörténeti gyűjtemények)	közérdekű muzeális gyűjtemények
(nincs gyűjteményezési tevékenység)			múzeumi kiállítóhelyek, emlékhelyek	közérdekű muzeális kiállítóhelyek

OMGY/MNM = Országos Magyar Gyűjteményegyetem/Magyar Nemzeti Múzeum

⁴⁷⁹ CSERI: A tudományos stratégia i. m. (2010), 98.

8. Bár nem elsősorban jogalkotási kérdés, a világos és működőképes **múzeumtipológia** kialakítása érdekében újra kellene gondolni, hogy az állam mely múzeumtípusokat finanszíroz (javaslat: országos múzeum és országos szakmúzeum), melyeket támogat, azaz működésükhöz anyagi hozzájárulást biztosít (javaslat: megyei szint, illetve megyei hálózat) és melyeket tolerál, azaz működésüket engedélyezi, de *rendszeres* anyagi támogatást nem nyújt (javaslat: nem hálózat részeként működő tematikus múzeum). Magyarország múzeumi rendszere az osztrák–magyar államban született meg a XIX. század első felében a provincializmus jegyében (értsd: *tartományi* múzeumokat alapítottak), azonban a fejlődés ezzel nem állt meg, következett egy municipális korszak (vármegyék és városok alapítottak múzeumokat), de ez a múzeumalapítási láz – amint arra Klebelsberg Kuno és Hóman Bálint rámutatott – hamar kitermelte a kívánatos „*regionális gyűjtőmúzeum*” helyett a nem kívánatos „*zugmúzeum*”-ot. Megannyi elaprózott kis múzeumocsksa vajmi kevésbé hordozza magában a fejlődés lehetőségét.⁴⁸⁰

9. A magyar múzeumügy története során többször hoztak létre **középirányító szervet**, mivel az ágazati minisztérium a közvetlen irányítói feladatokat nem tudta *hatékonyan* ellátni. Egyes esetekben a középirányító szerv a fenntartás jogköreit is átvette. A hatáskörök tekintetében komoly eltérések mutatkoztak, de az alapelv – a hatékony hálózati irányítás érdekében a minisztérium és a múzeumok közé egy köztes szervezetet beiktatni – újra és újra felmerül. Legutóbb 2011-ben a megyei közgyűjtemények fenntartóváltása kapcsán a Magyar Levéltárosok Egyesülete és a Megyei és Városi Levéltárak Tanácsa fogalmazott meg három javaslatot ezen közgyűjtemények új fenntartói struktúrájának kialakítása kapcsán. Az *első javaslat* arra irányult, hogy az ágazati minisztérium saját közvetlen felügyelete alatt hozzon létre egy új középirányító szervet. A *másik változat* szerint az egyes vidéki közgyűjteményeket ágazatonként (múzeum, levéltár, könyvtár) kellene betagozni az országos közgyűjtemények alá (a megyei levéltárak később a Magyar Országos Levéltárból átalakított Magyar Nemzeti Levéltárba tagozódtak be). A *harmadik esetben* pedig egy meglévő középirányító szervezet átalakítását javasolták a megyei közgyűjtemények fenntartói és közvetlen irányítói feladatainak ellátására. Az első és a harmadik esetben a középirányító szervet javasolták *Nemzeti Közgyűjteményi Igazgatóságnak* elnevezni. A javaslat szerint a szakfelügyeleti feladatok ellátásáról is a középirányító szerv gondoskodott volna.⁴⁸¹ Továbbra is megfontolandó lehetőség, hogy a múzeumügy irányítása középirányító szerv közbeiktatásával valósuljon meg.

⁴⁸⁰ Az Osztrák–Magyar Monarchia meghatározó tartományában, Csehországban korántsem mutatható ki a XIX. században olyan múzeumalapítási láz, mint hazánkban. Ennek következtében nem is alakult ki a magyarországihoz hasonló múzeumi rendszer: bár vannak jelentős regionális múzeumok (Brno, Hradec Králové, Chrudim stb.), a vidékre manapság elsősorban a kastélymúzeumok a jellemzőek, és a főváros múzeumaival egyetlen vidéki múzeum sem veheti fel a versenyt. A cseh múzeumi rendszerről legutóbb magyarul: BASICS: *i. m.* (2015), 21–27.

⁴⁸¹ A Magyar Levéltárosok Egyesülete és a Megyei és Városi Levéltárak Tanácsa által Hammerstein Judit helyettes államtitkárhoz (Nemzeti Erőforrás Minisztérium) írott levél (2011. november 28.): <http://mol.gov.hu/docstore/1406> (utolsó letöltés: 2018. 07. 19.)

10. A kultúráért felelős miniszter döntéseinek megalapozását nagyban segíthetné egy múzeumi szakemberekből álló **konzultatív testület**. A magyar múzeumügy történetét végigkísérik a különböző testületek. Ez a színes flotta jórészt érdemi hatáskör nélküli bizottságokból állt, de volt köztük néhány, amely valós kompetenciákkal, érdemi hatáskörökkel rendelkezett: közülük is kiemelkedő szerepet játszott a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és az Országos Magyar Gyűjteményegyetem (majd Magyar Nemzeti Múzeum) Tanácsa. Konzultatív jellege ellenére a problémák felvetésének fontos terepe volt az Országos Múzeumi Tanács is.

11. 2010 előtt – bár többször megfogalmazódott ennek igénye – nem született a múzeumokba jogszabálysértő módon bekerült műtárgyak (egykori) tulajdonosainak, illetve örököseiknek történő visszaszolgáltatás rendjét szabályozó, **átfogó restitúciós törvény**. 2010 után született egy részleges törvény (az ágazati törvény módosítása)⁴⁸², ez azonban nem váltja ki a teljes körű szabályozás megalkotását.⁴⁸³

⁴⁸² „Az állami vagy helyi önkormányzati fenntartású közgyűjteményben őrzött olyan kulturális javakat, amelyek állami tulajdonjogának fennállása minden kétséget kizáró módon nem igazolható, az e törvény felhatalmazása alapján kiadott kormányrendeletben meghatározott eljárás eredményeként térítésmentesen ki kell adni annak a személynek, aki az adott, kulturális javak körébe tartozó tárgyra vonatkozó tulajdonjogát megfelelően valószínűsíti.” Ld.: Egyes törvényeknek a közgyűjteményekben őrzött, vitatott tulajdonú kulturális javak visszaadásával összefüggő módosításáról szóló **2013. évi CXCV. törvény** 2. § (1) bekezdés. A szabályozás csak azért részleges, mert nagyon sok műtárgy korabeli jogszabályi rendelkezések alapján került közgyűjteménybe, tehát végső soron az adott múzeum jogosan tekinthette magát az adott, immár állami tulajdonú műtárgy vagyongazdálkodójának. Olyan eset is ismeretes, ahol „szabályos” adásvételi szerződés volt. Az ilyen esetekben nyilvánvalóan nehéz a tulajdonos megállapítása.

⁴⁸³ BUZINKAY: i. m. (2010), 113., 141–142. A témának szerteágazó művészettörténeti-történeti irodalma van, legutóbb: MOLNOS Péter: *Elvesztett örökség. Magyar műgyűjtők a 20. században*. Bp., Kieselbach, 2017., KOVÁCS Ágnes: *A hajlított kalap. Elhurcolt magyar műkincsek*. Bp., Noran Libro, 2018. A műkincsrablások nemzetközi irodalmához: HOUP, Simon: *Eltűnt műkincsek múzeuma. A műkincsrablások történetéből*. Ford. NYULI Kinga, [Bp.], Scholar – Madison Press Books, 2006.

XI. Összefoglalás

Kutatásaim megkezdése előtt azt a *feltevést* fogalmaztam meg, hogy a magyar múzeumügy az európai múzeumlétezésen belül olyan egyedi jellegzetességekkel büszkélkedhet, amelyek a Habsburgok közép-európai birodalmának sajátos kulturális közegében megalapított első, de mindmáig meghatározó nagy országos (Magyar Nemzeti Múzeum, Iparművészeti Múzeum, Szépművészeti Múzeum, Mezőgazdasági Múzeum), valamint a XIX. század második felének múzeumlétezési lázában kialakult regionális múzeumaik révén máig hatnak. Vizsgálódásaim során ezért arra törekedtem, hogy ezeket a különös jellemzőket azonosítsam, feltárjam, értelmezzem. Meggyőződéseim ugyanis, hogy a nemes hagyományok ismerete és megőrzése nélkül nem várhatunk olyan megújulást, amelynek érdekében jogalkotási javaslatokat megfogalmaztam.

Jelen monográfia módszertani szempontból az elfogadott, törvényi szintű jogszabályokból indul ki, ezt az elsődleges forrásbázisnak tekintett anyagot mutatja be elemző-értékelő módon: figyelemmel a jogalkotói szándékokra és a jogszabályok hatására; ezért más (részben több, részben kevesebb) mint a hagyományos muzeológiai-múzeumlétezési összefoglalások, de nagyban épít azok eredményeire. Művem éppen ezért nem tekinthető a magyar múzeumügy történetének, sokkal inkább a honi múzeumi törvényalkotás történetének. Munkámban természetesen a téma hazai és fontosabb külföldi szakirodalmára támaszkodtam: a monográfia megírásához a klasszikus muzeológiai összefoglalások mellett hangsúlyosan használtam fel a kulturális igazgatási kézikönyvek múzeumokra vonatkozó fejezeteit. Kutatási eredményeimet az alábbiak szerint lehet összefoglalni:

A magyar múzeumi terület joganyaga – más kulturális jogterületekkel együtt – a közigazgatási jog különös részébe, a humán közszolgáltatások jogába, azon belül pedig a kulturális igazgatás tárgykörébe tartozik. A múzeumügy jogi normáinak többségét gyakran változó ágazati-, illetve feladatspecifikus törvények és rendeletek tartalmazzák: ágazati jogszabályok jelölik ki az alkalmazandó anyagi, eljárási és szervezeti normákat. Magyarország múzeumügyének gondozása alapján az 1949–1990 közötti időszakot leszámítva a múzeumlétezés európai csoportjába sorolható, 1929 óta pedig ezen belül is a magasabb fokon, központilag és egységesen szabályozott múzeumi hálózattal rendelkező országok közé.

A múzeumügy hagyományosan a közgyűjtemények igazgatása körében – tehát a könyvtár- és levéltárüggyel közösen – vizsgálható terület. Mégis azt látjuk, hogy hazánkban ez a három ágazat csak egyszer kapott egységes és közös ágazati törvényt (1929-ben), az egyes szereplők vélt vagy valós érdekérvényesítő erejüknek megfelelően inkább önálló kódex (ágazati törvény) kiharcolására törekedtek, ágazatonként és koronként eltérő sikerrel. A múzeumügy gyakrabban nyert el közös szabályozást az örökségvédelemmel, persze koronként változott, hogy a klasszikus örökségvédelmi triász (műemlékvédelem, régészet, kulturális javak) mely elemeivel együtt. 2001 óta az örökségvédelem hazánkban önálló kódexszel rendelkezik, ezzel lezárultnak tekinthető a másfél évszázados vita és bizonytalanság.

Az európai múzeumtípusokat gyűjtőköri és/vagy gyűjtőterületi alapon különíthetjük el. A mindmáig egyetlen, teljes körűnek tekinthető, jelenleg is egyetemi tankönyvként használt (!) magyar nyelvű muzeológiai összefoglalás szerzője, Korek József négy múzeumtípust különített el: művészeti múzeumokat (A), történeti múzeumokat (B), néprajzi múzeumokat (C), valamint természettudományi és műszaki múzeumokat (D). Ez az alapvetően szakágakra, gyűjtőkörre épülő osztályozás meg lehetőségen sematikusnak tűnhet, azonban az egyes alaptípusok főbb jellemzői alapján mégis jól használható. Ha a gyűjtőkör helyett a gyűjtőterületet vesszük figyelembe, akkor megkülönböztethetünk *univerzális* (az egész világra kiterjedően gyűjtési tevékenységet folytató), *nemzeti* vagy *országos* (tulajdonképpen egy ország határai által meghatározott területről gyűjteményező), valamint *regionális* (tartományi, megyei, járási) és *települési* (városi) múzeumokat.

A XIX. század első felében a Habsburg Birodalomban újfajta múzeumeszmény jelent meg: a nemzeti/tartományi múzeum a nemzet szükségleteit és képzését szolgálja, dicsőségét hirdeti, gyűjteményei a nemzet tulajdonában állnak, együttműködik az oktatási intézményekkel, és általában a szülőföld, a nyelv, az irodalom és a történelem megismertetését, valamint az irodalmi örökség terjesztését szolgálja. A birodalomban először Magyarországon jött létre ilyen múzeum.

Mária Terézia oktatási rendelete, a **Ratio Educationis** (1777) azt a joghézagot használta ki, miszerint a köznevelés, a művelődés ügyének szabályozása és irányítása (*cura educationis reique literariae*) királyi felségjog, így nem tartozik a rendi törvényalkotás tárgykörébe, ahogy a jogszabály fogalmaz „*a nevelés- és oktatásügy felső szintű felügyelete és irányítása – hazai törvényeink szerint – maguknak a királyoknak fenntartott felségjogok közé számítson*”. Fontos megjegyezni, hogy az állami irányítás elvét a Ratio nem az állam fogalmából, hanem a magyar király jogköréből vezette le, ez egyfajta gesztus volt a magyar rendi-nemesi felfogás felé, hiszen így – formailag – nem sérültek a magyar alkotmányos jogok. Valójában persze nem történt más, minthogy a királyi hatalom magához vont egy olyan feladatot, amelyet a középkori rendi jog még nem ismert, ezért arra a merev jogi szemlélettel bíró rendi oldal (pontosabban az alsó táblán helyet foglaló nemesség) nehezen formálhatott volna jogot. Mindez természetesen kihatással volt az oktatásüggyel szoros kapcsolatban álló tudománypolitikára és művelődésügyre is.

Másrészt az sem mellékes, hogy a Ratio – eltérően az osztrák mintától – jóval nagyobb jelentőséget tulajdonított a történelem oktatásának, és azon belül különösen Magyarország múltja megismertetésének. Ez a korábbi magyar oktatáshoz képest is újszerű volt! Bécsben többen helytelenítették ezt a szemléletmódot, bár a honismeret hasznosságát nyilvánvalóan nem vonhatták kétségbe. Az sem véletlen, hogy a nagyszombati egyetem történelemtanszékét csak az egyetem állami irányítás alá rendelése után, 1770-ben szervezték meg. Néhány év múlva a Ratio további tanszékek létesítését irányozta elő, történeti segédtudományi profillal. Ezek közül az egyik az Érem- és Régiségtani Tanszék (*Cathedra Archaeologico-Numismatica*, a mai ELTE BTK Régészettudományi Intézet jogelődje) volt. Ennek a tanszéknek és a magyar föld numizmatikai emlékei gyűjtésére hivatott éremgyűjteménynek (*Numophylacium*) vezetésére az egyetemi könyvtár egyik őrét, Schönwisner Istvánt (1738–1818) kérték fel. A Schönwisner által újrarendezett kollekció a XIX. század második feléig

az ország legjelentősebb éremgyűjteménye maradt, de tanulmányi – oktatási célokat szolgáló – jellege miatt nem vál(hatott) a nagyközönség számára hozzáférhető múzeummá.

A Magyar Nemzeti Múzeumot létrehozó-elismerő törvénycikkek (*a magyar országos Széchényi-könyvtárról* szóló **1807. évi XXIV. törvénycikk**, *a Nemzeti Múzeum felállításáról, és a magyar nyelv művelését előmozdító más intézkedésekről* szóló **1808. évi VIII. törvénycikk**) rendszertelenek voltak és hiányosak: elmulasztották az intézmény jogállását rendezni, mert *expressis verbis* nem mondták ki, hogy nem királyi, hanem rendi oltalom és irányítás alatt álló kulturális intézetről van szó. Másrészt József nádor nem érezte szükségét annak, hogy újabb királyi megerősítő oklevelet kérjen. Ezáltal némileg homályban maradt a Nemzeti Múzeum és az Országos Széchényi Könyvtár viszonya, pontosabban utóbbi az előbbi tagintézménye (és nem pusztán szervezeti egysége) lett, amely jogállását tekintve nem volt azonos a többi tárral. Erre utalt a korabeli iratokban megjelenő „*Bibliotheca Széchényiano-Regnicolaris penes Museum Nationale Hungaricum existens*” formula. Mindazonáltal az alapító Széchényi gróf kinevezésekkel kapcsolatos jogait már 1810-ben sem vették figyelembe. Az alapító tiltakozását követően Miller Jakab Ferdinánd igazgató 1812-ben egyenesen azt a jogi álláspontját fejtette ki, hogy a gróf 1802-ben megszerzett alapítói jogai az új intézmény országgyűlési elismerésével-létrehozásával elenyésztek, így a kinevezési jogkör egyedüli gyakorlója a múzeum elnöke, József nádor lett. Maga a nádor ezt a nézetet nem képviselte ilyen sarkosan, de a gróf beavatkozását a múzeum ügyeibe ő sem tartotta kívánatosnak. A későbbiekben – legalábbis a könyvtár vonatkozásában – a kinevezések tekintetében mégis sikerült az alapítói jogokat érvényesíteni: 1840-es években egy hivatalsegédi kinevezés kapcsán a jelentkezők közül a Széchényi-család szeniora, gróf Széchényi Lajos jelölhette kinevezésre az általa megfelelőnek tartott (és a számára Kubinyi Ágoston igazgató által ajánlott) pályázót. A nádor a jelölés alapján nevezte ki az új könyvtári hivatalsegédet.

A korszakban hozott múzeumi törvények jelentős részben a Nemzeti Múzeum számára adományt tevők nevének megörökítéséről szólnak (a már említett 1807-es, illetve *a magyar nemzeti muzeum javára tett ajánlatok becikkelyeztetnek* című **1827. évi XXXV. törvénycikk**, *a nemzeti Muzeumra folytatva tett ajánlásokról* szóló **1836. évi XXXVIII. törvénycikk**). Az udvar kizárólag az összbirodalmi érdekeket szolgáló intézményeket volt hajlandó a királyi kincstárból finanszírozni (például a Selmeci Bányászati Akadémiát), így a Nemzeti Múzeum esetében hiányzott az állam által garantált éves intézményi költségvetés. Ez korántsem csak a múzeumra volt jellemző, hiszen a korszakban a nemzeti kulturális intézmények (Magyar Tudományos Akadémia, Nemzeti Színház) alapítása és fenntartása zömmel adományokból történt; az adományozás tényét ezért is volt szükséges rögzíteni (és ezáltal az adományozó személyeket megbecsülni). Az egyéni, önkéntes felajánlás (*oblatio*) két formáját ismerjük: első esetben egy személy saját gyűjteményét az országnak ajánlódokozta vagy egy nemzeti intézmény alapítására, fenntartására, fejlesztésére alapítványt tett. A második esetben országgyűlési határozattal vagy egyéni (esetleg megyei) kezdeményezéssel országos gyűjtést indítottak, ilyenkor a hozzájárulás lehetett pénzjuttatás vagy tőke (utóbbi esetben a kamatok évről évre), esetleg in-

gatlan (építési telek, épület). A finanszírozás rendszerét mutatja a *nemzeti Múzeum*-ról szóló **1836. évi XXXVII. törvénycikk** is: ebben az esetben, egyszeri alkalommal készpénz országgyűlési felajánlása történt meg (múzeumépítésre és a gyűjtemény gyarapítására), nem véletlen, hogy az ezt követő törvénycikk már rögvést az egyéni adományozókról emlékezett meg. A korszak végére ez a *subsidiális* finanszírozási rendszer, amelyet a kortársak kiszámíthatatlannak és elavultnak, pazarlónak és gazdaságtalannak tartottak (nagy tőke összegyűjtése azért, hogy a kamatokból finanszírozzák az intézmény működését, céljait), meghaladottá vált, ezért is bukhatott el az országgyűlésen 1844 októberében a múzeumépület bővítésére kérendő újabb felajánlás ügye.

Fontos jogintézmény volt az országgyűlés elé terjesztendő múzeumelnöki beszámoló: amint láttuk, József nádor minden országgyűlésen beszámolt az intézmény eseménytörténetéről, pénzügyi helyzetéről, a szervezeti rendről, a gyűjtemények gyarapodásáról és az adományokról, felajánlásokról. A jelentéstételi kötelezettség abból vezethető le, hogy a Nemzeti Múzeum pénzügyi alapját és jövedelmeit az Országos Pénztár kezelte a nádor irányítása és közvetlen felügyelete alatt. A jelentéssel rendszerint sikerült megalapozni az országgyűlés további kedvező törvényalkotói döntéseit.

A Nemzeti Múzeum szervezeti rendje és gyűjteményi gyakorlata a későbbiekben egyfajta etalonként szolgált az újabb múzeumok számára. Ezeket a kérdéseket szervezeti és működési szabályzatokban kívánták rendezni, azonban az intézmény minden ellenkező szándéka ellenére korszakunkban nem sikerült végleges szabályzat kiadását elérni. A tervezetekben megfogalmazott elveket ennek ellenére alkalmazták a gyakorlatban, végül 1859-ben Albrecht főherceg adta ki a várva várt szabályozást (ezt követően évtizedekig ezt alkalmazták). A nagy nemzeti gyűjtemény, az összefoglaló gyűjtőmúzeum eszméje még sokáig hatott, ahogyan az intézmény gyakorlatban alkalmazott gyűjteményezési elvei is. Nem véletlen, hogy ezt vette át az 1859-ben Kolozsváron megalapított Erdélyi Nemzeti Múzeum is.

Nekünk, magyaroknak talán kicsit nehéz megérteni, hogy miért jelentősebbek, mitől más jellegűek a bécsi császári gyűjtemények, múzeumok, mint a hazaiak. A különbség az alapítás óta meglévő univerzalizmusban (mai szóval: egyetemes gyűjtőkörben és gyűjtőterületben) keresendő: míg az említett magyar gyűjtemények összbirodalmi szempontból tartományi (értsd: „nemzeti”) jelentőségűek, gyűjtőkörűek és gyűjtőterületűek voltak (tehát Bécsből nézve a „*Provinzialpatriotismus*” szemléletének megfelelően elsősorban a „tartománnyal”, annak múltjával kapcsolatos műtárgyanyagot gyűjtötték), addig a bécsi központi gyűjtemények a teljességre törekedtek. Ezzel magyarázható, hogy a bécsi udvar eltúrta (de különösebben nem támogatta) a magyarországi közgyűjteményeket, amelyek az általunk vizsgált első két korszakban még nem tudtak kinőni provinciális kereteik közül. Erre csak a dualizmus idején került sor. A Nemzeti Múzeum megalapítása után viszont birodalom-szerte sorra alakultak a tartományi múzeumok, először a német nyelvű területeken: *Joanneum* (Graz, 1811) és *Ferdinandeum* (Innsbruck, 1823); majd a szláv területeken: *Národní Muzeum* (Prága, 1818), *Francisceum* (Brno, 1818), *Kranjski Stanovski Muzej* (Ljubljana, 1821) és *Národní Muzei* (Zágráb, 1846).

A szaktudományok kialakulása igényelte tudományos háttér-múzeumok létrejöttét. Ez az igény hívta életre az országos szakági múzeumokat, amelyek valódi háttérbázist jelentettek a régészet, a művészettörténet és a néprajz területén. A korábbi egységes gyűjtőmúzeum eszméje helyébe így a szakági múzeum koncepciója lépett: „a magyarországi kulturális elit [...] már a nemzeti (a nemzet birtokában lévő) kincsek megőrzésének differenciált intézményi struktúrájában gondolkodott” (Tóth Ferenc). Az alapítás egyes esetekben magánkezdeményezéssel történt, az intézményesítés viszont a költségvetési törvényben történt meg (Iparművészeti Múzeum, Technológiai Múzeum; a Szépművészeti Múzeum alapítását szintén egy költségvetési jellegű jogszabály, a „millenniumi” törvény – a honalapítás ezredik évfordulójának megörökítésére alkotandó művekről szóló **1896. évi VIII. törvénycikk** – rendezte). Más esetekben az állam vásárolt meg magángyűjteményeket, és ezekből külön törvénnyel hozott létre új intézményt (Országos Képtár: a herceg Eszterházy-féle képtár, kézrajz- és rézmetszetgyűjtemény megvétele tárgyában megalkotott **1871. évi XI. törvénycikk**, Országos Ráth György Múzeum: az „Országos Ráth György Muzeum” létesítéséről szóló **1907. évi XIII. törvénycikk**), de az is előfordult, hogy egy hagyaték megvásárlásakor megvolt ugyan a szándék önálló múzeum megalapítására, de az mégsem valósult meg (Lotz Károly művészi hagyatékának az állam részére való megszerzéséről szóló **1907. évi XII. törvénycikk**). Egy esetben gyűjteményi anyag átcsoportosításával hoztak létre újabb múzeumot, amely aztán költségvetési intézményként működhetett (Magyar Történelmi Képcsarnok).

A vidéken egyre erősebb múzeumalapítási láz elősegítette a hálózatos múzeumi rendszer kiépülését. A társadalmi igény által létrehívott, eleinte egyesületi múzeumok előbb-utóbb vármegyei vagy városi fenntartásba kerültek, sőt később már a törvényhatóságok maguk is alapítottak muzeális intézményeket.

A regionális múzeumok – saját gyűjtőterületükön – a Nemzeti Múzeum korábbi elképzelését tükrözve, egyfajta „mini” nemzeti múzeumként továbbra is megvalósították az egységes gyűjtőmúzeum eszméjét, hiszen gyűjtőkörük a lehető legtöbb szakágra kiterjedt. Erre a legjobb példa az 1887-től szervezett Fővárosi Múzeum volt.

A gyűjtőköri és gyűjtőterületi kérdések országos rendezetlenségének oka abban keresendő, hogy hiányzott az egységes kultúrpolitikai irányítás. A dualizmus idején létrehozott bizottságok és tanácsok működésére elsősorban a reprezentáció volt jellemző, munkájuk során éles határvonalat húztak a Nemzeti Múzeum és a vidéki múzeumok között, a többi országos múzeum működését egyáltalán nem vették figyelembe. A kérdéskör törvényi szintű rendezésére csak az első világháború után került sor.

A dualizmus idején jött létre először a múzeumok felügyeletére és támogatására központi szakigazgatási szerv, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége (a továbbiakban: MKOF), amely önálló, a költségvetési törvényben biztosított költségvetéssel rendelkezett. A rendszeren belüli önkormányzati jelleget a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa biztosította. A felügyeleti rendszerhez való csatlakozás azonban nem volt kötelező, így sok múzeum ki is maradt, mivel fenntartóik túlzott beavatkozásnak tartották az MKOF működését. Az évenként célhoz kötötten kiutalt államsegély (amely be- és elszámolási kötelezettséggel járt) és a fo-

lyamatos szakmai felügyelet összességében kedvező hatást gyakorolt a magyar múzeumügyre; bizonyítva, hogy ilyen központi irányítószervre szükség van. Az MKOF megjelenésével a magyar múzeumok három részre oszlottak szét: az állami költségvetés által fenntartott múzeumok (1), az MKOF által felügyelt („regisztrált”) múzeumok (2), valamint a nem állami fenntartású, illetve nem az MKOF égisze alatt működő muzeális intézmények (3) csoportjaira. Az MKOF teljes elburokratizálódása, működésének nem megfelelő volta ugyanakkor nagyban hozzájárult a vidéki intézmények egyszerű közművelődési intézménnyé alakulásához, mivel azokat nem tudta bekapcsolni a magyar tudomány szervezetébe. Mindezeknek „köszönhető”, hogy 1922-ben a szervezet áldozatul esett a költségvetési okokból véghezvitt intézménymegszüntetésnek.

Az első igazán átfogó múzeumi törvények a két világháború közti időszakban születtek meg. Az 1922-es *(nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetükről szóló 1922. évi XIX. törvénycikk)* és az 1934-es *(a Magyar Nemzeti Múzeumról szóló 1934. évi VIII. törvénycikk)* jogszabályok az országos gyűjtőterületű (ahogy akkor mondták nagy nemzeti) közgyűjteményeink sorsát rendezték, míg az 1929-es *(A múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéseiről szóló 1929. évi XI. törvénycikk)* már nem egy konkrét intézmény(típus)t szabályozott, hanem valódi ágazati törvénynek tekinthető, ebben a minőségében Magyarországon történetében az első ilyen múzeumi törvényünk.

Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem létrejöttével egyrészt sikerült megmenteni a nagy magyar közgyűjteményeket, átmenteni a dualizmus idejéből megörökölt intézményhálózatot, másrészt az intézményösszesség („tudományos nagyüzem”) működését az országgyűlés a szakszerűség és az önkormányzatiság alapjára helyezte, összefogta őket egy nagy országos tudományos autonómiába: létrehozva ezzel a közgyűjteményi ágazat – mai szóval – középírányító szervét. Az önműködő funkcionális egység hatáskör-átruházás eredménye volt: a kultusztárca átengedte a közvetlen igazgatási feladatokat a kompetensebb gyűjteményegyetemi tanácsnak. A tekintélyessé vált szervezet finanszírozásához azonban hiányoztak az anyagi eszközök, ezért 1934-ben sor került „degradálására” (részleges lefokozására): a „kemény jobboldal” szükségtelen és költséges tehernek tartotta a „tudósok önkormányzat”-át, bár megkezdődött a szükséges bürokrácia kiépítése (Gazdasági Hivatal), a Magyar Nemzeti Múzeumra átnevezett szervezet autonómiája csökkent. A Gyűjteményegyetem későbbi értékelései eltérőek, szerepe vitatott, a rendszerváltozás előtt kifejezetten negatív volt: „A Gyűjteményi Egyetem (sic!) eszméje nem valósította meg a múzeumok nemzeti értékeinek összefogását, zsákutcába futott, s az egyre jobban gomolygó viharfelhők, a háború újabb megpróbáltatásai, a múzeumügy súlyos veszteségeivel lezárta a polgári fejlődés korszakát.” (Kerek József)

Az 1929-es ágazati törvény számos eljárásjogi szabályt meghatározott, világos fogalomhasználatával komoly előrelépést jelentett, de hiányzott belőle a múzeum-tipológia (ezt a jogalkalmazó valójában a törvényt megalapozó előtanulmányokban találhatta meg). Ugyanakkor a törvény azzal, hogy a teljes vidéki múzeumügyet a tudományos autonómia hatásköre alá helyezte, újabb jelentős előrelépést tett a Magyar Zoltán által megfogalmazott tudományos autonómia tényleges megvalósítása irányába. Magyar rendszerében a múzeumok közintézet-besorolással

a vallás- és közoktatásügyi miniszternek alárendelt szervekként szerepeltek, függetlenül attól, hogy állami, felekezeti, községi (városi) vagy egyéb fenntartásban működtek.

A jogszabályokból kirajzolódó új rendszer komoly hozadéka, hogy a múzeumi állások betöltése kapcsán világosan megfogalmazta az előfeltételeket, és a magyar múzeumügyben először kiérlelt minősítési, valamint teljesítményértékelési rendszert határozott meg.

1945 után a múzeumügy szabályozását nem az országgyűlés által elfogadott törvény, hanem a kollektív államfői testület, a Népköztársaság Elnöki Tanácsa által megalkotott törvényerejű rendelet tartalmazta (*a múzeumokról és műemlékekről* szóló **1949. évi 13. törvényerejű rendelet**, a továbbiakban MMTvr.). Ezzel megszakadt az 1807 óta élő magyar közjogi hagyomány, miszerint a múzeumok ügye országgyűlési tárgyalást igényel. A változás nyilvánvalóan az új mechanizmus eredménye volt: az MDP Központi Vezetősége által megtárgyalt javaslatot vitatta meg a Minisztertanács, majd az onnan ritkább esetben az országgyűlés, vagy gyakrabban az Elnöki Tanács elé került. „Az országgyűlés gyakorlatilag elvesztette jogalkotó funkcióját, miközben fontos rendelkezések törvényerejű rendeletekben, alacsonyabb szintű jogszabályokban jelentek meg, amelyek mind párhatározatokon alapultak.” (Benyák Adrienn) Mivel az országgyűlés alig ülésezett, az Elnöki Tanács gyakorlatilag átvette törvényalkotási jogkörét; nyilvánvaló, hogy a múzeumügy sem képezhetett kivételt: nem érdemesítették arra, hogy ágazati szabályozását a parlament elé terjesszék.

Az MMTvr. leválasztotta a könyvtár- és levéltárügyet a múzeumügyről, viszont új elemként beemelte a műemlékvédelmet, ezért a jogszabályt múzeumi és örökségvédelmi törvénynek tekinthetjük. Alá kell azonban húzni, hogy ezt a kortársak számára furcsa megoldást nem szakmai érvekkel indokolták, ráadásul a műemlékes szakma jelentős részének ellenállását váltotta ki.

Az MMTvr. vitathatatlan érdeme a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja létrejötte, hiszen az önkormányzatiság felszámolása ellenére maradt a múzeumügy élén egy középírányító szerv, így a terület elvben megőrizhette szakmai autonómiáját. Megszüntetése éppen ezért volt katasztrofális hatással a magyar múzeumügyre.

A középírányítói feladatköröket a tárca múzeumi főosztálya vette át, amely azonban ezeknek a feladatoknak nyilvánvalóan nem tudott megfelelni. A rendszer szétaprózódott lett, hiányzott az egységes szakmai irányítás.

Az új múzeumi „törvény”, *a muzeális emlékek védelméről* szóló **1963. évi 9. törvényerejű rendelet** (a továbbiakban: Mtvr.) nagy előnyének tartották, hogy egységes keretbe tudta foglalni a különböző – alap és kiegészítő – szakágakat, és mindent összhangba hozta a kulturális terület, illetve a jogalkotás különböző területein kialakult szocialista jogelméletekkel és joggyakorlattal. Hibájának róhatjuk fel viszont, hogy gyakran a múzeumügy alapvető elvi kérdéseit sem tisztázta, így ezek rendezésére alacsonyabb szintű jogszabályokban került sor (például múzeumtípológia, a feltárási jogosultság meghatározása stb.).

Az Mtvr. szakított azzal a korábbi magyar közjogi hagyománnyal, amely országos múzeum alapításához parlamenti – azaz törvényi szintű – jóváhagyást írt elő, ezt a jogkört a kormány kapta meg.

Az Mtvr. nem kezelte azt a hierarchikus helyzetet, amely 1929 után kialakult: számtalan múzeumtípus jött létre, amelyek típusonként igényeltek volna törvényi szintű és részletes szabályozást (definíciót és igazgatási szabályokat). Az Mtvr. azonban ennek a kíváncsolomnak nem, illetve csak részlegesen tett eleget.

Az Mtvr. alapján megalkotott alacsonyabb szintű jogszabályok gyűjteményéből jött létre a múzeumi ügyrend, amelyet a tárca a múzeumi működést megkönnyítő vezérfonalnak szánt. A megannyi praktikus ismeretet tartalmazó kiadvány csak „múzeumi zöld könyv”-ként vonult be a múzeumi közbeszédbe.

Az Mtvr. által bevezetett, országos múzeumok által gyakorolt műtárgyfelügyeleti rendszer pozitív hozadéka volt – az egyes műtárgyak sorsának nyomon követése mellett – az országos múzeumok adattárainak kialakulása.

A megyei múzeumi szervezetek felállítása felkészületlenül érte a megyei tanácsokat, ugyanakkor a hálózat kialakításával a vidéki múzeumok előnyösebb helyzetbe kerültek, az új irányítási rendszerben magasabb szintű működésre nyílt lehetőségük: a szakma – a fenntartók segítségével – előnyt kovácsolt a döntésből. A megyei múzeumi szervezetek adták a múzeumlátogatók felét, az elkövetkező évtizedekben folyamatosan bővültek, és a magyar vidék tényleges kulturális-tudományos központjaivá váltak. Nem véletlen, hogy az MSZMP KB rendszeresen tárgyalt témája volt a megyei múzeumi szervezetek helyzete, hiszen költségvetésükkel együtt jelentőségük is egyre nőtt, az 1960-as évek végén tapasztalható megtorpanás után a vidéki múzeumfejlesztések újabb lendületet vettek. A háttérben rendszerint pártpolitikai döntések húzódtak (alapvetően *közművelődési* célkitűzésekkel: például munkásművelődés), és miközben már országos tudományos kutatási projektekbe is bekapcsolódhattak a megyei múzeumok (sok fontos szakmai műhely alakult meg), az ágazati minisztérium csak későn, az 1970-es években kezdte meg a szakmai feladatok országos szintű koordinálását – tegyük hozzá: kevés eredménnyel.

A rendszerváltozással együtt járó átalakulás – az önkormányzati rendszer létrejötte, a tudománypolitika céljainak újrafogalmazása, a múzeumok szerepének változása – új ágazati törvény megalkotását indokolta, de erre csak hosszas előkészítés után, a második szabadon választott országgyűlés működése idején került sor.

A kivételes eljárásban elfogadott kulturális szaktörvény, a *kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről* szóló **1997. évi CXL. törvény** (a továbbiakban: kulturális törvény) valójában jóval nagyobb területet, több ágazatot fedett le. Tulajdonképpen négy ágazati törvényt rejtett magában: egyaránt szabályozta a kulturális javak és a régészeti örökségvédelem (1), a múzeumügy (2) és a könyvtárügy (3), valamint a közművelődés (4) kérdéseit, ezért indokolt lehet egyenesen „kultúrpolitikai kódex”-nek nevezni. A kulturális törvény a klasszikus örökségvédelmi triászból kettőt (kulturális javak és régészeti örökségvédelem) együtt szabályozott a múzeumüggyel. Ez nem példa nélküli, sőt megfelel a magyar hagyományoknak, viszont hiányzik a műemlékügy, illetve nem beszélhetünk egységes közgyűjteményi törvényről sem, hiszen a múzeumügy mellé csak a könyvtárügy került a kulturális törvénybe, a levéltárügy már 1995-ben önálló törvényt kapott. A kulturális törvény ugyanakkor világos múzeumtípológiát tartalmazott, és visszaállította azt a közjogi hagyományt, hogy az országos múzeumok alapítása országgyűlési hatáskörbe tartozik.

Az ágazati irányítás kiteljesedése érdekében a kulturális törvény elfogadása után folyamatosan jelentek meg annak múzeumokat érintő végrehajtási rendeletei. Ezek közül a legfontosabbak a *régészeti feltárásokról és az engedélyezési eljárásról* szóló **9/1999. (VII. 16.) NKÖM rendelet**, a *múzeális intézményekre vonatkozó szakfelügyelet rendjéről* szóló **20/1999. (XII. 26.) NKÖM rendelet**, a *múzeális intézményekben folytatható kutatásról* szóló **47/2001. (III. 27.) Korm. rendelet** és a *múzeális intézmények nyilvántartási szabályzatáról* szóló **20/2002. (X. 4.) NKÖM rendelet**. Ugyanakkor a szakma elvárásai ellenére mindmáig nem készült el az új múzeumi ügyrend, ahogyan nagyon hiányzik egy múzeumi etikai kódex is.

A *kulturális örökség védelméről* szóló **2001. évi LXIV. törvény** elfogadása óta az örökségvédelem (műemlékvédelem, régészet, kulturális javak) hazánkban önálló kódexszel rendelkezik, ezzel lezárultnak tekinthető a másfél évszázados vita és bizonytalanság, elvált egymástól a közgyűjteményügy és az örökségvédelem ágazati szabályozása. Az örökségvédelmi törvény megteremtette az integrált örökségvédelem rendszerét: megszüntette a különböző hatósági, engedélyezési eljárások átfedéseit, mert egységes keretbe foglalta azokat.

2007-ben egy pártpolitikai okokból kiadott miniszteri rendelet (21/2007. [III. 26.] OKM rendelet) súlyosan megsértette a kulturális és az örökségvédelmi törvény, valamint az önkormányzati törvény alkotmányos alapelveken nyugvó egységes rendszerét. Ez a kisiklás a tárgyalt korszak utolsó négy évét beárnyékolta, és súlyos válságot idézett elő a magyar múzeumügyben.

Végezetül adódik a kérdés, hogy vannak-e valóban a magyar múzeumügynek jelentős egyedi sajátosságai, illetve igen válasz esetén melyek is ezek. Közhely, hogy a legerősebb hatást az osztrák múzeumok gyakorolták a születő magyar múzeumügyre, azonban ennek pontos mibenlétének feltárására érdemben – talán a „labanc” vád elkerülése érdekében is – a korábbi kutatók nem vállalkoztak. Pedig a magyar múzeumok nem a semmiből jöttek létre, hanem az alapítók által megismert minták nyomán. A császári udvar által képviselt muzeológiai nézeteket és alapelveket a magyar kortársak számára a **Ratio Educationis** közvetítette, és a **Belvedere** jelenítette meg. Így születhetett meg Magyarországon az a sajátos **nemzetimúzeum-konceptió**, amelyet aztán a birodalom más tartományaiban is átvettek.

Ezt követően az osztrák minta alapján létrejött magyar múzeumügy viszont hamar saját fejlődési pályára került: a szakági múzeumokkal (elsősorban a Szépművészeti Múzeummal és az Iparművészeti Múzeummal) megjelent az igény az **egyetemességre**: immáron nemcsak a magyar föld, hanem az egész világ műtárgyainak gyűjteményezésére. Az eredeti múzeumkonceptió viszont tovább élt a **regionális** gyűjteményekben, amelyek egyfajta „mini” nemzeti múzeumként igyekeztek felkutatni a szinte minden lehetséges gyűjtőkörben a gyűjtőterületükön található kulturális javakat.

A Nemzeti Múzeummal kezdődött az a sajátos magyar gyakorlat is, hogy az országos múzeumok alapításához **országgyűlési jóváhagyás** szükségeltetik, de a XIX. században még nem alkottak a működést részleteiben is meghatározó törvényi szabályozást (**ágazati törvényt**). 1920 után viszont újabb korszak köszöntött be azzal, hogy nemcsak a tudományos autonómia részeként működő országos közgyűjtemé-

nyek (1922), hanem a teljes ágazat vonatkozásában megszületett a várva-várt törvény (1929): ezzel Magyarország az európai kultúrkörön belül **a magas fokon szabályozott múzeumüggyel** rendelkező országok közé lépett. Ettől kezdődően a mindenkori államhatalom már nem mondhatott le arról, hogy kultúrpolitikai kívánságainak megfelelő új ágazati törvényt (1949, 1963, 1997) alkosson.

A vizsgált több mint két évszázad során többször is létrehoztak **középirányító szervet**, volt, hogy ez a fenntartás feladatait is átvette, volt, hogy ez a szerv nemcsak szakmai autonómiával, hanem egyúttal önkormányzatisággal is rendelkezett. Ezek közül az **Országos Magyar Gyűjteményegyetem**, Klebelsberg és Magyar alkotása mindmáig példaértékű.

XII. Zárszó

2000. szeptember 1. óta vagyok az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának oktatója; az eltelt időszak felében fő-, másik felében félállásban. Fő kutatási területem a középkori és kora újkori pénztörténet, azonban egy hosszúra sikerült kitérőnek köszönhetően nyolc esztendőn keresztül részt vettem a múzeumi jogalkotásban: megyei múzeumigazgatóként (Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága: 2007–2010, 2011–2012), múzeumigazgatóként (Ferenczy Múzeum, Szentendre: 2013–2015), kultúrpolitikáért felelős helyettes államtitkárként (Nemzeti Erőforrás Minisztérium: 2010–2011), a Megyei Múzeumok Igazgatóságainak Szövetsége, majd a Magyar Vidéki Múzeumok Szövetsége elnökeként (2011–2015). Tagja voltam az Oktatási és Kulturális Minisztérium Kulturális Ágazati Szakmapolitikai Tanácsának (2009–2010) és a Nemzeti Kulturális Alap Közgyűjteményi Kollégiumának (2012–2015).

Megbízatásaim ellátása során nagy hangsúlyt fektettem arra, hogy a joganyag folyamatos alakulásának figyelemmel kísérése mellett megismerjem annak történeti gyökereit is. A megszerzett ismeretanyagnak köszönhetően 2016-ban kismonográfiát tettem közzé a régészeti örökségvédelemre vonatkozó történeti és hatályos joganyagról.⁴⁸⁴ Munkám eleddig az egyetlen ilyen témájú összefoglalás, de abban bízom, hogy az általam felvetett gondolatokat más kutatók továbbgondolják, eredményeimet továbbfejlesztik. A monográfia megjelenését több tudományos közleményem előzte meg és követte; tárgybaní eredményeimről rendszeresen beszámoltam konferenciákon is.

Tevékenységem a kulturális örökségvédelem három pillére – műemlékvédelem, régészeti örökségvédelem, kulturális javak védelme – közül elsősorban a másodikra (régészet) és a múzeumügyre fókuszált. Hazánkban a három örökségvédelmi terület és a múzeumügy olykor közös, olykor külön jogszabályokban nyerte el a megfelelő szabályozást, de a hatályos magyar jog (*a kulturális örökség védelméről* szóló **2001. évi LXIV. törvény**) a teljes kulturális örökségvédelmet – úgy tűnik, végleg – leválasztotta a múzeumügyről.

Régészeti örökségvédelem

A tudományos közleményeimben vizsgált témák közül szeretném kiemelni az akkor komoly aktualitással bíró megelőző feltárások ügyét, amelyet – távolságot tartva az aktuálpolitikai felhangoktól, elsősorban jogi szempontból – külön szakcikkben vizsgáltam meg, egyúttal több javaslatot is megfogalmaztam a lehetséges megoldás érdekében.⁴⁸⁵ Az általam kidolgozott három modell kapcsán tanulmányomat a ké-

⁴⁸⁴ GYÖNGYÖSSY: *i. m.* (2016).

⁴⁸⁵ Uo., 6–11.

sőbbi jogalkotás is hasznosítani tudta. *(Bár a monográfiában a tudományos etika szabályainak megfelelően távolságot tartottam a politikától, nem kívánom elhallgatni, hogy 2007–2010 között több ellenzéki képviselő számára végeztem szakértői munkát tárgybani parlamenti felszólalások, interpellációk és kérdések előkészítése kapcsán. A Fidesz kulturális kabinetje tagjaként közreműködtem a múzeumokra vonatkozó program elkészítésében, amely megjelent az alábbi füzetben: Minőség a kultúrában. Magyarország kulturális stratégiájának alapjai. (Stratégiai Füzetek 2.) Fidesz – Magyar Polgári Szövetség, Budapest, 2009. Még 2007-ben Pest Megye Önkormányzatának felkérésére részt vettem a megyei múzeumok feltárási jogát elvonó miniszteri rendelet kapcsán beadott alkotmánybíróági beadvány (807/B/2007) elkészítésében. A régészeti lelőhelyek feltárásának, illetve a régészeti lelőhely, lelet megtalálójának anyagi elismerésének részletes szabályairól szóló 18/2001. (X. 18.) NKÖM rendelet módosításáról szóló **21/2007. (III. 26.) OKM rendelet** ugyanis sértette a helyi önkormányzatokról szóló **1990. évi LXV. törvény** és a múzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló **1997. évi CXL. törvény** vonatkozó rendelkezéseit, mert a régészeti feltárások, a dokumentálás és a feldolgozás jogának jelentős részét a fenti törvényekben nevesített jogosultak helyett a törvényekben nem szereplő új intézményeknek adta át, ez pedig nem tekinthető másnak, mint a végrehajtási jogszabály alkotására vonatkozó törvényi felhatalmazás, valamint a jogalkotási törvény megsértésének. A szabályozás 2010-ben ennek megfelelően egyébként módosult, így az alkotmánybíróági beadvány oka fogytá vált.*

A régészeti örökségvédelem jogszabályi változásait igyekeztem nyomon követni, elképzeléseimről és kutatási eredményeimről konferenciákon számoltam be („Konferencia a régészeti örökségvédelemről és a múzeumok szerepvállalásáról.” Pesti Vármegyeháza, 2010. március 1.: Állami szerepvállalás és a megelőző feltárások; „Konferencia a régészeti örökségvédelemről és a múzeumok szerepvállalásáról 2.” Pesti Vármegyeháza, 2011. március 1.: Jogszabályi változások a beruházásokhoz kapcsolódó régészeti feltárások területén; Közös múlt – közös feladat. Szakmai konferencia a régészeti örökségvédelem intézményi helyzetéről. Szentes, Megyeháza Konferencia Központ, Díszterem, 2014. május 15.: Intézménytípusok az örökség védelmében). Elemzéseimben a helyzetfelmérésen, az intézmények erősségeinek és gyengeségeinek bemutatásán túl arra törekedtem, hogy egyúttal a további jogalkotás számára javaslatokat fogalmazzak meg: szentesi előadásomban például felvettem a régészeti akkreditáció rendszerének bevezetését, erre rövidesen rendeletalkotással sor is került. A vita arról, hogy a múzeumok milyen szerepet játszhatnak a régészeti örökségvédelemről, vezetett oda, hogy a múzeumügy honi jogi alapjait feltárjam, értékeljem.

Múzeumi és örökségvédelmi jogalkotás, kulturális igazgatás

Hasonlóan fontosnak tartottam, hogy a múzeumügy jogszabályi változásait értékeljem, konferenciákon ismertessem („Rendszerváltás a magyar múzeumi életben?” Pesti Vármegyeháza, 2013. március 1.: A Magyar Vidéki Múzeumok Szövetsége, a vidéki múzeumok megújult szervezete; Múzeum, mint tantárgy – megújuló múzeu-

mok és az iskolarendszer, Paksi Képtár, 2013. október 11.: Vidéki múzeumok elképzelései, javaslatai a múzeumi intézményi rendszer átalakulásának és a MOKK koncepciójának tükrében), valamint a szükséges átalakításokról folytatott vitákban is részt vettem⁴⁸⁶, legutóbb a MúzeumCafé „Hiány” című körkérdésére készítettem írásos hozzászólást.⁴⁸⁷ Tudományos tevékenységem mellett – a tárca felkérésére – 2012-ben részt vettem a vidéki múzeumi hálózat átalakítását megelőző egyeztetési folyamatban.

A régészeti örökségvédelem utolsó tizenöt évének intézményi változásait háttér-elemzésben foglaltam össze, a jogszabályi változásokat részletesen értékeltem.⁴⁸⁸ Készítettem továbbá egy rövid összefoglalást a régészet számára kiemelt jelentőséggel bíró kincstalálás hatályos szabályozásáról.⁴⁸⁹ Nyomon követtem az örökségvédelmi jogalkotást, így bemutattam a régészeti akkreditáció rendszerét⁴⁹⁰, ahogyan értékeltem a 2017-es év előremutató örökségvédelmi jogalkotását is.⁴⁹¹

2015-ben felkérést kaptam a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Deák Ferenc Továbbképző Intézetétől a *jogi szakokleveles kultúraszervező menedzser* képzés keretén belül a „Kulturális igazgatás és projektmenedzsment” című tantárgy kidolgozására és oktatására.⁴⁹² A képzés a kultúra és a művészet közvetítésével foglalkozó intézmények, nonprofit szervezetek, vállalkozások, NGO-k stb. vezetői számára biztosítja a vezetői, valamint más szervező-menedzseri feladataihoz kapcsolódó alapvető jogi és gazdasági, szervezési ismeretek megszerzését, így az általam oktatott tárgy jelenti a hidat a hagyományos jogi ismeretek és a kulturális szféra között. A képzésen belül több hallgató szakdolgozati témavezetője voltam, illetve záróvizsga-bizottsági tagként is közreműködtem.

Nem elfeledve, hogy kutatásaim főiránya a középkori és kora újkori Magyarország pénztörténete, szerettem volna egy második kutatási ágazatot (múzeumügy/ régészeti örökségvédelem jogi szabályozásának története, illetve a hatályos szabályozás) is felépíteni: bízom abban, hogy ezt a törekvésemet sikeresen megvalósítottam. Jelenleg az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán főállású egyetemi docensként oktatok (Történeti Intézet, Történelem Segédtudományai Tanszék); az Emberi Erőforrások Minisztériuma által numizmatika, régészet,

⁴⁸⁶ LIMBACHERNÉ LENGYEL Ágnes – SZENTKUTI Károly – KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY Márton – HORVÁTH László: *Működőképeseke-e a jelenlegi megyei múzeumi szervezetek, vagy inkább érdemes lenne átszervezni azokat, és ha igen, hogyan?* = MúzeumCafé, 2011, 5. sz., 26–30.

⁴⁸⁷ KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY Márton: *Mit érez HIÁNY-nak a maga területén vagy a hazai múzeumi rendszerben, milyen HIÁNY-osszágot tart a legegésőbbnek? A MúzeumCafé körkérdése* = MúzeumCafé, 2018, 1. sz., 70–71.

⁴⁸⁸ Uő: *Az elmúlt tizenöt év a magyar régészeti örökségvédelemben. Háttér-elemzés a jogszabályi változásokhoz* = *epiteszforum.hu*, 2016. augusztus 9., <http://epiteszforum.hu/az-elmult-tizenot-ev-a-magyar-regeszeti-oroksegevedelemben> (utolsó letöltés: 2017. 06. 05.)

⁴⁸⁹ Uő: *A kincstalálás hatályos szabályozásáról* = *Magyar Múzeumok Online*, 2016. augusztus 11., http://magyarmuzeumok.hu/tema/3478_a_kincstalalas_hatalyos_szabalyozasarol (utolsó letöltés: 2017. 06. 05.)

⁴⁹⁰ Uő: *Felvetések a régészeti akkreditációról: a régészeti gyűjtőkörű múzeumok minősítésének új rendszere* = MúzeumCafé, 2016, 5–6. sz., 59–62.

⁴⁹¹ Uő: *Újabb változások a régészeti örökségvédelem hazai rendszerében* = MúzeumCafé, 2018, 1. sz., 55–60.

⁴⁹² Vő.: <http://jak.ppke.hu/deak-ferenc-intezet/erdeklodoknek/kepzesek-nem-jogaszoknak/jogi-szakokleveles-kulturaszervezo-menedzser> (utolsó letöltés: 2018.06.09.)

történeti muzeológia szakágakban bejegyzett kulturális szakértő, valamint a Miniszterelnökség által régészet-szakterületen nyilvántartott örökségvédelmi szakértő vagyok. Érdeklődésem a régészet, a numizmatika és a történeti muzeológia mellett kiterjed a teljes múzeumi területet érintő jogalkotási folyamatokra. Tudományos munkásságom naprakészen megtalálható a Magyar Tudományos Művek Tárában (www.mtmt.hu). Okleveles jogász végzettségem „továbbfejlesztéseként” vállalkoztam *egyéni felkészülőként* (újabb) doktori tanulmányokra, ezúttal a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatás-tudományi Doktori Iskolája keretében. Bízom abban, hogy az elvégzett munka eredményeként elkészült doktori értekezés olyan kézikönyvvé válhat, amelyet egyaránt hasznosíthat a jogalkotó és a jogalkalmazó az újabb döntéshozatali folyamatokban.

Felhasznált források és irodalom

Levéltári kutatás során feltárt források (előterjesztések és jegyzőkönyvek)

A Minisztertanács felterjesztése a múzeumokról és műemlékekről szóló törvényerejű rendelet tervezetének felterjesztése törvényerejű rendeletként való megalkotása végett: MNL OL XVIII-2-a-132/11/1949. (4. doboz).

A Minisztertanács elnökének felterjesztése a múzeumok és műemlékekről szóló 1949. évi 13. sz. tvr. módosítása tárgyában: MNL OL XVIII-2-a-101/39/1952. (9. doboz).

A Minisztertanács elnökhelyettesének felterjesztése a műszaki emlékek védelméről szóló törvényerejű rendelet megalkotására vonatkozóan: MNL OL XVIII-2-a-0010/3-6/1954. (12. doboz).

A Minisztertanács elnökhelyettesének felterjesztése a múzeumokról és műemlékekről szóló 1949. évi 13. sz. tvr. kiegészítésére és módosítására vonatkozóan: MNL OL XVIII-2-a-0010/15, 16, 17/1954. (12. doboz).

A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány előterjesztése a muzeális emlékek védelméről szóló törvényerejű rendelet megalkotására: MNL OL XVIII-2-a-9. tvr./1963. (46. doboz).

A muzeális emlékek védelméről szóló 1963. évi 9. számú tvr. módosítása: MNL OL XVIII-2-a-1975. évi 6. sz. tvr. (111. doboz).

A muzeális emlékek védelméről szóló 1963. évi 9. számú törvényerejű rendelet módosításáról és kiegészítéséről: MNL OL XVIII-2-a-1981. évi 19. sz. tvr. (143. doboz).

A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1949. november hó 14-én megtartott 6. számú ülésének gyorsírói jegyzőkönyve: MNL OL XVIII-2-b-1949. november 14. ülés (1. doboz).

A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1952. december hó 27-én reggel 9-kor megtartott 18. ülésének jegyzőkönyve: MNL OL XVIII-2-b-1952. december 27. ülés (4. doboz).

A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1954. február hó 23-án délelőtt 9-kor megtartott 3. ülésének jegyzőkönyve: MNL OL XVIII-2-b-1954. február 23. ülés (5. doboz).

A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1954. május hó 11-én délelőtt 9-kor megtartott 5. ülésének jegyzőkönyve: MNL OL XVIII-2-b-1954. május 11. ülés (5. doboz).

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1963. május hó 10-én délelőtt 10 órakor megtartott ülésének jegyzőkönyve: MNL OL XVIII-2-b-1963. május 10. ülés (7. doboz).

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1975. február 28-án tartott ülésének jegyzőkönyve: MNL OL XVIII-2-b-1975. február 28. (15. doboz).

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1981. augusztus 28-án megtartott ülése-ről készült jegyzőkönyv: MNL OL XVIII-2-b-1981. augusztus 28. (28. doboz).

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1981. szeptember 25-én megtartott üléséről készült jegyzőkönyv: MNL OL XVIII-2-b-1981. szeptember 25. (28. doboz).

Interneten közzétett források

A kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló T/4747. számú törvényjavaslat teljes szövege, módosítók, szavazás, felszólalók (Magyar Köztársaság Országgyűlése, 1994–1998, kihirdetett törvényjavaslatok és határozati javaslatok): <http://www.parlament.hu/iromany/04747ir.htm> (utolsó letöltés: 2018. 05. 14.)

A kulturális örökség védelméről szóló T/4027. számú törvényjavaslat indokolással (Magyar Köztársaság Országgyűlése, 1998–2002): <http://www.parlament.hu/irom36/4027/4027.htm> (utolsó letöltés: 2018. 07. 04.)

A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény módosításáról szóló T/15888. számú törvényjavaslat indokolással (Magyar Köztársaság Országgyűlése, 2002–2006): <http://www.parlament.hu/irom37/15888/15888.pdf> (utolsó letöltés: 2018. 07. 23.)

„Előterjesztés a régészeti lelőhelyek feltárásának, illetve a régészeti lelőhely, lelet megtalálójára anyagi elismerésének részletes szabályairól szóló 18/2001. (X. 18.) NKÖM rendelet módosításáról”, oktatási és kulturális miniszter, 2007. február. 21., a véleményezési határidő: 2007. február 26. (http://www.nefmi.gov.hu/letolt/elektronikus_ugyintezes/regesz_tervezet_070221.pdf, utolsó letöltés: 2016. 07. 16.)

Kiadott források

Az 1843/44-ik évi magyar országgyűlési alsó tábla kerületi üléseinek naplója. VI. kötet. Szerkesztette és saját költségén kiadta KOVÁCS Ferenc. Bp., Franklin Társulat, 1894.

Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Főrendi Házának irományai. IV. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Főrendi Ház. Irományok. IV.) Pest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársulat, 1871. (= FI 1869/4.)

Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Főrendi Házának naplója. II. kötet. Hiteles kiadás. Szerk. MASZÁK Hugó. (Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Főrendi Ház. Napló. II.) Pest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársulat, 1872. (= FN 1869/2.)

Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai. II. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. II.) Pest, Deutsch-féle Kiadó és Részvénytársaság, 1870. (= KI 1869/2.)

Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai. III. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. III.) Pest, Deutsch-féle Kiadó és Részvénytársaság, 1870. (= KI 1869/3.)

Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai. IV. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. IV.) Pest, Deutsch-féle Kiadó és Részvénytársaság, 1870. (= KI 1869/4.)

Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai. XIII. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. XIII.) Pest, Pest-Bécsi Irodalmi és Művészeti Intézet, Deutsch testvérek, 1872. (= KI 1869/13.)

Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Ötödik kötet. Hiteles kiadás. Szerk. GREGUSS Ágost. (Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. V.) Pest, Légrády Testvérek, 1870. (= KN 1869/5.)

Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Hatodik kötet. Hiteles kiadás. Szerk. GREGUSS Ágost, NAGY Iván. (Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. VI.) Pest, Légrády Testvérek, 1870. (= KN 1869/6.)

Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Tizennegyedik kötet. Hiteles kiadás. Szerk. NAGY Iván. (Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. XIV.) Pest, Légrády Testvérek, 1871. (= KN 1869/14.)

Az 1872. évi szeptember hó 1-jére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Ötödik kötet. Hiteles kiadás. Szerk. NAGY Iván. (Az 1872. évi szeptember hó 1-jére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. V.) Buda, Magyar Királyi Államnyomda, 1873. (= KN 1872/5.)

Az 1875. évi augusztus 28-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Tizenhetedik kötet. Hiteles kiadás. Szerk. NAGY Iván. (Az 1875. évi augusztus 28-ára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. XVII.) Buda, Magyar Királyi Államnyomda, 1875. (= KN 1875/17.)

Az 1878. évi október hó 17-re hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai. XXIV. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1878. évi október hó 17-re hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. XXIV.) [Bp.], Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1881. (= KI 1878/24.)

Az 1881. évi szeptember hó 24-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Harmadik kötet. Hiteles kiadás. Szerk. P. SZATHMÁRY Károly. (Az 1881. évi szeptember hó 24-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. III.) [Bp.], Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1882. (= KN 1881/3.)

Az 1881. évi szeptember hó 24-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Nyolczadik kötet. Hiteles kiadás. Szerk. P. SZATHMÁRY Károly. (Az 1881. évi szeptember hó 24-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. VIII.) [Bp.], Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1883. (= KN 1881/8.)

Az 1887. évi szeptember hó 26-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Tizenötödik kötet. Hiteles kiadás. Szerk. P. SZATHMÁRY Károly. (Az 1887. évi szeptember hó 26-ára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. XV.) [Bp.], Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1890. (= KN 1887/15.)

Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Huszonkilenczedik kötet. Hiteles kiadás. (Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. XXIX.) Bp., Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1896. (= KN 1892/29.)

Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai. IV. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. IV.) [Bp.], Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1897. (= KI 1896/4.)

Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai. XXVII. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. XXVII.) [Bp.], Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1900. (= KI 1896/27.)

Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Első kötet. Hiteles kiadás. (Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. I.) Bp., Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1897. (= KN 1896/1.)

Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Negyedik kötet. Hiteles kiadás. (Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. IV.) Bp., Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1897. (= KN 1896/4.)

Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett Országgyűlés Főrendiházának naplója. I. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Főrendiház. Napló. I.) Bp., Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1907. (= FN 1906/1.)

Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai. X. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. X.) Bp., Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1907. (= KI 1906/10.)

Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. V. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. V.) Bp., Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1907. (= KN 1906/5.)

Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés irományai. II. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés nyomtatványai. Nemzetgyűlés. Irományok. II.) Bp., Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1923. (= NI 1922/2.)

Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés naplója. Harmadik kötet. Hiteles kiadás. (Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés nyomtatványai. Napló. III.) Bp., Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1922. (= NN 1922/3.)

Az 1927. évi január hó 25-ére összehívott Országgyűlés Felsőházának irományai. VII. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1927. évi január hó 25-ére összehívott Országgyűlés nyomtatványai. Felsőház. Irományok. VII.) Bp., Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1929. (= FI 1927/7.)

Az 1927. évi január hó 25-ére hirdetett Országgyűlés Felsőházának naplója. III. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1927. évi január hó 25-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Felsőház. Napló. III.) Bp., Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1929. (= FN 1927/3.)

Az 1927. évi január hó 25-ére összehívott Országgyűlés Képviselőházának irományai. II. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1927. évi január hó 25-ére összehívott Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. II.) Bp., Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1927. (= KI 1927/2.)

Az 1927. évi január hó 25-ére összehívott Országgyűlés Képviselőházának irományai. VII. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1927. évi január hó 25-ére összehívott Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. VII.) Bp., Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1928. (= KI 1927/7.)

Az 1927. évi január hó 25-ére összehívott Országgyűlés Képviselőházának irományai. IX. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1927. évi január hó 25-ére összehívott Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. IX.) Bp., Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1928. (= KI 1927/9.)

Az 1927. évi január hó 25-ére összehívott Országgyűlés Képviselőházának irományai. XV. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1927. évi január hó 25-ére összehívott Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. XV.) Bp., Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1929. (= KI 1927/15.)

Az 1927. évi január hó 25-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Kilencedik kötet. Hiteles kiadás. (Az 1927. évi január hó 25-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. IX.) Bp., Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1928. (= KN 1927/9.)

Az 1931. évi július hó 18-ára összehívott Országgyűlés Képviselőházának irományai. IX. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1931. évi július hó 18-ára összehívott Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. IX.) Bp., Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1934. (= KI 1931/9.)

Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Huszadik kötet. Hiteles kiadás. (Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. XX.) Bp., Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1934. (= KN 1931/20.)

Albrecht főherceg cs. kir. volt főkormányzónak 1859. jan. 6-án kelt s a budai Helytartótanács osztálya által kibocsátott múzeumi utasításai. Fordította SOÓS István. In: TÓTH Ferenc: Mű-Kincs-Tár. Művészeti közgyűjtemények Magyarországon, 1802–1906. (MúzeumCafé könyvek 3.) Bp., Szépművészeti Múzeum, 2017, 385–394.

Alkotmányjog. Jogszabálygyűjtemény. Szerk. KUKORELLI István (Osiris Tankönyvek), Bp., Osiris Kiadó, Budapest, 1996, második, átdolgozott kiadás.

DEBRECZENI-DROPPÁN Béla: *A Magyar Nemzeti Múzeum első magyar nyelvű szolgálati utasítása és házirendje (1845–1846)* = *Lymbus. Magyarságtudományi forrásközlemények*, 2006, 149–169.

Dokumentumok a 175 éves Magyar Nemzeti Múzeum történetéből. Összeállította KOREK József = *Múzeumi Közlemények*, 1977, 1–3. sz., 14–37.

József nádor iratai. Harmadik kötet. 1807–1809. Kiadta és magyarázatokkal kísérte DOMANOVSKY Sándor. (*Fontes Historiae Hungaricae Aevi Recentioris / Magyarország újabbkori történetének forrásai. József nádor élete és iratai.* 4.) Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1935.

Kazinczy Ferencz levelezése. A Magyar Tudományos Akadémia irodalomtörténeti bizottsága megbízásából közléteszi VÁCZY János. Ötödik kötet. 1807. május 1.–1808. június 30. Bp., Magyar Tudományos Akadémia, 1894.

Kossuth Lajos országgyűlési tudósítások. IV. 1834. december 1.–1835. augusztus 26. Sajtó alá rendezte BARTA István. (*Fontes Historiae Hungaricae Aevi Recentioris / Magyarország újabbkori történetének forrásai. Kossuth Lajos összes munkái IV.*) Bp., Akadémiai Kiadó, 1959. (= KÖM 4).

Kossuth Lajos országgyűlési tudósítások. V. 1835. augusztus 27.–1836. május 2. Sajtó alá rendezte BARTA István. (*Fontes Historiae Hungaricae Aevi Recentioris / Magyarország újabbkori történetének forrásai. Kossuth Lajos összes munkái V.*) Bp., Akadémiai Kiadó, 1961. (= KÖM 5).

Kossuth Lajos 1848/49-ben. I. Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847/48. Sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta BARTA István. (*Fontes Historiae Hungaricae Aevi Recentioris / Magyarország újabbkori történetének forrásai. Kossuth Lajos összes munkái XI.*) Bp., Akadémiai Kiadó, 1951. (= KÖM 11.)

Kossuth Lajos 1848/49-ben. III. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. Első rész. 1848 szeptember–december. Sajtó alá rendezte BARTA István. (*Fontes Historiae Hungaricae Aevi Recentioris / Magyarország újabbkori történetének forrásai. Kossuth Lajos összes munkái XIII.*) Bp., Akadémiai Kiadó, 1952. (= KÖM 13.)

A kulturális igazgatás kézikönyve. Szerk. BLAHÓ Pál – DÖRNYEI István – SZENDE István, Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1977, második kiadás.

A Magyar Nemzeti Múzeum szervezete és szolgálati szabályzata. A nyomtatvány OSZK-ban található, 217 235. sz. példányának szövegmásolatát DEBRECZENI-DROPPÁN Béla készítette. A forrásul szolgáló nyomtatvány első lapjára egykorú

kézírással rájegyezve: „jóváhagyva 1889. évi III. 8.-án 9970. sz. a.” = TÓTH Ferenc: *Mű-Kincs-Tár. Művészeti közgyűjtemények Magyarországon, 1802-1906.* (Múzeum-Café könyvek 3.) Bp., Szépművészeti Múzeum, 2017, 401-414.

Magyar Ország gyűlésének jegyző-könyve / Diarium Comitiorum Regni Hungariae. Pest, Landerer Mihály, 1807.

Magyar Ország gyűlésének jegyző-könyve / Diarium Comitiorum Regni Hungariae. Pozsony, Belnay György, 1808.

Magyar törvénytár. 1740-1835. évi törvénczikkek. Fordította CSIKY Kálmán, magyarázatokkal és utalásokkal kíséri MÁRKUS Dezső. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000-1895. Millenniumi emlékkiadás. 5.) Bp., Franklin Társulat, 1901. (= CJH 5.)

Magyar törvénytár. 1836-1868. évi törvénczikkek. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000-1895. Millenniumi emlékkiadás. 6.) Bp., Franklin Társulat, 1896. (= CJH 6.)

Magyar törvénytár. 1869-1871. évi törvénczikkek. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000-1895. Millenniumi emlékkiadás. 7.) Bp., Franklin Társulat, 1896. (= CJH 7.)

Magyar törvénytár. 1872-1874. évi törvénczikkek. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000-1895. Millenniumi emlékkiadás. 8.) Bp., Franklin Társulat, 1896. (= CJH 8.)

Magyar törvénytár. 1875-1876. évi törvénczikkek. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000-1895. Millenniumi emlékkiadás. 9.) Bp., Franklin Társulat, 1896. (= CJH 9.)

Magyar törvénytár. 1877-1878. évi törvénczikkek. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000-1895. Millenniumi emlékkiadás. 10.) Bp., Franklin Társulat, 1896. (= CJH 10.)

Magyar törvénytár. 1881. évi törvénczikkek. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000-1895. Millenniumi emlékkiadás. 12.) Bp., Franklin Társulat, 1896. (= CJH 12.)

Magyar törvénytár. 1882-1883. évi törvénczikkek. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000-1895. Millenniumi emlékkiadás. 13.) Bp., Franklin Társulat, 1896. (= CJH 13.)

Magyar törvénytár. 1884–1886. évi törvéncikkek. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1895. Millenniumi emlékkiadás. 14.) Bp., Franklin Társulat, 1896. (= CJH 14.)

Magyar törvénytár. 1896. évi törvéncikkek. Jegyzetekkel ellátta MÁRKUS Dezső. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1895. Millenniumi emlékkiadás. 19.) Bp., Franklin Társulat, 1897. (= CJH 19.)

Magyar törvénytár. 1900. évi törvéncikkek. Jegyzetekkel ellátta MÁRKUS Dezső. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1895. Millenniumi emlékkiadás. 23.) Bp., Franklin Társulat, 1901. (= CJH 23.)

Magyar törvénytár. 1906. évi törvéncikkek. Jegyzetekkel ellátta MÁRKUS Dezső. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. Millenniumi emlékkiadás. 28.) Bp., Franklin Társulat, 1907. (= CJH 28.)

Magyar törvénytár. 1907. évi törvéncikkek. Jegyzetekkel ellátta MÁRKUS Dezső. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. Millenniumi emlékkiadás. 29.) Bp., Franklin Társulat, 1908. (= CJH 29.)

Magyar törvénytár. 1911. évi törvéncikkek. Jegyzetekkel ellátta MÁRKUS Dezső. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. Millenniumi emlékkiadás. 33.) Bp., 1912. (= CJH 33.)

Magyar törvénytár. 1922. évi törvéncikkek. Jegyzetekkel ellátta TÉRFY Gyula. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. Millenniumi emlékkiadás. 44.) Bp., Franklin Társulat, 1923. (= CJH 44.)

Magyar törvénytár. 1923. évi törvéncikkek. Jegyzetekkel ellátta TÉRFY Gyula. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. Millenniumi emlékkiadás. 45.) Bp., Franklin Társulat, 1924. (= CJH 45.)

Magyar törvények. 1926. évi törvéncikkek. (Az összes élő törvények tárgymutatójával). Jegyzetekkel ellátta TÉRFY Gyula. (Codex Hungaricus. Magyar Törvények. Az alkalmazásban levő magyar törvények gyűjteménye. 44.) Bp., Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, é. n. (= CJH 48.)

Magyar törvények. 1929. évi törvéncikkek. Jegyzetekkel ellátta TÉRFY Gyula. (Codex Hungaricus. Magyar Törvények. Az alkalmazásban levő magyar törvények gyűjteménye.) Bp., Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, [1930]. (= CJH 51.)

Magyar törvénytár. 1934. évi törvéncikkek. Jegyzetekkel ellátták DEGRÉ Miklós és VÁRADY-BRENNER Alajos. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. Millenniumi emlékkiadás. 56.) Bp., Franklin Társulat, 1935. (= CJH 56.)

Magyar törvénytár. 1947. évi törvénycikkek. Jegyzetekkel ellátták VINCENTI Gusztáv és GÁL László. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. Millenniumi emlékiadás. 66.) Bp., Franklin Társulat, é. n. (= CJH 66.)

A múzeumi törvény és végrehajtási utasítása. A muzeális közgyűjtemények ügyrendi szabályzata. 1984. Szerk. HÁMORI János, Bp., Központi Múzeumi Igazgatóság, 1984. (= ÜGYREND)

A múzeumok táulati fejlesztési koncepciója = *Múzeumi Közlemények*, 1987–1988, 3–10.

A múzeumokra vonatkozó jogszabályok és szabályzatok kézikönyve. Szerk. KOVÁCS István, Bp., Népművelési Propaganda Iroda, 1971.

HÓMAN Bálint: *Művelődéspolitika.* (Hóman Bálint munkái) Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1938.

A Petőfi Kör vitái hiteles jegyzőkönyvek alapján III. Történészvita. Szerkesztette, a dokumentumokat összeállította és a jegyzeteket írta HEGEDŰS B. András és RAINER M. János. Bp., Kelenföld-ELTE, 1990.

Ratio Educationis. Az 1777-i és az 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása. Fordította, jegyzetekkel és mutatókkal ellátta MÉSZÁROS István. Bp., Akadémiai Kiadó, 1981. (= RE)

Tudomány, kultúra, politika. Gróf Klebelsberg Kuno válogatott beszédei és írásai (1917–1932). Válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta GLATZ Ferenc. Bp., Európa Könyvkiadó, 1990.

Feldolgozások

A 200 éves Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményei. Szerk. PINTÉR János, Bp., Magyar Nemzeti Múzeum, 2002.

ALMÁSSY Katalin – ISTVÁNOVITS Eszter: *Jósa András Múzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése.* Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 157–160.

ANDRÁSSY Mária: *Magyary Zoltán kultúrpolitikai munkássága = Magyary Zoltán munkássága.* Az 1988. május 28-án, Tatán rendezett tudományos ülés előadói anyaga. *Tudományos füzetek. Komárom-Esztergom Megyei Múzeumi Szervezet* 5. (1990), 34–40.

ARADI Zsolt: *A költségvetési gazdálkodás = Múzeumi vezetési ismeretek. A tanfolyam jegyzete, 2007–2008.* Szerk. VÁSÁRHELYI Tamás – KÁLDY Mária – FRENDL Kata – SÁGHI Ilona, Szentendre, Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, 2008, 70–77.

ARONSON, Peter – ELGENIUS, Gabriella: *Making National Museum in Europe – A Comparative Approach = Building National Museums in Europe 1750–2010. Conference proceedings from EuNaMus, European National Museums: Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizen, Bologna 28–30 April 2011.* Ed. ARONSON, Peter – ELGENIUS, Gabriella, EuNaMus Report No 1. Published by Linköping University Electronic Press: <http://www.ep.liu.se/ecp/064/002/ecp64002.pdf> (utolsó letöltés: 2019. 05. 11.)

Autonómiák Magyarországon. 1848–2000. I–III. Szerk. GERGELY Jenő, Bp., ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola – L'Harmattan Kiadó, 2005.

B. HORVÁTH Csilla: *Janus Pannonius Múzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése.* Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 166–169.

B. VARGA Judit: *A múzeumpedagógia mint a múzeumi tudás optimális kommunikációja. A londoni Science Museum és egy skóciai science center jó példája = Tudás és gyakorlat. Múzeumpedagógiai módszerek – Európai példák és hazai alkalmazások. Módszertani fejlesztés.* Szerk. BERECSKI Ibolya – SÁGHI Ilona (Múzeumi irányító 5.), Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, 2010, 126–134.

BALÁZS György: *Múzeumok regisztrációja = Múzeumi Közlemények*, 2003, 2. sz., 20–31.

BALÁZS György: *A múzeumi tevékenység etikai szabályozása = Múzeumi vezetési ismeretek. A tanfolyam jegyzete, 2007–2008.* Szerk. VÁSÁRHELYI Tamás – KÁLDY Mária – FRENDL Kata – SÁGHI Ilona, Szentendre, Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, 2008, 31–32.

BASICS Beatrix: *A Magyar Történelmi Képcsarnok = A 200 éves Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményei.* Szerk. PINTÉR János, Bp., Magyar Nemzeti Múzeum, 2002, 277–301.

BASICS Beatrix: *Mitől köz a közgyűjtemény? – A nemzet, az állam, az önkormányzatok vagy a közösség a kulturális emlékek valódi tulajdonosa? = MúzeumCafé*, 2014, 2. sz., 18–25.

BASICS Beatrix: *„Amit természet és emberi szorgalom a haza területén létrehozott” – A cseh múzeumok rendszerének kialakulása és mai helyzete = MúzeumCafé*, 2015, 6. sz., 18–27.

BASICS Beatrix: *Egységben volt az erő = MúzeumCafé*, 2016, 4. sz., 99–109.

BASICS Beatrix: *Képtár és Történelmi Képcsarnok = MúzeumCafé*, 2016, 2. sz., 88–101.

BASICS Beatrix: *Példák magyar képzőművészeti adattárakra* = *MúzeumCafé*, 2018, 2. sz., 175–183.

BÁNDI Gábor: *A magyar múzeumi hálózat fenntartási és irányítási problémái, 1960–1982* = *Múzeumi Közlemények*, 1984, 1. sz., 3–15.

BELÉNYESY Károly – VIRÁGOS Gábor: *A régészet az ezredforduló után: a régészet helye és szerepe a 21. századi fejlett piacgazdaságban és a tudásalapú társadalomban. Alternatív lehetőségek a régészeti feladatellátásban: egy európai körút tapasztalatai* = *Archaeologiai Értesítő*, 2008, 273–289.

BENCZE Géza: *Vizsgálat az országos gyűjtőkörű szakmúzeumok körében* = *Múzeumi Közlemények*, 2003, 2. sz., 6–19.

BENYÁK Adrienn: *Az Elnöki Tanács és az Országgyűlés helye és szerepe az állam-szervezetben 1949–1953 között* = *Jogtörténeti Szemle*, 2006, 3. sz., 35–41.

BERECZKI Ibolya – KÁLDY Mária – SÁGHI Ilona – VÍGH Annamária: *Múzeumi szakemberek kompetenciái = Élmény és tudás. Múzeumi szakemberek a közoktatás szolgáltatában. Kutatási jelentés.* Szerk. BERECZKI Ibolya – SÁGHI Ilona (Múzeumi iránytű 4.), Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, 2010, 121–130.

BERÉNYI Mariann – SCHNEIDER József: *Múzeum-e az autómúzeum?* = *MúzeumCafé*, 2018, 3. sz., 99–149.

BERÉNYI Sándor: *A kulturális közigazgatás általános kérdései. A közművelődés és a közgyűjtemények igazgatása = Közigazgatási jog. Különös rész.* Szerk. FICZERE Lajos – FORGÁCS Imre (Osiris Tankönyvek), Bp., Osiris Kiadó, 2006, negyedik, átdolgozott kiadás, 307–335.

BERLÁSZ Jenő: *Az Országos Széchényi Könyvtár története. 1802–1867.* Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 1981.

BERLÁSZ Jenő: *Jankovich Miklós pályaképe és könyvtári gyűjteményei = Jankovich Miklós, a gyűjtő és mecénás (1772–1846). Tanulmányok.* Szerk. BELITSKA-SCHOLTZ Hedvig (Művészettörténeti füzetek / Cahiers d'histoire de l'art 17.), Bp., Akadémiai Kiadó, 1985, 23–78.

BÉNYEI Miklós: *A művelődés feladatainak, formáinak és intézményrendszerének átalakulása a polgárosodás időszakában = Jankovich Miklós, a gyűjtő és mecénás (1772–1846). Tanulmányok.* Szerk. BELITSKA-SCHOLTZ Hedvig (Művészettörténeti füzetek / Cahiers d'histoire de l'art 17.), Bp., Akadémiai Kiadó, 1985, 11–22.

BÍRÓ György – CSÁKÓ Györgyi – CSÉCSY György – FAZEKAS Judit – HARSÁNYI Gyöngyi – LESZKOVEN László – MISKOLCZI BODNÁR Péter – UJVÁRI Andorné: *Szerződési alaptípusok*. Szerk. BÍRÓ György, Miskolc, Novotni Kiadó, 2000, 3., átdolgozott kiadás.

BODÓ Sándor: *Múzeumok, muzeális emlékek = A kulturális igazgatás. Közigazgatási szakvizsga*. Szerk. KISS Zoltán, [Bp.], BM Kiadó, [1996?], 31–39.⁴⁹³

BODÓ Sándor: *A múzeumok története Magyarországon a dualizmus korában. Akadémiai doktori értekezés*. Bp., 2016. (http://real-d.mtak.hu/1012/7/dc_1362_16_doktori_mu.pdf, utolsó letöltés: 2018. 04. 25.)

Budapest lexikon. I. kötet. A–K. Főszerk. BERZA László, Bp., Akadémiai Kiadó, 1993, második, bővített kiadás.

BUDZSÁKLIA Mátyás: *Közművelődés- és művészetügyi igazgatás = BUDZSÁKLIA Mátyás – LŐRINCZ Lajos: Kulturális igazgatás. Jegyzet. (Szakigazgatás III.)* Bp., Államigazgatási Főiskola, 1984, harmadik, javított, átdolgozott kiadás, 6–30.

BUDZSÁKLIA Mátyás: *A kulturális igazgatás fogalma = BUDZSÁKLIA Mátyás – LŐRINCZ Lajos: Kulturális igazgatás. Jegyzet. (Szakigazgatás III.)* Bp., Államigazgatási Főiskola, 1984, harmadik, javított, átdolgozott kiadás, 1–5.

BUDZSÁKLIA Mátyás – LŐRINCZ Lajos: *Kulturális igazgatás. Jegyzet. (Szakigazgatás III.)* Bp., Államigazgatási Főiskola, 1984, harmadik, javított, átdolgozott kiadás.

BUZA János: *Utószó = Hóman Bálint: A történelem útja. Válogatott tanulmányok*. Válogatta, szerkesztette és az utószót írta BUZA János. (Millenniumi magyar történelem. Historikusok.) Bp., Osiris, 2002, 523–530.

BUZINKAY Péter: *Az ingó kulturális javak védelme = Kulturális örökségvédelmi jog Magyarországon*. Szerk. VÖLGYESI Levente, Bp., Rejtjel Kiadó, 2010, 99–149.

CSERI Miklós: *Szemléletváltás a múzeumokban = Élmény és tudás. Múzeumi szakemberek a közoktatás szolgálatában. Kutatási jelentés*. Szerk. BERECSKI Ibolya – SÁGHI Ilona (Múzeumi irányító 4.), Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, 2010, 97–103.

CSERI Miklós: *A tudományos stratégia mint a változások generátora. Vezetői feladatok a tudományos stratégia kialakításában és megvalósításában = Múzeumvezetési ismer-*

⁴⁹³ Az Országos Széchényi Könyvtár nyilvántartása szerint 1999-ben jelent meg a kiadvány, azonban az előszót Török András (1954–) helyettes államtitkár (1994–1995) írta, a szöveg tartalma szerint az 1996-os állapotot tükrözi, mert még nem szerepel benne az 1997-es törvény. Ennek alapján az 1996-os megjelenést valószínűsíthetjük.

reték 1. Szerk. BEREZCKI Ibolya – SÁGHI Ilona (Múzeumi iránytű 8.), Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, 2010, 94–102.

CSIKY Kálmán: *A magyar állam közigazgatási joga. Kézikönyv joghallgatók és szigorlók használatára a legújabb törvények és rendeletek alapján. Második kötet. A közigazgatási jog anyagi része.* Bp., Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1889.

CSUTAK Vilmos: *A Székely Nemzeti Múzeum alapítása és gyűjteményeinek ötvenéves fejlődése = Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára.* Szerk. CSUTAK Vilmos, Sepsiszentgyörgy, Székely Nemzeti Múzeum, 1929 (reprint: Bp., [1989]), 5–25.

DEBRECZENI-DROPPÁN Béla: *Első „múzeumi törvény” – 200 évvel ezelőtt iktatták törvénybe a Magyar Nemzeti Múzeumot* = *Magyar Múzeumok*, 2008, 36–38.

DEBRECZENI-DROPPÁN Béla: *Hóman Bálint a Magyar Nemzeti Múzeum élén (1923–1932) = Történeti áttekintés. Hóman Bálint, a történész és a politikus.* Szerk. UJVÁRY Gábor, Bp., Ráció Kiadó, 2011, 82–93.

DEBRECZENI-DROPPÁN Béla: *„A látogatókkal szemben készséges barátságot tanúsítsanak”* = *MúzeumCafé*, 2011, 25. sz., 41–42.

ESTÓK János: *Milyennek kell lennie ma egy, a 21. századi elvárásoknak megfelelő, egyszerre tudományos és népszerű mezőgazdasági múzeumnak?* = *MúzeumCafé*, 2014, 6. sz., 25.

ÉRI István: *Kollégák a regisztrációról és a normatíváról* = *Múzeumi Közlemények*, 2004, 1. sz., 6–10.

ÉRI István: *Egy törvény születésének előzményeiről* = *Magyar Múzeumok*, 2007, 4. sz., 54–55.

FABÓ Edit – KAKASY Judit: *Az Egyetemi Könyvtár a századfordulótól a második világháborúig (1899–1945) = Az Egyetemi Könyvtár története és gyűjteményei.* Szerk. SZÖGI László, Bp., ELTE Eötvös Kiadó, 2008, 91–128.

FÁBIÁN Adrián: *A közigazgatási jogi különös rész fogalma és jelentősége = Közigazgatási jog. Különös rész. I.* Szerk. BENCSIK András, (Institutiones Juris – Dialóg Campus Tankönyvek), Bp.–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, [2014], 13–16.

FÁRI Irén – NAGY Ádám: *Móra Ferenc Múzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése.* Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 181–185.

FÁRI Irén – NAGY Ádám: *A Móra Ferenc Múzeum rövid története = A Móra Ferenc Múzeum 125 éve*. Szerk. ZOMBORI István, Szeged, Móra Ferenc Múzeum, 2008, 9–23.

FEITL Írisz: *A Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának megszűntetése és a múzeumok irányításának új keretei 1952-ben = Történeti Muzeológiai Szemle*, 2013, 63–80.

FEJŐS Imre: *A Magyar Nemzeti Múzeum története. 1802–1847 = Folia Archaeologica*, 1964, 267–281.

FEJŐS Imre: *A Magyar Nemzeti Múzeum története. 1848–1944 = Folia Archaeologica*, 1965, 285–301.

FEJŐS Imre – KOREK József: *A Magyar Nemzeti Múzeum története*. Bp., [1971].

FEKETE Ilona: *Műemlékvédelem és örökség Magyarországon: intézménytörténet, perspektívák, vélemények = Világosság*, 2005, 6. sz., 101–116.

FODOR Mihály: *A Szolnok megyei múzeumok tanácsi kezelésbe vétele = Múzeumi Közlemények*, 1962, 2. sz., 32–34.

FORRÓ Katalin: *Tragor Ignác Múzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése*. Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 209–214.

A főváros élén. Budapest főpolgármesterei és polgármesterei. 1873–1950. Szerk. FEITL István, Bp., Napvilág Kiadó, 2008.

FÜLÖP Endre Norbert: *A régészeti örökség védelme = Kulturális örökségvédelmi jog Magyarországon*. Szerk. VÖLGYESI Levente, Bp., Rejtjel Kiadó, 2010, 55–98.

FÜLÖP Gyula: *Szent István Király Múzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése*. Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 194–197.

FÜVESSY Anikó: *Kiss Pál Múzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése*. Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 203–208.

GAÁL Zsuzsanna: *Wosinszky Mór Múzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése*. Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 186–189.

GALAMB István: *A régiségletek ügyének állami kezelése s az erre vonatkozó törvények és rendeletek. Az Országos Régészeti és Embertani Társulat Évkönyve 1879-1885. Bp., 1886. 193-230.*

GALAMBOS Henrietta: *Múzeumdefiníciók. A brit és a francia múzeumi akkreditációs modell = Múzeumi Közlemények, 2007, 1. sz., 19-37.*

GÁL Vilmos: *A múzeum bőséges 20. százada. A millenniumtól a millicentenáriumig = MúzeumCafé, 2016, 2. sz., 102-121.*

GEDAI István: *Hóman Bálint a közgyűjtemények élén = Történeti áttértekelés. Hóman Bálint, a történész és a politikus. Szerk. UJVÁRY Gábor, Bp., Ráció Kiadó, 2011, 71-76.*

GERELYES Ede: *A magyar múzeumügy a két forradalom időszakában. 1918-1919. Tanulmány és dokumentumkötet. Bp., 1967.*

GLATZ Ferenc: *Tudománypolitika az ezredforduló Magyarországn. (Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. Műhelytanulmányok) Bp., Magyar Tudományos Akadémia, 1998.*

GLATZ Ferenc: *Hóman Bálint és Szekfű Gyula. Párhuzamos életrajzok (1990) = GLATZ Ferenc: Konzervatív reform. Klebelsberg, Domanovszky, Szekfű, Hóman, Hajnal. Bp., Kossuth Kiadó, 2016, 641-679.*

GLATZ Ferenc: *Klebelsberg és a magyar történettudomány, 1917-1931. A Történelmi Társulat, a közéleti fórum (1969) = GLATZ Ferenc: Konzervatív reform. Klebelsberg, Domanovszky, Szekfű, Hóman, Hajnal. Bp., Kossuth Kiadó, 2016. 25-73.*

GLATZ Ferenc: *Klebelsberg tudománypolitikai programjának európai helye. Minőség, autonómia, állami szerepvállalás (1999) = GLATZ Ferenc: Konzervatív reform. Klebelsberg, Domanovszky, Szekfű, Hóman, Hajnal. Bp., Kossuth Kiadó, 2016. 197-213.*

Glossarium mediae et infimae latinitatis Regni Hungariae. Jussu et auxiliis Academiae Litterarum Hungaricae condidit Antonius Bartal socius ascriptus Academiae Litterarum Hungaricae. Lipcse - Bp., B. G. Teubner - Franklin Társulat, 1901. (reprint: Budapest, 1983.)

GRÉCZI Emőke: *„Az élet nem zajlott máshogy”. Kötetlen beszélgetés Villangó Istvánval a rendszerváltás előtti évtizedek múzeumirányításáról = MúzeumCafé, 2016, 4. sz., 179-191.*

GYÖNGYÖSSY, Márton: *Das Archäologische Institut der Budapester Universität um 1900. Kurze Bemerkungen zum Thema einer Konferenz = Archaeologiai Értesítő, 2003, 257-259.*

GYÖNGYÖSSY Márton: *A megelőző feltárások jogi és intézményi keretei. Az állami szerepvállalás változásai és dilemmái* = *Múzeumi közlemények*, 2010, 1. sz., 6–11.

GYÖNGYÖSSY Márton: *A kincstalálástól az ásatásig. A régészeti feltárási jog története és hatályos szabályozása Magyarországon*. Bp., Martin Opitz Kiadó, 2016.

GYÖNGYÖSSY Márton – MÉSZÁROS Orsolya – TÓTH Csaba: *Az Intézet és az Éremgyűjtemény története / The History of the Institute and the Numismatic Collection = Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Régészettudományi Intézetének Éremgyűjteménye. Numismatic Collection of the Eötvös Loránd University Faculty of Humanities Institute of Archaeological Sciences*. Szerk. GYÖNGYÖSSY Márton – MÉSZÁROS Orsolya, Bp., ELTE Régészettudományi Intézet, 2010, 9–29.

245

H. BATHÓ 2002 = H. BATHÓ Edit: *Jász Múzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése*. Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 125–129.

H. SZILASI Ágota: *Dobó István Vármúzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése*. Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 98–102.

HAÁSZ Gabriella: *Darnay Múzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése*. Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 174–180.

HARASZTI Pálné: *A könyvtári szolgálat jogi szabályozása. In: Könyvtárosok kézikönyve. 4. kötet. Határterületek*. Szerk. HORVÁTH Tibor – PAPP István, Bp., Osiris Kiadó, 2002. 87–121.

HASSMANN, Elisabeth – WINTER, Heinz: *Numophylacium Imperatoris. Das Wiener Münzkabinett im 18. Jahrhundert*. (Schriften des Kunsthistorischen Museums Band 14.) Wien, Kunsthistorisches Museum – Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2016.

HOLPORT Ágnes: *Működési engedélyek és felülvizsgálatuk, avagy „így csináljuk mi”* = *Múzeumi Közlemények*, 2004, 2. sz., 9–13.

HORVÁTH Hilda: *Az Iparművészeti Múzeum műgyűjteményének története – vázlat = Az idő sodrában. Az Iparművészeti Múzeum gyűjteményeinek története. Az Iparművészeti Múzeum Gyűjtők és kincsek című kiállításához*. Szerk. PATAKI Judit, Bp., Iparművészeti Múzeum, 2006, 21–94.

HORVÁTH István – LÁZÁR Sarolta: *Balassa Bálint Múzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése*. Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 108–111.

HOUPT, Simon: *Eltűnt műkincsek múzeuma. A műkincsrablások történetéből.* Ford. NYULI Kinga, [Bp.], Scholar – Madison Press Books, 2006.

HÓMAN Bálint: *Múzeumok és könyvtárak* = HÓMAN Bálint: *Művelődéspolitikai*. (Hóman Bálint Munkái) Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1938, 353–411. (először megjelent: *A magyar tudománypolitika alapvetése*. Szerk. MAGYARY Zoltán. Kiadja a Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége. Bp., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1927, 295–331.)

IKVAI Nándor: *A megyei múzeumok negyedszázada (1962–1987)* = *A miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve 25–26.* (1986–87), *Tanulmányok Szabadfalvi József tiszteletére.* Szerk. DOBROSSY István – VIGA Gyula, Miskolc, 1988, 11–39.

JAKÓ Zsigmond: *Az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárának múltja és feladatai* = JAKÓ Zsigmond: *Írás, levéltár, társadalom. Tanulmányok és források Erdély történelméhez.* Szerk. DÁNÉ Veronika – FEJÉR Tamás – JAKÓ Klára (Monumenta Hungariae Historica. Dissertationes / Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések), Bp., MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete, 2016. 121–145. (Eredetileg megjelent: Erdélyi Tudományos Füzetek 133. Kolozsvár, 1942.)

JANKOVICH-BÉŠÁN Dénes: *Elősegíti-e a régészeti munkát a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat (KÖSZ) megalakulása? – Nem* = *MúzeumCafé*, 2008, 1. sz., 17.

K. VÉGH Katalin: *A Budapesti Történelmi Múzeum az alapítástól az ezredfordulóig.* (Monumenta Historica Budapestinensia XI.) Bp., BTM, 2003.

KAPROS Márta: *Palóc Múzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése.* Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 56–59.

KARDOS Eszter: *A Szépművészeti Múzeum épülete és építője = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése.* Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 41.

KATONA Imre: *Múzeumok szerepe a népművelésben* = *Múzeumi Közlemények*, 1962, 1. sz., 38–42.

KATSÁNYI Sándor: *A főváros könyvtárának története. I. kötet 1945-ig.* Bp., Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 2004.

KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY Márton: *Az elmúlt tizenöt év a magyar régészeti örökségvédelemben. Háttérelmezés a jogszabályi változásokhoz* = *epiteszforum.hu*, 2016. augusztus 9., <http://epiteszforum.hu/az-elmult-tizenot-ev-a-magyar-regeszeti-oroksegeve-delemben> (utolsó letöltés: 2017. 06. 05.)

KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY Márton: *A kincstalálás hatályos szabályozásáról* = *Magyar Múzeumok Online*, 2016. augusztus 11., http://magyarmuzeumok.hu/tema/3478_a_kincstalalas_hatalyos_szabalyozasarol (utolsó letöltés: 2017. 06. 05.)

KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY Márton: *Felvetések a régészeti akkreditációról: a régészeti gyűjtőkörű múzeumok minősítésének új rendszere* = *MúzeumCafé*, 2016, 5-6. sz., 59-62.

KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY Márton: *Mit érez HIÁNY-nak a maga területén vagy a hazai múzeumi rendszerben, milyen HIÁNY-osságot tart a legégetőbbnek? A MúzeumCafé körkérdése* = *MúzeumCafé*, 2018, 1. sz., 70-71.

KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY Márton: *Újabb változások a régészeti örökségvédelem hazai rendszerében* = *MúzeumCafé*, 2018, 1. sz., 55-60.

KELEMEN Lajos: *Törekvések egy erdélyi múzeum alapítására* = KELEMEN Lajos: *Művelődéstörténeti tanulmányok*. Sajtó alá rendezte, szerkesztette, a bevezető tanulmányokat és a jegyzeteket írta SAS Péter. Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, [2006], 60-77. (Eredetileg megjelent: *Erdélyi Múzeum*, 1909, 353-375.)

KEMECSEI Lajos: *Gyűjteményi nyilvántartások* = *Múzeumvezetési ismeretek 1.* Szerk. BERECSKI Ibolya – SÁGHI Ilona (Múzeumi iránytű 8.), Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, 2010, 122-128.

KEMÉNYFI Róbert: *Kádár kis világa. A „helytörténeti mozgalom”* = *MúzeumCafé*, 2016, 4. sz., 75-97.

KENDE Tamás: *Kádár Szentendrje – Magyarország vitrinje. Hogyan tanította meg Kovács Margit az országot múzeumba járni?* = *MúzeumCafé*, 2016, 4. sz., 127-139.

KERESZTES Csaba: *A bencés rend írott és tárgyi műkincseinek sorsa 1949-1952 között* = *Bencések Magyarországon a pártállami diktatúra idején. I. A Pannonhalmi Főapátságban 2016. február 18-19-én rendezett konferencia előadásainak szerkesztett változata*. Szerk. DÉNESI Tamás – BOROS Zoltán (Studia ex Archivo Sancti Martini edita I.), Pannonhalma, Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, 2017, 35-59.

KISS Gábor: *Savaria Múzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése*. Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 198-202.

KISS Lajos: *A Szabolcs vármegyei Múzeum története I.* (Múzeumtörténeti sorozat 2.) Bp., 1965.

KISS László: *Adatok a muzeumok 1964 évi munkájáról* = *Múzeumi Közlemények*, 1965, 2. sz., 69-94.

Kiviteli bizonylatok kiállíthatóságáról, a műtárgy keletkezési idejének figyelembevétele az érdemi határozatnál és a kérelem esetleges elutasításának indokolásáról = *Múzeumi Közlemények*, 1966, 1–2. sz., 89–90.

Klebensberg Kuno. Válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezetést és a jegyzeteket írta T. KISS Tamás. (Magyar Panteon 1.) Bp., Új Mandátum Könyvkiadó, 1999.

KMETY Károly: *A magyar közigazgatási és pénzügyi jog kézikönyve. I. kötet*. Bp., Grill Károly Könyvkiadó vállalata, 1911, hatodik, javított kiadás.

KMETY Károly: *A magyar közigazgatási és pénzügyi jog kézikönyve. Első kötet*. Bp., Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1926, hetedik, teljesen átdolgozott kiadás.

KOCSIS Miklós: *A kulturális alapjogi jogalkotás hatása a kulturális igazgatás szervezeti rendszerére. Műhelytanulmány. Kézirat*. Bp., Magyar Művészeti Akadémia Művészeti és Módszertani Kutatóintézet, 2016.

KOCSOR János: *Munkácsy Mihály Múzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése*. Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 60–64.

KOLLÁNYI Ferenc: *A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára. 1802–1902. I. kötet. A könyvtár megalapításától gróf Széchényi Ferenc haláláig*. Bp., M. N. Múzeum Széchényi Országos Könyvtára, 1905.

KOREK József: *A szakfelügyeleti rendszer alakulása a múzeumi szakterületen* = *Múzeumi Közlemények*, 1968, 2. sz., 80–86.

KOREK József: *A muzeológia alapjai*. Bp., Tankönyvkiadó Vállalat, 1988.

KOREK József – KOCZTUR Éva: *A régészeti feltárások és anyaguk helyzete* = *Múzeumi Közlemények*, 1965, 1. sz., 6–13.

KOROMPAI Balázs: *Déri Múzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése*. Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 92–97.

KOSÁRY Domokos: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Bp., Akadémiai Kiadó, 1996, harmadik, kiegészített kiadás.

KOVÁCS Ágnes: *A hajlított kalap. Elhurcolt magyar műkincsek*. Bp., Noran Libro, 2018.

KOVÁCS Dániel: *Múzeum a repülőgép alatt. Deutsches Technikmuseum Berlin = MúzeumCafé*, 2018, 3. sz., 151–161.

KOZMA Gyula: *Technológiai Iparmúzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése*. Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 70–72.

KÓNYA Sándor: *A Magyar Tudományos Tanács (1948–1949)*. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei 35. [110.], új sorozat.) Bp., Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1998.

KUBINYI Ágoston: *A' Magyar Nemzeti Museum*. Pest, 1848.

KUBINYI Ágoston: *A Magyar Nemzeti Muzeum*. Pest, 1861.

Kulturális örökségvédelmi jog Magyarországon. Szerk. VÖLGYESI Levente, Bp., Rejtjel Kiadó, 2010.

Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat 2008. Tájékoztató a K.Ö.SZ. 2008. évi tevékenységéről. Szerk. CSORNAY Boldizsár – SIKLÓDI Csilla, Bp., 2009.

Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat 2009. Tájékoztató a K.Ö.SZ. 2009. évi tevékenységéről. Szerk. CSORNAY Boldizsár – SIKLÓDI Csilla, Bp., 2010.

KÜNSTLER Ferenc: *Az 1995. évi levéltári törvény és egyéb fontos jogszabályok = Levéltári kézikönyv*. Szerk. KÖRMENDY Lajos (Osiris Kézikönyvek), Bp., Osiris Kiadó – Magyar Országos Levéltár, 2009, 330–342.

L. SIMON László: *Ki figyel a magyar kultúrára? A második Gyurcsány-kormány első évének kulturális igazgatási, kultúrafinanszírozási tevékenységéről* = L. SIMON László: *Versenyhátrány. A (kultúr)politika fogságában*. [Bp.], Kortárs Kiadó, [2007], 49–73.

L. SIMON László: *Múzeum, könyvtár, levéltár, művelődési központ. A kulturális emlékezet düledező megyei bástyáiról* = L. SIMON László: *Versenyhátrány. A (kultúr)politika fogságában*. [Bp.], Kortárs Kiadó, [2007], 74–104.

L. SIMON László: *A botrányok éve. A második Gyurcsány-kormány második évének kulturális politikájáról* = L. SIMON László: *A római szekér. Kulturális politika – politikai kultúra*. Bp., Ráció Kiadó, 2010, 15–46.

L. SIMON László: *Elvesztegetett évek. A Gyurcsány-Bajnai-kormány négy évének kulturális politikájáról* = L. SIMON László: *A római szekér. Kulturális politika – politikai kultúra*. Bp., Ráció Kiadó, 2010, 68–90.

LAKATOS László: *Az Országos Múzeumi Tanács működéséről és terveiről* = *Múzeumi Közlemények*, 1968, 2. sz., 71–74.

LAKNER Lajos: *A muzeológia mint hivatás = Élmény és tudás. Múzeumi szakemberek a közoktatás szolgálatában. Kutatási jelentés.* Szerk. Bereczki Ibolya – Sági Ilona (Múzeumi irányító 4.), Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, 2010, 92–96.

LAKOS János: *A magyar levéltárak kialakulása és fejlődése az 1940-es évek végéig = Levéltári kézikönyv.* Szerk. KÖRMENDY Lajos (Osiris Kézikönyvek), Bp., Osiris Kiadó – Magyar Országos Levéltár, 2009, 279–300.

LAPSÁNSZKY András – PATYI András – TAKÁCS Albert: *A közigazgatás szervezete és szervezeti joga.* (Institutiones Administrationis. A magyar közigazgatás és közigazgatási jog általános tanai. III. kötet.) Bp., Dialóg Campus Kiadó, 2017.

LECHNER, Georg: *Die Anfänge der kaiserlichen Galerie im Belvedere 1776–1805. Joseph Rosa d. Ä. als Generaldirektor und das Intermezzo Christian von Mechels = Das Belvedere. Genese eines Museums.* Hrsg. HUSSLEIN-ARCO, Agnes – SCHOELLER, Katharina, Wien, Belvedere, 2011, 69–91.

LENGYEL László: *Egy gyűjtemény formálói = Az Egri Képtár.* Dobó István Vármúzeum. Szerk. LENGYEL László, Eger, Heves Megyei Múzeumi Szervezet, [2008], 7–14.

LIMBACHERNÉ LENGYEL Ágnes – SZENTKUTI Károly – KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY Márton – HORVÁTH László: *Működőképesek-e a jelenlegi megyei múzeumi szervezetek, vagy inkább érdemes lenne átszervezni azokat, és ha igen, hogyan?* = *MúzeumCafé*, 2011, 5. sz., 26–30.

A magyar tudománypolitika alapvetése. Szerk. MAGYARY Zoltán. Kiadja a Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége. Bp., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1927.

MAGYARY Zoltán: *Művelődési politika és közoktatásügyi igazgatás = Magyary Zoltán összes munkái (1919–1922). Kritikai kiadás.* A szöveget gondozta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: KOI Gyula. (Magyary Zoltán összes munkái) Bp., Nemzeti Közszerzői Egyetem, 2015, 95–112. (eredetileg megjelent: *Társadalomtudomány*, 1922, 1–2. sz., 63–74.)

MAGYARY Zoltán: *A vallás- és közoktatásügyi központi igazgatás 1867 előtti történetének vázlatja = Magyary Zoltán összes munkái (1919–1922). Kritikai kiadás.* A szöveget gondozta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: KOI Gyula. (Magyary Zoltán összes munkái) Bp., Nemzeti Közszerzői Egyetem, 2015, 83–94. (eredetileg megjelent: *Néptanítók Lapja*, 1922, 16–17. sz., 2–4.; 1922, 40–41. sz., 21–22.)

MAGYARY Zoltán: *A magyar tudományos élet közigazgatása és kormányzása = A magyar tudománypolitika alapvetése*. Szerk. MAGYARY Zoltán. Kiadja a Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége. Bp., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1927, 605–615.

MAGYARY Zoltán: *A magyar tudománypolitika jövő feladatai = A magyar tudománypolitika alapvetése*. Szerk. MAGYARY Zoltán. Kiadja a Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége. Bp., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1927, 615–618.

MAGYARY Zoltán: *Magyar közigazgatás. A közigazgatás szerepe a XX. sz. államában. A magyar közigazgatás szervezete, működése és jogi rendje*. Bp., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1942, (reprint: Budapest, 1998).

Magyary Zoltán. Válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezetést és a jegyzeteket írta: SAÁD József. (Magyar Panteon 8.) Bp., Új Mandátum Könyvkiadó, 2000.

MAROSI Ernő: *Magyar Nemzeti Múzeum, nemzeti múzeumok = MúzeumCafé*, 2016, 2. sz., 72–87.

MARTON Erzsébet: „Gyűjtemény- és feladatorientált finanszírozásra gondolok” – Kálnoki-Gyöngyössy Márton helyettes államtitkár = *MúzeumCafé*, 2010, 4. sz., 85–87.

MARTYIN Emília: *A gyulai Erkel Ferenc Múzeum = A Békésvármegyei Régészeti és Művelődéstörténelmi Társulat Évkönyve. 2010*. Sorozatszerkesztő: SZATMÁRI Imre. Szerk. ANDO György, Békéscsaba-Gyula, Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2010, 132–173.

MEZNERICS Iván – TORDAY Lajos: *A magyar közigazgatás szervei. 1867–1937*. Bp., Magyar Közigazgatástudományi Intézet, 1937.

MÉSZÁROS Balázs: *Technikatörténeti múzeumi hálózatunk kialakulása és fejlődésének tendenciái = Múzeumi Közlemények*, 1980, 2. sz., 11–20.

MIKÓ Zsuzsanna: *A levéltári jog fejlődése 1995-ig = Levéltári kézikönyv*. Szerk. KÖRMENDY Lajos (Osiris Kézikönyvek), Bp., Osiris Kiadó – Magyar Országos Levéltár, 2009, 323–330.

MOLNÁR Erzsébet: *Közlekedési Múzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése*. Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 85–88.

MOLNOS Péter: *Elveszett örökség. Magyar műgyűjtők a 20. században*. Bp., Kieselbach, 2017.

MUNKÁCSY Gyula: *Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése.* Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 65–69.

NAGY László G.: *A szakfelügyelet eredményei és kapcsolata a múzeumi kommunikációval = Múzeumi Közlemények,* 2002, 1. sz., 28–32.

NAGY László Gábor: *Múzeumi rendszer, múzeumi jogszabályok = Múzeumvezetési ismeretek 1.* Szerk. BERECSKI Ibolya – SÁGHI Ilona (Múzeumi iránytű 8.), Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, 2010, 25–33.

NAGY Mihály: *A régészeti örökség védelme Magyarországon = Magyar régészet az ezredfordulón.* Szerk. VISY Zsolt – NAGY Mihály – B. KISS Zsuzsa, Bp., Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, Teleki László Alapítvány, 2003, 30–35.

NAGY Vera: *Tornyai János Múzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése.* Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 121–124.

NAGY Zoltán: *Barangolás a százszentendős Savaria Múzeum tár- és tudománytörténeti írásában = A 100 éves Savaria Múzeum története. Savaria. A Vas Megyei Múzeumok Értesítője,* 32., 2009, 2. sz., 7–13.

NEMES András: *Soproni Múzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése.* Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 170–173.

NÉMETH Csaba: *Erkel Ferenc Múzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése.* Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 117–120.

NÉMETHY Endre: *A Központi Muzeológiai Technológiai Csoportról = Múzeumi Közlemények,* 1962, 1. sz., 24–26.

OROSZI Sándor: *Magyar Mezőgazdasági Múzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése.* Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 82–84.

P. SZABÓ Ernő: *A drezdai Albertinum: a művészet bárkája = MúzeumCafé,* 2010/2011, 4. sz., 60–67.

PAPHÁZI János: *A Habsburgok „Kunst- und Wunderkammere” = MúzeumCafé,* 2016, 2. sz., 172–187.

PATAKI Judit: *Iparművészeti Múzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése*. Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 34–40.

PERES Zsuzsanna: *A családi hitbizományok megjelenése Magyarországon*. Pécs, Publikon, 2014.

PERGER Gyula: *Xántus János Múzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése*. Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 112–116.

POGÁNY Ö. Gábor: *A múzeumok feladatai a szocializmus építésének jelenlegi szakaszában* = *Múzeumi Közlemények*, 1968, 1. sz., 3–8.

POMOGYI László: *Magyar alkotmány- és jogtörténeti kézikönyvtár*. [Bp.], Mérték Kiadó, [2008].

PRANTNER Zoltán: *Büntető eljárás, polgári bírósági határozat, valamint közjegyzői intézkedés folytán állami tulajdonba került muzeális tárgyak, illetve gyűjtemények múzeumi elhelyezéséről* = *Múzeumi Közlemények*, 1965, 2. sz., 146–148.

PUCZKÓ László: *Kultúra, piac, fogyasztás = Múzeumi vezetési ismeretek. A tanfolyam jegyzete, 2007–2008*. Szerk. VÁSÁRHELYI Tamás – KÁLDY Mária – FRENDL Kata – SÁGHI Ilona, Szentendre, Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, 2008, 36–40.

PÜSKI Levente: *A Horthy-korszak parlamentje*. (A Magyar Országgyűlések Története) Bp., Országgyűlés Hivatala, 2015.

RADNAY József: *Munkajog*. (A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának könyvei 2.) Bp., Szent István Társulat, 1997.

RAFFLER, Marlies: *Museum – Spiegel der Nation. Zugänge zur Historischen Museologie am Beispiel der Genese von Landes- und Nationalmuseen in der Habsburgermonarchie*. Wien-Köln-Weimar, Böhlau, 2007.

REGENYE Judit: *Laczkó Dezső Múzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése*. Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 215–218.

RÉCSI Emil: *Közigazgatási törvénytudomány kézikönyve, az ausztriai birodalmi törvényhozás jelen állása szerint különös tekintettel Magyarországra. Harmadik kötet: Rendőri közigazgatás (vége)*. Közoktatási ügyek. Pest, Heckenast Gusztáv, 1854.

RÉDEY Judit: *Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése.* Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 73–76.

Régészeti kézikönyv I. Gyakorlati régészet. Egyetemi tankönyv. Szerk. BANNER János – LÁSZLÓ Gyula – MÉRI István – RADNÓTI Aladár, Bp., Tankönyvkiadó, 1954.

RÓMER Flóris: *Előterjesztés az alakítandó városi múzeumokról = Századok*, 1869, 192–193.

RÓMER Flóris: *Városi múzeumaink = Archaeologiai Értesítő*, 1870, 309–315.

RÓMER Flóris: *A régi Pest. Történeti tanulmány.* Bp., Eggenberger-féle Akad. Könyvkereskedés, 1873. (Reprint: Bp., 1988.)

RÓZSA Gábor: *Kosztai József Múzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése.* Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 190–193.

RÓZSÁS Eszter: *Kulturális igazgatás = RÓZSÁS Eszter: Közigazgatási jog. Különös rész. II.* (Institutiones Juris – Dialóg Campus Tankönyvek). Bp.–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, [2014], 95–108.

SOÓS Ferenc: *Magyar numizmatikusok panteonja.* [Bp.], Argumentum Kiadó, [2010].

STEINER, Kate: *A jövő ösztönzése = MúzeumCafé*, 2018, 3. sz., 163–167.

SZ. KÖRÖSI Ilona: *Katona József Múzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése.* Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 135–139.

Szabadtéri Néprajzi Múzeum Szentendre. Szerk. CSERI Miklós – FÜZES Endre, Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, 2002.

SZABÓ Annamária Eszter: *Kulturális igazgatás = Közigazgatási jog. Fejezetek szakigazgatásaink köréből. III. kötet. Humán közszolgáltatások igazgatása.* Szerk. LAP-SÁNSZKY András, Bp., Complex Kiadó, 2013, 191–225.

SZABÓ Ervin: *A városi múzeumok feladatai és a Fővárosi Múzeum = Városi Szemle*, 1913, 305–352.

SZABÓ Nándor: *A Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának kialakulása, ahogy egy munkatársa megélte (1985) = Magyar Múzeumok*, 2007, 4. sz., 55–57.

SZALAY Imre: *A Magyar Nemzeti Múzeum alapítása és fejlődése a mai napig* = *A Magyar Nemzeti Múzeum multja és jelene*. Alapításának századik évfordulója alkalmából írták a Magyar Nemzeti Múzeum tisztviselői. Bp., Hornyánszky Viktor Császári és Királyi Udvari Könyvnyomdája, 1902, VIII–XL.

SZENDE László: *Rómer Flóris tudományos munkássága a Magyar Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárában* = *Collectanea Sancti Martini. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője*, 3., 2015, 41–84.

SENTKUTI Károly – ASZT Ágnes – ENSŐL Imre: *Hansági Múzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése*. Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 152–156.

SZIJÁRTÓ M. István: *A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792*. Keszthely, Balaton Akadémia Kiadó, 2010, második, javított kiadás.

SZILÁGYI István: *A műszaki múzeumok helyzete és távlati fejlesztésének irányelvei* = *Múzeumi Közlemények*, 1967, 1. sz., 28–37.

T. KISS Tamás: *A magyarországi kulturális minisztériumokról (1867–1993)*. Bp., Villányi úti Konferenciaközpont és Szabadegyetem Alapítvány, Eötvös Alapítvány, 1993.

TAKÁCS Imre: *A helyi önkormányzati rendszer = Alkotmánytan*. Szerk. KUKORELLI István (Osiris Tankönyvek), Bp., Osiris, 1997, negyedik, átdolgozott kiadás, 319–339.

TÓTH Ferenc: *Mű-Kincs-Tár. Művészeti közgyűjtemények Magyarországon, 1802–1906*. (MúzeumCafé könyvek 3.) Bp., Szépművészeti Múzeum, 2017.

TŐKÉCZKI László: *Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem létrejötte és működési céljai* = *Gróf Klebelsberg Kuno emlékezete 1994*. Szerk. KLEBELSBERG Éva (A Gróf Klebelsberg Kuno Alapítvány Füzetei 1. száma), h. n., Tellér Kft., 1994, 33–40.

UJVÁRY Gábor: *Klebelsberg Kuno és Hóman Bálint kultúrpolitikája = A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948*. Szerk. ROMSICS Ignác, Bp., Osiris Kiadó, 2009, 377–413.

V. WINDISCH Éva: *Kovachich Márton György, a forráskutató*. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 24.) Bp., MTA Történettudományi Intézete, 1998.

VARGA Éva: *Rippl-Rónai József Múzeum = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése*. Szerk. HOLLÓ Szilvia Andrea – GALI Ágnes, Bp., Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, 2002, 130–134.

VASÁROS Zsolt: *Kiállító-tér. Múzeumi tárlatok kézikönyve.* (Múzeumi iránytű 7.) Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, 2010.

VÁSÁRHELYI Tamás: *A muzeológus életpálya modell = Múzeumi vezetési ismeretek. A tanfolyam jegyzete, 2007–2008.* Szerk. VÁSÁRHELYI Tamás – KÁLDY Mária – FRENDL Kata – SÁGHI Ilona, Szentendre, Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, 2008, 103–106.

VÁSÁRHELYI Tamás: *A jövőről, amely a múltban gyökerezik = VÁSÁRHELYI Tamás: A nyitott múzeum.* (Múzeumi iránytű 2.) Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, 2009, 180–208.

VERŐ Gábor: *A múzeumi terület szervezeti változásai, gondolatok az előtérben álló feladatokról = Múzeumi Közlemények, 1968, 1. sz., 8–15.*

VÉRTESY Miklós: *1867–1945 = CSAPODI Csaba – TÓTH András – VÉRTESY Miklós: Magyar könyvtártörténet.* Szerk. VÉRTESY Miklós, Bp., Gondolat, 1987, 217–427.

VIRÁGOS Gábor: *Elősegíti-e a régészeti munkát a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat (KÖSZ) megalakulása? – Igen = MúzeumCafé, 2008, 1. sz., 16.*

VISKOLCZ Noémi: *„A veszteség gondos dokumentálása”. A kulturális örökségvédelem intézményrendszerének változásai a rendszerváltozás után (1990–2015) = Sodrásban: képzések, kutatások (1975–2015). Tanulmányok.* Szerk. SÜTŐ Erika – SZIRMAI Éva – ÚJVÁRI Edit, Szeged, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2016, 129–141.

VISY Zsolt: *Régészeti értékeink – Nemzeti kincseink = Sírások naplója, 2010. 07. 26.,* http://sirasok.blog.hu/2010/07/26/regeszeti_ertekeink_nemzeti_kincseink, (utolsó letöltés: 2016. 06. 16.)

VISY Zsolt: *A tulajdonlás kérdései a földből előkerült leletek kapcsán = MúzeumCafé, 2010, 4. sz., 40–42.*

VÍGH Annamária: *A szakfelügyeleti munka szerepe az ágazati irányításban = Múzeumi Közlemények, 2003, 1. sz., 10–13.*

VÍGH Annamária: *Hogyan tovább, Alfa program? Szándékok, eredmények, tanulságok, 2002–2006 = Múzeumi Közlemények, 2006, 1. sz., 6–18.*

VÍGH Annamária: *Múzeumi modernizáció = Élmény és tudás. Múzeumi szakemberek a közoktatás szolgálatában. Kutatási jelentés.* Szerk. BERECKZI Ibolya – SÁGHI Ilona (Múzeumi iránytű 4.), Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, 2010, 110–115.

VÍGH Annamária: *Múzeumok a változó világban* = *Múzeumvezetési ismeretek 1.* Szerk. BERECSKI Ibolya – SÁGHI Ilona (Múzeumi iránytű 8.), Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, 2010, 10–18.

VÖLGYESI Orsolya: *Eltemetett örökség (A régészeti örökségvédelem jogszabályi környezetének átalakulása)* = *Opus mixtum 2.*, 2013, 6–15.

WOLLÁK, Katalin: *Protection of Cultural Heritage by Legislative Methods in Hungary* = *Archaeological and Cultural Heritage Preservation Within the Light of new Technologies. Selected papers from the joint Archaeolingua-EPOCH workshop, 27 September – 2 October 2004.* Ed. JEREM, Erzsébet – MESTER, Zsolt – BENCZES, Réka, Százhalombatta, Archaeolingua, 2007, 73–82.

WOLLÁK Katalin – ZSIDI Paula: *A régészeti örökség védelmének jogi háttere és fővárosi gyakorlata* = *Vándorutak – Múzeumi örökség. Tanulmányok Bodó Sándor tiszteletére, 60. születésnapja alkalmából.* Szerk. VIGA Gyula – HOLLÓ Szilvia Andrea – CS. SCHWALM Edit, Bp., Archaeolingua, 2003, 241–255.

A kézirat első változata doktori (PhD) értekezésként készült a Nemzeti Közszerzői Egyetemen. A dr. Peres Zsuzsanna egyetemi docens (Nemzeti Közszerzői Egyetem Államtudományi és Közigazgatási Kar) témavezetésével megírt, majd 2019. április 12-én sikeresen megvédett disszertáció opponensei dr. Szabó István egyetemi tanár, dékán (Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar) és dr. Korsós dr. Delacasse Krisztina egyetemi adjunktus (Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar) voltak.

A szerző kutatásait az NKA Miniszteri Keret és az NKA Ismeretterjesztés és Környezetkultúra Kollégiuma által megítélt alkotói támogatások segítették elő.

A kézirat lezárva: 2019. augusztus 30.

